

7862

PH
37135

ՊԵՏԱՐՈՒԹՒՒՆ

ՏԵՆՆ ԵՐԾՐՈՒՆԵԼՅ

Ի ԹՈՎՄԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ ԱՐԾՐՈՒՆԻՈՅ

9 (47.925)

Տ Պ Ե Լ Լ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ
ԷԶՄԻԱԾՆԻ Տ.Տ.ՆԵՐՍԷՍԻ ՎԵՀԱՓԵՈ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Ի ՊԵՏՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
Տ.ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐԷԷՊԵՍԿՈՂՈՍԻ

ՀՐԱՄԱՆԱՅ Տ.ՅԱԿՈԲՅԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆ
ՊԵՏՐԱՐՈՒ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ

80911

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՅՕՐԹԱԳԻՒՂ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՊՕԼՈՍԻ ԱՐԱՊԵՆՆ
ԱՊՈՒՉԵԻՑԻՈՅ

1852 - ՌՅԱ

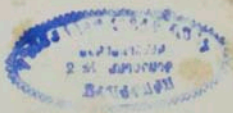
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆՈՒՄԻ ԿՈՄԻՏԵ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆՈՒՄԻ ԿՈՄԻՏԵ

1924

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆՈՒՄԻ ԿՈՄԻՏԵ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆՈՒՄԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆՈՒՄԻ ԿՈՄԻՏԵ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆՈՒՄԻ ԿՈՄԻՏԵ

Կ Լ Ե Խ Լ Բ Ե Լ Ե Ո Ի Թ Ի Ի Ե

Պատմական գրոցն օգուտ յամենեցունց առ հասարակ ծա-
նուցեալ, այսպիսի մատեանք առ ամենեմբն ընդունելու թիւն
բազում գտաննելու Լյս աւասիկ եղև թե լազիր ընկերու-
թեան տեսչաց թանգարանին Վերձանութեան որ 'ի Միջա-
գիւղ Առստանդնուպոլսոյ, զորն գործ պատմական 'ի լոյս ըն-
ծայեցուցանելու որ ցայժմ 'ի խորչա ուրեք մատենադարանաց
ղղեալ ամփոփէր:

Լյս մատեան վիպագրութիւն է՝ ոչ ընդհանուր ազգիս Հայ-
ոց, այլ միայն նահապետական սանն Արժբունեաց, որ յաւեա
յիններորդ եւ 'ի տասներորդ դարու թուարկութեան կենա-
րարին ճոխացան իշխանութեամբ 'ի Վասպուրական աշխարհի:
Սակայն առ սերս կապակցութեան գործոց սոցա ընդ հանրա-
կան ազգային տեսչութեան՝ կարելոր է 'ի կարգ ընդհանուր
պատմութեան ազգիս. նման պատմագրութեանց Ազաթան-
գեղոսի եւ Չենորայ եւ Արեւանն սքանչելոյ. եւ որոշն
Եղիշէի եւ այլոց եւս ըստ սոցանէ. որոց վաստակք թէպէտ
չեն՝ ճշգիւ ասացեալ, պատմութիւն Հայոց, որոյ նախկին հե-
ղինակ յազգիս ճանաչի երանելի խորենացին Մովսէս. ոչ ու-
րուք քան զնա յառաջեալ 'ի գիր հարկանել զգործս եւ զա-
բարս ազգիս 'ի սկզբանէ ցաւուրս իւր, սակայն անձնիւրցն 'ի
սոցանէ գործ կարելորութիւն մեծ ունին 'ի լրումն ազգային
պատմութեան, երկուց առաջնոցն, Ազաթանգեղեայ ասեմ եւ
Չենորայ, առանձին զգործս սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի լու-
սաւորչին եւ զսրբոյ արքային Տրդատայ զգործան վիպագր-
եալ. Արեւանն սքանչելոյ զվարս եւ վաստակս սրբոյն Մես-
րովոյ՝ հայկական գրոցս յօրինողն աւանդեալ, եւ սրբոյն
Եղիշէի յատկապէս զմոլեգնակրօն ճգունս պարսկադէնին
ոսնխթի 'ի Հայս մտանելոյ պատեալ, եւ զնահատակութիւն
սրբոցն վարդանանց:

Սոցին հանգոյն եւ սոյն մատենագիր զԱրծրունեացն պատմութիւն ճառէ . սկիզբն անդստին 'ի ծագմանէ նախարարութեանն արարեալ յաւուրց Սենեքերիմայ Ատրեստանեաց արքայի , որոյ երկօքին որդիք Աշրամելք եւ Սանասար յետ հայրասպան եղերանն գործելոյ փախստեայ 'ի Հայս դիմեալ ըստ սրբոց գրոցն պատմելոյ հիմն եղին կրկին նահապետական տանց , Արծրունեացն ասեմ եւ Գնունեաց . յորոց զառաջնոյն եւ եթ առնու վիպել մատենագիրս , հասուցանելով մինչեւ զաւուրս Գագկայ Արծրունոյ , որ 'ի սկիզբն տաներորդ դարուն գահ արքայական հաստատեաց 'ի Վասպուրական աշխարհի վտարանջեալ 'ի Սմբատայ արքայէ Բագրատունոյ , յազազս հաւատոցն որ 'ի Քրիստոս՝ 'ի Յուսիայ ոստիկանէն զառնակոչիծ մահուամբ զնահատակի անուն ստացելոյ :

() Երինակ մատենիս ընտիր ձեռագիր գրեալ 'ի վանս Աղթամարայ 'ի Թուին ՉԾԲ , եւ 'ի բարերար յազնուականէ ումնէ շնորհեալ Թանգարանին Վերձանութեան՝ , բաւական էր 'ի տպագրութիւն գրոցս . սակայն ցանկալի եղեւ եւ այլ զաղափարս գտանել 'ի համեմատութիւն . եւ առաւելուպէս 'ի ըումն պակասորդաց ինչ հնագիր օրինակինս Վտան երկու յետնագիր օրինակք ձեռագրեալք յայսմ դարու 'ի նօսր ստացեալ տարազ գրոյ , սակայն որ ինչ 'ի հին օրինակին՝ նոյն եւ յերկօքին 'ի սոսա պակասէր , զորս բանիւ հնոյ օրինակին նշանակեցաք 'ի տեղիս խրաքանչիւրս :

Ըւաղելի բան զայլ Թերիան է՝ որ 'ի վախճանի բուն պատմագրութեան Թովմայի , որպէս համարիմք , եւ 'ի սկիզբն շարունակութեանն է . զոր եւ է տեսանել յայսմ տպագրութեան , երես . 545 . ուր եւ հին օրինակն աւաղեալ որոջ զանկումն Թղթոյ յիւրմէ օրինակէնս . Քանզի որպէս դիւրին է յնթացից անտի վիպացն ուսանիլ , այս մատեան որ այժմ 'ի լոյս ընծայի , ոչ միայ եւ նոյն մատենագրի է գործ , Թովմայի ասեմ Արծրունոյ , այլ յետ նորա այլ ոք՝ որոյ անուն չէ մեզ ծանօթ , յառաջ խաղացուցեալ է զպատմութիւնն մինչեւ 'ի ՇՀ ամ Հայկական տումարիս . որ է 1221 երորդ ամ փրկչական Թուա

1 Չայս մատեան պարզեւեաց մեզ՝ Մ , ինչիր Աղայն Փափազեան :

բերութեանն , յորս անմարմ էր թուլմայի Արծրունեոյ մնալ
 կենդանի . այնմ՝ որ զինքն ժամանակակից զնէ Գազկայ Արծ-
 րունեոյ . մեռելոյ յամի ակառն 927 : Վոյնպէս եւ ժամա-
 նակակից իւր զնէ զՅովհաննէս կաթուղիկոս պատմարան եւ
 զյաջորդս նորս մինչեւ ցեղիչէ , որ միով ամաւ յառաջ քան
 զմահ Գազկայ կարաւ զաթու հայրապետութեանն ի վերջին
 յիշատակարանի գրոցս՝ շարունակող պատմութեանս ասէ շա-
 րադրեալ զայս ի թուին Հայոց 228-ի , հրամանաւ եւ ծախսք
 ակառն Չարարիայի հայրապետին Հայոց , զոր համարիմք կա-
 թուղիկոս Աղթամարայ . եւ խնդրով ակառն Սահփաննոսի ար-
 ճի եպիսկոպոսի Սիւնեաց :

Հանգամանք սպազբութեանս այնպէս անօրինեցան , զի
 ճշդիւ զտիպ նախագծին յինքեանս բերիցեն . ուստի եւ ըզ-
 բառս ինչ՝ որ սուրբարար է գրով գրինս , սակայն բնակիչք երկ-
 րին Արծրունեաց մինչեւ ցայսօր ի ձայնիւ արտաբերեն , եւ
 հին օրինակն նովին ի գրուի օւնէր ՝ զինչն եւ մեք պահեցաք
 անփոփոխ որպէս խաղ , փոխանակ ասելոյ հոգ . ՚ի ձախ , գրի ,
 փոխանակ զրելոյ ՚ի ձահ , գրեալ եւ այլն : Այլ զղղիլ թլտն՝
 միօրինակ շալ ընթերցեալ յօրինակին՝ նովին ընթերցուածով
 պահեցաք , բնուի եւ որ սուրբար գրիւր երբեմն եւ շօշիլ
 եւ այլն , ՚ի հին օրինակաց սուղեցան թէ պարտիմք ՚ի հա-
 յարակաց սուրբութեանն ելանել արտարս . եւ զրել չարբան ,
 շօշիլ , եւ այլն ՚ի սոս ամին յայսմ սպազբութեան նշանակե-
 ցաք եւ զյիշատակարանն՝ զորս սուրբութիւն է հին գրու-
 զրաց ոչ ՚ի վերջ եւ եթ մասենին , այլ եւ ՚ի միջակին գրել
 ՚ի սեղիս պարսպ մնողեարս առ ՚ի դատակարգութեան գրեաց :

Սասեանս ՚ի դպրութիւնս բաժանեալ . եւ ՚ի գլուխս .
 սակայն համար գլխոցն ոչ նշանակեալ , եւ մեք այնպէս թողաք
 ՚իակ թիւ դպրութեանցն ՚ի մեք ձեռագիրս երեք է . սակայն
 Պատեղի՝ Նէվ՝ Թեոփիլ . Հնդիկ գրասօր ընդունի ՚ի հայնայսմ
 բանին Լուսնիա քաղաքի բնեղ թիւրոց , ՚ի սեղեկութեանն զոր
 ես ՚ի վերջ պատմագրութեան Յովհաննէս կաթուղիկոսի ,
 զպատմութիւն թուլմայի Արծրունեոյ ՚ի հնգեակ դպրութիւնս
 արահեալ ասէ : Ս՝ երս այս սպազբութիւն զնոյն արահեալնս
 օւնի՝ զոր եւ ձեռագիրն :

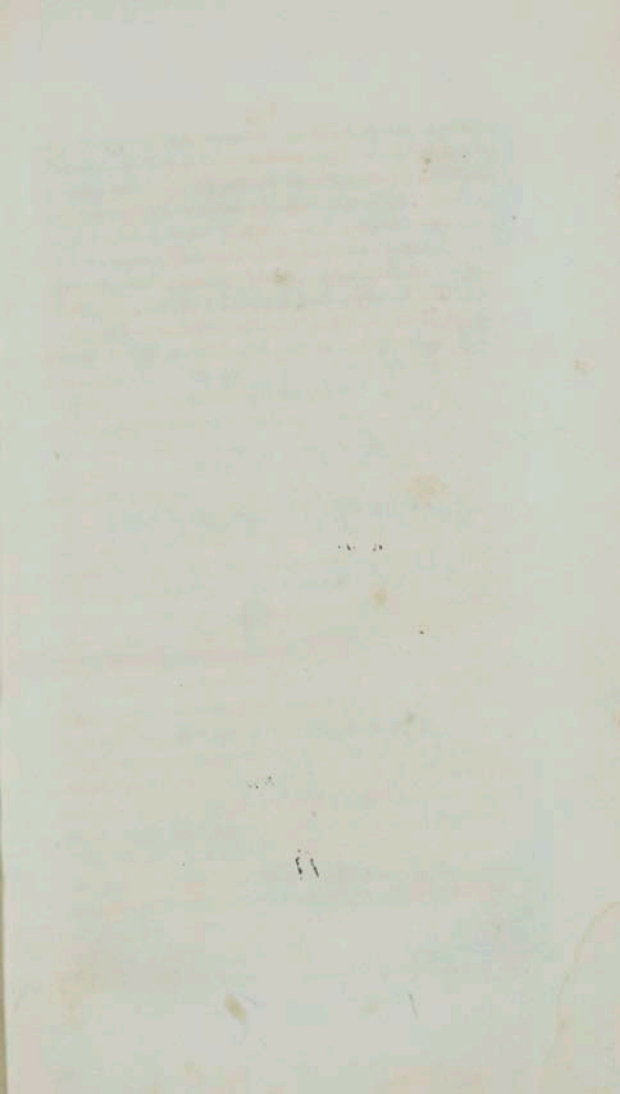
Յարգ մասենիս եւ առ Եւրոպացիս հայերեւոյցէսու ծա-

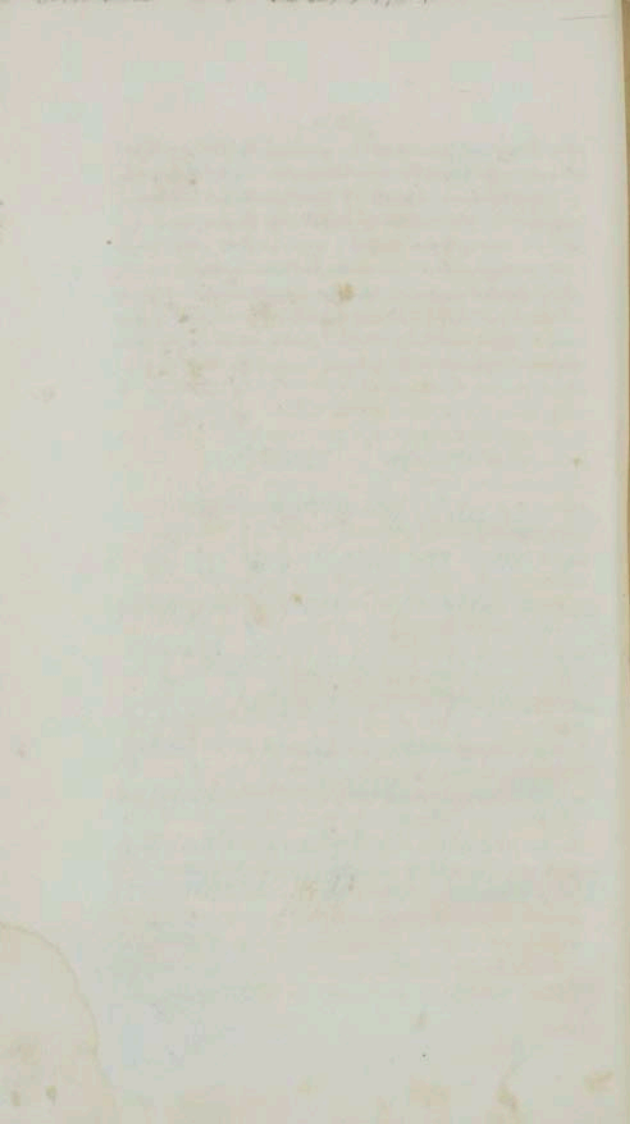
նուցեալ է . եւ վերոյդրեալը Պ. Ֆելի 'Նէվ ծանուցանել թէ
 յիտալական լեզու թարգմանեալ է 'ի կարդի պատմագրաց
 հայոց ընդ Ազամանգեղոսի եւ Եղիշէի եւ Խորենացւոյն
 Վ. յ յարգ յաղագս պատմական պիտանու թեանն՝ հասարակաց
 պարտի լինել մեզ եւ նոցա . սակայն առ մեզ ունի եւ այլ
 յարգ 'ի հայկաբանու թեան մասին , ունելով սասցուած գե-
 ղեցիկ եւ ճոխ , ամենայնիւ արժանի 'ի համար մասնելոյ հեղե-
 նակաց լեզուիս Վ. յ մասեան է ահա՛ , զոր տեսուչք թան-
 գարանին Աերժանու թեան նուիրեն լրու թեան ազգիս . բա-
 ջալէրու թեան ակնկալեալ յայլ եւս 'ի նմանապի վաստակոց
 ձեռնարկու թիւն

Ի սրբարկ Յարժանեալ

պարճութիւն թոճի Արժանաց իր-
 ՚է իող Տաճի Գ. վրեճար-թիւն Ա. Խաչու.
 Դար Արաչնախարար իսթուղիոս Արշուն-
 ցիւն Յայտայ Ա. Աթուռաց թանգարտի:
 Կոր թիւն իսկ իր իստուարանի իսթուրոց
 շանաչանէ կրկնանի Տարթիւթ զարս իր Տա-
 արթի զուարուսայ Եթթարոց իսթիւթայ
 Աթուռաց յարս աթթու Տարթուց Ե Երու-
 իսթուրթան իսթարթուց Երու: 1889 յանգ.

ԱՍՏՄԱԿԱԿ
ԹՊԱԿԱՊԱՅԻ
ԿՐԾՐԻՆՆՅԱՆ

ԽՐԴԵԱՆԻԲ

ԲԱՆԳԱԲԱՆԿ

Վ.ԵՐԵՎԱՆԻԲԱՆԿ

ՈՐ

Ի ՄԻՋԱԳԻՒՂ

Ե ՎԵՂՅԻ

ՈՅԱ

1852

ՅԼՆԿ ԴԻԼՈՒՅ

ԿԼՆԵՍԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Յոսեփի մասին հիշելու 1

Ներածություն 2

Որ սննդի բացակայությունը էնտերիտիսի պատճառով 19

Որ սննդի անբավարարությունը էնտերիտիսի պատճառով 23

Լիքի պատճառով ըստ հիվանդի տեղի բացակայությունը 32

Անբավարարությունը մեղքի և անբավարարության 38

Յոսեփի մասին և Շեքսպիրի մեղքի և Գրեգորի Գլուխի պատճառով 42

Չարությունների և անբավարարության ներքինի լիքի և լիքի 52

Թագաւորի և Արարիչի և Վերջի Հայոց 56

Բարձրագույն Պատմության և Թագաւորների և Թագաւորի և Ստանդարտի 60

Գրեգորի Տերտրի և Յոսեփի Զոնայի և հասարակության 61

Թագաւորի և Թագաւորի և Վերջի Զոնայի 71

Գրեգորի և Յոսեփի պատմության Հայոց 84

Պատմության յեղբայրի և անբավարարության և Բարձրագույնի 88

Լիքի պատճառով էնտերիտիսի և Բարձրագույնի և Թագաւորների և Պատմության և Ստանդարտի 93

- 108
 11
 118
 120
 132

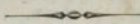

Գ Պ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Ր Ր Ո Ր Դ

- 136
 142
 155
 156
 166
 174

Ո] ասն հերձոսածոյն Բագարապոյ Բագարաւնոյ որ ՚ի վերայ ուրացոթեանն շարիտարոս, յաւելելու շար ՚ի իրծանոսն Բագարոյ շարիտարոթիւնն սոխոսոս	186
Որ ինչ զիտ յայտրի զործեաց Բոհոյ ՚ի Գոսիւն սաւ շարի, եւ յիւրապարան զիտոյն	186
Որ ինչ գործեցաւ յերիւրարոս մին գաւառեանն Բոսիտի, որս են յարիտարոս, զասն պարտերաւին շար Սոհոսոյ Իսմայելացոյ, որ Իսմայելի որդի ճանաչէր եւ զասն պաշարման սաւարիւն	193
Ո] ասն որ ինչ ՚ի ճանաչման գործեցաւ	196
Թէ որով օրինակաւ զիտեաց Սոսիւրի ՚ի Վանանի գաւառեւ	208
Որ ինչ զիտ անիւրանոթեան գործեցաւ եւ պարտերաւ շարի	215
Յաւազո Գոսրգիւնոյ Տոյն իւրոյ, եւ շար պարտերաւ յաւառարիւն	216
Գոսանաւ Գերանիին ՚ի շար, եւ զիտին Գործոցանել Տեառն զգերանիւն ի վանանցն Բար շարապարտեաց	226
Գորց գերանիւն ի վանանցն	234
Ո] ասն Գոսանաւ Սարոյ ի վանիւն ՚ի գերանիւնէն, եւ Վանանոյ Արծրոնոյ	237
Ո] ասն Անյաւացեաց յաւանցն Աւարի եւ Գորցեւ Իսաւաւանաւ	239
Ո] ասն Տաւառման Աւար ի վանի շար Ուրանիւն, եւ Գորցեւ Իսաւանաւ յաւանաւ յարիտարոս ՚ի շարանի	241
Ո] ասն Յանարոյ Գերանիին	245
Ո] ասն Ունելոյն Գերանիին զարապաշարի ի վան Տարոնոյ, եւ զԳոսիւն որ արսոյն ճանաչէր ի վանացոցանելոյ	247
Փորանակ Աւարի Բագարոթել Սոսարոյ	258
Իրծանոսն սաւարիւն Գոսիւն ՚ի սոսարի շարժմանէն	259
Ո] ասն Վարժաւան ի վան Սոսարոյ Բագարոթիւն շարոյ ՚ի վերայ Ահմարոյ Արարոցոյն Վարոյ եւ Աւարանի, եւ Բար շար ի վանան	260
Սոսարոյ Ահմարոյ ՚ի սոսարան Անյանոյ ՚ի վերայ գերոյն Թոսի ի վանել որ ի վանի ՚ի ծովն Բանանեաց	260

1] ան հանունն Ապոստոսանայ	267
Լ.Բե որդե- իշխանորան իրողն ի-բեր շարի- Ա- յն ՚ի վերայ Հայոց ե- իշխանայ նոցա	268
Լ.Բե որդե- սարսափասար Բարդու-Նեմաթ սարսի- ցա- Ա-յն, ե- հաճերէն լըրս ի-ր	271
1] ան սանկէլէացն որ ցո-ցա- յոստանն Ռշտո-նէաց , յասն լըրաշտո-նէանն Գագիայ	274
1] ան սարսափո-նէան Տաճկացն որ Այոսիկն իշխն , ե- իշխանին Սի-նէաց ՚ի Բագսարեղն Սթաթայ, ե- րարի-լ երկէցո-նց հնաշնար-նի-ն	276
1] ան հանունն Աշտի Վարդարանն իշխանին ՚ի Ն-տի- ճա-ան սաշախի	278

Արտա-յալ-նի-ն Աշտի որդոց նորին անդրանկանն Լ- Էրտ-նի Գիկնջն Սոփեայ երջնայի ե- Բարե- դաշտի	302
Փայլ-նի Էստարտո-նէան Տանգամայն ե- երե-ո-նի ընդհացն Աստուծոց ՚ի վերայ հանկանն Գագիայ, ե- սպանո-նի Ապոստոսանայ ՚ի յե-աց նորս Տեծադե- սո-նի-մաթ, ե- որ ինչ ընհանէ են գովարս	304
Սիւրբն իշխանո-նէանն Գագիայ յնի ելբօր ի-րոց Ա- շտի. ե- գործս նորին սաջո-նի-ն	311
1] ան Բա-նալայն սգոյն Տեճի , ե- իսալաշո-ցանկայ արսայի լաշարհս, ե- որ ինչ յաշագս Եր-տոց որդ- ոց Ապոստոսայ	325
Որ ինչ յաշագս անիշխանո-նէանն Պարոյց	325
Յաշագս սիւրբաշխո-նէան Տեճի արսային Գագիայ, ե- Բալո-մ Գեղեաց նորագհանց , ե- հրաշայիբարո- նի-նայ Ոստանն սա-նի	326
Յաշագս շինո-նի-ն Աշխատարայ , ե- ինչ ոյս հհանս յար-ջ սան շի-նարի-նն արսայի սո-լ ե- ոչ ար- ծանի ինչ յիշարայի ՚ի նհա գործս գործեցին	329
Յաշագս գերադայծա- ե- դանծալի սո-րբ եի-նէցոյն	

որ յԱշխատարանս անշարժ . որոյ նիւթն անպարտաւորութեան
սարանցն բերան յերկրէն հեռաւորանէ , լորոյ ձեռքն
էն լորոյն հասարակեալ յայտարարուած 333

{ Յաշարժ ձեռքն պարտաւորութեան ընդ առան Արեւոյնոյն ի
բերան յայտարարութեան Գործնայ , էն որ ինչ գործն
ստորութեան ձեռքն արտայնն Հայոց Գործնայ , էն որ
ինչ յաշխատարանն գործն 336

{ Յարձակոնքն Գործնայն ի ստանն Հարմարութեամբ էն ի
գործն Արեւոյ , էն որ ինչ յաշխատարանն լորոյն
Հայոց ի շարժանն Ապրիլայն 340

{ Յարձակոնքն ի բարձրութեան անյնն էն ի ստան
ձեռքն արտայնն Հայոց Գործնայ 340

|] անն անյնն անյնն ընդ Հայոց , էն ինչն ստորութեան
էն ինչն Արեւոյնն էն որոյն ինչն 343

Յ Ե Ռ Ե Ջ Ե Բ Ե Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Հ Ե Ղ Ի Ն Ե Կ Ի Ն

Եւ ըստ նմանակերպութեան պատկերի իւրոյ , յանձնիշխան կամայական կամարարութեանն ձգեալ պատիւ զնա՝ եւ տէր բոլորակերտ իրողութեանց մակադրեալ զհողանիւթեայ էակս՝ որպէս ասաց նախա մարգարէն Մովսէս . նմանագոյնս ասացեալ եւ թագաւորացնն մարգարէաշնորհն Դաւիթ . փառօք եւ պատուովք պսակեցեր զնա , եւ կացուցեր զնա 'ի վերայ ձեռակերտաց քոց . եւ զամենայն ինչ հնազանդ արարեր 'ի ներքոյ ոտից նորա : Եւ ծառայականս պատահիս տուեալ նմա , որ 'ի վերայ կառուցեալ լուսաւորացդ պարողութիւն երեւելագոյն գոյիցն , 'ի գործառնութեան կենցաղալարութեան պիտոյից մարդւոյ , ըստ տունջեան եւ գիշերոյ բացակայութեանց գործոց եղանակեալ Սրպէս ասաց սաղմոսերգուն . 'ի ծագել արեւուն ելանէ մարդ 'ի գործս իւր , 'ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչեւ յերեկոյ . եւ Փրկիչն ասաց , պարտ է գործել զգործս մինչ 'աւուր կայ , գայ գիշեր յորում ոչ որ կարէ գործել : Համառօտագոյնս ասացից , ամենայն իրողութեանց յօգտութեան մարդկայնոց սոբօք բնաւորեալ 'ի շարժմունս երկակի լուսաւորօք ժամայեղից առ 'ի նշանակ հոլովմանց պարագայց ժամանակագիտան շրջագայց արշաւանաց , հանդերձ աստեղացդ ճօխագայութեան երկնաչու օդակառօց ընթացից , 'ի բաց երեւութիւն աւուրց եւ ամսոց բովանդակութեան , 'ի լուսնի տարեաց , 'ի չափաբերութիւն անհատից մարդ-

կային սեռից , ՚ի գիւտս իմաստից արամադրութեանց ,
՚ի տարբերս թուոց եւ ՚ի բովանդակութիւն ժամանա-
կաց . որով բովանդակեցան բոլորակերտ աշխարհայնոցս
սահմանք , ըստ քառից սեռից որակութեանց . ըստ խառ-
նուածոց հակակայիցն շարժմանց , քառիւք երբեկօք
արշաւատոյր ՚ի շարժմանցն օդոցն տարբերութեանց . եւ
եռակի կացութեամբք եղանակօք կացեալ երբեկօքն
յաւուրս ՅԱԵ , եւ յայտօխի քաղաքաւարեալք մարդք
իմամատարք քաղաքական հանձարագիտութեանց ,
սակս հնարագիւտ կենաց մարդկան ՚ի պէտքս իմաս-
տրս՝ արք պատուաւորք ճոխք եւ բարձրագահք մե-
ծարեալք ՚ի թագաւորաց , երեւելիք եւ ընչաւեօք ,
որք յայտօքիկ ներակրթեալք եւ ՚ի սոյն զդեղերումն
երկասիրէին : Լւ զուրաբանչիւր իրի զժամանակս ՚ի
ներքոյ թուոց դրոշմեալ զքանիօնութիւնն կանոնեցին ,
համահաւտքեալ ՚ի բովանդակութիւն լրման ժամանա-
կաց եօթն հազարեան դարուցն : Արպէս եւ մեծն
Մովսէս Եբրայեցւոցն շարագրօղ եւ աշխարհարարու-
թեանն մարդարէ , որ հմուտ եւ տեղեակ էր եզրպտա-
կան հրահանդիցն . յերկս աշխատասիրութեանն , լուսա-
ւորացդ պարողութեան , ՚ի նշանս եւ ՚ի ժամանակս . եւ
յաւուրս եւ ՚ի տարիս բնաւորեալ յարարէն ասաց
զսոսա : Լւ ընդ սօքօք զբուազեաց զժամանակս երկ-
րակեաց կենաց մարդկան ՚ի նախնոցն մերոյ սկզբնեալ
Ղդամ ստէ եկաց ամս ՄԼ . եւ ճնաւ զԱԹ : Լւ կեց-
եալ ամս ԾԼ , եւ մեռաւ : Լւ որք ընդ սովաւ էին
տեսակք անընդհատից . նոյնպէս մատենադրեաց եւ
զպէս պէս յեղանակս գործառնութեանց մարդկան ,
նովին օրինակաւ ՚ի շարս կանոնեալ : Գունակ սմին եւ
Բերոսոս ոմն եւ Աբիղոնոս քաղդէացւոց իմաստուէր ,
որք ոչինչ կարի հեռագոյք ՚ի Մովսէսէ զգիւտ ժամուց
եւ ժամանակաց զմարդկայնոց սեռից կենցաղաւարու-
թիւնս կանոնադրեալ դրոշմեցին ՚ի մատենաս քաղդէ-
ական պատմութեանցն : Լւ ՚ի սոցունց այլ հետազօտ-
եալ բազում աշխատութեամբ , որ մինչ առ մեզ հաս-

եալ շարադրեցին , թէ ո՞րք 'ի թագաւորաց աշխարհակարաց՝ որքան ամս եւ ժամանակս կեցեալ տիրեցին . եւ կամ ո՞րք՝ միւս քան զմիւս առաւելեաց 'ի հոգարարձութիւն աշխարհի , եւ զպատերազմաց եւ զխաղաղութեանց կարգս , զյաղթութեանց եւ զպարտութեանց հանդէս , զառարկնեացն եւ զանժուծիցն փորձս , զքաջացն եւ զվատացն զպնդութիւն եւ զլուծութիւն . զարեացն եւ զանարեացն կարծրութիւն եւ զթուլամորթութիւն . զիմաստնոցն եւ զանմտիցն զանհարթութիւն , զհանճարեղիցն եւ զկարճմտացն զանկտորդութիւն , զշինողաց աշխարհի եւ զնոյն անփոյթարարաց զախորժակ իւրաքանչիւրոց բարուց , թէ որպէս քաղաքաւարեցին , մարմնոյ զհետ չողան , եթէ զհոգւոյ մեծարդի եղին զնախապատուութիւնն . Աւման երկնաւորականացն կենաց ցանկ հոգ տարեալ քաղաքաւարեին , եթէ ընդ երկիր զքարշումն առնէին : Այլ եւ ըստ իւրաքանչիւրոցն 'ի միմեանց յաջորդելոցն , որք ըստ սեռից անսակաւ ենթակացեալ : Օ տիրելն աշխարհաց . եւ որք ըստ պատահմանց 'ի նոյն ձգեցան 'պատիւ . եւ այլք որք բռնակալութեան եւ յնչաւեա մթերից յզփայեալ կորզեցին յինքեանս ըզփառս աշխարհիս : Աւ զոմանս 'ի Տեառնէ յայս վերելեալ գահակալութիւն , որպէս զԴաւիթ եւ զՅեսու եւ զայլ ոմանս որ որք մինչ առ մեզ հասեալ : Օ իւրաքանչիւր զանուանս եւ զժամանակս , զզիմորդն եւ զորպէսն կանոնեալ սահմանաւ 'ի ներքոյ թուոց 'ի գիրս պատմութեանց յորինեալ դրոշմեցին . ըստ ազգաց ազգաց եւ լեզուացն տարբերութեանց ընդ գրով պարունակեալ 'ի լրութիւն եկեղեցւոյ զանազան իմաստիւք : Օ ի որք զկնի նոցունց 'ի նոյն վարժս եւ 'ի գիւտս իմաստից յորդորեցին , առանց աշխատութեան գիւրաւ սուցեն զխնդիրս հանճարեղագոյնքն եւ ուսումնասէրքն 'ի մարդկանէ :

Լա արդ ես՝ սակս որոյ մերս է շարագրութեան յե-
զանակի խնդիր ՚ի քէն Գրիգոր Արծրունեաց Տէր ,
եւ Վասպուրական իշխան , ընկալեալ ՚ի մեզ զհրաման
պատուիրանի քո զոր ասորժակք փափագելիք զքեզ
ստիպելին . ներբաղրեալ ՚ի յիշատակարանս մատենից
զնախնեացն քոց զազգաբանութիւն եւ զորպիսութիւն .
կարգաւ ամել զթիւսն ըստ ծննդոց իւրաքանչիւրոց
մինչ առ մեզ զբովանդակութիւնն չափաբերել :

Լա որ վասն անցիցն Հայոց ՚ի Տաճկաց զպետու-
թենէն ներդորձեցաւ , անյապաղ հնազանդութեամբ
ըստ հրամանի քո ձեռն ՚ի գործ արկից . եւ ըստ կարի
իմում անցից համառօտիւք ընդ կարեւորագոյնսն , եւ
որքան ինչ վայելուչքն են եղից ՚ի պատմութեան աստ ,
առ փոքր ինչ եւ դուզնաբեայ զմնացորդս յիշատակա-
րանացն ՚ի յառաջագոյն եւ ՚ի հին պատմագրացն զմեր
զբնիկ տերանց տոհմին Արծրունեաց զիկն եւ զտեղին
բացայայտեսցուք ՚ի պատմութեան աստ : () ՚ի յայտ
յանդիման երեւեոցին արիութիւնք առաքինութեանց
ըստ անուանց եւ տեղեաց եւ ժամանակաց , եւ խու-
զիցից զկարեւորագոյնսն խորհրդոց ՚ի խաղաղմունս բա-
նիցս կարգադրութեանց , թէ ո՞վ որ էին , եւ ե՞րբ , եւ
յորմէ , եւ ո՞ւր , եւ զի՞նք , եւ ո՞րքան , եւ օրպիսիք , եւ
որովք յեզանակօք քաղաքավարեցին , եւ յո՞ր պէտս
հանդիսացան : Լա վասն պատերազմաց եւ յաղթու-
թեանց , եւ թէ յաղթեցին կամ յաղթեցան . եւ զի՞ւս
որ վասն այլոց ինչ իրաց հանդիսանալ հաճոյացան յօ-
գուտ եւ ՚ի շահ մատակարարեալ անձանց եւ ընկե-
րացն : Լա որ ինչ ընդ այսօրիւք պատկանին ստորագու-
թիւնք զբուցատրութեանց համառօտեսցուք ՚ի մատ-
եանս յայտօրիկ , ըստ կարի մերում օժանդակեալ ՚ի գը-
րոց հնագէտ պատմութեանց մարդարեականաց , եւ
նորոց վարդապետաց եկեղեցւոյ Քրիստոսի . եւ արտա-
քին վիպապատմացն աշխատասէր եւ մտահարուստ ա-
րանց , որք դայեակաբար յանձանձեցին մեզ յետոյ հե-
տեւելոցս զառողջ եւ զառանց խարդախութեան ճա-

շակս համեղագոյն եւ կարեւորագոյն կերակրոցն , յար-
բունս կատարեալ գիտութեանն տանել հասուցանել
զուսումնասէրն եւ զերկիւղածագոյնն Աստուծոյ , ըզ-
հանձարեղան եւ զմաստունան , զնախանձաւորս լաւա-
գոյն եւ մնացական ընչաւէտութեանն եւ որ անդ է
աշխարհն : Օ որս եւ աստ ՚ի յայտմ պատմութեան ար-
տայայտեցից քեզ Քաջի բանասիրաց , զնոցայն որ վասն
Քրիստոսի պատերազմեալ զբարիօք պատերազմն , եւ
յաղթանակ կանդնեցին ՚ի վերայ երկրի մինչեւ յեր-
կինս : Արոց աղօթիւք տացէ ինձ Տէր զուղորդ եւ
զճշմարտութեամբ զբանն գրել ՚ի մատենս յայս , ա-
ռաջնորդութեամբ Հոգւոյն սրբոյ խորհրդովն Քրիս-
տոսի , ՚ի հաճոյս քեզ եւ նմանեաց քոց , ողջ լերուք ՚ի
Տէր Քրիստոս Ամեն :

Handwritten text in a cursive script, likely a caption or description of the scene above. The text is oriented horizontally but appears to be written in a style that might be a mirror image or a specific dialect. It is partially obscured by the image's border.

ՊԵՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԹՈՎԱԾՅԻ ԱՐԾՐՈՒՆԻՈՅ

Քանզի բազում աշխատութեամբ է գտանել ըզ-
շար ազգաբանութեան տանն Արծրունեաց, վասն հե-
ռաւոր ժամանակաց կացեալ եւ դիւանացն անյայ-
տութեանց 'ի մէջ հայաստանեայցս՝ եւ հրաման հար-
կեցուցանող ճոխութեան քո ստիպէ զմեզ, ճեպել
փութալ առ գիւտն հանդիսանալ եւ կարգել ոճով
զփափագելին քո յայտարարական գրով, դրոշմել կանո-
նել 'ի դիրս աստ՝ եւ 'ի մեր կարտաժանմամբ 'ի խոյզ
եւ 'ի խնդիր ելեալ զհաւաստին գտանել, 'ի հնախօսս
շարագրական մատեանս՝ եւ 'ի բազում վէպս պատմու-
թեանց անցեալ գրեցի, որ ինչ բաւականանալ ձեռն-
հաս եղէ, սկսեալ ² յԱդամայ մինչ առ մեզ հասեալ
ժամանակացս գիւտ:

1Յօրինական, 'ի Մերկատաժանմամբ: 2Այլ օրինակ, յԱդամ:

Եւ զի, Ժ, ազգացն շարք՝ առանց ստուծեան կան գրեալ յամենայն մատենադարս: Արկրորդն հարկ է մեզ զոճն կանոնել, որ յետ Նոյի եւ անոր ազգացն բաժանմունք յառաջ խաղան, ըստ ցեղից ցեղից ՚ի կարգ անկեալ աշխարհարածին ցեղակարգութեամբ. եւ ՚ի մէջ առից թէ: ըստ բազմաշուրթն լեզուացն, յետ աշտարակաշինութեանն յորմէ՛ ցեղէ՛ Կառ աճել սերունդք Արծրունեաց տոհմին. եւ զի հաւասարութիւն երից ազգացն՝ այսինքն որդւոցն Նոյի, կարգաւ կանոնեալ դրոշմեալ կան յորովից գիրս. ոչ է մեզ հարկաւոր զնոյն երկայնաբանութեամբ երկրորդել:

Եւ արդ ըստ Եւսեբեա բազմայեղ յեղանակաց խուզմանցն՝ եւ ըստ Ափրիկանոսի հաւատարմաբանութեանն, եւ ըստ Մովսէսի քերթողի, նախ ՚ի մէջ առից զորպիսութիւն ազգացն բաժանմանցն գրել: Եւ անդէն զտարակարծելի գիւտիցն յոյս երկբայութեան՝ յայտոց քննողական աշխատութեանց եղից առ ընթերթելադրութեամբ. զի անտի եւ անտի ՚ի բաց կացցեն տարակուսական մտածութեանց ծուփս խորհրդոց ՚ի քումմէ՛ հանճարեղ խոհականալիր բանգիտութենէ: Եւ արդ ունի պատմութիւնս այսպէս:

Նոյ ծնանի երիս որդիս, զՉբուան, եւ զՏիտան, եւ զՅապիտոսթէ, որ են, Սեմ, Բամ, եւ Յարեթ: Սեմ ծնանի զԵղամ, եւ զԱսուր, եւ զԱրիաքսաթ, եւ զԱրամ, եւ զՂուգ: Ասուր շինէ զՆինոս քաղաք, որ է Նինուէ, որ կոչի առաջին Ասորիք:

Իսկ Նեբրովթ ՚ի Բամա շինէ զԲաբելոն առաջին քաղաք, եւ առաջին թագաւորէ ՚ի վերայ երկրի: Եւ քանզի էր Բաբելոն վիճակեալ Սեմա՝ եւ բռնազօտութեամբ Նեբրովթ յինքն գրաւէ, եւ հաստատանդ զթագաւորութիւնն ²Եթովպացւոց: Իսկ Ասուր

որդի Սեմա զՆինուէ շինէ առաջին քաղաք Ասորոց
Թագաւորութեանն:

Արդ զիարդ յետ բազում ժամանակաց զՆինուս
ասեն շինել զՆինուէ, զայրն Համիրամայ, որ ծնաւ
զՆինուաս. 1 յորոց աճմամբ յառաջանայ կարգն, եւ
գայ հասանէ ՚ի Սենեքերիմ արքայ, առ Եզեկիայիւ
Եբրայեցւոցն առաջնորդաւ, եւ առ մերոյն Հարամայիւ:
Ոչ վարկարարդի որպէս ինձ թուի ՚ի ճախ է զանց
առնել զինդրոյս այսորիկ զպատճառն, բովանդակաբար
բացայայտել զհաւատարիմն գրել՝ թէ արդեօք Ասուր
որ զՆինուէ շինեաց հաւ Նինոսի իցէ ՚ի ծննդոց Սե-
մայ՝ ուստի Ներբովթ, կամ թէ արդեօք ազգն Արծ-
րունեաց Սեմայ սերունդք իցեն, թէ Բամայ ՚ի Ներ-
բովթայ: Բանդի որպէս գրեցաւն՝ Ասուր ՚ի Սեմայ
շինէ զՆինուէ. եւ Սենեքերիմ պայազատաբար թա-
գաւորէ ՚ի Նինուէ, եւ ասի Ասորոց թագաւորս Հա-
ւաստիս այս մեզ Եւսեբիոս Սեսարացի, Յուլիանոս Ա-
ղիկառնացի ստուգաբանեն զթագաւորս Ասորոց ՚ի զա-
ւակէ Սեմայ 2 զաճմունս առնել՝ որպէս ՚ի կանոնեալ
սահմանէն իմանալ ՚ի ունի պատմութիւնն այսպէս:
Տիտան բռնացեալ ՚ի վերայ Չրուանայ, առնու զԲա-
բելոն, եւ շինէ քաղաք թագաւորութեան իւրոյ անդ,
որ էր հինգերորդ Չրուանն Բախաութրեա:

Իսկ Ասուր երրորդ ՚ի Սեմայ՝ առաջին շինէ զՆին-
ուէ. եւ Նինոս տասներորդ ՚ի Սեմայ եւ ՚ի Բամայ,
եւ է Նինուէ իսկապէս վիճակ Սեմայ, եւ Նինոս ՚ի
զաւակէ Բամայ ըստ Արիստոնեա Բաղդէացւոյ՝ եւ
ըստ Եւսեբեա Սեսարացւոյ, եւ ըստ Մովսէսի խորե-
նացւոյ, եւ ըստ Յուլիանու Աղիկառնացւոյ ստուգա-
բանիւ ՚ի բանդի առեալ էր Սոսնեայ իւր կին զՍեա
յազգէ Չրուանայ, եւ յինքն 3 գրաւեալ զթագաւո-
րութիւնն՝ եւ ոչ զոք թուլացուցանէր թագաւորել
Չրուանայ, դաշնաւորել երդմամբ՝ մինչև որ ՚ի կնոջէն

1 Այրն յորոց աճմամբ: 2 Այլ օրինակ, 2 աճմուննն: 3 Յօրինակն, Չրուեալ:

Ընեա որ 'ի Զրուանայ զարմիցն էր ծնեալ արու, անդէն 'ի ծննդեանն սատակէր. բայց միայն մանուկ մի Դիոս անուն, զոր գաղտաբար ապրեցոյց մայրն, որպէս յետ բազում ժամանակաց զՄովսէս 'ի յԵգիպտոս, եւ անտի եւ անդ ոչ որ զօրէր Զրուանայ Թագաւորել. բայց միայն կին մի անուանի Դիոնիսեա, հարստայեղց վախշոտ հոմանի բարուք. սա անուանէ զանուն իւր ըստ անուան հաւոյն իւրոյ Սեմայ՝ Սեմիրամ. որ ըստ փւղաբայիցն 'ի Հայկական լեզուէ Շամիրամ ձայնաւորի: Ըստ յանգուցեալ Բելլեանն Աննոս առնու իւր կնութեան, զի Շեմիրամն ամբանայր 'ի բնիկ իւրեանց քաղաքին Անուէ՝ եւ մտանէ Աննոս 'ի համար Ասորեստանեայց Թագաւորաց ընդ կնոջ իւրոյ Շեմիրամայ. քանզի ոչ էր օրէն Թագաւորացն և օրինաւորացն զկանանց ազգի Թիւ ազգաբանութեան շարել, բայց միայն ըստ ժամանակագրութեանն կանոնի, որպէս և յարայելի զԴոթողիայ, եւ յԵգիպտոս զՄէդոպատրեայ դուստր Պտղոմեայ Դիոնիսեայ, Նա եւս ծանօթագոյն քեզ գրեմ, զփրկչին մերոյ Տեառն Եփսոսի Քրիստոսի, զըստ մարմնոյ ազգաբանութիւնն գրելով Աւետարանիչն Մատթէոս, եւ Թուէ մի ըստ միոջէ, սկսեալ յԱբրահամէ եւ դայ անցանէ մինչ 'ի Յովսէփի, եւ լուէ վասն Մարեմայ զազգաբանելն: Եւ քանզի ոչինչ հաղորդութիւն ունէր Յովսէփի առ ծնունդն Քրիստոսի, մտանէ յազգահամարն Զփոխանակ Մարիամու կնոջ իւրոյ զոր վերագոյնն գրեցի. զի ոչ էր օրէն զկանանց ազգի Թիւ ազգաբանութեան շարակարգել: Աոյն դունակ եւ զՂուկա ազգաբանութիւնն գտցես շարածեալ 'ի վերջէ յառաջ, եւ ասէր որպէս կարծէր զՅիսուսէ, 'ի Յովսէփայ 'ի Յակովբայ 'ի Հեղեայ. եւ ապա մի ըստ միոջէքն: Այսպէս եւ Շամիրամ կին, 'ի յազգէն Սեմայ, Թագաւորէ Աննոսիւ արամբ իւրով 'ի վերայ Ասորեստանի պայազատաբար՝ ընդ

վզեալ ՚ի վերայ Նինոսի որպէս թէ եկեալ պանդխտա-
մտաբար մտանել ՚ի թագաւորութիւն Շամիրամայ ՚ի
Սեմայ: Զաւել եւ շինչ գրեալն է զվախշտ ցանկա-
սիրութեամբ թեւակոխել ՚ի այց որպէս բացայտե-
ցաւ, Շամիրամ սեպհականեալ թագաւորէ յազգէ Ա-
սուրա ՚ի Սեմայ Ասորեստանի բնիկ իւրեանց տէրու-
թեանն, եւ պայազատեալ մի ըստ միոջէ մինչ ՚ի Թոնոս
Առնկողեռոս, որ յետ, ՁԸ, ամի Սենեքերիմ յա-
ռաջանայ ՚ի դահ հայրենի իւրոյ թագաւորութեանն
մեծաւ զօրութեամբ, եւ առնու զԲաբելոն, եւ շինէ
զՏարսոն ՚ի ձեւ Բաբելոնի, գետոյ ընդ մէջ անցա-
նելոյ որպէս խոնարհագոյն մասնաւորաբար գրեմ: Որ
այլա յետ սպանմանն Սենեքերիմայ յորդւոց իւրոց .
բուռն գնդաւ Ագրամելէք եւ Սանասար գան մտանեն
՚ի շէառն Սիմ, որ յանուն հաւոյն իւրոյ Սեմայ անուա-
նեալ էր լեռանն: Որպէս եւ պարսկային Յայնին ՚ի
Ջրուանն անուն զՋարուանդն անուանեն: Իւ ե-
ղեալ նոցա ՚ի Սիմ լերին մինչ ՚ի Տիգրանն Հայկազնեաց:
Ի այց քանզի աւերեալ էր զՆինուէ Նարբովթայ ՚ի
բանանայն ՚ի վերայ Սեմեայն, եւ զԲաբելոն փոխանակ
նորա շինեալ, ՚ի թագաւորելն Նինոսի առնու զԲաբելոն
եւ շինէ զՆինուէ. եւ փոխէ անդ զթագաւորութիւնն
Ասորեստանի: Գարձեալ քանզի Մեստրիմ ՚ի քամայ
ըստ բաժանման ազգին եւ աշխարհին, շինէ զԵգիպ-
տոս եւ անդ հարստանան ազգապետաբար, եւ ա-
ռանձին թագաւորեն Ասորեստանեայքն: Ի կանոնի անդ
դոցեա զՆինոս եւ զՇամիրամ, եւ զԱբրահամ, եւ
զվեշտասաներորդ հարստութիւն Եգիպտացւոց. եւ ՚ի
չորրորդ դպրութեանն Յուլիանու Ազիկառնացւոյ,
որպէս եւ ՚ի չորրորդ դպրութեանն Մովսէսի:

Իսկ Նինոս եւ Շամիրամ տիրեն Ասիացւոց, եւ Ե-
գիպտացւոց հարկապահանջ հնազանդութեամբ, այլ

1 Մի օրինակ, 2 պանդխտաբար մտաբար: 2 Այլ օրինակ, 1 լեռանն. 3 Տայնիւ.
4 Ջարուանդն. 5 Աջտասաներորդ:

ոչ զազգիին 'ի բաց բառնալով զպայազատութիւն աշխարհին , զայս սակաւութ 'ի մասնէ գրեցի ճանաչել միայն զազգս :

Եւ արդ քանզի կարգ բանիցս էաճ զմեզ առ այս խնդիր , պարտ է նախ գիտել թէ որով օրինակաւ Քաղդէացւոցն մատենագրութիւնք զթիւ նահապետացն տասամբք համարին թուով ըստ Աստուածահրաման գրոցս : Իսկ զանուանս նոցա այլափոխ ասելով զատանինս 'Աոյնպէս եւ զպայման ժամանակացն յանբաւ բիւրս ամաց ձգեն , որ ոչ եւ ըստ միոյ յեղանակի հաւատանայ առ 'ի ցուցումն՝ ոչ արեգական բերմամբ 'ի նոյն կէտ ամսոց եւ աւուրց եւ ըստ չորից փոխմանց առ 'ի յեղումն ժամանակի տարւոյն : Այլ ե ոչ ըստ լուսնական լուծեանն եւ սուղականութեանս : Քանզի թէպէտ եւ անվաւեր 'ի նոցանէ գրեցեալքն ասացան , այլ բազում ինչ եւ առ ճշմարիտն ստուերաբանեն , եւ նախ նորա եղեն գտակք գրոց . թէ եւ Յոյնք համարին Պտղոմէիւ պարծիլ . երբեմն 'ի հաւաքումն միահամուռն մատենից ազգաց ազգաց , եւ յեղու 'ի լեզուոյն . այլ այսոքիկ փոյթք յօժարութեան առ 'ի յայլոց ասացելոց նախագունից տեղեկութիւն , եւ ոչ ընթեամբ եւ կամ նովաւ գտանել զհնարս զիւտի գրոց՝ թէպէտ եւ յառաջ քան զնա , այլ ոչ թէ եւ քան ըզբարեւալացոյն իրս , զոր ոչ միայն Յոյնք՝ այլ եւ այլ ազգք ոչ երևին այսուիկ նախկինք , քանզի Յունաց հուսկ երբեմն յետոյ գտաւ զիր , 'ի Աղմեա յումեմնէ Փիւնիկեցւոյ , եւ զի առ այսոքիկ փոյթ եղեւ մեզ քննասիրութեամբ լինել հասու եւ ոչ զանց առնել , աստանօր պարտ է սակաւիկ մի յապաղումն տալ պատմութեանս . զի եւ Աստուածատուր ասացելովքն թեւակօխեսցութ յարտաքնոցն վէպս , եւ ապա յառաջիկայիցն եկեսցութ տեսութիւնս :

Տնկեաց ասէ Աստուած զգրախտն յեղեմ ընդ ա-

բեւելաւ . այսինքն յերկրի յարեւելա՝ զորոյ չունի բան ա-
սել անդր եւս քան զնա՝ յարեւելա ունել բնակութիւն
մարդկան . որով իցէ ասել արեւմտական զգրախան կամ
՚ի միջոցի ուրեք . եւ զանբաւութիւն մեծութեանն
յայտ առնէ սաստկութիւն յորդահոս աղբերն՝ որ ար-
բուցանելով զգրախան ընկղմի ընդ երկրաւ , եւ չորեք-
վտակեան անցաղթ եւ զօրաւոր գետովք ելանէ յա-
ներեւելոյն յերեւելի աշխարհս . իսկ զգերազանցու-
թիւն գեղեցկութեանն որ բերան բաւեսցէ ասել բան
մարդկային , միանգամայն եւ զլստուածագործ տնկոցն
հեշտալի տեսութիւն , եւ անհասական իմն շնորհիւ
փառօք եւ պատուով պսակեալ զմարդն իշխանական
՝ ճոխութեամբ վայելեցուցանէ գրախաին՝ տալով նմա
բազմամեայ կենաց սահման իբրև զմի օր . ոչ պիտոյ-
ացեալ եկամուտ լուսոյ որով նսեմացի առ ՚ի հասա-
նել երեկոյն . ոչ ապստամանութիւն արեգական առ
՚ի մերթել զմութ գիշերի լուսազգեստ ստեղծուածոյն՝
որ յետ առաջնոցն կարգի եւ դասու զերկրորդն փոխա-
նորդեցաւ վիճակ , ոչ կերակուր հոսանուտ առ ՚ի լրու-
թիւն տարաբարձ ունակութեանց անապականին , որ
գոյզն ինչ փոքրագոյն քան զհրեշտակս գոլ . եւ զի ասէ
գործել եւ պահել , ոչ իբր ՚ի լիութիւն ամենակատար
գրախաին՝ կամ պահպանութիւն ՚ի վնասակարաց , այլ
ահա գործել զարդարութիւն եւ պահել զպատուէրն
ասացեալ նմա . զի սակաւաջան նպատտաւորութեամբն
իբրեւ ընծայաբեր արար լինելով , եւ այնք աղաղաւ
յեւս բարձրագոյնան ձգեսցի ըստ ասացելումն , ՚ի սա-
կաւուն հաւատարիմ լինելով ոչ այնմ եւ եթ տիրեսցէ
տնկոյն՝ այլ եւ բազմերջանիկ երկնայնոցն հասցէ կենաց .
Իսկ նա ՚ի հրապոյրս ապստամբ վիշապին ելեալ՝ որ
բազմախարդախ շարութեամբն եհեղ առատութեամբ
զգառնութիւն խրատոյն յունկն կնոջն անզգամի :

1 Այլ օրինակք , Յարեւելա՝ ոչ գոն 2 Այլ օրինակ , վայելութեամբ ճոխա-
ցուցանէ ՚ի գրախաին :

Որով ընթացրեալ զսիրողական երախտիս Արարչին միանգամայն եւ զպատուէրն՝ առ սպանօղն հատուածեցաւ, զոր 'ի դէպ է այժմ ասել նենգաւոր գոլ եւ անմիտ, ոչ շատացաւ ինքեան ծնելութեամբն առ 'ի ըզմայլումն հրաժարել 'ի կերակրոյ, այլ եւ Աստուածականն ցանկացաւ փառաց կորզել ապարասանութեամբ յինքեան եւ զպատիւ Արարչին որով փորձիւ եւ հրապուրիչն նորա բանտարկուն ակտացաւ: Այլ եւ նախապատիւ եւս քան զայրն Աստուածականին լինել կնոջն նախադրձակ ճաշակմամբն: Աւագ խորհախազունին այնորիկ խորհրդոյ, եւ յիմարական մտաբերութեանն, որով անգիտացեալ զհողանիութեայ իւր զանդուած՝ յահաւորէն Աստուծոյ եւ յարարէն խորհեցաւ թիկունս դարձուցանել՝ որ ամենատես ակնարկութեամբ ստորիջեալ 'ի խնդիր կորուսելոյն հեղազընաց դարչապարօք՝ ընդելլական նմա գուշակէր դալուստ ընտանեգոյնս եւս ձայնիւ կոչելով ուր ես Ադամ, աւաղականս նմա գորովայիր զանկումնն. թերեւս ընքեամբ խկ զօգտակարօքն տածիցի:

Իսկ նա անդէն եւ անդ հերքեալ ապաժաման առ ուղղակի տեսութիւն մեղանաց առ Աստուած վերաբերէ զպատճառն: Ասէ, կինս զոր ետուր ընդիս, սա ետ ինձ 'ի ծառոյ անտի եւ կերայ, եւ թէ Ադամ առ նմանն իւր եւ օգնական զայստիկ, զինչ 'ի դէպ իցէ կնոջն անմեղադրելի գոլ օձին պատճառել, որ եւս վատթարագոյն քան զանասունն լինիցի Ուստի եւ ըստ կարգի մեղանացն եւ դժուարինք անիծիցն հետեւին՝ նախ օձին եւ սպա կնոջն: Իսկ եթէ մշակն մեղաց եւ անդրանիկն ամենայն չարեաց որ 'ի յօձն բունեալ ոչ անիծաւ, որպիսիս ուսուցանէ վնասապարտութիւն օձին առ 'ի պատժականութեանն գտանել պարտաւորութիւն, որ ոչ յընքենէ միայն, այլ մանաւանդ 'ի գտողէն չարեաց: Առ որս ասեմք եթէ ըստ ամենայն յեղանակի

անբոյժն ՚ի բարւոյ, ոչ մի ինչ ոչ ունի մասն աղնիւ՝ թէ
ասիցէ որ անիծիւք ՚ի բաց բառնալ. նա եւ կենդանա-
կանն որ ՚ի նմա ոչ ՚ի բարի ինչ. այլ զի անհրաժեշտ
չարին կալով անմահական չարչարեսցի Օ որ բան եւ
վասն օձին սքանչելապէս ուսուցանէ Փիլոն Աղէքսանդ-
րացի յառաջ քան զդժբանացն դիպուածս յորովու-
թիւն իմաստից ունել ամենայն շնչականաց այլ եւ
մարդոյն եւ յստակագոյնս տեսանել զիւրաքանչիւրոցն
՚ի նոցանէ մտածութիւն. յետուստ երբեմն դատներ
՚ի ձեռն անիծիցն իմացեալք երկոքին. մասնաւոր ինչ
մարդարեւական ողւով եղելում ՚ի մարդն օձնդակ խոր-
հրդածութեան արծարծել անդրէն ՚ի ձեռն ապաշա-
ւանացն զվրիպանացն կորուստ. ըստ այսմիկ եւ այլոց
կենդանեացն զգայականօքն, եւ թէ ունայնացելովք
առ ՚ի դոյզն ինչ զգուշաւորականս

Եւ եհան արձակեաց զնա Տէր Աստուած ՚ի դրախ-
տէն փափկութեան գործել զերկիր ուստի առաւ Եւ
ապա զինչ առ այստիկ, ապուք ՚ի մէջ զողբերգու-
թեան բերումն ՚ի հառաչանս՝ որով զԱստուածերանն
չքեալ զերկիր, զսխտականս զայս եւ տաժանելիս փո-
խանորդեաց վիճակ, անբժշկական եւ ողորմելի յեղա-
փոխմամբ ըստ պատկերին Աստուծոյ ստուերացեալ,
բարձրացեալն նուաստացաւ, անմահից կենաց հաղորդն
՚ի ձեռն անիծիցն հողացաւ. ՚ի տէրութիւն կարգեալն
բաղմադիմի չարիւք վարատեալ, եւ ծառայ ախտից
եղեւ, ինքեան եւ որոց յետ իւր թողլով ժառանգու-
թիւնս որդւոց կեանս վշտագինս հանդերձ մահուամբ,
եւ ճննդականութիւնս արամութեամբս Օ որ պարտ
էր աստանօր յորովագունիւք սմամբք աւաղականօք
ընդ ողբացիկս եւ զմարդարեւականն առնուլ ՚ի ձայնար-
կութիւն, մարդ ՚ի պատուի էր և ոչ իմացաւ, հաւա-
սարեաց անասնոց անբանից եւ նմանեաց նոցա

Յետ այսորիկ եմուտ Ադամ առ Եւա կին իւր, եւ

յղացաւ եւ ծնաւ զՎայէն , եւ ասէ զնա ստացուած՝
 թէ եւ Աստուծոյ, այլ ոչ արժանաժառանգ . եւ յաւել
 ծնանել զեղբայրն նորա զՀարէլ . եւ կանխածան իմն
 ոգւովն Աստուծոյ ասէ զնա 'գոլ որդիս , զի զմահուն
 սպառնացեալ հօրն պատուհաս աչօք իւրովք տեսցէ ,
 եւ զինքն կերպագրեալ յորդին իւր սպանեալ 'ի Վայե-
 նէ : 'Իսկ ասելն ամենայն որ սպանանէ զՎայէն եօթն
 վրէժս լուծցէ . եօթն արդեօք իցեն մեղանացն պար-
 տիք , եթէ ըստ յաւելուածոյ սաստից իմասցին ասա-
 ցեալքն Աստուծոյ՝ որ 'ի բնաւին արդարադատութիւն
 բնաւորեալ՝ եւ ողորմութեանն ընդ նմին լինիցի լծա-
 կից . եւ զայստիկ թէ բարիոք ումեք թուեսցի տես-
 ցուք . զի եւ եօթամբք իսկ շարագրեալ շարիւք ժան-
 դացաւ վերագն այն 'ի վնաս . թէ եւ միատեսակ երե-
 ւեսցի :

'Նախ առաջին զի յետ աւուրց ինչ իբր անագան իմն
 այլ ոչ նախապատիւ եւ կարեւոր . եւ զայն արատաւոր՝
 այլ ոչ անարատ՝ երեւի յասացելոցն , եթէ ուղիղ մա-
 տուցանես եւ ուղիղ ոչ բաժանես մեղար . 'Կարձեալ
 եւ յընդիմակէն անձ եւ Աբէլ 'ի յանդրանկացն եւ 'ի
 պարարտիցն :

Երկրորդ չարասէր եւ աներկիւղ նախանձուցն բարք ,
 եթէ ընդէր ոչ եւ նորայն ըստ նմին օրինակի եղեւ
 շարատաձգեալ յԱստուծոյ :

Երրորդ խժարար նենդութիւնն զոր անփրկանակ 'ի
 ծնօղացն մեկուսի տարեալ սպան տարապարտ :

'Չորրորդ զի զեղբայր եւ ոչ զօտար ոք , զոր ոչ եր-
 կիւղն Աստուծոյ՝ եւ ոչ գութ բնութեան մեղկացոյց
 լքամբ զձեռս արիւնարբու գազանին :

Հինգերորդ զի զծնօղան անհնարին դառնութեամբ
 նոր սգովն ելից :

1) Եցերորդ զի խաւարաւ չարեացն պատրուակեալ

1 Յօրինակն : Գողթնի գոյ : 2 Այլ օրինակ : 2 որիւք : 3 Այսպէս յօրինակն ,
 պարտ է վնել Արտաձգեալ :

զողին , մինչեւ զԱստուած եւս անգէտ կարծելով , լրբենի երեսօք պատասխանէր , հարցեալ ցնա . ուր է Աբէլ եղբայր քո՝ ասէ չգիտեմ , մի թէ պահապան իցեմ եղբորն իմոյ :

Լսթներորդ զի զվարկ փոխարինին լուեալ 'ի Տեառնէ , ոչ զարհուրեցաւ վերադարձիլ արտասուօք 'ի ջրն ջումն մեղացն . այլ եւ զվճիռ պատուհասին իւրովքն կնքէր բերանով . եւ ելեալ յերեսացն Տեառն , սնտոի տաժանմամբ շինէր քաղաք , չհամարեալն յազգս զըջալից եւ արդարաբարզ նահապետացն :

Լւ լեալ Ադամ ամաց , ՄԼ , ծնաւ զԱբէլ . որ 'ի նախկին բարբառոյ անտի , թարգմանի արբումն : Օ որ Փիլոն Աղէքսանդրացի փիլիսոփոս , եւ վարդապետ հընոյն , ջրարբի ասէ : Թերեւս զսննդականութեան եւ զածողական բազմամարդութեանն պատճառ նշանակեալ , յառաջատես հայրն . քանզի էին Ադամայ եւ այլ ուստերք եւ դստերք բազումք , այլ ոչ արժանաժառանգք պայազատութեան 'աշխարհայր լինելոյ . զնամա եւ եթ յաւելլու ասել , եթէ ծնաւ ըստ կերպարանաց իւրոց , եւ ըստ պատկերի իւրոյ : Լւ դարձեալ եթէ յարոց ինձ Աստուած զաւակ այլ՝ փոխանակ Հաբէլի զոր սպան Սայէն :

Լւ Սէթ լեալ ամաց , ՄԵ , ծնանի զԵնովս , նա յուսացաւ կոչել զանուն Աստուծոյ : Լւ որով օրինակաւ թեւացեալ քաջալերեցաւ առ այս , զի եւ 'ի հօրէ իւրմէ ուսաւ շորդւոյն Սէթայ՝ որդիս Աստուծոյ կոչիլ . որում պատուէր տուաւ շխառնակել յանիծեալ զաւակն Սայէնի . այսոքիւք ծանուցեալ զպատիւ խնամոցն Աստուծոյ՝ եւս յորդորագոյնս յուսացաւ կոչել այցելու ինքեան զԱստուած :

Լնովս լեալ ամաց , ՃՂ , ծնաւ զՍայխանան : Կայխանան լեալ ամաց , ՃՀ , ծնաւ զՄաղաղիէլ : Լւ 'ի սո-

Այսպէս յօրինակն , պարտ է լինել՝ Աշխարհայր : Չայսպէս յօրինակն , պարտ է լինել՝ Որդւոցն :

րա հարիւր եւ երեսուն եւ հինգերորդ ամին , վախ-
ճանեցաւ նախահայրն Ադամ , կեցեալ ամս ինն հա-
րիւր եւ երեսուն . վասն որոյ զերկայնութիւն կենաց
տալով նահապետացն՝ Աստուծոյ . յանդիման դրախտին
բնակեցուցանէր ուսուցանելով ՚ի ձեռն ասպաշաւանսց
՚ի նոյն Վերադարձիլ կեանս . եւ ոչ նոցա միայն՝ այլ
եւ ընդհանուր մարդկութեան լինել օրինակ արդարու-
թեան եւ ժուժկալութեան . մտօք սրտի դիտել զեր-
կիւղն Աստուծոյ , կարգել եւ օրէնս բնութեան ՚ի մար-
դիկ . զի զոր անձանց՝ զնոյն եւ այլոց զխտացնն հրա-
ժարել ՚ի զօշոտութենէն , որ առաջնոյ անկմանն եղև
պատճառս , որ կարծիւք յիմարութեան Աստուածա-
նալ կամեցաւ . եւ զի զսրբոցն իսկ ասացից բանս . եթէ
զիսորդ ամենեքեան սուրբքն որպէս ժառանգութիւն
իմն հայրենի ընկալեալ այնպէս պատահեսցին հարք
որդւոց աւանդելով զպահոցն պէտս . ուստի եւ մեզ
կարգաւորութիւն փոխութեանց պահեցաւ ստացուածս
այս . եւ այլովք եւս յորովիւք բազումս է ասել , վասն
աշխարհալից նահապետացն : Այլ այժմիկ ՚ի կարգ բա-
նին երթիցուք :

Սաղաղիւէլ լեալ ամաց , ՃՎ եւ հնգից ծնանի
ՉՅարէդ : Յարէդ լեալ ամաց , ՃՎԲ , ծնանի զՅե-
նովք , որ զծայրագոյն շնորհացն Աստուծոյ առեալ
պարդեւս՝ կենդանւոյն ՚ի կարգս անմահիցն փոխանոր-
դեաց վերագրիլ , որ եւ յառաջ քան զփոխիլն ծանոյց
զհամաջինջ բարկութիւն Աստուծոյ խոտորեալ ազգին ,
եւ որդւոցն անհնազանդից , որ ոչ առին ՚ի միտ լսել
զպատուէր սրբոց նախահարցն : Օ որ վկայէ ոմն ՚ի
Սրբոցն , թէ մարդարեացաւ ութերորդն յԱդամայ
Ենովք եւ ասէ : Ահաւասիկ եկն Տէր բիւրովք հրեշ-
տակօք առնել դատաստան ըստ ամենայնի , եւ յանդի-
մանել զամենայն ամբարիշտս վասն զործոց իւրեանց
զոր ամբարշտեցան : Աստանօր եւ զհայհոյական բարսն

նշանակէ: Լ, Է վասն ամենայն խիստ բանից զոր խօսեցան զնմանէ մեղաւորք և ամբարիշտք: Լ, Է զի զթիւեօթններորդիս յաւելուածով ասաց ութս լինել, թուի ինձ թէ եւ զարդարն Հարէլ 'ի սոյն շարի կարգեալ համարեցաւ . իսկ եթէ ընդէր ոչ 'ի ծննդաբանութեան, վասն զի ոչ իսկ ունէր զաւակ Հարէլ:

Ըրդ Ենովք լեալ ամաց, ՃԿԵ, ծնանի զՄաթուսաղայ, եւ կեցեալ առ նովաւ ամս, Մ, փոխեցաւ յանմահութիւն յամին, ԼԳ, Ղամէքայ:

Մաթուսաղայ լեալ ամաց, ՃԿԵ, ծնանի զՂամէք, 'Ղամէք լեալ ամաց, ՃՁԸ, ծնանի զՆոյ, եւ կեցեալ առ նովաւ ամս, ՇԿԵ, մինչեւ 'ի հանդերձել տապանին: 'Նոյ էր ամաց, Շ, յորժամ առ հրաման որդւովքն կազմել զտապանն:

Աստանօր լաւագոյնս իմն Աստուածայինն Մովսէս գրէ 'ի բերանոյ Աստուծոյ զյաճախութիւն ամբաստանութեան ամբարշտելոցն ըստ իւրօքանչիւրոցն, եւ զվնասն նշանակելով Վանգի տեսեալ ասէ որդւոցն Աստուծոյ զգտերսն մարդկան զի գեղեցիկ էին առին իւրեանց կանայս յամենեցունց զոր ընտրեցին: Որոց տուաւ պատուէր հեռանալ յայնցանէ . որով զեղծագործ ապականութիւն նոցա յայտ առնէ, յուսակորոյս յայնմանէ որ զպատիւ սիրոյ եցոյց 'ի նոսա որդիս իւր ասելով, այսր անդր կորցեալ զկարգ բնութեան, առ 'ի յընդդէմս հրամանին Աստուծոյ դիմադրաւեալք միանգամայն եւ զերկիր զազրացեալ 'ի բազմադէմ չարեացն գործելոցն 'ի նմա Վանգի ասէ բազմացան չարիք մարդկան 'ի վերայ երկրի, եւ ամենայն որ խորհէր 'ի սրտի իւրում ինամով 'ի չարիս:

Լ, Է դարձեալ ետես Տէր Աստուած զերկիր եւ էր ապականեալ. զի ապականեաց ամենայն մարմին զճանապարհս իւր 'ի վերայ երկրի, ոչ եւս զբանականաց բերելով խորհուրդս, այլ իբրև 'երամակք վայրենիք

վայրածեալք անկարգութեամբ՝ եւ պէս պէս անառակութեամբք . 'ի յաղթանդամութիւն ապաստանեալք . եւ ապարասանք հպարտացեալք 'ի զօրութիւն բազկի . բնաւ եւ ոչ մի ինչ փոյթ ունեւրով 'ի դիպաւորագոյնսն առաւել քան թէ 'ի վատթարագոյնսն :

Լւ սորջացաւ Աստուած քանզի արար զմարդն :

Լւ մտախորհ եղեւ 'ի սրտի իւրում, այն որ յստակագոյնս գիտէ եւ տեսանէ զամենայն , յառաջ քան զլինել իւրեանց , այլ 'ի մարդկապէս բարբառոյ աստիցուցանէ 'ի հրաժարականն 'ի սպառ վախճանն : Երբ ետ հրաման արդարոյն կազմել զտապանն 'ի գուշակումն անօրինաց կորստեանն :

Եւր եւ զարմացիր եւ աստանօրեւս առաւել, եթէ զիմորդ ողորմութիւն բարերարին արդարադատ բարկութեանն յաղթէր , որ առ ժամեայ սպառնացեալ պատուհասին 'ի հարիւրամեայ ձգէր ժամանակս ներողութեամբ : Եւ եւ տեսութիւնք եւս յայնս սաստակագինք եւ նորանշանք . զոր եւ սուրբքն ասեն , եթէ ձայն դակուացն , եւ բախումն խմբիցն , առ 'ի հեղուսել զփայտան այնպէս իբրեւ յորոտման ամպոյ յամենեցունց հնչէր լսելիս , 'ի մօտաւորս եւ 'ի հեռաւորս առ 'ի յերկիւղ եւ 'ի զգուշութիւն անզգամ ազգին , թերեւս դարձցին եւ կեցցեն . իբր ոչ անգիտանալով Աստուծոյ զառ 'ի նոսայն լինելոյ . այլ բնաւորեալն բարի , անփոփոխ բնութեամբ մնալով ամենայնիւ առ 'ի չարասէրն զուղիղ հատուցումն յապաղէր . զոր եւ այլուր ասէ՝ կենդանի եմ ես Տէր Տէր , զի ոչ կամիմ զմահ մեղաւորի , որպէս դառնալ նորա 'ի չար ճանապարհէն եւ կեալ :

Իսկ ոմանք ասեն 'ի Ղաւոյ իկեայ Փաիւգացոց շինեալ տապանին , որ յերկց մասանց երկրի Ասիական կողի կողմ , եւ յոյժ անհաւաստի են ասացեալքն . քանզի սուրբ նահապետացն տասանց բնաւ ոչ երբէք ումեք երեւի ասել 'ի մէջերկրայս ունել բնակութիւնն : Եւ 'ի հրամանէ Աստուծոյ յանդիման դրախտին բնակե-

լով պահօք ապաշխարութեան սգացեալ եղեն , որբա-
 լով զվրիպումն առաջին կենացն , ամենայնիւ հրաժա-
 րեալ ՚ի մարմնականաց . հոգիազարդ մարդարեութեամբ
 ժուժկալեալք ՚ի մտոյ եւ ՚ի գինւոյ : { յետ ջրհեղեղին
 հրամայեալ կերթիջիք միս իբրեւ զբանջար խոտոյ . յետ
 ջրհեղեղին արբ գինի Նոյ , վասն որոյ եւ անկորձ իրացն
 եղելոյ արբեալ եղեւ . եւ որք ոչ այսոցիկ նման լուան
 ՚ի Տեառնէ . մի մնացէ ոգի իմ ՚ի մարդկանդ յայդմիկ
 յաւիտեան վասն լինելոյ դոցա մարմին , այսինքն մարմ-
 նասէրք եւ ոչ հոգիասէրք : Լււ նահապետայն արդա-
 րոցն անդէն եւ ՚ի նոյն կալով անդ եւ վախճանեցան ,
 անդ եւ տապանն շինեալ եղեւ եւ անհնարին չարեացն
 զեղեալ ՚ի վերայ երկրի . եւ ՚ի բողոքել արդարոյն յետ ,
 ճ , ամի ապա հրաման միայնոյ եւ ահաւորին Աստու-
 ծոյ ասէ , մ՛ուտ ՚ի տապանն դու եւ որդիք քո , եւ կա-
 նայք որդւոց քոց . զի ահա եւս եօթն օր , եւ ամից
 ջրհեղեղ ջուրց ՚ի վերայ երկրի սատակել զամենայն
 յորում է շունչ կենդանի : } յայտ առնելով ՚ի թիւ
 եօթանցն այլ եւս ներողութիւն :

||Վ անծախսելի բարերարութեանն Աստուծոյ :

||Վ անհատական մարդասիրութեանն՝ որ եւ դեռ
 եւս խնայել ասի յանգագեալսն :

Լււ յաւուր յայնմիկ եմուտ ՚ի տապանն , Նոյ եւ որ-
 դիք իւր . կին Նոյի եւ կանայք որդւոց նորա ընդ նմա :

Իսկ ոմանք ՚ի պատմադրաց ասեն , թէ , եւ դուստր
 Նոյի եւ ճարտարապետ նաւին կնաւ եւ որդւովք եւ
 կարեւոր բարեկամօք , որ եւ ինձ հաւանականք այսոքիկ
 թուին : Բանգի յետ ջրհեղեղին ոչ երեւի լինել դարձ-
 եալ որդիս նահապետին . իսկ աշխարհն վերին շնդկաց
 ասի լինել դատեր նորա : Օ որ Եւսեբի վեսարացի ա-
 սէ , ՚ի սոլորութենէ մինչեւ ցայսօր կին մարդ թագա-
 ւորէ ՚ի վերայ աշխարհին շնդկաց : Լ՛յլ եւ վասն գոր-
 ծակցաց տապանին դիպողագոյնս է ասել , եթէ հա-

ւանեալք արդարոյն եւ ապաւինեալք ՚ի նա յուսա-
ցան ՚ի բան նորա. ծառայել երկիրդ եւ հրամայելոցն ՚ի
նմանէ, զի՛նչ անհաւատ թուի եւ ՚ի փրկութենէն ընդ
նմին վայելել. որ եւ զՌահաբ պռոնիկն առ ժամեաց
բարեմտութեամբն յԵրիբովական բարկութենէն ապ-
րեցոյց իւրովք ազգականօքն, եւ զԳարաւոնացիսն ՚ի
Քանանացւոցն սատակմանէ: Այնքան խնամոցն արժա-
նի, զի եւ զվրէժ արեան նոցա առնուլ ՚ի տանէն Սա-
ւուղայ: Լւ զի ասէ զիր, ոգիք իբրեւ ութ երկբայա-
կանս իմն եւ զայն. առ որս ասեմք եթէ նոցա տուաւ
հրամանն այն. այլ թէ ՚ի ձեռն նոցա եւ այլք եղին
փրկեալք: Աս եւ յութիցն մտելոց ՚ի տապանն, ոչ ա-
մենեքին ընտիրք երեւեցան, այլ ՚ի ձեռն արդարոյն
եւ նուազունքն ապրեցան:

Իսկ Փիլոն ասէ զսկեբոն Ադամայ ՚ի պատիւ խնա-
մոց իբրեւ հօր հասարակաց առեալ Սէմայ եղ. ՚ի տա-
պանի անդ, զոր յետ սակաւու միոյ երկրորդեցից զառ
՚ի նմանէսն:

Լւ փակեաց Տէր Ատուած արտաբոյ նորա ասէ
զտապանն:

Ո՛վ ահազնասատ ՚բարկութեան հրաման նորին օր
հասին:

Ո՛վ ահեղական ձայնիցն եւ սասանման հաստատու-
թեան երկնի եւ երկրի, զի թէ միոյ փայլատակման
ընթացք եւ շճայթումն ամպոց բաւական է պակու-
ցանել քաղել զուշեղութիւն ողւոց, զի՛նչ ինչ յայն-
ժամ կրէին ոգիք մնացելոցն յերկրի, ՚ի սահանաբաց
եւ յանդնդաբակ վրդովմանցն հոսելոց, նախ բան ըզ-
ջրհեղեղ ջուրց սատակումնն: Արով պատահեցան ա-
մենայն աղբերք անդնդոց, եւ սահանք երկնից բացան
անընդմիջաբար երկրի եւ երկնային ծովուն ընել, եւ
համատարած ջրովն զրաւ առնել համօրէն ամենայն
շնչաւոր կենդանեաց՝ զտարի մի ողջոյն մնալ յապա-

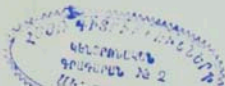
1 Այլ որինակ, Բարկութեան՝ ոչ գոյ: 2 Այլ որինակ, Ճայթմունք:

8091 V

կանուժեան երկրի, եւ յետ կատարման Աստուածային հրամանին ՚ի ծփական ջուրցն բերեալ տապանն յաբեւելեայն ՚ի միջոց աշխարհի հանգեալ ՚ի լերինս Աորդուաց, եւ նահապետն ողջակէզս գոհուժեան Աստուծոյ մատուցանէր . եւ խոստացեալ պատարագընկալին , ոչ եւս զնոյն հատուցանել 'մարդկան' ուխտ յաւխտենական հաստատեալ, զաղեզն իմ եղից յամպս որ է ծխածանդ . զոր ոմանք հուր մեկնեալ յամպոյ ասացին , եւ որդիք տարրապաշտիցն գօտի Արամազդայ : Իսկ եթէ Բէլ հրամանատու Արամազդայ իցէ զիմոր իցէ , զի Արամազդ ՚ի գօտոյ իւրմէ խաշիցի ²հրամանաւ Բելլայ , զոր մեք ոչ յաւելցուք այժմ յառասպելս նոցա յամել, այլ եւ ոչ հուր մեկնեալ յամպոյ, ապա թէ ոչ հարկ էր եւ ՚ի գիշերի երեւել . այլ է արգարեւ նշոյլք արեգական սեռն օգով ծածկեալ ՚ի վերայ խիտ եւ խոժ ամպոց խոնաւագունից , զոր ՚ի սկզբանց ոչ եղեալ, Նոյն ասի լինել :

Եւ յետ այնորիկ ՚ի բազմանալ որդւոց մարդկան՝ յերիս մասունս , եւ զերկիր բաժանեալ ըստ ասացելում ³ Հերոտողեայն , զոր ասէ մի ըստ միովէ : մեծն Եպիփանոս : Եւ եւ զՓիլոնեայն ասացաք երկրորդել զառն քաջի եւ զյոթ հմտագունի խմաստասիրութեան , որ յետոյ եւ հետեւող սուրբ առաքելոցն եղեալ բազում ուսմունս ՚ի հնոց հրէականաց նպաստաւորեաց եկեղեցւոյ զեղեցիկ օրինակօք, որպէս ուսուցանէ գիրք Եւսերի կետարացւոյ, զոր ՚ի մեկնութեան Եբրայականացն անուանց ասէ Փիլոն , զոսկերսն Ազամայ բարձեալ Աճմայ գրաստու տարաւ յերկիր ժառանգութեան իւրոյ, եւ հասեալ ՚ի տեղի ապառաժ քուաւոր անդէն զէտեղէր եւ զգրաստն . աստ զիպուածոցն եղելոց եւ զանունն ասացեալ տեղի մարոյ, զոր բարբառն եբրայական իրր ճեքելով իմն զբանն թուեցուցանէ իմն ա-

¹ Ի Հնագոյն օրինակի մերոյ, Հատուցանել երկրի ուխտ յաւխտենից : ² Այլ օրինակ, Հրամանով : ³ Յօրինակն, Հերոտողեայն :

սելով, Օօրիչլիմ այսինքն Երուսաղէմ, որ նոյն ինքն
Թարգմանի մտուքս կատարեցաւ:

Իսկ անզի շիրմին յորում նախահօրն եղան ոսկերք
կատարման եւ կառափման. որ նոյն ինքն է գաղաթն
եւ Գողգոթայ ըստ եբրայականին երկակի անուամբ՝
զոր յափշտակեալ ՚ի Սէմայ որդւոցն Քամայ շինեցաւ
քաղաք նովիւք անուամբ. վասն որոյ եւ Աստուածայ-
նոցն առ Մովսէսիւ հրամայեալ առնուլ վրէժխնդրու-
թեամբ ազգացն Քանանացւոց զառ ՚ի նահապետէն
կարգեալ սահման. զոր եւ Դաւիթ գոհաբանէ, յի-
շեաց յաւիտենից զուխտ իւր եւ զբանն զոր պատուի-
րեաց մինչեւ ՚ի հազար ամս Լւս յետ սակաւու միոյ
ասէ, ձեզ տաց զերկիրն Քանանու զվիճակ ժառանգու-
թեան ձերոյ. քանզի Քամայ տուաւ ՚ի հօրէն Եզիպ-
տոս եւ Լիպտաստան եւ մինչև յարեւմուտս հարաւոյ:
Լւս Յարէթի Եւրոպն ամենայն յԱման լեռնէ մինչեւ
՚ի մուտս հիւսիսոյ: Իսկ Սէմայ Ասորեստանեայքն հա-
մօրէն լայնութեամբ մինչեւ ՚ի կողմանս արեւելից:

Լւս եկաց Նոյ յետ ջրհեղեղին առ որդւովքն ամս
երեք հարիւր եւ յիսուն, մինչև յութսուն եւ երեքն
ամս Եբերայ, զկամս Աստուծոյ եւ զօրէնս բնութեան
ցուցանել ազգաց եկելոց որ յետ իւր, զոր մեք սա-
կաւուք այժմ յիշատակեալ զազգաբանութիւն բնա-
ւին մարդկութեան ՚ի նահապետացն առաջնոցն. եւ
մանաւանդ զի հարկ փութոյ եղեւ մեզ զիտել ըզ-
պայազատութիւնս երանաց տիրեցելոց՝ մեր աշխարհի
եւ որ յառաջ քան զնոսա թագաւորք Ասորեստա-
նեայց՝ որդի ՚ի հօրէ առեալ մինչեւ ՚ի Սենեքարիմ ար-
քայ, որ առ Եզեկիսայիւ Երուսաղէմի արքայիւ եղեալ
ազգապետ տանս Արծրունի: Լւս են ՚ի թուել մինչեւ
ցայս վայր այսոքիկ, Ադամ, Սէթ, Ենոխ, Այախանան,
Մաղաղիէլ, Յարէդ, Ենովք, Մաթուսաղայ, Ղամէք,
Նոյ, Քամ, Քուշ, Նեբրովթ յորս եւ Բէլ, եւ առ
այսոփիկ այժմ բաւականապէս ասացաւ:

Վասն Բէլայ եւ Բարեխոսոցն եւ նոցին առասպելաբանութեանցն:

Թեպէտ եւ ոչ ինչ նպաստաւորութիւն առաջիկայ տեսութեանս ունին հետագայից ցոյցք որ վասն Բէլայ եւ նոցուն իսկ Բարդէպեոց զիւցաղնական զառանցութեանցն: Այլ եւ ոչ զծիծաղականս նոցա համբաւեալ քաջութիւն որպէս կարծեն առանց եպերանաց անցից զխելագարութեամբնս: Քանզի ստեն ըսկիզբն աստուծոց զհին ոմն Բելոս հայր Դիայ, որ կոչի Հայերէն Արամազդ, ՄԺԵ, բիւր ամաց աւուրս ունել եւ եւս յառաջ. ըստ այսմիկ եւ այլ առասպելականք, եւ զիր մատենական ՚ի նմանէ գրեալ եւ պահեալ ՚ի Բարեխոսի բազում զգուշութեամբ. զոր մեք զխտմբ յետ ջրհեղեղին եղեալ զիր:

Իսկ այլք զՎառնոսդ ոմն անուն լինել հայր Արամազդայ, եւս մտաւոր ժամանակով, որ զջրհեղեղին իրս գուշակեաց Բսիւսիւթրեայ, եւ զառաջինս իւր գործոց բնաբանապէս գրել եւ դնել յաման պղնձի մածեալ կապարով ՚ի պահեստի ՚ի Սիպարացւոց քաղաքին: Աւ այլք յայլ ինչ բազում յածմունս ցնդին ժամանակաւ եւ իրօք, զոր մեք եւ ոչ ընդդիմակս առ ՚ի լուծումն առասպելեաց նոցա հարկաւորիմք արժանաւորս գրել: Իսկ Նեբրովթ որդի Գուշայ որ ՚ի Քամայ յոյժ ուժգնագոյն ոչ միայն քան զառաջինս ուրուականաց լինել, այլ եւ ոչ Հերակլի որ յետուստ մոլի բանաւոր, որով եւ զՏրովական դժուարամարտիկ իրս քաջապէս եւ կարողաբար վանեալ աստուած ՚ի նոցանէ ասացաւ: Աս եւ ոչ աշխարհակալին Աղէքսանդրի Մակեդոնացւոյ, քանզի նա խաբկսնօք առն մոգի եւ կախարդի ասաց լինել որդի Ամոնայ եւ Արամազդայ՝ այլ ոչ ուրացաւ մահկանացու գոր: Իսկ սա ասաց զինքն հրնագունիցն լինել անժամանակ Բէլ՝ ոչ հայր աստուծոց, այլ եւ հրամանատու Արամազդայ: Ար եւ այլոց կարող տուիչ լինել ժամանակաց՝ որպէս եւ արանցն որ յառաջ քան զջրհեղեղն քառասուն եւս աւելի բիւրս

ամաց եւ դարս փոխադրական այլաձևս եւ խժականս ,
 շարս եւ ներս եւ 'սոսս , նոյնպէս եւ զանուանս նա-
 հապետացն կեղակարծութեամբք այլաբանել . յո-
 բացեալ եւ ապաստանեալ 'ի յոյժ բազկի եւ 'ի ² յաղ-
 թանդամութիւն հասակի . քանզի ասնն զբարձրութիւն
 նորա լինել վաթսուն կանգուն . որոյ սերմանք յիմա-
 բութեանն պատուեալ առ Բարեւըացիսն պահեցաւ
 մինչեւ 'ի ժամանակս Աղէքսանդրի Մակեդոնացոյ .
 զոր եւ անդրի ոսկեղէն կանգնեալ թագաւորին Բա-
 բելացոց՝ արձան քաջութեանն առ 'ի յիշատակս Լու-
 թէպէտ յայնմանէ վրիպեցոյ ճշմարիտն Աստուծոյ պա-
 տուհաս , այլ չարն սովորական բնաւորեալ պահեցաւ
 անվրէպ : Ար յետ բազում ժամանակի ծախք պիտոյից
 ասացաւ պատրաստել թագաւորին ըստ անյաղթ բրա-
 նութեան եւ մեծութեան որովայնի կերակուր Բէլայ :
 Արպէս եւ Յոյնք երբեմն համբաւեցին շերակղէս
 աստուած , յիսուն կոյս 'ի միում գիշերի ապականէր ,
 զճանականաց եւ զամօթալեաց իրս՝ քաջութեան ա-
 սել , ըստ այսմ զարմանալիք եւ Բարեւըացոցն Բէլայ
 ասացաւ . երկոտասան արդու ակեր եւ քառասուն ոչ-
 խար 'ի միում գիշերի ուտել Բէլայ , վասն որոյ պար-
 ծանօք իմն խնդալից սրտիւ ասէ թագաւորն Դանիէ-
 լի , դու ընդէր ոչ երկիրպագանես Բէլայ , եթէ ոչ տե-
 սանես որչափ ուտէ եւ ըմպէ :

Ա՛յլ Բարեւըացի կոյր՝ ունելով խելապատակ ցնդեալ
 'ի մկանց եւ 'ի խլրդից . եթէ ոչ այլ ինչ յակն ունե-
 լեաց բարւոյ ունիցիս ասել , զի՛նչ ինչ բարգաւաճանք
 քեզ լրութիւն անյազ որովայնին Բէլայ իցէ :

Ա՛յլ յիմարութեան առաջնոցն . որպիսի կատաղու-
 թիւն եւ գիւտք գիւացն նախկին ժամանակաւ սը-
 պրդեալ մուծաւ յաշխարհ , ապստամբութիւն առ
 Աստուած եւ տրտմութիւն սրբոց հրեշտակաց , եւ
 պատճառ վտանգաւոր մահու ծառայիցն Աստուծոյ

յաւուրս ապագայիցն . որով ժամ եւ դէպ իսկ է , առ-
յայնժամ զարժանապէս նոցա ասել փոխարէն եւ ան-
մեղադրելի բազմաց , եթէ այնչափ մթերեալ համբարք
կերակրոց կուտեցին 'ի հալոցան Բէլայ , ոչ ապաքէն ըստ
այնմ եւ ելքն 'ի նմանէ լինիցին շահ 'ի փառս Բարե-
լացւոցն , ըստ կարծեաց նոցա սպառնայ եւ Աստուա-
ծային դատաստանն Երեմիայիւ . յաւուր յայնմիկ խնդ-
րեցից զվրէժս 'ի Բէլայ 'ի Բարելոն , եւ հանից զոր ե-
կուլն 'ի բերանոյ նորա : Վանզի առաջնոցն ուրուա-
կանք եւ ստուերականք ոմանք ըստ իւրաքանչիւր կարծ-
եաց թուելոց վրիպեցան Աստուածածանօթն գիտու-
թենէ հոգեշահ նահապետացն :

Իսկ Ներբովթ ինքնադիմաբար ասաց զինքն աստ-
ուած եւ թագաւորեալ 'ի Բարելոնի սաստիկ զօրու-
թեամբ , առնէր եւ նշանս կախարդութեամբ եւ առ-
աչօք մինչեւ 'ի զարմացումն ամենեցուն : Եւ տիրեաց
ամենայն ազգաց որ 'ի ներքոյ երկնից . եւ ետ հրաման
ահիւ մեծաւ ամենայն ուրեք կանգնել զպատկեր իւր
եւ երկիրպագանել իրբեւ աստուծոյ , եւ զոհս մատու-
ցանել . որ եւ սկիզբն պատկերապաշտութեան եղևու :
Ոչ կարծողականս ինչ ըստ առաջնոցն Բէլայ ասացե-
լում , կամ այլոց ստուերականացն՝ երեւելոց երազա-
կանաց եւ խարեբայ դիւաց : Եւ ձեռագործ մեռե-
լականս իսկ եցոյց 'ի պաշտօն , զոր սովորութիւն թէ
առցէ որ արդեօք ասել 'ի վերայ Փաղեղայ որդւոյ
Եբերայ , եւ կամ Առանայ որդւոյ Թարայի : Վանզի
սորա յառաջ քան զհարս իւրեանց ասին վախճանեալ .
եւ հարքն 'ի գութ խանդաղատանաց զպատկերս որդ-
ւոց նկարեցին ըստ ասացելումն 'ի Սողոմօնէ , եթէ
հար թախմեալ տարածամ սգով՝ վասն վաղամեռիկ
լինելոյ որդւոյ արար պատկեր :

Իսկ եթէ սովորութիւնն այլանդանկեալ 'ի չարէն 'ի
սոյն կանգնել պատկերս սկայից եւ քաջաց եւ 'բար-

բարոսական թագաւորաց 'ի պատիւ . առ այսուիկ եւ 'ի պաշտօնս դից յարեցան , դիպողագոյնս եւ զայսոսիկ է ասել ըստ օրինակին Բէլայ , որ եւ ամբարտաւանեալ մտնեցնականս տալ հրաման զանխորհուրդ միաբանութեան զրաջան վաստակոց , կանգնել բուրգն յերկրէ որոյ գլուխն հասցէ յերկինս . եւ կանխալազ ցրմամբն 'ի վերուստ՝ զմիաբարբառ լեզու մարդկութեան շրջիթեաց յայլաբան խլրտիւնս . մի միայն մնացեալ զլուրականն պահելով լեզու . որ Եբրայեցեւոցն ասի նահապետ Եբեր որդի Սաղայի , որ ոչ հաւանեցաւ մտանել յանմիտ խորհուրդ շինութեան աշտարակին . եւ աստի գիտելի է մեզ բարբառն առաջին Եբրայեցի լեալ

Այլ անժամանակն Բէլ , ծախի ժամանակաւ նշկահեալ 'ի Հայկայ որդւոյ Թորգոմայ՝ որ 'ի տանէ Յարէթի , որով քամահէ զորսորդականն քամայ՝ անարգէ ասելով . ոչ միայն զի չես աստուած , այլ շուն դու՝ եւ երամակ շանց՝ որ զկնի քո տողեալ սահին :

Աստանօր 'ի դէպ ելանէ մարգարէախառն օրհնութիւնք մեծի նահապետին եւ 'այխարհահօրն Նոյի յասելն՝ ընդարձակեացէ Աստուած Յարէթի , եւ բընակեացէ 'ի տան Սեմայ , Քանդի Ասիականք արեւելից Սեմայ լեալ միճակ խոյս տուեալ Հայկայ դայ հատուածեալ 'ի Բէլայ 'ի Բաբելոնէ յարեւելս Ասիական՝ եւ Ներբութեաց յանդուգն զօրութեամբ Զհետամըտեալ հրոսակաւ մեռանի 'ի Հայկայ , հարեալ նետիւ՝ զոր ոմանք 'ի պատմագրաց ասեն , փախտեամբ դարձեալ դնաց Ասորեստան : Եւ այսորիկ վայրապար բանք զի Յայնագոյնս եւս վասն այսորիկ պատմէ մեծ քերթողն Մովսէս , եւ զօրինակ մահու նորա՝ եւ որպէս զմնեալ դի նորա բարձաւ 'ի գաւառն Հարբայ 'ի տեսիլ բազմաց , եւ ժամանակ բռնակալութեան նորա են ամբ վաթսուռն երկու , զոր ոմանք 'ի պատմագրաց ասեն հայր սորա զՄեստրիմ , որ կոչի Մեծրայիմ , այսինքն

Եգիպտոս վասն ժառանգութեան սահմանաց Եգիպտոսի . քանզի Եթովպացի իսկ ասի , Քուշ որդի Քամայ . զոր գիրք արարածոցն հայր Ներբրովթայ ասեն , եւ Եթովպայ է մասն Եգիպտոսի եւ ամենայն Լիբէաստանեաց :

Իսկ ըստ պատմագրաց կարգ ծննդաբանութեանդ ունի զայս օրինակ . Քամ ծնանի զՔուշ , Քուշ ծնանի զՄեստրիմ , իսկ գիրք արարածոցն ասեն զՆերբրովթայլ ըստ պատմագրացն Մեստրիմ ծնանի զՆերբրովթ , Ներբրովթ ծնանի զԲաբ , Բաբ ծնանի զԱնեբիս , Անեբիս ծնանի զԱրբէլ , Արբէլ ծնանի զՔայաղ , Քայաղ ծնանի զԲիւս Արբէլ , Արբէլ ծնանի զՆինոս զայրն Շամիրամայ : Իւ զի ասեն զՆինոս թագաւորեալ յետ Բէլայ , անիոյթ զայսքանեօք արարեալ . զի ՚ի մատեանս առաջնոցն ունէին պատուէր ՚ի թագաւորացն զնշանաւոր իրս քաջաց գրել , եւ ոչ վատաց . այլ եւ նկարագիրս ոմանս պատկերաց զպատկեր քաջաց արականս եւ շքեղաւորս կենդանագրել : Իսկ զվատացն եւ ըզնուազագունիցն՝ լոյծս եւ ՚կանացիս . եւ միայն վերնագրութեամբ եւ եթ նշանակեալս :

Վասն Ատրեստանեաց թագաւորութեանն . եւ թէ Զբաղալտ եւ Մանթոպ կացեալ զվաւորք արեւելից կողման եւ մոլար ուսմանց նոցա :

Յոյք ժամանակացս այսոցիկ՝ ըստ որում յառաջագոյն ասացաք , որ յաւուրց անտի Բէլայ մինչեւ ՚ի Նինոս , երեւելիք ինչ եւ նշանաւորք ՚ի մատենիցն առաջնոցն ոչ երեւի , թերեւս ՚ի բազում խափանմանց : Կախ զի եւ լեզուքն շիթեալք՝ ունէին զանմիաբանութեան փոյթս , կամ թէ զի եւ վատութիւնք քաջաց հարկեալք ոչ գրեցաւ ՚ի մատենագրաց անտի :

Քաղաքէացւոց . դարձեալ զի թէ եւ գրեցաւ եւս այլ
 քաջութիւնք արութեանն 'Աինտի' ըստ օրինակի Բե-
 լայ՝ առաւել ամբարձաւ անձնասէր ամբարտաւանու-
 թեամբ՝ զինքն դու ասել սկիզբն քաջաց , եւ թագա-
 ւոր առաջին , զի եւ զմատեանս առաջնոցն մեծասաստ
 ստիպով 'ի մի վայր գումարեալ՝ հրամայեաց այրել . զի
 եւ հետք եւս յիշատակի այլոց անուանեաց՝ մի երե-
 ւեսցի , բայց ինքեան միայնոյ : Քանզի եւ սա ասի
 թագաւորեալ ամենայն Ասիաստանի եւ Լիբէաստա-
 նի , բայց միայն 'ի Հնդկաց . որ եւ զ'Աինուէ քաղաք
 առաջին արքունեաց շինեալ Ասուբայ , զոր աւերեացն
 'Աերրովթ , սա վերատին շինեաց 'ի պատիւ անուան
 իւրոյ : Լւ զՋրադաշտ մոգ արքայ Բակտրիացւոց եւ
 Մեդայ ընկճեալ հալածեաց մինչեւ 'ի սահմանս Խեփ-
 տաղաց , հզօրապէս տիրեալ բովանդակ խուժաստանի
 եւ կողմանց արեւելից եւ Պարսից : Ընդր եւս քան
 զԲահիս եւ զԳեպուհան , 'ի Աովմայիւ եւ 'ի Գուզպան ,
 'ի Շերիբամամական եւ 'ի Խոճիհրաստան . եւ միանգա-
 մայն ասել մինչեւ 'ի ծովն Հնդկաց՝ յոյժ արութեամբ
 եւ քաջութեամբ վանեաց ամս յիսուն երկու , եւ 'ի
 վախճանն իւրում , քանզի էին որդիք նորա յոյժ
 մանկադոյնք , ետ զիշխանութիւնն կնոջն իւրում Շա-
 միրամայ , որ եւ նա քաջագոյն եւս տիրեաց ամենայնի ,
 որոց եւ 'Աինոս , եւ զԲարելոն պարսպօք ամբացոց եւ
 զհակառակութիւն Ջրադաշտին հնազանդեալ ընդ իւ-
 րով ձեռամբն նուաճեաց 'ի ծառայութիւնս Լւ քան-
 զի վաւաշտ մոլորութեամբ վարելով ոչինչ փոյթ զորդ-
 ւոց իւրոց առնէր՝ ամենածախ գանձիք առատա-
 ձեռն պատուով , հոմանեաց եւ եթ ունելով ուշ , կա-
 ցոց զՋրադաշտն 'ի վերակացութիւն Բարելոնի եւ
 խուժաստանի եւ ամենայն արեւելեաց Պարսից . եւ
 ինքն գնացեալ Ասորեստանէ յերկիր Հայոց , 'ի տրա-
 փանս համբաւուց ուրումն Հայկազնոյ : Լւ թէ որ-
 պիսի՞ օրինակաւ գալուստ նորա եւ պատերազմ վանն
 սորին իրաց , եւ արիական ձեռակերտացն շինուածք ,

որ եւ յոյժ արժանաւորք զարմանալեաց՝ եւ դարձեալ ապստամբութիւն Չրադաշտին, եւ մահն Շամիրամայ եւ բան յուսթիցն որ զնմանէ . այս ամենայն գտանի յայլոց ասացեալ . որ տիրեաց ամս քառասուն երկու : Լւ առեալ զիշխանութիւն Չարմեայ որդի նորա, որ յանուն հօրն իւրոյ կոչեցաւ Նինուաս . որ տիրեաց Ասորեստանի , այլ եւ ՚ի ժամանակս ինչ Հայոց , ոչ ինչ փոյթ զբազմացուցանելով հեշտասէր եւ անպատերազմասէր մտօք վարելով կեայր ՚ի խաղաղութեանս :

Իսկ զկողմանս արեւելից Պարս , այնքան ունելով Չրադաշտին՝ յայնմ հետէ ոչ երբէք հարկէր Ասորեստանեայց , նա եւ պախարակելով զԲէլայան եւ զայլոց դիւցազանց , իբրեւ զկարի իմն հնագունից եւ զանշայտից զինքեանս ասաց նոր առասպելութիւն . միանգամայն եւ միահաղոյն որոշել զՊարս եւ զՄարս ՚ի Բաբելոնացւոց . զի ուսմամբ եւ անուամբ մի եւս ասիցի ունել հաղորդութիւն ընդ Ասորեստանեայս . եւ այսպէս զառածանէր , զՍէմ որդի Նոյի ասել նոր Չրուան՝ որ եւ սկիզբն աստուածոց : Սա ցանկացաւ լինել ասէ հայր Որմզդի՝ եւ ասէ , իցէ եթէ լինէր իմ որդի Որմիզդ անուն՝ որ արասցէ զերկինս եւ զերկիր , եւ յղացաւ Չրուանն երկուորիս , իսկ խարդախն ՚ի նոցանէ ստիպեալ նախաժաման եկն յառաջ : Լւ հարցեալ Չրուանն . ո՞վ ես դու , ասէ , ես եմ որդին քո Որմզդ , եւ նա ասէ , որդին իմ Որմզդ լուսաւորէ եւ անուշահոտ , դու խաւարային ես եւ չարասէր : Իբրեւ կարի թախանձեաց , ետ նմա իշխանութիւն հազարամ , յետ հազար ամի ապա ծնաւ Որմզդ , եւ ասաց ցեղբայրն՝ հազար ամ անսացեալ իմ քեզ , արդ դու ինձ անսա : Լւ գիտացեալ Արհմին զյետարկիլն իւր , խեռեալ ստամբակեաց Որմզդի հակառակ աստուած լինելով : Որմզդ արար զլոյս՝ Արհմն արար զխաւար , նա արար զկեանս՝ սա արար զմահ , նա արար զհուր :

սա արար զՆուր, նա արար զբարի, սա արար զչար, եւ զի մի մի ըստ միոջէ ասացից, այլ համանգամայն ամենայն բարիքս Որմզդի է եւ լաւք, եւ չարք եւ դեւք Հարամանւոյն: Արդ ո՞վ որ արժանի յոյժ ծաղու զբանք ուսմանս այսորիկ համարեսցի. ո՞վ ասասցէ յիմար արքային Ջրադաշտի, ասան ձրավաստակ աստուծոյդ քո Որմզդի չաչխատել տարապարտ, գուցէ ներհանդ առ ընթեր կալով ՚ի միում ժամու բարկացեալ, եւ զբեզ եւս վարատիցէ: Գարձեալ ասէ նոյն յիմար Ջրադաշտ, եթէ դէպ եղեւ լինել պատերազմ Որմզդի ընդ Հարամանւոյն եւ ՚ի սաստիկ սովոյն ելեալ Որմզդի յածէր ընդ վայրս ՚ի խնդիր կերակրոց, եւ տեսեալ զուարակ մի գողացաւ եւ տարեալ մեկուսի յաղեաց զնա եւ կարկառեալ քարամբք մնայր երեկոյինն, զի տարցի անյայտաբար զգողաւսն առ իւր, եւ լըցէ զսովառնութիւն իւր, եւ եկեալ երեկոյին խնդալից՝ ակն ունէր առ ընուր կերակրոյն, եգիտ ապականեալ եւ դիչակեր, զի մողեսք եւ կովիդայք, քարաթաթօջք եւ բընդառնք ՚ի վերայ եկեալ կերան զորս նորաս: Արդ յայմ հետէ ըստ նեպուկի գեաղջն կապճահամար ժժակք յամենայն ՚ի դուռն արքունի ՚ի սատակումս եկեսցեն. զի սոքա մնասակարք առ աստուծոյն եղեն, բազում եւ այլ ինչ զառանցականս բարբանջանայ օրինադրեաց: Եւ զայստիկ ոչ վայրապար ինչ եհաս մեզ գրել, այլ զի բազում նեղութիւն եւ սուր ՚ի ձեռն այսր սատանայական ուսման՝ սպառեալ կործանեաց զերկիրս Հայոց. որպէս եւ ցուցանէ քեզ պատմութիւնք սրբոց վարդանանց՝ զորս գրեաց երանելի քահանայն Եղիշէ: Օ որ եւ այժմ իսկ դեռ ունին զսոյն ասել որդիք հըրապաշտիցն:

Իսկ Մանթիթոպ արքայ Խեփտաղաց եւս յաւելուածով զայստիկ հաստատէ. ոչ ասել զհուր արարած Որմզդի, այլ բնութիւն Որմզդի, եւ Հեփեստոս եւ Պառմիթոս, որ է արեգակն եւ լուսին, գողացան ըզհուրն յՈրմզդայ՝ եւ մասն ինչ ետուն ՚ի մարդիկ. եւ

երկիր պանդոկի սպանդարամետ Կաստուճոյ է, ոչ ըստեղծեալ յումեքէ, այլ որպէս երեւիդ նոյնպէս էր, եւ կայ մնայ, եւ զմարդ ինքնածինս

(Կ) այս եւ ես իսկ տեղեկացեալ գիտացի ՚ի բազմաց, յայնցանէ որ Շախրիքն կոչին. որոց դէպ եղեւ ինձ հանդիպել եկելոց ոմանց ՚ի Ապղաստան աշխարհէ, որք անուանէին զինքեանն համակդէնս, այսինքն ամենագէտ ՚ի հաւատ կրակիւ Աւ զսոյն իսկ ասէին զայսոսիկ այլովք զազիր չարեօքս Աւ զնախնին մեր Ադամ ոչ ասել առաջին մարդ՝ այլ այլոյ ումեմն որդի Շուսեյայ՝ արրուտաբոյժ ուղտուտ՝ զգուեալ յանծանօթ աշխարհի, եւ անհաւատարիմ յայնմ գտեալ հաւածեալ եղեւ կնաւ իւրով ՚ի միջոց երկրի, եւ այսրէն եկեալ ցեղապետ մեր եղեւ. եւ իմ զհետ երթեալ բանից նորա հարցանէի՝ ո՞ւր ուրէք ասեք լինել զերկիրն զայն անծանօթ՝ եւ նորա ասեն, լեառն մի է յոյժ անհնարին բարձր, որոյ անդր քան զնա չիք բնակութիւն մարդկան՝ զոր եւ ես գիտեմ յաշխարհագրութեանց անտի Պտղոմեայ՝ զԷմաւոն լեառն յարեւելս, որ արդարեւ բարձր է քան զամենայն երկիր, անկոխելի ոտից մարդոց. հազիւ ուրէք ակնակառոյց աչօք նկատել զկատար լերինն, իբր թէ մերձ առ երկնիւքն իցէ, եւ ասէին այնորիկ զորոց եւ բանս է՝ եթէ ՚ի մասն ինչ լերինն յայնմիկ հասեալք բազումք ՚ի մերոց՝ տեսանեն զկողմանս արեւելից, դաշտ յոյժ մեծանիստ լայնատարած հարթայատակ անլայրափակ առ ՚ի սահման՝ անբաւական ՚ի տեսութիւն աչաց, սաստիկ լուսով զարդարեալ ՚ի գիշերի, բազմակերպ երեւմամբ. եւ ՚ի տունջեան ամպ թանձրախոժ իբրեւ զթաղ լմեալ բալածեւ սպիտակափայլ յոյժ, զայնմանէ ասէին՝ երկիր օտար անծանօթս Աւ ես զայլովք հայեցեալ բանիւքն քամահեալ ուժգնակի կարծիք ՚ի միտս իմ ընթացան առ ՚ի հաւատ ասացելոցս վերջնոյ թերեւս եւ այն իցէ երկիր բնակութեան առաջին մարդոյն. քանզի

արդարեւ զգալի եւ շոյափելի էր դրախան եւ ոչ իմանալի, կամ 'ի մեջ երկուց աշխարհաց, որպէս որք ըզՅովնեղենին համբաւեն: Այլ եւ ոչ տարաբարձական. որպէս եւ արդ եւս ոմանք կարծեն ոչ գիտելով զասացեալն 'ի տեառնէ աւազակին, սյօօր ընդ իս իցես 'ի դրախտին, զոր եւ Աղէքսանդրի Մակեդոնացւոյ 'ի դէպ ելանէ առ Ոլոմբիաթայ վիպադրութիւնք. թերեւս 'ի մասն ինչ արտաբոյ սահմանաց դրախտին հասանել. եւ անծանօք զարմանալի ծառոյն դէպք 'ի միում աւուր ունել աճմունս փոյթ ընդ փոյթ. եւ դարձեալ սուզականութիւնս յանկարծօրէնս լինել. որոց եւ շիթք ցօղոյն ունէր զանհամեմատ անուշահոտութիւն: Աւ ոչ արմատոցն միայն օտար եւ անիմանալի սարսփոյն տիպք, այլ եւ աներեւոյթ պահպանողական եւ անհպելի զգուշաւորութիւնն. որք եւ 'ի մերձենալն անգամ տանջեալ լինէին յաներեւոյթ զօրութենէն, զոր ես ոչ հաւանիմ ասել 'ի դիւսց, եւ զտանջողացն ասէ զճողփուենն լսեաք, եւ զհարուածն եկեալս 'ի վերայ թիկանցն տեսանէաք՝ բայց զտանջողսն ոչ տեսանէաք: Այլ ձայն իմն դայր մի ժողովել եւ մի հատանել. թէ ոչ, եղիցի անձն այն մեռեալ, եւ ժանտ ակտիւ սատակեցցի գումարտակդ: Աւ ահարեկ երկիւղիւ 'ի բաց կացաք յայնմանէ: Աս եւ զայլ հիացականն որ ըստ այսոցիկ ուսցիս 'ի նորին դրոց. եւ յետ սակաւու միոյ ասէր, բազում անգամ աղաչեցին զիս բարեկտօքն դառնալ եւ ես ոչ կամեցայ. քանզի կամէի տեսանել զկատարած երկրի. եւ անդուստ խաղացեալք ընդ անապատ ճանապարհ գնացաք 'ի ծովակողմն կոյս, եւ ոչ եւս այնուհետեւ ինչ ոչ տեսանէաք՝ ոչ հաւ եւ ոչ գազան, բայց զերկին եւ զերկիր: Աւ զարեղակն եւս ոչ տեսանէաք, այլ ընդ աղօտօդ յաւուրս տասն, եւ եկեալ 'ի տեղի մի ծովային եւ զվրանն եւ զբանակն զամենայն 'ի ներքս եղեալ մրտանէաք 'ի նաւն, եւ նաւէաք 'ի կղզի մի ծովուն՝ որ ոչ էր հեռի յերկրէ յորմէ լսեաք խօսս մարդկան հե-

լենական՝ եւ որք խօսէինն ոչ տեսանէաք . եւ զինուորք
 ՚ի մահու վտանգ տուեալ զանձինս ՚ի զոյրս անցանել
 ՚ի նաւէն ՚ի կղզին , եւ խեղդեալի մի եւ կորզեալ ձրգ-
 եաց ՚ի ջուրն զինուորս յիսուն եւ չորս , եւ անցեալ
 գնացաք ՚ի տեղեացն երկուցեալք , եւ եկաք յերկուս
 աւուրս ՚ի տեղին ուր արեգակն ոչ ծագէ , եւ կա-
 մեցեալ իմ պատմել եւ ձեռնարկել տեսանել ՚ի ձեռն
 ծառայից , ուր էր երջանկացն վայր , Աղղղիսթենէս իմ
 բարեկամ խրատ ետ ինձ մտանել հանդերձ բարեկամօք
 քառասուն . եւ մանկամբք հարիւր , եւ զինուորօք հա-
 զար եւ երկերիւր միայնովք : Աւ արտաքոյ յետ ճա-
 նապարհին , իմացաք էշ մատակ՝ որ ունի յաւանակ .
 զորոյ կապեցաք անդէն զյաւանակն ՚ի բանակին , եւ
 ՚ի մտանելն մերում լարօք հնգետասան՝ հաւք երկու
 պատահեցին մեզ՝ որ ունէին մարդկեղէն երեսս , եւ
 մեծ էին քան զհաւսն որ առ մեզ լինին , եւ Հելլենա-
 կան խօսիւք ՚ի բարձանց աղաղակեցին , զի՛ զվայր կո-
 խես զաստուծոյ զտուն տեսանել՝ Աղէքսանդրէ . ընդ-
 կրունկն դարձիր թշուառական , քանզի զերջանիկ կա-
 մարարացն կղզիս կոխել ոչ կարես , զի՛ յերկինս ելանել
 բռնանաս : Աւ ՚իբրեւ լուայ զայս՝ դողդօջումն եւ սար-
 սափումն զիս կալեալ յահէ յերկիւղէն եկելոյ . ՚ի
 հարկէ լուայ աստուածայնոյ սքանչելի ձայնին որ ՚ի
 հաւուցն ասացեալ եղեւ . եւ դիպողագոյնս է առ այս
 հրեշտակս զայնս ասել . Քանզի բանականն յերիս այ-
 տոսիկ տեսանի , ՚ի հրեշտակս ՚ի մարդիկ եւ ՚ի դեւս .
 այլ ոչ ՚ի հաւս կամ ՚ի յայլ կենդանիս : Իսկ սահմանք
 վայրիցն ահաւորք եւ զգալիք միանդամայն եւ արտա-
 քոյ զգալեաց . ՚ի խնամոտ եւ ՚ի զգուշացուցիչ աներե-
 ւու թականացն պահպանեալ ըստ օրինակի ցանկոյ ամ-
 բագունի՝ որ ունիցի արմատս ինչ ինքնաբոյսս եւ սա-
 կաւախնամս . որ արտաքոյ պարսպեալ ըուրաստանին
 արբունի կացի , այսպիսիք իմն ինձ թուեցեալ համա-

րեցան այնորիկ վայրք . այլոց որպէս կամք իցեն, Լւսմեք զայլս 'ի բանիցն առասպելականաց' եւ որ անպատճառ սոյն է ասացեալ ըստ նոցայցն արժանարանութեանց առ 'ի յեղծումն առցուք . զոր աւանդեցին խաւարայած արեւելականքն , Չրադաշտ եւ Մանիթոպ իւրեանց հաւանելոցն , որք ասեն զՀեփեստեայ գողանալ զհուրն յաստուծոյն , մասն ինչ մարդկան շունորհել' եւ զյողովն ինքեան ունել, եւ զՀեփեստես ասեն կաղ յերկոցունց ոտիցն , եւ կայծակնալարս . ունի 'ի ձեռնն սքցանս եւ կռանս , եւ նստեալ զարբնէ մարդկանս Լլրդ եթէ զկէան Որմզդի գողացաւ կաղն , եւ նա ոչ զիտաց , զիա՞րդ իցէ աստուած կիսակտուրն եւ 'ի կաղէն գողացեալնս ' յարձեալ զի երկիրպագէ հրոյ , եւ ոչ արեգական , որ է Հեփեստոս մասն աստուծոյ , ասելով զիա՞րդ իցէ , զի գողն եւ ապիկարն իբրեւ զաստուած երկիրպագիցի , այլ եւ զհուրն զիա՞րդ մասն աստուծոյ ոչ ամաչեն ասել . որ 'ի բախմանէ քարի եւ երկաթոյ կայծակունք արտաթափին , այլ եւ 'ի փայտից ընդ միմեանս յիրար շփելոյ , որպէս եւ անուոյ բնաւորեցաւ իննել , որ 'ի սաստիկ շրջագայութենէ սայլիցն բազում անդամ' եւ առեղք փայտիցն վառմամբ հրոյ հրդեհին : Ա,ա եւ ջուր մաքուր յապակի զուտ եւ վըճիտ արկեալ 'ի տապ արեգականն դնելով , եւ զնիւթ հրոյն առ ընթեր 'ի շողոյ անտի արեւակէզ եղեալ տուրի նիւթն : Լւս արդ զի այսորիկ այսպէս իցեն , որպիսի ինչ առ մոխրապաշտան առ այնս իմանալի է , որոց դատաստանն 'ի 'բնէ ոչ դատարկանայ ըստ գրեցելումն , եւ կորուստն նոցա ոչ նիրհեսցէ : Լւս թերեւս զանգիտութեան որ ունիցի ասել զպատճառ : ԼՆԼ Աստուածայինն Պօղոս ճշմարտագոյնս զայստսիկ յայտնէ ասելով՝ ծանեան զԱստուած , եւ ոչ իբր զԱստուած փառաւորեցին կամ գոհացան . այլ նանրացան 'ի խորհուրդս իւրեանց , եւ խաւարեցան անմտութեամբ :

սիրտք նոցա . զանձինս առ իմաստունս ունէին յիմա-
 րեցան . եւ փոխեցին զփառս անեղծին Աստուծոյ ՚ի
 նմանութիւն զոյիցս եղծանելեացս , Աւ զյաճախու-
 թիւն ամբաստանութեանն ունի բողոք , թէ նախ ըզ-
 բնութեան օրէնս անարդեալ , եւ յերեսացն Աստու-
 ծոյ անկեալք եղենն Սատի պարտ խկ էր նախ զան-
 ճանց եւ եթ գիտել , եւ ապա յերեւելեացս աստի
 զճարտարապետն սոցա իմանալ . զի աներեւոյթքն Աստ-
 ուածայինք յարարածոց աստի ասէ իմացեալ տեսա-
 նին . այսինքն մշտնջենաւորութիւն եւ զօրութիւն եւ
 Աստուածութիւն նորա , զի ոչ գտանիցին ամենեւին
 տալ պատասխանի Աւ թէ իրպէս գիտելի զայս , եւ
 արտաբնոցն ու յիմագոյնքն ասեն . եթէ ամենայն մար-
 մին շարժուն , յայլմէ բնաւորեցաւ շարժիլ . քանզի
 ոչ եթէ մարմին ինքնաշարժ է , այլ հոգին է ինքնա-
 շարժ . արդ տեսանեմք զերկնային մարմինն , զի կար-
 գաւորաբար անդադար շարժութիւն ունի՝ այսինքն ա-
 րեգակն եւ լուսինն եւ աստեղք , եւ այլք նոյնպիսիք .
 եւ յայտ է թէ յայլմէ շարժի , եւ եթէ յայլմէ , ապա
 ուրեմն է ոմն որ շարժէ զերկնային մարմինն , Աւ վասն
 զի մի եւ նոյն շարժումն է երկնի , յայտ է եթէ ՚ի
 միտջէ ումեմնէ է՝ եւ ոչ ՚ի բազմաց . զի թէ ՚ի բազ-
 մաց էր , սյայլակ եւ շփոթեալ լինէր ՚ի բազմաց շար-
 ժումնն եւ ոչ կարգաւորաբար , Աւ վասն զի մշտաշարժ
 է երկինն , յայտ է եթէ որ շարժէն զնա՝ անբաւ զօ-
 րութիւն ունի , զի թէ բովանդակ զօրութիւն ունէր՝
 ոչ հանդուրժէր անդադար շարժել զերկնային մար-
 մինն , ուստի յայտ է թէ եւ անմարմին է , զի մարմինն
 բովանդակեալ զօրութիւն ունի՝ եւ ոչ կարէ հանա-
 պազ շարժել զերկին կարգաւորաբար , եւ յայսմանէ
 յայտ է թէ անեղ է , զի եղեալն ՚ի նիւթոյ եւ ՚ի տե-
 սակէ է , որ ՚ի նիւթոյ է ոչ է անմարմին , եւ ոչ անբաւ
 զօրութիւն ունի ՚սկ նա անեղ է եւ անբաւ , եւ ոչ
 յումեքէ եղեալ , եւ որ անեղ՝ նոյն եւ անապական .
 եւ որ անապական՝ նոյն եւ մշտնջենաւոր ՚սկ մշտըն-

ջենաւորն՝ է անսկիզբն եւ անլախճանս Լ'պա ուրեմն
 յայտ է ըստ ասացելոցս , եթէ որ շարժէ զերկնային
 մարմինն մի է , եւ անբաւ զօրութիւն ունի . եւ ան-
 մարմին է , եւ անեղ է եւ անապական , եւ ինքն ոչ յու-
 մեքէ , եւ այլք ամենեքեանք նովաւ , իսկ այսոքիկ ոչ
 այլ ումեք արարածոցս պատշաճին , բայց միայն միոյ
 Աստուծոյ , եւ նա է Արարիչ . եւ այսոքիկ իմաստնագոյն
 գիւտքս իսկ մեք Աստուածեղէն գրոց հետեւեալք ,
 ոչ յօտարաց աստի հաստատեմք զճճմարտութիւն օն
 անդր . այլ ըստ օրինակի ասացելու մն ՚ի Տեառնէ Մով-
 սեսիւ . առ ՚ի յանդիմանութիւն արտաքնոցն , զճարպ
 մեռելոտեոյ տանել ՚ի գործ ինչ արտաքին՝ այլ ոչ թէ
 ՚ի կերակուրս

Եթէ որպէս կարգ ըստ կարգի եկաց Թագաւորութիւնն Ասորեստան-
 եաց մինչեւ ՚ի Վիւրոս Պարսիկս

Ինարանաբար իսկ հետեւեալ մեր կարգի ազգա-
 բանութեանս որ վասն առաջի կացելոցս մեզ փութոյ
 Ասորեստանեաց Թագաւորութեանն , զոր պայազատե-
 եաց առաջին Ջամեսոս , որ եւ Նինուաս որդի Նինեայ
 եւ Համիրամայ ՚ի յիսուն երեք ամի կենաց Աբրահա-
 մու նահապետի , տիրեալ ամենայն Ասիաստանի եւ
 Հայոցս ։ Իր եւ յետ մահուանն Ջրագալտին դարձ-
 եալ միապետեաց ամենայն արեւելեաց Պարսից ՚ի
 հարկի հնազանդութեան ունելով , խաղաղասէր կենօք
 ամս երեսուն եւ ութ , եւ յետ նորա Արիաս որդի
 իւր որ եւ չորրորդ ՚ի Նինեայ ամս երեսուն , այլ եւ
 ամենայն Թագաւորք Ասորեստանեաց որդի ՚ի հօրէ
 առեալ զիշխանութիւն ունէին , ոչինչ արժանի յիշատա-
 կի ուրուք գործեալ . եւ ոչ որ ՚ի նոցանէ նուազագոյն ,
 քան զքսան ամ կալաւ զիշխանութիւն . զի անպատե-
 րազմասէր եւ խաղաղասէր բարք նոցա յամուր զգու-
 շութեան պահէր զնոսա . քանզի ՚ի ներքս նստելոյ

յարբուենիս՝ ոչ որ տեսանէր զնոսա , բայց թէ հարձք եւ արք կանացիք : Լւ արդէն մի ըստ միո՞րէ թագաւորք Ասորեստանեայց այսորիկ զորոց զանուանս եւ զժամանակս գլխաւորելով նշանակեցից փոքր ինչ որ եւ առ նորիմբք եղեն :

Նինոս որդի Արբէկէլայ ՚ի ցեղէն Քամայ ամս յիսուն եւ երկու : Սա վերստին կանգնեաց զթագաւորութիւնն Ներբողայ , որ ասաց զինքն Բէլ :

Շամիրամ կին նորա ամս քառասուն երկու , սա ելեալ ՚ի Հայս պատերազմաւ արար ընդ իւրով ձեռամբ : Սա դարձեալ միապետեաց զՊարսս : Զերբորդ ամին եւ զեւ որդի աւետեաց Աբրահամու Իսահակ : Ի վերջին ամի սորա , եղեն Եսաւ եւ Յակոբ , որ կոչին երկու նահապետք . . . : Ի վերջին ամի սորա տիրեն Եգիպտացւոց հովիւքն . . . * :

Ի սորա քսան եւ հինգ ամին Թէսաղացւոց առաջին թագաւորեաց Բեզզորոս ամս երեսուն եւ հինգ : Ի սորա երեսուն եւ հինգ ամին համբաւեալ ջրհեղեղն Ուղէգայ : Ի աղէոս ամս յիսուն երկու . ՚ի սորա քառասուն երեք ամին վախճանեալ Յակոբ մարդարեանայ վասն հեթանոսաց կոչմանն :

Մշտադաս , ամս երեսուն երկու . առ սովաւ Պրովիթէս այր իմաստուն երեւեցաւ :

Սամիզոս , ամս երեսուն : Ի տասն եւ չորս ամի սորա վախճանի Յովսէփ :

Սաքաղիս , ամս երեսուն : Մ. ա սովաւ Վաղաս աստեղագէտ երեւեցաւ :

Օ վերոս , ամս քսան : Ի սորա տասն եւ ութ ամին ծնանի Մովսէս մարդարէ :

Սամիզոս միւս ամս երեսուն . առ սովաւ այլ թագաւոր եկաց ՚ի Թեսաղէայ :

Սպարեթոս ամս քառասուն : Ի սորա տասն ամիս

Ի Յորինակն , Ներբողայ : * Ի լուսանցն գրեալ էր այսպէս : Կանեղադրութիւն ինդրեմ , զի յորինակն անց էր գրեալ : ԶՅորինակն , Ազոտաս :

գնացեալ Մովսէս Նդիպտոսէ առաքինանայր յանապատին:

Ասկատադէս ամս քառասուն: Ի սորա ութ ամին եղեւ Մովսէս առաջնորդ եւ օրինադիր Հրէից:

Ամինէս ամս քառասուն եւ հինգ: Ի սորա ութ ամին Մովսէս մարդարէ վախճանի:

Ի ինի յԱդամայ մինչեւ յամս այս երեք հազար եօթն հարիւր երեսուն, ըստ եօթանասնիցն թարգմանութեանն:

Իէղորոս ամս քսան եւ հինգ, առ սովաւ այլ բազում թագաւորք կացին Ի տեղիս տեղիս:

Իաղեպարէս ամս երեսուն, առ սովաւ եւ Արդիւտացւոց թագաւոր նստաւ:

Վամբիթէս ամս երեսուն երկու, առ սովաւ Պիդասոն երեւեցաւ, զոր համբաւեն ձի թեւաւոր էր:

Օտլարէս ամս քսան, առ սովաւ Դիոնեսեսայ զօրաթորոյն Ի վերայ Հնդկաց:

Վամպերէս ամս երեսուն, առ սովաւ թագաւորք բազումք կացին Ի տեղիս տեղիս:

Պաննիաս ամս քառասուն եւ հինգ. առ սովաւ Տիւրոս քաղաք շինեցաւ:

Սովարմոս ամս տասն եւ հինգ, Ի սորա ութ ամին Հերակղեսայ նահատակութիւնքն եղեն:

Սիթրէոս ամս քսան եւ եօթն:

Սաւտանէս ամս երեսուն եւ մեկ. Ի սորա քսան եւ հինգ ամին առաւ Ելիոն քաղաք Ի Աթենացւոց անտի, եւ Սամիսոնի եղեն իրքն առ սովաւ:

Տեւտեսայ ամս քառասուն:

Թինեւս ամս երեսուն:

Իերկիւղոս ամս . . . *առ այսու ժամանակաւ Դաւիթ թագաւորեսայ Նրուսադէմ եւ թագաւորութիւնն Ասորեստանեսայց նուաղեալ, բանակալք ոմանք կացին Ի նոցանէ Ի կողմանս Գամասկոսի:

* Ի լուսանցն գրեալ այսպէս: Յայս տեղս ոչ ըստարեհաշիւ մի պակաս էր:

Ղաւոսթենէս ամս քառասուն եւ հինգ :

Պերիտիադէս ամս երեսուն :

Մփրատէս ամս քառասուն :

Մփրատանէս ամս յիսուն :

Մկրապադէս ամս քառասուն երկու :

Թոյնոս Վոնկողեռոս որ կոչի Յունարէն Սարդանապաղոս ամս քառասուն : Ս անառակութեամբ զեղծ եւ ապական յիրս թագաւորութեանն եղեալ , որով տաղտկացեալ ՚ի նմանէ բազմութիւն զօրացն՝ արարին լինել նմա պատերազմակուր ՚ի Վարբակայ եւ ՚ի Զբէղոսէ Մարաց զօրագլխէ , մինչեւ անձամբ անձին արարեալ ՚ի հուր սատակիս Լուեն ժամանակք թագաւորութեանն Ասորեստանեայց ՚ի Բէլայ եւ Նինեայ ամբ հազար երեք հարիւր . եւ Վարբակայ Մարի բարձեալ զԻշխանութիւնն Ասորեստանեայց՝ զՊարոյր Հայկազնեայց Կապահարկէ ՚ի հարկաբարձութենէ եւ թագապատիւ իշխանութեամբ մեծարեալ տայ զօր բազում յօգնականութիւն , եւ դարձեալ հաստատէ զթագաւորութիւնն Հայոց . եւ զԲէղէսիոս իշխան Բաբելոնի կացուցեալ , ինքն զարքունիսն յայնմհետէ ՚ի Մարս փոփոխէ , որ ձգեցաւ մինչեւ յամս երկու հարիւր յիսուն եւ ինն . եւ ըստ ոմանց այլ նախկին թագաւորս ասելով , յաւելուն ժամանակս ամաց երկու հարիւր իննսուն եւ ութ ասել Լու առ այսօրիւք պատեհագոյնս իմն գտեալ իբրեւ յանիշխանութեան . ոմանք Ասորեստանեայք եւ Քաղդէացիք՝ յազգէ թագաւորացն որ յառաջագոյն հատուածեալք ՚ի կողմանս Դամասկոսի եւ Նինուէի զօր բազում դուժարեալ յետ քսան եւ ութ ամի անիշխանութեան Ասորեստանեայց ՚ի ձեռն Փուայ թագաւորեցելոյ , դարձեալ տիրեն Բաբելոնի եւ ստորին Ասորեոց որ կոչի Խուժաստան . նորոգեն եւ զառաջին արքունիսն լքեալս ՚ի Բէլայ , որ է տուն Աս-

Յօրինակն , կոնկուռեղոս : 2Այլ օրինակ , Բէղիսոսէ : Յօրինակն , Ապա ՚ի հարկէ :

տորոյայ . եւ բռնութեամբ Մարապարտացւոյն ոչ կարացեալ ընդդիմանալ՝ ՚ի կողմանս Պաղեստինացւոց ելեալ պատերազմաւ պաշարեն զՎամարիա , եւ զի թագաւորութիւնն Երբայեցւոց յերկուս հակառակս բաժանեալ էր , հնազանդ իւր արարեալ Փռայ Ասորեստանոց առնու հարկս ՚ի Մանասէէ արբայէ հազար տաղանդ արծաթոյ : Լւ յայնմհետէ վտանգի Իորայէլ յԱսորեստանեայց եւ յետ նորա թագաւորէ Ասորեստանեայց թագադաթփաղասար : Սա ել ՚ի վերայ շրէաստանի եւ զմեծ մասն ժողովրդեանն գերեաց յԱսորեստան Սաղմանասար . սա իսպառ գերեաց զտանն՝ ցուցանելով ՚ի լերինս Մարաց եւ երարձ զթագաւորութիւնն որ եւ տեւեաց ամս երկու հարիւր յիսուն . յետ նորա թագաւորէ Սենեքերիմայ ապէս մեռանի ՚ի Մարութաբբաղղան , իրրեւ ունէր զվեց ամիս , ազանաւ եւ նա ՚ի միջէ ումեմնէ , որում անուն էր Ներեղիբդ եւ թագաւոր էր . եւ յերրորդ ամի թագաւորութեան նորա , Սենեքերիմոս 2 զօրս բազումս գումարէր ՚ի վերայ նորա , եւ ձերբակալ արարեալ զնա հանդերձ իւրովք բարեկամօքն . Բարեւրնի կացուցանէր զորդի իւր զԱսորդանիս , եւ ինքն գնացեալ ՚ի միջագետս հնազանդեցուցանէր ինքեան քաջութեամբ , զԵմաթ եւ զԱբբաթ եւ զամենայն կողմանս Դամասկոսի , եւ կիւրիկեայ եւ զայլս բազումս : Լւ յետ այսոցիկ ել ՚ի վերայ երկրին Պաղեստինացւոց եւ Երուսաղէմի պաշարել զնա . եւ հրամանէ Աստուծոյ սատակեցան զօրք նորա . եւ նա դարձաւ ՚ի Նինուէ , եւ նենդ գործեալ նմա վասն նախանձու թագաւորելոյ Ասորդանի , երկու եւս որդիք նորա Ագրամելէք եւ Սանասար սպանին զնա սրով , որ թագաւորեաց ամս տասն եւ ութ , եւ ինքեանք գնացին յարեւելս հիւսիսոյ որպէս ասացաւ ՚ի վեր անդ :

11 Ներքոյ էր գրեալ այսպէս . Աւաղ ամէն պահաս է : 22 նագոյն օրինակին , 2օր գումարէր ՚ի վերայ նորա :

Մըդ են թագաւորք Ասորեստանեայց ՚ի միւսմէ
կողմանէն այտորիկ . անիշխանութեան ամբ քսան եւ
ութ:

Վուա ամս երկոտասան:

Թագազաթփաղսար ամս քսան եւ եօթ:

Սաղմանասար ամս Հնգետասան:

Ներեղիբոս ամս չորս:

Սենէքէրիմոս ամս ութ եւ տասն:

Սրդին ամս ութ:

Սամոգէս ամս քսան եւ մէկ:

Նորին եղբայրն ամս քսան եւ մէկ:

Նաբուպաղսարոս ամս քսան:

Նաբուգոդոնոսոր ամս քառասուն երեք:

Միլզմարուզարոս ամս երկու:

Ներիգղիսարոս ամս չորս:

Նաբունէգոս ամս Հնգետասան:

ՄԼ սա ՚ի վեց ամին լքեալ ՚ի Վիւրոսէ , եւ աստ
անկեալ կենօք շրջէր մինչեւ իսպառ բարձաւ թագա-
ւորութիւնն Ասորեստանեայց եւ Մարաց ՚ի Վիւրոսէ
որ թագաւոր ¹ ²

1 Գրեալ կայր այսպէս . Այս ճառի վերջն յորձակն պահանալ էր եւ
մէք իսկ գիտեմք: 2 Եւ եւս գրեալ էր այսպէս . Ով սուրբ ընթերցող
պատրաստ կացիր յայտ՝ վայրի տեսր է շրջաց որ ՚ի կարդալն վեզո-
վես ո՛չ:

Պատերազմ յուզեալ Աշդահակայ Մարաց թագաւորի ընդ մեծին Տիգրանայ Հայկազնոյ՝ որպէս ցուցանեն մեզ առաջինքն ՚ի պատմագրացն . եւ այրուծի կազմեալ գալ մտանել յաշխարհս Հայոց , առնել որպէս նիւթեաց զլարիսն . ազդ եղեւ մեծին Տիգրանայ , պատրաստ պնդութիւն Աշդահակայ : Լւ ժողովեալ ազգք ազգք յընտրելոց զօրաւարաց արանց քաջամարտկաց զզօրս Սապուղկացւոց զլրաց , եւ զԱղուանից , եւ զԱյրարատեան գազանամարտիկ անճոռնի զօրսն , եւ զբոլոր բովանդակեալ գունդս զօրացն . եւ զօրդիսն Սենեքերիմայ ամենայարդար պատրաստութեամբ անհուն բազմութեամբ աճապարել երազել անյապաղ լինել . նախ քան զԱշդահակայ դիմեցումն . զի մի քաջարտադոյն կարծիցի Մարն քան զՀայկազնեայն . եւ վազս առեալ ՚փութացան մտին ընդ կողմն Մականայ՝ բանակեցան ՚ի դաշտավայրին Մեղխացւոց , եւ անդ ոչ սակաւ վտանդ հասանէր Աշդահակայ վասն հասանելոյ ՚ի վերայ նորա Տիգրանայ զօրու ծանու . Նա եւ բազմախոհեմն Աիւրոս Պարսիկ խաղայ գայ իւրովք հեծելազօր մարտակցովքն գալ օդնել Տիգրանայ . քանզի էին բարեկամացեալ ընդ միմեանս Աիւրոս եւ Տիգրան եւ յամենայնի համանմանքն՝ համակամքն՝ միասիրտքն՝ քաջախոհեմքն՝ եւ բազմադրուատքն : Իայց մինչդեռ չեւ առ միմեանս հասեալ Տիգրան եւ Աիւրոս , յղէ Աշդահակ պատարագս Աիւրոսի եւ խոստանայ տալ նմա զտէրութիւնն զչորրորդ մասն Սենեքերիմանցն զկողմամբքն Աինուէի , եւ զՏմորիս ամրոցուն որ ՚ի նմա , եւ զայն ոչ միանգամ , այլ յորովակի՝ մի զմիոյ կնի ընթացուցանէր դեսպանս հրովարտակօք եւ պատարագօք : Օ այս իմացեալ խորհրդականութիւն Քսերքսէս յԱղբամեղեայ եւ Սանասարայ յորդւոցն Սենեքերիմայ , ապա գան առ Տիգրան Հայոց թագաւոր . եւ զեկուցանեն նմա վասն որոյ խորհի Աշդահակ :

քանզի որդիքն Սենեքէրիմայ մեծաւ ցասմամբ եւ անզրաւ հաշտմամբ ընդ Աշդահակայն լինէին, յաղագս գոլ զնա սերունդ Վարդակայ Մարի որ եբարձ զԹագաւորութիւնն 'ի Սարդանապաղղեայ, հաւուցն Սենեքէրիմանց:

Ճայնժամ առեալ հրովարտակ Սանասարեանց 'ի Տիգրանայ պատարագօք զնացին առ Աիւրոս . եւ առեալ զնա գան առ Տիգրան եւ անյապաղ փութով ըզգործ պատերազմին վճարեալ, քաջք ընդ քաջս ելեալ յետուստ կողմանէ աճապարեալ Քսերքսէս բուռն հարեալ զդիակաց պղնձակուռ վարապանին Աշդահակայ 'ի վերայ թիկանցն զգաւակաւ երիվարին արկեալ, եւ Տիգրան առ երագութեան ձեռնն հարեալ նիզակաւ ընդ սրտադուրան՝ 'ի բաց կորզէր զԹղբակէան . եւ Աիւրոսի զճետ մտեալ զօրուն, ոչ սակաւ սատակմունս առնէր, մինչեւ միախաղոյն զօրսն Աշդահակայ վատնեալ սուսերաւ տիրէ Մարաց եւ Պարսից:

Ի այց երկուք ոմանք 'ի զաւակէ Աշդահակայ ձերբակալ արարեալ Տիգրանայ առեալ ածէ 'ի Հայս . եւ կացուցեալ զնոսա 'ի կարգի ստրկութեան, որոյ զփոյթ հպատակութեան ցուցեալ կարգէ զնոսա 'ի գործ ծառայութեան՝ կրել արծուիս եւ բազէս . եւ գինարբուսըն 'ի տեղի մատուակութեան՝ յառաջացուցեալ 'ի դահ նախարարութեան ձգեալ կացուցանէ . եւ բնակեցուցանելոյն զնոսա 'ի գաւառն Աղբաղ . յետ բնակեցուցանելոյն զնոսա 'ի Տղախել 'ի Վրնջունիս եւ 'ի Հախրամի, տեսեալ մինչեւ 'ի ժամանակս ինչ, քանզի յառաջագոյն տուեալէր զնոսա 'ի ծառայութիւն քեռիւրոյ Տիգրանուհեայ կնոջ Աշդահակայ յասացեալ տեղիս բնակեցուցանելով:

Օ այս գործ լուեալ լիդէացւոց թագաւորին Արտախեսայ բազմաշփոթ յուզմամբ ամբոխ, զօրս բաղումս

1 Ա. Մ. օրինակ, Ոչ սակաւ սատակմունս առնէր զօրուն, մինչև միահաղոյն զօրսն Աշդահակայ վանեալ սուսերաւ տիրէ Մարաց եւ Պարսից:
2 Ա. Մ. օրինակ, Չօրս գումարեալ:

գումարեալ, ելանել տալ պատերազմ ընդ Ալլւրոսի, զորոյ զօրածողով լինելն իմացեալ Ալլւրոսի գրէ առ Տիգրան՝ զօրս յօղնականութիւն առաքել նմա. զոր անյապաղ փութով զզօրսն հարաւայինս եւ հիւսիսայինքս տալ ՚ի ձեռս Քսերքսեայ եւ Արշեղայ որդւոյ նորուն Քսերքսեայ զի փութով անդր հասցեն:

Արոց գնացեալ պատահեն նմա ՚ի Դներուինդ Պարսից, եւ յառաջեալ առաջոյ զօրուն Ալլւրոսի՝ յարգարեն զգործ պատերազմին: Իբրեւ խոնկեցան ՚ի զօրագլուխ գունդ Լիդէացւոց նետածդութեամբ ընդ միմեանս հարեալ, եւ յերկարեալ գործ պատերազմին հարուստ մի ժամ, հասանէ արքայն Ալլւրոս եւ Քսերքսէս. եւ Արշեղայ շուրջ փակեալ վահանաւորօք զԼիդէացւոց թագաւորան, տաղնապ մեծ լինէր. զի թագաւորն Լիդէացւոց ասպազինեալ զերթխարն շուրջանակի պղնձի արկանելեօք յոտից մինչ ՚ի գլուխ բովանդակ չթողեալ տեղի՝ անկուելի լինել զինուի, նա եւ զիւրեաւ տախտակատիակ լանջապահս թիկնապահս զանդապանս սոնապանս զլիսապանս, որ գրեթէ բովանդակ պղնձեղէնս զնա իմանալ թուէր, եւ զետեղեալ բլրածեւ զօրու անմատչելի կարծելով. եւ զօրքն ասոյեանայարձակ զպատերազմն վառելին, յայնժամ ձայն բարձեալ Քսերքսէս, եւ Արշեղ լի իմաստութեամբ որպէս թէ ՚ի զօրացն Լիդէացւոց խցեն, ասեն. հարան զօրքն Ալլւրոսի եւ փախեաւ արքայն. Վոքս առ լուրն խնդացեալ լբին զամրացեալ գունդն՝ աճապարել ըզհետ Ալլւրոսի, ել եւ ելս արարեալ զմիմեամբք եւ թագաւորն Լիդէացւոց ձեմս առեալ երթայր զինի զօրուն:

Նոյն ժամայն Քսերքսէս եւ Արշեղ վազս առեալ պատահեն Լիդէացւոցն. եւ ձերբակալ արարեալ զմերկանան ՚ի զինէ. եւ յասպազինէ եւ տանին կացուցանեն

ԱՅլ օրինակ, Յոտից մինչ բովանդակ չթողեալ տեղի: ՉՅլ օրինակ, մերկացուցանեն ՚ի զինէ եւ յասպառազինէ:

առաջի Աիւրոսի . զոր առեալ Աիւրոս դառնայ ՚ի խո-
րասան . եւ անտի դարձեալ ՚ի Բաբելոն , ընդ իւր տա-
նելով զլ իդէացիս . եւ զտունս գանձի նորա հրամայ-
եաց ածել յաւարի , եւ տանջեալ զնա ջիջօր , տայ նմա
եւ զգանձս աներեւոյթս , եւ ինքն մեռանի ՚ի հրամանէ
Աիւրոսի , բարձեալ զտէրութիւնն լ իդէացւոց :

Իբրեւ աջողութիւն գործոյն զխաւորեցաւ եղև
դառնալ Բսեբբսեանց , առեալ ՚ի պարգևել զՏմորիս
ամրոցսն եւ զգետափնեայսն Նինուէի :

Իսկ իբրեւ միապետեցաւ թագաւորութիւն Պար-
սից Աիւրոսի , առնու զԲաբելոն եւ արձակէ զգերին
Հրէից . ընդ դէմ նորա զօրաժողով եղեալ տունն Գա-
գայ ազգն Գաղատացւոց երկոտասան բիւրու : Գլէ
Աիւրոս առ Տիգրան վասն օգնականութեան մատուցա-
նել նմա : Օ ՚ի ազգ բարբարոս խաժաղութ ՚ի դիմի
ելեալ գան տալ պատերազմ , կորզել յինքեան զգերին
Հրէից : Լա որ զբարեկամութիւնն առողջ պահե-
լով յղէ զնոյն Բսեբբսեա եւ զԱրշեշ որդի նորուն
քառասուն հազարաւ գնացեալ պատահեն նմա ՚ի
սպառուածս Տօրոսական լերինն : Լա երկայնագոյնս ըզ-
պատաղմունան ՚ի ճանապարհին արարեալ . ձգին մինչ
Մարզն Ազձնեաց եւ անդ մարգարէն * Եզր եւ թա-
գաւորն Սաղաթիէլ վախճանեալ թաղի ՚ի Մարբակա-
նինա ՚ի բլրակի մի տեղւոջ եւ տուեալ պատերազմ
զաւուրս ոչ սակաւս , որպէս թէ ամսօրեայ մի ժամա-
նակ , յորում ոչ սակաւ քաջութիւն նահատակութեան
զօրացն Հայոց , որ ՚ի զարմանս կրթեաց զբովանդակ
զօրս Պարսից բարբարոսօքն հանդերձ : Լա հարան զօր-
քնն Գաղատացւոց , ՚ի մեծամեծայ մինչեւ ՚ի փոքու-
նրս նոցա , եւ ոչ մնաց ՚ի նոցանէ եւ ոչ մի Լա զօր-
դիան Իսրայէլի առեալ գնացին յաշխարհն իւրեանց ,
եւ առաջնորդեաց նոցա Բսեբբսեա եւ Արշեշ մինչ ՚ի

1Յօրինակն , Ի հոմնէ : 2Յօրինակն . Չգերափնեայսն : * Ընացոյն օրինա-
կի , Եզր . Ըւսանցն էր . եղեալ . Այլ օրինակ . Եզր . ոչ գոյ :

սուրբ քաղաքն յԵրուսաղէմ . եւ հաւատան զառաջ-
նորդութիւնն Հրէից , Զօրաբարէլի որդւոյ Սաղաթի-
էլի յազգէ Յուդայ :

Եւ դարձան ուժեղ զօրութեամբ , եւ մեծաւ յաղ-
թութեամբ : Այս այն Գովգ եւ Մագովգ զոր յիշեն
գիրք մարգարէիցն , Ամոլս եւ Եզեկիէլ :

Յետ Կիւրոսի Կամբիւսէս , Շմերդիս մոգ , Գարէհ Վշտասպար . Իբրանէ-
րորդի ամի Գարէհի մեռաւ Տիգրան Հայկազնեայ :

Իսկ յետ այց զործոց եղելոց Իբառնալ Թագա-
ւորութեանն Հայկազնեայցն , ոմն այսպէս ոմն այնպէս
շփոթաբար կեցեալ անիշխանութեամբ . ունելով զտե-
ղիս տեղիս , տալով ձեռս յովպէտ եւ ժամագիւտ զիսկ-
ուածք ումեք հանդիպանայր , եւ որոց ոչ գործք ինչ
եւ ոչ քաջութիւնք ուրուք յայտ յանդիման ցուցան-
իւր . եւ ոչ մեք գրել զմտաւ ածել ջանասցուք . բայց
զանուանս միայն ըստ կարգի կանոնել բաւական հա-
մարեցաք որպէս եւ այլոց առաջնոցն մատենագրացն
յայս եկեալ ձեւ պատմագրութեան , բայց կանոնեցի
զանուանս Ի մատենիս :

Տիգրան	Գարէհ
Ադրամելէք	Արտաշէս
Ներս	Ողորոս
Ներսէիս	Զարսէս
Մարոզ	Գարէհ
Արշամ	
Արշաւիր	
Ասուդ	
Պարսից Թագաւորք	Ապա Աղէքսանդրոս
Քսերքսէս	Փիլիպպեայ Մակե-
Արտաշէս երկայնա-	դոնացի տիեզերա-
ձեռն	կալ Թագաւոր

Օպսու ժամանակաւ թագաւորեալ Աղէքսանդր Մակեդոնացի տիեզերակալութեամբ երազապէս հասեալ ՚ի վերայ Գարէհի սպանանել զնա . եւ բառնայ թագաւորութիւնն Պարսից Աշօրեան: Իսկ Ասուդ զհետ Գարէհի ելեալ ՚ի պատերազմ ընդ զէմ զօրադիւսացն Աղէքսանդրի Հերակղեայ նահատակութեամբն դիւցազնաբար ՚ի դիմի հարեալ ՚ի բաց նահանջէ զուժեղագոյնս զօրադիւսացն Աղէքսանդրի հարուստ ժամ մի , մինչ հիացումն զօրօքն արկեալ տային տեղի փախստէի , մինչ հանդէպ երեսանալ Աղէքսանդրու ՚ի յանդուգն դիմացումին , եւ հայեցեալ ՚ի դէմս Աղէքսանդրու իբր յաստուծոց դիւցազանց զերեսս ՚ի վայր արկեալ զերկիր նշմարէր , եւ շտապով փութանակի յասպազինէ երիվարէն ՚ի վայր արկեալ զինքն առաջի Աղէքսանդրի առ ոչինչ համարեալ յահուռնաբար դործան զոր դործեաց , փութացաւ ետ ողջոյն արքայի եւ ասէ , քաջք քաջաց պատահեալ անմեղադրելիք կան մնան զյաւակնութեամբքն , զի մի վատութիւն քան զքաջութիւն ճոխացի , որ կանանցարարոյիցն քաջ յարմարի , թէպէտ եւ յարիւն եւ յասպաժոյժ զզօրսն կենացն առնուցուն , ընդ որ սքանչացեալ ընդ քաջասրտութիւնն , եւ ընդ իմաստուն բանակարգութիւնն Պտղոմէի եւ Սելէւկեայ զօրադիւսացն Աղէքսանդրու , խնդրեցին պարգեւ ՚ի թագաւորէն զԱսուդ զի Աղէքսանդր թէպէտ եւ լի իմաստութեամբ եւ հանճարով առաւելանայր , սակայն դաղանանայր ընդ դիմակցաց հրօսողացն . եւ առեալ Պտղոմեայ զԱսուդ տայ տանել յԵգիպտոս ՚ի պարգեւեալ աշխարհն նմա Աղէքսանդրէ , եւ կարգել նմա ռոճիկս առատապէս մինչ ինքն պարապագոյն ժամու անդր հասանիցէ :

Իսկ զԱհազն Հայկազնեայ որ էր նիզակակից Ասուդայ կացուցանեն ՚ի դրան արքունի , յառաջանալ ՚ի դործ պատերազմին մեծաւ աշխատութեամբ . կամ մե-

Այլ որինակ . եւ շտապանակի փութանակի յասպազինէ : Չերկու օրէնակէք եւս . զվահանն :

ուանել ՚ի սրոյ թշնամեաց դիպելոց, կամ յաղթել քաջասրտութեամբ: Եւ կայեալ երկոտասան ամ Աղէքսանդրի մեռանի ՚ի Բաբելոն, կեցեալ ամս երեսուն երեք, թագաւորեալ ամս երկոտասան: Համօրէն տիեզերակայեաց ամս եօթն, եւ ՚ի մեռանելն իւրում Աղէքսանդրու հաստատագոյն աներկիւղութեամբ զթագաւորութիւնն իւր միապետեալ, կաղուցանէ չորս զօրավարս չորեքձագեան կողմանց աշխարհի, զՊտղոմէոս Եգիպտոսի եւ Հնդկաց, զՍելեւկոս Ասիացւոց եւ ամենայն հիւսիսականաց, զԱնդիպատրոս Պարսից եւ ամենայն արեւելից:

Իսկ Պտղոմէոս նենգութեամբ եւ հարկանօր կալաւ զԵրուսաղէմ, եւ զՀրէաստան, մինչև յամս երկոտասան. եւ զբազումս ՚ի նոցանէ իջուցեալ Եգիպտոս բնակեցուցանէր, եւ ապա առնու զթագաւորութիւնն Ասորոց եւ Բաբելոնի, վերնոց կողմանցն Սելեւկոս նիկանոլր որ կոչի յաղթօղ: Պտղոմէայ հասեալ ՚ի տէրութիւն ժառանգաւորութեանն փոխանակ իւր կաղուցանէ զԱսուդ, տալով ՚ի ձեռս նորս զբոլոր իշխանութիւն Եգիպտոսի եւ Հնդկաց, եւ ինքն հեռացեալ դնաց զկնի Աղէքսանդրի ՚ի Բաբելոն, եւ անտի եկեալ Երուսաղէմ պագին անդ երկիր Ասուծոյ: Իսկ Ասուդ թէպէտ եւ այնպէս շքեղութեամբ ձօնանայր Եգիպտական եւ Հնդկային հարստութեամբն. այլ յիշելով զբուն իւր սեփհական թագաւորութիւն Ասորեստանի, ոչ հաճոյանայր կեալ Եգիպտացի գոհակալութեամբն. եւ ցանկութիւն տենչանացն աճէր զայր յանդիմանակաց Պտղոմէի: Եւ թէպէտ զայս ակորժելով լսէր Պտղոմէոս առ լաւութեան քաջութեան առնն. սակայն յայտնել ոչ զօրէր Աղէքսանդրի, զի ոչ ումբ զայդ յանձին կալաւ Աղէքսանդրոս. կարծել տիրել ումբ երկրի բաց Աղէքսանդրէ, կեցեալ անդ ամս բազումս մեռանի Եգիպտոս եւ կոյ անդէն:

Յետ մահուանն Աղէքսանդրի զօրախորաց կալեալ զՄակեդոնացւոց տէրութիւնն, բայց մնայ ՚ի հարըս-

տու թեան Պողոմէականն միայն մինչ տիրել Աղէուպատ-
րեայ կնոջ միոյ Եգիպտացւոյ, որ յետ բազում ժամա-
նակաց մինչեւ յՕգոստոս կայսր իսկ յետ վաթսուն
ամի անցանելոյ Աղէքսանդրի եւ անիշխանութեանն
Հայոց եւ Պարսից, թագաւորէ Արշակ քաջ Մարաց
եւ Պարսից եւ Եգիպտացւոց եւ Ելիմացւոց ՚ի Բախլ
քաղաքի. եւ Աղարշակ եղբայր նորա եկեալ ՚ի Հայո
լնու բարեկարգութեամբ զաղմկեալ եւ զշփոթեալ
երկիրս Հայոց, իւ նախարարութիւնս յորինէ յանուն
եւ ՚ի բարձ եւ ՚ի գահ յառաջ մատուցեալ: իսկ սե-
րունդք Ասուդայ Սանասարեանց կային յոր պէտս եւ
դիպուածն պատահէր. երբեմն այսպէս՝ եւ երբեմն
այնպէս:

Հաւարչ	.	Պերոզ .
Գօգեան	.	Հահակ .
Հաւասպ	.	Աիւրոս .

Հահակս այս անուանէ զանուն որդւոյ իւրոյ Աիւ-
րոս յիշելով զլաւութիւն առնն, եւ զբարեկամանալն
նախնոյն նորա Բսերքսեայ: Սորա մերժեալք ՚ի տե-
րութենէն իւրեանց զոր տուեալէր Տիգրանայ եւ
Աիւրոսի, կէին անարգաբար ՚զինչպիտկէն մինչ ՚ի Աիւ-
րոս Հահակեան:

Արշակ տուեալ պատերազմ ընդ Մակեդոնացիսն,
եւ անդ Աիւրոս քաջապէս արիացեալ առաւելանայր
՚ի գործ պատերազմին. գրէ թէ անցուցանէր զանցու-
ցանէր զքաջութեամբն Արշակայ Պարթեւի, ընդ քա-
ջացն Բուշանաց. Մարաց եւ Ելիմացւոց եւ առեալ
զյաղթութեանն քաջանունութիւն, առաւել զհան-
ճարեղութեանն խոհեմութիւն յառաջանայր ՚ի գահ,
՚ի բարձ, եւ ՚ի պարգեւ, զի հարցեալ լինէր, թէ ո՞վ
որ, եւ յորո՞ց, եւ յու՞մմե՞, եւ երբ, եւ առ որո՞վք:
Իբրեւ ստուգեաց զազգն, զգաւա՛ռն, զաշխա՛րհն,
զպատճա՛ռ հատուածին, զզետեղէ՛լն, զխո՛րդն, զոր-

պէան, զեղանակն, զդիպուածն, զպատահն, եւ զայլն ամենայն, խնդրէ զնա Վաղարշակ յԱրշակայ եւ առնուածէ զնա ընդ իւր ՚ի Հայս, եւ անուանէ զնա Արծրունի առաջին լինելով նորա ՚ի դաշտախայրին Արծուիք կոչելոյ:

Իարձեալ ըստ պատահման եւ տարբերութեան արձուենզն կերպարանօք, բայց ոչ գիտեմ թէ յանուն աշխարհին, թէ ըստ կերպարանին անուանեաց զնոսա Արծրունիս:

Արկրորդ վասն բնակութեան նախնեացն նորա Ագրամելայ, եւ Սանասարայ, Արզն, կոչեցին Արզրունիք:

Արբորդ վասն արիութեան քաջութեանն արձուաբար քաջասրտապէս խիզախութեանցն ՚ի մարտս պատերազմացն յարծուիս առակեցին զնոսա:

Իայց թէպէտ եւ երկօրին պատճառք անուանակոչութեանցն պատկանաբար վարկանելի է, որպէս իմաստասիրացն հաճոյ թուիս Այլ ինձ զառաջինն ասորթելի զհաւատարմութիւնն ՚ի մէջ առնուլ: Զանդ հանեալ Պտղոմեանց զժամանակ թագաւորութեանցն, եւ հասեալ մինչ ՚ի Աղէոպատեայ դուստր Պտղոմէի Դինիսի, սա թագաւորեալ Եգիպտոսի եւ Աղէքսանդրի, եւ բացեալ զտուն դիւանապահ մատենիցն եւ գտեալ զսերունդն Սենեքէրիմայ, եւ զգործս նոցա զմիոյ միոյ ուրուք յակնէ յանուանէ զառն իւրաքանչիւր զանուն եւ զքաջութիւն իւր, նոյնպէս եւ զայլն ամենայն ըստ տոհմից տեղեաց: Եւ զվատայն եւ զաննչանիցն նշանաւորեալ ըստ վատութեանցն եւ զգործս նոցա, ետ տանել զդիւանն մագաղաթեայ Յունարէն գրով հանդերձ պատարագօք Տիգրանայ թագաւորի Հայոց, որ չորրորդ կացեալ թագաւոր ՚ի Վաղարշակայ Պարթեւէ:

Յայս վայր զայս գրեալ Աղէքսանդրի Մակեդոնացւոյ, ՚ի Սենեքէրիմայ յառաջ մինչեւ ՚ի Պտղոմէոս Եգիպտացի, զոր եւ նոքա Պտղոմեանքն կոչելն. զոր ընթերցասէրն Պտղոմէոս գրեալ եւ յարդարեալ ստու-

գարանութեամբ , դնեն զգուշութեամբ 'ի դիւանապահ տունս գանձուց մինչեւ 'ի Աղէոպատրոս կին՝ որպէս վերագոյնն գրեցաք :

Իսկ առ մեզ հասին զըռցքս այս ըստ մնացորդաց պատմագրացն առաջնոց , 'ի Մամբրէէ վերձանողէ , եւ 'ի նորուն եղբօրէ Մովսէս կոչեցելոյ , եւ միւսունն թէոգորոս քերթող , որք լեալ էին յաշակերտութենէ Ղեւոնդ քահանայի , որ 'ի Վարսս մարտիրոսացաւ ընդ այլ սուրբ եպիսկոպոսն եւ քահանայնս Արքա հրամանաւ Վահանայ Արծրունւոյ փոյթ յանձին կալեալ , խուզել քննել կարգել 'ի համառօտ բանս զաճմունս ազգացն անցելոց ոչ կարի ինչ ընդ երկայնագոյնս աշխատասիրաբար անցանել պատմութիւնս :

(Գ) որ եւ մեր ըստ հրամանի քում Գազիկ զօրավար Հայոց , եւ Վասպուրական իշխան , ջան յանձին տարեալ ընդ համառօտութիւն զրուցատրութեանցն անցեալ , յառաջ խաղացուցից զբանն . արագաբայլ արշաւանօք անցեալ գնացից ընդ 'չարագրածս անցնիւր պատմագրաց՝ զազգաբանութիւնն միայն ոճով զրոշմեցից 'ի շարի աստ , մինչեւ եկից հասից 'ի լայնանխտ ընդարձակ ասպարէզս մատենից պատմութեանցս՝ ոճով մի ըստ միօջէ՝ շարեցից , կարգեցից գրեցից զախորժելին քեզ :

Այս Վահանս զոր յիշեցաք այն Վահան է զոր թագաւորեցուցին նախարարք Հայոց յաւուրս սրբոյն Վարդանայ՝ զոր յիւրում տեղւոջն կարգաբանութեան զգրեցից որ ինչ վասն սորա : Եւ մեք այժմ զկարգն յառաջ վարեացուք :

Սիւրոս	.	Համբիթ .
Վարդէն	.	Զաջ .
Վահան	.	Զաջուռ .

1 Այսպէս յօրինակն , թերեւս՝ Հարագրածս : 2 Զնագոյն օրինակի , Մի ըստ միօջէ՝ շարժեցից : 3 Այլ օրինակ , Յիշեցից եւ գրեցից որ ինչ վասն սորա :

Արջամ թագաւորեալ Հայոց՝ զազգն Բագրատունեաց արկանէ ընդ բազում տառապանօք վասն արձակմանն Հիւրկանոս քահանայի ՚ի կապանաց բանտին, եւ կալեալ զԱնիանոս նահապետ Բագրատունեաց եւ ըսպարապետ Հայոց հանդերձ ընտանեօք եւ ամենայն ազգաբանութեամբ, արկանէ ընդ բազում չարչարանօք, եւ զոմանս ընդ սուր հանեալ կամէր միտխաղոյն զքաւ առնել ազգին Բագրատունեանց:

Իսկ Զաջուռ Արծրունի ձեռն ՚ի գործ արարեալ մատուցեալ առ թագաւորն խնդրէ զԱնիանոս զի էր կախեալ զփայտէ, եւ կատարեալ զխնդիրն իջուցանէ զԱնիանոս ՚ի փայտէն, ՚ի եւ զազգն նորա փրկեալ ապրեցուցանէ ՚ի սրոյն խողխողմանէ. եւ ՚ի նոյն պատիւ թագաւորութեան կացուցանէ զԱնիանոս Բագրատունի:

Իւ ոչ յանձին կալեալ Արջամայ վստահաբար առ իւր ունել զԱնիանոս, յղէ զնա ՚ի Հայաս (՝) որ առեալ Զաջուռ 2ահիւ եւ ամենայն պատրաստ կազմութեամբ բնակեցուցանէ ՚ի կողմն Արագածոյ, ՚ի զիւզն թալին կոչեցեալ. սա առաջին ՚ի տանէն Բագրատունեաց եկեալ կայ նա զայսու կողմամբ Այրարատեան նահանգի: Իւ առնու Զաջուռ զդուստր Անիանեայ կնութեան Սահակայ որդւոյ իւրոյ, որում անուն կոչէր Սմբատուհի: 3Այս առաջին խնամանալ եղեւ ընդ միմեանս Բագրատունեաց եւ Արծրունեաց:

Այս եղեւ յամի յութուտասաներրորդի արքայի Պարսից եւ կեցեալ Արջամ ամս քսան վախճանի, եւ թագաւորէ Աբգար որդի նորա:

Հասեալ ՚ի տեղիս յայս ՚ի պատմութիւն Աբգարու թագաւորի Հայոց յորոյ առուրս փրկչին մերոյ տեառն Յիսուսի Բրիտտոսի Աստուծոյ մերոյ մարմնով յաշխարհի երեւումն եղեւ, եւ սկիզբն լինել նորոգման ա-

1 Այլ օրինակ, եւ ամենայն զազգն նորա: 2 Նյայէս յօրինակին, թե ընէս՝ Կահիւ: 3 Յօրինակս, Այլ:

բարածոց, եւ լուսաւոր առնել զամենայն մարդ՝ որ յաշխարհ գալոց է. որ կարի սիրելի է ինձ, մանաւանդ թէ յոլովից, կամ թէ ամենայն հաւատացելոց ՚ի Քրիստոս յերկարագոյնս առնել ՚ի ճառիս զդեգերումն շահատակութեան, ձեզ լսել, եւ ինձ գրել:

Քանզի սա առաջին ՚ի հեթանոսական թագաւորաց սկիզբն արար ՚ի Քրիստոս հաւատոց: Որպէս ցուցանեն յիշատակարանք հաւատարիմ պատմադրացն. մանաւանդ թէ աւետարանիչն եւ առաքեալն Յօհաննէս որդին որոտման տիեզերաց հնչեցոյց զորոտումն աւետեաց Աւետարանին Քրիստոսի, որ ՚ի նայն հաւատալոց էին: Քանզի ասէ թէ էին ոմանք յերկրոց անտի հեթանոսաց որք եկեալ էին յԵրուսաղէմ ՚ի տօնն, զի երկիրպագանիցեն. որք եւ մատուցեալ առ Փիլիպպոս որ ՚ի Բեթսայիդայն, 2ասն. կամիք զՅիսուս տեսանել. զորս յանդիման փրկչին կացուցին զառաքեալն հանդերձ թղթովք Աբգարու, եւ զխորհրդական պատասխանիսն լուեալ վասն փրկական խաչելութեանն որ վասն աշխարհի, զոր փառս իւր անուանեաց, գրելով եւ զպատասխանի թղթոյն ՚ի ձեռն թովմայի առաքելոյ. եւ զխոստաբանութիւն զԹադէոս առաքել ընուլ զփափագումն ինդրոյն. եւ զանձկալից տեսութիւնն հրաշափառապէս եւ անձառաբար ՚ի վարչամակի տպաւորեալ ելից զկարօտութիւնն Աբգարու աղբիւրն կենաց Քրիստոս:

Վարձեալ վերստին հրճուանօք ոռոգեալ լինի պատմութեան աստ սակս բարձրագահ՝ համաթոռ ճօխագգի ազգապետութեան Արծրունեացս, մեծ զարմի Սենէքէրիմայ ծննդոց. որ ըստ աճման եւ սիրելոյ նախարարութեանց եկեալ հասեալ ցայս վայր ժամանակի ՚ի թագաւորել Աբգարու եւ հաւատալ ՚ի Քրիստոս: Ինչ օրս եւ մեծ իշխանն Արծրունեաց Խուբան եւ

1Յօրինական, Հաւատացելոց: 2Յօրինական ոչ գոյ, Ասեն: 3Յօրինական ոչ գոյ, Որս:

զլխապետ զօրավար զօրու , եւ միաճեծան թագաւորութեան Հայոց մեծաց , որ առաջին ՚ի Քրիստոս հաւատացեալ եղեւ իշխանս խուրան եւ մկրտեալ ՚ի ձեռաց Թադէոսի առաքելոյ . որ յետ հաւատոցն որ ՚ի Քրիստոս բազում ուղղութեամբ եւ երկիւղածութեամբ կրօնս ըստ արժանի հաւատոյն ցուցեալ գրեթէ ՚ի ծայրս առաքինութեան զաճումն հաւատոցն տարեալ հասուցեալ , որ ինչ յորդորումն աւետարանական վարժիցն ունին դաստիարակութեան ցոյցբ : Լւ զայս առ այժմ բաւական համարեալ նշանակութիւն ցուցանել զլուութիւն երանելի առնն խուրանայ Արծրունւոյ խոհեմագունիցն բաւականանալ առ բովանդակ իմացմունս : Լւ մեք զկարգ պատմութեանցս մասնաւորաբար եւ համառօտապէս յառաջ վարեսցուք , զի ոչ է ժամ մեզ զներբողականօքն զդեզերումն առնել , զպատմողական զրուցատրութեան կարգաւն զանց առնել :

Ճերովդէս այլազգի որդի Անդիպատրեայ Ասկաղոնացոյ եւ մօր Եւպատրեայ Արաբացւոյ , թագաւոր Հրէից . յաւուրս ծննդեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսիս Որպէս Յովսէպոս մեզ զրուցաբանէ եւ զինչ գործեաց ընդ մանկունանս : Որա որդիք հինգ ծնանի , յորոց մինն Հերովդէս եւ միւսն Փիլիպպոս , զորոյ կինն հանեալ Հերովդէի թող զկինն իւր զառաջին զդուստր Արեւտայ արքայի Պատրէացւոց . առ որ զւարեալ Արեւտ , խորհէր վրէժ առնուլ զանարգանաց դատերն , եւ ոչ իշխէր համարձակ յինքնակալէն Օգոստեայ Տիրերի կայսեր : Այս բարեկամացեալ ընդ Արգարու թագաւորի Հայոց՝ եւ ընդ մեծ զօրավարին խուրանայ Արծրունւոյ , յղէ նմա պատարագս եւ առնու յօգնականութիւն զխուրէն Արծրունի զայր իմաստուն եւ քաջամարտիկ , կորովի յաղեղն եւ ՚ի զէն եւ յասպազէն . եւ հարեալ ՚ի դիմի խուրէն հարկանին զօրքն Հերովդի , մինչ ինքն Հերովդէս փախստեայ անձնապուր լեալ Ուրերղիանոսիւ զինակրաւ , անկանի առ քեռին իւր որդի

Հիւրկանու քահանայի 'ի քաղաքն Ասկաղոն . բայց
 թէպէտ եւ ունէր զպատճառ զբարեկամանալն Արե-
 տայ ընդ Աբգարու եւ ընդ Խուրէնայ , այլ Աբգար
 եւ Խուրան առ փափագումն որ 'ի -Քրիստոս . եւ առ
 լուր սրբոյ Փրկչին , եւ որ ինչ գործեացն Հերովդէս՝
 ռեսցեալ ընդ Հերովդի , որպէս եւ յետոյ ընդ Պիղա-
 տոսի , ինդրեցին զվրէժ սպանման Մկրտչին , եւ հալա-
 ծանացն -Քրիստոսի . եւ էր ամ վեշտասաներորդ Տի-
 բերի կայսեր :

Եւտ համբառնալոյ Փրկչին մերոյ , եւ վախճանի
 բարեպաշտ Աբգարու , թագաւորեաց Անանուն որդի
 Աբգարու , որ ոչ եղև ժառանգորդ հայրենեաց հա-
 ւատոցն որ 'ի -Քրիստոս . այլ յետս կացեալ յուխտէ
 սրբութեանն դառնալ զհետ պաշտաման կոոցն , զոր
 արհամարհեաց մերթեաց Աբգար , եւ զԽուրանն Արծ-
 լունի մեծ զօրավար արկեալ ընդ ուռկանաւ խարդա-
 խութեան , հետեւել զկնի իւրոյ մոլորութեանն . զոր
 այսն արարեալ արհամարհեաց զնովաւ : Լւ ինքն Խու-
 րան առեալ զմեծ մասն զօրուն զնաց 'ի Շաւարշան 'ի
 Սանատրուկ . եւ առեալ զնա եկն եհաս 'ի վերայ որդ-
 ւոյն Աբգարու բառնալ 'ի նմանէ զթագաւորութիւնն
 զոր ունէր : Բայց ոչ ժամանեալ կատարման պատե-
 րազմին , զպաշտարակին զոր շինէր որդին Աբգարու
 փրուզեալ 'ի վերայ սպան զնա , վրէժինդիր եղեալ
 մահուն Աղդէի սրբոյ :

Իսկ Խուրան ոչ կացեալ առ Սանատրիոյ զնաց յեր-
 կիրն Յունաց . առ Աեսար Տիրերիոս , մինչ տայր պատե-
 րազմ ընդ Սպանիացիսն վասն ոսկեհան տեղեացն . եւ
 անդ Խուրան բազում նահատակութիւնս եւ յաղ-
 թութիւնս կատարեալ զօրականօքն որ ընդ նմա երթ-
 եալ էին յաշխարհէս Հայոց . ընդ որ յոյժ ուրախաց-
 եալ Տիրերի պատուէ ծիրանեօք եւ բրարիոնաւ 'ի
 Ստադին տեղւոջն . եւ եղև վախճանել Տիրերի թա-

գաւորեալ ամս քսան երեք . եւ թագաւորեաց փոխա-
նակ Տիրէրի Գայիոս փոքրն ամս երեք եւ կէս :

Իսկ Խուրան լուեալ վասն տիկնոջն Հայոց Հեղինէի
կնոջ Աբգարու , թէ ոչ ատորժեաց կալ ՚ի միջագետս
վասն ամբարշտին Սանատրկոյ . այլ ելեալ դայ ՚ի սուրբ
քաղաքն Երուսաղէմ : Եւ անդ կեալ բարեպաշտու-
թեամբ . եկն եւ նա առ նա յԵրուսաղէմ , եւ առեալ
ուկի զտիկնոջն եւ զիւր , զնաց յԵղիպտոս գնել ցո-
րեան յաւուրս սովոյն որ եղեւ առ Աղողեաւ . բայտել
զայն որբոց եւ այրեաց , միանգամ յամենայն Հաւաւ-
տացեալ ՚ի Քրիստոս , տնանկացն որոց եւ բաւականա-
նայր ցորեանն : Անդ կեցեալ Խուրան եւ անդ վախ-
ճանեալ ՚ի բարիոք ծերութեանն եւ հանդերձեալ աշ-
խարհին պսակելոց է ՚ի Քրիստոսէ , հանդերձ Տիկնաւն
Հեղինէայ ընդ ամենայն սուրբս Քրիստոսի Աստուծոյ
մերոյ ամէն :

Չարխասութիւն նախարարացն Ներսէի զԱլէէ զԱրշարեան :

Իայց ՚ի գնալն Խուրէնայ առ Տիրէր կայսր , եթող
զորդին իւր զԱլէէ , եւ զեղբայր իւր զԱրշաւիր ՚ի
Խառան , առ տիկնոջն Հեղինէի . որ ապա ՚ի գնալն
տիկնոջն յԵրուսաղէմ , Ալէէ եւ Արշաւիր երկեան
երթալ առ Սանատրուկ , զնացին առ Ներսէ՛՛՛՛ արքայ
Ասորոց , ընդ իւրեանն առնելով զգիր ուխտի խաղա-
ղութեան Աբգարու եւ Ներսէ՛՛՛՛ի , եւ զխուրենէ
Արծրունւոց . զոր կարգէ զնոսա Ներսէ՛՛՛՛ ՚ի վերակա-
ցութիւն գործակալութեան , զԱլէէ կացոյց ՚ի դրան
արբունի , զի ամենայն ոք նովաւ մտցէ եւ ելցէ յար-
քունիսն . եւ նովաւ վճարիցեն զի՞նչ պէտ եւ լինիցին
ուճեք ՚ի մեծամեծաց մինչ ՚ի փոքունս նոցա . եւ զԱր-

Այլ որինակ , Ամենայն հաւատացելոց ՚ի Քրիստոս : ՉԱյլ որինակ ,
Աբգարու ընդ Ներսէ՛՛՛՛ի : ՉԱյլ որինակ , ՉԸ՛նչ պէտ ունիցին ուճեք :

չաւիր 'ի գործ պատերազմի զօրագլուխ զօրուն կարգեաց՝ ընդ որս զչարեալ նախարարացն՝ Ներսէհի զըրգունն զոմն 'ի մերձաւորաց՝ Ներսէհի, Դարէհ անուն . որ մատուցեալ առ Ներսէհ ասէ , ընդէր այսպէս հաճնցար ասնել , զի՞ կացուցեր զարսդ զայդ 'ի գործակալութիւն աշխարհի քո , եւ ահա դոքա են յորդոց ազգի Սենեքէրիմայ 'ի Նինուէ , եւ ունին զզօրս քո ընդ իւրեանս , գուցէ՞ կատարիցեն չարիս 'ի վերայ քո , եւ 'կորզեն յինքեանս զթագաւորութիւն Նինուէի . զի ահա բարեկամացեալ էր խուրան հայր Վաչէի եւ եղբայր Արշաւրի ընդ Արտաշէսի Պարսից արքայի յերթանն Աբգարու 'ի Պարս , եւ եղեալ են դաշինս 'ի միջի . գուցէ յորժամ կատարիցեն զչարիան զոր խորհեալ են 'ի վերայ քո . որպէս լուսաք 'ի հաւատարմաց իւրեանց , օժնդակութեամբ Արտաշէսի մերժիցեն եւ զզարմ՝ եւ զզաւակ քո 'ի թագաւորութենէ Ատորոց , կամ դարձն զխորհեալ նոցա չարիս 'ի գլուխս , կամ թող զի ելցեն գնացեն յով եւ կամեացինս՝ Իսկ Ներսէհ ունկնդիր եղեալ Դարէհի , բայց ոչ կարաց հաւատարմացուցանել զասացեալսն . այլ վասն բանասարկուացն ելեալ Վաչէ եւ Արշաւիր գնացին առ Արտաշէս արքայ Պարսից . եւ կացին մնացեալ անդր մինչեւ 'ի դարձն Արտաշէսի որդւոյ Սանատրիոյ որ եկեալ այսր թագաւորեաց , սպանեալ զԵրուանդ :

Իսկ Սահակ որդի Վաչէի խոյս տուեալ զնայ ընդ կողմամբն Մարաց , ընդ կողմն Ատրպատականի , եւ բնակէ առ զօրավարի ումեմն եւ մողի Պերող Վրամ կոչեալս՝ Իսկ Սմբատ առեալ զԱրտաշէս բնակէ 'ի Զարաւանդ Ատրպատականի , եւ գրէ առ Սահակ դառնալ առ Երուանդ . թերեւս հնար լիցի խորհել ինչ վասն Երուանդայ , 'կորս ունկնդիր եղեալ գայ առանց յապաղանաց , եւ առաջի գնէ Երուանդայ ըզպատճառս փախստեանն , ասէ՝ զի դայեկաբար զորդիսն

1 Աւ օրինակ , եւ կորզէցին յինքեանս 2 Յօրինակն , 'ի Զարաւանդ :

Սանատրիոյ սնուցանէաք, եւ դու 'ի թագաւորելոյ քո որոյ երդմունս արարեալ յԱրտեմի եւ յԱրամազդ անկասկած կալ մնալ վասն որոյ երկիրն առնէր, եւ զհետ մտեալ Երուանդայ խոյզ եւ խնդիր լինել Արտաշէսի, Իսկ Սմբատ առեալ զԱրտաշէս գայ բնակէ 'ի Բարձրաւանդակ լերինն Վարազ, Իսկ Երուանդայ հետազօտեալ գայ բնակի առ ստորոտով լերինն 'ի գլուխս Տոսպ դաւառի, եւ կռիւ զտեղին Երուանդայ կանս. եւ Սահակայ յղեալ առ Սմբատ, մի կալ մնալ 'ի լերինն, այլ փութալ ելանել դառնալ անդրէն 'ի հետեւի զօրս անդ. զի ոչ ելանէ ասէ Երուանդ զօրու 'ի սահմանս Մարաց, եւ տայր տանել զպէտս մանկանն օր ըստ օրէ: Օ այս զգացեալ Երուանդայ ետ տանել զՍահակ կապանօք յԱրմաւիր, անդ կեցեալ եւ մեռեալ 'ի նմին 'ի կապանս:

Իսկ Աշոտ եղբայր Վաչէի քանզի էր մանկագոյն տիովք, առեալ դահեկին իւրոյ մատուցանէ առաջի Երուանդայ, զի ոչ կարաց զերժանել զնալ յով եւ կամիցի, գուցէ ասէ 'ի գնալն 'ի բուռն առեալ 'ի մահ գատապարտեսցի: Իսկ Երուանդ պահեալ զերդումն հօրն նորա՝ թողացուցանէ երթալ բնակել՝ եւ կեալ ուր եւ հաճոյ թուիցի, եւ նորա առեալ տանի զնա 'ի լեռանն Սիմ, 'ի տեղի հայրենեաց բնակութեան աշխարհին Տարունոյ:

Նոյն ժամայն առեալ Սմբատայ զԱրտաշէս գայ անցանէ 'ի վայր 'ի լեռնէն. եւ թափառական զվէմս ապաստան արարեալ յանկասկածագոյն տեղիս դարանի 'ի փոքր վիմամէջս 'ի կարկառս հովտաձեւս հանդէպ հարաւոյ քաղաքարերդին Վանի, 'մօտ յայն տեղի յորում բղիտէ աղբիւրաբար առ ստորոտով բլրակի միոյ, մօտ յեզր ծովուն՝ յորմէ շնէ օդք բարեխառն, զովացուցանէ զտապ խորչակի ամառայնոյ՝ յարեգակնակէզն լինելոյ. եւ անդէն կացեալ զառուրս Բազումս

յապահովացեալ 'ի կասկածանաց երկիւղէ Երուանդայ
 Վանդի ոչ կարացեալ իմանալ զդէմ փախստէի Ար-
 տաշէսի . եւ այն 'ի տեսութե՛նէ Աստուծոյ այնպէս
 պահեալ լինէր . դառնայ Երուանդ առ սահմանօքն
 Ատրպատականի 'ի ձորն Անձահից: Իսկ Անձահից ձոր
 վանն 'այսր կոչեցին . բազում ունելով ինչս 'ի կոխակս
 բարձրաւանդակս, եւ 'ի կիրճն նրբականս, 'ի զերծս եւ
 'ի խոխումս ձորոյն 'ի թոխ եւ 'ի բոխ երկրին անբնակ
 մարդկան յասպատակէ հինիցն Երուանդայ, եւ երթայ
 զետեղի 'ի Նախճաւանն աւանի յստանին Վասպուրա-
 կան աշխարհին: Հայնմ հետէ 'ի տարակոյս անկեալ
 Երուանդ, ոչ քաղցրանայր նմա քուն գիշերոյ, եւ ոչ
 համեղանայր կերակուր 'ի քիմս նորա: Հետ այսր առ-
 եալ Սմբատայ զԱրտաշէս ըստ ձեւոյ տառապելոյ միոյ
 որ շրջիցի խնդրիցէ Զօր ըստ օրէ զբաւականութիւն ա-
 ւուրն, երթեալ տուայտի 'ի դրան Մարաց Գարէհի,
 մինչ զգալ նորա Երուանդայ, եւ գրէ առ Սմբատ,
 թերեւս տացէ 'ի ձեռն նորա զմանուկն Արտաշէս. եւ
 յարբունս հասելոյ Արտաշէսի, երթայ զնայ առ Ար-
 տաշէս Պարսից արքայն, եւ անդ բազում իրս քաջու-
 թեան ցուցեալ յախոյեանարձակ պատերազմունսն .
 եւ մեծարի յԱրտաշէսէ Պարսից արքայէ, մինչ ձեռն-
 տու լինի նմա զօրու օգնականութեամբ, եւ թագա-
 ւորեցուցանէ զնա 'ի վերայ Հայոց փոխանակ հօր իւ-
 րոյ Սանատրկոյ, 'ի տեղի թագաւորութեան քաջացն
 Արշակունեաց: Ապա դարձան Վաչէ եւ Արշալիր ընդ
 Արտաշէսի, առեալ զթագաւորութիւնն Երուանդայ
 յերեսուն եւ մէկ ամի Արտաշէսի արքայից արքայի
 եւ թագաւորին Յունաց . . . ամի . եւ դարձոց 'ի նոսա
 զաշխարհն զոր տուեալ էր 'ի ժառանգութիւն Տիգ-
 րանայ Հայկազնոյ, զոր կալեալ էր Սանատրկոյ յարբու-
 նիս զեւառնն Սիմ, եւ զԱղձնիս մինչ 'ի սահմանս Աստ-
 րեստանի:

Ի Օրինակի այլ, Ա. քր. կոչեցին զի բազում ԶԶբաւականութիւն աւուրն
 որ ըստ օրէ: ՅԱ. Երկնակ, Գարէհի Մարաց արքայի:

Իբրև յաջողեցաւ Թագաւորութիւնն Արտաշէսի ամենայարդար պատրաստութեամբ՝ եւ աշխարհաշէն հոգարարձութեամբ. որպէս բացայայտեն զիրք պատմագրացն: Եւ յառնուլ զՍաթինիկ տիկին կնութեան Հայոց յիշէ զնժղեհանայն իւր 'ի վնամէջն զոր վերագոյն գրեցաք. գայ դարձեալ 'ի տեղին զբռնուլ 'ի նմա. եւ հաճոյ թուեալ յաչս նորա, շինէ զքարաբլուրն ապարանս արքայանիստ աշնանայինս պայծառաշարդարս գեղեցկայարմար պարսպաւորս ընդ դէմ ծիծաղելով ծովուն 'ի հիւսիսի նայեցուածով, արեգակնային 'ի վերայ խաղալով ճառագայթածիդ ճնմականայն, յերա եւ 'ի մուտս ձկան իմն թուելով 'ի վերայ մկանաց արեացն խաղալով, ընդ դէմ 'նայեցածն ունելով զմեծ լեառնն Չասիք կոչելով բարձրագագաթն ձիւնալիր սպիտակափառ, իբր զԹագաւոր մեծախայեւելուչ պատուական այեօք զուարճացեալ 'ի մէջ ճոխ նախարարութեանց, առաջի տեսանելով զկապուտակ ծիրանափայլ դաշտաձեւ ծովն. դաստակերտս մեծամեծս շուրջ զեզերքն անտառախիտ ծառովք եւ զինեւբեր որթովք եւ զանազան պտղովք. զէնս պատրաստեալ, եւ շուրջ զամրոցան անկախիտս բուրաստանս ծաղկաւէտս եւ անուշահոտս 'ի զանազան ծաղկանց. ոչ միայն 'ի տեսիլ խողտման աչաց եւ 'ի զուարճումն հոտոտելեաց, այլ եւ 'ի կազմութիւն գեղոյ բժշկական հնարագիւտ իմաստասիրութեանց կազմեալ Ասկղեպեայ վարժմամբն: Իսկ շուրջ զբերդանման ապարանօքն պարսպէ զբլուրն շուրջանակի յապառաժուտ տաշելոց քարանց, քաղաք ամենալից զհովիտն ամրացուցանելով: Իսկ 'ի վերայ բղինեալ աղբիւրն, դարձեալ պարբսպէ զքարաբլուրն 'ի պահպանութիւն ջրոյն ամրագունիւք շինուածովք եւ շէն մարդարիտ զքարաբլու-

ըրն յօրինէ պարսպաւոր անկասկածելիս անմատչելի ձեռաց պատերազմողաց, հեշտալիր առ զգուշութիւնն յօրինեալ 'ի խորագոյնս ծովուն զպարիսպն յօրինեալ կազմէ: Իսկ 'ի մէջ երեքարմատեան դողածեւ հովտին փոքու որ յերկից բլրոցն խոնարհի, շինէ աշտարակ բարձրաբերձ փորուածոյ միջոցաւ, եւ 'ի վերայ նորա կանգնէ զԱստղիկեան պատկերն, եւ մօտ նորա զտուն գանձու պաշտպանութեան կռոցն, կարգէ եւ յօրինէ 'ի նմա փողոցս վաճառոց ամենալիցս եւ բաւականս. գտանէ եւ 'ի վերագոյն լերինն անդր 'ի հարաւոյ կողմանէն ազբիւր սակաւաբուղիս, որոյ ջրմուղ կազմեալ ամեալ հասուցանէ 'ի մէջ հովտին:

Իսկ ըստ բաւականութեան աչաց տեսութեանց դաշտավայրին 'ի մուտս կոյս, եւ առ եզերբ ծովուն պարսպաւորս յօրինէ զդոզն ընուլ այգեստան տնկախիտ պատրաստութեամբ ականախիտ վայելութեամբ. եւ իբրեւ կատարեաց զյօրինուած շինութեան քաղաքին եւ անմատչելի անկասկածելի զամրոցն պատրաստեաց, կոչեաց զանուն ամրոցին Չարդ, այսինքն պայծառութիւն 'ի վերայ պայծառայարդար շինուածոյն:

Եւ ամեալ զտիկինն Սաթինիկ զբօսնուլ յաշնանային յեղանակս յամարաստուն գեղեցկաչէն յապարանս զարդարեալ բերդին: Իսկ զանուն քաղաքին կոչեցին Արտամատ՝ որ թարգմանեալ ստուգաբանի Արտաշէսի ձեռակերտ, կամ թէ Արտաշէսի եկք, զի ըստ Պարսիկ ձայնի Մատ՝ Եկք թարգմանի, զի 'ի գնուլ Արտաշէսի յայսմ տեղւոջէ, ոչ եւս յաւել ձեռն Երուանդայ տազնապել զնա, բայց 'ի գնալն աստի 'ի Մորս եւ 'ի Պարսս, դարձեալ դառնայ ութով մեծաւ եւ թագաւորական ճոխութեամբ, տիրէ Հայոց մեծաց, եւ ըստ բարբարոսական հմայլոյն պատուէ զտեղիս այս որպէս 'ի նմանէ սկսելով զփոփոխումն առնու 'ի խոնարհագունիցն 'ի բարձրագոյնսն:

Իսկ սրբոցն որ 'ի Սուկաւէտ լերինն, քանդիէին համաշխարհիկք եւ հաւատարիմք Սաթինիկայ եկեալ

զկնի նորա. յղեն զոմն ՚ի ճղնաւորացն առ տիկինն ըզկոսն յանդիմանելով զսնտօր եւ զանօդուտ պաշտօնն՝ որպէս եւ սուրբն Քոիւսի առ Արտաշէս:

Իսկ Սաթրնիկ ունկնդիր եղեալ խրատու սրբոցն՝ ոչ ՚ի բայ մերժեցաւ. ՚ի կոսոցն Աստղիայ անուանեալ պատկերին, բանգի կասկածանս ունելով ՚ի թագաւորէն եւ յորդուցն, մանաւանդ զի եւ թագաւորին նախ ակն ունէր զդառնալն ՚ի կոսոցն, ՚ի յերկրպագութիւն Քրիստոսի ճշմարտին Աստուծոյ, բայց թէ որպէս եղև կատարումն իրացն մեզ չէ յայտ:

Սահակ որդի Վաչէի՝ կացեալ ՚ի դրան Արտաշէսի շքեղ եւ երեւելի ճոխութեամբ, յոր ձեռն հաւատաց Արտաշէս զդաւառն Աղբազ, զի յայն վայր ոմանք ՚ի զարմիցն Աշդահակայ Մարի բնակէին անդ, արք. քաջք կորովազէնք եւ դիպաղեղունք, բայց նուազեալ ազգին ոչ զոր ունէին, որ կարօղ լինէին զգործ պատերազմին վճարել եւ զպաշտօն թագաւորին. մանաւանդ զի աւերեալ էր երկիրն յասպատակէ Պարսից, այն ինչ հուզ ընդ մեռանելն Երուանդայ եւ ընդ թագաւորելն Արտաշէսի: Բայց կին ոմն յազգէն Աշդահակայ բնակէ յամուրսն Զլմար եւ ՚ի Սրինգի դաւառն ՚ի փոքր Աղբազ. եւ յանուն կնոջն Զայլամար որ եւ զամուրն յիւր անուանէ, եւ ունէր կինն գանձ բազում, եւ նորա դուստր մի Անուշ անուն, առնու զնա Սահակ կնութեան հրամանաւ Արտաշէսի, եւ կնքեալ սշխարհքն հաստատէ Սահակայ ՚ի սեպհական ժառանգութիւն, այսր աղագաւ խնամ տարեալ թագաւորին կրնոջն: Օ ՚ի ոչ ել առ Երուանդ եւ ոչ միտլ իւրք պաշտպանութեամբ Սահակայ առեալ ՚ի սարգեւի զաշխարհն, թողու զորդին զԱշոտ զեւանակողմամբն առաջին իւրեանց տէրութեանն շինել բնակել ժառանգեցուցանել զերկիրն ՚ի ժառանգութիւն իւրեանց ազգի ՚ի զաւակ տանն Արծրունեաց: Եւ երթեալ Աշոտ

ոչ խորհրդական իմացուածովք մտանէ՛ ՚ի լեառնն . եւ
 յերուզակք ոմանք ՚ի կողմանց Հաշտենից ամրանային
 ՚ի լերինն . պատահեն միմեանց եւ մեռանի անդ՝ ան-
 զգուշաբար ՚ի յաւակնայեղց դիմացուածոյն . եւ ան-
 դէն ոչ կարացեալ շինել զերկիրն այն հուպ ընդ հուպ
 մինչ յութերորդ ամն Արտաշէսի , զոր թագաւորին
 յանձն առեալ զաշխարհն հրամայէ շինել անդ մեհ-
 եան զՀերակղեայ եւ զՂիօնիսեայ . եւ այնու աղագաւ
 կարաց շէն պահել զերկիրն շատամարդկութեամբ :
 Եւ նուազեալ ազգին Արծրունեաց ոչ որ մնաց . բայց
 միայն մանուկ մի Համամ անուն՝ որդի Արշալիքի ծե-
 րոյ եղբօր Խուրէնայ որ կայր ՚ի դրան արքունի . զորոյ
 նախնեացն ջան եւ վաստակ յուշ արարեալ թագաւո-
 րին՝ Համամայ յառաջ մատուցեալ ՚ի գահ եւ ՚ի բարձ
 հայրենեացն ձգեալ զնա՝ ժառանգեցուցանէ զերկիրն
 Աղբազ , որպէս Սահակայ նոյնպէս եւ Համամայ Բայց
 էր Համամ սէգ եւ ամբարհաւաճ , յոյլ եւ թոյլ առ
 պատերազմի գործ , միայն եւ շղոմարար հպատակու-
 թեամբ վարէր առ թագաւորն , զորոյ լոյծ եւ մեզկ
 բարս ուսեալ թագաւորին՝ կացուցանէ զնա ՚ի վերա-
 կացութիւն գործակալաց դրան արքունի . զի այնու
 հպատակութեամբ լցցէ զպաշտպանակս թագաւորին ,
 զի եւ տեղեակ էր դիւանական մատենագրութեանցն ,
 զի յառաջնումն ոչ ինչ գոյր հոգ ինչ զբաղմանց , եւ
 ոչ մի ինչ ըստ աշխարհաշէն խնամակալութեանց . կամ
 պատերազմասէր աշխատութեանց , բայց միայն ՚ի դրան
 արքունի մտանել եւ ելանել ընդ հաւատարիմս թա-
 գաւորին ՚ի տունս դիւանաց եւ գանձուց : Բայց դես-
 պան արձակեալ Արտաշէսի զՀամամ առ կայսր Ադ-
 րիանոս վասն Բարբօրայ աւագակի եւ նորուն պատե-
 րազմին Ասորիս , եւ յերթայն նորա եւ ՚ի գառնայն
 գայ գտանէ վախճանեալ զթագաւորն Արտաշէս ՚ի
 Մարինդ , եւ մեռանի անձամբ ընդ այլ շղոմարարսն
 յաշխարհին Մարաց ՚ի Բակուրակերտ աւանի Եւտ
 Արտաշէսի թագաւորէ Արտաւազդ , ապա Տիրան որ-

դի Արտաշէսի, ապա Տիրան, ապա Տիգրան վերջին,
ապա Վաղարշակ: Առ սոքոք էին ազգք Արծրունեաց
ծննդաբանութեամբ:

Համազասպ Ասոդ.
Հաւարշ Բարգեան.

Վաղարշակ Թագաւորեալ փոխանակ հօր իւրոյ
Տիգրանայ, եւ տուեալ պատերազմ ընդ հիւսիսայինն
Հազրաց, մեռանի ՚ի կորովածիգ աղեղնաւորացն, անդ
Բարգեան եւ ասպետն մեծ Աշոտ նիզակակիցք միմ-
եանց զերծեալ ՚ի մեծ պատերազմէն փութանակի մը-
տին յաշխարհս Հայոց, ետուն գուժ զմահուանէ: Թա-
գաւորին, եւ կացուցին փոխանակ Վաղարշու Թագա-
ւոր զորդի իւր զԽոսրով ձեռնտուութեամբ Արտա-
ւանու Պարսից արքայի: Եւ այսպէս խաղաղեցուցեալ
զաշխարհս կէին հեշտալիւր խաղաղականօք ըստ կամի
ախորժակաց զամենայն ժամանակս կենաց Խոսրովու-
որ Թագաւորեաց ամս քառասուն եւ ութ:

— 0 —

Բարձունն Պահլաւիկ Թագաւորութեանն եւ Թագաւորել Ստահրացոյն:

Սինդեա այսպէս՝ յընդորրութեան կեանս յապա-
հովանայր երկիրս Հայոց, եւ ոչ ուստեք գոյր վտանգ
կրել, բայց ընքեանք այլոց հասուցանէին տազնապս
որպէս ընթեռնութիւն. յեղակարծում ժամանակի հասա-
նէ համբաւ մահուն Արտաւանայ, եւ տիրել Պարսից
Ստահրացոյն Արտաշի սասանականի. ՚ի կոր կործան-
ման կացեալ Խոսրով մեր Թագաւոր, եւ ջանայր առ-
նուլ զզրէժ մահու հարազատին իւրոյ Թագաւորին
Արտաւանայ, զոր եւ առներ իսկ, հասեալ դաւող մահ
նորա ՚ի յԱնակայ իւրոյ մերձաւորէ: Եւ բնաւ աշ-
խարհս քայքայեալ ցրուեցան. յով եւ կարաց աճա-
պարել փախչել այր իւրաքանչիւր գիմեցին առ կայսրն

Վաղէրիանոս, թէ հնար ինչ իցէ առնուլ զվրէժ արեան խոսրովու, եւ ՚ի վերջ նահանջել զբռնակալութիւն Ստահրացոյն, բայց թէպէտ եւ ետ օգնականութիւն Հայոց՝ կայսրն Վաղէրիանոս Փոխադացի զօրօքն, սակայն ոչ խաղաղանայր երկիրս, եւ ոչ ոք կարէր կալ յակաստանի ունել զժառանգութիւն հայրենի, եւ ոչ առ զխաղաղութիւն մինչեւ ՚ի Պոսթոս կայսր, որ արար խաղաղութիւն ընդ Արտաշրիւ Աստանօր ոչ է ինձ յայտ թէ զինչ, կամ որպէս զխպեցաւ լինել տօհմին Արժրունեաց, կամ Բեր, կամ զխաղաղ. բայց միայն զազգին շարս ըստ գիւտի աշխատութեանն բաւական համարեցաք յառաջ վարել՝ մինչ ՚ի թագաւորել Տրդատայ, եւ սկիզբն լինել լուսաւորութեան Հայոց աշխարհիս ՚ի ձեռն մեծին Գրիգորի սրբոյ լուսաւորչին: Աւ այս են ծնունդք Արժրունեաց:

՚ի Բարգենայ	.	Ներսէհ.
Մուշեղ	.	Միւս Բարգէն.
Վահան	.	Տիրոց.

Գործն Տրդատայ ՚ի յերկրն Յունաց եւ հաստատել յաթու թագաւորութեանն Հայոց մեծաց օգնականութեամբ թագաւորին Յունաց. եւ վան հաւատոցն որ ՚ի Բրիտանոս:

(Թ) Թագաւորեալ մեծին Տրդատայ ՚ի վերայ հայրենեաց աշխարհին. որպէս զրեալ ցուցանին հանգամանք իրայն գործելոց, եւ հաւատայն նորա ՚ի մի Աստուած Հայր, եւ ՚ի մի Որդի նորա ՚ի Բանն Աստուած Յիսուս Բրիտանոս, եւ ՚ի մի Հոգի սուրբ զուգակից եւ բնութենակից եւ փառակից Հօր եւ Որդւոյ, ՚ի մի Աստուածութիւն կատարեալ. եւ մկրտեալ սուրբ եւ անբիծ խոստովանութեամբ ՚ի Հայր եւ Որդի եւ ՚ի սուրբ Հոգին. ՚ի ձեռն մեծին Գրիգորի հանդերձ ամենայն

նախարարօքն Հայոց մեծաց:

Իսկ ՚ի տանէն Արժրունեաց ընդ մեծ նախարարան Հայոց մկրտեալ լինի Տիրոց որդի Բաբգէնի երկրորդի, այր հեզ խոհական խորհրդական, համեստ ՚ի բանս, համեստ ՚ի նայեցուածս, որ ոչ բաղմաց քան եթէ միոյն, այսինքն Քրիստոսի զինքն ծանօթ ջանայր կացուցանելու Վանդի եւ ՚ի ժամու անդ յորում զմեծն Գրիգոր առեալ տանէին ՚ի քաղաք Աեսարացւոց ձեռնադրել զնա ՚ի քահանայութիւն, ՚ի լուսաւոր վարդապետութիւն աշխարհիս Հայոց, եւ ընդ մեծ նախարարան երթեալ եւ Տիրոց, եւ որպէս վերագոյն ասացաք՝ վասն հեզ եւ ցած բարուցն կամօք յանձն կրէր, ոչ յառաջանայր ՚ի բարձր նախագահ ճոխանալ երեւելեօքս եւ լքանելեօքս. սրբոյ Աւետարանին հետազօտեալ կրթականին՝ մի բաղմել յառաջին բարձին, ոչ եթէ ոչ ունէր նաղելի եւ բարձրագահ պատիւս ՚ի մէջ մեծ նախարարութեանցն Հայոց, զի ո՞րք այլ ճոխ քան զՍենեքերիմայան, զոր համարձակախօսն Եսայիաս հրատարակէ առ Խորայէլեան զարմն զսորայս մեծափառութիւն. այլ եւ Մակեդոնացին Աղէքսանդրոս ոչ սակաւ դրուատեօք արձանս գրէ ՚ի մատեանս զիւանապահ աւանդութիւնս զսորայս՝ մեծափառ գլխաւորութիւն:

Արդ որպէս յառաջագոյն ասացաք սակս կարեւոր յուզմանցն միապետեալ ՚ի շարս կանոնաց միայն յայտարարութիւնս առնել զազգացն Արժրունեաց, եւ ոչ ընթանալ զհետ բազմախոյզ զբուցատրութեանց, զոր առաջնոցն մատենադրեալ դրոշմեալ կայ ՚ի գիրս ընդ ժամանակս ժամանակս սոցա քաջարութիւնք եւ արժանաւորք յորվազունի եւ մեծամեծաց գովութեանց, Բայց մեք զոյժ հաշակեալն միայն նշանակեցաք. սրբոյ Թադաւորին եւ քաջ նահատակին Տրդատայ ըզբարկոք՝ պատերազմեալ ընդ դէմ անմարմին եւ մարմ-

նաւոր պատերազմողաց , փոխի յերկրաւոր աշխատութեանցս ՚ի հանդիստ , մեծաւ պատուով թագաւորական շքեղ եւ երևելի զխազարդութեամբ որպէս ընթեռնութի բանիբուն գրակարգութեանն Մովսէսի տիեզերահոջակեալ վարդապետի եւ քերթողի եւ մերոյ լուսաւորութեանցս հաստատագոյն յօրինողի , որպէս պատմէ ՚ի գլուխ երկրորդի պատմագրութեանն :

Թագաւորէ Խոսրով որդի Տրդատայ փոխանակ հօր իւրոյ , հրամանաւ Առտանդիանոսի , եւ խաղաղասէր բարեկարգութեամբ հաստատեալ յօրինէ զկարգ աշխարհիս նախարարօքն հանդերձ , եւ ոչ ինչ փոյթ եղեւ ումեք հողալ զուստեք արչաւանս եւ զգերբիանս , բայց ընդ Յունաց թագաւորին միայն հնազանդութեամբ նուաճեալ զինքեանս , ՚ի բաց կայով ՚ի հարկատուութենէ Հայհոյ արքայից արքայի . եւ զզորն տուեալ ՚ի ձեռս Վահանայ Ամատունոյ , հողալ զգործ պատերազմաց , թէ արդեօք դէպ լինիցի ուստեք : Բայց ըստ կարգաց բրիտանութեան վարէր ըստ արժանի պատուիրանաց Տեառն , եւ ըստ խրատու մեծին Վրթանեայ յապահովանայր ամենայնիւ , թագաւորեալ ամս ինն եւ տասն :

Իսկ զհարկացն տուրս յարբունիս Վեսարու ՚ի ձեռն զպրտապետին վճարէ առ կայսր . բայց զտոհմէն Արծրունեաց ոչ ինչ այլ իմանալ կարացաք թէ զինչ գործ գործեալ նոցա , բայց միայն խաղաղասէր կեանս կեալ առ թագաւորն եւ առ նախարարն , եւ ունէր զիւրաքանչիւր կալուածս զաւանդեալ ժառանգութիւն նոցա ՚ի թագաւորացն առաջնոցն Մուշեղ , Վահան , Լուզոր ինչ ոչ լմացեալ մեր՝ եւ ոչ զրել արժանի վարկաք , բայց միայն զի բարձրագոյնք եւ նախապատիւք ՚ի թագաւորաց անտի էին :

Օ կնի Խոսրովու փոքու թագաւորէ Տիրան որդի նորաւ Լու ՚ի ժամանակին յայնմիկ ունէր զհազարապետութիւնն Հայոց այր ժանդ չարաբարոյ որում հայր Մարդապետ անուն էր , սա մատուցեալ առ թագաւորն

Տիրան՝ սկսաւ քսութեամբ խօսել ՚ի գաղտնի զտաննէն Արծրունեաց եւ զՈւշտունեաց, զի էին ազգք ճօխք եւ երեւելիք, քաջք եւ անուանիք, եւ ամենեցուն պատկառելիք, ասէ, թէ ոչ բառնաս կորուսանես ՚ի միջոյ զերկուս նախարարութիւնսդ, ոչ բարիորբագոյն քո թագաւորութեանդ խորհին խորհուրդ. զի ձեռն նոցա է ընդ Շապհոյ արքայից արքայի. զայս խորհեալ Մարգպետին ասէ, թէ զայս ձախողակի խմացմունս կատարել կարացից, թերեւս եւ զտունն Մամիկոնեան նախարարութեանց կարացից որսալ ՚ի կորուստ. Որոյ ունկնդիր եղեալ Տիրան տայ հրաման յանգ հանել զխորհուրդ անօրէն աստուածատեաց առն. Ազգ եղեւ Մամիկոնեան սպարապետութեանն անուպայ դործն, եւ դիմեցին քաջարտագոյնս ՚ի վերայ սուսերամերկք զնեալք ՚ի մէջ ամբոխին, Արտաւազդ եւ Վասակ Մամիկոնեանք, զբազումս տաղաստ արկեալ ՚ի սուրս իւրեանց, յափշտակեցին զՇաւասպ որդի Վաչէի Արծրունուոյ, եւ զՄեհէդակ Ուշտունի. քանզի էին մանկագոյնք տիովք, առին զնացին յամուրսն Տայոց. եւ ՚ի չափ հասեալ ՚ի տիոց տղայականաց, ետուն զդստերս իւրեանց կնութեան մանկանցն. Ի նոցանէ աճեալ ազգք երկոցունց Արծրունեացն եւ Ուշտունեաց, եւ ոչ խառնեցան ՚ի խորհուրդ շայոց զամս բազումս. բայց Տիրան պղծութեան աղտեղութեամբն զգառեալ մասնի ՚ի ձեռս Շապհոյ, եւ կուրացեալ աջօք կեցեալ եւ մեռեալ ըստ արժանի իւր վաստակոցն զոր գործեաց ընդ սուրբան Վրթանէս եւ Յուսիկ, եւ ընդ քահանայն մեծ Դանիէլ, ըստ այնմ եւ հատուցանմա, որ թաղաւորեաց ամս վեշտասան.

Արչակ թագաւորեալ փոխանակ Տիրանոյ հօր իւրոյ, հրամանաւ Շապհոյ արքայից արքայի. Ժողովէ ըզնախարարութիւնս շայոց առ ինքն, տեղեկացեալ եւ վասն տոհմին Արծրունեաց եւ Ուշտունեաց եւ որք ՚ի

նախարարութենէն Մամիկոնէից հասեալ գնացեալ ամբանային ՚ի յամուրան Տայոց . եւ զպատճառսն ըստու գեալ գրէ ՚ի ձեռնն Վահանայ ումեմն ՚ի տոհմէն Ամատունեաց . դառնալ զալ բնակել անկասկած կենօք . ՚ի բարձ եւ ՚ի պատիւ իւրաքանչիւր յառաջանալ . որում ունկնդիր եղեալ երեքեան նախարարութիւնքն առն իմաստնոյ Վահանայ Ամատունեոյ, դան զկնի նորա անկասկած համարձակութեամբ . քանզի ոչինչ վնաս դիտէին զանձանց եւ ոչ մի ինչ իրս մեծ կամ փոքր . եւ ընկալեալք ՚ի թագաւորէն Արշակայ ըստ գրելոյն ՚ի ձեռնն Վահանայ, կացին անկասկած . այլ չարիմացն հայր կոչեցեալ Մարդպետ եւ բնաւորեալ խորհրդոցն չարին ոչ երբէք դադարէր:

Ինդ ժամանակն ընդ այնոսիկ խաղաց գնաց Արշակ ՚ի մուտս կոյս, էր երթեալ ընդ նմա եւ մեծն Ներսէս կաթուղիկոսն Հայոց . եւ հասեալ Աշտիշատ Տարունուոյ ՚ի վկայարանս սրբոյն Յովհաննու եւ մկրտչի, եւ Աթանաղինէի վկային, զոր շինեալ էր սրբոյ լուսաւորչին մերոյ Գրիգորի ՚ի դառնալն նորա ՚ի ձեռնադրութենէ քահանայապետութեանն, Լուելեալ ՚ի տեղին սրբութեան եւ կատարեալ զաղօթսն, ելին շրջել զբօսնուլ յայլ եւս տեղիսն՝ շարախորհուրդն հայր Մարդպետ որդին սատանայի ոչ բաւականացաւ չարեօք մարդկան՝ այլ եւ առ Աստուած եւս՝ եւ առ սուրբս նորա յաւակնեալ, յերկինս բացեալ զգայաւիր բերանն եւ որպէս շուն լիրբ՝ պատուհաթափ եղեալ ածէր զլեզուն զերկրաւ: Ստուցեալ առ թագաւորն Արշակ ասէ, ոչ բարեօք իմացեալ առաջնոց թագաւորացն, զի ոչ կալան զտեղիս զայս ՚ի բնակեալ ²ճոխութեան թագաւորական վայելչապէս խրախճանութեանց . արդ հաճօյ թուիցի քեզ զոր խորհիմն, սուրբքն ոչ եթէ զերեւելի տեղիս ակորթեն, զի թէ ոչ այսպէս,

1 Այսպէս յորինակն, գուցէ՝ Պարտոխաթափ . կամ Պատուհասաթափ:

2 Այլ որինակ, ճոխութեանց:

ոչ նորա զնեղ եւ զանձուկ կեանս կան մահու չափս
 ի այց այս ոչ իմացեալ իմ թէ արդեօք թագաւորն
 դրդուեցաւ ՚ի հրապոյրս նորա թէ ոչ։ Եւ զոր ոչ հա-
 ւատարմանայ մեզ, եւ ոչ գրել կարեւոր համարեցայ։

Իսկ սրբոյն Ներսէսի իրազէկ եղեալ չարին չարա-
 բարոյ չարախորհրդութեանն, անէծս մեծամեծս եւ
 ազգոյս եւ զօրաւորս զնէ։ ՚ի վերայ Մարդպետին, եւ
 ասացեալքն ՚ի սրբոյն հանդերձ գործով զկատարումն
 առնու։ Եւ նոյն վաղվազակի մատուցեալ Հաւասպ Արծ-
 րունի առ Մարդպետն, ասէ, արջք գիտակազեղք ըս-
 պիտակայեղցք որջացեալ ՚ի պրակս անտառախիտ մայր-
 եացդ. արդ թէ հաճոյ ՚Թուխցի երթիցուք որսալ ըզ-
 նոսա. եւ առեալ զնա մտանեն ՚ի մէջ մայրեացն, եւ
 ընդ գիրկս մտեալ Հաւասպայ Արծրունւոյ, զլայնա-
 լիճն լի քարչեալ հարկանէ։ ՚ի թիկանց ընդ մէջ ողինն
 զկորովայիւր մատանցն զազգոյ շարժումն թուցեալ
 թափանցիկ ընդ չարախորհուրդ սրտին միջոցն գիպե-
 ցուցանէ, եւ յետս ընդ գէմ կործանեալ փչեաց զոգին
 ՚ի ձեռս խորհրդածուին իւրոյ սատանայի. եւ բանք
 սրբոյ Ներսէսի ընդ կենդանի Բանին Աստուծոյ խառ-
 նեալ զիւրազոյնս զհատուցումն արհամարհողացն հա-
 տուցանէր յօրհնութիւնս եւ յանէծս, անյապաղ ըզ-
 գործն կատարելով. որ ըստ արժանի խորհրդոցն ընկա-
 լաւ զփոխարէնն։

Ինդ ժամանակն ընդ այնտիկ թագաւորէ Յունաց
 Վաղէս կայսր, եւ Պարսից Հապուհ արքայից արքայ
 Իսկ Արշակ յերկուս թագաւորն ձեռնառու եղեալ,
 երբեմն ՚ի Պարսս երբեմն ՚ի Յոյնս, եւ զսպտամբու-
 թիւն ՚ի մէջ առեալ Արշակ յերկոցունց կողմանց։

Իսկ նախարարքն Հայոց ՚ի սազրելոյ Վաղէսի գրը-
 գրեալ ՚ի մարտ ընդ Արշակայ ՚ի պատերազմ յառա-
 ջանան, ՚ի մէջ անցեալ սուրբն Ներսէս Հոմոզէ զնոսա
 եւ խաղաղացուցանէ զաղմուկն Իսկ թագաւորն ա-

ղաչեալ զսուրբն Ներսէս զհաշտութիւն խօսել Վազէսի ընդ Արշակայ, զոր եւ արար իսկ զհաշտութիւնն:

Իայց Մեհուփան Արծրունի ոչ եղեալ ունկնդիր սրբոյն Ներսէսի, եւ ոչ ընդ թագաւորին հնազանդութեամբ նուաճեաց զանձն, հրապոյրս պղտորս արբուցանէ Վահանայ Մամիկոնէի, որ էր աներ Մեհուփանայ, եւ անցեալ զնաջին առ Շապուհ. թողեալ զօրէնս քրիստոնէութեանն, հնազանդեցան որմզդական մուրուքեանն մոխրապաշտ վարդապետութեանն: Ինչ որ յոյժ ուրախացեալ Շապուհ խոստացաւ փեսայացուցանել զՄեհուփան ՚ի քոյր իւր Որմզդուհի:

Եւ էր ՚ի մէջ Շապուհ եւ Արշակայ պատերազմ մեծ զժամանակս կենաց Արշակայ: Եւ բազում անգամ ՚ի բազում տեղիս տային ճակատ զօրքն Հայոց եւ Պարսից ընդ միմեանս. զոր աւելորդ համարիմ երկրորդել զյառաջագոյն պատմագրաց նշանագրութիւնս:

Իայց յետ բազում պատերազմացն խորամանկ խաբէութեամբ կոչէ առ ինքն Շապուհ զԱրշակ ՚ի դէմս սիրոյ խաղաղութեան, ոչ ինչ յիշատակ զարեացն դործելոց ՚ի մէջ առնլով, եւ նորա գնացեալ զհետ կոչնականացն լի անմտութեամբս: Կապէ երկաթի կապանօք եւ տայ տանել յԱնուշ կոչեցեալ բերդն ՚ի սահմանս Տիսպոնի. եւ անդ կեցեալ եւ մեռեալ անձամբ զիրովի երթեալ, ըստ սահմանելոյ ՚ի վերայ նորա բանի առնն Աստուծոյ սրբոյն Ներսէսի:

Իայց դոյզն մի զամբարշտին Մեհուփանայ զյանդգնութիւնն ՚ի վերայ Հայոց բացայայտեցից ՚ի շարիսատ: Ընուն Մեհուփան եւ Վահան զզօրս Պարսից, դան մտանն յերկիրն Հայոց, սփռեալ տարածանն հէնս ասպատակաւորս ընդ բոլոր երեսս երկրիս Հայոց, գերբինն առնուն զէնս եւ զաւանս եւ զագարակըս, կապուտ կողոպուտ թողուն ՚ի ստացուածոց եւ յամենայն ժառանգութեանց, մաշնն ՚ի սուր սուսերի զօրս

'ի բուռն առնուին . զնացին մօին 'ի գաւառն Ռշտուն-
 եաց , եւ առին յաւարի զտունն Գարեգնի Ռշտունեաց
 տեառն , ճողպրեալ Գարեգինն անձնապուրժ գնաց
 փախտեայ առ կայսրն Յունաց . նոցա կալեալ զտիկինն
 Ռշտունեաց զկին Գարեգնի զբոյր Վարդանայ Մամի-
 կոնէի ածեալ 'ի Վանտոսպ 'ի քաղաքն Շամիրամայ ,
 մատնեն 'ի խոշտանդանս եւ 'ի տանջանս դառնագոյնս .
 ստիպեն լքանել թողուլ կրօնս քրիստոնէութեան .
 հնազանդել պաշտել զօրէնս մազդեզական մօխրա-
 պաշտութեանն , զոր չառեալ յանձն սուրբ տիկնոջն
 Համազասպուհեայ՝ տանին հանեն 'ի բարձրաւանդակ
 ամրական բերդաքաղաքն , մերկանան 'ի հանդերձիցն զի
 Քրիստոսեան փառօքն զգեցցի . արկանեն տոռունս 'ի
 սրունսն , կախեն զհիւսիսայինն աշտարակէն , գոհացող
 համբերութեամբ ընդունի զլճիւ մարտիրոսական :
 'Կահեկին նորա մնալով 'ի ներքոյ կախաղանին , ամփո-
 փէ զսուրբ գանձն 'ի ծոց իւր , տարեալ փոխէ 'ի վը-
 կայարան հանգստի 'ի ձեռն սրբոյն Ներսէսի , զոր տար-
 եալ հանգուցանեն 'ի տեղւոջն զոր այժմ Չորոյ վանս
 անուանեն . 'ի վկայարան սրբոց Հախիսիմեանց . զոր շին-
 եալ էր սրբոյն Գրիգորի , ուր զսեղանն սուրբ եւ զգա-
 ւազան հովուական եւ զմատանին պատկերեալ եւ ըզ-
 դօտին աշխատասէր միջոյն թողեալ 'ի հանապազորդ
 յիշատակ լուսաւորութեանն մերոյ հօրն :

Վան դարձեալ Մեհուժան եւ Վահան եւ առնուն
 զՎանտոսպ , քանդեն աւերեն զգեղեցկաչէն ամրական
 տեղին , վարեն 'ի գերութիւն զընակիչս քաղաքին
 հինգ հազար զՀրէայն , եւ ութ եւ տասն հազար ըզ-
 քրիստոնեայն , եւ զորս ածեալ դերի Բազափրանայ
 զՀրէայն հրամանաւ Տիգրանայ եւ խաղաղուցանեն
 յԱսպահան , եւ առնուն զՎաղարշապատ , եւ զՆրտա-
 շատ . եւ զՀրէայն որ յաւուրց սրբոյն Գրիգորի հա-
 ւատացեալ էին 'ի Քրիստոս , վարեն 'ի գերութիւն , 'ա-

11. Մ. օրինակ , Ա. եւ ի վտանգ հասուցանելով նոցա՝ քան աչոյց Հրէիցն :

ւելի վտանգ նոցա քան այլոց Հրէից հասուցանելով՝ վասն ՚ի քրիստոս հաւատոցն:

Վնայ զկնի նոցա երջանիկն Զուիթայ երէց յԱրտաշատէ զկնի հաւատացեալ Հրէիցն, զի մի հօտն առանց հօլուի յանապատս եւ ՚ի վիհս կորստեան թափառական յածիցին դայլոցն գահաւիթութեամբ: Իսկ Մեհուփան մտեալ առաջի Շապհոյ սկսաւ չարախօսել զԶուիթայ քահանայէ, ասէ երէցդ այդ եկեալ է զհետ գերելոց քրիստոնէիցն, հակառակ կալ հրամանաց արքայիդ եւ օրինաց Մազդեզանց եւ արեաց, եւ ամենայն ուրեք դա է պատճառ ապստամբութեան Հայոց յարքայից արքայէ. եւ անարգէ զկրակ եւ առ ոչինչ համարել զարեգակն, արդ զբաւ եղիցի կենաց դորա, եւ հրաման արքայիդ դիւրաւ զկատարումն առնուցու: Եւ յոյն ժամայն ածեալ լինի սուրբն առաջ Շապհոյ, եւ հարցեալ եւ պատասխանեալ սուրբն լի կատարեալ իմաստութեամբ հոգւովն սրբով՝ զոր անմեկնելի ունէր յիմբեան սուրբն. եւ անդ զբարիօք պատերազմն պատերազմեալ, որպէս քաջ հովիւ զանձն իւր եղ ՚ի վերայ հօտին, եւ ընկալեալ զվճիռ մարտիրոսութեան կատարի ՚ի փառս սուրբ Երրորդութեանն, եւ հորդեաց Երանելին Զուիթայ Զճանապարհ բարի բազմաց վեկայից ՚ի մէջ Հայաստան աշխարհիս, որ յարեւելս եւ յարեւմուտս: Եւ կալեալ Արշակայ զթագաւորութիւնն ամս երեսուն եւ վեց վախճանի ըստ օրինակի ասացելոց:

Շապուհ արքայից արքայի թաղաւորեալ՝ բազում եւ անչափ չարիս հասուցանէր ՚ի վերայ Հայոց աշխարհիս՝ եւ Ասորեստաննայց եւ Պաղեստինացւոց, եւ վարեալ ՚ի գերութիւն զՀրէայսն, Ն, բիւր. յաւեր դարձուցեալ զՀրէաստան եւ զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ. եւ զբովանդակ թոյնս անբժշկականս իծից եւ քարբից եհնդ ՚ի վերայ քրիստոնէից. յորմէ բազում սուրբք ՚ի

Քրիստոս վկայեցան, եւ որպէս ասի աւելի քան զքա-
ռասուռն հազար սրբոց արանց . որք վկայեցին վասն
Քրիստոսի . բազումք յեպիսկոպոսաց ՚ի քահանայից
եւ յայլ կարգէ յեկեղեցական գնդէ . բազմագոյնք եւ
յազատաց աշխարհիս եւ ՚ի տիկնանց նոցա անհնարին
եւ դառն տանջանօք , զոր սարսափեմ եւ հիացմամբ
մեծաւ յապուշ կրթին միտք իմ ընդ ժուժկալութիւն
այնքանեաց բազմահնար մեքենաւոր չարչարանաց .
որպէս ընթեռնութք ՚ի գիրս պատմութեան վկայելոցն ,
որ Արեւելեայ ասի գրոցն վերագրութիւն , զոր շարա-
գրեաց երանելի խոստովանողն Քրիստոսի Աբրահամ
՚ի գեղդէն Արածոյ , որ էր աշակերտ եւ հետեւող սրբոց
Ղեւոնդեանց , եւ զսակաւուց քան թէ յովոյից գրեաց
անուանս ՚ի յիշատակարանի անդ , զՇահգոսդ որ թարգ-
մանի արքայասէր , եւ զԳոհշթասդ որ թարգմանի ներ-
կագործ ծիրանեաց արքայական զգեստու , եւ զՇմա-
ւոն եպիսկոպոս վէմ եկեղեցւոյ Քրիստոսի , ընդ նմին
եւ այլ եպիսկոպոսք եւ քահանայք , արք հարիւր՝ որ
կատարեցան միանգամայն սրով ՚ի միում աւուր ՚ի մե-
ծի ուրբաթի զատկինս

Բայց Մեհուժան ոչ բաւականացաւ կատարել զչա-
րիսն զոր արար Քրիստոնէիցն , եւ առաւել հայաստան-
եաց աշխարհիս , այլ առնու զգորսն Պարսից եւ դայ
թագաւորել Հայոց հրամանաւ Շապհոյ Աբքայի՝ ու-
նելով ընդ իւր զՎահան Մամիկոնեան . եւ եկեալ մըտ-
եալ յաշխարհս հայոց աներկիւղ համարձակութեամբ .
խորհեալ խորհուրդ զոր ոչ կարաց հաստատել Քանդի
Սամուէլ որդի Վահանայ գնաց ընդ առաջ հօր իւրոյ
կարծելով վահանայ խոնարհել զորդին իւր յանկանդ-
նելի կործանումն , զոր մեկուսեալ Սամուէլի զհայր իւր
վահան , իբր այն թէ խորհիցին ինչ վասն որոյ եկեալն
էին , իբրեւ հարուստ մի մեկնեցան ՚ի գնդէն Պարսից ,
ամբարձեալ Սամուէլ զմի ողնին ազգոյ վէրս ՚ի վերայ
եղեալ առ ժամայն եհատ զնա ՚ի կենաց . եւ դարձ-
եալ անտի սպան եւ զմայր իւր զՏաճատուհի ,

'զի երկոքինն ուրացեալ էին 'ի Ռ. րիստոսէ . եւ ինքն
 գնաց փախստական ²'ի Պարսից 'ի կողմանս Խաղտեաց :
 Իսկ Մեհուժան ոչ թողանայր զԹագաւորելն հայ-
 ոց , կուտեալ առ ինքն անհուն բազմութիւն վաշտից
 եւ դրօշուց ⁵եւ նշանաց որոց ոչ գոյր թիւ . եւ հաս-
 եալ 'ի Բաղրաւանդ դաւառ 'ի Չիրաւ գետը կամեր
 անցանել 'ի Թագաւորարնակ տեղիան հայոց : Ինդ դէմ
 զօրաժողով ելեալ Սմբատ սպարապետն հայոց որդի
 Բաղարատայ Բաղրատունոց , ունելով ընդ իւր զզօրսն
 Յունաց բազմամբոս վահանաւորաց եւ դրօշուց սա-
 ւառնացելոց , եւ փողք կայսերալուրք եւ զունդք
 գունդք վառելոցն վաշտիցն շուրջ փակեալ զՄեհու-
 ժանեան գնդիւն՝ զի մի ճողպրելին աճապարիցիւ Լւ-
 նոյն ժամայն հուպ ընդ հուպ 'ի դիմի ⁴հարեալ Մե-
 հուժանայ եւ կարթակատոր զասպազինեալ երիվարն
 արարեալ քաջին ⁵Սմբատայ՝ տուն արկեալ 'ի պարա-
 նոցն Մեհուժանայ ⁶ասէ՝ բարի է քեզ Թագաւոր հայ-
 ոց , եկ այսր զի պսակեցից զքեզ ես սպարապետս . եւ
 շամփուր շողացուցեալ մանուածոյս փակէ 'ի ներքս
 զգագաթն ամբարշտին . եւ այնպէս ել յաշխարհէս
 թշուառականն : Ըստ սա ինձ 'ի ճախ ելանէ քերթողա-
 կան առասպելն որ ասէ , բազում անգամ աղուեքք
 Թագաւորել խորհեցան , բայց շունք ոչ առին յանձն :

Թագաւորել Թեոդոսի 'ի վերայ Յունաց :

Ս փաճանեալ կայսր Վաղէս , եւ Թագաւորէ Յու-
 նաց մեծն Թեոդոս . եւ առեալ սուրբն Ներսէս զՊապ
 որդի Արշակայ՝ հանդերձ յունական զօրուն Թագա-
 ւորեցուցանեն զՊապ 'ի վերայ հայոց 'ի տեղի բուն

¹Յօրինակն , ²Երկոքինն , ³Յօրինակն , 'ի Պարսից կողմանս Խաղտեաց :
⁴Ս.Ս. օրինակ , Գրոշից : ⁵Յօրինակն , Հարեար . . . արարեալս 5Ս.Ս.
 օրինակ , Սմբատայ սպարապետին Հայոց : 6Ասելով :

Թագաւորութեանն Արշակունեաց . եւ ոչ գնացեալ ըստ խրատու սրբոյն Ներսէսի Պապ Թագաւորն Հայոց , այլ գնաց զխոտորնակ եւ զձախողակի ճանապարհ , աղտեղասէր բազմադիմակ պղծութեամբք , զոր ոչ է հաճոյ երկրորդել ՚ի գիրս աստ . եւ յանդիմանեալ ՚ի սրբոյն Ներսիսէ , արբուցանեն նմա դեղ մահու զանխուլ կարծիս բերելով . ¹եւ զրկեալ լինին Հայք ՚ի լուսաւոր վարդապետէն եւ ՚ի քաջ հովուէն սրբոյն Ներսիսէ . եւ բարձեալ զմարմին սրբոյն բազմամբոս զօրօքն Հայոց . առաջապահեստ ճանապարհորդութեանն արարեալ , զՄերչապուհ Արծրունի զօրավար Հայոց , եւ զՎահան Ամատունի , եւ եղբայր Մեհուժանայ , տարեալ հանգուցանեն ՚ի տեղւոջ հայրենեացն վկայարանի ՚ի Թորդանս Բայց ինքն Պապ նշկահեալ զկայսր Թէոդոս , զոր ²ի բուն առեալ Տերինտեայ զօրավարին Յունաց՝ խաղացուցանէ կապանօք առ կայսր՝ եւ անդ սպանին հրամանաւ կայսեր , Թագաւորեալ ամս վեց . ³Եւ կացին եպիսկոպոսապետք Հայոց ՚յետ մահու սրբոյն Ներսէսի , ոմանք ՚ի զաւակէ Աղբիանոսի եպիսկոպոսի բզնունեաց առն պատուականի , Շահակ , եւ Զաւէն , եւ Ասպուրակէս . որք ոչ արժանաւորք ինչ բարի յիշատակաց :

Եւ Թագաւորեաց կայսր Թէոդոս փոխանակ Պապայ , զՎարագդատ ոմն Արշակունի տոհմէ . այր քաջ եւ պատերազմող , ահարկու մեծամեծաց եւ փորունց . եւ սա նշկահեալ զկայսերբ , յղէ առ Շապուհ Արքայից արքայ նուաճել ընդ նմա . եւ Մեհուժան Արծրունի յղէ դեսպան առ Շապուհ զնոյն խորհուրդ հաստատել . Որոյ երթեալ առ Շապուհ յիշեցուցանէ նմա զհարազատէն իւրմէ Մեհուժանայ միամիտ եւ հպատակ լինիլ արքայի , եւ զպատերազմացն զործ եւ ըզբազում աւարառութիւնս , եւ զգերփանս Հայոց աշ-

¹Այլ օրինակ , Եւ այնպէս զրկեալ լինին ²Այլ օրինակ , Ի բուն առեալ ³Յետ մահուան :

խարհիս ՚ի Մեհուժանայ, եւ զմահն նորա ՚ի ձեռանէ քաջին Սմբատայ Մամիկոնէի, գրգռէ զարքայ կատարել զասացեալն Վարազդատայ Թագաւորի Հայոց, եւ մինչեւ զայս խորհէին եհաս լուրն առ կայսր ՚ի ձեռն Տիրենտեայ զօրավարին. եւ զի չեւ էր դարձեալ պատասխանի յարքայէն՝ հրաման եհաս ՚ի կայսերէ առ Վարազդատ անյապաղ առ նա հասանել իսկ նորա տուեալ զնա ՚ի կղզիս Ովկիանու՝ վախճանի անդ Թագաւորեալ ամս չորս իսկ Մեհուժան ծանեաւ զինչ պատահելոց էր նմա ՚ի կայսերէ եւ ՚ի նախարարացն Հայոց. ոչ յաւել դառնալ ՚ի Հայս, այլ անդ կեցեալ եւ անդէն վախճանեալ՝ ոչ արժանի ինչ գործ յիշատակաց ցուցեալ, եւ էր կացեալ եպիսկոպոսապետ Հայոց ջաւէն զոր յառաջագոյն ասացաք յետ չորրորդ ամի Եհակայ:

Սեծն Թէոդոս յետ Վարազդատայ Թագաւորեցոց ՚ի վերայ Հայոց՝ զԱրշակ եւ զՎաղարշակ զորդիան Պապայ Թագաւորի Հայոց. եւ յետ երկուց ամաց վախճանի Վաղարշակ Թագաւորեալ ընդ եղբօրն բոլոր Հայոց: Որ եւ հուզ ժամանակաւ վախճանի եւ կայսր Թէոդոս, եւ առնուն զԹագաւորութիւնն Ոնորէոս եւ Արկադ որդիքն Թէոդոսի. Լու բաժանեալ Թագաւորութիւնն Հայոց յերկուս, ՚ի Յոյնս եւ ՚ի Պարսս. Արշակայ գնացեալ զկողմամբ միջագետաց՝ լաւ համարեալ ընդ ձեռամբ քրիստոնեայ Թագաւորի հնազանդել, քան Պարսկականն հնազանդել տէրութեանն. այլ եւ բազումք ՚ի նախարարացն Հայոց ելեալ զհետ Արշակայ գնացին առ Արկադ. Սամուէլ Մամիկոնեան՝ որ սպան զհայր իւր Վահան եւ զմայր իւր Տաճատուհի վասն Պարսկականին հնազանդութեան մողութեան օրինայն: Լու վասակ Արծրունի եւ այլք յաւագ նախարարացն, գնացին ամենայն պնդակազմ սպառազի-

Վաս Արշակ ՚ի հնազոյն օրինակի գրեալ էր միշտ Արշակ որպէս Մեհուժան անունն, որ կարծի լինիլ Մեհուժան:

նութեամբ 'ի Պարսս հնազանդել ընդ ձեռամբ հե-
թանոսական 'եւ բարբարիկան ազգին Սասանականին .
որոց հնազանդութիւնն կորստեան պատճառք գտաւ
աշխարհիս Հայոց, Լւ տային կարծիս Պարսկականին
որպէս թէ հաւանեալ օրինաց նոցա :

Իբրեւ գիտաց Շապուհ արքայ զոր գործեաց Ար-
շակ, թագաւորեցոյց 'ի վերայ Հայոց զխոսրով ոմն
յազգէն Արշակունեաց, Լւ գրեաց թուղթ զկնի նա-
խարարացն Շապուհ, լուծանելով զպատճառ հատուա-
ծի նոցա : Լ'սէ . զի կացուցի թագաւոր ձեզ յազգէ
եւ 'ի դեմէ ձերմէ, մի ծանր թուիցի ձեզ դառնալ
անդրէն եւ ունել զիւրաքանչիւր ժառանգութիւն, մի
յամառիք զհետ Արշակայ եւ բնաւ սպառ սպուռ
մերժեալ լինիք 'ի հայրենեաց բնակութենէ, եւ կեսոյք
պանտխտութեամբ կեանս իւրաքանչիւր 'ի սուր իւր
գտանել զբարձ եւ զգահ նախարարութեան . այլ
՝ զարձիք այսրէն, եւ առանց աշխատութեան զերկիր
իւրաքանչիւր կալարուք . որում ունկնդիր եղեալ դար-
ձան այր իւրաքանչիւր 'ի բնակութիւն իւր, եւ առ-
եալ զգանձս Արշակայ բերին առ Խոսրով : Լւ եղեալ
պատերազմ մեծ Արշակայ եւ Խոսրովու յեզր ծովուն
Գեղամայ 'ի մօրին տեղուք . զնաց Արշակ փախստա-
կան ՝ յԵկեղէց գաւառ եւ անդ վախճանի իւրով մա-
հու, թագաւորեալ ամս եօթն :

Իսկ Յունաց առեալ կացուցին 'ի բաժնին Արշակայ
'հիւպատս եւ զօրավարս, եւ կոմսունս, ոչ զոր թագա-
ւորեցուցեալ այնուհետեւ :

Իսկ վասակ Արծրունեոյ եկեալ առ Խոսրով եւ կալ-
եալ զժառանգութիւն իւր եւ զգահ, յերկուս կողմանս
բաժանեալ զնայեցուած խորհրդոյն, եւ կայր կեղծա-
ւորութեամբ անհաստատագոյն եւ անօգուտ հնարի-
մացութեամբ՝ ընդ քրիստոնեայն քրիստոնեայ, եւ ընդ

1 Այլ օրինակ, եւ բարբարոսական ազգին : 2 Այլ օրինակ, Գարձիք իւ-
րաքանչիւր այսրէն : 3 Այլ օրինակ, Եկեղեցաց գաւառ, եւ անդէն
4 Լւ պատու :

Պարսկականն զնոցայն կեղծաւորէր:

Օ այն ՚ի փոքր ինչ աւուրց զապստամբութիւն ՚ի մէջ աւեալ խոսրովայ ՚ի Շապհոյ, ՚ի Յոյնս ապաւինի. եւ խոստանայ զբողբ Հայս նուաճել ընդ կայսերական իշխանութեամբ. քանզի յետ վախճանի Ասպուրակայ նստուցեալ էր յաթոռ հայրապետութեան Հայոց՝ ըզսուրբն Սահակ, որդի սրբոյն Ներսէսի. եւ զնախարարսն դարձեալն Արշակայ կացոյց յանձն իւր գահու, ընդ որ զչարացեալ Շապուհ թէ ընդէր առանց իւր հրամանի զայն գործեաց. յիէ ՚ի Հայս զԱրտաշիր որդի իւր, եւ ընկեցեալ զխոսրով յաթոռոյն, կացուցանէ փոխանակ զՎաղարշ զեղբայր խոսրովու:

Իսկ Վասակ Արծրունի խոյս տուեալ գնաց առ Արտաշիր Պարսից խորհելով վասն սպարապետին մեծին Սահակայ՝ որպէս ՚ի նմանէ խոսրով զանձնիշխանականն օրինադրեաց հրաման. միանգամայն խորհէր վերեժինդիր ընեւ ազգին Մամիկոնէից վասն սպանման Մեհուժանայ հաւոյն իւրոյ. ընդ որ յոյժ զչարեալ ըսքանչելին Աղան Արծրունի որդի Վասակայ ընդ հօրն անխմաստասէր բարուցն անխորհրդածութիւն. եւ ընդ այնպիսոյ աստուածամարտին Մեհուժանայ գթասիրաբար վարել ազգականութեամբ. զոր ատել արժան էր, եւ չար ՚ի չարի վերայ՝ թէ հնար էր, հասուցանել:

Եւ ելեալ Աղան գնաց առ սուրբն Սահակ, եւ զէնընկեց եղեալ առաջի նորա մերկանայր զհանդերձն զինաւորական, եւ ողբայր ՚ի վերայ աշխարհիս հայոց. ընդ նուազել զօրութեան թագաւորութեանս հայոց, եւ ընդ բռնազրօսութիւնն Պարսից: Առաւել ՚ի սուգ մտեալ եւ յողբս անմխիթարս վասն ազգին իւրոյ Արծրունեաց՝ որ զիւրամոռաց զերախտին Քրիստոսի համարէին. միայն զկնի փառաց աշխարհիս ընթանային, եւ մոգութեան մոխրապաշտութեանն հետեւէին: Եւ յերկարեալ Աղան զողբսն՝ ջերմեռանդն՝ յորդահոս արտասուաց բղիճունս առաջի սրբոյն Սահակայ, եւ մեծ սպարապետին Սահակայ, եւ այլոց նախարարացն:

մինչեւ նորա խոնարհեալ առ նորայն խորհրդական առ յապա պատահմունսն , որ հանդերձեցաւ աշխարհիս հայոց , իբր մարդարեւական իմն գողցես տեսաւորութիւն , եւ միաբան յարտասուս եղեալ լային , եւ 'դառնապէս ողբս յողբս հարեալ անմխիթար սղոյ , անկեալ Ազան յերեսս առաջի սրբոյն Սահակայ , եւ առաջի ըսպարապետին Սահակայ , ընդունել զսքեմ կրօնաւորութեան մոնազնութեան անապատասէր միայնական ըստանալ իւր վարս , զոր առ վայր մի ոչ առեալ յանձն սրբոյն Սահակայ , ասէ լուս լեր առ այժմ , եւ յայլում ժամու հոգացայց վասն որոյ խորհիս , մի գուցէ մատուցեալ առ Արտաշիր ոմանց սուտակասպաս չարախորհաց կեղծաւորութիւն իմն զմէնջ առնուցուն . եւ հայր քո Վասակ խորհիցի ինչ առ արքայի , եւ աղմուկ եւ շիթթ ինչ յուզիցէ հայր քո , որպէս թէ զապատամբութեան ինչ խորհել կարծիս զմէնջ առնուցուն : Բայց Աստուած ըստ յօժարութեան քո սիրոյդ կատարեսցէ զկամս քո որպէս եւ հաճոյ թուիցի առաջի Տեառն : Եւ ընկալեալ զխրատ նորա երանելոյն Ազանայ անսայր դիպող աւուր :

Արկադեայ կայսեր թագաւորեալ ամս քսան երեք , մեռանի սաստկակոծ պատուհասիւ յաղագս մեղանացն առ Յոհան Ոսկերբերան : Եւ թագաւորէ ընդ նորա որդի իւր փոքր թէողոս . եւ բազում եւ ազգի ազգի հոգաբարձութեամբ տուեալ օգնականութիւնս հայոց աշխարհիս , շինելով քաղաք թէողուպօլիս 'ի Վարին գաւառի : Եւ զօրս կողմնակալս 'ի պահեստ ընդ դէմ կալ Պարսկական յարձակմանցն : Օ ի Վռամ եւ Յազկերտ զկէս աշխարհիս յինքեանս յանգուցեալ , զբոլոր ապա աշխարհիս զտիրելն յոխորտային : Եւ եղեւ 'ի վախճանելն խոսրովու հայոց թագաւորի , որ եկաց 'ի տերութեանն ամսս չորս , ոչ առ յանձն Յազկերտ նըստուցանել զօր 'ի տոհմէ Արշակունեսաց թագաւորել

հայոց, զի այնուհետեւ քաջ կարասցէ գլխէ զինքեամբ զզօրս հայոց նախարարօքն հանդերձ, այլ թագաւորեցոց նոցա զորդի իւր Շապուհ, որ եկեալ ոչ կարգաւորաբար աշխարհախնամ հոգածութեամբ յարդարէր զկարգս աշխարհիս. միայն որոց եւ խաղուց պարսպ զինքն հաճոյանայր կացուցանել, առ որ հայեցեալ նախարարքն հայոց, կատականօք եւ արհամարհանօք ընդ նա նայէին, որպէս Ատոմ Մոկաց իշխան՝ յորսն աստուածորդի զնա ձայնէր, զի այնու վերացեալ առ հուրն յաւակնեալ զինքն տացէ: Դարձեալ կնամարդ զնա կոչելով ընդ դէմ միմեանց անուանաձայնէ: Լւ ինքն Ատոմ հատեալ զնայ ՚ի կողմն Մարաց. եւս քաջասրբտադոյն Շաւասպ Արծրունի, խաղս ձիւնթացիկ արշաւանաց զնդակացն զհետ մտրակեալ հանէ ՚ի նմանէ զգնդակն բազում անգամ ասելով, *անջկամարդ՝ ՚ի բաց լեր յասպատակէ ասպարիսիս այր կանացի, եւ ծանկը զքեզ: Իսկ Շապհոյ զմական գնդին ՚ի դիպուածս Շաւասպայ շարժեալ, զոր արհամարհեալ Շաւասպ արձակերեսան զերիւարն ՚ի սիգաբայլ արշաւանս արարեալ աներկիւզ համարձակութեամբ էանց զնայ ճեմ զճեմի առ զօրավարն Անատողիւ Լւ հրամանաւ ինքնակալին թէոգոսի կայսեր հաւատայ նմա զհազարսպետութիւն բաժնին հայոց, զմիջագետս մինչ ՚ի յանցս Եփրատ գետոյ: Լւ կացեալ Շաւասպ առ կայսեր ամս չորս:*

Իսկ Շապհոյ լուեալ զհիւանդանալ հօր իւրոյ փութացաւ զնայ ՚ի Պարսս, եւ վախճանեալ հայրն նորա, ՚ի նմին աւուր մեռանի եւ ինքն սրով յիւրայոցն Լւ քանզի վախճանեալ էր Համազասպ Մամիկոնեան որ ՚ի ժամանակին կալեալ էր զմարդպանութիւն եւ զզօրավարութիւն հայոց, ՚ի խնդրոյ սրբոյն Սահակայ յերկուց թագաւորացն Յունաց եւ Պարսից, ոչ ոք այնուհետեւ առաջնորդէր հայոց աշխարհիս. այլ քայքայեալ ցրուեցան յոր կողմ եւ աճապարել ախորժեաց ոք, քանզի հէնք բազումք կալան զերկիրս:

Լ, և թագաւորեալ Վռամ որդի Զաղկերտի կոչէ ՚ի դուռն զսուրբն Սահակ հայոց Աթոռիկոս: Արոյ առեալ զթոռունս իւր զՀմայեակ եւ Համազասպեան զնաց առ արքայ ՚ի Տսպնո՛ւ Վանդի Վարդան անցեալ զնացեալ էր սուրբ վարդապետաւն Մաշտոցիւ առ կայսր Թէոդորոս, եւ առ Ատտիկոս արք եպիսկոպոս հանդերձ թղթովք սրբոյն Սահակայ, տանելով ընդ իւրեանց եւ զգիր եւ զբառ հայերէն դպրութեան, զոր ընկալեալ սուրբ հայրապետին եւ բարեպաշտ թագաւորին Թէոդոսի հինգ թղթովք եւ հինգ պատասխանեօք, կարգէ զսուրբ վարդապետն ընդ վարդապետութեան աթոռակալութեան սրբոյն Յովհաննու ոսկերէւրանի, եւ քաջաց եւ գլխաւոր վարդապետացն. իսկ զՎարդան կարգէ ստրատելատ հայոց:

Իսկ ՚ի հասանել սրբոյն Սահակայ ՚ի դուռն հանդերձ նախարարօքն, զիջանէ ցածնու Վռամ ՚ի բարկութենէ վրէժխնդրութեան հայոց, քինահարութեան անարգանաց Շապոյ՝ եւ ընդ Յունաց զսերտ խաղաղութիւն ունենլով. եւ ՚ի խնդրոց նախարարացն եւ սրբոյն Սահակայ թագաւորեցուցանէ հայոց Վռամ երկրորդ զԱրտաշէս, որ եւ Արտաշիր: Լ, և ՚ի թագաւորել Արտաշրի խաղաղանայր երկիրս առ վայր մի ՚ի շիրիմանց Պարսկական զնդի. եւ հարկացն արքունի կանգնեցան դիւանքն, զի այն հինգ ամ բեկեալ հարկք եւ զօրք ՚ի յարքունէ Պարսից: Իսկ Արտաշիր յանդգնագոյնս եւ առանց պատկառանաց զհետ ամօթալից աստին գիջութեան իգամոլ ցանկութեանցն ընթացեալ, ոչ միայն ՚ի գիշերի այլ եւ ՚ի տունջեան յանդիման արեղական, անխտիր կատարէր զցանկականն՝ զանանական գիջութեամբքն զանցուցեալ: Ինգ որ զչարեալ նախարարքն հայոց՝ տաղտկացան ընդ գիջանալն, եւ խորհեցան զոչ թագաւորելն Արտաշրի ՚ի վերայ հայոց. որք մատուցեալ առ սուրբն Սահակ զեկուցանել նմա զոր ինչ խորհինն եւ թեւակոխէին առ Պարսից արքայն, զոր եւ արարին իսկ. որք գնացին առ Վռամ, եւ ոչ առ Թէոդոս

բարեպաշտ եւ զուգամաս քրիստոնեայ թագաւոր , զեղիսեցան ամբարշտաբար առանց խորհրդոց : Լա Վլաւամ քանզի կարի ակորթելով ունկնդներ եւ յօժարելը բառնալ զթագաւորութիւն հայոց , փութացաւ կոչեաց դարձեալ 'ի դուռն զԱրտաշիր եւ զսուրբն Սահակ՝ բազմութեամբ նախարարացն հայոց . եւ հարցեալ վասն որոյ ամբաստանն եղեն զԱրտաշրէ : զոր ոչ առ յանձն սուրբն Սահակ գրել ինչ վասն որոյ չարաբաննն զԱրտաշրէ :

Իսկ նախարարացն ընդ զիմաբանեալ սրբոյն Սահակայ՝ իբր ոչ զնոցայն հաստատել ակորթակս , մատուցեալ առ Վաւամ հանդերձ Սորմակաւ ուրեմն Արծկեցւոյ մոլեղնոտ փառամոլ արեղայի , սկսան ազգի ազգի լեզուագարութեամբ չարախօսել զսրբոյն Սահակայ , որպէս թէ ոչ կամի զթագաւորելն Պարսից եւ հարկել հայոց եւ զօրավարել . այլ զթագաւորելն Յունաց ցանկալ դտանել , նա եւ հաւատարմութիւն իւրեանց առեալ զթուղթան սրբոյն Սահակայ առ կայսրն , եւ առ հայրապետն : Լա զերթան Մեսրոպայ եւ Վարդանայ 'ի Յոյնս առաջի արկանէին . եւ զգայն Անատոլեայ եւ զչինեղ քաղաքին 'ի Վարին դաւառ . եւ անմիաբանք լեալ ընկեցին զսուրբն Սահակ յաթոռոյ Եպիսկոպոսապետութեանն . եւ զԱրտաշիր 'ի պատուոյ թագաւորութեան . եւ կացուցին հակառակաթոռ սրբոյն Սահակայ զՍորմակ մոլի , եւ ապա զԲքրիշոյ Ատրի , եւ ապա զՍամուէլ . որք ոչ ըստ օրինի եկեղեցակականաց կրօնից զվարսն յարմարէին : Այլ ընդ մարդպանին Մըշկանայ լծակցեալ հողալ զաշխարհիս Սշկանս այս փոխանակ Արտաշրի մեր թագաւորի մտեալ ունի զաշխարհս հրամանաւ Վաւամայ Պարսից արքայի : Իսկ նախարարքն հայոց իբրեւ տեսին յերկոցուեց կողմանց զանկարգ եւ զանտեղի աշխարհիս պիտաւորութիւն , յապաշաւանս դարձեալ 'ի վերայ անցիցն անցելոց զոր ակորթելովն խնդրեցին . դարձան առ Վաւամ խնդրեցին իւրեանց Վաթողիկոս զսուրբն Սահակ : Իսկ Վաւամ

յերկմիտս եղեալ , ոչ կարէր կատարել զինդիրն , եւ կասկածանօք տարուբերէր ՚ի միտս մի գուցէ ոչ առնելով իմ զոր խնդրեն՝ առ կայսր հատուածեալ անկանիցին նախարարքն հարկել եւ զինաւորել կայսեր :

Իսկ Վաչէ Արծրունեաց տէր , եւ Հմայեակ Աշոցաց տէր , եւ այլք յանգուցեալ ՚ի նոսա հաճեցին ըզկամս Վռամայ եւ ՚Թոյլ ետուն զով եւ հաճոյ Թուխցի արքայի , նորա զՍամուէլն զայն կացուցանէ ՚ի տեղի Եպիսկոպոսապետութեանն հայոց , որ յետ հինգ ամաց վախճանի կեցեալ կեանս արտաքոյ իրաւանց :

Իսկ Անատողի զօրտխարն Յունաց զՀաւուկ ոմն Աուկաճացի կայոյց մասինն Յունաց Եպիսկոպոսապետ . եւ այսպէս աղմկեալ եւ շփոթեալ երկիրս հայոց , կեայր անմխաբանութեամբ , լի անկարգութեամբ , ըստ յօժարութեան Վաչէի Արծրունոյ :

Եւ եղև ՚ի դառնան սրբոյն Սահակայ ՚ի Պարսից , եկն առ նա դարձեալ Աղան Արծրունի , եւ ընկալաւ ՚ի նմանէ սրեմ կրօնաւորութեան . եւ երթեալ բնակէ առանձնապէս ՚ի Գողթն գաւառի ՚ի տեղւոջ վարդապետութեան սրբոյն Մեսրոպայ ճգնասէր հրեշտակակրօն վարուք , երանելի մարդկան եւ ահարկու դիւաց : Եպս իբրեւ վախճան առնոյր կարգեալ եպիսկոպոսացն որ ՚ի Պարսից , որք առանց եպիսկոպոսին Աեսարու ձեռնադրեցան յերանեալ եպիսկոպոսէ , մխաբան ապա նախարարքն հայոց եկին առ սուրբն Սահակ . անկեալ առ ոտս նորա մեծաւ հառաչանօք , մի յիշել զանցս զանցիցն անցելոց , զոր արարինն առ սուրբն , այլ դարձեալ կալցի զաթոռ հայրապետութեանն . եւ խոստանային զնալ ըստ հրամանի նորա , զոր ոչ առ յանձն ընել նոցա . զհանգամանս տեսլեանն՝ զոր եցոյց նմա Հոգին սուրբ՝ որ ինչ առ յապա ժամանակս գործելոց էր . զբառնալ եպիսկոպոսապետութեանն եւ Թագաւորութեանն ՚ի տանէն Արշակունեաց , եւ զկարգապե-

1 Հին սրինակ , Թոյլ երան զով եւ հաճոյ Թուխցի :

տել անարժանիցն, եւ զընտրութիւնն սրբոց: Լւ դարձեալ զնորոգումն հայրապետութեան եւ թագաւորութեան 'ի նոյն զարմ: Արչակունեաց . եւ զգալուստ նեռինն, եւ զգալուստն Քրիստոսի, եւ զհանդերձեալ դատաստանացն, եւ զհատուցումն իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր, զոր ետես 'ի մեծի հինգշաբաթոջն:

Լւ այս ամենայն այսպէս եղեալ, կեցեալ սուրբն Սահակ ամս հարիւր քսան, փոխի յաշխարհէս 'ի կարգս հրեշտակաց, եւ տարեալ հանգուցանեն զնշխարս սրբոյն յԱշտիշատ Տարօնոյ. 'ի տեղւոջ վկայարանի սրբոյն Յոհաննու մկրտչին եւ Աթանազիսի վկային: 'ի նմին ամի յետ վեց ամսոյ անցանելոյ փոխի եւ սուրբ վարդապետն Մաշտոց . եւ խաչանշան լուսով խաղացուցանեն բազմութեամբ նախարարացն հայոց 'ի ձեռն վահանայ Ամատունոյ, որ էր 'ի ժամանակին սպարապետ հայոց . եւ տարեալ հանգուցանեն զնա 'ի Յօշական դեօղ, 'ի գաւառին որ կոչի Ոտն Արագածոյ:

Յամի երկրորդի Յազկերտի որդւոյ Վռամայ երկրորդի, բարձաւ թագաւորութիւնն 'ի տանէն հայոց . որ տեւեաց ամս չորեք հարիւր տասն եւ հինգ, եւ վախճանեցաւ:

Յետ բառնալոյ թագաւորութեանն 'ի տանէն Արչակունեաց, եւ հայրապետութեանն 'ի տանէն սրբոյն Գրիգորի. Ղեւոնդ ոմն աշակերտ սրբոյն Մաշտոցի տեղապահ լինելը սրբոյն Սահակայ, եւ Յովսէփ եպիսկոպոս եւ Մովսէս եւ Մեղէս:

Իսկ զտեղի թագաւորութեանն հայոց հրամանաւ Յազկերտի, ունի Մշկան զօրաւար Պարսից:

Իսկ Վարդան Մամիկոնեան որդի Համազասպայ Մամիկոնէի թոռն սրբոյն Սահակայ, խոյս տուեալ զընաց զկողմամբքն Մոկաց, 'ի խոխոմս Տորոսական լեռինն, 'ի լեւորս Զերմաձորոյ, եւ բնակէ յամրոցին . որ այժմ Զաղայլ 'վասն անխեղեղ ամրութեանն դեղջկա-

բանեն: Աւ քանզի յետ մահուանն մեծին Սահակայ
Բագրատունոյ սպարապետի ասպետի եւ զօրավարի
հայոց, հաւատացեալ էր թէ: որոսի կայսեր զսպարապե-
տութիւնն հայոց Համազասպ Մամիկոնէի, եւ որդւոյ
իւրում Վարդանայ, երկեաւ Վարդան ՚ի մարզպանէն
բնակել յանդորրու, այլ այնր աղագաւ էանց զնաց
յամուսն Մովկայ, եւ կայր մնայր ՚ի նախախնամութե-
նէ Աստուծոյ այցելել աշխարհիս հայոց: Աւ կոչեալ
առ ինքն զԵպիսկոպոսն Մովկայ զՅոհանն, եւ զԵպիսկո-
պոսն Ռշտունեաց Սահակ, եւ զԵպիսկոպոսն Անձաւաց-
եաց Շմաւոն. եւ կարգէ զդասս պաշտօնէից կատարել
զպաշտօն Տեառն ՚ի տուէ եւ ՚ի գիշերի անձանձորթ
աշխատութեամբ, եւ առատաձեռն տեսչութեամբ աղ-
քատաց, զի գտցեն զոլորմութիւն ՚ի Քրիստոսէ:

Սահակս այս այն Սահակ է, որոյ հրամանաւ գրեաց
մեծ վարդապետն Մովսէս տիեզերահօչակեալ քեր-
թողն, զգիրս պատմութեան հայոց մեծաց, հրաշագան
յօրինուածով, սկսեալ յԱզամայ մինչ ՚ի կայսր Զենոն.
որոյ ժամանակ կենացն տեւեալ ձգեալ ամս հարիւր
քսան լի եւ պարարտ ծերութեամբ. որպէս գրեալ ա-
ւանդեցաւ մեզ այս ՚ի չորրորդ գրուագի խոստաբան-
եալ պատմութեանն Մովսէսի խորենացւոյ, վերադար-
ձութեան ՚ի վերայ երկոցունց գրուագեալ հատուա-
ծին, զոր եւ երանելին Վորիւն ուսումնակից Մովսէսի,
եւ աշակերտ սրբոյն Մեսրոպայ յիւրումն ստուգա-
բանեալ պատմութեան՝ զայսոսիկ մեզ հաւատարմա-
ցուցանէ: Աւստի եւ մեք ըստ կարի մերում անցեալ
գտաք զհամառօտութիւն զրուցատրութեանս, զոր շա-
րսդրեալ յայտարարութեամբ յանդիման կացուցաք
քեզ քաջդ բանասիրաց, Գաղիկ Վասպուրական եւ մեծ
զօրավար հայոց: Իսկ որպէս գրեալ հաստատեալ կայ
հաւատարմապէս վարդապետացս քաջաբան եւ լի ի-
մաստութեամբ շարագրածք հրաշափառագոյն:

Ապա փոյթ ինձ թովմայի որ ոչ վերջոտնեալ կա-
լայ ամօթով զյետին տեղին. այլ փոխանակ սոցա մատ-

Եայ ՚ի տեղիս յայս ձեռն արկեալ անխմաստաբար լի
անհմտութեամբ եւ անհանձարութեամբ բռնն հար-
կանելով զմեծս զայս քերթածութենէ: Իայց հրաման
քո ճոխութեանդ ձգեաց զիս յայս մեծ ձեռնարկու-
թիւնս, սակս որոյ բացաձգեցայց արտաքոյ շաղակրատոյ
լեզուաց փառամով ոգոց:

ԿԱՏԱՐԵՅԱԻ ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՅ ԸՍՏ ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԱՐԾՐՈՒՆԵԱՅ ՍԵՌԻ

Դ Պ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ե

Ե Բ Կ Բ Ո Ր Դ Պ Ը Տ Մ Ո Ւ Թ Ե Ը Ե

Հ Ա Յ Ո Յ

Յետ բառնալոյ թագաւորութեանն հայոց ՚ի տա-
նէն Արշակունեաց . ապա Մարզպանք Պարսից կալեալ
տիրէին աշխարհիս . եւ գլխաւորք հայոց մեծաց ամրա-
նային ՚ի քարանձաւս ամրաշէն բերդիցս . ըստ տեղիս
տեղիս եւ ըստ աշխարհս աշխարհս , եւ ըստ Պարսկական
բռնութիւնն զօրացեալ աճէր . եւ հարկապահանջք
դունդքն ել եւ ելս առնէին սաստիկ խոշտանգանօք :

Ինդ նոյն ժամանակս խորհուրդ ՚ի մէջ առեալ Շա-
ւասպ Արծրունի եղբայր Վասակայ հօր Աղանայ Արծ-
րունոյ , եւ խորհեցաւ զտիրելն հայոց , եւ ելեալ գնաց
զհետ անհանձար իմացմանց առ Պերոզ արքայ Պարսից .
եւ յանձն առեալ ինքնակամ մոլորութեամբ զօրէնս
մազդեզանց մոխրապաշտ յամառութեանց , եւ խրնդ-
րեալ յարքայէ զիշխանութիւն հայոցս Լս նորա ըստ
ցանկութեան սնտոի փառամոլութեանն կատարեալ
զխնդիրն , եւ դարձեալ դառնայ ՚ի հայս . ընդ իւր ա-
ծելով մարզպան զՎնդոյ Պարսից մոզպետ . եւ ընդ մը-

տանելն նոցա յաշխարհս , վրդովեցին զուխտ քրիստո-
նէութեան , եւ փոյթ ընդ փոյթ ձեռնամուխ եղին ա-
ւերել քանդել զեկեղեցիս . զտունս աղօթից կործանել .
զանգանս խորհրդականս փրկագործութեանն յատա-
կել , հիմն ՚ի վերայ տապալել զԱւագանն մաքրափայլ
լուսաւորութեան Հոգւոյն Արքոյ . դառնապէս չարալուկ
չարչարել զքահանայս զպաշտօնեայս Նորոց Ատակա-
րանաց . զարս եւ զկանայս մատնել ՚ի բանդս ՚ի խոշ-
տանգանս ծանրաբեռն ՚հարկապահանջութեամբ , զի
այնու դիւրաւ կարասցեն հերքել մերժել ՚ի բաց կալ
՚ի սուրբ հաւատոյ պարկեշտ կրօնից քրիստոնէութեան ,
եւ բազում այն էր որ մարտիրոսական ճիշութեամբ
վկայեցին , քան որք դրդուեցան . առ ոչինչ համարելով
զյափշտակութիւն ընչիցն եւ ստացուածոց , եւ զմահս
դառնագոյնս : Լւ հասեալ Շաւասպայ Արծրունւոյ
ամբարշտի Արտաշատ հանդերձ մարզպանաւն , շինեն
՚ի դուռն քաղաքին զորմղդական մեհեանն , եւ զկրա-
կապաշտութեան մօլութիւն բորբոքեն ՚ի նմա , եւ
աշխարհս ՚ի մեծ վտանգաւոր աղէտս :

Ըստ լուր դառնութեան եհաս առ մեծն Վարդան
Մամիկոնեան՝ որ էր ամրացեալ ՚ի Տորոսականն Զասյլ
Լւ առ չհանդուրժել այնքան եկեալ հասեալ վտան-
գաւոր նեղութեանցն . եւ դազաննդէն զայրացմամբ
մրմռեալ յողի իւր ՚ի վերայ կորստեան սուրբ հաւա-
տոյս եւ կործանման աշխարհիս հայոց . փութացոյց զիր
պաղատանաց առ Տաճատ Աշտունեաց տէր , եւ առ
Վախրիճ Անձեւայեաց տէր , զեկուցանել նոցա զեղ-
եալսն , եւ նոքա թափառնակի անյոպաղ հանդերձ
իւրաքանչիւր զօրու եկին հասին առ մեծն Վարդան .
եւ զզօրս լեռնակողմանն ընդ իւրեանս ամելով , ոչինչ
աւելի քան զհազար եւ երկերիւր այր . եւ յանկար-
ծօրէն յեղակարծ երազութեամբ հասին ՚ի վերայ Շա-
ւասպայ եւ մարզպանին Վնդոյի Լւ քանդի էին բա-

նակեալ ՚ի խառնուրդս Երասխայ եւ մաւրին մեծի, պատահի յառաջ Հաւասպ Արծրունի, յորոյ վերայ կալեալ եւ կանչեալ քաջն Վարդան, իբրեւ զառիւծ իբրեւ զկորիւն առիւծու, եւ առ ուժոյ եւ 'երազու-
թեան ձեռինն ՚ի վերայ ձգեալ զմիողնին, յերկուս կտրէ զՀաւասպն:

Իսկ Տաճատ եւ Վախրիճ՝ ՚ի մէջ վակեալ զմարզ-
պանն եւ զորդի նորա զՀիրոյ ձերբակալ արարեալ
ածենն ՚ի Դուին, եւ զհուր կրակարանին բորբոքեալ
աստուածակէզ արարին զնա յորմզդական մեհենին.
եւ զՀիրոյ կախենն զփայտէ: ՚ի վերայ կրակարանին. եւ
զարսն գետավէժս եւ սրախողս արարեալ վատնեն, եւ
զփախստեայսն տանին անցուցանեն յայնկոյս քան ըզ-
քաղաքն Նախճուան, եւ ինքեանք դառնան մեծաւ
յաղթութեամբ. եւ քանդեն աւերեն զմեհեանն եւ
յատակեալ զտեղին շինեն նորին քարամբբ զմեծ եկե-
ղեցին զսուրբ Գրիգորն ՚ի Բլուր տեղւոջն, եւ փոխեն
անդ զկաթողիկոսն հայոց զԳլուտ. եւ շինեն նախա-
րարքն հայոց իւրաքանչիւր պալատս արքունականս եւ
դաստակերտս յակնաւորս, եւ զքաղաքն որմափակօք
պարսպեն, եւ խաղաղեցուցանեն զերկիրս: Իսկ զթա-
գաւորաբնակ տեղին մեծին Տրդատայ տան ՚ի ձեռս
Վահանայ Արծրունեոյ, շինել նմա տուն թագաւո-
րաց՝ արարս պատրաստութեամբ. քանզի խորհեցան
թագաւորեցուցանել զնա ՚ի վերայ հայոց. զի էր այր
սրտեայ եւ ուժեղ, քաջախորհուրդ եւ իմաստնախորհ,
խօնարհ առատաձեռն եւ զուարթամիտ: Ի այց յետոյ
անմիաբան գտեալք նախարարքն հայոց՝ թողին զոր
խորհեցանն, վասն թագաւորելոյ Վահանայ. եւ անցին
գնացին առ մեծն Վարդան. գնաց եւ Վահան 2 զհետ
նախարարացն առ Վարդան յառաջագոյն, տալ նմա
զվերակացութիւն հայոց, եւ եղեն հնազանդեալ նմա
զամենայն աւուրս Վարդանայ:

Բայց արքայն Պարսից հեռացեալ պատերազմաւ ՚ի Քուշոնն ՚ի դուռն Ճորայ . եւ երկիրս հայոց յապահովանայր ՚ի հինիցն Պարսից , եւ անդ սպանանի արքայն ՚ի Քուշանաց . եւ թագաւորէ ընդ նորա Յագիկերտս Լւսիսաւ ոգորել ընդ իշխանս Հայոց մեծաց՝ Կտրխտանօք , որպէս ցուցանեն յիշատակարանքն առաջնոց պատմագրաց՝ զաւերումն հայոց , եւ զյաճախել նեղութեանցն , եւ զանթիւ բազմութիւն վկայից , որք վան Քրիստոսի նահատակեցան , եւ զքաջապէս արիանալ սրբոց քահանայիցն : Լւս անդ զբարիօք պատերազմն պատերազմեալ ՚ի մեծ անապատին յԱպար աշխարհին , եւ որ ինչ այլն ամենայն , զոր աւելորդ համարիմ երկրորդել զմիանգամայն ասացեալն :

Բայց իբրեւ եղև մեծ պատերազմ սրբոյն Վարդանայ ընդ Մշկանին եւ ընդ զորս Պարսից ՚ի յԱւարայրեան դաշտին , յԱրտազական գաւառին . եւ անդ յԱստուած խրախուսեալ սուրբ Աստուածաբանակ զօրացն հայոց կատարեցան ՚ի Քրիստոս : Լւս անդ Վահան Արծրունի խոյակապ եւ յականաւոր քաջամարտութեամբ ընդ սրբոյն Վարդանայ ճակատ առ ճակատ վառեալ զպատերազմն , իբրեւ հուր ընդ եղէդն ճեմելով ՚ի մէջ քաջ ախոյեանացն Պարսից :

Լւս իբրեւ ռազմ երկոցունց կողմանցն խոնեցաւ , եւ ձախոյ կողման թեւն հայոց պարտել սկսաւ , եւ սրբոյն Վարդանայ մտրակեալ զերխլարն ՚ի փախուստ զախոյեանսն Պարսից դարձուցեալ եւ զկողմն իւրոյ ձեռին գնդին զօրացուցեալ . անդ Վահան Արծրունի ընդ միջեալ զգունդն Պարսից դարձուցանէ ընդ դէմ Վարդանայ . եւ անյապաղ մինչ այս մինչ այն . նոցա հարեալ ընկեցեալ ՚ի զօրայն Պարսից գունդ մի հարուստ արք իբրեւ հարիւր քառասուն : Ի վեր կառուցեալ զաչս սրբոյն Վարդանայ տեսանէ զանօրէնն Վասակ սինեաց տէր , եւ զհետ նորա աճապարեալ

արկանեն զնա ՚ի յամրափակ զինեալ վաչտն ՚ի մեջ փղացն , եւ քաջն վահան Արծրունի ընդ նմա նիզակակցեալ մեռանին ՚ի միասին քաջքն եւ ընտիրքն մեծ նահատակք , վարդան եւ վահան , եւ զվկայիցն անուն ժառանգեալ կատարեցան ՚ի -Բրիստոս Սուրբ գունդն հայոց վեց հարիւր իննսուն եւ վեց ոգիք : Եւ պատմի այս ՚ի համառօտութեան Աբրահամու խոստովանողի :

Ի այց թէ էր աղագաւ պատմութիւն վկայութեան վահանայ ոչ է գրեալ ՚ի գիրս պատմագրի , ստուգապէս առանց յերկուանալոյ ցուցանեմք թում ուսումնասէր քաջամտութեանդ :

Պատմած յիշատակի վասն արիւնհեղին Բարձումայի :

Ընդ ժամանակս Պերոզի Աբբայից Աբբայի , էր ոմն յաղանդոյն Նեստորի Բարձումայ անուն , որ ունէր զանուն Եպիսկոպոսութեան , զօրեղագոյնս զնեստորական հերձուածոյն բուռն հարեալ , եւ քսութեամբ զնա խարարացն հայոց առ Պերոզ վարելով բազում օճիրս արիւնհեղութեան գործեաց :

Ի ժամանակին յայնմիկ էր ճոխացեալ պանծալի Աթոռակալութեամբ Սրբոյն Գրիգորի Տէր -Բրիստափոր հայոց կաթողիկոս , գրէ առ կողմանս Ասորեստանի ըզգուշացուցանելով մի խառնել ընդ նեստորականն . ըզնոյն գրէ եւ առ որս ՚ի խուժաստանին էին ժողովուրդ ուղղափառայն : Դարձեալ գրէ եւ ՚ի կողմն Գերջանոյ եւ խաղտաց ձորոյ բնակիչսն եւ աշխարհակալ տեարս , եւ առ Եպիսկոպոսունսն : Օ որ զթուղթմն խաբող պատրանօք ՚ի բուռն առեալ Բարձումայ , ետ տանել առ Աբբայ Պերոզ . եւ ասէր թէ զայս ամենայն զոր գրէ կաթողիկոսն հայոց եւ առ ապստամբութիւն խորհել առ ՚ի քէն , եւ զնախարարսն հայոց զյունաց թագաւորին խորհել հնազանդութիւն . արդ տեսանել պարտ է վասն այդր . եւ ինքն Բարձումայ ՚ի չքմեզս լինելով

եկն եհաս յԱրզնարզուն, եւ յաշխարհն Մոկաց. զի անդ զնեստորական ազանդոցն սերմանիցէ սերմանաւ Լ, ւ սրբոյ վարդապետին մեր Եղիշէի որ յայնմ ժամանակի ՚ի Մոկաց բնակէր աշխարհին, եկեալ առ նա Բարծու մայ խնդրեալ զպատմողական գիրսն հայոց զոր զրեալ էր հրամանաւ Սրբոյն վարդանայ, եւ նորա կատարեալ զխնդրելին Լ նմին ժամու զգացեալ վասն նորա մեծ իշխանին Արծրունեաց Մերշապհոյ, որ յայնժամ ՚ի Տմորեացն ամբանայր բերդի. յղէ առ նա ելանել զընալ ՚ի սահմանացն յայնոցիկ, ոչ ինչ ձեռնամուխ լինելով ՚ի նա վասն պարսից արքային. միայն սպառնական խտտաբանութեամբ յղէ առ նա պատգամաւ՝ Վորա ըզարեալ ընդ հասանել պատգամին՝ առ ՚զայրուցս բարկութեան քինահանութիւն վրէժինդրութեան արարեալ ՚ի բաց եհան ՚ի գրոցն պատմութենէ. որ ինչ վասն տանն Արծրունեաց էր դործոց հանգամանք, եւ որ ինչ օրինակ մարտիրոսութեան վահանայ Արծրունոյ:

Իսկ վարդապետն Եղիշէ էր ՚ի ժամանակին յայնմիկ բնակեալ ՚ի գաւառին Ռշտունեաց ՚ի ծովեզերին, յորում տեղւոջ եւ հանգեաւ իսկ ՚ի Քրիստոս սուրբն Ատուծոյ Եղիշայ: Իսկ ՚ի դառնալ գրոցն ՚ի յաշխարհն Մոկաց՝ ոչ ինչ ումեք փոյթ վասն այն լինելով, կարծել վարդապետին զայս այսպէս կանոնեալ, զոր ցուցանեմ յայլում տեղւոջ. եւ զոր ինչ արար արքայն պարսից ընդ տունն Արծրունեաց ՚ի սաղրելոյ Բարծումայի ամբարշտի:

Սարկիանոս կայսր թագաւորեալ յունաց յերկրորդն թէոդոսի որ արար զժողովն ՚ի քաղկեդոն, ՅՈՒԶ Եպիսկոպոսաց. առ որով վկայեաց Սուրբն վարդան եւ վահան Արծրունի:

Իսկ վասակ արծրունի հայր Ազանայ սրբոյ առեալ զՏաճատ եւ զԳոտեր զեղբայր իւր զնաց առ կայսր.

1 Այլ օրինակ. առ զայրուցս պատգամին բարկութեան: 2 Այլ օրինակ. ՚ի դառնալ գրոցն Եղիշէի ՚ի յաշխարհն: 3 Եւն օրինակ. որ զեպիսկոպոսաց: 4 Յայլում օրինակի այս բառք բոլորովն պակասն:

մեկուսի եղեալ 'ի շփոթմանց պարսկական վրդովմանցն եւ աւերման աշխարհին . իսկ թագաւորն Մարկիանոս ընկալաւ զնոսա սիրով 'ի խաղաղութեան՝ մեծաշուք պատուով 'ի բարձ եւ 'ի պատիւ յառաջ անեալ իբրեւ զքաջամարտիկ ակոյեանս որ 'ի վերայ եկեղեցեաց Քրիստոսի եւ Սուրբ ուղղափառ հաւատոյ արեամբ չափ ճգնեալ նահատակեցան, եւ զխոստովանողական անուն ձայն 'ի վերայ եղեալ կարդային: Բայց աղերսեալ թագաւորն զարս պատուականս, զՎասակ եւ ըզՏաճատ եւ զԳոտեր որք էին 'ի մեծ նախարարութենէ տանն արժրունեաց՝ զի զժողովն ընկալցին ընդ 'երից սուրբ ժողովոցն: Արքա պատասխանեալ ասն . վասն զի մեք 'ի պարսկական հինիցն անդուլ եւ անպարսպ գորով 'ի բայց լքայք զկրթութիւնն դրոց սրբոց՝ առ ընտրել զհաւատոց խոստովանութեան կանոնադրութիւն . բայց մինչ էպք յաշխարհին մեր՝ առաջնորդքն մեր ոչ ետուն տեղի ընդունել զասացեալսն 'ի սահմանին խոստովանութեան: Արդ՝ ոչ կարեմք փոյթ ընդ փոյթ շղումարար հաճութեամբ թագաւորիդ՝ յանձն առնուլ, զոր հրամայէ կայսերական ճոխութիւնդ . այլ հրամայեցէ մեզ գրել 'ի հայս, եւ հարցանել առաջնորդացն հայոց, եւ ընդունել պատասխանիս . այլ եւ զայս եւս եղին առաջի թագաւորին աղերսական մեղադրանս, եթէ ընդէր իբրեւ ժողովն դումարէր ոչ զոք 'ի հայոց հարկաւոր համարեցայք կոչել 'ի միաբանութիւն հաւատոց:

Պատասխանի ետ Մարկիանոս եւ ասէ, վասն զի առաջնորդքն հայոց զպարսկական շփոթմանցն զվտանգ կրէին: Ապա առեալ հրաման մեծամեծացն մեր Արժրունեացն գրենն առ Աբրահամ մամիկոնէից Եպիսկոպոս՝ որ էր աշակերտ սրբոյն Սահակայ, եւ ծանուցանեն նմա զոր խնդրէ արքայ: Լւ զարձեալ պատասխանի ասէ, մի տալ տեղի լսել հրամանի թագաւորին .

Թէ վտանգ ինչ հասանէ՝ կրել հանգոյն զինչ կրեցինն։
 () որ 'տարեալ զԹուղթն մատուցին առաջի Թագաւո-
 ըինս Իսկ Թագաւորն զիտացեալ զհաստատուն եւ զան-
 դրդուելի միտս նոցա , ոչ ինչ փոյթ արարեալ Թողու-
 ՚ի կամս կամաց իւրեանց կեալ , որպէս հաճոյ Թուի-
 Լ, Ե կացեալ անդ մինչ 'ի ժամանակս առաջինն Ղեւոնի
 կայսեր , մեռանի անդ Վասակ եւ Տաճատ . եւ փոխին
 'ի հանգիստ փառաւորապէս 'ի գերեզմանս մեծամե-
 ծացն յունաց :

Իսկ երանելոյն Աղանայ Արծրունոյ որդւոյ Վասա-
 կայ դարձեալ 'ի յունաց աշխարհէն եկն յերկիրս հայ-
 ոց , նովին կրօնաւորական խտամբերու թեամբ եւ հը-
 րեշտակակրօն առաքինութեամբ կեցեալ՝ վերափոխի
 յաշխարհէս 'ի դասս սրբոց . որոյ ոսկերքն ընդ այլ
 սուրբսն հանգուցեալ կան 'ի վանսն Յաղամակերտոյ :

Յերկարեալ վտանգ 2 նեղութեան հայոց , որպէս
 ցուցանեն բազումք 'ի պատմագրաց , մինչ 'ի ժամանակս
 Զամասպայ եւ Վաւատայ . մինչ 'ի Խոսրով արքայ , Լ, Ե
 նախարարքն հայոց կրէին կիրս ծանրաբեռինս 'ի զէն
 եւ 'ի ճակատամարտ :

Իսկ յաւուրս Վաղարշու մանուկն Վահան մամիկոն-
 եան ուժեղանայր ընդ պէմ պարսից , եւ առ ինքն ժո-
 ղովեալ նախարարքն հայոց , դնեն ուխտ եւ դաշինս
 աստուածայինս միջնորդութեամբ սուրբ աւետարա-
 նին , անկեղծաւոր եւ աննենգ տիրաւիրութեամբ ցու-
 ցանել հնազանդութիւն հպատակութեամբ , մինչ յար-
 իւն եւ յապաժոյժ նահատակութեամբ առնուլ վրէժս
 'ի պարսկացն հինիցն , զաւեր եկեղեցեացն հայաստանի ,
 եւ զնեղութեանցն եւ զգերբիանացն , եւ զսաստիկ սր-
 իւնահեղութեանցն զքրիստոնէից եւ զուխտի մանկանց
 եկեղեցւոյ սրբոյ :

Լ, Ե եղև ընդ ժամանակն ընդ այնոսիկ ել Հազա-
 րաւուխտ պարսից զօրավար ծանր զօրու 'ի վերայ հայ-

1 Եօրինական . զտարեալ Թուղթն : 2 Այլ օրինակ . նեղութեան աշխարհիս
 հայոց :

ոց, տալ պատերազմ ընդ զօրս հայոց, աւերել գերեզ գերփել զայխարհս, այն ինչ արծարծեալ առ նորոգումն շինութեան եկեղեցւոյ Քրիստոսի ՚ի կործանմանէ հինի յետ մեծ պատերազմին Արքայն Աւարդանայ. եւ սիսեալ ասպատակ ընդ կողմանս կողմանս եւ ինքն Հազարաւուխտ առնու զընտիլս այրուծիոց, զկորովի պատերազմոցս ՚ի վառելոցն պարսկայինն հարստութեանէն, եւ խաղայ գնայ զկողմամբքն Հաշտենից եւ Տօփայ, ՚ի վերայ Վահանայ:

Ազդ եղեւ քաջին Վահանայ եթէ զօր բազում առեալ Հազարաւուխտ յընտրելոցն պարսից, եւ ահաւաղիկ հասեալ գայ ՚ի վերայ:

Այն ժամայն աճապարեալ Վահանայ խրախուսեալ յԱստուած, ձայն քաջալերութեան առ նախարարն հայոց ասէ. հապա քաջք վառեալ ՚ի զէն եւ յասպազէն, արիաբար մարտիցուք. մի երկիցուք ՚ի բազմութեանէ զօրաց նոցա. Տէր խորտակէ զպատերազմողն Տեառն է պատերազմ, Տէր տկար առնէ զհակառակողն, Տէր է յոյս մեր:

Եւ նոյն ժամայն վառեցան պատրաստեցան, հեծեալ յուրաքանչիւր յերիւարս ելին ընդ դէմ նոցա իակ իբրեւ տեսին զբազմութիւն պարսկայինն զօրուն, վհատեալ գնդին լքին զմիմեանս, եւ գնացին յետս կոյս, մինչ կալ մնալ միայն երեսուն արանց ընդ քաջին Վահանայ: 3) ՚իհրչապուհ եւ Յաչկուր Արծրունիք, եւ կամսարն Ներսէհ, եւ ՚ի տանէն ամատունեաց՝ զորոց զանուանան անգիտանամ, նիզակակիցք միմեանց եղեալք երեք տասնեակք թուովն. զուրբ Երրորդութիւնն յօգնականութիւն իւրեանց վերաձայնեալ, լքքին զօգնականութիւն մարդկան. եւ մածեալ պնդեալ իբրեւ զբլուր պղնձի իբրեւ զմի այր, եւ ասելով միաբան իբրեւ ՚ի մի բերանոյ, ամենայն ազգք շրջեցան

1Ա.Մ. օրինակ. արծարծարեալ: 2Ա.Մ. օրինակ. զհակառակողն: 3Յ. օրինակն. մեր Հապուհ:

զինեւ , եւ անուամբ տեառն վանեցի զնոսա . եւ ըստ միոյլէքն , եւ հարեալ 'ի դիմի 'զաշիկ զօրուն պարսից . եւ նոցա թուէր ծաղր առնել : Իսկ նոքա պատահեալ պարսից 'ի գեօղն Երիզ կոչեցեալ , իբրեւ մրրիկ զփոշի պտուտեալ , իբրեւ հուր ընդ եղէզն ընթացեալ , սուր 'ի վերայ եղեալ վանեցին զբազումս քան եթէ զսակաւս , եւ զմնացեալն փախստականս արարեալ հետամուտ լինելով հանին 'ի սահմանացն հայոց . եւ ինքեանք դարձան մեծաւ յաղթութեամբ , մատուցին պատարագս Աստուծոյ . եւ լցուցին զպէտս տնանկաց 2 այրեաց եւ որբոց : Լսւ ամենեցուն բերան լցեալ խնդութեամբ ետուն փառս Աստուծոյ :

Եթէ որպէս եղև բարձունն չար թագաւորութեանն պարսից տանն Սասանական :

Յամի ութերորդի Մուրկայ յունաց թագաւորի , թագաւորն պարսից 3 Որմզդ որ 'ի տանէ Սասանայ ըսպանաւ յիւրոց հաւատարմաց , եւ որդի նորա Խոսրով մանկագոյն տիովք մնացեալ , առնու զթագաւորութիւնն : Վահրամ ոմն Մեհրեւանդակ , որ էր իշխան կողմանցն արեւելից , այր հզօր զօրութեամբ . քաջութեամբ իւրով եհար զզօրս թետալացւոց , եւ բռնութեամբ եկեալ զԲախլ եւ զամենայն երկիրն քուշանաց , մինչեւ յայնկոյս գետոյն մեծի որ կոչի Վահագոս . սա եւ զթագաւորութիւնն պարսից յինքն կորզեաց , եւ որդի Որմզդի Խոսրով զնաց փախստական առ Մուրիկ թագաւորն յունաց՝ զոր առեալ քեռիք նորա Վնդով եւ Վստամ զնացին փախստական 'ի դուռն Սյսերականն : Լուսբեցին առ Մուրիկ թագաւորն արս ճոխս մեծամեծ ընծայիւք եւ պատարագօք . եւ թուղթ գրեալ 'ի բերանոց Խոսրովայ զայս ինչ :

1 Այսպէս յորինակին . գուցէ՝ զԼակիւն : 2 Այլ օրինակ . եւ աղքատաց այրեաց եւ որբոց : 3 Յորինակին . Որմազդ :

Թագաւոր մեծ իշխան ծովու եւ ցամաքի, տուր ինձ զօր յօգնականութիւն եւ հաստատեա զիս ՚ի տեղի Թագաւորութեան հարց խնոց, զի թէ կարացից հարկանել զԹշնամին իմ եւ կանգնել զԹագաւորութիւնն իմ. եւ եղէց քեզ որդի հնազանդութեան, եւ տաց քեզ զկողմանս ասորոց եւ զամենայն արեւաստան մինչեւ զՄծուին քաղաք. եւ ՚ի յերկրէ հայոց զաշխարհ տանուտերական իշխանութեանն մինչեւ յԱյրարատ. եւ ընդ Դուին քաղաք եւ յեզր ծովուն Բզնունեաց, եւ յԱռեստն աւան. եւ զմեծ մասն աշխարհին Վրաց մինչեւ ջՏփղիս քաղաք. եւ կալցուք ուխտ խաղաղութեան ՚ի մէջ մեր երկոցունց, եւ անշուշտ լիցի այս երդումն եւ պայման ՚ի մէջ մեր եւ որդւոց մերոց յետ մեր Թագաւորելոյ:

Լւ կայսր Մուրիկ հաւանեալ նմա յղէր առ նա ըզՓիլիպիկոս փեսայ իւր. եւ տայր տանել նմա զիր ընդունելութեան, եւ առնոր ՚ի նմանէ երդումնս Լւ տայր նմա զօր կայսերական յօգնականութիւն, եւ զՅովհան պատրիկ ՚ի հայոց կողմանէ, եւ զՆերսէս ՚ստրատեղանտ յասորոց, եւ զմուշեղ այր քաջամարտիկ եւ հզօր զօրութեամբ, եւ զամենայն զօրս յունաց եւ հայոց, վրաց եւ աղուանից, գունդ անթիւ բազմութեամբ եկեալ ՚ի կողմանս Ատրպատականի ՚ի Վառարատ գաւառի:

Գրէ եւ Վահրամ առ Մուշեղ եւ առ այլ զօրազլուխան այսպէս:

Լա այսպէս կարծէի թէ յորժամ ես ընդ Թշնամիս ձեր մարտնչիմ, դուք յայդմ կողմանէ օգնական ինձ լինիցիք, եւ միաբանութեամբ բարձցուք ՚ի միջոյ զտիւեղերական պատուհասն զտունդ սասանայր Դուք աւաղիկ ժողովեալ գայք ՚ի վերայ իմ պատերազմաւ, այլ ես ոչ երկեայց ՚ի ժողովելոց երկցանցդ հռոմայեցւոց որ գումարեալ զան ՚ի վերայ իմ:

Բայց դուք Հայք տարածամ ցուցանէք տիրասիրութիւն, ոչ սպարէն տունդ սասանայ երարձ զերկիր ձեր զտերութիւնդ, եւ դուք դիմեալ դայք ՚ի վերայ իմ. բայց ապա հաճոյ թուիցի ձեզ ՚ի բաց կալ ՚ի դոցանէ եւ միաբանել ընդ իս, զի թէ ես յաղթեցից երդուեալ ՚ի մեծ աստուածն Որմազդ եւ յարեզակն եւ ՚ի լուսին, եւ ՚ի հուր եւ ՚ի ջուր, եւ ՚ի Մհեր, եւ յամենայն աստուածս ՚զի ձեզ տուեալ լիցի թագաւորութիւն հայոց. եւ զոր կամիջիք արասջիք ձեզ թագաւոր, եւ յասորոց կողմանէ զԱսորեստան, եւ զՄծուին, եւ զՆուշիրական մինչեւ ՚ի սահմանս տաճկաց, Լւ եւ մի իշխեցից քան զԱրասխ անցանել յայդ կոյս. եւ զգանձդ արեաց թագաւորութեան այնչափ արձակեցից՝ մինչեւ շատ լիցի ասել ձեզ, եւ բազմութիւն զորաց որքան եւ պիտոյ իցէ ձեզ մինչեւ ձեր թագաւորութիւնն հաստատեցիւ Լւ ըստ կարգի օրինաց իւրեանց երդուեալ, եւ աղ ծրարեալ հրովարտակին ետ տանել. եւ նոցա առեալ եւ ՚ընթերցանեալ, ոչ արարին բանիցն պատասխանի:

Գրէ դարձեալ թուղթս երկրորդս եւ ասէ. Գրեցի ձեզ ՚ի բաց կալ յայդ մանէ, ուրեմն ոչ կամեցարուք լսել, եւ զձեզ ապաշաւեմ ասէ. Վանզի վաղիւ առաւօտուն ցուցանել ձեզ փիղս վառեալս, եւ ՚ի վերայ հզօր սպառազէնս ՚ի քաջաց, որ տեղացին ՚ի վերայ ձեր նետս երկաթեղէնս եւ շուառունս մութս պաղաւտիկք սլաքովք, եւ հաստաձիղք աղեղանց, եւ կրառովք բազմաղիմիք. որչափ Խոսրովայ եւ ձեզ պիտոյ իցէ:

Գրէ պատասխանի Մուշեղ նմա այսպէս, Չբանս քո լուեալ ասեմ, եթէ Աստուծոյ է թագաւորութիւն եւ ում կամի տալէ. բայց դու պարտիս յանձն քո ապաշաւել քան թէ ՚ի մեզ. զի տեսանեմ զքեզ սյր

1 Հին օրինակն. զձեզ. 2 Յօրհնակն. զգաձ տարեաց. 3 Այլ օրինակ. ընթերցեալ. 4 Հին օրինակն. ընթացեալ որ արարին:

պոռոտաբան , զի յանձն քո խրախուսես եւ ոչ յԱստուած , ՚ի բազմութիւն զօրաց եւ ՚ի փղաց զօրութիւն . այլ ես ասեմ քեզ , եթէ Տէր կամեսցի վաղիւ պատելոց է զքեզ պատերազմ քաջաց . եւ ճեթեսցեն ՚ի վերայ քո իբրեւ զամպս երկնից . եւ բռնալիր նիզակօք անցանիցեն ընդ մէջ բազմութեան քո իբրեւ զփայլատակունս հրոյ շանթից : Քանզի թէ Աստուած կամեսցի տանելոց է սաստկութիւն հողմոյ զզօրութիւն քո իբրեւ զփոշի : Լւ Նանգ , եւ Վնդայ , եւ Վստամ , եւ զօրք պարսիկք իբրեւ ութ հազար հեծեալ , թող ըզզօրս յունաց եւ հայոց : Լւ ՚ի վաղիւ անդր մինչդեռ արեւն ընդ ծայրս հարկանէր , կարգեցաւ պատերազմ սաստիկ , ճակատ առ ճակատու ձգին խուճք եւ անհնարին խառնուրդ , եւ մարտուցեալ ընդ միմեանս յայդուէ մինչեւ ընդ երեկս քաջապէս . եւ յոգնեցան երկօրեան կողմանքն ՚ի մեծ պատերազմին . եւ այնչափ սաստիկ լինէր կոտորածն , մինչ զի սաստկութիւն վտակաց արեանն խաղացեալ ոռոգանէր զերկիրն ամենայն : Լւ ոչ կարացեալ ունել զդէմ զօրն Վահրամայ , փախտական լինէր առաջի զօրացն յունաց . եւ նոցա հետամուտ եղեալ մինչեւ ՚ի մութ երեկոյին , լցին դիակամբք զերկիրն . եւ զբազումս ձերբակալ արարեալ ածին առ Խոսրով , եւ զօրացաւ յաւուր յայնմիկ յաղթութիւն Խոսրովայ : Լւ Վահրամ գնաց փախստական եւ անկաւ ՚ի Բախղ Շախստան . որ եւ յետոյ իսկ սպանաւ ՚ի հրամանէ Խոսրովայ , եւ հաստատեցաւ Խոսրով յաթոռ թագաւորութեան , եւ զխոտացեալն կայսեր կատարեաց : Լւ նմա զՆրեւաստան զամենայն մինչեւ ցՄծուին , եւ զերկիրն հայոց մինչեւ ցգետն Հուրաստան , եւ զգաւառն Վոտայից մինչեւ յաւանն Գառնի յեզր ծովուն Բզնունեաց , եւ մինչեւ յԱռեստն աւան . եւ զՎոգոփիտ դաւառ մինչեւ զՀացիւն եւ ցՄակու : Լւ էր սէր դաշնաւորութեան մեծի ՚ի մէջ երկոցունց թագաւորացն պարսից եւ յունաց :

Լւ եղև յամի չորեքտասաներորդի Խոսրովայ ար-

քայի , ՚ի քսաներորդ ամի Մուրկայ թագաւորու-
թեանն , ապստամբեցան ՚ի կայսերէ զօրքն յունաց . որք
՚ի թրակացւոց կողմանէն , եւ նստուցին իւրեանց թա-
գաւոր այր զոմն անուն Փոկաս կոչեցեալ . եւ գնաց-
եալ միաբանութեամբ ՚ի կոստանդնուպօլիս սպանին
զՄուրիկ թագաւոր , եւ նստուցին զՓոկաս յաթոս
թագաւորութեան :

Իբրեւ լուաւ խոսրով արքայ զուր համբաւոյն այ-
նորիկ , շարժեցաւ ՚ի բարկութիւն մեծ , լինել վրէժ-
խնդիր արեանն Մուրկայ : Լւ ժողովեալ զբազմութիւն
զօրաց իւրոց , առնէր վնասս մեծամեծս եւ սաստիկս ՚ի
բաժնին յունաց : Իբրեւ լցան ամբ ութ Փոկայ՝ սպա-
նաւ եւ նա Հայրակղէ : որ դաւեալ նմա էառ զթա-
գաւորութիւն նորա : Լւ առաքեաց հրեշտակս մեծա-
պէս գանձիւք եւ հրովարտախօք առ արքայ խոսրով ,
խնդրել ՚ի նմանէ զխաղաղութիւն մեծաւ թախանձա-
նօք , ասէ . զվրէժ արեանն Մուրկայ առի ՚ի թշնամոյ
նորա , արդ կամ եղիցի քեզ առնել ընդ իս զխաղա-
ղութիւն . եւ արդեւրու զսուր քո յերկրէ իմմէ : Արում
ոչ կամեցեալ լսել խոսրովայ , ասէ իմէ թագաւորու-
թիւնն այն , եւ ես զօրդին Մուրկայ ՚նստուցի թագա-
ւոր , եւ նա երթեալ առանց մեր հրամանի թագա-
ւորեաց . եւ զմեր գանձս մեզ ընծայ մատուցանէ , ոչ
դիտելով եթէ համարս խնդրեցից գանձիս այսմիկ , եւ
ոչ դադարեցից մինչեւ առից զնա ՚ի բուն իմ : Լւ
առեալ զգանձսն հրամայեաց սպանանել զընծայարե-
սին , եւ բանիցն Հայրակղի ոչ արար պատասխանի , այլ
առնէր վնասս սաստիկս ՚ի կողմանս կողմանս աւարա-
ռութիւն եւ դերութիւն եւ սուր , եւ զօրք պարսից
որք էին ՚ի կողմանս պաղեստինացւոց , եւ զօրավար
նոցա անուանեալ Ռազմայուզան որ է խոսեամ , խօսէր
ընդ Երուսաղէմի զխաղաղութիւն . քանզի էին հնա-
զանդեալք յառաջագոյն ընդ թագաւորութեամբն յու-

նաց , եւ սպանեալ զաստիկանն պարսից որ էր 'ի վերայ նոցա , եւ ինքեանք պատրաստեալ 'ի պատերազմ ընդ դէմ պարսից : } Կայնժամ ժողովեալ խոռեմ Եռազմացուզան զզօրս իւր բնակեցաւ շուրջ զԵրուսաղէմաւ , եւ պաշարեաց զեա . եւ պատերազմեցաւ ընդ Երուսաղէմի աւուրս ինն եւ տասն , եւ փորեալ 'ի ներքոյ զհիմունն աւերեցին զպարիսպն : } Կւ եղեւ յաւուրն ինն եւ տասներորդի յամսեանն մարգաց , որ օր քսան եւ ութ էր ամսոյն . յամի քսան եւ հինգերորդի թագաւորութեանն խոսրովու , որ կոչէր Ապրուէզ , զկնի տասն աւուր անցանելոյ զատկին առին զքաղաքն . եւ սուր 'ի դործ արարեալ զերիս աւուրս , սպառեցին զամենայն մարդ 'ի քաղաքին . եւ նստան 'ի ներքս 'ի քաղաքին քսան եւ մի օր . ապա ելեալ բանակեցան արտաքոյ քաղաքին , եւ զքաղաքն այրեցին հրով : } Կւ հրամայեցին համար առնել անկելոց զիակացն , դտաւ թիւ ըսպանելոցն յիսուն եւ եօթն հազար մարդ . կարան եւ զհայրապետն Զաքարիայ , եւ 'ի ինդիր անկեալ աստուածային սուրբ Նշանին սկսան զնոսա տանջել , մինչեւ զբազումս 'ի պաշտօնելոցն կառափեալ սատակեցին . ապա ցուցին զտեղին ուր ծածկեալն էր . զոր առեալ վարեցին 'ի գերութեան , եւ ոսկի եւ արծաթ անբաւ խաղացուցին 'ի դուռն թագաւորին : } Կւ վասն մնացելոցն որք 'ի քաղաքին եւ 'ի սահմանս նորա , եւ հրաման յարբունուստ առնել 'ի վերայ նոցա ողորմութիւն . շինել զքաղաքն եւ հաստատել զամենեւին յիրաքանջիւր կարգ . եւ անդէն վաղվաղակի կատարելն զհրաման արբունի . եւ կարգեցին երիցապետ զովն 'ի վերայ քաղաքին որում անուն էր Մոգեստոս : } Կւ յետ այսորիկ գումարեցոյց զօրս բազումս խոռեմ , եւ ել 'ի Քաղկեդոն եւ նստաւ յանդիման Բիւզանդայ , եւ ինդրեր անցանել եւ կործանել զքաղաքն թագաւորանիստ : } Կրբեւ ետես Սայսր Հայրակղէս զչարիսն ա-

մենայն որ եկին հասին ՚ի վերայ նորա . ակամայ կամեցեալ ցուցանել բարեկամութիւն ել ընդ առաջ նոցա , մեծարել իրբեւ զվաստակեալս եւ զհիւրս , ընկալաւ զնոսա մեծամեծ ընծայիւք . եւ տայր զօրավարին եւ իշխանայն ամենեցուն պարդեւս մեծամեծս , եւ բաշխէր զօրացն ամենեցուն դահեկանս ՚ի ՚խոռոս , եւ ճաշս եւ ընթրիսս ուրախութեան կազմէր ամենայն զօրացն մինչեւ ցեօթն օրս Լպա ելեալ ՚ի նաւ եկն ՚ի մէջ ծովուն խօսել ընդ զօրավարին պարսից , զի՛նչ կամիրք ասէ առնել , եւ վասն էր եկիր ՚ի տեղիս յայս . մի թէ զժով իրբեւ զցամայք համարիցիր , մարտնչել ՚ի սմա ընդ մեզ , կարող է Աստուած եթէ կամեցի ցամայքեցուցանել զժովս առաջի ձեր . բայց զգոյշ լերուք . մի գուցէ ոչ հաճեցի Աստուած՝ եւ խնդրեցէ ՚ի ձէնջ զիրէժ արեան կոտորածի աշխարհի . զի ոչ թէ վասն աստուած պաշտութեան ձերոյ կամ բարեգործութեան եւ սրբութեան արար Աստուած զայս այսպէս , այլ վասն մերոյ ամբարշտութեան ՚ի Տէր , մեզք մեր արարին եւ ոչ քաջութիւն ձեր . բայց եւ զի՛նչ խկ խնդրիցէ թագաւորն ձեր յինէն որ ոչ առնէ խաղաղութիւն . բառնալ կամի զթագաւորութիւնս զայս . մի ջանացի քանզի Աստուծոյ հաստատեալ է , եւ բառնալ զսա անհնար է . բայց թէ Աստուծոյ այնպէս հաճոյ իցէ , կամք Աստուծոյ կատարեցինս Լւ եթէ ասիցէ եթէ այլ թագաւոր նստուցից , արասցէ զո՞ եւ կամեցի եւ արձակեցէ , եւ մեք ընդունիմք , ահաւասիկ է տեղի թագաւորութեանս . եւ եթէ զքէն արեանն Մուրկայ խնդրէ , զքէն արեանն Մուրկայ խնդրեաց Աստուած ՚ի Փոկասայ ՚ի ձեռն հօր իմոյ Հայրակի , եւ եթէ երկիր խնդրիցէ , ահաւագիկ ²երկիրդ առաջի ձեր , եթէ կամիրք եւ եթէ ոչ կամիրք եհան Աստուած ՚ի մէնջ եւ ետ ՚ի ձեռս ձեր . եւ եթէ քաղաքս խնդրիցէ , ահաւագիկ է քաղաքք մեծամեծք եւ

† Սովորաբար գրի հոգոք : 2Յ. 11 օրինակ . երկիրդ ամենայն առաջի :

պարսպաւորք . այլ գանձս խնդրիցէ , ասացի թէ տաց որչափ եւ ձեռն հասանիցէ : Լւ ոչ կամեցաւ լսել , այլ տակաւին ծարաւի է արիւնարբութեան , մինչեւ յերբ ոչ կամիցի յագննալ արեամբ . մի թէ՞ ոչ կարէին հռուսք սպանանել զնա , եւ բառնալ զԹագաւորութիւնն պարսից . Ի ժամանակի իրբեւ ետ Աստուած զսա Ի ձեռս մեր , այլ արարին Ի վերայ նորա ողորմութիւնս : Իայց արդ ես զնոյն բարիս խօսեցայց եւ խնդրեցից Ի նմանէ հաշտութիւն եւ սէր . եւ Ի ձէնջ խնդրեցից երիս ինչս եւ լուարուք ինձ . Ի բաց արարէք յաշխարհէ զսուր եւ զհուր եւ զգերութիւն , եւ յերկիցդ օգուտ գտանէք . զի ոչ դուք նուազիցիք Ի սոլոյ , եւ ոչ հարկք արքունի կորնչիցին . եւ ես աւասիկ արձակեցից Թագաւորին ձերում պատարագս եւ հրեշտակս հրովարտակօք , խնդրել Ի նմանէ զխաղաղութիւն աշխարհի եւ ընդիս հաշտութիւնս : Լւ նոցա ընկալեալ ըզխնդիրսն հաւանեցան առնել ընտ կամաց նորա . մինչեւ տեսցեն եթէ զի՞նչ պատասխանի եկեսցէ յարքայէն իւրեանց , եւ կամ զօրուն զի՞նչ հրամայեսցէ առնել : Լւ զօրուն գնացեալ անտի ձմերեցին Ի Սուրիայ :

Իսկ Թագաւորն պարսից ընդունէր զպատարագսն բերեալս Ի կայսերէն , եւ զհրեշտակսն անդրէն ոչ արձակեաց , եւ ոչ հրովարտակացն պատասխանի առնէր . այլ հրաման տայր զօրացն նաւս կազմել եւ անցանել Ի Սոստանդնուպօլիս : Լւ եղեւ պատերազմ եւ նաւամարտութիւն սաստիկ Ի մէջ ծովունս : Լւ կորեան Ի զօրացն պարսից յաւուր յայնմիկ սպառազէնք հեծելոց չորք հազարք հանդերձ նաւօք իւրեանց : Լւ տեսեալ զայնպիսի կորուստ ոչ եւս համարձակեցան Ի նոյն զործ . այլ տարածեալ կալան զերկիրն ամենայն :

Լւ յաւել զրգռել Ի սիրտս իւր արքայ խոսրով . զի Տէր խտացուցանէր զսիրտ նորա , զի կորձանելոց էր զԹագաւորութիւն նորա :

Ղրկէ հրովարտակ նախատանաց առ Սայր՝ որ ունէր օրինակ զայս :

Աստուծոց պատուական եւ ամենայն թագաւորաց տէր երկրի եւ ծովու , ծնունդ մեծին Արամազդայ Խոսրով թագաւոր : Առ Հայրակղոս անմիտ , եւ առ անպիտան ծառայ մեր , ոչ կամեցար կամօք տալ զանձն ՚ի ծառայութիւն մեզ , այլ տէր եւ թագաւոր կոչես զքեզ . զգանձ արքունի որ իմ առ քեզ է ծախես , եւ զայդ ոչ գիտես եթէ վաղիւ համարս տալոց ես : Օ ծառայս իմ պատրես , եւ զգօրս աւազակաց ժողովեալ ոչ տաս ինձ հանգչել , այլ հանապազ պատրաստիս ՚ինձ ՚ի պատերազմ , եւ ասես վստահանալ յԱստուածն իմ . արդ ո՛ւր է Աստուածն այն զոր դուդ ասես , վասն էր ոչ փրկեաց զլեւսարիայ , եւ զԱնտիոք , եւ զՏարսոն , եւ զԱմասիայ , եւ զԵրուսաղէմ , եւ զԱղէքսանդրիս , եւ զԹեբայիտ , եւ զայլ աշխարհս : Սի թէ՛ եւ այժմ ոչ գիտիցես՝ թէ զամենայն երկիր զծով եւ զցամաք ինձ հնազանդեցուցի , արդ զլոստանդնուպօլիս միայն ոչ կարիցեմ բերել ՚ի այց արդ զամենայն յանցանս քո եւ զվնաս զոր արարեր թողում քեզ . արի առ զկին քո եւ զորդիս եւ եկ այս . եւ տաց քեզ ազարակս , այգիս , եւ ձիթենիս , եւ սերմանս զի վարեսցես եւ հնձեսցես , եւ մեք սիրով նայեսցուք ՚ի քեզ : Ապա թէ ոչ՝ մի խաբեսցէ զքեզ յոյսն սնտօի , զի Բրիտանն այն՝ որ զանձն իւր ոչ կարաց ապրեցուցանել ՚ի հրէիցն , այլ կալան զնա եւ սպանին ՚ի վերայ փայտի , իսկ արդ զքեզ զիարդ կարէ ապրեցուցանել ՚ի ձեռաց իմոց : Օ ի թէ իջանիցես յանդունդս ծովու՝ ձգեցից զցանցս իմ եւ ըմբռնեցից զքեզ . եւ ապա տեսանիցես զի այնպէս որպէս դու ոչ կամիցիս :

Աւ առեալ Հայրակղի զհրովարտակն հրամայեաց ընթեռնուլ առաջի հայրապետին եւ ամենայն մեծամեծացն . եւ ապա մտին ՚ի տունն Աստուծոյ , եւ տա-

բաժնեալ զհրովարտակն առաջի սրբոյ սեղանոյն , անկան
 ՚ի վերայ երեսաց իւրեանց յերկիր առաջի Տեառն . եւ
 լացին դառնապէս . զի տեսցէ Տէր զնախատինսն զոր
 նախատեսաց զնա թշնամինս իւ հաճոյ թուեցաւ Հայ-
 րակղի եւ ամենայն սինկղիստոսիցն նստուցանել զորդին
 Հայրակղի յաթոս թագաւորութեան . որ էր մանուկ
 փոքր . եւ ինքն հանդերձեալ կաղմել զնալ ընդ արե-
 ւելս , նաւել ՚ի Բաղկեդոն . իւ զոր պարտից արքային
 որ յաշխարհին՝ ոչ գիտացին . եւ Հայրակղի ժողովեալ
 զամենայն արեւելեայս իրրեւ հարիւր եւ քսան հա-
 զար , գիմէ ՚ի վերայ խոսրովայ իւ ճանապարհ արար-
 եալ ընդ կողմն հիւսիսոյ ել դէպ ուղիղ ՚ի Արնոյ քա-
 ղաք , եւ անցանէ ՚ի Շիրակ , եւ հասեալ ՚ի Գուին աւերէ-
 զնա , եւ զՆախճաւան , եւ զՈրմի , եւ գիմեալ ՚ի Գան-
 ձակն Ատրպատականի , բրէ զնա , աւերէ զԱհմատան ,
 եւ զՄայ , կործանէ զբաղին հրատին մեծի , որում
 Ոչնապն՝ կողնն , եւ շնուն զծովակն որ յանդիման հրա-
 տին՝ գիականքք . զնստուն եւ զանասունն , զայր եւ զկին
 եւ զմանուկ առ հասարակ մաշեցին ՚ի սուր սուսերի .
 եւ արքայ խոսրով զարհուրեալ պատրաստի ՚ի փա-
 խուստ , քանզի զօրացաւ յաղթութիւնն Հայրակղի .
 եւ ամենայն ուրեք ուր եւ հանդիպէր զօրուն պարտից
 առ հասարակ ստտակէր զամենեսեան մինչ ոչ մնալոյ
 ապրեալ :

Օ այս յառաջագոյն իմացեալ հին պատմագրին , յա-
 ռաջատես զկործանումն նոցա յայտ առնէ . եւ զոր
 ասեն այսպիսի ինչ է , վայ քեզ . եղնկ դու երկիրդ
 պարտից , յորժամ բազմախուռն դունդք զօրացն յու-
 նաց ՚ի քեզ արշաւանս եղեալ հասանիցեն եւ հար-
 կանիցեն զքեզ ՚ի սուր սուսերաց , եւ յառաթուր սըմ-
 բակաց Ուայ քեզ . եղնկ դու այր քաջ արքայդ մե-
 ծանուն , յորժամ կարկառիցէ Բարձրեայն զձեռն իւր
 ՚ի կործանել զքեզ , եւ ՚ի խորտակել զգաւազան ամ-

բարտաւանութեան քո , յայնժամ մերկասցի արեղակն զոյս իւր 'ի քէն , եւ զգեցուցէ քեզ խաւար , յայնժամ ահագինս որտալով ճայթիցէ 'ի վերայ քո երկինք . եւ լսիցէ հնչիւն եւ բամբիւն եւ զղրղիւն յանդնդոց . ճայն որտալոյ ամբակաց բազում ամբոխից երիվարաց , եւ աղաղակ բազում սպառազինաց յարձակեսցին 'ի վերայ քու : } յայնժամ ամօթալից աչօք տեսցես զբազմափառ եւ զպայծառացեալ նշանս զրոշմացն բարձրացելոց : } յայնժամ թանձրացեալ մթասցի , բալ եւ մառախուղ , խաւար 'ի վերայ լերանց եւ դաշտաց քոց . յայնժամ կերիցէ սուր զպատերազմողս քո . ելցեն 'ի քեզ փայտահարք բազումք եւ կոտորեսցեն զմայրս քո մեծամեծս . եւ զմատաղատունկս բարձունս . յայնժամ ելցէ հուր 'ի քէն ծնեալ եւ կերիցէ զքեզ եւ զբազմութիւն ուստերաց եւ դստերաց քոց , 'ի քէն ակնունելով զբորբոքումն : } 'ի որովք բարձրացար եւ ամբարտաւանեցար , նախմբք խոնարհեսցիս եւ անկցիս : Վրակտեսցի եւ աւերեսցի պերճութիւն տաճարաց քոց . եւ ամենայն ուրեք անարգեսցի : Աւ զոր ծնար եւ գգուեսցերն քեզէն կոչեսցես 'ի մահ : Այս ամենայն վճարեցաւ պարսից 'ի ձեռն յունական սրոյն :

Իսկ Խոսրովու կարծեալ 'արձարծեալ զգօրս իւր , եւ որք 'ի զրանէն արքունի որ կոչին համհարցք ² եւ փուշտիպանք , եւ ամենայն արք ընտիրք տան թաղաւորին ոյժ առեալ դարձեալ պատերազմել ընդ Հայրակղի . եւ նա գնաց ընդ դէմ նոցա սատիկ զօրութեամբ . եւ եղեւ բալ եւ մութ թանձրամած խաւարին 'ի վերայ երեսաց ամենայն երկրին . եւ ոչ գիտացին զօրն պարսից զդարձն Հայրակղի 'ի վերայ նոցա . մինչեւ երթեալ խառնեցան եւ բախեսցին զմիմեանս պատերազմօք . եւ այնպէս զօրացոյց Տէր զողորմութիւն իւր 'ի վերայ Հայրակղի յաւուր յայնմիկ տալ 'ի ձեռս

1 Այլ որինակ . արձարծել : 2 Այսպէս յօրինակն . գուցէ՝ համհարցք կամ համհարք , հացակիցք :

նորա զամենեանեան . եւ նորա հարեալ սատակեցին ըզ-
 նոսա սրով սուսերի յանկնայ . սպանին եւ զգորալարն
 ՚ի պատերազմին . եւ զմնացեալ սակաւսն ՚ի մէջ արար-
 եալ շրջափակ տուեալ , կամէին զամենեանեան սատակել :
 Եւ նոցա ձայն բարձեալ ողորմագին պաղատանօք առ
 Հայրակղոս , եթէ սատուածասէր եւ բարերար տէր
 արա ՚ի վերայ մեր ողորմութիւն , թէպէտ եւ չեմք ար-
 ժանի ողորմութեան : { } յայնժամ Հայրակղոս հրամայ-
 եաց առնել ՚ի վերայ նոցա ողորմութիւն : Եւ թողին
 զնոսա արք իբրեւ չորք հազարք , վիրաւորք բոկք եւ
 մերկք եւ հետեւակք : Եւ ընդ առաւօտն հրամայեաց
 Հայրակղոս ասպատակս սփռել ՚ի վերայ ամենայն երկ-
 րին , եւ հարկանել զամենայն երկիրն սրով սուսերի :
 Եւ խոսրով արքայ փախստական գնաց , եւ անցեալ
 զԳեկղաթաւ ՚ի Վեհկաւատ հրամայեաց զար կամուր-
 ջացն կտրել . եւ Հայրակղի հասեալ բանակեցաւ առ
 դուրս Տիպոն քաղաքի . եւ քանդեալ աւերեաց զա-
 մենայն սպարանս թագաւորին , եւ այրեաց զնոսա հը-
 բով , եւ բազում գանձս մթերեալս յափշտակեաց ան-
 չափ աւարաւ գանձս ոսկոյ եւ արծաթոյ . եւ հանդեր-
 ձից եւ անասուն բազում յոյժ , եւ բազմութիւն գեր-
 եաց իբրեւ զաւազ ծովու անթիւ : Ի այց տիկնայքն
 եւ հարձքն եւ ամենայն որդիքն արքայի , եւ արքունի
 երկվարացն էին անդէն ՚ի Վեհկաւատ . եւ սկսաւ խոս-
 րով արքայ ժողովել զմնացեալ նախարարս զօրացն եւ
 ՚զգօրն որ վերսեւալ էին ՚ի պատերազմէն : Եւ խօսէր
 ընդ նոսա սատակ եւ ահագին զատաստանօք եւ ըս-
 պառնալեօք . թէ ընդէր եւ դուք ոչ զմեռարուք ՚ի
 պատերազմին . քան թէ ելեալ փախստական գնացէք
 դալ առ իս եւ տալ համարձակութիւն ծառայի իմում
 ՚ի յայտքան վնաս . մի՞ թէ արդեօք զխոսրով մեռեալ
 կարծէիք : { } յայնժամ խորհուրդ միաբանութեան ՚ի մէջ
 առեալ ամենեցուն նոցա ասեն թէպէտ եւ ՚ի թշնա-

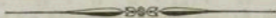
մեայն ապրեցաք , սակայն 'ի ձեռաց դորա մեզ չիք
 ապրել . արդ եկայք խմասցուք ինչ , { }այնժամ երդու-
 եալ միարանութեամբ գնացին 'ի գիշերի եւ անցին
 ընդ Չոմի վեհակաւատ . եւ կալան անդ գտիկնայսն ամե-
 նայն , եւ զհարձան , եւ զորդիսն արքայի , եւ զերխլարսն
 արքունական , որով եկեալ էր խոսրով արքայ 'ի Դիա-
 պոն . հանին գաղտաբար 'ի գիշերի , եւ արքայ խոսրով
 ոչ միոյ իւիք չէր տեղեակ . եւ զորդի նորա կաւատ
 նստուցին թագաւոր . եւ նա դիմեալ եկն 'ի վերայ
 նորա , եւ ոմն ընթացեալ ետ գոյժ վաղվաղակի խոս-
 րովու , թէ ապստամբեցաւ ամենայն արեաց երկիր 'ի
 քէն , եւ զորդի քո կաւատ նստուցին թագաւոր , եւ
 ահաւաղիկ դիմեալ գայ 'ի վերայ քո , Եւ ընդ ոստուց-
 եալ խոսրով 'ի յահէն եւ զարհուրեալ մեծաւ դողու-
 թեամբ , խնդրեաց իւր տեղի փախստեան , աղաղակ-
 եաց եւ ասէ , ձի , ձի , եւ մտեալ ' յասպաստանն , ոչ
 հանդիպեցան ձիոյ . յայնժամ արքայ խոսրով յայլա-
 կերպս եղեալ գնաց եմուտ 'ի բուրաստանն արքունի ,
 եւ երթեալ 'ի թաւ պուրակս բուրաստանացն մտեալ
 'ի ներքոյ թաւ թփոյ ծաղկոցն որ էր մուրտ բազում ,
 ղուղեալ դադարեաց : Եւ կաւատ արքայ հրամայեաց
 խնդիր առնել , եւ երթեալ 'ի բուրաստանն գտին զնա
 'ի թաւի անդ ղուղեալ . կալան զնա եւ եկին ամին
 զնա 'ի դախղիճ անդր , հրաման ետ արքայ կաւատ
 արկանել զնա 'ի տուն մի արքունական սենեկացն . եւ
 մտանէին առ նա արք 'ի նախարարացն խօսէին դա-
 տաստանօք եւ նախատէին զնա , անարգէին եւ գնային :
 Եւ եղև զաւուրս ինչ . ապա անարգեաց զնա եւ
 կաւատ արքայ , եհատ 'ի վերայ նորա դատաստան մա-
 հու , եւ հրամայէ արանց մտանել եւ սպանանել զնա .
 որք մտեալ քարտակատեցին զնա տապարօք 'ի սենեկի
 անդ եւ սպանին : Հրամայեաց եւ զեղբարսն իւր ըս-
 պանանել , որք 'ի միում ժամու սպանան արք քառա-

սուն, ամենեքեան 'ի չափ հասակի եկեալ, եւ Վաւատ արքայ հաստատեցաւ յաթոս թագաւորութեան. եւ արար խաղաղութիւն մեծ ընդ կայսեր եւ ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան իւրոյ: Կ'տ եւ Վայսեր զամենայն 'զոր եւ կամեցաւ առնուլ. եւ մինչդեռ խորհէր արքայ Վաւատ վասն շինութեան աշխարհի եւ խաղաղութեան, եհաս նմա վախճան կենաց եւ մեռաւ, կեցեալ ամիսս վեց: Կ'ւ յետ մահու նորա նրստուցին թագաւոր զորդի նորին զԱրտաշիր. կարի տրղայ մանուկ: Հայնժամ Հայրակղէս գրէ առ Խոսեամ եւ ասէ, Վաւատ թագաւորն ձեր վախճանեցաւ, եւ որդի նորա մանուկ տղայ է. բայց արդ 'ի քեզ հասեալ թագաւորութիւնդ, եւ ես քեզ տաց զնա, եւ եթէ զոր պիտոյ իցէ յօգնականութիւն արձակեցից որչափ եւ կամիս. բայց արդ եկ 'ի կողմանցդ յայդցանէ. եկից եւ ես յասորեստան, եւ երդումն արարեալ ուխտ դիցուք 'ի մէջ մեր երկոցունց, խաղաղութեամբ ունել զթագաւորութիւնս Կ'ւ հաւանեալ Խոսեմայ եկն առ Հայրակղոս արքայ յունաց, թողեալ 'ի նա զԵրուսաղէմ, եւ զՎեսսարիայ պաղեստինացւոց, եւ զամենայն կողմանս անտիրացոց, եւ զամենայն քաղաքս գաւառացն այնոցիկ. եւ զՏարսոն կիւրիկեցւոց, եւ զմեծ մասն Հայոց, եւ զամենայն զոր միանգամ կամեցաւ Հայրակղոս. եւ ուրախ եղեւ մեծապէս խընդութեամբ. եւ Հայրակղոս տայ նմա զթագաւորութիւնն. եւ խոստանայ զոր որչափ եւ պիտոյ իցէ: Կ'ւ խնդրէ 'ի նմանէ խնդիրս առաջին, ասէ. զԱստուածընկալ սուրբ Նշանն զոր գերեցեր յԵրուսաղէմէ, խնդիր արարեալ մեծաւ փութով այօրէն դարձուցես: Հայնժամ երդուաւ նմա Խոսեամ եւ ասէ, հրամայեա՛ս արձակել արս հաւատարիմս, եւ ես յորժամ հասից 'ի դուռն արքունի, 'ի նմին ժամու խնդիր արարից Խոսէին, եւ գտեալ զնա տայց զքերել առ քեզ, եւ արար

1Յ. Վ. օրինակ զոր ինչ եւ կամեցաւ. 2Յ. Վ. օրինակ. բերել զնա առ քեզ:

նմա հաւատարմութիւն յո՞ժ գրով , եւ կնքեալ աղիւ-
 քստ սովորութեանն իւրեանց երդումն , եւ խնդրեաց ՚ի
 նմանէ զօր ինչ սակաւ յերեւելի մարդկանէ , յորս
 ինքն վտահն էր : Իսկ խոռեմայ առեալ զզօրան երթ-
 եալ ՚ի թագաւորանիստն , հրաման տուեալ այլոց ու-
 մանց սպանին զտղայ թագաւորն զԱրտաշիւր : Զայն-
 ժամ արձակեաց Հայրակղոս արս հաւատարիմս առ
 խոռէմ , վասն Աստուածնկալ սուրբ Խաչին . եւ նորա
 խնդիր արարեալ մեծաւ ստիպով մինչեւ կարացին զը-
 տանել նովիմբ Աղազմածաւ . եւ ետ յայրսն որք եկ-
 եալ էին . նորա առեալ գնացին փութանակի եւ ետ
 բերողայն Հայրակղոս ինչս բազումս եւ մեծարեալ
 արձակեաց պատուով : Եւ գումարեալ Հայրակղի զա-
 մենայն զօրս իւր յորդոր եւ խնդալից սրտիւ , բազմու-
 թեամբ զօրաց ել ընդ առաջ սուրբ Նշանին , ՚ի պատիւ
 հրաշալի եւ երկնաւոր դանձուն . եւ տարեալ հասու-
 ցանէր ՚ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ : Եւ սպա անտի
 ոչ սակաւ ինչ լինէր յաւուր յայնմիկ ձայն լալոյ հե-
 ղումն արտասուաց յահագին բորբոքմանէ սրտից նո-
 ցա . եւ գութ խանդաղատանաց թագաւորին եւ իշխա-
 նացն եւ զօրացն ամենեցուն եւ բնակչաց քաղաքին .
 եւ ոչ որ կարէր երգել զօրհնութիւն սաղմոսացն , եւ
 կամ լսել ՚ի գթալից արտասուաց ժողովրդեանն միան-
 դամայն եւ յայնչափ խնդութենէն : Եւ կարգեալ հաս-
 տատեաց Հայրակղոս զսուրբ Նշանն անդէն ՚ի տեղւոջ
 իւրում ՚ի սուրբ Գողգոթայ : Եւ բայտեաց ամենայն
 եկեղեցեացն , եւ աղքատաց քաղաքին օրհնութիւն եւ
 զինս խնկոց , եւ ինքն գնաց ՚ի միջագետս ասորոց , զի
 կալեալ հաստատեացէ ինքեան զքաղաքսն . եւ զսահ-
 մանսն ամենայն որ առ խոսրովաւ եւ առ Մուրկաւ հաս-
 տատեալ էր : Եւ եկաց Սուրբ Խաչն Տերունական
 Աստուածակերտ քաղաքին մինչեւ ցմիւսանգամ ա-
 ռածն Երուսաղէմի , որ յորդւոցն Իմայելի :

Լւս խոռեմայ առեալ զԹագաւորութիւնն յաւուր միում զգեցեալ էր հանդերձ Թագաւորական, եւ հեծեալ յերկաւար արքունի, եւ շրջէր ՚ի մէջ ամենայն զօրացն իւրոց ցուցանել զինքն եւ քաջալերել զգօրն, եւ յանկարծակի ՚ի Թիկանց կողմանէ յարձակեալ ՚ի վերայ նորա արանց, հարեալ սատակեցին զնա Մպա Թագաւորեցուցին ՚զԲօրն զգուտրն խոսրովայ որ էր կին նորին, որում Բամբիչն կոչէին. եւ կարգեցին հրամանատար ՚ի գրանն զխոռօխ Որմզդ, որ եւ սպանաւ ՚ի Բամբչանէն որ կոչէին Բոր: Լւս կալաւ Բօրն զԹագաւորութիւնն ամս երկու եւ մեռաւ: Լւս յետ նորա ածին զխոսրոյ զոմն տղայ մանուկ եւ նստուցին իւրեանց Թագաւոր. եւ նա փութանակի վախճանեցաւ. ապա ոմանք Թագաւորեցուցին զԱզարմիկ գուտր խոսրովու. եւ զօրն խոռեմայ Թագաւորեցուցին զՈրմզդ ոմն ՚ի Մծուին քաղաքի. եւ յայնմհետէ նուազեալ պատասեցաւ Թագաւորութիւնն պարսից: Ճետ այսր ամենայնի Յազկերտ Թագաւորեաց ՚ի Տիպուիլն, եւ ունէր զԹագաւորութիւնն երկիւղիւ. եւ ոչ հրամանատու այլ անձնապահ: Որ եւ ՚ի սա հասեալ վախճան եղև Թագաւորութեանն պարսից զոր յետ սակաւու միոյ ասացուք: Մստանօր եւ ՚ի դէպ ելանէ մարդարէութիւնն Դանիէլի, տեսութիւն անհեղեղ պատկերին բազմախառն նիւթօքն ՚ի վերայ խեցեղէն եւ երկամթեղէն ոտիցն:

Թե որպէս եղև բարձունն շար Թագաւորութեանն պարսից. եւ փոխանորդեաց իսմայէլական:

Ինք ժամանակս Հայրակղի Ուայսեր հոռոմոց էր հասեալ ՚ի վախճան Թագաւորութիւնն պարսից: Լւս յայնմ ժամանակի երթեալ ժողովէին ՚ի քաղաքն Եղե-

սացւոց արք երկոտասան հազար յամենայն ցեղիցն Իս-
րայէլի, զի տեսին եթէ մեկնեցաւ զօրն պարտից, եւ
թողին ՚ի բաց զքաղաքն. նորա երթեալ մտին անդ,
փակեցին զդրունսն եւ ամրացան ՚ի նմա. եւ սկսան
ապստամբել ՚ի հռովմայեցւոց տերութենէն:

Իսկ թագաւորն Հայրակղէս հրաման ետ պաշարել
զնոսա. զոր Թէոդորոս եղբայր թագաւորին եւ բազ-
մութիւն զօրացն կամեցան սատակել զնոսա Իսկ թա-
գաւորն հրաման ետ երթալ զնալ ՚ի սահմանաց իւրոց.
եւ նոցա կալեալ զճանապարհն անապատի՝ զնային ՚ի
Տաճկաստան առ որդիսն Իսայէլի ՚ի քաղաքն որ կոչի
Մադիամ. զոր աւերեացն Իսրայէլ յելանելն իւրում
յեզրագտակ, եւ ընդ պատերազմելն ընդ Բաղակայ ար-
քայի Մովսարայ: Եւ քանզի իշխանութիւնն պարտից
յոյժ լքեալ էր, եւ աներկիւղ շինեցին զքաղաքն Մա-
դիամ, եւ բնակեցան ՚ի նմա:

Ճշդին պատգամս առ որդիսն Իսայէլի, եւ ցուցա-
նէին զմտերիմ հարազատութիւն. թէ որդիք Աբրա-
համու եմք, մեք եւ զուք եղբարք. պարտ է ձեզ գալ
յօդնականութիւն մեզ, եւ առցուք զերկիր ժառան-
գութեան մերոյ: Իսկ նորա թէպէտ եւ հաւանէին՝
այլ էր եւ հակառակութիւն մեծ ՚ի մէջ նոցա. քանզի
որոշեալ էին պաշտամամբ կոց, ըստ իւրաքանչիւր
կամաց:

Ճայնմ ժամանակի էին եղբարք բռնակալք ոմանք
՚ի կողմանս ապառաժ արարիոյ ՚ի տեղւոջն Փառան, որ
այժմ կոչի Մաքայ: Արք պատերազմողք զօրագլուխք,
պաշտօնատարք մեհենին ամովնացւոց պատկերին, որ
կոչի Սամամ եւ Բաբար: Դէպ եղև միում ՚ի նոցա-
նէ մեռանել որում կոչէին Աբգլայ. եւ որդի նորա
մնացեալ մատաղ հասակաւ որում Մահմէտ կոչէին.
զոր առեալ սնուցանէր հօր եղբայր իւր Ապուտալայ,
մինչեւ ցարբունս հասակի, եւ ՚ի չափ ինչ հասեալ

† Այլ որինակ վասն որոյ աներկիւղ:

բնակեցաւ առ ումեմն մեծատան 'ի նոցունց ազգա-
կանից . 'հարկանէր նմա սպասաւորութիւնս միամիտս ,
արածէր ուղտս , եւ լինէր հրամանատար տանն նորա
Լւս իբրեւ անցին աւուրք ինչ . վախճանեցաւ տանու-
տէր տանն Տեսեալ կնոջն զՄահմէտ այր հաւատարիմ
եւ շուշմագոյն յամենայն իրս աշխարհականս , եղեւ
նմա կին . եւ ետ 'ի ձեռն նորա զամենայն հոգս տան
եւ ընչից . եւ եղեւ այր թանգար արուեստիւ եւ հը-
մուտ վաճառականութեան . հարկանէր ճանապարհս
հեռաւորս 'ի գործ վաճառականութեանն , յԵղիպտոս
եւ 'ի կողմանս պաղեստինացւոց . եւ մինչ այսմ գործոյ
պարապէր , դէպ եղեւ նմա 'ի կողմանս եգիպտացւոց
հանդիպել առն միոյ մննազնի որում կոչէին Սարգիս
Բհիրայ , որ էր եղեալ աշակերտ մոլեղնութեանն արի-
անոսաց . սմա ծանօթացեալ եւ սիրողացեալ ժամանա-
կաւ ուսուցանէր բազում ինչ նմա , եւ յորովագոյնս
զհնոց կտակարանաց , եւ եթէ ոչ գոյ բնութեամբ
որդի Աստուծոյ Լւս միջնորդէր նմա հետեւել հաւա-
տոյ առաջնոյ Իսրայէլականացն : Օ ի թէ յայս եկես-
ցես իմով հրամանաւ , եղիցիս զօրագլուխ մեծ եւ ա-
ռաջնորդ ամենայն տոհմի բո : Հուշ առնէր նմա եւ
զխոստումնն Աստուծոյ առ Աբրահամ , եւ զկարգս
թրիատութեանցն եւ զզոհիցն , եւ զայլոցն ամենեցուն ,
զոր ոչ է այժմ ասել մի ըստ միով . եւ յայս լինէր խո-
կումն Իսրայէլացւոցն մինչեւ իսպառ :

Լւս եղեւ 'ի միում աւուրք 'ի դալ նորա 'ի նմանէն ,
ձայն օտարոտի եւ ազգումն ահագին . . . անկեալ 'ի
վերայ նորա ուշաթափ անկեալ դնէր
.
հարցեալ ցնա որք նորին ուղեկից . թէ որպիսի պատ-
ճառաւ անկեալ եղեր 'ի մտաց . ասէ ձայն իմն ահա-
ւոր հրեշտակի անկեալ 'ի վերայ իմ , հրամայեաց եր-
թալ պատգամաւոր յազգն իմ , ցուցանել զԱստուած

արարիչ երկնի եւ երկրի . առնուլ ինձ անուն զլիաւորութեան , եւ զստութիւն հաւատոց որ 'ի կուռս յանդիմանել եւ քակտել : Լ,ւ եկեալ 'ի Փառան զնոյն ասաց երկրորդել զբանս զայստիկ առ հօր եղբօրն իւրոյ որ կռէր Ապղջէհր : Լ,սէ . զի՛նչ է նոր հաւատոց որ այժմ 'ի քէն երեւի . եթէ այլ եւս յաւելցիս ասել , անձին քում զու եղիջիր պարտապան . եւ նա տրտմեալ զնաց 'ի տուն իւր քանզի հանապազ սպիպեր զոր համարէր 'ի հրեշտակէ զանկաննն 'ի մտաց : Լ,ւ բազումք 'ի նոցանէ հաւանեցան նմա պատգամաւոր Աստուծոյ ասել :

Լ,ւ յաւուր միում լեալ նորա 2'ի տխրութեան 'ի սպառնալեաց հօր եղբօրն իւրոյ , եկն եմուտ առ նա Ալի որդի Ապուտայի , եւ ասէ . զի՛նչ են պատճառքդ զի նստիս տխրեալ . եւ նա ասէ զԱստուած արարիչ երկնի եւ երկրի պատմեմ , եւ անարդեն զիս սպառնալեօք : Լ,ւ Ալի էր այր քաջ , ասէ ցնա . արի՛ ելցուք քանզի են եւ ընդ մեզ արք բազումք , թերեւս լիցի ելք իւրացդ պիտանութեամբ :

Լ,ւ ելեալ նոցա արտաքս սկսաւ խօսել Մահմէտ հրապարակաւ զնոյն բանս . եւ եղեւ աղաղակ մեծ 'ի միջի նոցա եւ կռիւ , այնքան մինչեւ բազումք 'ի նոցանէ 'ի սուրս զիմեցին . եւ պարտեցաւ կողմն Մահմէտի , եւ միրաւորք բազումք լինէին յերկոցունց կողմանցն , եւ փախտական եղեալ Մահմէտ եւ Ալի . եւ ընդ նոսա իբրեւ արք քառասուն . եկին 'ի քաղաքն Մադիամ զոր եւ ասացաք յառաջագոյն . եւ ուսեալ հրբէիցն զպատճառս փախտեանն խրախուսեցին 'ի միաբանութիւն ճշմարիտ ասել զասացեալն . իբրեւ նախանձախնդիրք Աստուծոյ , եւ որդիք Աբրահամու եւ եղբարք միմեանց : Լ,ղեն ընդ նմա եւ ուխտեցին ուխտ , եւ ետուն նմա կին յազդէն իւրեանց . եւ պատրաստեցան լինել ընդ նմա , որպէս եւ կամք իւր հրամայես :

ցեն . զոր թէ ասիցէ որ ՚ի հրամանէ Աստուծոյ լինել սկիզբն առաջարկութեանն այնորիկ . Գումարեցան ՚ի միասին հրէայքն հանդերձ Իսմայէլացոյք , եւ եղեն բանակ մեծ եւ ելեալք ՚ի վերայ Փառանու արարին մեծ խորտակումն դիմադարձացն , սպանին եւ զԱպրդջէհն , եւ զբազումս ՚ի զօրէն ամոնացւոց եւ մովբացւոց . կործանեցին եւ զպատկերսն Սամամայ որ ՚ի բագնին այնորիկ . յանգղնեցան ասել եւ զմեհեան տուն Աբրահամու , հնազանդեցուցին եւ զամենայն բնակիչս սահմանացն մերձակայից , եւ զապտամբսն միահաղոյն բարձին սրուի Տեսեալ Մահմէտի գլխողութիւն իրացն , եւ զմիաբանութիւն հրէիցն , ասաց զինքն գլուխ եւ առաջնորդ ամենեցունս Կարգեաց հրամանատարս եւ զօրագլուխս ինքեան Դիսմայէլականաց անտի , զԱլի , եւ զԱպուբիբր , եւ զԱմր , եւ զՌեթմանու Լու յղէ պատգամ առ թէ ողորոս եղբայր Հայրակղի , ըստ այնմ որում հրէայքն եղեն ձեռնտու . եթէ զերկիրդ զայդ Աբրահամու խոստացաւ Աստուած եւ զաւակի նորա , եւ ՚ի ձեռս նոցա էր բազում ժամանակս . եւ եթէ վստան չարութեան գործոց նոցա տաղտկացաւ Աստուած եւ ետ ՚ի ձեռս ձեր , բաւական լիցի ձեզ այդչափ որչափ ՚Կալէբդ . եւ արդ մեք զաւակ Աբրահամու եմք . եւ զխոէք դուք զխոստումնն որ առ Իսմայէլ հայրն մեր . տուք ՚ի մեզ զերկիրդ մեր խաղաղութեամբ . ապա թէ ոչ առցուք պատերազմաւ , ոչ միայն զայդ , այլ եւ զայլ եւս բազումս Լու նորա կամեցեալ ցուցանել թագաւորին , ՚ի սոյն աւուրս վախճանեցաւ Հայրակղէս . իսկ որդի նորա Արատանդին , ոչ ունէր յանձին ըստ կամաց նորա պատասխանի . այլ հրամայէր միայն զգուշանալ , եւ ոչ ելանել պատերազմաւ ընդդէմ նոցա , մինչեւ տեսցէ զելս իրացն . եւ բանակն Իսմայէլի հզօրագոյնս ստիպէր ՚ի պատերազմ . եւ նորա կամեցեալ անձնապահ լինել աշխարհին , գնացին ընդ

դէմ նոցա . Թողեալ զերիվարս իւրեանց , 'ի հետիոտս ելին ընդ դէմ նոցա : Իսկ նորա քանզի 'ի հանգստեանն էին դիմեցին 'ի վերայ նոցա , եւ նոցա 'պարտասեալք 'ի ծանրութենէ զինուցն , եւ 'ի ջերմութենէ տապոյ աւրեգականն , եւ 'ի սաստիութենէ աւազոյն , որ ոչ ունէր զկայ ոտից եւ 'ի հետեւակազնացութենէն , եւ ամենեքումք թշուառացեալ անկան 'ի ձեռս թշնամեացն , որք դատեցին 'ի սուրս իւրեանց . եւ եկեալ 'ի տեղի բանակի նոցա , առին աւար բազում . եւ սկսան աներկիւղ տարածանել 'ի վերայ երկրին . քանզի ոչ կասկածէին 'ի պատերազմէ իմեքէ :

Յայնժամ տեսեալ Երուսաղէմացւոցն զանհնարին դիպուածսն անօգնականութեանն , առին զԱստուծային Սուրբ Նշանն Տէրունական հանդերձ այլ սպասիւք Եկեղեցեացն , փախուցին 'ի քաղաքն թագաւորական 'ի կոստանդին . եւ Իամայել տիրեաց ամենայն հրէաստանի :

Իսկ արեղայն արիոսեան զոր յառաջագոյն ասացաք վարդապետ Մահմէտի , տեսեալ զյաջողութիւն իրացն , յարուցեալ եկն առ Մահմէտ ցուցանել նմա զգութեբայտեաց , իբրեւ յիւրմէ վարդապետէ ուսեալ եւ հաս այնպիսի իրաց :

Իսկ նա քանզի 'ի հրեշտակէ ասէր ունել պատգամ եւ ոչ 'ի մարդոյ , յոյժ դժուարեալ ընդ իրսն սպան զնա 'ի գաղտնիս :

Ի սոյն ժամանակս էր այլ ոմն 'ի կողմանս պարսից միայնացեալ կրօնաւորութեամբ , էր եւ նորա աշակերտ մի որում անուն էր Սաղման . որ 'ի ժամ մահու միայնակեցին , սպառուիրէր նմա եւ ասէր , որդեակ 'ի վախճանելս իմում մի կայցես յայսմ աշխարհի , զի մի կորուսցես զկարգ քո 'ի մէջ անհաւատից . այլ երթիցես 'ի կողմանս եգիպտոսի , բնակել 'ի մէջ բազմութեան եղբարց , զի շահեսցիս զողիդ քո : Եւ վախճանեալ մի-

այնակեցին, կամեցաւ կատարել զպատուէր նորա Սաղմանո Վէպ եղեւ նմա ճանապարհաւ գալ ՚ի քաղաքն Մաղիամ, էր եւ ծանօթ գիտութեան գրոց թէպէտ եւ ոչ կատարելապէս: Օ սա տեսեալ Մահմէտի կոչեաց եւ յարեցոյց առ ինքն, հրամայեալ նմա գրել զիրս օրինաց ազգին իւրոյ, ձեռամբ Աբութուռայ ՚Իսմայէլացոյ. քանզի ինքն ոչ գիտէր զիր եւ ոչ դպրութիւն: Իսկ Սաղման յանձն առ գրել նմա. եւ գրէր զիրս յօղուածոյս. էր ինչ որ ՚ի ստոյգ յիշողութենէ, եւ էր ինչ որ կարծողական բանք. այլ եւ ինքն Մահմէտ տայր 2 գրել զոր մեք ՚ի բազմաց զսակաւս յիշեսցուք: Քանզի ասէր զինքն միտարիչն՝ զոր խոստացաւ Տէր Քրիստոս առաքել աշակերտացն իւրոց. եւ զինքն համեմատ Փրկչին ասաց լինել, եւ ուղեկից ճանապարհի նորա յասելն Եսայեայ Մարգարէի հեծեալ մի իշոյ, եւ հեծեալ մի ուղտու. զայս ամենայն յինքն յարակցէր: Եւ փոխանակ սուրբ մկրտութեանն, հանապազ ողողանիլ ջրով. եւ զայն բաւական համարել ՚ի սրբութիւն: Եւ զերկնային պարգեւացն որ ՚ի հանդերձեալսն խոստացաւ Տէրն, զանպատում եւ զհրեշտակային նորոգութեանն, նա ասաց լինել անդ կերակուրք եւ ըմպելիք ուժգին. զոր եւ կամեսցի ուտել անյագարար՝ պատրաստ դտանիցէ, եւ կանանց կուսից մնացելոց, հանապազ անյագարար խառնակումն: Եւ երկայնագոյնս է զամենայն բանս. . . նորա շարագրել. զի յոյժ բազում է. . . . : Եւ զայս ամենայն հաստատեալ եղ ազգի իւրում կոչելով Նուրանս

Եւ նորա եւս բազմագոյնս քան զայս հաստատեալ եղ ազգի իւրում օրէնս եւ կեցեալ ամս քսան ՚ի սմին, մեռաւ. եւ ինքն կացուցանէ ՚ի զլիաւորութիւն տաճկաց զԱպուբաքր, եւ կեցեալ

ԱՅՆ օրինակ. խորայէլացոյ. 2 գրել բանս զանուղայսս:

ամս երկուս մեռանիս Հետ այսորիկ կայ 'ի գլխաւո-
րութիւն տաճկաց Ամբ, որդի Հատասպայ ամս քսան
եւ ամիսս վեց: Սա հարածեաց զյոյնս, եւ դումարեալ
զօր բազում գնաց 'ի վերայ լքեալ թագաւորութեանն
պարսից յերկիրն պարթեւաց, 'ի վերայ Յազկերտի ան-
ուանեալ արքային պարսից, եւ փախեաւ Յազկերտ
յերեսաց նոցա, եւ ոչ կարաց ճողոպրել: քանզի հասին
զհետ նորա մերձ 'ի սահմանս քուշանաց. եւ կոտորե-
ցին զամենայն զօրս նորա. եւ փախուցեալ նա անկաւ
'ի զօրն թեոսաղաց, որ էին եկեալ նմա յօդնականու-
թիւն, որ եւ սպանին զնա հրամանաւ Իսմայէլի, կալեալ
զթագաւորութիւնն ամս քսան: Եւ յայնմ հետէ բարձաւ
տէրութիւնն պարսից եւ ազգին Սասանայ որ տեւեաց
ամս, Շխի: Արդ են ժամանակք թագաւորութեանն
պարսից, սկսեալ 'ի Ղիւրտսէ 'ցԴարեհնոն զոր սպան
Աղէքսանդրոս մակեդոնացի: Եւ ամբ անխխանու-
թեանն զոր ոմանք 'ի պատմագրաց գրեն, Վ, եւ այլք,
Հ: Եւ յետ այնորիկ պահզաւիկ թագաւորաց ժամա-
նակք որ կոչին Պարթեւք, մինչեւ յԱրտեւան որդի
Վաղարշու, զոր սպան ստախրացին Արտաշիր որդի Սա-
սանայ, որ առեալ զթագաւորութիւնն պարթեւաց,
տեւեաց մինչեւ 'ի ժամանակս Յազկերտի, որ վերջին
կացեալ թագաւոր պարսից սպանաւ 'ի տաճկաց: Եւ
համարին ամբ ժամանակացս այսոցիկ, 'ի Ղիւրտսէ մին-
չեւ ցթագաւորութիւնն տաճկաց ամբ, ՌճՎ:

Մաւի ամս քսան եւ ամիսս երեք, եւ աւուրս ինչ:
Եւ էր պատերազմ սաստիկ 'ի մէջ Ալեայ որդւոյ Ապու-
տարպի, եւ Մաւեսոյ ամս հինգ. եւ ամիսս երեք: Քանզի
ասէր Ալի անգաւոր ինքեան զգլխաւորութիւնն տաճ-
կաց: Հեզիտ որդի Մաւեսոյ ամս երեք եւ ամիսս երեք:
Աբղլմէլք որդի Մրուանայ ամս քսան եւ մէկ. եւ էր
հակառակութիւն մեծ եւ պատերազմ Աբղլայի որդւոյ
Զուբայրի ամս երկու եւ ամիսս երեք: Ի սոյն աւուրս

մեծ նեղութիւն եղեւ աշխարհին հայոց 'ի չարասէր կամաց նորա՝ 'Վ իղդ որդի Աբղլմէլքի ամս տասն . սա եւս աւելի խորհեցաւ չար , եւ պատրանօք խաբէութեան որսացեալ զնախարարս աշխարհիս հայոց , արար հրկէզ զամենեւեան 'ի քաղաքին Նախճաւան եւ յաւանին խրամի որ է 'ի ներքոյ Աստապատոյ վանացն յեր Երասխայ . եւ զաշխարհս ապականեաց գերութեամբ : Սուլիման որդի Աբղլմէլքի ամս երեք : Աւստ որդի Աբղլազիզա ամս երեք : Սա ազնուագոյն եղեալ քան զամենեօին . գրէ թուղթ հաւատոց առ Ղեւոն Սայսր յունաց , եւ ընկալեալ 'ի նմանէ պատասխանիս , բազում ինչ 'ի Վուրանէ անտի իւրեանց արտաքս ընկեց զյոյժ առասպելագոյնն , քանզի ստուգապէս ծանեաւ զզօրութիւնն , թէպէտ եւ ոչ համարձակեաց զամենայն բառնալ , այլ յոյժ պատկառանօք ամաչեցեալ լքաւ 'ի ստութենէ անտի որ յանդիմանեցաւ 'ի թղթոյ կայսերն , եւ 'ի ձեռն այսորիկ ցուցանէր բարեմտութիւն մեծ առ ազգս Քրիստոնէից . եւ ամենայն ուրեք բարեացապարտ զինքն ցուցանէր . գերեաց գերեդարձ արար . եւ ամենեցուն շնորհէր ըզյանցանս , եւ ձրի թողութիւն առնէր . եւ առ իւր 2 ազգըն ցուցանէր մտերմութիւնս , առաւել քան զամենայն առաջինս : Աւ բացեալ զմթերս դանձուցն բաշխէր առատապէս ամենեցուն իւրոց սպայիցն : Արդիտ ամս վեց . սա էր այր ժանտ . եւ մոլեկան հոգւով շարժեցեալ բազում չարիւք մարտնչէր ընդ ազգն Քրիստոնէիցն . տայր հրաման փշրել եւ խորտակել զկենդանագրեալ 5 Պատկերս Ճմարիտ Մարդեղութեան Փրկչին՝ եւ նորին Աշակերտացի Խորտակէր եւ զնշան Տերունական խաչին զոր ուրեք ուրեք կանգնեալ լինէին . քանզի յոյժ ստիպէր զնա հոգին մոլեկան : Տայր հրաման եւ խողասպանութեան , եւ ջնջէր յերկրէ զբազ-

1 Երբնական . վեցք : 2 Այսպէս յորինական . գուցէ պարտի լինի՝ առ մեր ազգն : 3 Այլ օրինակ . պատկերս տերունականս Ճմարիտ :

մութիւն արօտական խողիցն, Լյւ ՚ի կատարումն ա-
մենայն չարեաց հասեալ ինքն խեղդեալ ՚ի դիւէ սա-
տակեցաւ: Հոմորեհեշմ ամս ինն եւ տասն. Վլլիթ ամս
երկու . Մրուան ամս վեց . Աբղլայ ամս երեք . միւս
Աբղլա ամս քսան երկու . Մահադի ամս տասն . Մահ-
մետ որդի Մահադեայ ամս ութ . Մուսէ ամս մէկ .
Ահարոն ամս հինգ . Մահմետ որդի Ահարոնի եւ կնօջ
Չուպետայ ամս չորս . Մայմոն եղբայր նորա ամս քսան
եւ մէկ . Սահակ Մահմետի որդի ամս ինն . Ահարոն որ-
դի Մահմետի ամս հինգ եւ ամիսս վեց . Տափր որդի
Մահմետի ամս եօթն եւ տասն Լյւ զրոյցք ժամանակաց
սոցա յայլոց գրեալ յառաջագոյն , աւելորդ համարե-
ցաք երկրորդելէ՛ Նա եւ զանուանս նոցա եւ զթիւ ժա-
մանակացն այլափոխս ետուն մեզ . Թերեւս վասն շփոթ-
եալ եւ հակառակասէր ազգին որ ՚ի կողմանս Դամաս-
կոսի կացեալ, ոմանք Թադաւոր ասէին զինքեանս . եւ
այլք՝ յասորեստանի կացեալ զինքեանս ասէին Թա-
դաւոր . մինչեւ ՚ի ժամանակս Աբղլայի, որ միապետ-
եալ զամենայն , շինեալ քաղաք եւ տուն արքունի ,
վասն ամուր զգուշութեան արքունեաց , զԲաղդադ :
Լյւ քանզի Թարգմանի Աբղլայ ծառայ Աստուծոյ ըստ
հազարական լեզուին . այս այն Աբղլայն է զոր ազգ-
իւր ասացին Աբղլանգէ , այսինքն ծառայ դանդի , եւ
ոչ Աստուծոյ . վասն սաստիկ զօշութեանն եւ անյազ-
ազահութեանն :

Ի այց մեզ կայ առաջի ասել վասն Տափրայ եւ չար
գործոց նորա , անգիրս մնացեալ յայլոց , զոր կատար-
եաց ՚ի վերայ աշխարհի հայոց երկայնագոյն ժամանա-
կաւ , եւ անըմբերելի նեղութեամբ ՚ի մերս հանդիպ-
եալ աւուրս , որ էր Հայոց երեք հարիւր Թուականս :

Վասն թագաւորին ջախջախ գոր ինչ խորհեցաւ 'ի վերայ աշխարհիս Հայոց . եւ 'ի գլուխ եհան զկամս չարութեանն . եւ որ ինչ ընդ սովաւ նախ քան զնուլ վեցերորդ յորեկնի, եօթմանասուներորդ պոստիկային , յետ ինն եւ տասն ընդիբսիտնին . յորում բովանդակին ժամանակք բռնակալութեանն տաճկաց ամբ, Միթ, ըստ թուոց Հայերէն տուժարի, թագաւորէ տաճկաց Վեդըլ ոմն ջախար անունս :

ԼՍՐ ոմն ջախիբ խրոխտ եւ ամբարհաւած . եւ սկսաւ եղջիւր ածել անօրէնութեամբ . եւ դուալով ոգորէր ընդ չորս կողմանս երկրին . եւ նեղեալ տագնապէր զխաղաղասէրս կենօք . քանզի կարի սիրելի էր նմա խառնութիւն եւ արիւնհեղութիւն . եւ հանապազ յանձն իւր տարակուսանօք տարուբերէր, թէ յո՞վ, եւ կամ յո՞ր կողմանս թափիցէ զդառնութիւն մահաբեր թունից իւրոց . եւ կամ ո՞ւր վասնիցէ ցանիցէ թափիցէ զբազմութիւն նետից 'ի կապարձից խորհրդանոցին, չարին հնարիմացութեան, եւ առ յո՞ժ յիմարութեանն հարեալ ցանկութեամբ, խլրդենի դիմօք, իբրեւ զգաղան մի կատաղեալ սկսաւ յարձակել 'ի վերայ աշխարհիս հայոց . եւ ըստ հնարագէտ ազգի իւրեանց խորամանկ կեղծաւորութեամբ, խաղաղասէր դիմօք առ սալաւ սակաւ ջանայր կատարել զկամս չարութեան իւրոց :

Ի սորա ժամանակս տիրէր Վասպուրական աշխարհիս Աշոտ 'ի տանէն Արծրունեաց, այր քաջայայտ եւ ճոխ 'ի բարձրագոյնս . յոր ձեռն բազում արութիւն նահաւտակութեան երեւեալ լինէին 'ի մարտս պատերազմաց եւ 'ի հանդէսս ²ճակատեցելոց 'ի միայնամարտիկ զինւորութեանս : Կւ խոյակապ եւ անուանի եղեալ քան որ յառաջագոյն քան զնա էին կացեալ իշխանք ընդհանուր հայաստանեայցս, որ յարեւելս եւ 'ի կողմանս հիւսիսոց . մանաւանդ որ 'ի վասպուրական աշխարհիս էին կացեալ նախարարք յիշխանական պետութիւնս :

Ինդ նոյն ժամանակս յիւ թագաւորն զոմն 'ի յաւազ նախարարացն վերակացու հայոց եւ հաւատաւ

քիմ՝ ՚ի վերայ հարկաց արքունի Ապուսէթ անուամբ , ըստ տաճկական լեզուին յարեւութեամբ երրայական դպրութեանն . եւ յերանելն նորա եւ մօտ լինել ՚ի սահմանս հայոց զօրօք բազմօք , մերձ ՚ի սահմանս Տարօնոյ առաջին կոչեցեալ հայոց :

Իշխան տարօնոյ Բաղարատ , վասն զի ունէր յայնժամ զղլխաւորութիւն բարձակցութիւն իշխանաց հայոց , որ էր ՚ի տոհմէն Բապրատունեաց , առաքէ զսմանս ՚ի մեծամեծաց իւրոց ընդ առաջ նորա պատարագօք ոսկոյ եւ արծաթոյ , եւ պատուական հանդերձից , համոզեալ մի ելանել յերկիրս հայոց : Բայց նորա ՚ի մօտ եղեալ էին , թերեւս պատիր խաբէութեամբ կարասցեն բառնալ զնոսա յիւրաքանչիւր տէրութենէ : Իսկ իբրեւ ծանուցաւ նմա անլոյժ միաբանութիւն ուխտի ընդ միմեանս Աշոտոյ եւ Բաղարատայ , ոչ ՚ինչ յայտնեաց զխորհուրդս չարութեանն զոր խորհեալ էին ՚ի վերայ նոցա . բայց միայն զհարկաց եւ զայլ հոգաբարձութենէ ծանուցանէ զպատճառ գալտեանն . եւ նորա տան տանել նմա զհարկս եւ հաստ արքունի . եւ դարձուցանեն զնա ընդ նոյն ուստի եկին Նորա դարձեալ դառնայ ՚ի Սամառայ եւ ծանուցանէ արքայի զոր ինչ գործեաց . եւ թէ զիսորդ են առ միմեանս միաբանութեամբ իշխանք հայոց . եւ զչարեալ ընդ խախանումն խորհրդոցն իւրոց , ամբաստան յոյժ լինէր զԱշոտոյ հանդերձ թղթովք տաճկաց որք էին ՚ի կողմանս հայոց , բազում այն ինչ զոր ստութեամբ քան թէ ճշմարտութեամբ զեկուցանեն զնմանէ գործս , եւ թէ հակառակս եւս թագաւորութեան քոյ քան ընդ դէմ լինի հանապազ . զնոյն եւ կողմնակալքն պարսից զբզբուէին զթագաւորն ամբաստան լեալ , ամբաստան լինել Աշոտի զպետութենէն տաճկաց :

Բայց ՚ի զնալ մեծ հաղարապետին յարքունիս , հաւատաց զվերակացութիւնն աշխարհիս հայոց , եւ ըզ-

Հարկս արքունի ՚ի ձեռս Մուսէի ումնմն որդւոյ Զօրահայի հազարացւոյ, որ տիրէր յայնժամ Արզնայ, եւ ներքոյ կողմանն Աղձնեաց մերձ ՚ի սահմանս Տարօնոյ:

— 0 —

Սառն պատերազմին Քաղարատայ իշխանին հայոց՝ եւ Մուսէի . եւ յաղթութեանն ՚ի ձեռն Աշոտոյ վասպուրական իշխանին զի եկն զօրավիգն Քաղարատայ:

Սա ժամանակին յայնմիկ էր խռովութիւն մեծ ՚ի մէջ Քաղարատայ եւ Մուսէիս Աւ զօրաժողով եղեալ Մուսէի պատճառաւ հարկաց արքունի, եկն եմուտ յերկիրն Տարօնոյ տալ պատերազմ ընդ Քաղարատայ: Աւ կուտեալ զբազմութիւն զօրացն մերձ ՚ի քաղաքն որ էր ձմերոց իշխանին հայոց . անցանէր բանակէր ամենայն զօրօք իւրովք . գունդ կաղմեալ ռազմ արարեալ զբոլոր զաշտաձեւ ուխտն ՚ի ներքս վահէր . վառեալք զինու եւ ամենայն պատրաստութեամբ ընդ դէմ զընդին հայոց:

Իբրեւ ետես իշխանն հայոց զզօրսն տաճկաց եկեալ բազում կազմութեամբ, հայեցեալ եւ յիւրեանց սակաւութիւնն . զիր պաղատանաց փութանակի տայր առ քաջ նահատակն Աշոտ իշխան . զի թէ հնար իցէ անյապաղ երազութեամբ անձամբ իւրով եւ զօրու եւ զինու ձեռնտու լիցի հասանել յօգնականութիւն նմա:

Իբրեւ յանդիման եղեն դեսպանքն մեծ իշխանի Աշոտոյ, եւ ընթերցաւ զգիր պաղատանացն եւ զխլաւտակարան նախնեացն . եւ զմերձաւորութիւն հարազատութեանն եւ զկապակցութիւն ուխտին՝ որ ընդ միմեանքս երդմամբք հաստատեալ Սուրբ Աւետարանաւն, եւ զՏէրունական նշանաւն . համագունդ ժողով առնէր ամենայն աշխարհին, եւ ամենայն նախարարօք Վասպուրական տերութեանն . փութանակի եւ վաղլաղակի

իւրաքանչիւր զօրօք անդր հասանէին:

Իշխան Աշոտ՝ եւ եղբարք իւր Գուրգէն եւ Գրիգոր զօրօք իւրեանց: Լ,ւ ՚ի տոհմէն Արծրունեաց Վահան, եւ Վասակ, եւ Մուշեղ, եւ Ապուպէտէճ, եւ Գուրգէն, եւ Վասակ, եւ Ապուջափր, եւ Մուշեղ, եւ Ապումայեայ, եւ Վասակ, եւ Վահան, եւ Համազասպ, եւ Վասակ որդի Գրիգորի, եւ Ապումիդէմ, եւ Մեհուժան, եւ Գրիգոր: Սոքա ամենեքին արք վեշտասան ՚ի տանէն Արծրունեաց զօրօքն իւրեանց: Լ,ւ ՚ի տանէն Բագրատունեաց Թոռնկայ որդի զօրօք իւրովք. ՚ի տոհմէն ամատունեաց Շապուհ ութ հարազատօք զօրօք իւրեանց. ՚ի տոհմէն Գնունեաց Գրիգոր որդի Հազրի վեց այլ եւս հարազատօք եւ զօրօք իւրեանց. ՚ի տոհմէն ընտրունեաց Արտաւազդ եօթն հարազատօք, եւ զօրօք իւրեանց. եւ այլք ՚ի նախարարացն Վասպուրական իշխանին, Սմբատ՝ ապահունի, Գրիգոր քաջ բերունի, Վահան հաւնունի, սեպուհն Դաւիթ, Գազրիկն ապուհարազ, ²Թոգորոս Վարաղիս, Խոսրով վահեւունի, Խոսրով ակէացի, Վարդան գաբայեղէն, Սմբատ մարայեան, սեպուհ մի Սահակ, Պատրիկն անձեւացի, Գորգ հարմացի, Դաւիթ գունդսաղար. եւ այլ բազումք յազատ տանէ, իւրաքանչիւր զօրօք գումարեալ ՚ի մի վայր խաղացեալ գնացին հասին յայն վայր, մինչ նոքա գունդ առ գունդ ընդ դէմ միմեանց ճակատեալ կազմէին զուազմն, եւ փողքն զուէին, եւ դրօշքն տարածանէին եւ նշանքն փողփողէին. վահանաւորքն եւ նիգակաւորքն գոչէին, այրուձին այսր անդր վազս առնէին, եւ ախոյեանքն յարձակէին, կապարձակիրքն աղեղանցն յուրային:

Լ,ւ մինչդեռ զայսքան եւ զայսօրինակ մարտն դրդուէր, ահա յանկարծակի հասանէր քաջն մեր Աշոտ. եւ միախուռն յանդուզն յարձակմամբ դիմեցին ՚ի

1 Այլ սրինակ . ապուհունի . 2 Այսպէս յորմակին . գուցե՝ Թոգորոս կամ Թոգորոս:

վերայ այլազգեացն , եւ ՚ի դիմի հարեալ միմեանց այր
 զախոյեան իւր յերկիր կործանէր : Օ աչս ՚ի վեր ամ-
 բարձեալ իշխանն Աշոտ ետես զմի ոմն հարեալ ՚ի զօ-
 րաց իւրոց . զոչեաց առիւծաբար , յարձակեցաւ ՚ի վե-
 րայ ընտիր այրուձիոյն , եւ զաջ թեւն բեկեալ զձախոյ
 կողմամբն արկանէր , եւ սրոյ ճարակ զամենեսեան տայ-
 ին խիզախելով իբրեւ զքաջ նահատակս . իբրեւ զարձ-
 ուխս կանչելով . իբրեւ զկորիւն առիւծուց ՚ի վերայ որ-
 սոյ հասեալ բեկանէին . եւ առ յոյժ յանդուզն յար-
 ձակմանն բազում այն լինէր զոր ձիովքն ընթաղրեալ
 դիւթաւալ կացուցանէին , քան զոր սրովն սատակէին :
 Լւ ոչ որ գտանէր ամենեւին ՚ի կողմանէ թշնամեացն որ
 կարէր կալ ընդ դէմ նոցա , եւ ոչ մի որ . այլ մնաց-
 եալքն ՚ի սրոյն փախստական էին յամուրս մայրեա-
 ցին : Լւ կէսքն հասանէին մինչ ՚ի շահաստան 'Բաղէշ ,
 թողեալ անդէն զբուն բանակն : Իսկ իշխանքն զհետ
 մտեալ փախստելոցն անկելոցն յամուրսն , ամեն մերձ
 ՚ի պաշարումն զքարքարն եւ զամրոցն , մինչ ելեալ ար-
 տաքս տիկինն ՚ի հետիտոս լի հառաչանօք բաւական
 համարել զգործ նահատակութեանն , զոր ետ Աստուած
 ՚ի ձեռս Աշոտոյ . եւ համոզեալ ՚ի միջի նոցա յուղար-
 կել զնոսա , զի էր քոյր Բագարատայ : Լւ նոցա ՚ի գլուխ
 հանեալ զգործ պատերազմին , դառնան զօրքն հայոց
 մեծաւ յաղթութեամբ . ²եւ յաւարի առնուին զբա-
 նակեաղն , դիակապուտ առնէին , ժողովէին աւար
 բազում . եւ կուտէին արծաթ եւ ոսկի յոյժ , եւ ըզ-
 զէնս պատենազարդս , զզարդս եւ զզէնս արի արանց .
 եւ զընտիրս երիւլարաց , եւ զզարդս նոցա . եւ դառնային
 մեծաւ ուրախութեամբ եւ անտրտում խնդութեամբ
 յիւրաքանիւր տեղիս :

Յայնժամ իբրեւ ետես անօրէն զօրավարն Մուսէ
 թէ ոչ ելին ՚ի գլուխ խորհուրդ չարին յօժարութեա-
 նրն , եւ հարան ՚ի հարուածս մեծամեծս զօրք նորս ,

փութացաւ արձակել զուժկան յարքունիս . ծանուցանելով արքայի զոր ինչ գործեաց Աշոտ իշխանն վասպուրական

Վարձեալ պիտոյ է մեզ դառնալ առ ՚ի վերագոյնսրն , որ նախ քան զպատերազմն աղձնեաց եղեալ են հանգամանք գործոց ՚ի զօրացն տաճկաց . եւ թէ ո՞րպէս եկաց ընդ դէմ նոցա իշխանն Աշոտ , եւ վանեաց զնոսա սրով սուսերի :

Բանն զմեօք զանց առնէ . եւ ոչ վայելուչ է լռութեամբ եւ մոռացկոտ մտօք անփոյթ առնել զայնքան մեծիւ յաղթութեամբ , որ գործեցաւ ՚ի ձեռն զօրացրն վասպուրական ազատանոյն , ՚ի դառնալն Ապուստեթի յասորիս , եւ Մուսէի հաւատալ զվերակացութիւն հարկաց արքունի . եւ ընդ դէմ եկեալ յարքունուստ հազարապետ ոմն հարկաց՝ Տովլափի կոչեցեալ ամիրայ Ալայ անունն . Օնա յիւր Ապուստեթ ելանել յերկիրն Վասպուրական , եւ անդէն մնալ զօրօք բազմօք . մինչեւ զբովանդակ զհարկս եւ զհասս արքունի յամենայն կողմանցն հայոց առ նա բերցեն՝ յիւրաքանչիւր սահմանաց . եկն եմուտ ՚ի գաւառն Աղբակ , եւ ասպատակ սփուէր ընդ կողմանս կողմանս , յերկիրն Վասպուրական , գերբիւր , աւերիւր , յափշտակէր , կապուտ կողոպուտ գործէր ընչից եւ ստացուածոց : Յափշտակէին զայր եւ զկին , եւ զժառանգութիւն նոցաւ Անէր ասպատակ եւ ՚ի կողմն անձաւացեաց տէրութեանն : Եւ անտի եւս առնուին աւար ՚ի պատճառս ոռձկաց պիտոյից այրուծիոյն :

Յիշէ առ նա իշխանն ՚ի ձեռն հրովարտակի զայս ինչ : Ելեր դու յաշխարհս հայոց հրամանաւ արքունի առնուլ զհարկս արքունի , մի թէ՛ եւ հրաման ունիս յարքունուստ , ՚գերեւ գերբիւր յաւեր դարձուցանել զաշխարհս մերս : Բայց մեք քանզի ոչ երբէք ստունգանեցաք շրամանի թագաւորին . եւ ոչ խափանիչ

գտաք հարկաց արքունի, իբրև զապտամբս ՚եւ զան-
հնազանդս եւ զստահակս ՚ի ծառայութենէ տերանց .
արդ դու յարուցեալ զնացես ՚ի մի քաղաքացդ հայ-
ոց , որպէս օրէն է աշխարհակալաց . եւ մեք տացուք
քեզ զհասս հարկացն , եւ հաճեսցուք զմիտս քո , եւ
մի յանինայ ստպատակելով յաւեր ֆարձուցանես
զերկիր իմ :

Նորա արհամարհեալ զառաքեցելովք , չվարկանե-
լով արժանի սրտասխանոյ , եւ նովին օրինակաւ սկսաւ
չրջել ընդ բոլոր աշխարհս Վասպուրականս Նա հասեալ
՚ի գեօղն Արձուճս մնայր անդէն . եւ դիտակս թողոյր
՚ի վերայ ֆրրոցն բարձրաւանդակաց :

Բարկացաւ յոյժ իշխանն ընդ արհամարհանն , եւ
յոյժ զայրացեալ մեծաւ ցասմամբ , առնու զբազմու-
թիւն ազատագունդ զօրաց ըստ տոհմն ազգաց իւրա-
քանչիւր զօրօք . եւ եհաս ՚ի վերայ նորա վտռեալ զի-
նու սպառազէն երիվարաց ընտիր հեծելովք այրու-
ծիոյ . եւ դէտն ազդ արարեալ զօրացն այլազգեաց .
վառեն եւ նորա ընդ դէմ նոցա ՚ի պատերազմ , եւ ՚ի
դիմի հարեալ միմեանց ՚եւ հատանէին յերկս առաջս :
Օ դունդն առաջին տուեալ լինէր ՚ի ձեռս Գուրգի-
նայ եւ Վահանայ հաւնունոյ , որ եւ նիզակակից նմա էր :
Նա զդունդն երկրորդ ՚ի ձեռս Գուրգինայ ապուպել-
ճի , եւ նիզակակից էր նորա Վահան Արժրունի : Նա
դունդն երրորդ ՚ի ձեռս իշխանին , որ եւ յարդարիչ
պատերազմին : Նա յարձակեալ քաջութեամբ եւ արի-
ական ձայնարկութեամբ դիմէր ՚ի վերայ թշնամեացն .
ընդ առաւօտանալն սկսեալ ՚ի ժամս բովանդակ յող-
թութիւն սատարեաց . եւ ՚ի վախուստ դարձոց ըզ-
բազմութիւն զօրացն Ուլայի . սպանաւ ՚ի խոսն անդ
եւ եղբայր Ուլային , եւ հեղմունք արեանց եղեն ան-
հնարինք : Վաջապէս մարտուցեալ Գուրգէն եղբայր

1 Նա օրինակ . եւ զանհնազանս . 2 Գարձուցանէր . 3 Բրրոցն անենեցունս
4 Երկս առաջս հատանէին . 5 Երբնական . ՚ի հօտն :

իշխանին , եւ Վահան հաւունի առին անուն յաղթու-
թեան անցուցանելով ընդ սուր զկողմն թշնամեացն .
եւ զբողոք ովխտն ընուն գիակամբ կոտորելոցն . եւ
քամուածք ջրոյն որ ՚ի ծործորացն ՚ի վայր զեղուին
յարիւն դառնային ՚ի բազմութենէ սպանելոցն . եւ
ինքն ՚Ովայ զերծեալ սակաւ ոմամբ գնաց փախտա-
կան ընդ կողմն Բերկրոյ :

Իսկ ՚ի զօրացն հայոց զսակաւս յաննշանից ոմանց
սպանին . եւ զտէր Գուրգէն վիրաւորեցին :

Եւ բարձեալ զօրքն հայոց գիակապուտ արարեալ
զղարդ եւ զզէնս զարի արանց . եւ զքաջ երխլարաց ,
առեալ աւար բազում զնան յիւրաբանչիւր տեղիս
մեծաւ յաղթութեամբ , եւ վասն այսր իրաց նենգու-
թեամբ եւ շարակնութեամբ առ լցեալ , մանաւանդ
յերկիւղէ , կարի յոյժ գրգռեցաւ պատերազմ սաստիկ
՚ի ձեռն Վասակայ Արծրունոյ . զի էր նորա գանձ բա-
զում ՚ի կարաս թաքուցեալ ՚ի գեանափոր տան , ՚ի
ներքոյ դրանց ապարանից տան իւրոյ , եւ յերկիւղ
կասկածանաց եղեալ թէ իցէ ընդելուզեալ տաճկաց ,
գտեալ զպահեստ գանձին ծախիցեն զզօրութիւն նորա :

Եւ ՚ի հասանել նորա առ թագաւորն ունէր եւս ընդ
ինքեան թուղթս լի ամբաստանութեամբ զնախարա-
րացն որ բնակեալ էին ՚ի հայս , եւ բազում վնասս ՚ի
գործս արքունի կուտէին ՚ի վերայ իշխանին Աշոտի .
եւ քմազարդ բանիւք գրգռեն զթագաւորն ՚ի վերայ
իշխանին ՚ի չարիս . նոյնպէս եւ բնակիւք Աղձնեաց ան-
հանդուրժելիք լեալք անցիցն անցելոց . եւ առ զայսու-
սիկ յամբաստանելն . եւ կանայք կոտորելոցն հանդերձ
խառնիճաղանճ՝ ամբոխիւն լլբենի դիմօք հորոնեալք
եւ ՚ի բաց ընկեցեալ զձեւ կանացի բնութեան որպէս
օրէն է նոցա . մանաւանդ տաճկական ազանց , եւ ՚ի
հետիոտս դիմեալք ՚ի դուռն արքունի հասանելին :
Պարձեալ բողոք հարեալ ձեռն զօձիւք արկեալ , եւ

զհերս խզեալ զդէմն կեղեքեալ, եւ ձայնս առեալ կա-
կան ողբօք արտասուալից հառաչանօք, վայ ՚ի բերան
առեալ եւ խիղբ վնասս, եւ զբեկումն հարկաց արքա-
նի, եւ զկոտորումն զօրաց քոց Աշոտ գործեաց. եւ
նա է պատճառ ամենայն ապստամբութեան հայոց ՚ի
քումմէ թագաւորութենէդ. ասնն ո՞վ քաջդ եւ հա-
ւասար աստուածայնոց կարողութեան ինքնակալ, եւ
ընդհանուր իշխեցող կենաց եւ մահու. եւ լցաւ ա-
սացեալն ՚ի Սոփոնիայ մարգարէէն, թէ եղիցի յաւուր
յայնմիկ ձայն ՚ի դրանէ 2օցոտելոցն, եւ գոյժ յերկ-
րորդ դրանէն, եւ բեկումն ՚ի վերայ բլրոց, Վղբացէք
բնակիչք կոտորելոցդ, զի նմանեցան ամենայն ժողո-
վուրդք քանանացւոց, եւ սատակեցան ամենեքին որ
հպարտացեալ էին արծաթով:

Իսկ իբրեւ լուաւ թագաւորն զայս գոյժ աղաղակի
հասեալ 3 ՚ի դուռն արքայի, մրմունեալ իբրեւ զառիւծ,
եւ իբրեւ զարջ տարակուսեալ, վառեալ լինէր իբրեւ
զբոց հնոցի իբրեւ զալիս ծովու դիզեալ կուտմամբ
փրփրեալ ծիրանագոյն արիւննաման ուժգին գոչելով
անդեղաբակ յուզմամբ. իբրեւ զհեղեղատ յորդահոս
՚ի ձայթմանէ կարկտահոս ամպոց հրախառն տոչոր-
մամբ եռացեալ շուրջ զսրտին արիւնն, մաղձախառն
բերմամբ յապուշ զմիտն կրթեալ կայր ՚ի մէջ տարա-
կուսի. խնդրեր գտանել զելն իրացն եկելոցն առ նա
4 գուժկանացն, եւ կուտէր խումբս սինկիտոսաց զամե-
նայն իմաստունս ասորոց եւ բաբելացւոց տեսանել
վասն գործոյս այսորիկ:

Ինդ ժամանակս ընդ այնոսիկ էր կացեալ յաթու
Հայրապետութեան Տէր Յոհաննէս Վաթողիկոս Հայոց,
Լու յաւէտ հրաշիւք յօրինէր զկարգս Արբոյ Եկեղեցւոյ
ուղղափառ Առաքելական հաւատոց ՚ի Տէր Յիսուս
-Քրիստոս. զնէր ուխտս ընդ իշխանս աշխարհիս հայոց

1 Այլ որքնակ. պատճառ. ապստամբութեան ամենայն հայոց: 2 Օցոտելոցն:
3 ՚ի դրան արքայի: 4 Յօրքնական. գուժկանացն:

զնալ ըստ արժանի հաւատոցն Բրիտոսի. զի վկայե-
 ցեն ըստ անուան Բրիտոնէութեանն եւ գործքն. այլ
 նորա թէպէտ եւ յանձն առնուին, եւ մտադիւրու-
 թեամբ լսէին նմա. սակայն ոչ մեկնեալ լինէին 'ի ժան-
 դագործ պղծութենէն զազրալից սողոմական ատիցն.
 եւ ըստ մեղաց տանն արչակունեաց առաջին թագա-
 ւորացն մերոց հետազօտեալ լինէին, գնային 'տանխե-
 թի գայթ 'ի գայթս եւ աղտեղատէրս, մինչեւ զան-
 բարկանային Աստուած 'ի բարկութիւն անել, 'ի սա-
 տակումն անձանց եւ 'ի կործանումն աշխարհի, եւ
 յաւեր ժառանգութեան տանց հայրենի բնակութեանց.
 Բանզի գրեալ է. թագաւոր արդար կանգնէ զաշ-
 խարհ, կործանումն է աշխարհի թագաւոր անօրէն, եւ
 յորդորականիւ հրաժարեցուցանէր զնոսա 'ի բաց կալ
 յապիրատ եւ 'ի վնասակար գործոցն զոր գործէին. եւ
 սաստիկ կսկծեցուցանէր զնոսա բանիւք, ունելով իւր
 վկայ զԵսայի մարգարէ, յասէն, լուարուք իշխանք
 սողոմայեցւոց, ունկնդիք օրինացն Աստուծոյ ժողովուրդ
 դոմորացւոց, զայս ասէր, ոչ զի սողոմայեցիք էին, այլ
 զի ընդ նոյն մեղս սողոմական պղծութեանն զառած-
 եալ լինէին, սողոմայեցիս կոչէ: Արպէս եւ Եզեկիէլ
 մարգարէ ասէ, հայր քո քանանացի էր եւ մայր քո
 քրեացի, դարձեալ 'ի նոյն յարեալ եւ այլ հողաբար-
 ձութեան աշխարհի խնամ տանէր 'ի մեղադրանս մա-
 տուցեալ մարգարէիւն հանդերձ Սպառնալեօք: Իշ-
 խանք ձեր ապստամբք ասէ, գողակիցք են գողոց, սի-
 բեն զկաշառս, վրիժապարտք են: Արբոց իրաւունս ոչ
 առնեն, եւ դատաստանի այրեաց ունկն ոչ դնեն:
 'Կարձեալ ասէ. թագաւոր արդար թագաւորեցէ. եւ
 իշխանք իրաւամբք իշխեսցեն. եւ դարձեալ թէ, դա-
 տաստանս արդար դատեցարիւք. եւ ողորմութիւն եւ
 իրաւունս արարէք. քանզի առ ձեզ են բանք իմ ո՞վ
 բռնաւորք ասէ Սողոմոն, զի առ զօրաւորսն զօրաւոր

դատաստանն առաքէ Աստուած . Կսկ խառնաղանջն
 ներելի ողորմութեան է . զայս եւ առաւել քան զսոյն
 խրատէր եւ ուսուցանէր սուրբ հայրապետն եւ քաջ
 հովիւն Տէր Յոհաննէս Աթոռիկոս հայոց մեծաց ,
 Ի այց նոքա ոչ վերականգնալ յորէնս Տեառն , այլ ստա-
 ցան իւրեանց անունկնդիր լսարանս , զչարագոյնն ի թի ,
 եւ զանբժշկականն քարբի , արբեցան գինով յիմարու-
 թեանն . ստացան աչս որովք ոչ տեսանիցեն , եւ ականջս
 որովք ոչ լուիցեն . մինչեւ եկին հասին Կ վերայ մեր
 մեծամեծ չարիքս այսորիկ , եւ անկանգնելի զլրումնս ,
 զոր յառաջ խաղաղուցանելով զբանն ցուցից ² յիւրում
 կարգի , մինչեւ կատարեցաւ ստացեալն Կ ձեռն Եսայ-
 եայ մարգարէի , լսելով լուիցիր եւ մի իմաստիք , տե-
 սանելով տեսիլք եւ մի գիտաստիք . զի թանձրացաւ
 սիրտ ժողովրդեանս այսորիկ , ասա Կ բունն Ս Ինչեւ ա-
 ւերեսցին քաղաքք Կ բնակչաց , եւ տուն առ Կ չգոյէ
 մարդկան . եւ զարձեալ Կ գերութիւն մատնեսցի ժո-
 ղովուրդ իմ , վասն ոչ ճանաչելոյ նոցա զՏէր . եւ բա-
 զում եղեն գիակուհք նոցա վասն սովոյ հացի եւ ծա-
 րաւոյ ջրոյ :

Ըրդ Կ գալ միւսոյ ամին որ յորելեանք , Չ , եւ
 որմնպիատք , ՀԻ , բնախբտիտնք , Ի , որ է ըստ հայերէն
 թուականութեանն ամք , Յ , աներկբայ խորհուրդ Կ
 մեջ առեալ թագաւորն սինկղիստոսօքն հանդերձ , եւ
 ամենայն մեծամեծօքն բարելաղւոց . զի զիշխանս աչ-
 խարհին հայոց Կ բաց բարձցէ յիւրաքանչիւր տէրու-
 թենէ , զի մեր լիցի ժառանգութիւն նոցա . եւ նախ
 ձեռս արկցէ յԱշտ եւ Կ տուն նորա , եւ Կ Բազա-
 լատ եւ Կ տուն նորա , զի ասեն թէ նոքա Կ միջոյ
 բառնայցեն , ոչ որ կարացցէ կալ Կ կայի իւրում ունել
 զգէմ մեր :

Նոյն ժամայն զոր գումարեալ , գունդ կազմեալ
 յընտիր բնտիր հեծելոց արանց զօրաւորաց , զօրօք եւ

1 Այլ որինակ խառնաղանջն 2 Յօրինական . յորում կարգի :

զօրագլխօք, եւ տայ 'ի ձեռս 'Յովսէփու ումեմն որդւոյ Ապուսէթի, եւ նմա յանձն առնէ զաշխարհն, փոխանակ հօր իւրոյ Ապուսէթի, զի մեռաւ նա 'ի ճանապարհի, 'ի կողմանս Ասորոց, յերանել նորա 'ի վերայ աշխարհիս հայոց չարչարել զսոսա որպէս խորհեցանն. եւ ասէ եթէ աջողեսցին քեզ խորհուրդ մեր զոր խորհեցաք 'ի վերայ հայոց եւ իշխանաց նոցա, եւ ըստ ախորժակաց մերոց 'ի գլուխ ելանիցեն որ ինչ կամք յօժարութեանց մերոց ըղձանայցեն, եւ կարիցես զիշխանս հայոց կապանօք առ մեզ հասուցանել, մանուանդ զիշխանն Վասպուրական զԱշոտ, քեզ եւ զաւակի բում տաց 2 զերկիրն զայն 'ի ժառանգութիւն. արդ փութա՛ս 3 պնդեա՛ ել զճետ նոցա, 4 եւ մի ինչ յայդուիկ յերկուանայցես թուլագոյն կալով մնալով յիրիդ յայդմիկ:

{ Կայնժամ մեկնեալ 'ի նմանէ զօրավարն լցեալ խորհրդովք չարին հնարագիտութեամբ եկն եմուտ ընդ կողմն Ատրպատական յԱղբադ դաւառ յերկիրն Վասպուրական, եւ բանակեցաւ 'ի յԱղամակերտ ոստանին արծրունեաց: Եւ անդէն սկսաւ ասպատակս սփռել, աւար առնել, կուտել առ ինքն զկապուտ աշխարհին յոյժ սաստկութեամբ, կոչէր առ ինքն զիշխանն զիմօք սիրոյ խաղաղութեան, պատճառ հարկաց արքունիս 'այց արդ լինէր իշխանին 'ի նոյն դնդէն տաճկաց մի տեսանել զերեսս նորա, ծանուցանելով նմա զոր ինչ խորհեալ էր վասն նորա:

Եւ իշխանն վստեալ զինքն բաղում պատրաստութեամբ զինու եւ զօրօք ազատակոյտ գնդաւ իւրով, եւ ամենայն բնակ տերամբք իւրոյ իշխանութեանն. եւ խոյս առեալ շրջէր զկողմամբն Մարդոստանի եւ Չորոյն հասկոյ. եւ դեսպանս առ զօրավարն արձակէր, գրէ հրովարտակ մի զայս օրինակ:

1 Այլ օրինակ 'Յովսէփու որդւոյ ումեմն Ապուսէթի 2 զերկիրն 'ի ժառանգութիւն 3 պնդեա՛ զճետ նոցա 4 եւ մի ինչ յայդուիկ:

Թագաւորաց աշխարհակալաց օրէնք են մեծաւ հոգարարձութեամբ խնամ տանել վասն շինութեան աշխարհի, եւ թեթեւացուցանել զլուծ բանութեան ծանրակ բեռանց, թուլացուցանելով զսաստկութիւն հարկապահանջ խոշտանգանաց, զի մի սպառ սպուռ տապալիցի զօրութիւն շինուածոյ աշխարհի, ՚ի բաց բնկենլով զճառայական պաշտօնատրութիւն կողմնակալաց, եւ քաղաքային անհաւատար կամարարողաց, եւ հարկաց բերման եւ զօրաց զի երկիր ՚ի շինութեան լինելով եւ ՚ի խաղաղութեան, եւ հարկք արքունի կանգուն երթիցեն. զոր եւ մեք ակնունիմք եւ քեզ զսոյն զայս կամել, եւ տեսանելով մեր զխնամարկութիւն բարի կամաց քոց ՚ի վերայ աշխարհի, եւ զսէր երախտեաց որ առ մեզ, յօժարագոյնս եղիցուք եւ մեք մըտերմութեամբ ծառայել եւ փութով մեծաւ կատարել զհրամայեալն ՚ի քէն: Բազում եւ այլ բանս ախորժականս եւ զիւրնկալս ըստ այսոցիկ կարգէր ՚ի թղթի իւրում: Եւ եւ մայր իշխանին Աշոտի, քոյր Սահակայ եւ Բագարատայ իշխանին Տարօնոյ, որ էր կին իմաստուն ՚ի բանս եւ յիրս եւ յոյժ խոհեմագոյն միանգամայն եւ աստուածասէր. երթեալ ընծայիւք բազմօք յանդիման լինէր Յովսէփայն, եւ խնդրէր ըզհաշտութիւն եւ զխաղաղութիւն հաստատել առ որդիսն իւր, եւ առ բոլոր աշխարհն Ասսպուրական: Եւ նորա ընկալեալ զպարգեւն կատարէր զխնդիրն: Եւ առնու պատանդս արս անուանիս եւ պատուականս: Եւ զմայրն Աշոտի դարձուցանէ մեծաւ պատուով, եւ ինքն անցանելով խաղաղութեամբ ընդ աշխարհն Ասսպուրական, սակաւատոյժ մնասիւք, զպատանդսն ընդ իւր առեալ տանի: Եւ անցանելով ընդ դաւառն Բրդնունական դայ մտանէ ՚ի խլաթ. քանզի կամէր անսալ ժամու գիպողագունի, զի որսայցեն նենգութեամբ խարել:

Իբրև եհաս ամիրայն ՚ի խլաթ , եմուտ բանակե-
ցաւ յամրոցին որ ՚ի քաղաքին Լրճակէ առ Բագա-
րատ կոչողս պատճենիւք հանդերձ , զի եկեսցէ առ
նա առանց պատճառանաց եւ երկիրդի Ղրեալ ՚ի
թղթի անգ ՚ի ձեռն նորա հաւատալ աշխարհիս հայ-
աստանեաց . զի ինքն երթիցէ յարբունիս , կեղծոտե-
լով զսաստկութիւն ձմեռնային ժամանակին ՚ի վերայ
եղելոյ . եւ զխտութիւն հիւսիւսային օդոյն սառնա-
մանեաց , անընդեւ զինքն այնոցիկ վարկանելով :

Իսկ իշխանն Բագարատ քանզի ոչինչ ունէր զկար-
ծիս շորժանաց առ թագաւորն եւ առ զօրս նորա , եւ
զնաց անխլոճ՝ համարձակութեամբ տիրասէր խորհր-
դովք , կատարել զսպաս զինուորութեան , ըստ աստ-
ուած եղէն պատուիրանին . եւ ըստ թագաւորական հը-
բամանին , զհէտ եկելոյ կոչնականացն՝ ոչինչ իմացեալ
զպատրանս խաբէութեան նորա որով վրիպեացն
Բարձեալ եւս ընդ իւր զսուրբ կտակարանս աստուա-
ծաշունչ գրոց բազմութեամբ պաշտօնէից քահանայ-
ական դասուց : Եւ նորա ըմբռնեալ զնա եւ զամենայն
ազգատոհմն նորա ՚ի տանէ Բագրատունեաց . եւ կապ-
եալ երկաթեղէն կապանօր , խաղացոյց ՚ի Սամառայ .
եւ ինքն եկն ձմերել ՚ի Մուշ քաղաքի Տարօնոյ . ունե-
լով ընդ իւր զպատանդան , եւ վասպուրականի ՚ի նա-
խարարութենէն արծրունեաց եւ յազատաց նորա
Եւ զբնակիլս աշխարհին վարեաց ՚ի գերութիւն , վա-
ճառակուր առնել ՚ի կողմանս ասորոց , եւ յամենայն
սահման տէրութեանն տաճկաց . եւ զկէս գերւոյն
ընդ իւրեանց ունելով ՚ի քաղաքն ընել իւրեանց ջր-
կիրս , եւ փայտակոտորս . եւ չարչարէին զնոսս ՚ի գործս
խիստ սաստկաստոյց ձմերանն դառնութեան . եւ
զերծեալքն փախտեայ անկանէին ՚ի կողմանս կողմանս
աշխարհաց , յաւեր դարձուցեալ զբնաւ աշխարհն .

բայց 'ի լեռնայնոցն որ յամուրս իւրեանց մնային 'ի
լերինն խոյթ անուանեալ:

Վասն մահուանն Յովսէփու 'ի լեռնայնոցն իուծայ եւ պատմութիւն
նոցա:

Իբրեւ ձմեռն ընդ միջեցաւ եւ օդն խտացեալ
Թանձրացաւ միգախառն մրրկալից, եւ Թանձրութիւն
ձեանն հարթայատակ դիզաւ շուրջ զստորտտով լերինն,
յորում տեղեոջ քաղաքն Տարօնոյ շինեալ էր, ուր բը-
նակեալ բայանայր զօրավարն տաճկաց, զօրհասական
'արջոյն բերելով նմանութիւն, որ յաւուրս ձմեռայնոյ
արմատովք պարենաւորեալ, 'ի մէջ կենաց եւ մահու-
անցեալ որջանան 'ի բոյնս իւրեանց: Խակ 'ի շնչել հա-
րաւային օդոյն, եւ աջուցանելով երկրի 'ի վեր զջեր-
մային զօրութիւնն, զուարթացուցանելով անդնդական
բերմամբն զընդարմացեալ արմատս եւ զբոյսս 'ի հիւսի-
սային սառնամանեաց օդոյն շնչելոյ, եւ բայացեալքն
եթէ գազանք եւ եթէ Թռչունք, յորժամ զգան ըզ-
ջերմութիւն օդոյն 'ի հասարակել տունջեան եւ գիշե-
րոյ, 'ի գարնանային եղանակի ելեալք յիւրաբանչիւր
կայենից. եւ բազում այն են որ 'ի նմին խակ սաստկին.
եւ կէսքն դիւրմբռնելի որսորդաց լինին. եւ ապրեալքն
սաստիկս հասուցանենն Չլտանդս ուր եւ դիպիցին, եթէ
մարդկան եւ եթէ այլոց ինչ կենդանեաց: Սոյնպէս եւ
այրն այն Յովսէփի զօրավարն տաճկաց մնայր անցանել
ձմեռանն, զի ելցէ 'ի վերայ աշխարհիս հայոց սրով եւ
գերութեամբ եւ մեծամեծ հարուածովք. եւ զմեծա-
մեծս աշխարհիս խաղացուցանէ 'ի գերութիւն, եւ կա-
ցուցէ 'ի վերայ աշխարհիս գործավարս՝ որ ըստ իւր-
եանց հրամանի զկարգս աշխարհիս յորինեսցեն, եւ

13. յ. օրինակ. արջոցն: 21. Լասս: 5. Զկարգս աշխարհիս զգործն յորինե-
ցեն:

իւրեանք հանդերձ ընտանեօք իւրեանց նստցին յամուրս հայոց:

Յայնժամ բնակիչք լերինն իբրեւ տեսին թէ վարեցաւ իշխանն ՚ի գերութիւն , ինքեանք պատրաստեալ են զնոյն փարշմանն կրել զոր դաշտայինքն կրեցին : Զասին միաբան ՚բազմութիւնն մեկնազէնքն խութայ ՚ի հնարս արուեստգիտութեանն իւրեանց , զոր ՚ի պէտրս օժանդակութեան ձմերայնոյ 2 հնարաւորեալ էին : Եւ բարձեալ աշտեայս հանապազակիրս ՚ի պատրաստութիւն դազանացն որ ՚ի մայրիսն որջանան , կամ թշնամեաց ՚ի վերայ հասելոց : Եւ եկեալ ՚ի վերայ քաղաքին պաշարեն զնա , եւ զգօրսն մատնեն ՚ի սատակումս սրոյ , եւ զպատանդան Վասպուրականի հանեն յարգելանէն . եւ գերեացն ընդարձակեն , զկապուտ նոցա բաժանեն յինքեանս :

Ի այց ինքն կարծեցեալ մարզպանն փախստեայ անկանի ՚ի բարձրաբերձ եկեղեցին . որ յանուն Փրկչին մերոյ շինեալ էր յիշխանէն Բագարատայ , ՚ի ծախս մեծամեծ գանձուց իբրեւ երեք հազարաց : Եւ անդ ՚ի միջոց գմբեթիւն զօղեալ սալարեալ սարսաւից դողմամբ զետեղեալ լինէր : Եւ մեկնակազէնքն պատեցին շուրջ զեկեղեցեաւն , եւ ելեալ առ նա ոմանց ընդ փորուած գմբեթին , եւ եհար մի ոմն աշտեիւն ընդ միջոց թիկանցն , եւ ընդ անթովքն հանեալ ՚ի ներքոյ թոբացն , փչեաց զողին եւ թաղեցաւ զթաղումն իշոյ :

Եւ ես աչօք իմովք տեսի զայրն զայն որ հարեալն էր զնա , եւ ՚ի նմանէ ստուգեցի վասն նորաս :

Եւ անդէն իսկ եւ իսկ փութացաւ , եհաս դոյժկան առ թագաւորն , եթէ սպանաւ զօրաւորն քո եւ ապստամբեաց ՚ի պետութենէ քումմէ աշխարհն հայոց :

Ստանօր սակաւուք բացայայտեցից զորպիսութիւն բնակչաց լերինն . թէ զիարդ կամ որպիսի որ են , 4 եւ

1 Եւ օրինակ . բազմութեամբ մեկնազէնքն : 2 Հնարեալ էին : 3 Եւ անտի միջոց գմբեթիւնն : 4 Եւ կամ որպէս :

որպէս Հնարաւորեալ յապրուստ անձանց վճարեն ըզկարեւոր պէտս իւրեանց լի աշխատութեամբ եւ սաստիկ տառապանօք . եւ բնակութիւն նոցա 'ի խորածորս եւ 'ի փապարս լերանց , եւ 'ի պրակս մայրեաց , 'ի գազաթունս լերանց , Լւ բնակեն առանձին ըստ տունս ազգաց , եւ այնչափ 'ի բացեայ են 'ի միմեանց , մինչ թէ որ յարանց զօրաւորաց 'ի բարձրաբերձ տեղեաց ուժգին խանչիցէ , հազիւ թէ ուրեք կարիցէ առնուլ զբոմբիւն ձայնին , իրբեւ 'ի վիմաց ինչ արձագան լինելոյ կարծիս բերելով , եւ կէտքն վրիպեալք 'ի բնական հայրենի լեզուէն , յաղաղս հեռաբնակ լինելոյ եւ անհամբոյրք միմեանց հանդիպեալք , եւ խօսս միմեանց եղեալ կարկատուն մուրացածի բանիւք : Լւ այնքան խրթնի անձանօթք պատահեն առ միմեանս , մինչեւ թարգմանաց անգամ կարօտանան . եւ զպէտս կերակրոցն վճարեն 'ի սերմանց ինչ . առաւել 'ի կորեակ կռչեցեալ սերմանէն . զոր ոմանք 'ի սով ժամանակի հաց անուանէն , եւ զնոյն ռոողեալ ոտիւք 'ի միջոցս պրակացն , կամ երկմատնի փայտատովք սերմանեալ . եւ է զգեատ նոցա ասուիս 'ի ծածկոյթ մերկութեանն , եւ օդ ոտիցն Հնարաւորեն զձեւ կոշկաց , 'ի մորթոյ այծից կաղմեալ , եւ միով կերակրով եւ միով հանդերձիւ բաւականանան զամառն եւ զձմեռն . եւ են ստացեալ զէնս աշտեայս հանապազ կրելով ընդ ինքեանս , 'ի պատրաստութիւն գազանացն որք 'ի լերինն բնակեն :

ԼՂ եւ 'ի ժամանակս հասելոց թշնամեաց յերկիրն իւրեանց գան միաբան լեռնայինքն յօգնութիւն իշխանացն , զի են տիրասէլք : Իսկ վասն ձեանն անկայուն զօրութեանն որ այն ինչ յամպոյն 'ի վայր զեղեալ լեռնին , Հնարաւորեալ իւրեանց փայտս իրբեւ զանուրս չուանօք պարունակեալ շուրջ զոտամբք , դիւրաւ ընթանան 'ի վերայ ձեանն իրբեւ ընդ ցամաք երկիրս Լւ են գազանաբարոյք արիւնաբուք , առ ոչինչ համարելով զսպանումն եղբարց հարազատաց , նա եւ զանձանց եւս . եւ կոչին սոքա մեկնազէնք սուրհան-

դակք բնակեալք ՚ի լերինն որ բաժանէ ընդ Ազճնիս
 եւ ընդ Տարօնու Աւ յաղագս խրթնի եւ անհետազօ-
 տելի խօսիցն եւ բարուցն կոչին խուլթ . յորոց անուն
 եւ լեառնն խոյթ անուանիւ Աւ գիտեն զսաղմոսն ըզ-
 հին թարգմանեալն վարդապետացն հայոց , զոր հա-
 նապազ ՚ի բերան ունին Սոքա են գռեահք ասորոց ,
 ուր շուեցին զկնի Աղբամեղեայ եւ Սանասարայ որդւոյ
 Սնեքերիմ արքայի թագաւորի ասորեստանի , եւ Նին-
 ուէի , յորոց անուն ինքեամբ Սանասնայք զինքեանս
 անուանեն , եւ են հիւրասէրք օտարընկալք , պա-
 տուաղիրք :

Դ Պ Ր ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Ե Ր Ր ՈՐ Դ

Վասն որ ինչ գործեցաւ ընդ հանուր աշխարհս հայոց . եւ երկպառակութիւն իշխանացն անհաւանք եւ անհնազանդք միմեանց լինելով ,
եւ որ ինչ ընդ սորոք :

Այնչ զանդիտեալ մեր մինչ ցայս վայր , պատմել զվտանգս եւ զնեղութիւնս եկեալ հասեալ ՚ի վերայ մեր ՚ի թշնամեացն ճշմարտութեանն , զի թէպէտ նեղեալք եւ չարչարեալք լինեաք պէսպէս կտտանօք ՚ի զօրացն իսմայէլական ազգացն տաճկական տէրութենէն , այլ սակաւագոյնք եւ առ փոքր ինչ ժամանակս , եւ բազում այն էր որ ՚ի մէջ հարեալ լինէին , քան թէ մեք հարկանեաք , քանզի դեռ միաբանք եւ միախորհուրդք եւ հաւասարք առ միմեանս բնակին իշխանք հայոց ազատագունդ բազմութեամբ . եւ զօրաց նոցա թէպէտ եւ ՚ի ծածուկ ունէին զերկբայութիւն նենդութեանց : Իսկ իբրեւ սկսաւ սպրդել մտանել ՚ի ներքս երկպառակութիւնն ՚ի մէջ միաբանութեանն . հեռացաւ մեկնեցաւ զնաց շնորհ Աստուածատուր զօրութեանն . եւ խորհուրդք խորհրդականացս յօչինչ համարեալ լինէին ՚ի գործս մարտից , եւ յայլ կարգս հո-

գարարձութեան աշխարհիս . եւ օրինակօք զբոլոր ան-
 գամս մարմնոյ յօշիցէ 'ի մասունս մասունս . եւ ոչ ե-
 բեւի տեսակ կենդանի մարդոյն որպէսէ : գոյացութիւն
 խառնուածոյն ՚իսկ եթէ մի յանդամոցն կորիցէ՝ ըզ-
 պատահումն խեղութեան ընդունիցի , այլ ոչ 'ի բաց
 դարձցի կենդանիս : Այսպէս տակաւին 'ի բազումս քայ-
 քայեալ լինէր միաբանութիւն աշխարհիս , եւ իւրա-
 քանչիւր որ այր զընկերէ : եւ զեղբօրէ իւրմէ 'ի չարիս
 խոկային : Այլ թուղթս եւ դեսպանս առ թագաւորն
 յղէին ծածուկս 'ի միմեանց : Այլ եւ ընդ միմեանս ար-
 կանէին բանս քսութեան , եւ ոչ որ մնայր դէթ եր-
 կու 'ի միասին : Այլ յոյժ ուրախ առնէին զթշնամիսն 'ի
 քակել 'միաբանութեան իրերաց : Այլ յոլով այն լինէր
 զոր ինչ գրէինն , զոր ոչ էր գործեալ հայոց , եւ զամե-
 նայն վնասս եւ զգործս ապստամբութեանն 'ի վերայ
 Աշտի կուտէին : Այլ առ սոսա ասացեալն 'ի Փրկչէն ,
 ամենայն թագաւորութիւն բաժանեալ ² յանձն աւե-
 րի , եւ ամենայն քաղաք եւ տուն բաժանեալ ³ յանձն
 ոչ կացցէ : ՚ի դէպ ելանէ եւ հին առասպելն Ոլպիա-
 նու փիլիսոփայի , որ վասն առիւծուն եւ զուարակայն
 են բարաւնութիւնք . տեղեակ են այսմ ուսումնասէր
 անձինք :

Յայնժամ դարձեալ 'ի խորհուրդ եմուտ թագաւորն
 հանդերձ մեծամեծօքն իւրոյ տէրութեանն , տեսանել
 զանխիւղ եւ զանխալ խմացումն կատարածի 'ի վերայ
 աշխարհիս հայոց : Այլ 'ի բազում եւ քաջ խորհրդոց
 զայս եւ եթ հաստատուն խորհուրդ ընտրեցին սինկ-
 ղիստոսքն , եւ ասենց թագաւորն . զոր դումարեա , գունդ-
 կազմեա , խաղացո՞ երթալ մտանել յերկիրն հայոց : Այլ
 յամենայն ազգաց որ ընդ ձեռամբ քո են հաւաքեա
 առ քեզ զընտիրն այրուծիոց , եւ անց յայնկոյս գետոյն :
 Այլ հասեալ 'ի վերայ հայոց , նախ զԱշտ վտարանդ-

1 Այլ օրինակ . զմիաբանութիւն իրերաց : 2 Յանձն իւր աւերի : 3 Յանձն
 իւր ոչ կացցէ :

եալ այսր խաղացուցես , եւ այլքն ամենայն դիւրաւ մտցեն ՚ի ներքոյ ձեռին քո , եւ աներկբայութեամբ փակես զամենայն ընդ լծով հնազանդութեան քու Լւսմի հարկաց ինչ կամ զօրաց կամ այլ ծառայութեան ՚ի սափանիչ լինելոյ , կամ ՚ի վնասս Արքայի խառնելոյ , փոյթ արասցուք պահանջել վրէժս : 2 ԼՍ ստիպեսցուք զըմբռնեալն ՚ի բաց կալ ՚ի հաւատոց Քրիստոնէութեանն . եւ պաշտեսցեն զօրէնս մերոյ պատգամաւորին եւ օրէնսդրին Լւս ամենայն խորհուրդ մեր զիւրաւ կատարեսցին . եւ խոշտանգեսցես զնոսա գանիւ եւ բանտիւ . եւ պէս պէս տանջանօք , սպառնալեօք եւ ողորանօք , եւ ընչից պատրանօք արկցուք զնոսա ՚ի ներքոյ կամաց թագաւորութեան մերոյ . եւ ՚ի բաց բարձ զանուն Քրիստոնէութեան ՚ի միջոյ նոցա Լւս յոյժ հաճոյ թուեցաւ խորհուրդս այս առաջի թագաւորին , եւ մեծապէս ուրախ լինէր :

Ճայսմ վայրի 3 ոչ ՚ի վերայ միոյ ազգի եւ ՚ի վերայ միոյ աշխարհիէ լալումն ողբումն եւ կոծումն , այլ ՚ի վերայ բոլոր ազգաց եւ աշխարհաց հայաստանեայց : Օ որ յառաջ մատուցեալ ասացից ըստ կարգի , թէ պէտ եւ ոչ խնդամիտ յօժարութեամբ , սակայն ակամայ եւ ՚ի հարկէ ճառագրեցից զբացումն դրան Աստուածասաստ բարկութեան ՚ի վերայ մեր եկեալ հասեալ վերէ՛ժխնդրութեան պատիժք , վասն անօրէնութեանց մերոց զոր գործէաք առ հասարակ . ՚ի փոքրկանց մինչեւ ցմեծամեծս . որպէս եւ գրեալ է ՚ի մարգարէութեանն Երեմիայի , եթէ եբաց Տէր զգանձս իւր եւ եհան անտի զանօթս բարկութեան զոր ժողովեալ պահեալ եւ կնքեալ ունէր յօր հատուցման վրիժուց հատուցանել մեզ 4 ըստ գործս մեր , ՚ի հարկանել զքարի զոտս մեր . եկեալ հասեալ աւուր կորստեան մերձ առ դուրս մեր , զի ահա 5 հասեալ է պատրաստութեամբ տէր ՚ի

1 ԼՍ օրինակ . խափանիչ լինիցի : 2 Յօրինակն . վրէժսն : 3 Այլ ՚ի վերայ միոյ աշխարհի է , եւ կամ ՚ի վերայ միոյ ազգի լալումն : 4 ըստ գործոց մերոց : 5 Հասեալ է տէր պատրաստութեամբ ՚ի վերայ մեր :

վերայ մեր , որպէս գրեաց Մովսէս : Բայց բացումն
դրան քան զամենայն այս չար է որ յաներեւոյթս է
բացեալ , դուռն կորստեան հողոց՝ առաւել քան թէ
մարմնոց , վրիպել ՚ յանբիծ եւ յուղիղ յԱռաքելաբա-
րոզ հաւատոցն ՚ի Հայր եւ յԱրդի եւ ՚ի Հոգին Սուրբ :
Օ որ մարդկային կարողութեան անհնար է փակել ըզ-
բացումն դրանն ՚ի կորուստ : Բայց միայն Աստուծոյ
կարողի եւ յամենայնի խնամողի կարողութիւնս այս է
դիւրայարմար , որպէս եւ գրեալ է թէ փակիցէ եւ ոչ
ոք իցէ որ բանայցէ , եւ բանայցէ , եւ ոչ որ իցէ որ
փակիցէ :

Եւ այնժամ հրովարտակս արարեալ պնդադեպանս
արձակեալ ընդ ամենայն սահմանս իւրոյ տէրութեանն .
՚ի հեռաբնակ վայրս ասորոց եւ բաբելացոց . թուր-
քաստանի եւ խուժաստանի , մարաց եւ իլամացոց ,
եգիպտացոց եւ մինչեւ ՚ի ներքին կողմն տաճկաս-
տանի , եւ մերձ ՚ի սահմանս սակաստանի : 2Վ. զօրս եւ
զօրագլուխս , աշխարհակալս դաւառապետս քաղսքայ-
լինս , հազարապետս կողմնակալս մեծամեծս աշխարհաց :
Ժամ տուեալ փութով յանդիման լինել նմա ՚ի թա-
գաւորաբնակ քաղաքն իւրեանց , եւ ամենեցուն ըստ
հրամանի թագաւորին յուրաքանչիւր կողմանց այրու-
ծի դումարեալ հանդերձ այլովք սպառազէն յորին-
ուածովք անյապաղ երազութեամբ դային ՚ի ժամա-
դրեալ կոչումն՝ եւ մտեալ զօրագլխացն առաջի թա-
գաւորին :

Իսոսել սկսաւ թագաւորն եւ ասէ . ՚ի սկզբան թա-
գաւորութեան նախնեաց մերոց յորժամ ետ Աստուած
զաթոռ բազում թագաւորաց ՚ի ձեռս նոցա , եւ մինչ
առ մեզ հասեալ , ոչ որ զօրեաց կալ ընդ դեմ մեր , ոչ
՚ի հեռաւոր աշխարհաց եւ ոչ ՚ի մերձաւորաց : Իւ ոչ
որ այսբան աղէտս տարակուսանս հասոց ՚ի վերայ մեր ,

1Վ. յ օրինակ . յանբիծ եւ յԱռաքելաբարոզ ուղիղ հաւատոցն ՚ի Հայր
՚ի յԱրդի եւ ՚ի Հոգին Սուրբ : 2Վ. զօրագլուխս եւ զօրագլուխս :

եւ ՚ի վերայ ազգի եւ զօրաց եւ զօրավարաց մերոց , որչափ գործեաց Աշոտ իշխան վասպուրական :

Աւարդ քաջալերացարուք լերուք արք . ելէք ՚ի վերայ աշխարհին հայոց , սուրով եւ սրով եւ գերութեամբ . զիշխանս եւ զտեսարս կողմնակալս եւ զկուսակալս աշխարհին . զազատս եւ զազատորդիս փութով առ մեզ հասուսջիք կտպանօք , եւ դուք անդէն յաշխարհին կալարուք ձեզ բնակութիւն , եւ ձեր լիցի երկիրն այն ՚ի ժառանգութիւն , եւ որդւոց ձերոց : Գայց նախ զԱշոտ եւ զտուն նորա ամջիք այսր , եւ մի այլում ումեք փոյթ առնիջիք յառաջ քան զնա ըմբռնել , եւ իւրաքանչիւր զօրագլխացն եկելոց առ նա պարգեւս եւ պտակս մատուցանէր , գեօղս եւ աւանս կնքէր եւ տայր . խնդրէր եւ զդիւան թուոյ զօրացն , քննեցին եւ գտին : Տեղեկանայր եւ զայն եւս ըստ իւրաքանչիւր գնդից , զքաջացն եւ զկորովացն պատերազմողաց ըստ իւրաքանչիւր անուանց . եւ զայն եւս թէ քանի՞ սպառազէնք են , եւ կամ քանի՞ այնորիկ որք վահանաւորք հետեւակաց են , եւ կամ քանի՞ նիզակաւորք , եւ կամ որչափ թիւք աղեղնաւորացն են , եւ կամ քանի՞ պարագլուխք իցեն զօրուն , եւ կամ քանի՞ սաղարք միայնամարտիկք ախոյեանք իցեն , եւ կամ քանի՞ ըմբշամարտիկք , եւ կամ թէ քանի՞ գունդք սաղարք իցեն , եւ քանի՞ սաղարք սուրհանդակաց իցեն : Խնդրէ եւ տեղեկութիւն թէ քանի՞ դրօշք են , եւ կամ քանի՞ նշանք , եւ կամ ՚ի քանի՞ առաջս զօրքն բաժանիցին : Աւ կամ քանի՞ փողք գոչիցեն , եւ կամ քանի՞ թմբուկք դափիցեն :

Աւ իբրեւ ստուգեաց եւ տեղեկացաւ զամենայն , եզխտ բազմագոյն քան զամենեսեան , զկտպարձաւորս եւ զկորովիս աղեղնաւորացն ելլեմացւոց եւ արաբացւոց , ամողակք յերկոցունց ձեռաց՝ որք ոչ վրիպէին ՚ի մազոյ , որպէս եւ յայնժամ յԿարայէլի էին արք զօրաւորք , գունդք տանն Եփրեմի եւ Բենիամենի : Աւ զօրագլուխ կացուցանէ նոցա զայր մի Բուզայ անուն , ազգաւ թուրք . եւ հրաման պատուիրանի տայր յան-

դիման բազմութեան , զի խրատու նորա լուիցեն , եւ հրամանի նորա անսայցեն : Սա էր իշխան հրամանատար ամենայն տէրութեանն տաճկաց , եւ ոչ որ ամենեւին իշխէր ելանել արտաքոյ կամաց ձեռին նորա ՚ի մեծամեծաց մինչեւ ՚ի փոքունս . այլ եւ ինքն թագաւորն հրամանի նորա անսայր : Որ եւ զպիրատ եւ զլի հնարիւք սատանայական խնաստից , չարահնար խորհրդոց բուռն հարեալ մեծամեծս փրայր փոնքտալով , եւ վիշապաձայն որոտալով ահ արկանել հեռաւորաց եւ մերձաւորաց :

Նոյն ժամայն ելեալ մեկնեցաւ յերեսաց արքայի այրն այն Բուղայ , յորում որջացեալ բունեալ էր սատանայ զօրութեամբ իւրով : Որոյ յօժարութիւն կամաց ախորժակաց իւրոց էր մարմին եւ արիւն անմեղ մարդկան , առ ՚ի յագումն անհնարին զազանաբարոյ կատաղութեանն :

Նա սա ինձ թուի ասացեալն մարդարէին Ամբա-կումայ : Տեսեք արհամարհոտք եւ զարմացարուք եւ եղծարուք , զի զործ մի զործեմ ես յաւուրս ձեր , զործ որում ոչ հաւատայցէք թէ որ պատմեցէ ձեզ : Օ ի ահա ես զարթուցանեմ ՚ի վերայ ձեր զազգ զսուն եւ զերագ , որ զնայ ընդ լայնութիւն երկրի , ժառանգել զխորանս որ ոչ իւր են , ահեղ եւ երեւելի : Եւ զատաստան իւր յանձնէ եղիցի , ²եւ առած յինքենէ ելցէ : Եւ վաղեցեան առաւել քան զինձ երիվարք նոցա , եւ երագունք քան զգայլս արաբացւոց : Եւ զիմեացեն երիվարք նոցա զիմեացեն որպէս զարծուիս ՚ի վերայ կերոյ . կատարած ամբարշտաց հասցէ զարձելոց ընդ դէմ նոցա , կուտեսցէ զերի իբրեւ զաւազ , եւ ինքն թագաւոր փափկասցի , եւ բռնաւորք խաղալիկ նորա , եւ ինք ընդ ամենայն ամուրս խաղալով խաղասցէ :

ՎՍ. օրինակ . ոչ այլ ինչ էր՝ քան թէ մարմին եւ արիւն անմեղ մարդկան առ ՚ի յագումն անհնարին կատաղութեանն զազանաբարոյ : 2Եւ առ առած է : 3Ի վերայ կերակրոյ :

Յայնմ ժամանակի Բուհայ եկն եմուտ ՚ի Խլաթ քաղաք, ճանապարհ արարեալ ընդ կողմն Ապահունեաց. եւ հատեալ զգորսն յերկուս յառաջս, Լւ հրաման տուեալ ելանել յերկիրն Վասպուրական, ողողել գերել գերիկել զաշխարհն. աւերել եւ բնաջինջ առնել եւ մաշել ՚ի սուր սուսերի: Տ բազմամարդի գեօղս եւ աւանս առնել անմարդիս, եւ զմնացեալսն վարել ՚ի գերութիւն, զկանայս հանդերձ մանկտով: Լւ զիշխանն Աշոտ տալ տանել կապանօք առ Թագաւորն, զի տացէ վրէժս անցիցն անցելոց ՚ի նմանէ, եւ ապստամբութեամբ ՚ի պետութենէն տաճկաց: Տուեալ լինէր այնուհետեւ զմասն ինչ զօրուն ՚ի ձեռս զօրապետի ումեմն Ժիրակ կոչեցելոյ. եւ յղէ զնա ընդ կողմն Ռբշտունեաց. եւ զայլ բազմութիւն զօրացն առեալ ընդ իւր երթայ ընդ սահմանս Ապահունեաց, իւրեւ զօրսորդս ինչ առիւծուց, կամ այլոց ինչ նոյնպիսեաց, շուրջ ձգեալ զգառաղիցն ՚ի մէջ փակել զկորովին, եւ զքաջ արանցն զիշխանն Աշոտ, ընդ ակամբ հայելով Թէ դուցէ ճողոպրեալ ելանիցէ ՚ի ձեռաց մերոց, կամ ՚ի գիշերամարտս յանկարծ հասանիցէ ՚ի վերայ մեր մեծամեծ ոճիրս գործիցէ: Բայց քանզի ընդարձակէր պահն Հողջայ. փութանակի եկն եհաս Ժիրաք ՚ի դաւառն Ռշտունեաց եւ զգօրսն առ խթեալ ՚ի ձորն Առուանից, ՚ի սահմանս մոկաց. եւ անդ գտեալ զընակիչան ուշտունեաց, Թափառականս անկեալ յանողորմ եւ ՚ի մարդախոշոշ շանցն գիշակերաց: Յորոց վերայ սուր եղեալ կոտորելին, եւ լնուին արեամբ զերկիրն: Լւ ըզկէսն գերի առեալ ածեն ընդ իւրեանս. եւ զէնս եւ զաւանս եւ զաղարակս հրձիգ արարեալ, անապատ կացուցանեն ՚ի մարդոյ եւ յանասնոյ: Եւ եւ զաամիկ Նորագեղջ աւանին ուշտունեաց, առեալ ածեն ՚ի տեղի

վաճառուն Ռստանին աչտունեաց՝ արկեալ տոռունս ՚ի պարանոցն հանեն ընդ սուր, եւ անտի գնացեալ ՚ի ձորն Ածանայ ՚ի խնդիր փախստեիցն . եւ հասեալ ՚ի յետոյ կողմանցն, ՚ի սուր եւ ՚ի գերութիւն զբազումս ՚ի նոցանէ արկանեն . Իսոյց երկու ոմանք ՚ի սաղարաց սուրհանդակաց եղբարք միմեանց հասեալ ՚ի կիրճս ձորոյն, վահան ՚ի թիկունս եղեալ, նիզակ ՚ի ձեռին ունելով, ՚ի կապարճս աղեղանց ՚ի դիմի հարեալ զօրացն, եւ օղնութիւն հասեալ նոցա յԱստուծոյ, ՚ի պարտութիւն մատնեն զայլազգիսն բազում վերս ՚ի վերայ եղեալ, եւ զբազմութիւն գերուոյն զերձանեն գնալ յամուրս երկրին . Սորա անուանք ճանաչին միոյն, սրով եւ կատարեցաւ, եղբայր ² յեղբօրէ օգնեալ իրբեւ զբաղաբ ամուր եւ զհօր . եւ ըստ Եսայիայ, թէ ՚ի բարբառոյ միոյ հազարք կորիցեն, եւ ՚ի բարբառոյ հնգից բազումք փախիցեն . Երէց մի Շապուհ անուն, եւ մի ոմն յԱամկաց ձորոյն՝ ընուլ զթիւ գնդիցն, սոցա ՚ի թիկունս հասեալ եւ հովիւ մի՝ պարսատկաւ քարինս ՚ի վերայ արկանէին . Իրբեւ բազումք առաքինացան մեծաւ ուժով եւ քաջ նահատակութեամբ ՚ի հանդէս մարտին . որոց յիշատակ նոցա եղիցի բազմաց նպաստ յարութիւն քաջութեան, եւ ՚ի զօրութիւն անարեացն եւ ՚ի յորդորումն քաջ նահատակացն, ըմբռնեալ լինելու յայնժամ մի ոմն ՚ի հայոց ազատանոյն տոհմից Վահեւունեաց, Ապուսահակ ոմն եղբայր Սահակայ եպիսկոպոսի Ռստանին նախճուանու եւ Մարդպետականի . եւ էր յալեւոր ըստ մարմնոյ եւ հնացեալ արտաբին մարմինն, բաց ներքինն նորոգեալ եւ գեղեցկատեսիլ ըստ պատկերի սրարչին . տեղեակ եւ հմուտ Աստուածաշունչ գրոց, եւ ընդել եւ ծանօթս . նստելու փորոզ պողոտային նրբալողոց ճանապարհին, որ հանելու ՚ի վերին ³ մայրաքաղաքն Սիոն . ՚ի

¹ Ըստ բանից ցուցանեն պակասել ինչ ՚ի տեղւոքս . այլ սրբնակքն որ ՚ի ձեռս մեր՝ մահնտ ունին զգրութիւնն . ² Երբնակսն . եւ կատարեցաւ որով . եղբայր . Աստ թուի պակաս լինել յօրնակսն . զի ոչ գոն անուանք քաջացն, գրոս ճանաչել ասաց . ³ Երբնակսն . աւելոր . 42ին օրն նախ . մայրաքաղաքն Արբոյ :

բանակետդն երկնաւոր զօրացն յարքայանիստ Քրիստոսեան թագաւորութեանս : Օ սա աճեալ լինէր առաջի զօրավարին ժիրաբայ, որոյ տեսեալ զբարձրաբերձ վայելութիւնն հասակին, եւ զպատշաճ գեղ երեսացն, ըզփաղփեալ գոյնն ՚ի տեսիլ արուսեկի ՚ի մէջ սպիտակափայլ արեացն պատուարերի, եւ հաճոյ թուեցաւ յաչս զօրավարինս : Աւ սկսաւ ՚ի վերայ մղել զժահահոտ եւ զյիմարեցուցի մաղձախառն թոյնն, զի թերեւս կարացէ արկանել զերանելին ՚ի ներքոյ պղտոր հրապուրեցուցիչս ժախուն մահաձիւն հնազանդութեանն, եւ զփրինս կապարձիցն սպնդով ծածկեալ, զսատակչական զօրութիւնն թուեցանէր ընդ դէմ սրբոյն : Թէ գուցէ դրդուիցի ինչ ՚ի միջոցէ ապաստանին վճիմն հաստատնոյ, զի կարացէ խտորել ՚ի գաղանիս զոգի Արբոյն, զզրահեայն հոգւոյն սրբոյ վերիկութեամբ, եւ սուսեր ընդ մէջ աճեալ զբանն Տերունական, զոր ասացն, թէ յորժամ մատնիցեն զձեզ, մի հոգայեք թէ որպէս, կամ զինչ խօսիցիք, զի ես տաց ձեզ բերան եւ իմաստութիւն, որում ոչ կարիցեն կալ հակառակ կամ տալ պատասխանի ամենայն հակառակորդքն ձերս :

Ակաւ խօսել բռնաւորն բանիւք ողորանօք, եւ պարգեւս եւ պատիւս մեծամեծս հրամայէ բերել առաջի : Աւ խոստանայր շքեղ եւ երեւելի կացուցանել ՚ի մէջ աշխարհակոյտ ամբօխից ՚ի դրան արքունի . եւ ընդ առաջին իշխանացն լինել առաջի թագաւորին . եւ բարձակից լինել մեծամեծացն արքայի ՚ի գլխաւոր բազմականի անդ, յորժամ առեանն արքունական յարդարիցիս : Արայն ՚ի բաց լեր ասէ ՚ի հաւատոցն Քրիստոսի, հնազանդեալ ընդ ձեռամբ մեծ թագաւորին, եւ ընկալ օրէնս եւ հաւատս արժանի կենաց եւ դովութեան ՚ի մեծ արքայէն, եւ ՚ի մեր իշխեցող հրամանակատար թագաւորին հնազանդութենէ :

Իսկ Սուրբն վառեալ Հոգւոյն Արբով, յիշէ զասաց-

Դէն օրինակ . եւ սկսաւ այնուհետեւ ՚ի վերայ մղել

եալն 'ի Փրկչէն, թէ մի երկնչիք յայնցանէ որ սպանանն զմարմինն, եւ զողին՝ ոչ կարեն սպանանել: Լւ զի 'մի ճրագն եօթնաստեղն ընդ գրուանաւ զփայլումն լուսոյն ծածկիցէ, այլ 'ի վերայ դնիցի բարձրաբերձ աշտանակի Ասպելահան Եկեղեցոյ. որպէս զի տեսցեն եւ փառաւորեսցեն զչայրն Երկնաւոր: Լւ բացեալ լինէր զբերան իւր բանին Աստուծոյ: Լւ անդ զեղեցիկս եւ համառօտս անպաճոյճս կարգէր մի ըստ միջէ: ըստ վկայութիւն հաւատոցն որ 'ի Քրիստոս եւ որ ինչ 'ի նմանէ կան պահին պարգեւք կացելոյն 'ի ճմարտութեան հաւատս, եւ տանջանք ուրացելոցն, եւ յետս կացելոցն. եւ ընդ մեծ պարսաւանօք ներքադրեալ զբռնաւորն.

Ի այց քանզի մեր ոչ որ յայնժամ հանդիպէր 'ի պատասխանատրութիւնս երանելոյն, եւ ոչ գրել արժանի համարեցաք:

Ի այց իբրեւ ետես բռնաւորն զանդառնալի միտսն, եւ զաներկբայութիւն հաւատոցն, եւ զաներկիւղ եւ զյանդուզն պատասխանիսն, եւ մեծ անարգութիւնն զոր հասոյց 'ի վերայ նորա.

Լւ բարկացեալ յոյժ հրաման ետ փութով զբաւ առնել կենաց նորա:

Իսկ Սուրբն ելեալ հանդերձ դահճօքն 'ի տեղի ասպարիսի կատարմանն երկնաւոր նահատակութեանն՝ 'ի ծունր իջեալ կայր յաղօթս, զի կարացէ անսայթաք հաւատով յաղթել հնարից բանսարկուին, որ 'ի ծածուկ եւ յայտնի պատերազմին: Լւ ասէր, Արարիչ իրաւանց եւ արդարութեան: Լւ զձեռս յերկինս համբարձեալ, ունելով զպարանոցն առաջի դահճացն. եւ առեալ մի ոմն զտուն եհար զերանելին եւ եհատ ըզգլուխ նորա: Լւ այսպէս կատարեցաւ երանելին Ապուսահակ: Սա առաջին դտաւ պտուղ մարտիրոսական 'ի մեծ վտանգի նեղութեանն որ եհաս 'ի վերայ

բողոք հայաստանեայցս: Պատմեաց զայս մեզ մեծ քահանայն Սամուէլ յաւանին Արտամետ, նորա լուեալ էր ՚ի պարսկէ ումեմնէ, ՚ի ձորոյն Շատուանոյ, որ էր ընդ դահիճնն. եւ ՚ի սկզբան վկայութեան մինչ ՚ի կատարումն սրբոյն՝ ՚ի տեղւոջ անդ հանդիպեալ լինէր, եւ ՚ի միտ առեալ էր զսաղմոսն զոր ասացեալ էր երանելին: Ղխտեն զայս եւ բնակիւքն ոչտունեաց գաւառին, զի դեռ եւս կենդանիք են բազումք ՚ի նոցանէ:

Լւե եղև զկնի այսորիկ գնաց անտի Ժիրաք, եւ եկն եմուտ ՚ի Վանտոսպ. եւ ՚ի յանձին հրձիգ արար զմեծ եկեղեցին յաւանին Արտամետոյ:

Ի այց ինքն Բուհայ խաղացեալ զհետ իշխանին, եւ ընդ նմա տաճիկք հայաստանեայց, որ բնակեալ էին ՚ի կողմանս կողմանս աշխարհիս. առաջնորդէին Բուհայի ՚ի մուտ եւ ելս աշխարհիս:

Ի սկ իշխանն Աշոտ, առ սակաւ սակաւ ամփոփեալ ընտանեօք իւրովք, եւ ընդ նմա ոմանք յազատաց իւրոց. Մուշեղ վահեւունի՝ որ զտանուտրական պատիւն ունէր. եւ Վահրամ սեպուհ թիկնապահ իշխանին. եւ Վահրամ տրունի, եւ Հասան. եւ այլք ՚ի սեպուհ պաշտօնէից, եւ եկին մտին ՚ի բերդն Գղեակ, յամրոցն Նկան, որ ՚ի Թոռնալան գաւառի. եւ խնդրէին տեսանել թէ ո՞րպէս կարացեն գտանել զելս իրաց վտանգին ՚ի վերայ հասելոյ:

Իբրեւ իմացան զօրքն տաճկաց թէ եմուտ իշխանն յամրոցն, զհետ մտեալ բազմութեանն այնուհետեւ, եւ շուրջ փակեալ անդէն զամուրն զանել գառաղիղն: Լւե զբուն բանակն առնէին ՚ի Ղոկորուատ աւանին, ունելով ընդ ինքեանս զբազմութիւն գերւոյն կուտեալ իբրեւ զհող. այլ եւ Վահան ամատունեաց գաւառին, յախստեայ եկեալ ՚ի ձորն որ մերձ յամրոցն, ուր տէրն իւրեանց կայր: Լպս յետ փոքր ինչ աւուրց վառեալ զգօրսն ՚ի պատերազմ, ընդ բերդայինն առ-

նուչ զամբոցն:

Եւ ինքն իսկ գլխովին զօրավարն Բուհայ, հեծեալ յերիվարն պնդեալ զինքն զինու ՚ի պատերազմ ընդ դէմ իշխանին . եւ զկորովին աղեղնաւորացն ելիմացւոցն, եւ զընտիրս հեծելոց նոցա ՚ընդ ինքեան վառեալ ՚ի ճակատիւ Եւ զայլս ազգի ազգի զինուորք ունէին վաղերք եւ վակուրք, սուսերք եւ սուինք . տապարք եւ վիրգահանք, մեքենայք եւ շամբաքարք, վահանք եւ նիզակք: Եւ հուր եւ ծծուճի նաւթիւ բարձեալ ՚ի դործ պատերազմին, եւ զլոյծ բնութիւնս յանօթս ապակեղէնս եղեալ, եւ մանր զծծուճին ընդ նմին խառնեալ, եղեալ ՚ի պարսատիկ մեքենայից . եւ զհուրն առ ընթեր նմին, հնարաւորեալ արկանել զամբոցանու Եւ որք մերձ առ պարսպօքն զճակատն վառէին, եւ զմարտն դրգուէին, զգեստն ինքեանց յասուէից կազմեալ . զոր ՚ի զօրութիւն թիկանց ուժոյ բազկաց ճնշեալ եւ մածուցեալ ընդ միմեանս զնրբութիւն մազոյն թաղ կուլեցին . զոր ՚ի ջուր եղեալ ծծէ իբրեւ զսպունդ, զայն զինեալ ՚ի վերայ անձանց սաստկացուցանեն զպատերազմն, աներկիւղ մնալով ՚ի հրոյն տաչորմանէ . եւ զերիվարն եւ զհեծեալս նոցա զինեալ սպառազինօք, շանջապահս ծիօցն, եւ տաշտս դաւախացն, եւ զանդապահս ՚ի չորս կողմանս, ձգեալ եւ լանջացն գէն, եւ բարձրալիղ խրոխտանացն զրահս, եւ ոտնատորոյի փռնկալոյն մանեակս զանդակեալս, եւ մահիկս լուսնածեւս ՚ի մէջ ճակատուն կապեալ, եւ զնիւս երիվարացն երկաթապատ պնդեալ, այլ եւ աստի եւ անտի երիվարի փորոյն տախտակազործ դրգեալ ըստ փորոյն չափու մածուցեալ ՚ի ձեւ վահանի զգործ արուեստի զինուն ցուցանեն: Եւ ինքեանք արկեալ զրահ զանձամբ, եւ սաղաւարտ ՚ի գլուխ եղեալ, բազպանս ՚ի ձեռն արկեալ, զանդապանս ՚ի վերայ բարձիցն պնդեալ, օդ ոտիցն կոշկածեւ արուեստաւորեալ . վա-

հանն ՚ի թիկունս եղեալ, սուսեր ընդ մէջ անեալ, նիւզակ ՚ի ձեռին ունելով, կապարձս եւ աղեղունս պատրաստականս զառաջեալ ՚ի նիւսն ունելով, եւ զարդս ոսկեզարդս եւ արծաթագործս, եւ կամարս ընդ մէջ անեալ ՝ Կրօջ եւ վերջաւորս փողփողեալս. սաւառնաձայն հնչմամբ զլեւտնն Կնդեցուցանէին. նշանս կանգնեալ եւ փողք եւ քնարք հնչէին եւ թմբուկքն դափէին, եւ արեւն ՚ի վերայ հասեալ սպառազէն զարդուն, եւ մերկ սուսերացն փայլեալ ճառագայթս արեգակնայինս յինքեանց ձգէին շուրջ զլերամբն. քաջքն խիզախէին, սաղարքն կանչէին, նահատակքն գոչէին, զազամ ճակատուն կարգեցին պատրաստեցին, զայս ասաց Ասայի միով բանիւ. ելեմացիք ասէ առեալ զկապարձս, հեծեալ յերկաւրս, եւ գունդք ճակատելոցն ելին կացին մօտ առ քաջն մեր Աշոտ եւ ընտիր զօրաւարն հայոց առ մեծն իշխանաց, եւ յայնչափ եւ առաւել քան զայն կազմութեան սպառազէն պատրաստութեանն, սաստիկ տարակուսանօք եւ մեծ երկիւղիւ պակչէին յահէ հայկասիրտ իշխանին, եւ յաղթող նահատակին մեր Աշոտոյ, եւ ուրք ընդ նմա էին գունդք ազատաց, եւ նոցին զօրաց ըստ տոհմս ազգաց ՚ի բնիկ նախարարացն վաստուրական տէրութեանս:

Իսկ իշխանն ելեալ կայր ՚ի վերայ պարսպին, նազելով եւ սիգալով, իբրեւ զկորիւն առիւծու ճեմեր, անկասկածելի մնալով առ ոչինչ համարելով զհէնն եկեալ հասեալ, փակեալ շուրջ զնովաւ. զի կարծէր եւս համախորհ եւ միագործ զնիզակակիցսն իւր, զզօրսն եւ զօրագրութս զգունդ ազատացն՝ որ մտեալէին ընդ նմա յանձաւն Ախնի, բայց նօրս եւս քան զեւս սատկացուցանէին զմարտն:

Տայնժամ ՚ի խորհուրդ եմուտ իշխանն եւ տօհմակիցք իւր, Վահան եւ Մուշեղ արծրունիք, եւ գունդ-

քըն աղատանոյն որ ընդ նմա . զի թերեւս կարասցեն հաճել զմիտս զօրավարին ՚ի բաց կալ ՚ի խորհրդոցն զոր ինչ խորհեալ էր . եւ զմարտն ցածուցանել , եւ զաղմուկն ամբօխեալ ՚ի բաց վճարել , եւ զոր ինչ խնդրիցէ առնիցէ ըստ կամոց նորա , կնքել եւ տալ նմա գեօղս եւ ազարակս , եւ տալ հարկս արքունիս եւ պատանդս խաղաղութեան :

Աւ մինչդեռ զայս օրինակ խոկային եւ խորհէին ՚ի միասին , միանգամայն արգելականք բերդին , անդէն իսկ եւ իսկ քակեալ ՚ի միաբանութենէ ուխտին , որք էին անդ խորհրդականք ՚ի յազատ տոհմէ՝ խորհուրդ չար ՚ի մէջ առեալ , եւ զբարեկամութիւն կեղծաւորեալ՝ որպէս յերէկն եւ յեռանդն , եւ յանձն առնուին երթալ առ զօրավարն , խնդրել խաղաղութիւն . եւ մեկնեալ յինքեանց զՎահրամ անուին , եւ տան տանել հրովարտակ առ զօրավարն , լի թունիւք սատանայական խորհրդոցն ծածկեալ յաչս իշխանին դառնենի զգեւտիւք ՚ի հանդերձս ոչխարաց , եւ ներքոյքն զապականիչ գայլոցն բերելով զլրբութիւն , իբրեւ շունք համրոցեալք որ ոչ կարեն հաջել , որպէս ասէ Ասայի մարգարէ , ընդ դէմ Տեառն փսխելով զկատաղութիւն մահածին թիւնիցն՝ սատակչական զօրութիւնն , լինել տիրակորոյսք եւ աշխարհաւերք , բանսարկուք եւ քրսսսիւք . խռովասէրք՝ մանաւանդ քան թէ խաղաղասէրք , որք քակէին գոլ նոցա ամենայն ուրեք ուր եւ դիպէին զմիաբանութիւն ուխտի խաղաղութեան եղբարց եւ ազգականաց եւ բարեկամաց , եւ ելեալ արտաքս հանդոցն մատնչին ՚ի տնօրինականս Փրկչին , ունելով ընդ ինքեան զհրովարտակն դրեալ այսպէս :

Ի յարքունուստ բնկալեալքո զվերակացութիւն աշխարհիս հայոց , եւ ըստ հրամանի ինքնակալ թագաւորին նուաճեալ ունիս ՚ի հնազանդութիւն պետութեան ձեր զիշխանս եւ զտեարս , զկողմնակարս եւ զկուսակարս , զքաղաքապետս եւ զմարզպետս բոլոր հայաստանեայցս , եւ զպատամբսն եւ զընդդիմակայսն ըստ

արժանի ապիրատու թեանն իւրեանց խրատել , գանիւ
 եւ բանտիւ եւ պէս պէս տանջանօք , եւ ՚ի բաց բա-
 նալ յաշխարհէ զչփոթ եւ զխառնութիւն ՚ի միջոյ խա-
 ղաղութեան , որպէս օրէն է խաղաղասէր թագաւորաց
 եւ թագաւորազանց , իբրեւ Աստուծոյ կամարարողաց
 եւ հաւատարիմ ծառայից տիրասիրաց :

Եւ արդ մեք նահապետք ազատաց վասպուրական
 իշխանիս Մուշեղ ՚ի ցեղէ վահեւուռնեաց , վահրամ
 յազգէ տրուենաց . վահրամ միւս որ եւ թիկնապահ
 իշխանիս , եւ այլ գունդք ազատաց , եւ զօրական պե-
 տութեանց , ՚ի ձեռս մեր է հոգարարձութիւն աշխար-
 հիս : Գրեցաք առ բեզ ՚Բուխայ գլուխ զօրախորաց
 տաճկաց . եւ բարձակից մեծ թագաւորին . միայն թէ
 ընդարձակեսցես մեզ եւ տոհմի մերոյ , շքնակաց երկրի
 մերոյ , մնալ յիւրաքանչիւր տունս բնակութեանց կալ
 խաղաղութեամբ . մեք տացուք զԱշոտ ՚ի ձեռս քո
 առանց զինու եւ մարտից եւ ճակատուց կազմու-
 թեան , եւ մի ինչ յայնտիկ աշխատ լինիցիս . այլ եւ ոչ
 զմեզ ապստամբս կարծիցես զոչ յինքնակալ թագա-
 ւորէն , եւ ՚ի քու մէջ ճոխութենէդ եթէ հաւատեաւ
 քննիցես : Եւ այց մի եւ այսմ անտեղեակ լինիցիս , զի
 Գուրգէն եղբայր իշխանիս , եւ այլ տոհմն արծրուն-
 եաց , եւ բաղմութիւն ազատաց եւ ազատորդեաց , եւ
 նոցուն զօրաց քաջաց վասպուրական տէրութեանս ,
 ամենեքեան ընդ նմա անցեալ գնացին ՚ի կողմն Ա-
 տրպատականի , եւ անդր գումարեալ են ամենայն զօրք
 եւ ռամիկք աշխարհիս արք կորովիք եւ պատերազ-
 մողք , որք ոչ դառնան ՚ի սրոյ . եւ եթէ յերկարիցի
 գործոյս այսորիկ հանդէս , եւ մարտիցն հանդամանք ոչ
 փութանակի վարիցին , գուցէ օգնականութեամբ զի-
 շերոյ եկեսցէ ՚ի վերայ քո , եւ մեծամեծ աւճիրս ՚ի վե-
 րայ քո եւ զօրացդ արքունի հասուցանիցէ : Օ ի այր

1 Չայս անուն Բուխայ՝ երբեմն բուհայ՝ եւ երբեմն բուղայ ունի՞ք ՚ի
 հնագոյն օրինակի մերումն Չինակաց :

քաջ է եւ պատերազմօղ, եւ միաբանք են որք ընդ նմա
են զօրքն. եւ զանձինս 'ի մահ զնիցեն 'ի վերայ տանց
եւ աշխարհաց եւ ազանց եւ տոհմից իւրեանց: Աւ ա-
մուրք յոյժ եւ անկասկածելիք 'ի ձեռս նոցա են, ա-
մուրն Տլմար՝ եւ Արինդ՝ եւ Ճախուկ բերդն, եւ թէ
նորա յերթս կամ 'ի չորս, ՝կամ եւս աւելիս բաժանե-
ալ օգնական աննիցեն իւրեանց զամուրն, մեծ աշ-
խատու թիւն քեզ հասուցանիցեն, եւ ամենայն խորհր-
դոց քոց խափանիչք դտանիցին, եւ դքեզ կորակնեալ
ամօթալից 'ի պարտութիւն մատնիցին. որպէս զյառա-
ջագոյն եկեալ հազարապետն արքունուստ, զի ոչ կա-
րաց կալ ընդ դէմ սոցա, եւ ոչ հարիւր այր առ տանն
զօրացն հայոց:

Աւ իբրեւ ընթերցաւ մեծ զօրաւարն զժածուկս ա-
զատանոյն, եւ պատասխանի, զոր եւ դրով իսկ աւանդ-
եաց. երդմամբ հաստատեալ ասէ, զոր ինչ միանդամ
կամք յօժարութեան ձերոյ ակործեսցեն, եղիցի ձեզ
սուղապէս առանց երկբայութեան. միայն ոչ ելցէ 'ի
ձեռաց իմոց Աշոտ հանդերձ ազգականօք իւրովք:

Իմացեալ յայնժամ իշխանն զնենդութիւն նոցա, եւ
զխորամանկ կեղծաւորութիւնն, եւ զի ոչ ըստ հրամանի
նորա յօրինէին զպէտս պատրաստութեան ամրոցին:
Ասէ ցնոսա. արիք երթայք առ զօրաւարն. տեսէք հա-
ւաստի եւ 'ի վերայ հասեալ դիտասցուք թէ իւ իւրք
կարասցուք հաճել զմիտս նորա 'ի խաղաղութիւն:

Յայնժամ բացեալ լինէր պատրուակ կեղծաւորու-
թեանն 'ի խլրդենի դիմացն Ատուն պատասխանի եւ
ասեն, յարուցեալ երթիցես դու ինքնին եւ քեզէն
լուիցես 'ի նմանէ: զոր ինչ ակործիցէ, եւ բարձցի 'ի
քէն ապստամբութիւնն զորմէ կարծեն ապստամբ լի-
նել 'ի թագաւորէն:

Իբրեւ դիտաց իշխանն եթէ վճարեալէ չարու-

1 Այլ օրինակ . վասն աշխարհաց եւ տանց եւ ազանց: 2 Աւ կամ այլ ա-
ւելիս բաժանեալ օգնական ունեցեն:

Թիւնն յաչս նոցա , եւ այլ ընդ այլոյ խօսին , եւ ՚ի գաղտնիս քրթմննջեն , եւ անտեղի եւ անընդունակ հը-
 բամանաց նորա լինելին . ետ պատասխանի եւ ասէ ,
 զի՛նչ է այդ զոր դուք ՚ի ծածուկ գործէք . եւ ընդէր
 խորհուրդք գաղտնիք ընդ միմեանս խորհիք , եթէ չար
 ինչ Թուիցիմ յաչս ձեր , եւ ապիրատս գործեալ եմ
 առ ձեզ . եւ խարդախութեամբ բնակեալ ընդ ձեզ . ա-
 լասիկ յանդիման երեսաց խնոց տուք պատասխանի .
 եւ ցուցէք յականէ յանուանէ մի ըօտ միօղէ իւրա-
 քանչիւր զվնասս զոր գործեալ եմ , զիք ՚ի լսելիս հա-
 մագունդ զօրականացս եւ մի պատկառէք խօսել ըզ-
 ճշմարտութիւնն . ապա թէ իբրեւ զհայր ՚գրգեալ եւ
 զգուեալ էի զձեզ . եւ ժողովեալ իբրեւ հաւ զձադ
 ընդ Թեւովք ՚ի պատճառս պահպանութեան , եւ դուք
 ամենայն ուրեք ամրացեալ ՚ի զգուշութիւն իբրեւ
 յամուր քաղաքի ընդ ձեռամբ իմով յանհոգս լեալ
 լինել ձեզ . եւ դուք զոյսքան հատուցումն հատուցա-
 նէք ինձ՝ շիմացեալ ձեր զոր ստաց Ղաւիթ , հատու-
 ցից չար փոխանակ բարւոյ , ասելու թիւն փոխանակ սի-
 րոյ խնոյ . Ալ նմին հատուցումն ՚ի կարգի որ ասէ ,
 կացո ՚ի վերայ նոցա մեղաւոր , սատանայ կաղցի ընդ
 աջմէ նորա , եւ որ ինչ ՚ի կարգ սաղմոսիդ է : Չիցի-
 լուեալ ձեր զոր ասաց Սողոմոն , թէ որ հատուցանէ
 չար փոխանակ բարւոյ՝ չար ՚ի տանէ նորա մի պակա-
 սեացէ : Այ՛ ամէք զմտաւ եւ ոչ զմի ինչ ՚ի բարեացն
 զոր ձեր յինէն գտեալ . զի ըստ իւրաքանչիւր հասակաց
 զմի մի ոք ՚ի ձէնջ գթալիր սիրով մեծարէի այնչափ՝ զի
 եւ զմեծութիւն ընչից որ ՚ի գանձս իմ ամի ամի յա-
 լար տալով զուարթամիտ սրտիւ ինձ համարէի զյա-
 փշտակութիւն տան խնոյ որ ՚ի ձէնջ եւ առ ձեզ . զոր
 ոչ եւ զմի ոք յիշխանաց ոմանց առաջնոց լուեալ ու-
 րուք , եթէ իցէ այսպիսի ինչ արարեալ , եւ ես ամայ-
 ացեալ ոչ ինչ փոյթ առնէի , միայն ձեզ զլիանալն սի-

բելով առ այսօրիւք . եւ զորդիս ձեր եւ զմանկունս տե-
սանելով ՚ի դուժ ՚իսանդաղատանաց ՚ի գիրկս իմ ըն-
դունէի ընծայիւք մեծաւ գգուանաց , իբրեւ զառ ՚ի
յինէն ծնեալս Նւ արդ այսօրիկ են փոխարէնք զի եւ
տուք յօժարութիւն նենգագործ խորհրդով լինել յար-
զելանի , եւ առնել զիւր որսալ ՚ի խնդրողաց անձին
իմոյ եւ իմոց զաւակաց , համօրէն ընտանիւք արկանել
՚ի բերան վիշտայի , եւ լինել պատճառք սրոյ եւ զերու-
թեան ամենայն աշխարհիւ Ն.Մ նոքա քանզի հաստա-
տուն մտօք ունէին զմիաբանութիւն դաւաճան խոր-
հրդոյն որ առ բռնաւորն տաճկաց , ետուն պատաս-
խանի եւ ասնն , ոչ կարեմք զղէմ ունել անհնարին
ուժոյ բռնութեանն արբունի , ոչ ամուրքն պատրաս-
տական առ ՚ի յամբուժիւն , որպէս թուէր մեզ . եւ ոչ
համբարք ՚ի սմա բաւական , թողումք այլ ումեք ա-
սել , այլ եւ ոչ պահապանաց ոմանց ռամկաց որ պահի-
ցնն զամուրքս , եւ վանն այսր ամենայնի հարկ է քեզ
երթալ զի եւ կարծիք ապստամբութեանդ բարձցի .
եւ տառապելոցդ որ եկեալ յեցեալ են ընդունայն
դաղթականութեամբ , եղիցի Չարձակուրդ ՚ի անդիս
իւրաքանչիւր , եւ աշխարհ զրաւ առցէ յասպատակե-
թնամեաց . որ եկեալ հասեալ է յաւեր եւ յեղծումն
Նւ եթէ քոյին կամաւ երթիցես , թերեւս օգուտ
բազմաց եւ անձին քում եղիցի . զուցէ ախանայ եր-
թալոյն , եւ նեղիչն աշխատելով ՚ի պահելն յաճախեա-
ցէ ՚ի վնաս եւ ՚ի քէն , եւ օճան բարւոյ յայնմհետէ ոչ
եւս ումեք հասցէ դտանել : Նւ զայս լուեալ զիտաց
զառ ՚ի նոցանէ հաստատուն նենգագործութիւնն , եւ
զաչս առ Աստուած համբարձեալ եկաց յաղօթս . ճա-
շակեալ սակաւ ինչ հաց եւ զինի դոհացաւ , եւ առ
ընտանիս իւր դարձեալ թախանձագին՝ յարուցեալ էջ
՚ի յամբոցացն . եւ եկեալ եկաց առաջի ոսխ վիրագին ,

Ն.Մ օրինակ . հանդերձ մեծամեծ ընծայիւք ՚ի գիրկս իմ ընդունէի մե-
ծաւ գգուանոց : ՉՅօրինակն . յարկուրդ :

եւ տուեալ ողջոյն ըստ սովորութեան նոցա: Աւ եհարց
եթէ դձև իցես Աշոտ, ասէ, այո ես եմ. երկրորդեալ
եւ երրորդեալ եւ զսոյն լուաւ. ապա բանս մեղադրա-
կանս բազումս յաճախեաց եղ առաջի նորս, եւ լու-
եալ ՚ի նմանէ պատասխանիս դիտողագոյնս եւ իմաս-
տունս, հրամայեաց նստել:

Յայնժամ Սմբատ բազրատունի զոր վերագոյնն յի-
շեցաք մոկաց իշխեցող, քանզի յոյժ սիրեցեալ եղել
՚ի զօրավարէն, եւ առաւել քան զամենայն մեծամեծս
ընդունէր պարգեւս եւ պատիւս, անհանդուրժելի լեալ
անցիցն անցելոց, եւ մեծաւ տրտմութեամբ հաչէր եւ
հառաչէր յողի իւր, եւ ելեալ արտաքոյ բանակին յոր-
դառատ հեղոյր արտասուս ՚ի վերայ բեկման իշխանին,
եւ այլոց նախարարացն, բայց ոչինչ ձեռնհաս լինէր
օգնել նոցա, վասն դառն հրամանի ամբարիշտ թագա-
ւորին. այրէր եւ խորովէր ՚ի սիրտ իւր ՚ի ծածուկ ընդ-
աւեր աշխարհին, եւ ընդ անողորմ չարչարանս գերեւ-
լոցն ՚ի թշնամեացն:

Յայնժամ համարձակեալ եմուտ յատեան բռնաւո-
րին. եւ եկաց առաջի զօրավարին աներկիւղ համար-
ձակութեամբ առանց պատկառանաց, եւ ասէ. որով
հետեւ գտի շնորհս առաջի քո, եւ արարեր մեծարանս
երեսաց իմոց, եւ առաւել քան զամենայն իշխանս հայ-
աստանեայց, ՚եւ մեծամեծս արքունի՝ զիս նախամե-
ծար եւ մեծարգի ցուցեր, եւ լուան ամենեքեան զառ-
նելն քո ընդ իս, մի ընդունայն եւ դատարկ լիցի սիրե-
լութիւն քո առ իս, զի եւ որք յոյժ ատեցողքն են մեր
եւ թշնամիքն տեսցին, եւ յամօթ լիցին. եւ բարե-
կամբն՝ եւ սիրելիքն յոյժ ուրախ եղիցին:

Չիսկ զօրավարն խոստացաւ երդմամբ տալ նմա զինչ
եւ խնդրիցէ, Յմինչեւ հաւասար իւրոյ տէրութեանն
բարձակից եւ պատուակից կացուցէ:

1 Այլ օրինակ. եւ քան մեծամեծս արքունի: Չիսկ զօրավարն երդմամբ
խոստացաւ: Յմինչեւ հաւասար եւ պատուակից իւրոյ տէրութեանն
կացուցէ:

Իսկ նա անփոյթ արարեալ երկրաւոր մեծութեանս զի անցաւոր է , անսպառ եւ անվախճանն եւ անծերանալի եւ անծախ եւ առանց ըմբռնելի ՚ի գողոց , խընդրեաց պարգեւաց առիթ լինելը Տ՛ուր ինձ ասէ ՚ի գերելոց այտի որչափ եւ կամք քո հրամայեցեն : Անդէն փութով եւ անյապաղ երազութեամբ հրաման ետ , զի որ որ եւ հաճոյ թուիցի Սմբատայ մի որ իշխեացէ : արգել լինելը : Եւ ետ նմա սուրհանդակս , եւ մեկնազէնս , եւ սակրաւորս եւ կափաւորս : Եւ զի ըստ կամաց նորահանցէ ՚ի բանակէ անտի զգերիս Վասպուրականի , եւ առեալ զնոսա անցուցանէ : յւրաքանչիւր սահմանս բընակութեան , ինքնին զհետ նոցա ելանելով , որպէս Սիւրոս արքայ Պարսից զհետ դարձելոցն ՚ի գերութենէն Բարիլոնի . աճ եհան զժողովուրդն յերկիր իւր : Եւ կատարեցաւ ՚ի վերայ Սմբատայ ասացեալն յոսայեաց մարգարէէ : Թէ առաքեացէ նոցա այր մի որ փրկեացէ զնոսա եւ դատաստանաւ փրկեացէ զնոսա : Եւ դարձեալ թէ զգերութիւն ժողովրդեան իւրոյ դարձուցէ , ոչ կաշառօք եւ ոչ պատարագօք ասէ Տէր : Եւ արձակեաց զնա ՚ի տուն իւր մեծաւ ուրախութեամբ , եւ անտրտում խնդութեամբ , ժամ տուեալ նմա դառնալ առ նա ՚ի ձմերոց նորա ՚ի քաղաքն Դուին :

— 101 —

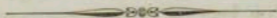
Սպարտէ եւ վտարումն յաշխարհէս իշխանին՝ եւ նախարարացն՝ եւ նոցին ընտանեաց :

Նոյ աւուրան ընդ այնտիկ մինչ կային ՚ի կապանն իշխանն եւ նախարարքն իւրաքանչիւր ընտանեօք , կազմեալ գունդ զինուորաց եւ ընտիրս այրուծիոց վառեալ զինու բազում պատրաստութեամբ , եւ զիշխանն Աշոտ եւ զորդի նորա Գրիգոր , եւ զՎահան արծրունի եւ զորդի նորա Գագիկ . որ եւ Ապումրուան կոչէր .

եւ զՄուշեղ եղբայր Վահանայ, եւ զտիկինն Հրանուշ,
եւ զայլս յազատատանէ: Ապա եւլ եւ բարձեալ ՚ի
վերայ ուղտուց վտարեսց ՚ի Սամառայ, եւ եղեալ ՚ի
ներքոյ արդորայ տաղաւարաց, եւ յղեաց ընդ կողմն
պարսից, ճանապարհ արարեալ ընդ Ատրպատական,
կասկածելով թէ դուցէ Գուրգէն, եւ կամ մի ոք ՚ի
տոհմէն արծրունեսաց, եւ նոյն ազատաց ՚ի կողովացն
Վասպուրականն հեծելոցն հասանիցէ ՚ի վերայ եւ թա-
փիցէ զնա ՚ի զօրացն եւ հանցէ ՚ի ձեռաց իմոց:

Աւ եղեւ իբրեւ եհաս իշխանն յարբունիսն, եւ կա-
պել զոտս նոցա կրկին շղթայիւք եւ զնել ՚ի բանտի .
եւ հրամայեաց զինուց վառելոց զինուորաց պահել ըզ-
նա . մինչ ինքն նստցի յատենի, եւ մուծցէ զնոսա ՚ի
դատաստան հարցապորձի եւ քննութեան վարուցն զոր
կուտեալ եղեալ էին ՚ի վերայ իշխանին:

Աւ իւր հազարապետին գրեալ եւ ծանուցեալ էր
արքայի, զոր ինչ գործեաց ցայն վայր շամանակի:

Թե Թրդեա պատճառաւ հասին ոմանք ՚ի նոցանէ սուրբ կատարման:

Վահատակք ոմանք կային յայնժամ ելեալ յարդե-
լանէն ընդ կալանաւորսն, եւ դեռ զիւրաքանչիւր սուսեր
ածեալ ունէին ընդ մէջ իւր, եւ վահան ՚ի վերայ թի-
կանց եղեալ, ամբարձին զաչս իւրեանց եւ տեսին զի
զկանայս եւ զմանկունս իւրեանց տեսին ընդ աշխար-
հական գերիսն: Աւ առ չժուժեալ այնպիսի վտանգա-
ւոր նեղութեանն, արիաբար հասեալ ՚ի կիրճս ձորոյն,
եւ մերկացեալ զսուսերն յարձակեցան ՚ի վերայ երի-
վարացն, եւ տէր մատնեաց զնոսա ՚ի ձեռս նոցա, յո-
րոց վերայ սուր եղեալ զբազումս սպանին, եւ զեւս
բազումս վիրաւորեցին, եւ զյորովագոյնս ՚ի գերելոցն,
հանդերձ ընտանիւք իւրեանց զերժին ՚ի նոցանէ եւ

անցուցին ընդ պահակ ձորոյն յամրական կողմանս լե-
րին: Իսկ զօրքն տաճկաց զուճարեալ ՚ի վերայ նոցա
շուրջ փակեալ, ձերբակալ արարեալ ածին առ զօրա-
վարն եւ պատմեցին նմա զօր ինչ զօրձեցին զիրս քա-
ջութեանն: Օ որ ածեալ զարսն ստիպեաց ՚ի բաց կալ
յերկրպագութենէն Բրիտտոսի, եւ պատուի եւ պար-
գեւաց արժանի լինել ՚ի նմանէ, եւ մի չարաչար տան-
ջանօք մեռանել: Աոցա գեղեցիկ խորհուրդ ՚ի մէջ
առեալ, ընտրեցին զմահ քաջութեան, քան զկեանս
խղճիւ. խօսեցաւ ընդ նոսա բանիւք ողորմանօք, եւ
ոչ լուան նմա. ետ բերել պարգեւս, եւ այնպէս ոչ
առին յանձն. խօսեցաւ ընդ նոսա խտուութեամբ, սա-
կայն եւ յայնմանէ ոչ երկեանս Տանջեաց զնոսա գա-
նիւ, եւ նորա եւս առաւել պնդեցան ՚ի հաւատան եւ
՚ի յոյս բարեաց եւ ՚ի սէրն Բրիտտոսի: Այնուհետեւ
հրաման ետ սրով բառնալ զգլուխս նոցա. եւ նորա
յոյժ ուրախ եղեն զի վասն անուանն Տեառն արժանի
եղեն մեռանել. եւ ընկալան զվճիռ մարտիրոսական,
եւ կտտարեցան վկայութեամբ ՚ի փառս սուրբ Երրոր-
դութեանն, որոց անուանք ճանաչին, միոյն Գէորգ յա-
կեցի տոհմէ, եւ միւսոյն Խոսրով ՚ի դարաւելեան տոհմէ:

Իայց երիցս երանելի ոմն երիտասարդ հասակաւ,
ինքն տաճիկ եւ ազգաւ պարսիկ՝ շելեալ զհետ սիրոյն
Բրիտտոսի հաւատոցն, եկն յարեցաւ ՚ի Պատրիկն ան-
ձեւացի, եւ խնդրէր առնուլ զտէրունական կնիքն, զի
կատարեալ լիցի ՚ի գործս պատուիրանաց Տեառն, եւ
յապաղեալ խափան լինէր նմա յօժարութիւն ցան-
կութեան բարեպաշտութեանն. եւ էր մտեալ սա ընդ
արգելականն ՚ի բերդն, եւ ՚ի ժամուն յայնմիկ մինչ ա-
ռաւ ամրոցն, եւ զըմբռնեալսն ստիպէին, զի որք ՚ի բաց
կաղցեն ՚ի Բրիտտոսէ եւ մի մեռցին: Լււ բազումք

1 Այլ օրինակ. եւ պատուի եւ մեծարանաց եւ գեւի, արժանի լինել ՚ի
նմանէ: 2 Շելեալ զհետ հաւատոցն եւ սիրոյն Բրիտտոսի: 3 Մի մեռանի-
ցեն:

դրդուեցան եւ ելին զկնի սատանայի . եւ կէսք ընկաւ
լան զճգնութիւն մարտիրոսական մահուս Վիմեալ
գայր եւ սա ընդ աջաթեւ կողմն վկայելոցն ընդ դէմ
սրոյն մատուցանել զինքն պատարագ կենդանի Որդւոյն
Աստուծոյ :

Իսկ վահրամ տեսանէր զնա մերձ առ սպանդանո-
ցըն , այն ինչ սուր ՚ի վերայ բերեալ դահճին , ձայնէ
բարձր եւ ասէ , դու մոլի մանուկ ընդէր մեռանիս զուր
եւ տարապարտուց . եւ նորա ճիչ բարձեալ ասէ ,
1-Քրիստոնեայ եմ . եւ նա եւս պնդէր եւ ասէր , մի
մեռանիր , մոլի մանուկ ես . եւ նա առաւել յորդորա-
գոյն հնչէր , եւ արտօսր ՚ի վեր բերեալ հեղոյր , ասէ ,
2-Քրիստոնեայ եմ եւ մեռանիմ վասն Քրիստոսի . եւ
մկրտիմ ՚ի Հայր եւ ՚ի Պրդի եւ ՚ի Հոգին Սուրբ . ոչ
ջրով այլ իմով արեամբ : Ոչ ապաքէն դու իսկ տեսա-
նէիր զի մտանէի եւ ելանէի ՚ի սուրբ եկեղեցին ընդ
ամենայն հաւատացեալսն , Եւ դու ջանաս մոլորեցու-
ցանել զիս ՚ի հաւատէն Քրիստոսի . ես իսկ լուայ յոր-
ժամ կարդային զաւետարանն , թէ ասաց Քրիստոս ,
որ խոստովանեսցի զիս առաջի մարդկան , խոստովանե-
ցայց եւ ես զնա առաջի Հօր իմոյ որ յերկինս է . արդ
՚ի բաց գնն այր դու , ես մեռանիմ վասն Քրիստոսի .
եւ վաղէր ընդ ջբանակն կանչէր հնչէր շարժէր զձեռնն
եւ ասէր , ես Քրիստոնեայ եմ Քրիստոնեայ եմ . մինչեւ
զայրանալ դահճացն եւ խուռն ՚ի վերայ դիմեալ ՚ի մեծ
հրապարակին , հարին սրով զերանելին եւ ՚ի բաց առին
զգլուխ նորա , եւ անցեալ պատմեցին զօրաւարին :

Եւ ահա լոյս սաստիկ իջեալ յերկնից եւ ցոլացեալ
՚ի վերայ սուրբ մարմնոյն , եւ շուրջ փակեալ զտեղ-
եանն թէ ուրեք յարնէ նորա ցայտեալ կայր : Եւ
տեսին առ հասարակ ամենայն բազմութիւն կարաւա-
նին : Առ սա ինձ թուեցաւ ասացեալն ՚ի մարգարէ-

1 Այլ որքանակ . Քրիստոնեայ եմ մեռանիմ . եւ նա եւս առաւել պնդէր եւ
ասէր : 2 Քրիստոնեայ եմ Քրիստոնեայ եմ , եւ մեռանիմ ջբանակն ժայ-
նէր կանչէր :

էն , մի ասիցէ այլազգին որ եկեալ յեցեալ իցէ 'ի տէր , եթէ մերժելով 'մերժէ զիս տէր 'ի ժողովրդէնէ իւրմէ . եւ զկնի ինչ փոքու ասէ , զայլազգիսն որ եկեալ յեցեալ իցեն 'ի տէր , սիրել զանուն նորա լինել նմա 'ի ծառայս եւ յաղախնայս , եւ ամենեքեան որ պահիցեն զարաւթս իմ եւ ոչ պղծիցեն , եւ պահիցեն զպատուիրանս իմ եւ կացցեն յուխտին իմում , տարայց զնոսա 'ի լեառն սրբութեան իմոյ , եւ ուրախ արարից զնոսա 'ի տան աղօթից իմոց . ողջակէզք նոցա եւ պատարազք նոցա ընդունելի լիցին 'ի վերայ սեղանոյ իմոյ . զի տուն իմ տուն աղօթից կոչեսցին ամենայն հեթա-նոսաց ասաց Տէր ամենակալ . Լւ զարձեալ նոյնպէս Փրկիչն ասաց . են ոչխարք իմ որ ոչ են յայսմ գաւթէ , եւ զայն եւս պարտ է ինձ ամել այսր , եւ ձայնի իմում լուիցեն եւ եղիցին մի հօտ եւ մի հովիւ . եւ ես ասամ նոցա զկեանսն յաւիտենից :

Լւ կատարեցաւ սուրբ վկայն փառաւորապէս 'ի Հայր եւ Պրդի եւ 'ի Հոգին սուրբ , որոյ անունն գրեալ է 'ի գալութեան կենաց : Իսկ առ մեզ ծանուցեալ զոր ինքն ասաց թէ Քրիստոնեայ եմ , ըստ այնմ թէ ծառայի իմոյ կոչեսցի անուն նոր՝ որ օրհնեսցի 'ի վերայ երկրի . գրեցաւ յիշատակարանս սրբոյն :

Օ կնի այտորիկ մեկնեալ Բուխայ յինքենէ արս զօրաւորս յամենայն ազգաց եւ յամենայն մեծամեծաց եւ յամենայն աշխարհակալաց , եւ 'ի պարսից եւ յելլեմացւոց , եւ 'ի բարեւացւոց . եւ յարաբացւոց , որ էին ընդ նմա եկեալ 'ի գործ պատերազմաց ըստ հրամանի թագաւորին եւ մեծ զօրավարին , արս աւելի քան հընգետատան հազարաց . եւ եհան զնոսա զհետ Գուրգի-նայ , զի ուր եւ իցէ ամցեն զնա առ նա . թէ պատիր խաբէութեամբ եւ խորամանկ կեղծաւորութեամբ եւ խարդախութեամբ , կամ պատերազմաւ եւ մեծամեծ զօրութեամբ ամենայն պատրաստութեամբ արբունի

կարողութեամբ, որպէս զիարդ եւ կարասցեն առ նա հասուցանեն:

Իսկ նա անցեալ ՚ի գաւառն Որսիրանից, եւ ընդ նմա բազմութիւն ազատաց, եւ մեծամեծացն արծրունեաց նախարարութեանց եւ ամենայն զօրաց նոցա, եւ բա նակեալ կային ՚ի լերինն որ ՚ի վերայ գեղջն թուայ, ՚ի հովիտս նորա որ կոչի Արեան լիճ. զի է անդ լիճ մի մեծ մօտ ՚ի տեղին որ էր տեղի ասպարիտի ճակատա մարտ զօրու նահատակութեան քաջացն մերոց իշխանացն Վասպուրականի, եւ անդ լինէին ժողովեալ ամենայն բազմութիւն աշխարհակոյտ ամբօխից գաղթականաց գաւառացն կողմանցն Աղբակոյ, Չարէհփանի, եւ Ալկոյ. եւ ՚ի լեռնակողմանցն Աղզոյ, եւ Ռանն առ նոյ, մի կողմն ՚ի Տողայ լեռնէն եւ անդր Նուէին անհուն բազմութիւնն մածեալ շուրջ զերամբն իրբեւ զմարտիս, եւ իրբեւ զաւագ ծովու առանց թուոյ. իւրբեւ ՚ի մեծ եւ յանկասկածելի ամուր ասպարիտեալ լինէին ՚ի քաջ զօրավարն Գուրգէն եւ որք ընդ նմա զօրք հայոց. եւ ասպրեալ էր զմայր իւր զբամբիշն Վասպուրականի առ զօրավարն Բուխայ, զի յայնմ հետէ կալցի խաղաղութիւն ինքն եւ աշխարհ իւր. եւ տացէ ՚ի ձեռս նորա զիշխանութիւնն Վասպուրականի փոխանակ եղբոր իւրոյ, եւ կացցէ ինքն եւ իւրքն ամենեքեան ՚ի հնազանդութեան արբունի, ՚ի հարկս եւ ՚ի հասս չափոյ սակի արբունական ամանդութեանց:

Իսկ իրբեւ եմուտ տիկինն ՚ի բանակն եւ եկաց առ աջի զօրավարին, խօսեցաւ ընդ նմա ըստ պատշաճի իրացն յոր պէտս չողան:

Ըստ պատասխանի նմա զօրավարն ՚ի խաղաղութիւն, եւ ասէ, նիստ դու աստ մինչեւ արձակեցից զքեզ եւ արարից զկամս հայցուածոց քոց վասն որոյ եկեալ ես: Եւ հրամայեաց պահել զնա յընդարձակի. եւ կարգեաց նմա ռոճիկս օր ըստ օրէ ըստ արժանի մեծ տիկնոջն:

† Այլ օրինակ, աղեղոյ, եւ ոսն առնոյ:

Հռիփսիմեայ . եւ զօրքն որ ելեալ էին զհետ Գուրգի-
նայ , եկին հասին 'ի սահմանս երկրին ուր կայր
Գուրգէն զօրքն իւրովք : Լւ բնակեցան յեզր գետոյն
Զաւ կոչեցեալ : Լւ զօրագլուխք զօրայն էին այսքիկ ,
Մուքաղմ , Յուսի 'ի Թփղիս քաղաքէ . Յուսի որդի
Ռահմայ , եւ Ապուհեշմ Ելոյ տէր , եւ ընդ նոսա զօրք
Համգոյի պարսից ամիրայի : Հիւնն առ Գուրգէն դես-
պանս զի եկեացէ առ նոսա առանց 'պատկառանաց եւ
երկիւղի , եւ առանց միոյ իւիք կասկածանաց , միայն
զի պատահեցեն միմեանց սիրով խաղաղութեան . 2 եւ
պարգեւօք պատուեալ 'ի նոցանէ ըստ հրամանի զօրա-
վարին , եւ տիրեսցէ փոխանակ եզրօք իւրոյ բոլոր աշ-
խարհի իւրոյ : Իսկ նորա յղեալ առ նոսա գեսպան
զԱրդլայ ոմն որ ծանօթ էր զօրավարին , տեսանել թէ
կցէ հաւատարիմ զոր ինչ խօսին 'ի ձեռն գեսպանաց ,
թէ պատիր խաբէութեամբ ջանան կորուսանեն զնա ,
իսկ նոցա ոչ յայտնեալ զխորհուրդ չարութեանն դար-
ձուցանեն զնա անդրէն , զի մի յերկրայս եղիցի դալ
առ նոսա : Լւ երկից եւ երկից եւ բազում անգամ ըզ-
նոյն հաստատեցին երդմամբ , զի անվնհեր համարձա-
կութեամբ եկեացէ առ նոսա , եւ ինքեանք զզօրսն ա-
մենայն մեկնեցին երթալ 'ի վերայ գնդին հայոց : Լւ
ասեն ահա մեկնեցաք 'ի մէնջ զզօրսն , եւ սակաւք են
առ մեզ , եւ դու նոյնպէս սակաւուք եկ կամ թէ եւս
աւելի արամբք , եւ տեսցուք զմիմեանս , յայնժամ ետ
զզօրսն 'ի ձեռն Մուշեղի Ապուպեղծի եզրօք 5 Գուրգի-
նայ , եւ ինք ել զնաց զհետ եկեւոց կոչնականացն . եւ
յարգելուլ զնա մեծամեծաց նախարարացն չանսաց
բնաւ ումեք , եւ ամենեքեան միաբան յարտասուս եզ-
եալ ՚լային . եւ մինչեւ հասեալ առ զօրագլուխսն , այլ
'ի բացեայ երթայր հեռագոյն 'ի նոցանէ իրբեւ յեր-
կու մզոնս , նոցա 'ի մօտի եղեալ էր զի թէ գայցէ ըզ-

ԱՅՍՍ օրինակ . երկիւղի եւ պատկառանաց : 2 Հին օրինակն . պարգեւք
պատուեալ : 3 Յօրինակն . Գուրգիւնայ : ԱՅՍՍ օրինակ . լային անմահիմար :

Հետ կողնականացն կալցուք զնա, եւ զօրքն նորա լքա-
նիցին եւ դիւրաւ յաղթեսցուք նոցա:

Եւ եղև իբրև երրորդ ժամ լինէր աւուրն որ էր
միաշարաթի, եւ ահա ելանէին գունդք գունդք հե-
ծելոցն ընդ կողմն անապատին Սմբատայ կոչեցեալ
բերդին, զի էր աւերեալ առ նախնեօքն ՚ի զօրացն
պարսկց: Եւ դրօշք փողփողեալ ըստ միոյ միոյ գնդի եւ
լցեալ էր լեառնն բազմութեամբ զօրացն, եւ կարա-
ւան գաղթականին տեսանէր զփայլուն զինուցն եւ ըզ-
չողալ սուսերացն: Եւ այսր եւ անդր խուճապական
լեալ հալածեալս իբրև զոչխարս ՚ի գայլոց: Եւ զօ-
րուն ազգ լինէր վասն իրացն, լսէին եւ նոքա զի ձայն
զօրու է եւ սաստիկք յոյժ: Եւ հնչեաց երկիրն եւ
զաղաղակ բարձին ամենայն բազմութիւնն, իբրև այն
թէ ՚ի հիմանց լեառնն տապալիցի: Եւ էր ահեղ որո-
տումն եւ արհաւիրք եւ թնդիւնք. եւ ՚ի սաստիկ փայլ-
մանէ զինուցն եւ սուսերացն շողալոյ, եւ ՚ի փայլունն
սպառազէն երկխարացն վառելոցն, զկարծիս բերէր ըզ-
հրոյ վառեալ լերինն, կամ թէ յամպոց ինչ ճայթիւն
արձակելոյ եւ ՚ի վայր հրաձգութիւնն արկանէ ՚ի կար-
կտարեր ՚եւ յանձրեւարեր ժամանակի. այնպէս թուէր
՚ի խինջեւ երկխարացն եւ յերագ ՚ի վերայ դիմելոցն:
Եւ զօրքն հայոց կային դեռ յանհոգս, եւ պաշտօն ա-
ւուրն ՚ի գլուխ ելեալ, ընթերցան քահանայքն ըզ-
սուրբ Աւետարանն ՚ի տեղիս տեղիս ՚ի բանակին. եւ
կատարեալ զաղօթան եւ գոհացեալ ետուն զփառս
Աստուծոյ, եւ հատուցին զամենն եւ նստան ուտել
հաց. բայց միայն տէր Ապուսկղէմ եւ որք ընդ նմա
պահէին զպահպանութիւն գիշերոյն, եւ դիտէին զգի-
տաւորութիւն զօրացն եւ դեռ եւս հեծեալ կայր ՚ի
նիւս երկխարին, փութացան ՚ի բանակն. եւ հրաման ետ
զինել վառել ՚ի զէն եւ ՚ի զարդ եւ ՚ի սուր. եւ զըն-
տիրս երկխարացն յիւրեանց զէնսն պատրաստել: Եւ

ինքն շտապէր տաղնապէր փութացուցանէր ուղղմ բռ-
 լորել . կարգել կազմել զճակատն, պատրաստել 'ի պա-
 տերազմ . 'եւ նժոյդաձիգն իւր մասաոյց նմա զընտիր ե-
 րիվարն . եւ հեծեալ փութացաւ պնդեցաւ զհետ Գուր-
 զինի , եւ մօտ եղեալ մերկեաց զսուսերն եւ զսաղա-
 ւարտն եւ զգրահան զոր արկեալ էր զանձամբ , եւ աղա-
 զակեալ զինի նորա , զի թերեւս 'ի լուր ձայնին 'եւ 'ի
 փայլումն զինուցն եւ 'ի շողալ սուսերին , եւ 'ի խխրն-
 ջիւն քաջ երիվարին , եւ 'ի վազս երազութեանն ուժոյ
 աղղ լինիցի . եւ դարձցի 'ի ձայն նոցա եւ ծանիցէ . եւ
 դարձցի 'ի կորստական ճանապարհէն , յոր դիմեալ եր-
 թայր անկանել 'ի ժանիս արիւնարբու գազանացն .
 Աւ եղեւ զի ամբարձ զաչս իւր եւ ետես զի պնդեալ
 գայր հեծեալն զինի նորա , եւ ծանեաւ թէ դուժկան
 որ է , զի սուսեր մերկ 'ի ձեռին ունի , եւ միայն առան-
 ձին գայ զհետ մեր , եւ դարձոյց ջգերեսանակ երիվա-
 րին ընդ դէմ նորա , եւ հասեալ ընդ դէմ միմեանց
 դարձան հասին 'ի բանակն իւրեանց . եւ զօրացն քա-
 ջալերեալ ընթացան յիւրսփանչիւր զէնն , եւ հեծեալ
 յընտիրս երիվարացն կացին 'ի հանդիպոջ . եւ հանդիսա-
 ցան դումարեցան 'ի մի վայր , եւ պնդեցան կարգեցան
 մածեան հօրովեցան յինքեանս եւ եղնն իրբեւ զմի
 այր , կամ թէ իրբեւ զվէմ մի բլրածեւ արձանացան
 կարծրացան պնդութեամբ անմատոյց լինել 'ի նոսա զօ-
 րութիւն երկաթի . եւ իրբեւ զպարիսպ անդամանդ-
 եայ , այնպէս եղին զանձինս 'ի վերայ բազմութեան
 գաղթականին աշխարհակոյտ ամբօխիցն , իրբեւ զքաջ
 հովիւ 'ի վերայ խաշանց մեռանել յանձն առին :

⁴ Աւ մինչ նոքա դեռ չեւ հասեալ էին մերձ առ
 դունդն հայոց , փութացաւ զօրավարն Գուրգէն յղեաց
 դեսպանս առ Ապուհեշմ , եւ որ ընդ նմա զօրագլուխքն
 աղաչել 'ի խաղաղութիւն , մինչեւ եկեցցէ նմա պա-

1 Յօրինակն . նոյգաձիգն : Միւս օրինակն նետաձիգն : 2 Յօրինակն . եւ 'ի
 փայլաւ : 3 Այլ օրինակ . զերասանակ : 4 Աւ մինչդեռ :

տասխանի 'ի բուն զօրավարէն , եւ ոչ լուան աղաչե-
լութեան նորա , խոստացաւ տալ նոցա գանձս , գեօղս
եւ ագարակս , գրել կնքել եւ կացուցանել 'նոցա վը-
կայս , սակայն շեւ յայնմ ոչ ետուն հրաման զօրուն մի
ելանել 'ի պատերազմ :

Յայնժամ իբրեւ գիտաց զօրավարն հայոց եւ ոչ
միտլ իւր կարաց հաճել զմիտս նոցա , այլ միաբան
ետուն հրաման ելանել 'ի պատերազմ , եւ հրաման ետ
Գուրգէն իւրում գնդին պատրաստել 'ի պատերազմ ,
կազմել ազմ , եւ տալ ճակատ ընդ դէմ այլազգեա-
ցն , եւ ինքն ամբարձ զձեռս իւր յերկինս , յորդառատ
արտասուօք եկաց յաղօթս ասելով զերեսուն եւ չոր-
րորդ սաղմոսն , եւ զութուն երկու . եւ ահա այլազ-
գիքն հասին 'ի դիմի գրգռել զմարտն . եւ զօրագլուխք
փութացան զհետ զօրուն , եւ գունդն հայոց խաղացին
ընդ դէմ նոցա . միմաձեւ անքակ 'ի միմեանց ըստ տոհմս
ազգաց : Ի տանէն արծրունեաց Գուրգէն եւ վասակ
եւ Պելճ՝ եւ Մուշեղ եւ Սահակ եւ Ապուսիդէմ եւ
Աշոտ : Եւ Գնունիք վահան եւ Շապուհ եւ Ապուսեթ
եւ Պատրիկ եւ Ապուսելմ եւ Վարդան . եւ Գազրիկքն
Ապուսելմ եւ վասակ եւ վահան : Եւ Ամատունիքն
Մուշեղ եւ Ասիթ եւ Սահակ եւ Վարաժնունիք եւ
Մլեհահ եւ Ռատոմ եւ Վարազշապուհ : Եւ Յնարունիքն
Գէորգ եւ Յիսէ եւ Վահկան , եւ Ակեացիք եւ վա-
սակ : Եւ վահեռունիք Քարաբաղին եւ Խրախատ , եւ
Անձեւացիքն Պատրիկն եւ Գէորգ Գաւիթ եւ Հա-
սան , եւ Գաւիթ գունդսողար : Կարգեցին յօրինեցին
զառմն . եւ ինքն զօրավարն Գուրգէն եկաց 'ի ձախու-
կողման ճակատուն , 'ի թիկունս իննել գնդին հետեւա-
կազօր մարտակցացն , եւ զաջ թեւն տուեալ լինէր 'ի
ձեռն Ապղիկդէմայ : Եւ այլքն մի ըստ միօջէ կացին
'ի կարգի ճակատուն , եւ աղօթականք արկանէին ա-

1 Այլ օրինակ : նմա վկայս : 2 Եւ այնու : 3 Ամատունիք : 4 Սահական :
5 Գարաբաղաւն :

առջի Տեառն զպաղատանսն . եւ պաշտօնեայքն բարձ-
 րացուցանելին ¹զօրհնութիւնսն . եւ քահանայքն բարձ-
 եալ ՚ի վեր զԱւետարանն սուրբ , եւ նշանակ իւրեանց
 կանդնեալ զնշան խաչին . եւ պաշտօնեայքն կատա-
 րելին զտէրունական կանոնն . եւ երաժշտականքն երգս
 առեալ գլխաղթութեանն Փարաւոնի՝ զոչէին Տէր խոր-
 տակէ զպատերազմուես , Տէր է անուն նորա . Լւ այլք
 զցօղածին օրհնութիւնն հնոցին երգելին , ՚ի վերուստ
²կոչել զօրավիգն զհրեշտակ Աստուծոյ . Լւ աամիկքն
 ամբօխին ոմանք ՚ի կողմանէ մխեցին ³զձեռս ՚ի գործ
 պատերազմին քարամբք . եւ զիմեցին խուռն յանդու-
 գրն յարձակմամբ , եւ բախեցին զգունդն եւ պատա-
 ռեցին զաւազմն , եւ դարձուցին զայլազգիան . եւ զոչէին
 վիշապաձայն , եւ բեկանելին առիւծաբար , եւ հարկա-
 նէին վարազաբար , եւ մատնեցին ՚ի սատակումն եւ ՚ի
 պարտութիւն , եւ իւրաքանչիւր այր զախոյեան իւր
 յերկիր հարեալ , եւ ինքն զկնի միւսոյն ճեպէր , եւ ՚ի
 սաստիկ ⁴բախմանէ խուռն նիզակացն եւ ՚ի զինուց
 փայլելոյ ⁵եւ շողալոյ սուսերացն եւ սրնգելոյ աղեղան-
 ցրն լարելոյ՝ հրաձգութիւն իմն արտաքս ելանէր իր-
 բեւ յամպոց ճայթմանէ , եւ լեռանն իբրեւ ՚ի հրոյ
 վառեալ երեւէր , եւ յերկարեցան գործ պատերազ-
 մին մինչ ՚ի ⁶տաններորդ ժամ աւուրն , եւ հարին ՚ի
 հարուածս մեծամեծս զայլազգիան . եւ եղև թիւ ըս-
 պանելոցն , 114 , թող զբազում վիրաւորսն ՚եւ զկողո-
 պուան եւ զձերբակալսն . Չեանամուխ եղեն ՚ի գործ
 պատերազմին եւ քահանայքն որ կային ՚ի բազմու-
 թեան գաղթականին , զի հոգեւոր էր պատերազմն եւ
 ոչ մարմնաւոր . եւ ՚ի վերայ սուրբ եկեղեցեաց եւ ժո-
 ղովորեան Աստուծոյ պատերազմէին . Հարին հալածե-
 ցին եւ ՚ի փախուստ դարձուցին զգօրսն . եւ կէսքն ըզ-
 հետ մտեալ փախստելիցն մինչ թանձրացաւ մութ զի-

¹Այլ օրինակ . զօրհնութիւնսն երկոց մանկանց : ²Գոչելով : ³Զձեռս իւր-
 եանց : ⁴Յօրինակն . բղիւնէ : ⁵Եւ շողողալոյ : ⁶Եւ ՚ի տաններորդ ժամու-
 աւուրն : ⁷Եւ զկողապուտ :

չերին, հանին 'ի սահմանացն հայոց, էր որ 'ի կողմն Ելոյ, եւ էր որ 'ի կողմն Ատրպատականի եւ պարսից, Իայց Աշխէ ոմն որ եկեալ էր ընդ զօրսն արքունի 'ի Գարդայ պարսիցն՝ ոչ եմուտ ընդ նոսա ձեռնամուխ լինել ընդ նոսա 'ի գործ պատերազմին, այլ կայր 'ի բացեայ իբրեւ հազարօք երկուք, եւ իբրեւ հարան զօրքն՝ մտրակ 'ի կուշտ արարեալ երխարացն նախ նոքա փախեան եւ դարձան առնել դիակապուտ:

Իայց ոչ միայն քաջքն հայոց նահատակեցան 'ի մեծ պատերազմին, այլ եւ անմարմին զօրք երկնաւորք մարտակից եղևն զնդին հայոց. զի մինչ խոնեցաւ պատերազմն, եւ դէմ առ դէմ ճակատելին, յանկարծակի այր մի 'ի նմանութիւն լուսոյ եկն եկաց 'ի մէջ ազգի ճակատուն, արկեալ զիւրեւ պատմուճան լուսակիղն փայլեալ իբրեւ զարուսեակ, եւ յաջոյ ձեռքինն ունէր սուսէր, եւ 'ի ձախոյն բուրուառ լի խնկով, եւ ինքն կայր հեծեալ 'ի վերայ սպիտակ ձիոյ, եւ ցանէր զձուխն ընդ դէմ թշնամեացն, եւ օդ քաղցր որ արկանէր զձուխն զերեսօք նոցա. եւ 'ի սաստկանալ ձիոյն զօրանային գունդքն հայոց, եւ 'ի նուազելն փոքր մի ողի առնուին 'ի թշնամեացն:

Յերկրոյ նորին եւ երթան Գուրգէնի զհետ կողոզացն բուխայի եւ որ ինչ գործեցան, եւ թուղթն իբրեւ 'ի գխոց արքայի:

Եմուտ այնուհետեւ տարակուսական խորհուրդ 'ի մէջ զօրադ լիացն վասն հարուածոց զօրացն 'ի զնդէն հայոց, գրել եւ ծանուցանել բուն զօրավարին ոչ իշխելին. ծածկել եւ թաքուցանել ոչ մարթէին, լուծեամբ եւ պատճառանօք ոչ կարէին հաճել զմիտս զօրավարին. յայտնի եւ յանդիման կացուցանել զթիւ սպանելոցն ոչ

Յերկուս եւս օրինական այս բան ընդ նախարդին միահետ գրեալ էր. մէք ըստ ցուցանելոյ ոճոյն առանձին գլխոյ խորագիր գնել պատուած պատեցաք:

առնուին յանձն, թէ ինն հարիւր այր միայն հզօր ձեռամբ յաղթեցին հնդեօտասան հազարացն. զի ստուգեալ քննեցին, միոյ առն երկուս յինքեանց հարեալ ընկեցեալ էր. թող զվիրաւորսն եւ զկողպուեալ եւ զձերբակալսն, 'հարկ եղեւ ականայ կարգել զնել առաջի զդէմս անցիցն՝ ըստ իւրաքանչիւր պատահմանց: Եւ առ վտանգի երկիւղի զօրավարին ամին 'ի մէջ զիրս տեսլեանն որ երեւեցաւ յերկնից հրեշտակ Աստուծոյ. որով փոքր մի ցածուցին զլեռնացեալ ալիսն, եւ զհոհական մրրկալիցս դաղարեցուցին. եւ զգաղանութիւն բռնաւորին յընտանութիւն ամին: Եւ հրաման տուեալ ընդ ամենայն երկիրն, զի այր իւրաքանչիւր դարձցի յերկիր իւր եւ կալցի զիւր ժառանգութիւն, եւ բնակեցի խաղաղութեամբ եւ կազցի ըստ կամաց իւրոց, եւ մի հալածեցի որ 'ի բնակութենէ իւրմէ յօտար երկիր պանդխտութեամբ բնակել:

Օ այս հրաման պատուիրանի տային յօժնդակութիւնն պատիր խարեութեանն իւրեանց, որով որսացանն իսկ եւ վրիպեցուցին: Եւ պա այնուհետեւ դարձեալ յիւսաց զՀամդոյ զպարօց ամիրայ. եւ 'ի զօրաց արբուսի զՀէթմ ազգաւ թուրք, եւ ընդ նոսա հեծեալս տասն հազարաց կազմեալ սպառազէն պտորաստեալ բարձրագոյն քան զառաջինն. եւ թուղթ մի դըրեալ եւ կնքեալ լի խորամանկութեամբ եւ կեղծաւոր խարդախութեամբ ըստ հնարագիտութեան որդւոցն խմայելի. 2 եւ մուտ եղեալ 'ի տեղին, ուր բանակն հայոց նստէր. ետուն տանել զթուղթն, լի թիւնիւք սասանայական իմացմանց, իբրեւ զկապարձս լի նետիւք դեղեալ 'ի գաղտնիս 'ի գրկաց թաուցանել 'ի նպատակն:

Իսկ իբրեւ ընթերցաւ զնամակն զրեալ երգմունս 'ի ծանականս կանանցն իւրեանց, եւ 'ի մոլար օրէնսդիրն, յանձն առեալ տալ նմա զիշխանութիւնն բնիկ տե-

րութեանն իւրեանց , իւրեանց Մահումաթ ել գնաց
զկնի փառաց իշխանասիրութեանն ցանկութեան յորմէ
2/իբիպեացն

Կը եղև ՚ի մերձենալն նորա ՚ի բանակն , եհան ընդ
առաջ նորա գունդք գունդք զօրաց . եւ ՚ի մտանելն
առաջի զօրավարին , ոչինչ փոյթ արարեալ զվնասուցն եւ
զհարուածոց զօրացն , իբրև զապտամբէ ինչ ամբաս-
տանել . բայց եւ նշանակս եւ դօշտ փողփողել առաջի ,
եւ գնել թաղ իշխանական ՚ի գլուխ , եւ զգեստս ար-
քունականս զանձամբ . եւ սուսեր ընդ մէջ ամեալ , եւ
հեծուցեալ ՚ի մեծաղարդ ջորուջ . եւ նժոյզս առաջի
եւ զկնի ՚ի զարդ եւ ՚ի զէն սպառազինեալ , եւ ձայնք
փողոց՝ եւ դոփիւնք թմբկաց , եւ այլ երաժշտական
գործոց հնչեցուցանէին շուրջանակի . եւ բազմութիւն
զինուորաց վառելոց աստի եւ անտի , եւ վարոցաւորք՝
3/եւ սակրաւորք , այսր անդր քշել զամբոխն դուրսեալ .
եւ քարոզն աղաղակէր թէ առաւ իշխանութիւնն Վաս-
պուրականի աշխարհին ՚ի ձեռս Գուրգենի փոխանակ
եղբօր իւրոյ Աշոտոյ տիրել ընդ նոսա

Կը եղև զկնի երկոյ աւուրց անցանելոյ ետուն
թուղթ մի տանել առ Գուրգէն , գրեալ Բուխայի լի
դառնութեամբ , կնքեալ մատանեաւ արքայի . իբրև
այն թէ ՚ի դիմաց արքային , եւ յարունուստ եկեալ .
եւ էր պատճէն թղթոյն զոր կեղծաւորեալ ետուն
ցնա , սյս ինչ

Բուխայ գլուխ զօրավարաց ընդհանուր թագաւո-
րութեան տաճկաց , ջափր իշխեցող ծովու եւ ցամա-
քի՝ հաւասար եւ օրէնսդրին մերոյ Մահումաթի , եւ
հաւատարիմ միջնորդ աստուծոյ եւ մարդկան . եւ թա-
ղաւոր ընդհանուր ազգաց 5/հարաւային ամծոակալու-
թեան . յորոց ձեռս հաստատեալ կայ մահ եւ կեանք ,
յղեցի զքեզ երանել ՚ի վերայ երկրիդ հայոց ամենայն

1 Ա.Ս. օրինակ իւրեանց ոչ գտնւ 2 Վ. իբիպեացն խկ 3 Ա. 4 հեծեալ ՚ի մե-
ծաղարդ ջորուջ 4 Ա. սկրաւորք 5 Հարաւայնոց ամծոակալութեան

կենդանեաց . եւ ետու ՚ի ձեռս քո զզօրս իմ հանդերձ զօրագ լսովք մեծամեծօք իմովք , յամենայն ազգաց որ ընդ ձեռամբ իմով նուաճեալ են թագաւորացունք :

Օ ՚ի զԱշոտ եւ զեղբարսն իւր փութով առ մեզ հասուսցես . դու աւաղիկ ելեր մտար յերկիր հայոց , ելեր ՚ի կողմն թշնամեաց իմոց , եւ ապստամբացդ զքեզ միաբանեցեր , զի յապաղեցեր հրամանաց իմոց : Արդ ՚ի հասանել նամակիդ , փութով զԳուրգէն եւ զազգատոհմդ իւր հանդերձ ազատօրդ Ասսպուրականի կապեալս առ մեզ հասուսցես : Ապա թէ ոչ՝ տեսից վասն քո :

Աւ իբրեւ ետուն զթուղթն կարծեցեալ իբրեւ յերեսաց արքայի , ընթերցիր զայդ ասէ , մի ինչ ընդ մեզադրութեամբ արկաներ զիս , եւ կարծել նենգութեամբ գնալ առ քեզ եւ դրծել ինչ քեզ , եւ ստել երդմանց մերոց . տես քեզէն եւ ծանիր զի ոչ գոյ վնաս իմ յիրիդ յայդմիկ կամ կարողութիւն արձակել զքեզ :

Այնժամ ետուն զոտս նորա ՚ի կապանս երկաթիս , եւ ընդ նմա զտէր Գրիգոր արծրունի որ եւ վկայեաց առաջի թագաւորին զբարխոք դաւանութիւն ՚ի Քրիստոս . եւ եղեալ ՚ի վերայ ուղտուց խաղացուցին ՚ի Սամառայ , տարան ետուն ՚ի բանա արբունի , ուր կայր Աշոտ իշխան , եւ այլ նախարարք ՚ի տանէն արծրունեաց :

Այն ժամայն իբրեւ ետես տիկինն եթէ վարեցան որդիք նորա ՚ի գերութիւն , գնաց եւ ինքն զհետ նոցա , զհերս խղեալ եւ զօձիս պատառեալ կոծելով եւ աշխարելով . որպէս ասաց Ամուս մարգարէ , գերծիր եւ կտրեաւ ՚ի վերայ փափուկ որդւոց քոց , լայնեաւ ըզխզումն քո իբրեւ զարծուոյ զի գերեցան ՚ի քէն :

Այնժամ սկսան ամենայն նախարարքն հայոց ջրուել մեկնել ՚ի միմեանց . եւ գնացին կալան զամրական տեղիս ով որք եւ փութացաւ մտանել յամուրս ՚ի բերդսն որ ՚ի Ասսպուրականի . եւ զօրքն ջրուեցան քայ-

քայեցան ընդ ամենայն երեսս երկրինս Եւ այս եղեւ , զի լլցի որ ասէ , զարթիր սուր 'ի վերայ հովուի եւ 'ի վերայ առն ընկերի նորա . 'հարից զհովուն եւ ցրուեսցին ոչխարքն . եւ զարձեալ վերագոյնն ասէ , զոր ասաց Տէր 'ի բերանոյ մարգարէին :

Հայնժամ իբրեւ գիտաց զօրաւարն եթէ յաջողեցաւ նմա ամենայն ինչ ըստ կամաց իւրոց , եւ ըստ հրամանի ամբարիշտ Թագաւորին , 'ի գլուխ ելին խորհուրդ չարութեանն նոցա զոր ինչ խորհեցան 'ի վերայ աշխարհիս Վասպուրական իշխանութեանս , եւ երարձ զամենայն արս զօրութեանց , եւ ոչ որ էր այնուհետեւ որ կարէր կալ 'ի կայի իւրում ունել զդէմ նորա , ըսկասն այնուհետեւ աներկիւղ համարձակութեամբ սփռել տարածանել 'ի վերայ երեսաց երկրիս ամենայն ազգքն տաճկաց . որ ելեալ էին զհետ նորա ընտանեօք իւրեանց . եւ ձեռնամուխ եղին բաժանել զերկիրն յինքեանս . եւ արկանէին վիճակս , եւ լարս ձգէին 'ի վերայ սահմանաց , եւ բնակէին յամուրս աշխարհիս աներկիւղս . զի յորմէ սակաւ մի կասկածս ունէր անտի եւս աներկիւղ հաստատեցանս Եւ էր նեղութիւն մեծ ընդ ամենայն երկիրս , որպիսի ոչ եղեւ 'ի սկզբանէ աշխարհի , եւ մի այլ լիցի . եւ յաւեր դարձան դեօղք եւ ազարակք եւ աւանք , 'ի բաց մերկացեալ զզարդ եւ զբարեձեւութիւն , եւ ընդ ազգականութեամբ փակեալ զանազան բոյսք եւ տունկք որ 'ի վերայ երեսաց երկրի . որպէս մարգարէն Յովէլ որբայ 'ի վերայ եկեալ հասեալ 'թշուառութեանն , ասէ . իբրեւ զդրախտ փառիկութեան երկիրն առաջի , եւ զկնի նորա դաշտ ապականութեան , եւ իբրեւ հուր ընդ եղէգն ընթացեալ . այնպէս հասեալ 'ի վերայ մեր , իբրեւ զմարախ , իբրեւ զչորեակ , եւ իբրեւ զթրթուր խառնիճաւն հանդերձ , հասեալ 'ի վերայ ծառոց մրգաբերաց , կամ դիւ-

ԿՅ. Եւ օրինակն . հարից զհովուն ոչ գոն : 2ի սկզբանէ աշխարհի մինչեւ ցայժմ : 3ի թշուառութեանն :

բաժանելի բոյս խոտոյ, Մշակէս վանեցին ծախեցին
զգորութիւն մարդկային ազգի, ստացուածովք իւր-
եանց որպէս կայ եւ այս ՚ի գիրս տեսութեանն Յովել-
եայ մարգարէի:

Եւ հրաման ետ այնուհետեւ զի զբազմութիւն գե-
րելոցն վաճառակուր արասցեն յազգս ազգս ում եւ
հաճոյ թուիցի . եւ ինքն ել զնաց երթալ մտանել ՚ի
քաղաքն Դուին՝ ձմերոց ինքեան պատրաստեալ զնա,
մինչ ՚ի ժամ դարնանայինս, ունելով ընդ իւր կապեալս
բազումս, եւ աւերեալ էր զերկիրս մեր ՚ի մտանել եւ
յերանելն իւրում:

Վասն չար յանձնառութեան նախարարացն արծրունեաց . եւ խոտովա-
նութիւնն ՚ի քրիստոս Տեառն Գրիգորի արծրունոյ եւ Տեառն Յով-
հաննէսի եպիսկոպոսի արծրունեաց, եւ Գրիգորի քահանայի, եւ պատ-
մութիւն նոցա:

Սաստիկ եւ վտանգաւորք եւ լի դաճութեամբ
են որ ինչ ՚ի ճառի աստ են յիշատակարանք, սակս
յանձնառութեան մեծ նախարարացն եւ իշխանացն
մերոց, լի արտասուօք է բանս ՚եւ ոչ իցեմ բաւական
պատմել զանցս անցիցն կորստականութեանն նոցա մո-
լորութեանն, վրիպել յուղիղ եւ յամբիծ Առաքելա-
քարոզ դաւանութեան հաւատոց կաթողիկէ եկեղեց-
ւոյ ՚ի Հայր, եւ յՈրդի, եւ ՚ի սուրբ Հոգին. եւ ոչ են
կամք իմ փութալ պատմել ընդ գրով փակել զկործա-
նումն տերանց իշխանաց մերոց, եւ որ ինչ կրեցին
թշուառութիւն զողոց առաւել քան եթէ մարմնոց .
բայց ահամայ եւ ՚ի հարկէ գրեցից, կարգեցից ՚ի փոքր
եւ ՚ի դուզնաբեայ բանից, բովանդակեցից համառօտ,
սուղ եւ սակաւ բանիւ անցանել ընդ պատմութիւն
իրիս այսմիկ, զի ոչ իսկ է կարողութիւն լռութեամբ
ծածկել թարուցանել անյայտ առնել զանհուն եւ

զանքաւ վիշտս աղէտս եկեալ հասեալ մեզ: Աւ արդասացից փոքր ՚ի շատէ զյայտնի դործեցեալսն, զի եւ որ ինչ ընդ սոքօք եւ յետ սոցա ՚ի գլուխ ելին հանգամանք իրաց՝ եւ այնմ առանց երկբայութեան հաւատասցես, իբրեւ ճշմարիտ եւ անսուտ պատմողի:

Իբրեւ օր մի լինէր պարապոյ, մինչ կային ՚ի բանտի իշխանն եւ որք ընդ նմա ազդատոհմիւք եւ այլովք օտարազգօք, եւ ահա հնչեցին փողք ու ժգին գոչմամբ ազդ առնել քաղաքին, եթէ ել նստաւ թագաւորն յատենի, եւ պատուիրակքն՝ զքարողն բարձրացուցանէին, զի ամենայն մեծամեծք քաղաքին եւ զխաւորք եւ իշխանք յարբունի նախարարութիւնն շանդր գումարեցան, զի զկապեալսն յառաջ մատուցեն ՚ի հանդէս հարցափորձի քննութեան: Աւ ամենայն մեծամեծքն հանդերձ Յիսառնաղանճ ամբօխուն գոթ տուեալ, ոչ միայն ըստ հրամանի թագաւորին ելանել զհետ աղաղակի փողոյն եւ արբունի կռնականացն, այլ փութացան տեսանել, թէ ո՞վ որ եւ ո՞րպիսիք են սոքա, որոց անուանք քաջութեան իւրեանց հոչակ հարկանէր ընդ ծագս տիեզերաց. մինչեւ հարկեցաւ թագաւորն յամենայն ուժոյ կարողութեան իւրոյ զօրս գումարել յամենայն ազգաց որ ընդ ձեռամբ իւրոյ տէրութեանն էին հնազանդեալ թագաւորք եւ թագաւորագունք. եւ մեծաւ աշխատութեամբ եւ ՚ի բազում ժամանակաց փոյթ յանձին՝ կալեալ անդուլ զցայգ եւ զցերեկ ՚ի մեծ տարակուսանս ըմբռնեալ կայր վարանեալ, եւ ոչ քաղցր թուէր նմա քուն գիշերոյն, եւ փափկութիւն տունջեան յոյնչ համարեալ լինէր, մինչ հաղիւ թէ ուրեք կարաց նշկահել զսոսա ՚ի պատրանս խաբէութեան, եւ ՚ի նենդութիւն կեղծաւոր խարդախութեան զօրականաց իւրոյ տէրութեանն: Աւ ըն-

Ի Յօրինակն • պատու իրանքն: 23, 11 օրինակ • անդր գումարեցին: Յիսառնաղանճ ամբօխուն գոթ տուեալ: Այսլեալ զցայգ եւ զցերեկ անդուլ:

Թանային ամենեքեան յաճիւս տեսանել զնոսա, եւ ՚ի վերայ հասանել Թէ զիսորդ ՚ի զլուխ ելանիցէ: ատեանն:

Եւ ելեալ Թագաւորն նստաւ յատենի ՚ի բարձրաբերձ բեմի միոջ, ՚ի մէջ աշխարհակոյտ ամբոխի անհուն բազմութեանն: Եւ հրամայեաց անել առաջի զկապեալն, հարցանել եւ լսել ՚ի նոցանէ: Եւ կայր զյօնն պազտեալ, կոկողաբանէր շի յոխորտանօք: Կրօխտայր եւ փոնքտայր, եւ այլուցանէր ՚ի վեր մղէր զգառնութիւն Յժահահոտ մաղձոյն չարաթոյն վատախառնութեանն, սրտմտեալ անժուժկալ ՚ի բարկութեանն ջերմազոյն արեանն մրկալից շարժմանն, եւ սկսաւ Թափել զմահաձին Թոյնս իւր ՚ի վերայ կապելոյն իբրեւ զԹոյնս իժի, առանց վեր ՚ի վերայ զներոյ Կփռել տարածանել ՚ի կորուստ եւ յապականութիւն բազմաց:

Եւ իբրեւ կացին նոքա առաջի Թագաւորին՝ եհարց հեղնական բանիւք եպերելով լի ամբարհաւածութեամբ, եւ խորամանկ խորդախութեամբ քողարկեալ զբանսն: Եւ ասէ ովոք էք դուք եւ յորմէ՞ աշխարհէ, եւ զինչ անուն է ձեր. Թերեւս արդեօք դուք էք պտտամբեալքն յինէն:

Պատասխանի ետուն եւ ասն, ընդէր ով Աստուածասէր Թագաւոր, իբրեւ ընդ համհարզս եւ ընդ ըստամբակս, իբրեւ ընդ աննչանս, կամ ընդ անընդել վարդազս խօսիս ընդ մեզ, եւ նախ քան ընդ պտտական տանջանաւոր խոշտանգանօք արկանելն զմեզ, բանիւք քո իբրեւ քարամբք հարեալ զմեզ շտապ տազնապի ՚ի վերայ արկանեա Թափել զոգիս մեր: Եւ զմեզ գիտես ովոք եմք, եւ ուստի եւ յումմէ, եւ Թէ զինչ անուն է մեր կարի քաջայայտ է քեզ. եւ մեք ոչ եմք ապտտամբք ՚ի քումմէ ինքնակալ Թագաւորութենէդ, այլ բազմացան չարիք մեր, զի մեղաք առաջի Տեառն Աստուծոյ մերոյ, եւ յետս հարաք զի-

1 Այլ ուրիշակ, պազտեալ: 2 Այլ յոխորտանօք: 3 Յօրինալի մերում: Ժահոս մաղձոյն: 4 Մփռեալ տարածանել:

րաւունս պատուիրանաց նորա , եւ մատնեաց զմեզ
 Աստուած 'ի ձեռս քո . արդ ահաւասիկ հասեալ կամք
 առաջի քո , ինքնակալ թագաւոր իշխեցող կենաց եւ
 մահու . որպէս Տէր հրամայեսցի : եղիցի :

Իսուել սկսաւ թագաւորն եւ ասէ , 'ի բազում ժա-
 մանակաց լեալ թագաւոր նախնեաց մերոց , եւ մինչ
 առ մեզ հասեալ , եւ բազում 'ազգք եւ թագաւորք
 են զոր նուաճեալ ունիմք ընդ ձեռամբ մերոյ տէրու-
 թեանս , եւ ոչ առ մի որ այդչափ խնամ եւ հոգաբար-
 ձութիւն առնէաք որչափ ընդ ձեզ , եւ ընդ աշխարհ
 ձեր , դուք աւադիկ զընդ դէմն ինձ խոկայիք միշտ
 եւ անընդունակք լինէիք , որ 'ի մէնջ առաքեցեալքն
 հազարապետք եւ վերակացուք աշխարհիս մերոյ , եւ
 խնամատարք արբունի հոգաբարձութեան գային առ
 ձեզ . զորս գումարէիք այրուծի կազմէիք , մարտս եւ
 պատերազմունս գրգռէիք , ճակատս դնէիք , եւ զզորս
 մեր 'ի սատակումս սրոյ մատնէիք : Աւ զազգատոհմ
 մեր ընդ մեծ նեղութեամբ պաշարէիք եւ աշխարհի
 աւերիչք գտանէիք , եւ հարկացն եղեւոց խափանիչք
 լինէիք : Աւ մեք ահա անխոյթ սյոյմ ամենայնի արա-
 լաք , զի յայտնի լիցի սէրն ²եւ գութ խնամոյն զոր ա-
 սեմք ունել ընդ ձեզ : 'Կայք քանզի արդ տեսնեմք
 զձեզ անձնեսայս եւ զեղեցիկս . եւ զեղ երեսաց ձերոց
 պատշաճագոյնս եւ վայելուչս , եւ որդիք թագաւորացն
 այսր աշխարհի լեալ էք դուք , ³եւ արժանի էք արգա-
 հատելոյ , եւ արք զորութեան էք դուք , եւ 'ի դիմաց
 ձերոց երեւի զի զորութիւն բազում գոյ 'ի ձեզ , զի
 այդչափ մնասս գործեալ է ձեր առ իս , եւ ահա հաս-
 եալ կայք յատենի առաջի իմ , անտրտում եւ անտխուր
 երեսօք , որպէս զանմեզս ⁴եւ զբարեգործակս , եւ թի
 ամենայն կամարարութեամբ մեր անխիղճ ⁵համարձա-
 կութեամբ . եւ իմ խնայեալ 'ի ձեզ ոչ արարից զբաւ-

1 Այլ որինակ . թագաւորք եւ ազգք նուաճեալ ունիմք : 2 Եւ գութ
 մեր խնամոյն զոր ասեմք ունել առ ձեզ : 3 Եւ արժանի էք դուք :
 4 Այլ որինակ . եւ զբարեգործս : 5 Ամենայն համարձակութեամբ :

կենաց ձերոց ըստ արժանի ապիրատ դորձոց եւ վնասուցն զոր յանցեայքն առ իս դուք , առանց ՚ի տանջանս եւ ՚ի չարչարանս ՚լի դառն հարուածոց մտանելոյ . հաւանեալ մեզ եւ օրէնսդրին մերոյ Մահուամատթայ , ընկալջիք հաւատս եւ օրէնս աստուածատուրս հեռի ՚ի սառութենէ : եւ լի որ ինչ ընդ դէմ ստութեան է : Աւ ՚ի բաց լերուք ՚ի անտի եւ ՚ի մոլար պաշտամանէ : ձերմէ , որ վասն Քրիստոսի էք կաշկանդեալ ՚ի մեծ յամառութեանդ . եւ մեր անտես արարեալ զգործս վնասուց ձերոց զոր մեղայք մեզ , եւ լիցին անձինք ձեր ՚ի գիւտս եւ կեցջիք , եւ տիրեցէք աշխարհի եւ տանց ձերոց դուք եւ որդիք ձեր , եւ մի ՚ի ձեռն տանջանաւոր մահու ելանիցէք ՚ի բնակութենէ : ձերմէ եւ բնակիցէք ՚ի դժօխս :

Ատ պատասխանի սուրբ հայրապետն Յօհաննէս հանդերձ մեծ նախարարօքն հայոց եւ ասեն 2^ի քո իսկ ինքնակալ թագաւորութեանդ եւ ՚ի յօրէնս առաջնորդին ձերոյ գրեալ է , ոչ գոլ ճշմարիտ վկայութիւն միոյ ուրուք , եւ հաւատարիմ , եւ յոյժ հաւատի եւ ընդունակ դոլ զառ ՚ի բազմաց վկայութիւն ՚ի վերայ մեծի եւ կամ փոքու ինչ իրաց , կամ ՚ի վերայ կենաց եւ մահու , եւ խոտեալ ՚ի բաց ընկենուք զմիոյ անընկեր եւ անվերոյ իրաց հանդէս , որպէս եւ է իսկ կոչեցեալ մարգարէն ձեր Մահուամատթ , զի ոչ գոնեայ մի ոք գոյ որ զճշմարտութիւնն վկայէ ուսուցանելով նորա թող թէ զբազումս : Աւ արդ , ՃԺԱ , են մարգարէք որ զվկայութիւն Աստուածութեանն Քրիստոսի ստուգաբանեն ճշմարտութեամբ յանցնիւր ժամանակըս , իրբեւ ՚ի միողէ բերանոյ . թնդ զԱւետարանն եւ զԱռաքեալս նորա : Աւ մեր ընկալեալ եւ հաւատացեալ ճշմարտութեանն , եւ ոչ կարեմք փոխանակել ըզճշմարտութիւն ընդ ուսմանդ ձերոյ , որով օրինակաւ կամք քո հրամայեն

Եկեացէ ՚ի վերայ մեր պատիժ պատուհասի , պատ-
րաստ եմք ՚ի կապանս , ՚ի բանտս , ՚ի դանս , ՚ի հուր , ՚ի
սուր , ՚ի ջուր , ՚ի տանջանս հարուածոց , եւ յամենայն
հնարս չարչարանաց : Օայս եւս առաւել քան զսոյնս
եւ բազմապատիկ կարգեցին եղին բանս զեղեցկայար-
մարս ՚ի Քրիստոս հաւատոցն : Եւ այց քանզի ոչ որ յայն-
ժամ ընդ գրով զայնտիկ ներքադրեաց , որպէս օրէն է
Թագաւորաց , եւ ոչ մեք երկրորդել պատկան վարկաբ :

Հայնժամ Թագաւորն լի եղեւ սրտմտութեամբ ,
եւ զգոյն երեսաց իւրոց բոցագոյն դարձուցեալ , խը-
րոխտացեալ եւ միմուտալ իբրեւ զգազան արիւնարբու
հրաման ետ հանել արտաքս յերեսաց ատենին , յղեաց
պատգամս եւ ասէ , ոչ են օրէնք Թագաւորութեանս
մերոյ ՚ի պայքար բանից զոր արկանել , եւ յերկարել
՚ի բանս , որչափ արարաք ընդ ձեզ , զոր ինչ այլ արաս-
ցուք . եւ արդ քանզի խօսեցայ ընդ ձեզ բանիւք ողո-
քանաց , եւ դուք Թերեւս յայդ դայթակղեալ խաբե-
ցայք , եւ պնդեալ կայք յամուտալ . եւ արդ ինայեալ
իմ ՚ի ձեզ , եւ դուք առանց յապաղանաց եւ զիս աշ-
խատ առնելոյ , ՚ի բաց լերուք յերկրպագութենէն
Քրիստոսի , եւ եղիցին անձինք ձեր ՚ի գիւտս եւ կեց-
ջիք . եւ իմ Թողեալ ձեզ զչարիս ապստամբութեանն
ձեր , վայելեալիք ընդ իս եւ տիրեցէք աշխարհին ձեր :

Այլ նորա Թէպէտ առ փոքր մի ոչ կամեցան դառ-
նալ յերկրպագութենէն Աստուածորդւոյն , զի տըն-
կեալ էր ՚ի սիրտս նոցա հաւատ սուրբ առաքելոցն .
բայց վասն ՚զի ոչ ունէր արմատս Վաղվաղակի չորս-
ցաւ ՚ի տապոյ բանսարկուին , զի ՚ի փոնգալոյ նորա
Վայծակունք հատանին , եւ ընդ ոնդունս նորա ելանէր
ծուխ հնոցի կայծականց , որպէս գրեալ է ՚ի Յովբ :
Եւ վասն իւրեանց Թուլամորթութեանն եւ անհաս-
տատ եւ յողորդ մտաց սիրեցին զփառս մարդկան ա-

Այլ օրինակ արժան վարկաբ 22 ի անկեալ ՚ի սիրտ նոցա 32 ի ոչ
ունեն արմատս յերեւանս Վաղվաղակի ՚ի ծագել տապոյ բանսարկուին
չորացանս Յկայծակունք հատանին :

աւել քան զփառս Աստուծոյ . զի ժողովուրդս այս շրթամբք պաշտեն զիս, եւ սիրտք իւրեանց հեռացեալ մեկուսի են յինէն . եւ կողմնեալք ՚ի սիրոյ Աստուածութեանն , անկաւ ՚ի վերայ նոցա զարհուրումն մահու, մանաւանդ ոչ կամելով ելանել ՚ի սնտոի կենացս դիւրափոփոխ աշխարհիս, ասեն . յանձնառնումք զհրամանս արքունականս, ՚ի մտի եղեալ ՚զի այն ինչ իբրեւ թէ ՚ի վերին երեսս հաճիցեն զմիտս թագաւորին, եւ ՚ի ներքին խորհուրդս պահիցեն զխոստովանութիւնն որ ՚ի Քրիստոս , որում անհնար է երկոցունց ՚ի միասին բնակել , ²եւ ոչ որ կարէ երկուց տերանց ծառայել , որպէս ասաց Փրկիչն, զոր ՚ի կարգի իւրում հարկեցայց ցուցանել :

{ } այնժամ խի եւ խի արագապէս թլիփատեալք եղեն ³մոլի մանակ , հետեւեալք զինի ՚Բագարատայ բազրատունեաց, որ ըմբռնեցաւ ՚ի յայլ զօրավարէ ՚ի խլաթ քաղաք , եւ էր նա իշխան Տարոնոյ, բարձեալ եղեւ ՚ի Սամառայ, եւ եղեւ աստուածուբաց : Կւ եւ բաց զպողոտայն լայն եւ ընդարձակ զաւիղն կորստեան, որ տանի յանգիւտ կորուստն . որպէս Բոբովամ որդին Նաբատայ , որ մեղաւ եւ յանցոյցն ⁵զխրայել որպէս գրեալ է ՚ի գիրս թագաւորայնն Խարայելի , եւ յիշատակարանն նորա մոլորութեանն որով վրիպեացն եւ վրիպեալ կործանեաց զազգս բազումս, կայ եւ մնայ ազգաց յազգս մինչեւ յաւիտեան :

Իայց Աստակս այս զոր յիշեցաք վերադոյնն ընդ մեծ նախարարան, վասն ազգակից ⁶զող նոցա ընդ Դառն մին արծրունեաց . սա յառաջ քան զըմբռնելն նոցա ել գնաց իւրովք կամօք ՚ի Սամառայ եւ եղեւ աստուածուբաց, եւ բունեալ ծուրջայեալ էր ՚ի նմա սատանայ զօրօք իւրովք ամենայն հնարիւք խորամանկութեամբ կապեալ անլոյծ գօտեամբ ընդ ուլոյ երկցս թշուառս :

1 Այլ որինակ . թէ այն ինչ ՚ի վերին երես հաճիցեն 2 Այլ կարէք երկուցունց տերանց ծառայել 3 Մոլի մանակ 4 Բագարատայ բազրատունեաց 5 Չամենայն խարայել 6 Գողոյ նոցա 7 Յորինակն . ըստ սուլմին 8 Մարջոցեալ

կանին զոր կազմեաց իւր սատանայ դործի աջողակ յա-
մենայն արուեստ գիտու թիւն խարդախութեան, իբրեւ
զպատշաճ՝ զարան գեղեալ նեփիւք ընդ խաւար թը-
ռուցելոյ յոգիս խաւարամածս: Արպէս եւ այրս այս
արար, անքակ եւ անմեկնելի զգեցաւ պատեանս յինք-
եան զզօրութիւն բանսարկուին: Կւ զի մի երկայնեալ
որ ինչ վասն սորա սպիրատ եւ ինքնակամ եւ անզիղջ
եւ անխիղճ՝ առանց պատկառանաց մոլորութիւն սորա
լի անամօթութեամբ, ՚ի բաց դիցութ զսա ՚ի միջոյ յի-
շատակի նախարարայն, զի ոչ եթէ ատեաց զանօրէնն
իբրեւ զանամօթն. զի քան զմեղանչելն առաւել չար
այն է չունել զինքն ընդ յանցաւորսն. զի ողջախոհացն
քան զամենայն չար տանջանս ամօթն է, եւ մի եղիցի
յիշատակ սորա ընդ սոցա, որք թէպէտ եւ վրիպեցին
եւ կործանեցան, սակայն եւ ապաշաւեցին եւ կանգնե-
ցան յետ դարձին իւրեանց ՚ի մեծ կարուանէ գերու-
թեանն ՚ի միջոյ ժանեաց բանաորին. բայց սա յերթալ
եւ ՚ի դառնալ իւրում նովին մտօք եւ նովին մոլորու-
թեամբ վարեցաւ լրբեալ լի թշուառութեամբ, եւ
որպէս պատմեն զնմանէ, զի դարձաւ յետս յԱստու-
ծոյ եւ դարձոյց զերեսս իւր ՚ի ճշմարիտ դաւանու-
թենէ: յերկրպագութենէ Աստուածորդւոյն, որպէս ա-
սաց դարձուցին յիս զթիկունս եւ ոչ զերեսս իւր-
եանց, աստէն իսկ դարձաւ յետս երես իւր ՚ի թիկունս
կոյս, ըստ ճախողակի խոտորմանն յետս ընդ գէմ զխո-
տորմանն ժառանգեաց: Առանց ասոցեանի պարտե-
ցաւ, եւ առանց զինու խոցոտեցաւ, եւ առանց հողմոյ
նաւաբեկեցաւ, ՚ի կամս անձնիշխան կամաց մոլորե-
ցաւ. եւ ել գնաց զկնի իշխանութեանն ցանկութեան
ինքնամոլորութեանն անգիւտ կորստեանն. եղև սմա
կեալ անհաւատութեամբ եւ մեռանել անոյս:

Իսկ երիցս երանելի սուրբքն Տէր Յոհաննէս արծ-
րունեաց եպիսկոպոս, եւ երանելի քահանայն Գրի-

գոր, եւ տէր Գրիգոր Կործրունի խրատուեալք յԱստուած կացեալ յատենի ՚ի մեծ ասպարիտի հողեւորական պատերազմին աներկիւղ համարձակութեամբ, բանիրուն համառօտութեամբ կարգեցին եղին առաջի բանաւորին բանս զեղեցկայարմարս յԱստուածաշունչ զբոց վասն ՚ի Քրիստոս հաւատոցն եւ պախարակելով զմոլար օրէնսդիրն նոցա, առ ոտն հարկանելով զխոտացեալ նոցա պարգեւն, ասեն. լաւ է մեռանել վասն Քրիստոսի քան առ Ժամանակ մի վայելել ՚ի մեղս:

Յայնժամ հրամայեաց բանաւորն կապել զխոտա երկաթի կապանօք եւ դնել ՚ի բանտիս յայելէր խկ եւ պիսկոպոսին Յոհաննու, ²առնուլ զլուծ համանուանն իւրոյ զՅոհաննու Մկրտչի, որ կապեալն էր ՚ի Հերովդիայ եւ տուեալ ՚ի բանտս Գեղեցիկ էր եւ տեառն Գրիգորի արծրունոյ, ոչ անխոյժ առնել եւ զիւրոյ համանուանն զարբոյն Գրիգորի առնուլ յանձն զխաւարամուտն ընել ՚ի խորին խաւարային վիղտան կապանօք հանդերձ. յոյժ վայելուչ էր եւ Երանելի ³քահանային Գրիգորի միաբանել ընդ նոսա եւ ընուլ զերբեակ թիւն. զի անմեկնելի եղիցի Քրիստոս ՚ի նոցանէ: Որպէս ասաց Քրիստոս, եթէ ուր երկու կամ երեք ժողովեալ են յանուն իմ՝ անդ եմ եւ ես ՚ի մէջ նոցա: Լիւ սաղմոսէին միաբան, վասն քո մեռանիմք զօրհանապազ, համարեցաք որպէս զօլխար ՚ի սպանումնս:

Իբրեւ գիտաց բանաւորն եթէ յաղթեցաւ ՚ի սրբոց արանցն, մանաւանդ ՚ի քաջէն Գրիգորէ, զի կարծէր դիւբաւ արկանել զխոտա ՚ի հաղբս պատրանաց զկնի դարձելոցն ՚ի ճշմարտութենէն, եւ մինչ ոչ ելին ՚ի գլուխ կարծիքն, այլ իբրեւ զմեքենայ ինչ յամուր անդամանդեայ պարապէ ՚ի բաց դառնայր, որոյ գլուխ անկեան ⁴Քրիստոս, ապա յամառեալ զարբանեալքն

1 Այլ սրինակ. եւ տէր Գրիգոր արծրունեաց: 2 Համանուանել եւ առնուլ զլուծ համանուան իւրոյ զՄարոյն Յոհաննու. Մկրտչին որ կապեալն էր ՚ի Հերովդիայ եւ տուեալ էր ՚ի բանտս 3 քահանային Գրիգորի 4 զէմն Քրիստոս:

Իւր հրամայեաց կապել կրկին շղթայիւք եւ արկանել
 ՚ի ներքին բանտ:

Իբրեւ գիտացին սուրբքն զանհուն պատերազմ չա-
 րին, վառեալ եւ նորա զինքեանս հանապազակաիւ լի-
 նել ՚ի ճակատուն, անխափան սաղմոսերգութեամբ
 զանուշահոտ 'աղօթս իւրեանց միշտ ՚ի բարձունս ա-
 ուսքելով, եւ հայցէին յամենայազմն Քրիստոսէ յաղ-
 թել մեծի պատերազմին, եւ վառեալ զինքեանս յըն-
 թացս պատերազմին, զգեցեալ զգրահս արդարու-
 թեան, եւ սնդեալ զմէջս ճշմարտութեամբ, եւ ա-
 դուցեալ զոտս պատրաստութեամբ աւետարանին խա-
 ղաղութեան. եւ սուսեր ընդ մէջ ածեալ զբանն Քրիս-
 տոսի, որ հատու է քան զամենայն սուր երկսայրի, եւ
 վահան ՚ի թիկունս եղեալ ՚ի բոլոր սրտէ զհաւատս
 անբիծս, եւ համբարձեալք զձեռս իւրեանց յերկինս
 իբրեւ զաղեղն հաստ, եւ զգօրութիւն աղօթիցն իբրեւ
 զնետ ձգեալ ՚ի լայնալիճ՝ աղեղանէ ՚ի նպատակն հար-
 եալ զկառափն սատանայի դիաթաւալ կացուցեալ
 յերկիր կործանէր: Եւ վասն յաղթութեանն գոհու-
 թիւն մատուցեալ Քրիստոսի, ասէին. օրհնեալ է Տէր
 Աստուած մեր որ ուսոյց զձեռս մեր ՚ի պատերազմ,
 եւ զմատունս մեր ՚ի ճակատամարտ, եւ որ ՚ի կարգին է:

Եւ յայսմ պատերազմի ոչ միայն երանելի եպիսկո-
 պոսն եւ ձգնաւոր քահանայն մարտակից էին տեսան
 Գրիգորի, այլ եւ զօրք հրեղինաց, քանզի բանակք հը-
 րեշտակաց Տեսան շուրջ են զերկիւղածովք իւրովք
 եւ պահեն զնոսա:

Եւ կացեալ սուրբքն ՚ի կապանս զերկս ամս ՚ի ներ-
 քին բանտին: Եւ խնդրէին ՚ի Զազու մողորմէն Աս-
 տուծոյ հանել ՚ի գլուխ զառօրեայ ժամանակս անսայ-
 թաք եւ հաստատուն հաւատովք. լի արտասուօք եւ
 հեծեծանօք յիշեցեալք զվերին Սիօն մայրաքաղաքն

1 Այլ օրինակ. զաղօթս իւրեանց ՚ի բարձունս առաքելով: 2 Յօրինակին Ե
 ողուն Աստուծոյ:

սուրբ . որպէս ժողովուրդն Աստուծոյ առ զեռան նըստէին եւ լային 'ի յիշելն իւրեանց զՎիտն , եւ կամ իրեւ զնոյն ինքն զերիս մանկունան , կապեալք եւ արկեալք 'ի հնոց նեղութեան զնոցին օրհնութիւնս զամենայն 'գիշեր օրհնէին . եւ զնոյն ցօղ օրհնութեան յամենապարգեւողէն . Բրիտոսէ խնդրէին Աւ յոյժ զուարճացեալ քաղցր բարբառովն . Բրիտոսի որ է աւնեղմանելի վճիռ . բրիտոսասիրաց անձանց , եթէ եկայք առ իս ամենայն աշխատեալք եւ բեռնաւորք եւ ես հանդուցից զձեզ . եւ թէ որ ուրացի զանձն իւր վասն իմ գտցէ զնա . Աւ զայն երիս ամս կերակրեալ լինէին սուրբքն ձեռնարուեստիւք իւրեանց . որպէս զնոյն ինքն զաստուածազարդն Պօղոս , թէ զպէտս իմ եւ որ ընդ իան էին պաշտէին ձեռքս այս :

Իսկ 'ի չորրորդ ամին դարձեալ 'ի բարձրագոյն քան զառաջինն կազմեալ զմեքենայս չարին արկանել զԳրիգոր 'ի քուրայս նեղութեան . զի պայծառ սուրբ եւ մարուր ոսկին յիւրումն կտակագրի պատկեր Աստուածորդւոյն . քանզի սուրբ Գրիգոր հայոց լուսաւորիչն ասէր . թէ 'ի մէջ օձիցն էր բնակութիւն իմ եւ կոտային զանդամօք իմովք :

Իսկ տէր Գրիգոր 'ի մէջ մարդակերպ զազանաց 'ի ժողովս խուժաղուժ բարբարոսաց բնակէր , որ եւս չար քան զթուհաւոր զազանս են առ մեզ . Աւ մխիթար բարի ունէր 'ի բարբառոյ մարգարէին որ ասէր , թէ մանուկ մատաղ 'ի ծակ իժից արկցէ զձեռս իւր , եւ ոչ մեղիցեն նմա . Աւ խնդրէր 'ի . Բրիտոսէ ելանել 'ի մարմնոյ աստի եւ մտանել առ Աստուած . զորոյ ըզպաղատանս ոչ անտես արարեալ . Բրիտոսի . ներէ նմա հանել 'ի գլուխ զուրբ քառասնորդան խաչակից լինելով . Բրիտոսի , մինչեւ 'ի պարտ զատկին , եւ զուարճացեալ լինէին սուրբ ճգնաւորքն յաւուրս պենտեկոստէից բազմեալ էին ընդ . Բրիտոսի իրբեւ զման-

կունս առաջատարն իսկ զկնի վերանայոյն Բրիտտոնի ,
 յետ ժե աւուր , ապա հասանէր Գրիգոր ՚ի բրիտտո-
 սակոչ կատարումն . որպէս ասաց Բրիտտոս , Վժէ կս
 յորժամ բարձրացայց առ Հայր զամենեւեան ձգեցից
 առ իաւ Լ՛գա համբարձեալ զձեռս իւր յերկինս ասէ ,
 2 յիշեա՛ զիս Տէր յորժամ զաս արքայութեամբ քո
 Լ՛ւ օրհնեաց զամենեւեան զհեռաւորս եւ զմերձա-
 ւորս յանձն արար շնորհացն Աստուծոյ , եւ զինքն
 յանձն արար երանելի եպիսկոպոսոսին եւ ձգնաւոր
 բահանային , հանգեաւ բարի խոստովանութեամբ ՚ի
 հօռի ամսեան որ օր , Ե , էր ամսոյն յաւուր ուրբաթու
 ՚ի Բրիտտոս Յիսուս ՚ի Տէր մեր որում փառք յախտ-
 եանս ամէն :

Իսկ հաւատացելոյն տեսեալ եթէ բարի խոստովա-
 նութեամբ նեջեաց տէր սուրբ Գրիգոր , գոհութիւն
 մատուցանելին ամենազօրին Բրիտտոնի , որ զօրացոյց
 զսուրբ վկայն եւ արար յամօթ զսատանայ Լ՛ւ պատ-
 ուական արանցն քրիստոսասիրաց մտեալ առաջի թա-
 դաւորին , խնդրեցին զմարմին սրբոյն , եւ առեալ պա-
 տեցին եւ եղին ՚ի գերեզմանին , ՚եւ զօր մահուան
 սրբոյն ամենայն Ասորեստան տօնախմբեալ մեծաւ ու-
 բախութեամբ ՚ի Բրիտտոս Յիսուս ՚ի Տէր մեր որում
 փառք յախտեանս Ամէն :

Պան Հերմուածոյն Բազարատայ Բազրատունոյ որ ՚ի վերայ ուրացու-
 թեանն զԲրիտտոս , յուրէ եւ պոյս ՚ի կործանումն բազմաց . ընդ զիւ-
 մազրութիւն սակաւութիւն :

Լ՛սաց Բազարատ յուրացութեանն իւրում , թէ առ
 վտանգի նեղութեանցն ուրացութիւնն ոչ ինչ վխասէ .
 եթէ ՚ի սրտին զազանի պահէ զխոստովանութիւնն հա-

Այլ օրինակ . ես յորժամ բարձրացոյց 23 իշեա՛ զիս յորժամ գայեա
 արքայութեամբ քո ՚եւ զօր մահու :

ւատոց: Լ,ւ զայս Եղիզէսիանոսք, Կբայց ինձ այսպէս
 թուէր թէ աղանդն Եղիզէսիանոսաց վաղուց շնչեալ
 խափանեալ լինէր ՚ի քաջաց վարդապետացն սրբոց,
 զոր եղն Աստուած յեկեղեցւոջ: Կա աւաղիկ արմատ
 դառնութեան ՚ի վեր երեւեալ եւ բազումք պղծին
 նովաւ: Երդ եկայք զիցուք զյանդիմանութիւն սոցա
 առ փոքր ինչ եւ դուզնաբեայ ՚ի գրոց սրբոց, զի ՚ի
 բաց խլիցի ամբարշտութիւն աղանդոյն այնորիկ յեկե-
 ղեցեաց ուղղափառ հաւատացելոց, անցցուք ՚ի վեր
 Եղիզէսիանոսաց, ՚ի ժամանակի 2 սխալանաց որք անկան
 ՚ի կաապաշտութեանն մոլորութիւն, եւ խորհեցաւ սա
 զմիտս զայս, եթէ որ առ վտանգի նեղութեան դարձ-
 ցի որք առ ՚ի պաշտօն կաոցն ոչինչ է: Եթէ սիրտ իւր
 ուղիղ պահեսցէ զհաւատսն Բրիտանի: Օ ընդ նոյն
 ժամանակս եւ 3 Նաւատիոս երեց ՚ի Հռովմ առաքել
 ընդ զիմակս ԿԵղիզէսիացն, որք ՚ի դադարել հալածա-
 նացն զամենայն ՚ի զոհելոյ կաոցն ոչ ընդունէր զա-
 պաշխարողսն: Լ,ւ սա բազումս արգել ՚ի կաապաշտու-
 թենէ, թէպէտ եւ մոլորեցոյց անյուսութեամբ զդարձ-
 եարսն յապաշխարութիւն, եւ նա զբոլոր իսկ զաշխար-
 հըն կործանեաց, պաշտօնարար լինել սնտեացն. թե-
 պէտ յետոյ ընդունէր զապաշխարողսն Բայց երկոբ-
 եան կողմանք զնին ՚ի ներքոյ սարսաւանաց, թէպէտ
 եւ ՚ի բարեպաշտութեան յաղաղս մոլորեցանս Բայց զի
 մի եւ մեք անկեալք լիցուք ՚ի նոյն, ուսցուք ՚ի Աստ-
 ուածաշունչ գրոց, եւ ընդ հարթն գնացուք ճանա-
 պարհ. եւ մի խտորեացուք մի յաջ եւ մի յահեակ.
 զչրթունս մեր մարբեացուք ՚ի մարուր խոստովանու-
 թիւն հպելով, եւ զմիտս մեր սուրբ պահելով ՚ի հա-
 ւատս ճշմարիտս. 5 զի եթէ երկոբեան միով բարեպաշ-
 տութեամբ ոչ վառեսցին, ոչ ինչ օգուտ ՚ի միջէն
 բերցի: Օ ի թէ առազատ նաւին յերկոսին կոյս ոչ

1 Այլ օրինակ Բայց քանզի ինձ այսպէս թուէր: 2 Հալածանաց որք ան-
 կան: 3 Նաւատիոս երեց: 4 Եղիզէսիանոսացն: 5 Չի թէ երկոբն միով
 բարեպաշտութեամբ:

պարզիցի, ոչ ուղղակի նաւարկութիւնն ճանապարհորդիցի, կամ թէ նաւաբեկեացի իսկ ՚ի բռնութենէ: միրկալից հողմոյն զալին կուտակելով: Ա, թէ երկոքումք թեւովք ոչ թաշիցի թաշուն, ոչ վերացի ՚ի բարձունս: Ա, յինպէս եթէ ոչ հաւատք սրտի եւ խոստովանութիւն շրթանց ամբողջ պահիցին, ոչ կարացե: հետեւել ճշմարիտ դաւանութեանն ՚ի Հայր եւ յՈրդի՝ եւ ՚ի Հոգին սուրբ. զի սրտիւ հաւատամք յարդարութիւն, եւ բերանով խոստովանիմք ՚ի փրկութիւն, որպէս ասաց Առաքեալն, որպէս որ շրթամբքն պատուեն, եւ ՚ի սիրտս իւրեանց անպատուեն, զի ժողովուրդս այս ասէ շրթամբք իւրեանց պատուեն, եւ սիրտք իւրեանց հեռացեալ մեկուսի են յինն: Օ ՚ի չէ եւ չէ իսկ հնար, թէ որ հաւատայ բերանով թէ ուրացի շրթամբք. զի ոչ կարէ ծառ բարի պտուղ չար առնել, եւ ոչ ծառ չար պտուղ բարի առնել, որպէս ասաց փրկիչն: Աւայլ թէ, մի թէ քաղիցեն ՚ի փշոց խաղող կամ ՚ի տատասկէ թուզ. այլ թէ որ ուրացի զիս առաջի մարդկան, ուրացայց եւ ես զնա առաջի Հօր խնոյ որ յերկինս է. եւ որ խոստովանեացի զիս առաջի մարդկան, ՚խոստովանեցայց եւ ես զնա առաջի Հօր խնոյ որ յերկինսն է: Այսու զպտուղ շրթանց մերոց խոստովանելոց յանուն նորա Յպահանջէ սպառնալեօքն եւ խոստամբքն: Վարձեալ նմին նման ասէ Պօղոս, ՚զօրինացն ստորոգրելով դրաւորութիւն այսպէս ասելով, մերձ է բան ՚ի բերան քո եւ ՚ի սրտի քում, այսինքն է բան հաւատոց զոր քարոզեմք. եւ առ Տիմօթէոս գրէ, հաւատարիմ դո՛ւ, զզօրութիւն հաւատոցն, ասէ թէ ուրանամք եւ նա ուրանայ զմեզ. թէ չհաւատամք նա հաւատարիմ մտայ: Տես եւ զերանելին Եսայիաս զի՛նչ ասէ, մարդ եմ եւ պիղծ շրթունս ունիմ, եւ ՚ի մէջ պղծաշուրթն ժողովրդեան բնակեալ եմ ես: Օ այս ոչ եթէ:

ԱՅՆ օրինակ. եթէ երկոքն թեւօք: ՉՅօրինակին խոստովանեցայց ոչ զոյ: ՅՅօրինակն. խոստովանեաց յանուն նորա պահանջէ: ԱՅՆ օրինակ. զանօրինացն ստորագրելով դրաւորութիւն:

'սակս ուրացութիւնն ամբաստան ինչ լինի զինքենէ ,
 կամ վասն ժողովոցն , այլ զի ոչ յանդիմանեցին զԹա-
 զաւորն որ արտաքոյ օրինացն ամբարշտէր . իսկ եթէ
 առ փոքրն այնչափ ամբաստանէր զանձն մարգարէն .
 քանի՜ եւս ողբոց եւ արտասուաց արժանի են որ յՈր-
 դին Աստուծոյ ամբարշտեն շրթամբք իւրեանց : Որպէս
 եւ Պօղոս ողբալով եւ սպառնայլօք ասէ , որչափ սաս-
 տիկ պատժոց արժանի համարիցիր զայն որ զՈրդին
 Աստուծոյ առ ոտն եհար , եւ զարիւն նորոց ուխտին
 խառնակ համարեցաւ , եւ զՀոգին շնորհաց թշնաման-
 եաց , տես ո՞վ սիրելի զի թշնամանելն լեզուին բարբառ
 է , եւ ոչ ներէ ստեղծիչն լեզուին զուրացութիւնն
 բարբառել , զի ոչ եթէ այլ ոք է որ ստեղծ զլեզուն ,
 եւ այլ ոք է որ արար զսիրան , զն անդր 'ի բաց տար : Տես
 եւ զմիւս եւս նման սմին 'ի դրոց գործոց առաքելոց :
 Սման Սամարացի մատուցեալ առ Փիլիպպոս զհոգւոյն
 պարգեւաց ²լեզուացն , եւ սրտին կեղծաւորութեամբ
 զխաբդ պատժսպարտեցաւ . զի՛նչ Անանիա եւ Սափի-
 րայ , վասն ազարակին եւ նորին ստութեանն , իմա եւ
 'ի միա առ . զի եթէ ոչ ստուգութիւն սրտին եւ ճիշ-
 մարտութիւն բերանոյն համամիտ առ հաւատոցն խոս-
 տովանութիւն , ուղղակի մատչիցին . խոտան եւ 'ի բաց
 ընկենելի է եւ օտար 'ի ³օրբոյ առաքելական եկեղեցւոյ :
 Քանզի ոչ յարմարական բարւոյն եւ չարին 'ի միասին
 առկայանալ , եւ ոչ լուսոյն ընդ խաւարի . եւ կամ զի
 առողջութեանն ընդ հիւանդութեան , նոյնպէս եւ ոչ է
 հնար սրտի հաւատացելոյն պղծել շրթամբք : Օ ի
 դրեալ է . յաւելորդէ սրտի խօսի բերանն , զի խորհուրդ-
 յղութիւն է մտաց , եւ բան ծնունդ է իմացմանց , այլ
 որպէս արմատն նոյնպէս եւ ուռն եւ պտուղն : Եթէ
 սկիզբն սուրբ է ապա եւ արմատն , ապա զինչ ուռն ,
 նոյն եւ տեսակ : Դաւաականացի իմ դուզնաբեայ բան

1 Այլ օրինակ . սակս ուրացութեան ինչ ամբաստան լինի յինքենէ :
 2 Ընն օրինակն . պարգեւս լեզուացն : Միւս օրինակն . զխաբդ լեզուացն :
 3 Եւրբ Առաքելական :

քրս առ հերձուածող մոլորութեանց:

Եւ մեք հետեւեալ Աստուածաշունչ գրոց պահեսցուք անբիծ զհաւատս սրտից, եւ մաքուր զխոստովանութիւն շրթանց, ըստ սրբոյն Պօղոսի վերաբերեալ զօրինականն, թէ մերձ է բան ՚ի բերան քո եւ ՚ի սրտի քում, այսինքն է բան հաւատոյ զոր քարոզեմք, եւ Դաւիթ ասէ, յոր հաւատացի զնոյն եւ խօսեցայ. եւ Պօղոս. մեք հաւատամք զոր խօսեմքն. եւ դարձեալ Պօղոս, եթէ խոստովանեսցիս բերանով քով զՏէր Յիսուս, եւ հաւատացես ՚ի սրտի քում թէ Աստուած յարոյց. զի սրտիւ հաւատամք յարդարութիւն, եւ բերանով խոստովանեմք ՚ի փրկութիւն:

Երգ այսքանեաց վկայութեանց ՚ի մի վայր եկելոց, մի ելցուք զհետ առասպելարանիցն թէ ընդ անկրին գնալով ճանապարհ. այլ տանելով մեր առաջի թագաւորաց եւ դատաւորաց վասն իմ ՚ի վկայութիւն, պահեսցուք զբարիւրք դաւանութիւն եւ վկայեսցուք որպէս Փրկիչն առաջի Պննտացւոյ Պիղատոսի. որպէս ասէ Պօղոս առ Տիմոթէոս, մի ամօթ համարիցիս զվկայութիւն Տեառն մերոյ. եւ Դաւիթ, խօսէի զվկայութիւնս քո առաջի թագաւորաց եւ ոչ ամաչէի: Եւ փրկիչն, եթէ որ ամօթ համարեսցի զբանս իմ, աստանօր զվկայեալ բանիս: Եւ մեք ՚ի ճեպելն փութացուք, զի մի շերկարածգեալ զդեր հատուցական բանիս յետնեալ գտցուք յառաջիկայ մեզ զբաւորութենէն, որ սակապատմութեանցն են հանդէսը:

Որ ինչ զկնի այսորիկ գործեաց բուհայ ՚ի Գուրն քաղաքի, եւ յիւստակարան վկայիցն:

Օր օրինակ փոքր մի յվերագոյնն պատմեցաք, զժողային վիշապէն ըստ բարոյականի, նոյնպէս եւ

1 Այլ օրինակ . այլ տանելով մեր զվկայութիւն առաջի թագաւորաց 2 Երկրածգեալ զգեր հատուցական: Յվերագոյնն գրեցաք, եւ պատմեցաք զժողային վիշապէն ըստ բարոյականի:

այժմ դարձեալ արարից զյիշատակս որ աղագաւ
 պատմութեանս խորհրդոյ:

Յորժամ անդնդական խողքն աղղ առնիցեն ներքին
 բնական կենդանեացն զհասանել ջերմութեանն , յու-
 բում ջեռացեալ ՚ի հիւսիսային սառնամանեաց օդոյն
 շնչելոյ , ՚ի խորսն զխաղացումն արարեալ լինին , եւ
 յորժամ զգան ջերմութեանն՝ զուարթանան զուար-
 ճանան , հրճութիւն կայտուելով ՚ի վեր վազելով հասանել
 ՚ի ջերմագոյն վայրսն , ՚ի ջրջիղջան ծովափնեայս ջանան
 հասանել . եւ առ ծովեզերքն զամառնային ժամանակն
 պարենաւորեալ առ կայանան : Աւ յաղագս անձոռնի
 եւ թանձր շրջաձեւ ծանրակիր մարմնոյ եւ դժուա-
 րաշարժ զ՚ի վեր բերումնն առնեն , Աւ է զի ՚ի նուրբ
 եւ ՚ի հուն տեղիս ջուրցն անկեալ , ՚ի նմին խրեալ կան
 անշարժ . եւ զիւրաւ անկանիցի ՚ի ձեռս որսորդաց .
 այլ ՚ի շարժելն իւրում , ան առնուն ամենայն լու-
 զակք եւ գազանք ծովայինք որոյ եւ կերակուր նոյն
 լողակք եւ զեռունք այլովք կենդանեօք : Աւ յորժամ
 դարձեալ պակասիցէ զօրութիւն ջերմ օդոյ հա-
 րաւային հողմոյն , եւ արեգակն ՚ի վայր կոյս զըն-
 թացսն առնիցէ , եւ ձմեռնային եղանակն առ դուրս
 հասեալ կայցէ . եւ հիւսիսային օդն շնչեալ սաստկա-
 ցուցանէ զզօրութիւն ցրտոյն . եւ հասեալ ՚ի վերայ
 ծառոց ՚ի բարձրաբերձ գաղաթուանն տերեւաթափ
 առնիցէ . եւ ընդարմացուցանէ զզօրութիւն արմատոյն :
 Յայնժամ վիշապն ների , շտապի , տաղնապի բռնու-
 թեամբ ուժոյ զօրութեանն , խաղայ իջանէ ՚ի խորա-
 գոյն եւ ՚ի ջերմային վայրս անդնդական խորոցն , ձմեռ-
 նանայ անդ . եւ որ ՚ի նմա են կենդանիքն զնոյն առ ՚ի
 վերայ հասուցանէ , եւ նորօք զպէտս քաղցոյն վճարէ .
 մինչ ՚ի ժամանակս դարնանայինս : Աոյնպէս բանայ ,
 որպէս եւ այլ թռչունք եւ գազանք բնաւորեալ բա-

1Մ.Ս. օրինակ . պատմութեանս խնդրոյ : Չեւ շրջաձեւ ծանրակիր մարմ-
 նոյն :

ժանե՛ն զժամանակս տարւոյն յերկուս կամ յերիս ամարանոցս եւ ձմերանոցս ինքեանց կենաց պաճարին . զգարնանայինսն 'ի բարձրագոյն գագաթնունսն լերանց եւ 'ի փապարս վիմաց . եւ 'ի վերայ բարձրաբերձ ծառոց կենցաղաւարին . ուր յաճախ 'չնչէ֛ օգն հիւսիւսային եւ ձմեռնայինն , խաղան գնան 'ի խորագոյն երկիր . ²'ի ջերմագոյն վայրս ամրանան առանձնանան եւ միայն բնակեն ըստ ազգս իւրեանց :

Իստ նմին օրինակի եւ զօրաւարն Բուխայ , 'ի հասանել ամառնային ջերմութեանն իբրեւ 'ի խորոց անդնդոց 'ի վեր մզեալ զինքն , ելեալ յերեսաց արքայի բազում եւ ծանր զօրու , եհաս 'ի վերայ երկրիս 'ի կողմն հիւսիւսոյ 'ի մուտս հայաստան աշխարհիս . եւ 'ի շարժելն նորա ահ կալաւ զբոլոր աշխարհս եւ աշխարհակալս . յորոց վերայ հասեալ եկուլ վիշապաբար զօրս եւ կարաց 'ի դիմի հարկանել . եւ զոր օրինակ զնա վիշապ առակեցաք յաղաղս սաստիկ ուժոյ զօրութեան ձեռին նորա , 'ի ծովէ ելեալ , այսինքն յերկրէ եւ յանդնդական խորոց , ³'ի թագաւորաբնակ քաղաքէն , նոյնպէս եւ զայլս յիշխանական պետութենէ փոքրագոյն կէտս եւ լողակս մանունս իմանալի է . զի ոչ որ զօրեաց կալ ընդ դէմ նորա , Եւ ոչ անվկայ բանս , որպէս վերագոյնն գրեալ է մեր զդերահատուցականս սորա , վկայութեամբ մարգարէական տառիցն , որպէս եւ 'ի պատահմանէ իրացն ճարտար գիտեն , որք են 'ի ժամանակս յայտոսիկ մնացեալ յայն ժամու անդ հանդիպելոցն :

Իսկ անօրէն զօրաւարն իբրեւ պարս եւ կատարեաց զամենայն կամս չարութեանն 'ի վերայ աշխարհիս Ասսպուրական կոչեցեալ . եւ գնաց եմուտ 'ի ջերմագոյն տեղիս 'ի քաղաքն Դուին ձմերել անդ . եւ արձակեաց զզօրսն իւրաքանչիւր զօրագլխօք եկելոց առ նա յա-

1 Այլ օրինակ . հնչէ֛ օգն : 2 'ի ջերմական վայրս : 3 Եւ 'ի թագաւորական քաղաքէն :

մենայն ազգաց յաշխարհէս հայոց , երթալ ձմերել յիւրաքանչիւր տեղիս բնակութեանց . հրաման տուեալ ամենեցուն զի իբրեւ մերձ լինիցի գարնանային ժամանակն , փութով առանց յապաղանաց առ նա հասանիցեն ամենայն պատրաստութեամբ : Աւ եղև ՚ի մտանելն նորա ՚ի քաղաքն ունելով ընդ իւր կապեալս բազումս եւ գերեալս , որոց ոչ գոյր թիւ . զորս վաճառակուր արարեալ յօտար ազգս վարել ՚ի ծառայութիւն , գնալ հեռանալ մերժել ՚ի տանց հայրենի ժառանգութենէ իւրեանց :

Այն ժամայն իբրեւ կատարեաց զամենայն կամս չարութեանն իւրոյ ՚ի վերայ սրբոյ եկեղեցւոյ , եւ կործանեաց կորոյս զբազումս ՚ի գնդէն քրիստոնէից . եւ զորդիս լուսոյ արար որդիս խաւարի . եւ զժառանգս Աստուծոյ արար բաժին սատանայի . եւ զժառանգակիցսն Քրիստոսի արար ժառանգակից դիւաց , եւ ըզբնակիչս արքայութեան արար բնակիչս յաւիտենական հրոյն . կարծեաց համանգամայն զբոլոր պաշտօնեայս Քրիստոսի ՚ի բաց վճարել ՚ի հաւատարիմ երկրպագութենէ ճշմարտին Աստուծոյ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի . եւ կայր յօրացեալ բարձրամտեալ լցեալ խարդախութեամբ : Աւ հրամայեաց ածել առաջի զմանս յերանելի արանց յազատ տանէ . եւ զայլս որք ՚ի բնիկ հեծելազանց , ըստ ազգս եւ ըստ տոհմս աշխարհաց , որք ոչ առին յանձն միաբանել ընդ դունդս ուրացողացն . եւ կարծէր յայնժամ ՚ի ձեռն խոշտանգանաց դիւրաւ արկանել զնոսա ՚ի հաղբս կորուսելոցն եւ մոլորելոցն ՚ի հաւատէն Քրիստոսի , ոչ ամենեւին գոնէ փոքր մի խոտորեցան ՚ի բանս նորա , եւ ոչ առին յանձն ՚ի պատրել մեծութիւն ընչից . եւ ոչ անսացին հնազանդել փառաց աշխարհական ցանկութեանց . զի գիտացին եւ ծանեան թէ ունայնութիւն եւ ստութիւն են կեանք աշխարհիս , եւ երազ դիւրամոռաց , եւ ստուեր երազահոս . եւ յաւիտենական եւ անըսպառ եւ անվախճան են կեանքն եւ պարգեւքն , զոր

պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց եւ որք կան համբերութեամբ ՚ի հաւատս ճշմարտութեանն , նոյնպէս եւ տանջանքն նմին նման յաւիտեանականք եւ մշտնջենաւորք յանապա յաւիտեանս եւ յանմահ խոշտանգանս պղծոցն եւ ուրացողացն ՚ի սուրբ եւ յանբիծ հաւատոց քրիստոնէութեանն . եւ դաստիարակ առ ընթեր ունելով զբանն տէրունական թէ որ ուրացոյի զիս առաջի մարդկան , ուրացայց եւ ես զնա 'առաջի Հօր իմոյ . 2 եւ թէ . որ կամիցի կեցուցանել զանձն իւր կորուսցէ զնա . եւ որ կորոյս զանձն իւր վասն իմ գտցէ զնա . եւ թէ զի՛նչ օգուտ իցէ մարդոյ եթէ զաշխարհս ամենայն շահեացի եւ զանձն իւր տուժեացէ , կամ զի՛նչ տացէ մարդ փրկանս ընդ անձին իւրոյ , զի եկն որդի մարդոյ խնդրել եւ կեցուցանել զկորուսեալն . եւ որ այլ այսպիսիք զմտաւ ամեալ որ գրեալ է ՚ի սուրբ աւետարանն :

Այս լի ծաղու եւ կատականօք այսին արարեալ արհամարհանօք անարդեցին զբռնաւորն , իբրեւ զմանուկ մի անպիտան . կամ զծեր զառանցեալ եւ խելագարեալ . որ ոչ ըստ իւրոց կամաց զոր ինչ ատորժիցէ խօսիցիս ՚իսկ իբրեւ գիտաց բռնաւորն , եթէ չեղին ՚ի գըլուխ կարծիքն զոր ՚ի վերայ Սրբոցն խորհեցաւ , որպէս գրեալ է . կարծողն եւ արհամարհողն այր ամբարտաւան է եւ ոչ ինչ վճարեացէ . նոյն ժամայն առ յոյժ ամբարտաւանութեանն եւ սաստիկ բարկութեանն եւ անհուն սրտմտութեանն , եւ առանց բուժելի կատաղութեանն , յապուշ միտքն կրթեալ իբրեւ զարբեալ զանգղայ արբեցութեամբ , եւ ոչ առ փոքր մի ինչ ներեաց կամ անսաց տալ տեղի պատասխանոյ , այլ հրամայեաց դահճացն տալ ՚ի վերայ նոցա զվճիռ մահու , փութով զբաւ առնել նոցա ՚ի սատակումն սրոյ . 'Աոցա ելեալ արտաքս յատենէն մեծաւ խնդութեամբ , եւ

Այլ սրինակ . առաջի Հօր իմոյ որ յերկնս է : 21 : 2 թէ որ կամի զանձն իւր կեցուցանել կորուսցէ զնա , եւ որ կորուսցէ զանձն իւր :

յոյժ զուարճացեալք փութային ելանել ՚ի մարմնոյ
աստի եւ մտանել առ Աստուած . եւ ցնծային հրճուէին
կայտաելով, բերկրեալ եւ ուրախացեալ սրտիւ , անտր-
տուժ խնդութեամբ դիմեցին ՚ի տեղի սպանմանն ,
Իբրեւ ՚ի հարսանիս երիտասարդական ամուսնութեա-
նըն , ուրախ լինել որպէս փեսայ առ հարսին . եւ մեր-
կացեալք ՚ի մէջ ամբօխին որ փութացան տեսանել
զնահատակութիւն սրբոցն , ՚ի բաց ընկեցին զհան-
դերձս ծածկոյթս ապականագործ հնութեան մեղացն ,
եւ փոխանակ զգեստու հարսանեաց զգեստ մկրտու-
թեանն ծանուցեալ ցուցին . զոր ջրով եւ Հոգւովն սրբ-
բով զգեցեալ էին . եւ փոխանակ ծաղկեալ պատմու-
ճանի գունագոյն երանգ երանգ անկուածոցն , զուրբ
եւ զվարդագոյն կամրատեսիլ արիւնն իւրեանց ՚ի վերայ
սուրբ մարմնոցն , եւ փոխանակ ոսկեհուռ թագակապ
զարդու պսակացն , զերկրագոլութիւնն քրիտոսի . եւ
զնշան շիրկական խաչին ՚ի վերայ զխոցն դրօշմէին .
եւ փոխանակ մանեկաց զուրն փայլեալ ՚ի պարանոցսն
ընդունէին :

Եւ եղև իբրեւ հասին ՚ի տեղի կատարմանն աս-
պարիսի նահատակութեանն , ծունր եղեալ կային յա-
ղօթս . զի անսայթաք եւ աներկբայ հաստատուն հա-
ւատով ընկալցին զլծիս մարտիրոսական . համբերու-
թեամբ բազմաւ եւ գոհացողական օրհնութեամբ . եւ
գահճացն հանեալ յզուսերն դիմեցին ՚ի վերայ նոցա
իբրեւ զգաղանս արիւնարբուս . եւ ծեծէին սրովն իբ-
րեւ որ զի հատանիցէ Կայտ ՚ի մայրս անտառախիտս
հարեալ կացնաւ . եւ յանխնայ անողորմ յօշէին ան-
դամ անդամ :

Իսկ երանելիքն գոհացեալ զանպատուժ պարգեւաց
քրիտոսի , որ արժանի արար զնոսա մեռանել վասն
անուան նորա Եւ միաբան զաղաղակ բարձեալ ասէ-

ին, Աստուած յօղնել մեզ նայեաց, եւ Տէր յընկերել մեզ փութայ, եւ որ 'ի կարգին, զի վասն քո մեռանիմք զօրհանապազ, համարեցայք որպէս զօջիսար 'ի սպանումնս Լուսոցա այսպէս նահատակեալ կատարեցան վկայութեամբ 'ի փառս Աստուծոյ . եւ զմարտիրոսական անուն ժառանգեցին 'ի Բրիստոս 'ի պատիւ Ամենասուրբ Երրորդութեաննս Սոցա անուանք ճանաչին, Ատոմ անձեւացի, եւ Մլեհճ վարաժնունի, եւ Գէորգ բողկացի, եւ Վասակ . եւ այլք բազումք որոց անուանք գրեալ են յերկինս Բայց երանելիս այս Գէորգ մինչ կայր ընդ դէմ սրոյն, եւ դահիճն ձեծեր իբրեւ զանըզգայ ինչ, եւ ոչ փոքր 'մի գիծ կարացեալ հարկանել 'ի մարմին սրբոյն զխոցումն սրոյն 'Կարձաւ 'ի դահիճըն կոյս պատճառաւ աղաչելութեան տեսանել, թէ ընդէր ոչ հատանիցէ սուսերն, եւ առեալ 'ի ձեռանէ նորա զսուսերն, հայեցաւ յայսկոյս յայնկոյս եւ ասէ, ոյ անարի վատ արանց, եւ կանացի այր թշուառական զինուոր՝ շուն անպիտան տեսան իւրոյ Լու հարեալ զպարանոց դահճին 'ի բաց առ զգլուխ նորա . եւ զարմանք կալան զամենայն բազմութիւնն, 'ի վերայ պընդութեան սրտին եւ զօրութեան ուժոյն, եւ քաջութեան նահատակութեանն զոր գործեաց երանելին Գէորգ . եւ բազմութեան քրիստոնէիցն որ էին 'ի տեղւոջն յայնմիկ գորհացեալ միաբան ետուն փառս Աստուծոյ, որ զօրացոյց զսուրբան շեւ արար յամօթ զսատանայ, հանդերձ գործակցութիւն իւրեանց:

Յայնժամ հրամայեաց զօրավարն քարչել զմարմինս սրբոցն արտաքոյ քաղաքին, լինել կերակուր շանց եւ թռչնոց երկնից . եւ կացեալ զաւուրս բազումս անթաղ, եւ ոչ ինչ ամենեւին արատեցան մարմնք սրբոցն, եւ ոչ գոյր հոտ ժախու 'ի վերայ նոցա: () զսառեալ քրիստոնէից զպատուական մարմինս նոցա, ծածկեցին փառաւորապէս թաղմամբ, ամ ըստ ամէ

1 Այլ օրինակ մի ինչ գիծ է շեւ յամօթ ալար զսատանայ:

ածիւք զոր կատարմանն յիշատակել, որք են արք թըւ
ւով, է, եւ կատարեցան Սուրբ վկայքն, ՅՐ, թուա-
կանին:

Որ ինչ գործեցաւ յերկրորդում ամն գալստեանն Բուխայի, որք են
սլամբխանք, վասն պատերազմին ընդ Սահակայ Կամայելացո, որ խամայելի
որդի ճանաչէր եւ վասն պաշարման քաղաքին:

Եւ եղև իբրև ձմեռն փոքրացաւ, եւ ժամանակ
դարնանային եղանակին մերձեցաւ, եւ օդն մառախլա-
ձեւ միգախառն յտակեցաւ, եւ հարաւային ջերմա-
գոյն օդն շնչեաց ՚ի խորագոյն դաշտն քաղաքին Դրվ-
նայ, եւ ընդարմացեալ արմատքն եւ բոյսքն զդենուլ
սկսան զգորուծիւն, եւ թռչունք եւ դազանք ծանեան
զժամանակս գալստեանն իւրեանց, եւ աշխատասէր
մշակքն պատրաստեցան ՚ի գործ երկրասէր վաստակո-
ցըն. եւ որսորդքն զինքեանց գործին պատրաստէին.
եւ վաճառականքն զհեռաւոր ճանապարհացն խոկային
պատրաստուծիւնն. եւ հովիւքն տաւաղելով զգառիւնն
քշէին ՚ի դալարաբեր հովիտն. եւ ամենայն որ ըստ
ազգս ազգս փութայր ՚ի հնարս ինքեանց վաստակոցն,
մի զմիով ելանել:

Իսկ զօրավարն զիւրն կերպամտեալ խորհուրդս ա-
պականագործս աշխարհաւերս խոկայր եւ մտախորհ
լինէր եւ վասն այլոց աշխարհաց եւ աշխարհակա-
լաց չառնուլ դուլ եւ դադար, ծփայր ՚ի խորհուրդս
իւր իբրև զծով որ ոչ դադարէ զալլան յուզելոյ. յի-
շեցուցանէր զոր ինչ գործեաց ընդ Աշոտ եւ ընդ աշ-
խարհ նորա, յուշ առնէր եւ զքաջուծիւն արիութեան
նորա, եւ զի չգօրեաց կալ ընդ դէմ նորա, ահ արկա-
նէր սպառնայր չար եւս կտտանօք լլկել զնոսս, օտնա-
տորի 2 լինել փռնգայր իբրև զձի խստերախա: Ս`երթ

տապալէր իբրեւ զօձ, մերթ գոչէր իբրեւ զառիւծ . եւ իբրեւ զխող վայրենի կնչէր կռնչէր, փրփուր ՚ի վեր բերելով զատամուկնս՝ կրճտելով . առ մերձաւորսն կեղծաւորէր զբարեկամութիւն, եւ առ հեռաւորսն բարձրացուցանէր զչարութեան սպառնալիս : Հրաման տայր փութով ամենեցուն պատրաստական դտանել ՚ի դաշտն քաղաքին . ժողովէր եւ զորս յառաջագոյնն ունէին յինքեանս զազգս զօրօք իւրեանց, բայց այլ ամենայն իշխանք արեւելեայք խոյս տուեալ յերեսաց նորա, ետուն տեղի, ելին կալան զամրական տեղիս, ² ՚ի բերդս եւ ՚ի քաղաքս եւ ՚ի լերինս ընդ ինքեանս գումարեալ զզօրս, եւ զքնակիչս աշխարհաց իւրեանց ամենայն պատրաստութեամբս : Իսկ Սմբատ եւ Որոպլարաս ըսպարապետն հայոց իբրեւ գիտաց թէ ոչինչ օգուտ բերէ արտաքոյ հրամանացն նորա իննել, փութացաւ եկն առ նա, եւ ընկալեալ ՚ի նմանէ, բնակեաց ինքն եւ իւրքն հանդերձ իւրաքանչիւր կալուածովք առանց կասկածանաց, մանաւանդ յառաջագոյն պատրաստեալ պատասպարեաց թղթովք եւ պատարագօք առ թագաւորն եւ առ զօրաւարն դնալ ըստ հրամանաց նոցա, եւ ոչ ինչ արտաքոյ կամաց նոցա խորհել կամ գործել ինչ : Եւ էր յղեալ յառաջագոյն զԱշոտ որդի իւր ընդ առաջ նորա անդստին յեւանելն նորա յերեսաց արքայի, եւ առաջնորդէր նորա սպարապետն ՚ի գործս պատերազմացն, եւ յելս եւ ՚ի մուտս աշխարհացն : Անուցանէր զզօրութիւն իւրաքանչիւր աշխարհաց, եւ զամուրս նոցա, եւ զզօրութիւն պատերազմաց նոցա ըստ ազգս ազգս : Եւ գումարեալ այնուհետեւ զանհուն բազմութիւն զօրացն բարձրագոյն քան զառաջինն, եւ ել խաղաց հասանել ՚ի վերայ արեւելից աշխարհին . եւ հրաման ետ հասանել ՚ի վերայ քաղաքին՝ Տփղիք կոչեցեալ, որում յառաջագոյն Փայտակարան

1 Ա. Մ. սրբնակ . Կրճատելով . 2 ՚ի բերդսն ՚ի քաղաքս եւ ՚ի լերինս : ՏՏԳԷԽ :

անուանելին . եւ ՚ի փայտից մայրեաց շինեալ էր քաղաքն նոցա պարիսպք եւ պատուարք եւ ապարանք նոցա . եւ ամենայն տուն բնակաց քաղաքին , եւ ամենայն կաղամած պատրաստութեան նոցա : Աւելորդ համարիմ մի բստ միոջէ զանօրէնութիւն քաղաքին ընդ գրով բացայայտել , զառաւելեալն Սողովմայ եւ Երիբովի . լցեալ շարագործութեամբք . բայց հասեալ Բուխայ անց ընդ գետն մեծ զոր Աուրն կոչեն . եւ յորձանուտ շարժման գարնանային հասանացն տեղի տուեալ ելանել զօրուն , եւ բնակել շուրջ զքաղաքաւն , եւ ոչ միոյ ումեք կորնչել , բայց ՚ի միոջէ ումեմեւ , որում անուն Աշխէթ ճանաչէր . այր պերճ եւ անուանի ՚ի զօրուն քաջամարտիկ , ունելով ընդ ինքեան դունդ հարուստ իբրեւ ծով առելոյ զօրաւորաց . եւ ինքն Աշխէթ զինեալ զինքըն ՚ի զէն եւ յասպաղէն , զոր կարծեալ ոմանց երկաթեղէն պատկեր գողցես զերիվարն եւ զհեծեալն , աչացն միայն ոչ գոլով ծածկելթ :

Աւ իբրեւ մօտ եղեւ յայն զետոյն քարչեալ ոմն զլայնալիճն նստելով ընդ դարիւն , եւ հարեալ նետիւ ընդ բացատն ՚եւ երեսանակալ ձեռնն թուլացեալ . կրկնեալ այլ ոմն ճօճ նիզակաւն ընդ նոյն ակն գետալէժ արարին զԱշխէթն . մինչ զզի նորա գտելոցն յետ առուրց ինչ ետ Բուխայ , ԺՌ , արծաթ , զի այնչափ պատուական էր այրն նմա : Աւ նոյն ժամայն շուրջ փակեալ զքաղաքաւն հրձգութեամբ , եւ դիզեալ բորբոքէր հուրն ՚ի դիւրածախ փայտէն մայրից եւ զխոց :

Իսկ քաղաքապետն Սահակ ելեալ ընդ դուռնն , որ ելանէ ՚ի բերդն Շամշոտայ , սամոյր զինքեամբ արկեալ , եւ գաւազան ՚ի ձեռն առեալ , յիմարեալ մտօք կորոյս զփախուստն իւր , որ կարող էր գնալ յով եւ կամիցի . յղեաց առ զօրավարն Ժիրաք , ասէ փութա՛ ՚ի հանդիւստմն իմ , եւ նորա ոչ հաւատայր երթելոյ կոչնականացն , մինչեւ կրկնեաց եւ երեքկնեաց , եւ զնացեալ

Ժիրաբն առնու զնա անէ կացուցանէ առաջի Բու-
խայի . եւ քան ընդ ապստամբելն ՚ի նմանէ , ընդ յոյժ
անմտութեամբ դայն առ նա զարմացաւ , եւ լուեալ
կնոջն Սահակայ թէ ըմբռնեցաւ , եւ քանզի էր կին
գեղեցիկ փութացաւ դնաց եկաց առաջի Բուխայի ,
թերեւս կարացել ըստ պտոշած՝ դեղոյն եւ ըստ բազ-
մաձեռն գանձուց ապրեցուցանել զայրն իւր , որ ա-
ռաւել մահու քան թէ կենաց պատճառ եղեւ նմա .
եւ հրամայեաց Բուխայ դահձացն բառնալ զգլուխ
նորա . իսկ կինն ճիչ բարձեալ ասէ , առ Թագաւորն
հասցէ գոյժ իմ , շրջելով ընդ բանակն հոլանի , զոր չէր
օրէն տաճկական ազգի կանանց , բայց ոչինչ օգնեաց ,
այլ հատեալ զգլուխն ետ տանել յարքունիս , եւ ըզ-
կինն առ իւր Բուխայ կնութեանս Վինն դարձեալ ճիչ
բարձեալ ասէ , վասն իմ սպանէր գտերն իմ . ես ոչ վայ-
ելեմ քեզ կին , այլ մեծի Թագաւորին . իսկ զկինն կա-
լաւ ընդ իւր Բուխայ Վոյա յղէ առ Թագաւորն լի-
նել նմա կին . եւ կինն անցեալ պատմեաց Թագաւորին
որ ինչ եղեւն , զբողոք բառնայն իւր եւ զկացուցանելն
վկայս , թէ ոչ վայելեմ քեզ կին , այլ արքայի . եւ որ
ինչ եղեւն՝ որ եղեւ իսկ պատճառ կորստեան Բու-
խայի , զոր ցուցանեմ յիւրում կարգի ՚ի բանս հա-
մառօտս :

Վասն որ ինչ ՚ի ճանարան գործեցաւ :

Ինչպց քանզի Վամենայնիւ ամենայն ուրեք ոչ որ
զորեաց կալ ընդ դէմ նորա յամենայն գործս զոր եւ
կամք իւր ախորժէին . սկսաւ ձեռնամուխ ընել կար-
գաւ ընդ բոլոր այխարհս արեւելեայս , եւ աներկիւղ
համարձակութեամբ լի ամբարտաւանութեամբ առնէր
ասպատակ ընդ ամենայն կողմանս տէրութեան նոցա :

Լ, և ահա դիմեալ գնաց հասանել ՚ի վերայ կողմանց հիւսիւսոյ, յերկիրն յորում ճանակ կոչի, սոքա բնակին յամուրս լեռնականս յանհոգս խաղաղացեալք յարտաքին թշնամեաց . եւ հարկք եւ հաւք արքունի ՚ի յինքեանս մնալով միայն զմի ոմն կացուցանեն տիրել ՚ի վերայ իւրեանց ըստ կամս անձանց իւրեանց . եւ միւսքան եւ միախորհ կան եւ կեան առ միմեանս , եւ բնակեն ըստ ազգս ազգս բացագոյն ՚ի միմեանց : Լ, և մօտ առ սոցա կայ լեռան Վաւկասու . յորում բնակեն ազգք յամենայն լեզուաց բաժանեալք ըստ ազգս ՀԲ ազգացն : Լ, և կեան առանց առաջնորդի, եւ օրէնս անձանց ունին ամենայն ոք որ զինչ կամի , եւ ընդ մայրս եւ ընդ քոյրս ամուսնանալ :

Լ, և սոսա դնացեալ Գրիգորէս երեց որդին Վ ըթանայ , քարոզեաց նոցա զբանն կենաց . յորս բազումք անկեալ ՚ի նա հաւատացին ՚ի Քրիստոս . որպէս ճանարբն եւ Աւրհազբն . եւ կիտոցն անունկնդիր եղեալ գնացին ՚ի նոյն կործանման մինչեւ ցայսօր ժամանակի, զոր ոչ է ժամ մեզ պատմել, յորոց եւ զկատարումն մարտիրոսական ՚ի նոցունց բարբարոսաց ընկալաւ Սուրբն Գրիգորիս ՚ի Վատնիանեայն դաշտին :

Իսկ իբրեւ եհաս Բուխայ զօրօք բազմօք մերձ ՚ի սահմանս նոցա, եւ գրեաց հրովարտակս դիմօք խաղաղութեան դառնալ սիրով միաբանութեան ՚ի հնազանդութիւն արքային եւ ընդունել պատիւս , եւ ՚ի ձեռն նորա ընդունել զանուն իշխանութեան ճոխութեան : Իայց նոքա քանզի ապատտան լեալ յանկասկածելի յամուրս , եւ ՚ի բազմութիւն զօրացն , եւ ՚ի քաջութիւն արանց պատերազմողաց . եւ ոչ առ փոքր մի խոնարհեցան ՚ի բանս նորա , կամ ետուն տեղի պատասխանուոյ : Լ, և դարձուցին անդրէն զպատգամաւորսն անարգանօք՝ արբուցեալ նոցա դան սաստիկ . եւ ինքեանք իջեալ ՚ի լերանցն կալան զստորոտ լերինն պատ-

† Լ, և օրինակ ՚ի վատնեայն դաշտին :

րաստեալ 'ի պատերազմ: Աւ արդելին փակեցին զպահակս ամրականացն, եւ զկիրճս ձորոց, որ հանէին յերկիր նոցա մտանել յամուրսն:

Այնժամ հրաման ետ զօրավարն Բուխայ զօրաց իւրոց ելանել ընդ առաջ նոցա 'ի պատերազմ, 'ի մօտ առ նոսա հասեալ կարգեցին կազմեցին զճակատն. եւ ետուն պատերազմ ընդ զօրացն ճանարաց, եւ փակեցին 'ի ներքս զոտն լերինն իբրեւ զծով շուրջանակի, 'ի վեր ձգելով զկուտակումն ալեացն 'ի բռնութենէ: հողմոցն վարելոյ, եւ ահա հնչէր առ հասարակ երկիրն ամենայն իբրեւ ծով ալեաց կուտակելոյ, եւ սաստկացաւ պատերազմն յառլուսանալ աւուրն մինչեւ 'ի սպառել անցից տունջեանն իշխեցողին երկոտասան ժամու աւուրն. եւ հարան զօրքն արբունի, եւ դարձան 'ի բանակն իւրեաց, եւ լեռնայինքն գային յիւրեանց բանակն: Աւ յետ աւուր միոյ ընդ մէջ լինելոյ դարձեալ խմբեցաւ պատերազմն, եւ հարան զօրքն արբունի, դարձեալ յետ փոքր ինչ աւուրց անցանելոյ, եւ խրանեցաւ միւսանգամ պատերազմն, եւ եւս սաստիկ հարան զօրքն արբունի, եւ կային 'ի մեծ տարակուսի. դառնալ անդրէն ոչ կամէին, զի կարի սաստիկ ամօթս համարէր զգործեցեալն, կալ տեւել ժուժկալել ընդ դէմ նոցա ոչ կարէին, զի բազում անկան 'ի զօրաց իւրեանց: Ապա մտախորհ եղեն դարձեալ վառել 'ի պատերազմ, եւ կանդնեցին պատնեշս, եւ շինեցին ապարանս, եւ արարին տուն բնակութեան, եւ նստան անդէն զաւուրս թ, եւ պատերազմեցան ընդ նոսա աւելի քան զԺԹ անգամ, եւ հարան սաստկեցան պակասեցան զօրքն արբունի 'ի զօրացն ճանարաց, եւ դարձան կորակնեալք ամօթալից խայտառակեալք, լի ծանականօք եւ մեծ բեկմամբ:

Աւ եղեւ մօտ 'ի կատարումն հասանել ամին 'երկրորդի գալստեան նորա, եւ դնաց 'ի կողմանս ազուա-

նից , ¹եւ տիրէր յայնժամ մեծի կողմանն աղուանից ,
²Ապումուսէ ոմն որում ՚վերժանութեանն յայտնու-
 թիւն երիցու որդի ճանաչէր . իսկ իբրեւ լուաւ , թէ
 ահա առեալ Բուխայ զգորս իւր գալ հասանել 'ի վե-
 րայ նորա , հրաման ետ բոլոր աշխարհին իւրոյ ելանել
 ունել զԵռանակողմն , ուչ եղեալ ուժեղութեամբ եւ
 քաջութեամբ սրտիւ ընդ դիմանալ , մանաւանդ 'ի
 ճանարացն զնա տեսեալ 'ի պարտութիւն մատնեալ եւ
 յաղթահարեալ : Ոչ առ վատագոյն մեք քան զՃա-
 նարն եղիցուք . զի եւ ամուրս հզորագոյնս եւ բարձ-
 րագոյնս քան զնոսա ունիմք , եւ դիւրափակս առ 'ի յու-
 նել զմուտս կրճիցն : Ս'իայն միաբանութեամբ սրտիւ
 կացցուք ապաւինեալ յօգնականութիւնն Աստուծոյ .
 եւ թէ մեռանիլ եւս ումեք հասցէ , 'ի պարձանս ան-
 ձին եւ ազգին իւրոյ համարեալ է , եւ պսակ մարտիրո-
 սական ընկալցի 'ի Բրիտտոսէ : զի ոչ եթէ ըստ հասա-
 րակաց սահմանաւոր մահու է , այլ 'ի վերայ սուրբ ե-
 կեղեցւոյ եւ ժողովրդեան Աստուծոյ : Օյստոսիկ եւ ա-
 ռաւել քան զսոյնս ասելով զնէր առաջի զօրաց իւրոց
 աստուածասէր իշխանն աղուանից :

Իսկ Բուխայի առեալ զբազմութիւն զօրացն իւրոց ,
 իջանէ 'ի դաշտն ⁴Գաղարացւոց . եւ երթեալ մտանէ 'ի
 քաղաքն մեծ Պարտաւ , եւ սկսաւ դռալ , եւ խորհէր
 զթոյնս չարութեանն թափել 'ի վերայ իշխանին աղ-
 ուանից , եւ յղէր առ նա կոչելով 'ի հնազանդութիւն .
 այլ նա ոչ տայր տեղի բանից նորա , քանզի քաջագոյնս
 գիտէր զբարս նորա խաբեբայս : Աւ ժողովեալ զընա-
 կիչս աշխարհին համօրէն զարս եւ զկանայս . եւ զայլս
 'ի յերկրէն աղուանից բազմութիւն ռամիկ շինակա-
 նաց , եւ լեզէննս զօրականաց , զսակաւս 'ի լեռանն ա-
 մուր անուանեալն Բթիլ , ըստ այնմ եւ համբարս ռոճ-
 կաց : Աւ Բուխայի իմացեալ որպիսի պատրաստու-

¹Այլ որինակ . եւ տիրէր յայնժամ 'ի կողմանն աղուանից : ²Ապումուսէ :
³Ճանօթութեանն : ⁴Գաղարացւոց :

Թեամբ կազմի իշխանն աղուանից , տարակուսէր ՚ի միտս իւր , զի եւ զբազումս պատերազմեալ պէսպէս մարտիւք , եւ ոչ ինչ կարացեալ ստնանել անմարտնչելի ամրոցացն . եւ քաջութեան արանցն որ ՚ի նմա , ողոքական բանիւք ՚կոչէր ՚ի հաւանութիւնս Աւնա դարձուցանէ այսպիսի իմն պատասխանի . եթէ օրէն է աշխարհակալաց արքունի խնամակալութեամբ գնալ ընդ աշխարհ իբրեւ առ հնազանդս , եւ գնեղութիւնս տառապելոց բառնալ , եւ ՚ի դիւր հանել իբրեւ զխնամարկուս , եւ ոչ աւազակաբար աւերել , եւ սրով եւ գերութեամբ յաւեր դարձուցանել , եւ դու թէ ստիկան խաղաղութեան էիր եկեալ յարքունուստ , ըզջինութիւն պարգեւաբաշխէիր սոցս , եւ ոչ զաւերս եւ զխոռովութիւնս Աւարդ յայտնի լիցի , զի որչափ բաւէ զօրութիւն իմ եւ իցեմ կենդանի , կացից ընդ դէմ զօրութեամբ եւ ուժով Տեառն Աստուծոյ , եւ ոչ տեսից զքեզ սիրով խաղաղութեան , այլ տեսից ըզքեզ զինու եւ աղեղամբ եւ սրով , քաջ արամբք , եւ ընտիր երիվարօք : Աւքեզ եթէ հաճոյ թուիցի ապրեցուցանել զքեզ եւ զզօրս քո , արի ե՛լ աստի եւ գնա՛ ՚ի սահմանաց իմոց . ապա թէ փութաս ելանել ՚ի կենաց աստի առ զայրուցս կատաղութեան քո , եւ զոսկերս քո ցրուես յանապատս , եւ լինել կերակուր գազանաց երկրի եւ թռչնոց երկնից , կամք քո լիցին . եւ ես քաւեալ եմ յարենէ քումմէ , մանաւանդ զի քարեպաշտութիւն մեծ համարիմ սատակել զթշնամիսդ Աստուծոյ , որպէս Մովսէս զԱմաղէկ եւ Յեսու զԲանանացիսն , եւ Սամուէլ զԱզագ , եւ Դաւիթ զԳողիւաթ , եւ համանդամայն իսկ Յորպէս սատակեցին իւրայելուցիքն զայլազգիսն , եւ հաճեցաւ ընդ նոսա Աստուած . նոյնպէս արարից ընդ քեզ եւ ընդ զօրս քո , արդ վճարեալ է յիմմէ կողմանէ շատխօսութիւն ընդ քեզ ,

Այլ օրինակ . կոչէր ՚ի հնազանդութիւն հաւանութեան : Յօրինակն . բարեպաշտն : ՅԱրպէս իւրայելուցիքն սատակեցին զայլազգիսն :

'ի քո ձեռս է խաղաղութիւն եւ խառնութիւնս ԼԹէ
 որպէս ասացի 'ի բաց գնաս յինէն, խաղաղութիւն է ,
 եւ թէ ոչ , պատերազմ եւ կռիւ եւ ճակատամարտ ,
 եւ դու նպատակ եւ աղեղն իմ խոցոտիչ . դու ակոյ-
 եան , եւ մանկունք իմ յաղթանակ . դու ոսոխ , եւ զօրք
 իմ դատապարտիչք . քո պատերազմ , եւ մեր յաղթու-
 թիւն . քո մարմին , եւ իմ նիզակ . քո պարանոց , եւ իմ
 սուսեր . քո ստացուածք , եւ մեք ժառանգորդք . քո ա-
 ւար , եւ մեք աւարսառւք . դու աւազակ , եւ մեք կո-
 ջոպտիչք . դու եղէղն եւ մեք հուր դիւրածախ . դու
 յարդ , եւ մեք հողմք դիւրափուչ . դու ծաղիկ , եւ մեք
 խորշակ թառամեցուցիչք . դու անդ պտղալից , եւ մեք
 կարկուտ ապականարար . դու շինուած առանց հիման ,
 եւ ես հեղեղ հիմն 'ի վեր տապալիչ . դու գէշ , զօրքն
 իմ պատառիչ գազան , որ պատառեն զառադաստ սրտի
 քո . դու խաղալիկ , եւ մեք մանկունք , 'ի ձեռն առեալ
 զզօրութիւն քո խաղաղով խաղամք ընդ քեզ , եւ ա-
 մենայն հպարտութիւն ամբարհաւածութեան քո . դու
 երէ վայրի , եւ մեք որսորդք . դու թաչուն , եւ մեք 'ի
 բարձանց 'ի վայր իջուցանեմք եւ վարմ ձգեալ . դու
 վիշապ ծովական , եւ մեք կարթ 'ի բխն քո 'ի վեր
 ձգելով զքեզ 'ի խորոց անդնոց . եւ դու իբրեւ զեղ-
 ջերու առանց եղջեր , եւ մեք արծուիք 'ի վերայ քո
 կուրացուցիչք աչաց քոց , եւ գէշ զքեզ 'արկանել
 ձագաց իմոց , եւ աղուեսուց 'ի ծակս բնակեցելոյ . եւ
 ահա դարձեալ ասեմ ²չկայ ինչ քո . եւ զի մի կրիցես
 զոր ինչ խօսեցայ ընդ պատգամաւորս քո , եւ աւելի
 քան որողել ջանար ընդ մեզ՝ զդոյն ընդունիցիս վտան-
 գաւորս :

{ } այնժամ իբրեւ լուաւ բռնաւորն զայս դարձուած
 պատասխանաց լի հզօրութեամբ , եւ ահագին մեծաւ
 անարգութեամբ յոյժ տարակուսանօք լցաւ յանձն
 իւր , եւ կայր մեծաւ հիացմամբ ըմբռնեալ . եւ ամե-

նայն խորհուրդք իւր ապականեալ ցրուեցան , եթէ զինչ գործիցէ ոչ զիտէր . ապա մտախորհ եղեն բազում քննութեամբ , եւ յանբաւ եւ յառաւել իմացմանց ընտրեցին զրել եւ ծանուցանել թագաւորին վասն առնն այնորիկ . եւ առաքեցին դեսպանս առ արքայ , եւ ինքեանք նստան շուրջ զլերամբն . մինչեւ փութով եկեացէ նոցա հրամանն ինչ յարուստու :

Վիսկ Մուսէ վառեալ եւ զինեալ զինքն ամենայն զօրութեամբ իւրով , խաղաց էջ ՚ի վերայ նոցա եւ եւհար ՚ի հարուածս մեծամեծս , ²եւ առ աւար բազում , եւ դարձաւ ՚ի տեղի իւր ՚ի բանակն իւրեանց . ապա այնուհետեւ ոչ կարաց կալ համարձակութեամբ ՚ի բացեայ առնել զբանակն իւր . այլ ետ զկէս զօրուն յոմն գլխաւոր եւ նստոյց զնա ³՚ի կողմանէ ՚ի հիւսիսի կողմն . եւ ինքն բազմութեամբ զօրաց նստաւ ⁴յարեւելից կուսէ . եւ շինեցին ապարանս ամուրս եւ պարսպեցին ⁵մեծաւ զգուշութեամբ . եւ կանգնեցին պատնէշ , եւ կուտեցին քարինս , եւ կանգնեցին մեքենայս , եւ կացին ՚ի պատրաստութեանս : Եւ յետ փոքր ինչ աւուրց հրաման ետ Բուխայ ելանել ՚ի պատերազմ . եւ կարգեցին ճակատս , եւ բոլորեցին ⁶աազմ , եւ գունդրս գունդս յընտրելոց զօրացն ըստ ազգս ազգս շուրջանակի ՚ի ներքս փակեցին զեւառնն , եւ դրօշս եւ նշանս բարձրագոյնս լայնատարածս կանգնեցին . կարգեցին ըստ գունդս գունդս առ Շ այր նշանակ մի . եւ զի մի մի թուիցէ յանուանէ , զյաճախութիւն զինուոցն եւ զսպառազէն կազմութեանցն զձիոցն եւ ըզհեծելոց նոցա . զիտակ են այդմ արք քանջք . եւ որ միշտ ՚ի պատերազմունս զդեգերումն առնեն , գումար արարեալ են , ամենայն զինուոր ՚ի գանձարանս ՚ի տունս գանձուց թագաւորին , զոր բարձեալ ուղտիւք կրէին ընդ ինքեանս . ելին ՚ի պատերազմ , եւ պատերազմեցան՝

1 Մ. Ե. Երմանակ . իսկ Մ. Երմանակ : 2 Եւ ետ աւար բազում : 3 ՚ի կողմանէ ՚ի հիւսիսայ : 4 Յարեւելից կողմանէ : 5 Մեծամեծ զգուշութեամբ : 6 Զաազմ :

բայ որում սաստկացաւ պատերազմն , եւ խուռն յար-
ձակմամբ դիմեցին ՚ի վերայ իւրեանց . եւ հարան զօրքն
արքունի ՚ի հարուածս մեծամեծս , եւ դարձան փա-
խստական ՚ի բանակն իւրեանց , եւ մտին յսպարանսն
զոր շինեալ էին , եւ լեռնային զօրքն Ապուժուսէի զհետ
մտեալ փախստէիցն իջուցին ՚ի լեռնէ անտի , եւ դար-
ձան առնել դիակապուտ , եւ չողան ՚ի բանակեող իւր-
եանց մեծաւ յաղթութեամբ , ուրախացեալ անորը-
տում խնդութեամբ , եւ նստան պահել զպահպանու-
թիւն իւրեանց , եւ աշխարհակոյտ ամբոխին բնակաց
իւրոյ տէրութեանն . Եւ զկնի այսորիկ որ է երկրորդ
հարուածք այլազգեացն , դարձեալ հրաման ետ ելա-
նել ՚ի պատերազմ , եւ հետամուտ հասեալ առ նոսա ,
եւ ահա իբրեւ արք հազարք ՚ի յընտրելոցն աղուա-
նից , պատահեալ նոցա հարին զնոսա , եւ ածին փա-
խստեայ ՚ի բանակն . եւ ինքեանք դարձան ողջանդամ ,
եւ ոչ մի որ վիրաւորեցաւ , եւ հասեալ առ զօրախարն
իւրեանց մեծաւ յաղթութեամբ եւ բազում աւարաւ :

Իսկ զօրախարն Բուխայ կայր ՚ի կոր կործանմանն , ՚ի
տարակուսանս ըմբռնեալ ՚ի դձկէր ՚ի միտս իւր , ցնորա-
կոծ շինէր , հնարէր ելս իրացն դտանել ՚ի վրանայարկն
փակեալ : Եւ ոչ առնոյր դուլ եւ դադար , եւ հատաւ
քուն յաչաց նորա . եւ ոչ որ մտանէր եւ ելանէր առ
նա զաւուրս Ժ , զի եմուտ ՚ի սենեակ ամօթալի երե-
սօք . այլ եւ երկիւղ ոչ սակաւ ունէր զնա . զի բազում
գունդք սուսերամերկաց շուրջանակի պահէին զնա :
Իսկ զկնի աւուրցն տասանց ՚ի գլուխ ելանելոյ՝ խընդ-
րեաց սպարապետն մտանել առ նա , եւ կալեալ զձե-
ռանէ նորա սկսաւ խօսել ընդ նմա , եւ ասէ , ընդէր
լքանես զձեռն քո , եւ ընդ արութիւն դոցա խառնես
վատութիւն , եւ առնես զօրացեալ ՚ի վերայ քո ամե-
նայն աշխարհաց . եւ զանուն քաջութեան քո քեզն
կորուսանես , որով ամենայն աշխարհ զարհուրեալ դո-

զաց, եւ ոչ որ եկաց ընդ դէմքո, 'եւ զբազուկս եւ զձեռսքո հզոր տկարացուցանես. մի թէ դո՛ւ միայն առաջին յաղթեցար եւ հարար 'ի թշնամեաց, կամ քո՞ միայն զօրքդ անկան. կամ քո՞ եւ եթ աւար բաժանեցաւ, ոչ աճեր զմտաւ թէ յիսկզբանցն մինչ ցայսօր ժամանակի ամենայն ուրեք ուր եւ գումարէր զօրն եւ լինէր պատերազմ, եւ սուր եւ ճակատամարտ, երբեմն յաղթեն եւ երբեմն 'ի պարտութիւն մատնին. ո՞վ որ յաշխարհակալաց ոչ մատնեցաւ 'ի սուր, եւ են իշխանք ազգաց, է ուրեք որ զօրանան՝ եւ է ուրեք որ տկարանան. Աւ յերկարեալ սպարապետին խօսել ընդ զօրախարին 'ի բաց մերկեաց զպատուակ սրտմտութեան 'ի սրտէ նորա. Աւ ելեալ արտաքս 'ի սենեկէն, եւ նստան ուրախ լինել:

Աւ նոյն ժամայն եհաս հրաման յարքունուստ, մի տաղտկալ շեւ վհատել, եւ մի 'ի բաց կալ պատերազմել ընդ նմա. մինչեւ եկեսցէ ահամայ կամօք 'ի հնազանդութիւն արքայի:

Ճայնժամ հրաման ետուն ամենայն զօրացն ելանել 'ի պատերազմ, եւ ահա աղաղակ, եւ վողք եւ քնարք, եւ ջնարք եւ վառեալ զինու եւ սրոյ, եւ ամենայն պատրաստութեամբ անհուն զօրացն, մինչ գրէ թէ 'ի հիմանց զեռանն տապալել, եւ եհան զզօրսն մինչ մերձ 'ի գլուխ լերինն. եւ ընդ նոսա նշանս բազումս, իբրեւ հազար արանց ընտրելոց՝ քաջ երիւարօք. եւ գրէ թէ ոչ ամենեւին ուրեք երեւեցաւ այնպիսի ահաւոր տեսիլ զօրու, եւ սպառազէն կազմութեան ամենայն թաղաւորաց որ կացեալէին ընդ ծագս տիեզերաց. զորոյ սաստիկ եւ ահագին որոտումնն, եւ ճայթումնն եւ փայլուն զինուցն, եւ որ ինչ յայնժամ զարդարեալ եւ զինեալ պատրաստեցան զօրքն տաճկաց: Աւ ելանէին գունդք գունդք շտապով եւ ճեպով մի զմիոյ կնի, եւ ամենայն որ որ տեսանէր՝ ընդ

մեծաւ երկիւղիւ ներքադրեալ լինէր, եւ նստէր անդ ՚ի բացեայ ՚ի վերայ բլրի միոջ տէր Մուշեղ որդի ըսպարապետին, եւ կայր հիացեալ անհղ եւ մեծ զարմացմամբ: Եւ ամբարձ զմիտս իւր ՚ի հանդերձեալ գալուստն Բրիստոսի, եւ որ յայնժամ լինին անհղ որոտմունք, եւ թնդիւնք, եւ հրձգութիւնք, եւ արհաւիրք մեծամեծք յերկնից եւ յերկրէ: Եւ թէ զիա՞րդ գունդք գունդք հրեշտակաց մի զմիոյ կնի ելլեւելս առնեն. եւ զիա՞րդ փայլեալ նշանն տէրունականն անհաւոր ճառագայթիւք, եւ որ ինչ այդմ հետեւելին ՚ի հանդերձեալ գալստեանն Բրիստոսի ՚ի վերջնումն աւուրն:

Յայնժամ մերկացեալ եւ ՚ի բաց եղեալ զաշխարհական պատրանաց զբազումն, եւ էանց գնաց ՚ի վերքան զերեւելիսս, եւ զի էր վարժեալ Աստուածաշունչ գրոց, եւ ընդել եւ ծանօթ էր ճարտասանական հրահանգիցն. եղ առ յայն ժամու իմացական տեսութիւնն զերգս՝ որոյ սկիզբն է. Անգբաղել ական սրտի նայեցող անձն իմ ՚ի միւսանգամ գալուստն, Ե, տուն ՚ի յութերորդ վանգէ:

Եւ եղև իբրեւ գումարեցան ՚ի մի վայր ամենայն բազմութիւն զօրացն, աւելի քան զերկու հարիւր հազարաց. եւ կազմեցին ռազմ եւ կարգեցին ճակատ, եւ ետուն ձայն այր առն օխոյեան ելանել, եւ անհա Ապումուսէ որ ճանաչէր երիցու որդի, հանդէպ նոցա ել ՚ի պատերազմ, եւ հանդիսացաւ ընդ դէմ նոցա. եւ եղև իբրեւ զբլուր մի մեծ երկաթի, կամ զվէմ անդամանդեայ. եւ խուռն բոլորեալ գունդն կային մածեալ իբրեւ զմի այր: Եւ զօրքն ասաճկաց պնդեցան եւ փակեցին շուրջանակի ՚ի նեքս զգունդն աղուանից. եւ դիմեցին յանդուգն ՚ի վերայ նոցա. եւ նոքա կային անշարժ, եւ ոչ ել այր քան զընկեր յառաջ. եւ մինչ նոքա կարճեցին թէ ՚ի ձեռն նոցա մասնեցան, եւ նոքա կային յաղօթս, եւ զԱստուած կարդային օգնել

նոցա . եւ դիմեցին 'ի մէջ նոցա 'ի չորս առաջս , ըստ նմանութեան տեսանանման խաչին . եւ բախեցին զճակատն եւ պատառեցին զռազմն եւ դարձուցին ընդ զառ 'ի վայրն , եւ իջուցին 'ի լեռնէ անտի , եւ հարին 'ի հարուածս մեծամեծս , որպէս յարդ 'ի հողմոյ վարեալ . կամ ծուխ վատնեալ 'ի մրրկէ . այնպէս կորեան գնացին յերեսաց զօրացն աղուանկոց : Եւ դարձան կուտեցին աւար , որոց ոչ գոյր թիւ . բայց զի՛ մի մի զիւրաքանչիւր հանդէս պատերազմաց նոցա գրեցից յականէ անուանէ . ասացից կարճառօտ , եւ համառօտեցից զբանս . յերկարեցաւ գործ պատերազմաց սոցա իբրեւ մօտ 'ի ընուլ ամի միոյ . եւ ոչ 'ի միում ճակատու դարձոց Ապուստոսէ : զերեսս իւր յերեսաց Բուխայի . եւ որպէս պատմի՛ եղեւ թիւ պատերազմաց նոցա ի՛լ անդամ . եւ հարան զօրքն արքունի յայսքան հանդէսս եւ 'ի կոխս :

{ Այնժամ իբրեւ գիտացին երկոքին կողմանքն եթէ ոչ գոյ հնար գտանել զելս իրացն , եւ տալ խաղաղութիւն . ապա հաճեցան եւ հաւանեցան գրել առ թագաւորն , զի ասաց զօրավարն աղուանկոց , եթէ մի կարծիցէ ռք զիս ապստամբ գոլ 'ի թագաւորէն , եւ վասն այնր հարկանել զզօրսդ ասորեստանի . այլ կուտեաց եգ 'ի վերայ Բուխայի զապստամբութեան վնասն , եւ ըզհարուածս զօրացն զոր գրեաց խկ եւ ծանոց արքայի , խկ եթէ եկեսցէ առ իս գիր յարքունուստ կնքեալ մատանեաւ արքայի , եւ իցէ գրեալ 'ի նմա հրաման գալ ինձ առ քեզ , կամ երթալ յարքունիան , ոչ ելից արտաքոյ հրամանացն նորա : Բայց եթէ այդ այդպէս ոչ եղիցի՝ որպէս ասացի , աւելի եւս տեսցես քան զոր տեսեր , սուր եւ պատերազմ :

Ապա երկոքին նոքա զեապանս արձակեցին առ թագաւորն 'ի հաւատարիմ արանց ըստ Եսայեայ զոր ասէ , 'հրեշտակս արձակիցեն որ լայցեն դառնապէս . եւ զը-

րեցին եւ ծանուցին արքայի , զոր ինչ գործեցին , եւ որպէս հարան զօրքն արքունիս Ղստան երկորին կողմանքն պահել զպահպանութիւն իւրեանց մեծաւ ըզգուշութեամբ , եւ ետուն ժամ անսալ միսեանց , ոչ երանել ՚ի պատերազմ , մինչեւ եկեացեն հրեշտակքն յարքայէ , զոր առաքեցինն , բայց տուաւ յաղթութիւնն այն մեծ ՚ի ձեռն զօրաւարին Ապուսուսէի , զի լըցի զօր ասաց Տէր ՚ի բերանոյ Ամովսայ մարգարէի , խորտակեցից զնիզակս Դամասկոսի , որում այժմ Դմիշկն կոչեն , ուր ելին զհետ Բուխայի :

Եւ մինչ նոցա կային մնային հրաման ինչ ընդունել յարքունուստ , դարձան հրեշտակքն եւ եկին փութանակի , եւ բերին թուղթ յարքայէ առ Ապուսուսէ գալ ՚ի հնազանդութիւն նոցա եւ երթալ առ Բուխայ , եւ էր գրեալ ՚ի նմա թողութիւն մխասուցն եւ հարուածոցն զօրացն եւ բազում աւարացն , եւ երգումն ՚ի հաստատութիւն ասացելոցն , եւ պարզեւս ՚ի պատուական եւ մեծագնի հանդերձից . եւ սաղաւարտ ծաղկեայ եւ սուսեր . միայն զի եկեացէ ՚ի բան արքունի , եւ մի ելցէ արտաքոյ կամաց թագաւորին . եւ գրեալ էր առ Բուխայ զի մի ինչ չարիս խորհիցի կամ գործիցէ առնն այնմիկ , այլ տացէ տանել զնա առ թագաւորն մեծաւ պատուով եւ զգուշութեամբ :

Իսկ իբրեւ ընթերցաւ զօրաւարն աղուանից ըզթուղթ թագաւորին , փութացաւ էջ ՚ի լեռնէ անտի եւ եկն եկաց առաջի Բուխայի . եւ մինչեւ հասեալ առ զօրաւարն՝ եհան ընդ առաջ նորա գունդս գունդս վառեալ զինու , եւ ընտրեալ երիւարօք , եւ ետ տանել ընդ առաջ նորա նժոյգս մեծազարդս եւ երեւելիս . եւ երգեցիկս եւ գովասացս , եւ բազում գործիս երաժշտականս առաջի եւ զկնի . մինչեւ եմուտ ՚ի բանակ նոցա : Եւ ոչինչ ամենեւին զչարացաւ ընդ նմա Բուխայ . եւ ոչ յիշեաց զգործսն զոր գործեաց , եւ ոչ տրտմեցոյց զերեսս իւր . այլ ընկալաւ զնա սիրով խաղաղութեան . եւ մեծաշուք պատուով եւ պարզեւօք

ըստ հրամանի թագաւորին: Իսկ յետ անցանելոյ աւուրց ինչ ետ տանել զնա առ թագաւորն . եւ ընդ նմա գունդս զինուորաց վառելոց եւ ընտիր այրուծիոց . եւ երթայր աներկիւղ համարձակութեամբ քաջալերեալ 'ի միտս եւ 'ի խորհուրդս իւր , 'ըստ պնդութեան արութեան իւրոյ քաջ նահատակն Ապուժուսէ :

Թե՛ որով Չորինակաւ վկայեաց Մուկամել 'ի վանանոց գաւառէ :

Եւ եղեւ զի անցանէր ընդ այն Մուկամել ոմն 'ի վանանոց կոչեցեալ ազատութենէ , ըստ սովորութեան ծանօթացուցանել զիւրաքանչիւրոց առանձնաւորութիւն , եւ զպատուոցն գերակայութիւն , կամ 'ի ծնողաց , կամ 'ի տեղւոյ , կամ 'ի գաւառէ , կամ յազգէ , կամ յարիութենէ , կամ 'ի պատահմանէ սկիզբն առ Սովորութիւն է գրոց , որպէս զիրն նոյնպէս եւ զտեղին վերաբերեալ . կամ ըստ ծանօթութեան , կամ ըստ պատուոյ : Օ սա ըմբռնեալ զորաց տաճկաց ամին առ զորաւարն . եւ բազում վնասս 'ի գործս արքունի կուտեցին 'ի վերայ նորա , եւ ստութեամբ առաւել քան թէ ճշմարտութեամբ պարտաւորեցին զնա , եւ մինչ կարի եւ ահագին սաստիկս կուտեցաւ 'ի վերայ նորա ամբոխն , եւ ամբաստանքն միաբարբառ զաղաղակ բարձեալ առաջի բռնաւորին զօձիս պատառեալ ասէին , մահապարտ է , չէ պարտ դմա կեալ , եւ ոչ առնուլ տեղի պատասխանելոյ : Եւ յայնչափ սաստիկ եւ անհուն ամբոխին սուտ վկայութեանն զբոլոր բարկութիւն բռնաւորին զարթուցին 'ի վերայ առնն , որպիսի ոչ 'ի միոյ ուրաք վերայ այնքան ժամանակս եհնող զբարկութիւն իւր զորաւարն Յուխայ : Եւ հրամայեաց ամել զնա յատեանն ուր կային միաբան ժողով զորագլխացն :

Եւ զ օրինակ . ըստ քաջութեան եւ ըստ պնդութեան : Չլղանակաւ : Յեւ ապատանքն :

Ահարց սաստիւ, կամ թէ հրամանաւ տէրութեան իւրոյ, ՚ի բաց լին առ ՚ի հաւատոցն Բրիտտոսի, եւ իմ թողեալ քեզ զբազում Վնասն զոր գործեցեր, եւ կեցցես եւ վայելեցցես ՚ի պատիւս եւ ՚ի պարգևս թագաւորին, եւ մի ՚ի վերայ մեծ յանցանացն զոր յանցեար որպէս լսեմդ զոր ինչ ամբաստանեն զքէն, յայդ եւս յաւելուր, յամառել պնդել ՚ի հաւատան Բրիտտոսի զոր պաշտեց, եւ ՚ի ձեռն չարաչար տանջանաց ելանել ՚ի կենաց աստի, զի ոչ եւս ունիմ շատ խօսիլ ընդ քեզ:

Այս պատասխանի երանելի Մուկաթլ լի հաւատովք եւ ճշմարիտ խոստովանութեամբ ՚ի Հայր եւ յՈրդի եւ ՚ի Հոգին սուրբ՝ ասէ. եւ ո՛վ տայր ինձ վկայել ՚ի վերայ ճշմարտութեանն, եւ մեռանել վասն անուանն Բրիտտոսի. եւ զարիւն իմ փոխանակ արեանն Բրիտտոսի հեղուլ, եւ զմարմին իմ փոխանակ մարմնոյ նորա ՚ի մահ մատնել, եւ զչարչարանս իմ ընդ նորա չարչարանն խառնել. զի եւ ընդ նմա փառաւորեցայց. նա է տէր տերանց եւ թագաւոր թագաւորաց, եւ իշխան կենաց եւ մահու Աստուած յաւիտենական Յիսուս Բրիտտոս: Իսկ սպառնալիք քո եւ չարչարանք զոր ասես ՚ի վերայ իմ հասուցանել, խաղ մանկոց կամ զառանցելոց թուի յաչս իմ. եւ բանք քո նոյնպէս, որպէս առն անմտի եւ խելագար եւ ցնորեալ ծերոյ:

Հայնժամ բարկացեալ բռնաւորն հրամայեաց նախ զլեզուն հատանել զսրբոյն, զի մի յաճախիցէ առ հասարակ զթագաւորն եւ զօրէնադիրն ինքեամբ հանդերձ անարգել. ապա հրամայեաց զերկոսին զձեռան եւ զերկոսին զոտն հատանել. ապա ետ հրաման եւ փորեցին զաչս երանելոյն. ապա անդամ անդամ յօշկցին զնա, որ մատոյց զինքն պատարագ կենդանի Որդւոյն Աստուծոյ, եւ կայր գեռ եւս մեծաւ ուժով եւ գոհութեամբ ընդունէր զեկեալ ՚ի վերայ նորա չարչարանս

վասն սիրոյն Քրիստոսի Սինչդեա կայր եւս կենդանի՝ ետ կանդնել փայտ մի մեծ եւ բարձր յոյժ, եւ զնել զնա ՚ի ծայր փայտին, ունել ՚ի բարձրաւանդակ տեղւոջ. եւ իջուցեալ ՚ի փայտէն հատին սուսերաւ զգլուխ նորա, եւ դարձեալ եղին ՚ի վերայ ՚ի տեղւոջ վկայութեանն նորա, ՚ի Գոռոզու մերձ ՚ի լեառն Քչիթ, ուր էր բանակ այլազգեացն. եւ այսպէս կատարեցաւ սուրբն ամենայազթ նահատակն Քրիստոսի Մուկաթլ, փառաւորապէս ՚ի Հայր եւ Մորդի եւ ՚ի Հոգին սուրբ, որում փառք յաւիտեանս ամէն:

Վմանապէս կամ թէ եւս հրաշափառազոյն երիցս երանելիք, Սողովմոն որ Սեւորդին ճանաչի, եւ Վախայ վերին աշխարհեցին, ոչ խոտորեցան ՚ի բանս թագաւորին, եւ ոչ եղեն ունկնդիր մաղձահամ՝ եւ ժախտահոտ բանիցըն, իբրեւ ՚ի փեռեկեալ դերեղմանէ զնխահոտութիւնն արտաքս արկանելոյ. որով զբազումս զրդուեցոյց ՚ի Ղստուածային օրինացն եւ յերկրպագութենէ Ղստուածորդւոյն: ՂՂ նահատակեցան արիաբար եւ ետուն պատասխանի թագաւորին մեծաւ համարձակութեամբ, յուսացեալ ՚ի մին միայն ՚ի թագաւորն թագաւորաց եւ ՚ի տէրն տերանց, ՚ի Քրիստոս Մորդին Աստուծոյ: Եւ սեն ջթագաւորն, լաւ է մեզ մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի, քան վայելել ընդ քեզ. որով մահուամբ եւ կամիս պատրաստ եմք յամենայն հնարս չարչարանաց մտանել, զոր ուսոյց քեզ վարդապետն չարեաց հայրն քո սատանայ, մեք ոչ ՚ի բաց կամք ՚ի սիրոյն Քրիստոսի, եւ ոչ մեկնիմք ՚ի կենացն յաւիտենից, եւ ոչ լինիմք ժառանգորդ յաւիտենական տանջանացն:

Յայնժամ բարկացեալ բռնաւորն իբրեւ զգազան մի կատաղեալ, յարձակեալ ՚ի վերայ գառանց գէշ արկանել զնոսա. հրամայեաց պնդել զնոսա ՚ի ցիցս կապեալ ոտիւք եւ ձեռքք. եւ ետ բերել քուքս, եւ տանջել ըզնոսա քբովքն յերկար, մինչ կարծել ՚ի նմին վախճա-

ներ . եւ նորա կային մեծաւ ուժով , եւ զոհանային զանբաւ եւ ՚ղառատաշնորհ պարգեւացն Քրիստոսի . որ արժանի արար զնոսա մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի . եւ առնուլ զմարտիրոսական պսակն :

Եւ մինչդեռ կային կենդանի , եւ զոհանային զՔրիստոսէ զանյաղթ զօրութենէն որ զօրացոյց զսուրբան մեծ ասպարիսին ՚ի հոգեւորական պատերազմին , եւս առաւել բարկացեալ թագաւորն իրբեւ զհնոց վառեալ բորբոքէր , ետ բերել փայտս , եւ եղեալ ՚ի վերայ փայտին զերանելին Սողոմոն , եւ մօտ առ փայտըն կացուցին զսուրբն Սահայ , զի գոնեայ մինն ՚ի միւսոյ տանջանացն երկուցեալ հնազանդիցի հրամանի թագաւորին : Իսկ նորա առաւել քան զառաջինն զիմեցին ընդ դէմ չարչարանացն խաչակից լինել Քրիստոսի . ուրացան զանձինս եւ առին զխաչն Քրիստոսի եւ զնացին զհետ կոչողին , կորուսին զանձինս , այսինքն զկեանս աշխարհիս , զի զյաւիտենիցն գտցնն զկեանս , մեռան ընդ Քրիստոսի զի ընդ նմին թագաւորեսցեն :

Նոյն ժամայն եւ հրաման յարբունուստ զի զսուրբն Սողոմոն ՚ի նմին փայտի սպանցեն նետաձիգ լինել ՚ի նա : Եւ ըստ հրամանի բռնաւորին զահճացն ձգեալ ՚ի նա նետս շուրջանակի աւանդեաց զողին ՚ի փառս Աստուծոյ երանելի նահատակն Քրիստոսի :

Իսկ զսուրբն Սահայ հրամայեաց սրով սպանանել . եւ առեալ զահճին զսուրն եհար զերանելին եւ եհատ զգլուխ նորա , եւ նոյն ժամայն աւանդեաց զողին ՚ի ձեռս Աստուծոյ : Եւ յպէս վկայեցին երանելիքն ՚ի փառս սուրբ Երրորդութեանն յաւիտեանս յաւիտենից :

Եւ ընդ գերեալնն ՚ի լեռնէն Խութայ Յովնան առնուն , սա այն է որ մինչ² յերանելն Բուխայի ՚ի սկզբանըն մտանելոյ նորա ՚ի հայս , եկաց ընդ դէմ նորա բը-

113. Ս. օրինակ . շնորհացն : Երկու օրինակն . զառատաշնորհս : 2Յօրինակն . սա այն մինչ որ :

նակչօք լերինն , եւ հարուածս մեծամեծս հասոցց ՚ի վերայ գօրացն արքունի . իսկ իբրեւ ընդ դէմ կացին լեռնայնոցն գունդքն տաճկաց , եւ հարին զլեռնայինսն , ձերբակալ արարեալ զերանելին Յովնան տարան ¹եւ տուն կապանօք ՚ի բանդ արքունի :

Լւ յաւուր միջ հրամանն ետ թագաւորն ²ածել զառաջեաւ . եւ հարցեալ ցնա յաղագս մահուանն Յովսէփու ³ի վրէժխնդութեանն վասն , եւ ⁴յաղագս երկրորդ նահատակութեանն նորա , որ եկաց ընդ դէմ զօրախարին՝ յուշ առնելով նմա զապստամբութենէ , եւ ընդխառնելոյ նորա ՚ի վնասս արքունի , միանդամայն սաստկացուցանէր ՚ի վերայ նորա զահարկութիւնն , զի գոնեայ այնու ⁵կարասցէ արդեօք վրիպեցուցանել ՚ի ճշմարիտ հաւատոցն որ ՚ի Հայր եւ յՈրդի՝ եւ ՚ի Հոգին սուրբ . եւ իբրեւ եղ առաջի զվնասուցն որով կարծէր արկանել զնա ⁶ի հաղբս կորստեան , ասէ ցերանելին , եթէ կամիս կեալ ընդիս եւ վայելես ՚ի կեանս աշխարհիս , եւ ընդունել պարգեւս եւ պատիւս յինէն , հաւանեա՛հ հրամանի կամաց իմոց , եւ ՚ի բանց լեր ՚ի հաւատոց քրիստոնէութեանդ զոր պաշտես . եւ ծառայես ճշմարտութեան օրինաց եւ հաւատոց զոր ուսաք ՚ի մարգարէէն Մահուամթայ . ապա թէ ոչ՝ զնորին հակառակն ընկալցիս տանջանս եւ մահ , եւ ելցես ՚ի կենաց աստի չարաչար մահուամբ :

Իսկ սուրբն գեղեցիկ խորհուրդ ՚ի մէջ առեալ ասէ ցրտաւորնս ՚Ենդէր որպէս մանուկ տղայ համարիս արկանել առաջի իմ զպատրանս սնտոխ , առասպելաբան ՚խաբերայ եւ պատիբ յոյս խոստանալով ինձ հանել զիս ՚ի ճշմարիտ յուսոյն զոր ՚ի մանկութենէ ՚ի վերայ հասեալ ճշմարտութեանն :

Ըսէ թագաւորն , մի արհամարհեր զթագաւորական

¹Յօրինակն . ՚ի տուն կապանօք : ²ՍՊ օրինակ . ածել զառաջի եւ հարցանել ցնա : ³Յօրինակն . ՚ի վրէժխնդութեանն աղագս : ⁴Յօրինակն . եւ վասն երկրորդ նահատակութեանն նորա : ⁵ՍՊ օրինակ . կարասցէ վրիպեցուցանել զնա : ⁶Ի հաղբս բանարկութն կորստեան : ⁷Խաբէութեան :

բանքս իմ, եւ կորուսաներ զկեանս քո, եւ լինիցիս իր-
րեւ զմի 'ի մահապարտաց . որ անձամբ զանձինս հեր-
քեցին 'ի կենաց վտանգաւոր մահուամբ, որպէս եւ
քեզ պատրաստեալ է եթէ կացցես 'ի նմին յամառու-
թեան 'ի հաւատոց Յիսուսի որդւոյն Մարիամայ կնոջ
հրէի:

Ատ երանելին, տեսանեմ զքեզ որպէս զմի 'ի զա-
ռանցելոց խելագարեալ որպէս խօսիտդ . ես վաղ 'ա-
նարգեցի զքեզ, եւ ոչ փոքր ինչ երկիւղ կալայ 'ի
օրտի խնում վասն քո. զի քամահելով 'ի վերայ քո ըզ-
զօրավարն քո հանդերձ զօրօքն 'ի սուր մասնեցի, եւ
զաւար նորա բաշխեցի . եւ յերկկորդումն ոչ փոքր
2նախճիրս համարեցի զորացն քոց: Արդ ընդ արու-
թիւնս իմ վատութիւն ՚խառնիցեմ, եւ ընդ երկիւղիւ
մահու անկանիցիմ, վասն մարմնաւորացն այնչափ նա-
հատակեցայ, որպէս զիտացերն եւ որպէս այժմ լսես
յինէն, վասն Քրիստոսի եւ վասն յաւիտենական կե-
նացն ոչ մեռանիցիմ, կամ արդեօք 'ի քէն երկնիցիմ,
քա՛ւ լիցի . ահաւասիկ կամ, մի դանդաղիւր կատարել
զոր ինչ կամիս առնել: Իբրեւ լուաւ զայսքան եւ ա-
ռաւել քան զսոյնս յանդուգն եւ առանց երկիւղի զընդ-
դէմ պատասխանատրութիւնն մեծաւ համարձակու-
թեամբ, ապա հրաման ետ փութով 'ի կենաց բա-
նալ զգլուխ նորա սուսերաւ . եւ առեալ դահճացն
զերանելին ածին 'ի տեղի սպանմանն . եւ նորա համ-
բարձեալ զձեռս իւր յերկինս յաղօթս կալ, զի կա-
րացէ յաղթել նահատակութեամբ: Աւ մատուցեալ
զպարանոցն առ դահիճն եհատ զգլուխ նորա, եւ ա-
ւանդեաց զօգին երանելին Յովնան ճշմարիտ խոստո-
վանութեամբ 'ի Հայր եւ յՈրդի, եւ սուրբ Հոգին,
որում փառք յաւիտեանս:

Աւ եզեւ իբրեւ արար եւ կատարեաց Բուխայ զոր

Լինչ խորհեալն էր ՚ի վերայ աշխարհիս հայոց . զբար-
 ձու մն յաշխարհէս մեծամեծացն հայոց , յաւել եւ
 զայս եւս զի մի ամենեւին ոք կայցէ յակաստանի , մա-
 նաւանդ զի ոչ ոք տեւեաց ընդ դիմանալ ձեռին նո-
 լա . զրէ յականէ յանուանէ առ որ մնացեալն էին
 յաշխարհս յամուրս իւրեանց զի փութով յիւրաքանչ-
 իւր տեղեաց առանց կասկածանաց եւ երկիւղի առ նա
 հասանիցեն , եւ կալցին զիւրաքանչիւր իշխանութիւն ,
 եւ վայելեցցեն ՚ի պարգեւս եւ ՚ի պատիւս արքունի ,
 եւ կացցեն ՚ի հնազանդութեան թաղաւորին , Լւ եւ-
 եալ յիւրաքանչիւր տեղեաց մի քան զմի յառաջանալ
 ՚ի կոչումն Բուխայի , եւ ժողովեցան ՚ի մի վայր , եւ
 եկին կացին առաջի զօրավարին տաճկաց : Իսկ նա
 փոքր ինչ ժամանակ ներեաց նոցա դիմօք սիրոյ խա-
 ղաղութեան , մինչեւ ՚ի գլուխ ելին որ ինչ յաղագս Ա-
 պուճուսէին էին հանդէսք . իսկ իբրեւ նա ըմբռնեցաւ ,
 եւ զիտաց զօրավարն եթէ ոչ ոք այնուհետեւ յիշա-
 նացն հայոց մնաց որ ոչ համագունդ ժողովեալ են առ
 նա , մերկացաւ յայնժամ զպատրուակ կեղծաւորու-
 թեանն զոր սերմանեալ էր սատանայ ՚ի առնն Լւ ըստ
 տոհմս ազգաց , ըստ թուոյ տերանցն հայոց կազմեաց
 դունդս վառեալս զօրականաց զինեալ եւ պատրաստ-
 եալ . եւ ընդ այգն ընդ առաւօտն մինչ նոքա ննջէին
 յիւրաքանչիւր վրանաց օթոցի , եւ զօրքն շուրջ փա-
 կեցին սուսերօք եւ վահանօք եւ նիզակօք եւ վառեալ
 մոմեղինօք , եւ մտեալ ՚ի ներքս ըստ հրամանի զօրավա-
 րին իւրեանց եդին զոտս նոցա ՚ի կապանս երկաթիս ,
 եւ բարձին ուղտուց եւ խաղացուցին ՚ի Սամառայ :
 Որոց անուանք ճանաչի սոցա , տէր Սմբատ սպարա-
 պետ հայոց , եւ Գրիգոր -Քուրդկայ որդի մամիկոնէից
 տէր . եւ Ատրնեբսէհ աղուանից իշխան , եւ Գրիգոր
 սիւնեաց տէր , եւ ²Մահլ Սմբատայ որդի ³Շաքեոյ տէր՝
 որ զբարանն կալաւ . եւ իշխանական Վասակ վայոց ձո-

1 Այլ օրինակ . ՚ի առնն շարի . 2 Եւ Մահլ որդի Սմբատայ : 3 Շաքեոյ տէրս

րոյ տէրն , եւ Փիլիպպէ իշխանն սինեաց , եւ Ներսէհ իշխան գարիթայանից , եւ ապա Եսայի Ապուսուսէ , որ զլատ պատերազմուննն եհարի Սնաց միայն Աշոտ որդի սպարապետին , եւ Մուշեղ , եւ Սմբատ եղբայր Աշոտոյ , զորս եթող Բուխայ տիրել աշխարհին իւրեանց . յաղագս յառաջագոյն մտերմութեան հօրն նոցա առ Թագաւորն , եւ առ զօրաւարն , զի գնաց ըստ կամաց նոցա յամենայն ուժոյ զօրութեան մտաց իւրոց : Իսկ ՚ի վասպուրական տէրութեանն ՚ի տեղւոջ ՚զօրութեան մնաց Գուրգէն եւ այլ ²տոհմք արծրունիք . եւ եբարձ զամենայն արս զօրութեան յերկրէս հայոց : Լւ ինքն գնաց անտի եւ եմուտ ՚ի Պարտաւ ձմերել անդ . եւ տեսանել վասն յետին կատարածին աշխարհիս հայոց , Թէ որպէս ³ի զլուխ ելանիցէ , եւ մեկնեաց յինքննէ զԱբրահիմ ոմն եւ յղեաց զնա հազարապետ հայոց , եւ վերակացու ՚ի վերայ հարկաց արքունի , եւ տիրել փոխանակ իշխանաց սորա :

Որ ինչ զհնի անիշխանութեան գործեցաւ եւ պատերազմացն :

Յետ բառնալոյ իշխանութեանն ՚ի վասպուրական երկրէն մնացին տոհմք արծրունեաց ըստ ազգս ազգս . քաջն Գուրգէն եւ Մուշեղ եղբայր իւր , եւ Ապուշափր , եւ Ապուսմբդէմ եւ Վասակ , եւ միւս Վասակ , եւ գարձեալ այլ Վասակ , եւ Մուշեղ , եւ Աշոտ , եւ Սահակ , եւ այլք ՚ի տանէն արծրունեաց , եւ ազատք նոցա . եւ սկսան յաւելուլ ՚ի վերայ չարեացն այլ չարիս , զի ընդ միմեանս մարտ եւ կռիւս դնէին յաղագս իշխանութեանն ցանկութեան , եւ ճեղքեցան ՚ի միմեանց , եւ զօրս գումարեցին ՚ի զերծելոցն ՚ի սրոյն եւ ՚ի զերութենէն Բուխայի . կէսքն զԳուրգէն յառաջ

1 Զօրմակն . զօր սրութեան . 2 Այլ օրինակ . տոհմք արծրունեաց : 3 ՚ի զլուխ ելանէ :

ածենն ՚ի պատիւ իշխանութեանն, եւ այլք զԱպուղափր, ոմանք զԱսակ . ըստ այնմ զոր մարգարէն Եսայի աւսաց, յաւուր յայնմիկ բուռն հարկանիցէ այր զեղբօրէ՝ կամ զազգակցէ իւրմէ, եւ ասացեն ընր մեր իշխան, եւ կերակուր մեր ընդ քեզ լիցի. եւ շփոթեալ լին աղաղակաւ երկիրս, եւ ուր հասանէին աւերէին ասպատակաւ, եւ աւարաւ եւ յափշտակութեամբ . եւ այր եղբօր իւրում ոչ ողորմէր, ըստ այնմ զոր ասաց դարձեալ Եսայի, անկցի ասէ այր ընդ այր, եւ այր ընդ ընկերի իւրում, ընդ հարցի մանուկն ընդ ծերոյն, եւ անարգն ընդ պատուականին . քանզի ըստ օրինակի իսրայէլականումն, որ յաւուրս անիշխանութեանն էին անկարգութիւնք, եւ այր իւրաքանչիւր զհաճոյս աչաց իւրոց առնէր. սոյնպիսիք եւ այժմուս եհաս ինեղ. քանզի նուազագոյնքն եւ տկարք թափառեալք աղքատութեամբ վտանգէին . իսկ կարողագոյնքն եւ բռնաւորք ըստ բնութեան գաղանաց վայրենամտոք լեալ, անամօթ եւ անարգել յափշտակութեամբ վրդովէին զբոլոր երկիրս:

Յարդգս Գուրգինայ միայն մեալոյ, եւ ըստ պատերազմողացն յաշարհիս:

Յաւէտ իսրայիսճանութեամբ բուռն հարկանել աւերութելի է ինձ զպատմութենէ քաջատոհմիկ եւ բարեփառ բարեյազթ նահատակէն, զԳուրգինայ ասեմ զլոյթ փառացի, եւ ճօխ եւ նազելի զնախագահ նրստեալ զարմէ, յերկուց թագաւորազանց զաճմանն սեռի բերելով զբողբոջս, զՍենեքերիմայն, եւ զՄամգունեաց ճեննազնւոյ, ՚ի միասին զզուգամասն պայազատեալ գահընկալ թագաւորական զարմ . ՚ի հօրէ զՍենեքերիմայն, եւ ՚ի մօրէ զՄամգունեացն, ըստ ծննդաբանութեան գալ հասանել մինչ յորում եմքս հասեալ ժամանակ, յաճախագոյն վասն Գուրգինայ վայելէ զգրբ-

ուստեացն կարեւոր է բազմաձեռն աճմամբ զղըր-
ուստեացն յերկարագոյնս հատուցանել զճարտասա-
նութիւնս . բայց քանզի պատմագրութեան է ժամս
եւ ոչ գոխասանականութեան , արտաքոյ եղէց յողովոց
բանբասանաց . մանաւանդ զի ոչ բաւականանամ իմով
աղքատիմաստ 'բանդիտութեամբ զտրայս բացայայ-
տել զչափ ներբողականին , այլոց ուժեղագունից եւ
մտահարուստ արանց թողի , եւ զերծի զիս 'ի պարսա-
ւանաց բարձրագունից : 'Բայց ինձ ոչ դանդաղելի ,
կամ պատկառելի կամ մեղանչելի է : զուղակչիս նա-
հատակելոցն նահատակակից վարկանել զսա . եւ մարտի-
րոսականաւն զտրայս դրուատել ճգնողական միցմու-
նըս ընդ դէմ արարացի ասպատակողացն յարիւն եւ
յապաժոյժ 'ի վերայ հայրենի աշխարհի մարտուցեալ ,
եւ զհոգի եւ զմարմին փոխանակ 2 սրբոց Եկեղեցեաց
'Քրիստոսի , եւ 'ի նոյն հաւատացելոց 'ի Հայր եւ յՈր-
դի եւ 'ի Հոգին սուրբ , առ զնոսս ամբողջ եւ անբիժ
պահելոյ , իբրեւ զբաջ հովիւ եղեալ զանձն 'ի վերայ
խաչանց մեռանել . 3 նմանակերպեալ պատկերակից լի-
նել Որդւոյն Աստուծոյ , որպէս Պողոսի հաճոյ թուի
ասել թէ : զորս յառաջն ճանաչէր՝ յառաջագոյն հը-
րաւիրեաց կերպարանակից լինել պատկերի Որդւոյ իւրոյ :
Լուայս բաւականացի տրամամիտ մտառուացն . եւ
մեք զպատմողականն համառօտաբար յառաջ վարեա-
ցուք հարկաւորութիւնս 'Բայց մի ինձ մեղագիր լինիր
ո՞վ ուսումնասէր դու , սակս ոչ զբովանդակ սորա գոր-
ծըս շարել 'ի ճառս մանրապատումս Վ ասն զի այլոց
գործք մի կամ երկու , կամ այլս եւս գործք գործեալ
է : 'Իսկ սորայս գերազանցեալ յաճախեաց քան զբազ-
մացն իրողութիւնս . վասն այնր առ այժմ համառօտեալ
'ի նշանագիրս սուղոյ բանից . որպէս Պողոսի հաճոյ
թուի գրել , յառ Եբրայեցիս թղթին , թէ : չէ բաւական

1 Այլ օրինակ . բանիւք գիտութեամբ : 2 Սրբոյ Եկեղեցեաց : 3 նմանա-
կերպ պատկերակից եղեալ Որդւոյն Աստուծոյ :

ժամանակս պատմելոյ վասն դատաւորացն Իսրայէլի , եւ սրբոց մարգարէիցն , միայն յայս բան բովանդակեալ ասէ , որք հաւատով պարտեցին զԹագաւորութիւնն Սրգունակ եւ յաղագս փրկչական անտեսութեանն զրէ Յոհաննէս Ի կատարածի աւետարանական շարագրածին :

Գուրգէն որդի Ապուպելջի վասպուրական իշխանի , Ի շիթի ժամանակին Բուխայի , եւ Ի Հայրապետութեանն Յովհաննու Հայոց կաթողիկոսի , իմաստութեամբ գործեալ ոչ եկաց հակառակ չարին : Այլ իրբեւ եմուտ Բուխայ յաշխարհս վասպուրական , եւ զնաց Գուրգէն առ Քուրդիկ մամիկոնէից 'տէր Ի Բաղրեւան գաւառ , եւ անդ լինէր . զի էր Քուրդիկ քեռի Գուրգինայ :

Եւ եղեւ իրբեւ կատարեաց Բուխայ զանցս անցից ընդ վասպուրական աշխարհս , եւ խաղաց յարեւելս կոյս , եւ զնաց Գուրգէն Ի Սպեր գաւառ , եւ էր յայնժամ առեալ յունաց Գաղաբար իշխանիկ կոչեցեալ Ի տոհմէ բաղրատունի , զբերդն Արամանեակ կոչեցեալ , եւ ընկալեալ Ի նմանէ մեծաշուք պատուով : Եւ արեւելեաց զօրավարին եկեալ պատերազմել ընդ իշխանականն առնուլ զամրոցն , եւ անդ Գուրգէն բազում արութիւն ցուցեալ ընդ դէմ յունական զօրացն , ոչ միանգամ այլ բազում անգամ , եւ քառասուն արամբք Ի դիմի հարեալ հազարի միոյ՝ սպան զբազումս Ի նոցանէ զընտրելոցն յունաց . եւ մերկ կապուտ կողպուտ առնէր զնոսա , մինչեւ զարմանալ զօրավարին ընդ սորայս քաջութիւն . զրէ առ Միքայէլ Թագաւորն յունաց զեկուցանելով վասն նորա :

Իսկ Թագաւորն զրէ առ զօրավարն , թերեւս կարացէ հաւանեցուցանել զԳուրգէն երթալ Ի Թագաւորական քաղաքն առ կայսր , եւ մեծաց պարգեւաց եւ պատուի եւ գահու յառաջաձգութեամբ ըն-

կալցի պարզեւ ՚ի թագաւորէն ՚նդ որ ոչ հաճոյացեալ Գուրգէնայ երթալ ՚ի յոյնս . բայց հաւանեցուցեալ զԳրիգորն տալ զբերդն ցզորավարն , եւ հաճեաց զմիտս թագաւորին : Եւ զորք տաճկաց ՚ի զօրացն Բուխայի եկեալ էին ընդ զօրս յունաց պատերազմել ընդ ամուրսն . եւ Գուրգէն ելեալ ընդ դէմ նոցա բազում անգամ , ոչ սակաւ օճիրս գործէր ընդ զօրս տաճկաց : Եւ ինքն անցեալ գնայր առ իշխանիկն ՚ի յամուրն Աշխարհաբերդն կոչեցեալ . եւ անտի արիաբար քաջասրտագոյն դիմացուածով ելեալ գնաց դարձեալ առ սպարապետն Սմբատ :

Եւ նորա զեկուցեալ վասն նորա Բուխայի , ասէ . այրս այս Գուրգէն ՚ի տոհմէն արծրունեաց այր քաջ եւ պատերազմող ՚ի յահէ . քումմէ անցեալ գնացեալ ըզլ կողմամբն յունաց , եւ յարձակեալ բաղում անգամ ՚ի վերայ յունական զօրուն որք ընդ դէմ զօրաց քոց պատերազմէին , եւ անդ ոչ սակաւ հեղմունտ արեանց արարեալ փոխանակ զօրաց քոց ՚ի զօրացն յունաց , արդ աւասիկ հասեալ կայ եւ մնայ քո հրամանի , արդ հաճոյ թուիցի քեզ քաջ զօրավար , զտրայս գործեցեալ քաջութիւն ՚ի վերայ զօրացն յունաց : Եւ Բուխայ հրամայեաց սպարապետին՝ զի աներկիւղ կացցէ մնացէ Գուրգէն առ սպարապետին մեծաւ շնորհակալիւք :

Ի սոյն աւուրս՝ որք մնացեալ էին ՚ի տանէն արծրունեաց՝ իբրեւ լուան զպարտումն զօրացն արքունի ՚ի Ճանարացն , ՚ի մի վայր եկեալ գունդ կազմեալ հետեւազօրքն մարտակցօք , հանդերձ խառնաղանջ ամբօխիւ ՚լինին թուեալ արք , Տ , եւ առաջնորդ կացուցանէին իւրեանց զԱպուջափր արծրունի . եւ ընդ նմա Սահակ Ապուժկդէմ քեռորդի Ապուջափրի , այր քաջ եւ պատերազմող : Եւ ասպատակեալ ՚ի Ճուաշ եւ ՚ի Թոռնաւան յաւարի առնուն : Եւ քանզի հաւատաց-

1 Այլ օրինակ . լինէին 23 օրինակսն . ՚ի թոռն աւան գաւար յաւարի առնուն :

եալ էր զգաւառան Բուխայի 'ի ձեռն սպարապետին
 Կմբատայ, որէ առ ամիրայն նախճաւանու Աբրա-
 համ անուն. զեկուցանելով նմա զզօրացն վասպուրա-
 կանի, նորա փութանակի հասեալ 'ի քաղաքն Բերկրի,
 եւ միաբանութեամբ քաղաքացուացն ելեալ պատա-
 հեն զօրացն 'ի զօրադլխացն վասպուրականի, 'ի գեօղն
 որում Խոզաղբերքն ասեն. զի եւ այլազգիքն տեղի
 ետուն եւ փախեան յերեսաց Ապուսկղէմայ. եւ եհար
 սատակեաց Ապուսկղէմ 'ի միում ասպատակի, ը, այր,
 եւ զերթվարս նոցա, եւ զէնա եւ զզարդ մերկեաց 'ի
 նոցանէ. եհար զայլազգիան 'ի հարուածս մեծամեծս.
 եւ ինքն դարձեալ ասպատակեաց զկնի նոցաւ Աւ մինչ
 երթայր եւ խորհէր, խոցեալ նորա երթվարն, եւ յան-
 կարճակի այն ինչ ոտն երթվարին շաղեալ ընդ փոքր
 թուփ մի, որպէս ասեն, եւ զուլումբեալ 'ի վերայ գրե-
 խոյն ջարդեալ 'զողնուլարն, 'ի բաց ընկէց զհեծեալն
 զքաջ զօրավարն Ապուսկղէմ: Աւ հասեալ 'ի վերայ
 նորա թշնամիքն շարին սրով: Աւ մի ոմն մերկանայր
 զկօշիկս ոտիցն նորա, եւ հարեալ աբացի զվատ այրն
 հանդէպ սրտին, եւ սպան զնա:

Ճայնեամ դիմեցին 'ի վերայ նորա եւ 'ի բաց առին
 զգլուխ նորա, եւ տարան ետուն առ զօրավարն իւր-
 եանց Աբրահամ. եւ քաջալերեցան դարձեալ 'ի վերայ
 գնդին հայոց, եւ հարեալ 'ի հարուածս մեծամեծս
 Բայց տէր Ապուջափր եւ որ ընդ նմա՝ քաջապէս մարտ-
 եան ընդ այլազգիան եւ առին:

Իսկ իբրեւ գիտացին եթէ սպանաւ զօրավարն, եւ
 խորտակեցաւ բազուկ աջոյ ձեռին, եղեալ 'ի փախուստ
 դարձան եւ քակեցին զոսղմն, եւ աւերեցին զճա-
 կասն, եւ լքին զմիմեանս, եւ թողին զպատերազմն եւ
 գնացին փախտական ամենայն այր յով եւ կարաց
 զերձանել. մնաց միայն զօրքն հետեւակազօրք լքեալ
 առանց առաջնորդի: Ճորոց վերայ սուր եղեալ կոտո-

րեցին, եւ լքին դիակամբք սպանելոցն զդաշտաձեւ հո-
վտան: Լ,ւ աղբերքն որ 'ի տեղւոջն, եւ այլ ջրոցն քամ-
ուածքն 'ի ծործորացն 'ի վայր յարիւն դարձան: Լ,ւ
ինքն Աբրահիմ եկն անց յայնկոյս յաստանն ոչտուն-
եաց, եւ անդ լինէր: Լ,ւ դարձեալ դարձաւ 'ի տեղի
իւր 'ի Նախճաւան:

Իսկ Ապուջափր անցեալ 'ի կողմն Աղբաղոյ, եւ ժո-
ղովեցան առ նա դունդք դունդ յամենայն կողմանց:
Լ,ւ դարձան մտին յաստանն ոչտունեաց, եւ կացուցին
յանձանց իւրեանց իշխան զՎասակ կովակեր եղբայր
Վահանայ:

Իւր եղեւ այս առ քաջն Գուրգէն պարտումն
վասպուրականի 'ի տաճկաց, եւ իշխանանայն Վասակայ:
Լ,ւ լեալ փութանակի եկն եհաս յաշխարհս վասպուրա-
կան սպարապետին կամակցութեամբ: Լ,ւ այն ինչ ընդ
մտանն ին երազապէս հասեալ 'ի վերայ ամբողջացն Ջղմար
եւ Սրինդ կոչեցեալ. յինքն գրաւէ զամբոցն:

Լ,ւ կալեալ զՎասակ յինքն գրաւեաց զգորավարու-
թիւնն բոլոր վասպուրական տէրութեանս: Լ,ւ սկսու-
ջրջել կարգաւ ընդ բոլոր աշխարհս յորում բնակեալ
էին տաճիկք, որ մնային 'ի սմա ըստ հրամանին Բու-
խայի: Լ,ւ առնէր հարուածս մեծամեծս այլազգեացն.
եւ սատակեր զնոսա սրով եւ աղեղամբ, եւ եբարձ
զամենայն ազգս տաճկաց որ բնակեալ էին 'ի վասպու-
րական տէրութեանս:

Ճայն ժամանակս զայ ոմն Բուտել անուն 'ի զօրա-
ցն արբունի հրամանաւ Բուխայի հասանել 'ի վերայ
Գուրգինի, եւ ընդ նմա քաղաքացիքն Բերկրոյ որ Ռեթ-
մանիկքն կոչին, եւ յազատացն վասպուրականի որ մի-
արանեալ էին ընդ զօրսն արբունի արբ իբրեւ, Ս, եւ
հանդիպեցան միմեանց յորդոր գեօղ, 'ի գլուխս 'ձո-
րոցն Հայոց, որ հանէ յԱրուանթունի գաւառն: Լ,ւ
Գուրգէն յանհոգս անկասկած բնակէր անդ, 'Ն, ա-

րամբք: Լ, և այն ինչ ընդ սյգն ընդ առաւօտն յեղա-
կարծում հասին ՚ի վերայ զօրք տաճկաց, եւ անա-
պարեալ Գուրգէն հեծեալ յերթվարն, եւ կարգեցին
ճակատս եւ ռազմ բոլորեցին, եւ վահանաւորքն փա-
կեցին զառաջակողմն ճակատուն, եւ կացին ՚ի թիկանց
հետեւակազօր նահատակացն, եւ արիաբար հանդի-
սացեալ գնդին հայոց, ճակատեցան ընդ այլազգիսն
հարուստ եւ ձիգ ժամս, եւ հարին ՚ի հարուածս մե-
ծամեծս զբանակ այլազգեացն: Լ, և ապա փոքր մի կազ-
դուրեալ գնդին տաճկաց կացին յօտն: Հայնժամ տէր
Գուրգէն 'առ չժուժել սրտին, մտրակեալ զքաջ երի-
վարն յորում նստեալն էր. եւ եհար զգունդն զձախա-
կողմն տաճկաց եւ պատառեաց զռազմն, եւ դարձոյց
զերեսս նոցա. եւ փախեան այլազգիքն յերեսայ Գուր-
գենի մի կողմն: Լ, երթայր զհետ եւ սատակէր զնոսս
անչափ զօրութեամբ. եւ բազումք այն էին որ մեռանն
՚ի սրոյն Գուրգինի քան որ մնացինն: Լ, և զօրքն զհետ
մտեալ մնացելոյն հանին յերկրէն իւրեանց: Իսկ աջ
թեւն տաճկաց շարժեցին զզօրութիւնն հայոց, եւ
փախստեայ գնացին զհետ մինչ ՚ի սահմանս իւրեանց.
եւ ինքեանր դարձան անդրէն. կարծէին ՚ի սպառ հար-
կանել զգունդն հայոց. բայց պարտեալ եղև գունդքն
տաճկաց ՚ի քաջէն Գուրգինայ, եւ բեկաւ զօրութիւն
նոցա: Լ, և ոչ եւս այնուհետեւ համարձակ ելանէին
եւ մտանէին յաշխարհս վասպուրական զօրքն տաճ-
կաց. զի անկաւ ահ սաստիկ ՚ի վերայ նոցա:

Իսկ ՚ի վերայ բազում հինիցն եկելոց ՚ի վերայ Գուր-
գինի, եւ սաստիկ պատերազմացն զոր պատերազմեցաւ
յաղթող նահատակութեամբ, ոչ միայն յարտաքին
թշնամեացն որ շուրջանակի պաշարէին. բազում այն էր
որ ՚ի ներքին ընտանեաց հարազատաց ազգականաց
դրժողաց ուխտազանցաց ստոյ եւ ստերգմանց յուզե-
ին աղմուկք: Իսկ նոցա անմեկնելի զլոյսս իւրեանց ՚ի

12ին սրինակն, առ ՚ի չժուժեալ սրտին:

Քրիստոս ունելով, բնաւից գերագոյն եւ հոյակապ ա-
նուն ստացեալ զյաղթութեան նշանակ կանգնեալ. եւ
Տէր ամենակալ էր ընդ նմա ամենայն ուրեք ուր եւ
ախորժէր:

Այս լուր քաջութեան, եւ քաջախորհուրդ զգա-
տերազմացն մղելոյ զյարձակմունս եհաս առ զօրա-
զլուխն Բուխայ. եւ դարձաւ սիրտ նորա ՚ի վերայ նո-
րա սիրով խաղաղութեան. եւ ետ բերել նմա ըստ օրի-
նի գլխապետութեան սուսեր իշխանական ընդ մէջ
արկեալ. եւ գօտի արիական շրջապատեալ զմիջաւ.
քուքք խիզախողք, եւ երիվար բարձրավիզ ոտնատու-
րով խրոխտալիր յարմարական առ ընթացս պատերազ-
մականս: Աւ կացոյց զնա իշխան յիւրում հաւատարիմ
տեղւոյ: Աւ այնպէս բարեձեւագոյն ճոխացոյց զայրն
երեւելիս Այլ ներքին եւ արտաքին յարձակմունքն ոչ
կարէին ՚ի ներքս զխմել մարտնչել ընդ անյաղթ զօրու-
թեան զօրացելոյն ՚ի Քրիստոսէ: Բայց ես յանհունս
ձգեմ զզարմացմանն յեղանակս, թէ զիսորդ բաւել տո-
կայր անձանձրանալի բերելով զաշխատութեանն աճ-
մունսն. եւ նախ քան զմտացն յօժարագոյն առ հան-
դէսն յառաջանալ, զմարմնոյն պնդութիւն անհանգիստ
առ ճակատամարտն յարատեւելէ Բայց արդ որպէս
յառաջագոյն հատուցի զարտաբոյ պարսաւանաց զիս
ներքոյ գրել, վասն ոչ ոճով զսորայս կարգել, գնել ՚ի
շարի աստ զչարագրածս, վասն ոչ բաւելոյ զանչափու-
թիւնն ՚ի մի վայր դումարել յանմանաւորաբար նշա-
նակութեամբ, մանաւանդ զի յառաջագոյն քան զմեզ
այլոց ոմանց բանակարդեալ, գրեալ հաւարեալէ ՚ի
մի շար:

Յետ անցանելոյ չորից ամաց, յորում ժամանակի
Տէր Զաքարիայ ունէր զաթոռ հայրապետութեան
հայոց կաթողիկոսութեան, դարձեալ Գրիգոր եղբայր
Աշոտի վասպուրական իշխանի Ափհազաց աշխարհէն,
նոցուն օղնականութեամբ, եւ վրաց զօրու ընտիր գօ-
լով, եկն եմուտ յաշխարհս վասպուրական՝ տալ պատե-

բազմ ընդ Գուրգինայ . բայց իբրև զիտացին զօրքն որ ընդ նմա եկեալ էին զնորա քաջակարծ բազոյն արիութիւնն , եւ պատճառանօք այս ինչ այն ինչ , դարձեալ դարձան յանցնիւր տեղիս Իսկ Գրիգորի ոչ բերելով զընդդիմակացսն նորա կատարել , խօսի ընդ նմա սիրով խաղաղութեան , եւ բաժանել զաշխարհս յերկուս . տեղի ետուն միմեանց Ի խաղաղութիւն : Բայց խռովիչքն ատեցողքն խաղաղութեան , ոչ դադարէին նիւթել զհակառակս բարւոյն , եւ զաճմունս չարին : Առնաւանդ Վասակ որ զկարծեալ իշխանական անունն յինքեան բէրէր : Բայց Գուրգէն թէպէտ եւ գտանէր զնենդիւնն իւր , ոչ ումեք զփոխարէն չարին հատուցանէր : Բայց զՎասակն յամենայն ժամ իբրև ընդ խաղ Ի բունն առնելով արձակէր խաղաղութեամբ :

Ինչ նոյն ժամանակս եկն Վահան Աշոտի որդի , հօր եղբօրորդի Սահակայ Ի դերութենէն , նուաճել զաշխարհս , եւ դունդ կազմեալ ընդ դէմ Գուրգինայ . եւ ինքն զպարտութիւն քան զյազթութիւն յինքն կրէր , եւ Գուրգէն նստէր յՈստանին ոչտունեաց յամբաձեւ բերդին : Եւ Վահան հասեալ յանկարծուստ Ի վերայ նորա , այն ինչ ընդ միտ ածելով Կտնանել ինչ Գուրգինայ , եւ նորա ելեալ սակաւ արամբք իբրև ջուր ընդ զառ Ի վայրն հոսեալ . արար հալածական ըզՎահան եւ զզօրս նորա . եւ իջեալ 2^ի դաշտախայրն , խումբ արարեալ ճակատ կազմեալ ընդխառնեցան Ի պատերազմ . եւ զբազումս օգիտթաւալ կացուցեալ , ընդ որս էր Հայուհ նահապետն ամատունեաց յանկելոց վիրաւորացն : Եւ այն ինչ պատահեալ Գուրգէն հարուստ գնդի Վահանայ Ի յառուամէջս մուրին , Ի բազում քան թէ սակաւ սուսերս ծեծեցին զնա , մինչև ոմն ջուանչէր անուն յետուստ յանկարծ հարեալ վիրաւորեաց զԳուրգէն . իսկ նստա երազութեան ձեռինն ձգեալ զսուսերն եհար զերեսս ջուանչիրայն ,

եւ խլեաց զաչս նորա, եւ ինքն դարձաւ մեծաւ յաղթութեամբ եմուտ յամրական տեղինս, Լւ նորա յով եւ ածապարեցին, եւ յետ աւուրց ինչ դարձեալ դառնայ Վահան ՚ի Սամաւայ զեկուցանել Աշտի որ ինչ գործեցան:

Իայց Գրիգոր կեցեալ յետ դարձին իւրոյ զմի ամ, մեռանի իւրով մահուամբ: Լւ տարեալ հանգուցանեն զնա ՚ի վանս սուրբ Խաչին յԱղբազ դաւառի:

Իսկ Գուրգէն ընթացեալ զհետ հանդիսի պատերազմող նահատակութեանցն, անդուլ լինելով զցայդ եւ զցերեկ հանդերձ որ ընդ նմա միաբանեալ ազատագունդ զօրացն, եւ ոչ ըստ տեղիս տեղիս ցուցանելին զհանդէս մարտիցն եւ զյաղթութեանն քաջութիւնս. այլ բոլորովինք ամենայն ուրեք ախոյեանարձակ սլացմամբ ընթանայր. եւ իբրեւ զմի անձն վառեալ ՚ի գէն եւ ՚ի սուր եւ ՚ի ճակատամարտ, հասեալ յամուրս տապալէր զզօրութիւն նոցա սրով եւ աղեղամբ, ՚ի փայլիւն սուսերի եւ նիզակի, եւ ՚ի գիշերամարտ նահատակութեանց. ըստ նմանութեանն քաջ զօրախարին Խորայէլի Յեսուայ, կամ Գեղէոյի, կամ թէ նոյն ինքն նահապետին Աբրահամու ՚ի վերայ հասեալ Քանանացւոց զյաւէտ յաղթութեան նահատակութիւն նահատակեալ: Լւ դառնայ մեծաւ յաղթութեամբ նմանապէս, կամ թէ եւս հրաշափառագոյն զյաղթութեան մարտան յօրինեալ յարդարեաց զպարտութիւն ՚ի վերայ ազգին Իամայէլի մեծ զօրախարն Գուրգէն, եւ իսպառ կանգնեաց զնշանակ յաղթութեան ամենեւին ամենայն ուրեք ընդ ամենայն տեղիս. եւ իբրեւ զքաջ հովիւն ՚ի դրուատեալ ՚ի փրկէն, զանձն իւր եղ ՚ի վերայ խաչանց, ընդ դէմ ապականարար գայլոցն յարձակեալ յանինայ դիմեցուածովք, յարիւն եւ յապաթոյթ ՚ի սատակումն եւ ՚ի ծախումն սրոյ մատնեաց բոլորովինք զյարձակեալս նեղիչս աշխարհիս. եւ օրհ-

նեցաւ եւ դրուատեցաւ 'ի հեռաւորաց եւ 'ի մերձաւորաց , բնակաց եւ եկաց աշխարհիս :

Լւս խառվեցան առ հասարակ ազգքն տաճկականք յերեսաց նորա , եւ ահիւ մեծաւ ըմբռնեալք լինէին . զի 'զօրհանն 'ի վերայ ինքեանց առանց երկբայութեան հաստատեալ տեսանէին , եւ սրբեալ զերկիրս 'ի պղծութենէ եւ 'ի նենգութենէ նեղութեանցն . իբրեւ զՅուդայ մակարայեցի զԱնտիոքայն սրբելով զանասուածութիւնն յ'սրայէլէ' արար խաղաղութիւն նոցա որոց տիրէրն :

Դառնալ Դերանկին 'ի Հայս , եւ սկզբն դարձուցանել Տեառն զգերութիւն իշխանայն բոլոր Հայաստանեաց :

Լւս եղև 'ի ընուլ վեցերորդ ամի գերութեանն Հայոց որ է ՅԶ ամ ըստ թուոյ Հայերէն տումարին . եւ ունի յօրեղևանք Չ եւ ոլոմպիադր եւ ընդ իբտիոնք : Լւս Գ , ամ հայրապետութեան Հայոց կաթողիկոսի Տեառն Չաքարիայի . եւ մուտ եօթներորդ ամի յորում կային յարբունիսն իշխանքն , ըստ եօթնեկի չափոյ շարժման ժամանակաց . որպէս սահմանեաց Աստուած 'ի վերայ ժողովրդեանն Խորայէլի գերելոցն 'ի Բաբելոն . որպէս գրեալ է 'ի մարգարեութեանն Երեմիայի զՀէ երրորդան ասէ գիտացես , եւ խելամուտ լիցիս յեղցբանին տալ պատասխանի մինչեւ յօծեալն է երրորդ է , եւ եօթներորդք իջի : Ամանապէս զնոյն ընծայեցուցանէ Դանիէլ :

Լրդ նոցա այնքան , իսկ մեզ 'ի մասնէ զբոլորն համաօտեալ 'ի թիւս միակաց լրման , եւ բովանդակութեան ամաց ըստ տասանց եօթներորդայն որ թուոցն է լիագոյն , է ժամանակակարդեաց համաօտեաց 'ի վերայ նորս Խորայէլի , այսինքն հեթանոսաց : Լւս զայս առատապէս հեղեալ զգութ արարչական խնամոցն առ

արարածս իւր ողորմեալ մարդասիրապէս . բարեխօսութեամբ սրբոցն որք հեղին զարիւնս իւրեանց վասն ուղիղ եւ անբիծ դաւանութեանն ՚ի Քրիստոս , եւ վասն ճգնութեան երանելոցն Գրիգորի Զարծրունոյ քաջ նահատակին , յաղթող վկային խոստովանողին Քրիստոսի , եւ ՚ի ձեռն հովուապետին սրբոյն Յովհաննիսի եպիսկոպոսի , եւ ճգնաւոր քահանայի Գրիգորի , որք միշտ զողորմութեանց ինդրուածս վասն ժողովրդեանն Տեառն ՚ի վեր առաքելին , զոր օրինակ եւ հրեշտակն Տեառն՝ աղերսէր Աստուծոյ . ասէ . մինչեւ յերբ ոչ ողորմեսցիս Երուսաղէմի , եւ քաղաքացն Յուդայ , այս Հ երորդ ամ է : Լ , յոր կոյս կամի հայեցուցանէ զնոս :

Լ , լուաւ Տէր աղօթից նոցա , եւ դարձաւ ՚ի բարկութենէ սրտմտութեան իւրոյ գթութեամբ եւ ողորմութեամբ , որպէս գրեցին երանելի մարգարէքն :

Լ , եղև յետ աւուրցն այնոցիկ , յորժամ ուրախ արար թագաւորն զնախարարսն հայոց ՚ի տաճարի խրատից , եւ խոստացաւ տալ իւրաքանչիւր ումբ զերկիր ՚ի ժառանգութիւն , յայնժամ հրամայեաց ամել առաջի իւր զԱշոտ , եւ զորդի նորա Գրիգոր : Լ , զգեցոց նոցա հանդերձս , եւ կանգնեաց նշանակ իշխանական , եւ էաճ սուսեր ընդ մէջ , եւ կամար ականակապ , եւ երկար ընտիր մեծազարդ . եւ եհան զնոսս յատենէն հոյակապ եւ շքեղ յեւ երեւելի պատուով ՚ի ձայնս երգոց եւ ՚ի հնչիւնս փողոց , եւ քարոզքն բարձրացուցանէին զերզան մեծ եւ սաստիկ գոչմամբ , եթէ տըւաւ իշխանութիւն վասպուրական աշխարհին Աշոտոյ եւ որդւոյ իւրոյ Գրիգորի . եւ հրովարտակ արքայի ՚ի ձեռս քարոզչացն , թէ յղեաց արքայ զԳրիգոր որդի Աշոտոյ յերկիր իւր տիրել աշխարհի իւրոյ փոխանակ հօր իւրոյ :

1 Այլ օրինակ . ողորմելով 2 Արծրունեաց : Յեւ երեւելի քոխութեամբ , եւ պատուով :

Յայնժամ ելեալ իշխանն Գրիգոր յերեսաց արքայի, մեծաւ ուրախութեամբ, եւ անպատում խնդութեամբ, եւ եկն եմուտ յերկիր իւր յիշխանութիւն վասպուրական կոչեցեալ: Եւ արեւաց երկրի իւրոց իշխանական ճոխութեամբ: Եւ էր ամաց իրրեւ տասանց յորժամ նստաւ յաթոս տէրութեան հօր իւրոց:

Յութերորդ ամի գերութեանն դառնայ Գուրգէն կղզայր Աշոտի միապետել զիշխանութիւն տէրութեանն. եւ յարդարել կարգել յօրինել զկարգս շփոթեալ աւերեալ երկրիս: Սի թէպէտ եւ Գուրգէն մեծաւ զօրութեամբ ունէր զդէմ յարձակեցոցն ՚ի վերայ. որոց զիշխանական Վճեպէին հասանել զահ, կամ որ արտաքին տաճկական պատերազմունքն բրանարար ՚ի ներքս դիմէին. սակայն ոչ յապահովանայր դեռ երկիրն: Այլ հինիցն ասպատակքն, սովոյն բրանութիւն, գերիխարացն տառապանք, դազանաց յարձակմունքն, ներքին եւ արտաքին վրդովմունքն հոլանի առնէին զաշխարհս:

Իսկ իրրեւ եկն Գուրգէն երկրորդ, փութացաւ զնաց հասանել ՚ի վերայ առաջնոյն Գուրգինի. զի բրանացեալ բնակէր յամուրան Սրինդ եւ Տղմար. եւ ՚ի հասանելն նորա անդր թողեալ զհակառակարար մարտին, խօսին ՚ի խաղաղութիւն, առաջի եղեալ զհրամանն արբունի, զգլխաւորին տաճկաց, եւ Աշոտի հաւատալ զբոլոր տէրութիւնս վասպուրականիս: Որում ոչ անհնազանդ գտեալ իմաստախորհ զօրութեամբ ելանէ յամրոցացն: Եւ Գուրգէն երկրորդ հրեշտակս յղէ առ նա զայս օրինակ:

Եթէ ընդիս հաստատեա՞ զանգրաւ կասպակցութիւն ուխտի խաղաղութեան, եւ ես ասպտամբեցայց յԱշոտէ, եւ ՚ի միասին բաժանեալ զերկիրս շկեցցուք յապահովս:

Իայց ոչ ետ Յտեղի Գուրգէն այսմ յերկուց պատ-

ճառաց, մի՛ զի մի ապստամբ երեւեցայց տաճկաց բըռ-
նաւորին, զորոյ լուեալ էր՝ զբազմաց ալ պատերազմոյն
արիութիւն. եւ զհարուածս զօրացն տաճկաց, կասկած
ունելով որ ինչ գործեացն ընդ Աշոտ Արկրորդ՝ զի եւ
սչ հաւատայր Գուրգէնի ամբողջ պահելով, զոր ինչ
միջնորդեն երդմամբ զհօրն իւր կիրան ՚ի նորայն հօրէն
կրեալ յուշ առնելով։ Այնուհետեւ ել զնաց դէմ
եղեալ զյունահանօքն շրջել զկողմամբքն, յանձն ա-
րարեալ զհօգս իւր շնորհացն Աստուծոյ . զի կատար-
եալ էր սիրտ նորա ընդ տեսան Աստուծոյ ամենակալի։

Աւ ՚ի հասանելն նորա ՚ի Թէոդոսի քաղաքն ՚ի Վարին
գաւառ, եհաս լուր շնորա առ կայսր Միքայէլ Թագա-
ւոր յունաց . եւ փութացոյց վասն նորա զի անյապաղ
առ նա հասցէ, եւ ՚ի մեծ պատիւս հիւպատուութեան
հասուցէ զնա . եւ խաչանշան դրօշիւք ճոխասցի, եւ
մինչդեռ այս գործ խորհրդածէր, հասին ՚ի վերայ նորա
քաղաքապետք երկու . անուն միոյն Բչիր, եւ երկրոր-
դին Չբրի, եւ կալան զնա տանել առ Աշոտ որդի սպա-
րապետին։ Աս Թէպէտ եւ զչարացաւ ընդ եղեալն,
սակայն զանդիտեաց Թողուլ զնա երթալ, ակնածելով
՚ի չարայոյզ ազգէն Իամայէլի . զի դեռ եւս տիրէր բըռ-
նութիւնն։ Աւ զերեալքն եւ հայրն իւր սպարապետն
յարբունիս էին։ ՅԱզգ առնէ քաղաքապետին Տփղեաց .
եւ խնդրեալ զնա առ ինքն՝ ստիպէր տաղնապէր ահս
արկանելով, Թողուլ զօրէնս Բրիատոնութեան եւ
յանդորր ելանել։ Նորա ծաղր արարեալ զնովաւ ընտ-
րեաց զկապանս եւ զբանդ, նա եւ զմահ քաջութեամբ
վասն անուանն Բրիատոսի, քան զկեանս խղճիւ։ Որոյ
կապեալ զԳուրգէն երեքկին կապանօք, եւ դարձեալ
՚ի պարանոցն եղեալ շղթայս, յիւն ընդ Ատրպատական
պարսից, եւ տան ՚ի բանդ ընդ կապեալն . առ որ յրդ-
եալ բազում անգամ պէս պէս սպանալեօք, ⁴եւ ողո-

ՎԱ ՍԵՆՈՒՆԻ . զբազմաց ալ պատերազմացն արիութիւն, զպատերազ-
մացն ալ արիութիւն բազմաց։ ՉՆՈՇԱՍ ԵՎԱԶԳ ԱՌՆԵԼԻՆ։ ՎԵՆՈՂԱՐԱԿԱՆ
ԲԱՆԻՒՔ ՀԱՆԱՆՈՒԹԵԱՄԵՐ։

քական հաւանութեամբ, թողուլ զօրէնս Քրիստոնէութեան, 'եւ հաւասարակցել այլոց ուրացողացն ըզ-Քրիստոս . որ ոչ եւ փոքր մի խտորեցաւ 'ի բանս բռնաւորին, վասն սիրոյն Քրիստոսի:

Վարձեալ զՍողոմոն բազրատունի վառեալ 'ի զէն սատանայական, յղէ առ նա բազում անգամ զնոյն խորհելով, եւ նա դարձուցանէր զնա կսկիծեցուցանող բանիւք իբր զարբանեակ սատանայի:

Յլ, յրեւեալ նմա յայնժամ 'ի բանտին այր մի գեղեցկատեսիլ 'ի կերպարանս ալեւորի, լուսակիզն փայլմամբ, ասէ ցԳուրգէն, զգոյշ լեր, արիաբար մարտեաց, քաջապէս վառեաց, Քրիստոսի զինուորեաց: Ս'ի խտորիցիս 'ի մոլար օրէնս վրիպելոցն 'ի ճշմարտութենէն, ազգին խմայելի, որպէս որք վրիպեցանն գերեալքն հայոց: Լւ նա եւս քան զեւս պնդեալ հաստատեալ կայր 'ի հաւատս, 'ի սէր, եւ 'ի յոյն Քրիստոսի . եւ մտեալ 'ի խորագոյն բանտ տարեալ յամենայնի գոհութեամբ վասն անուանն Քրիստոսի . սովով եւ ծարաւով ժուժկալութեամբ մեծաւ:

Իայց Գուրգէն զմի ամ կեցեալ փոխի յայխարհէս, դարձեալ յուրացողական ամբարշտութենէն, Լւ տարեալ հանգուցանեն 'ի տեղեոջ հանգստարանացն իւրեանց 'ի սուրբ Խաչի վանս:

Յլ, Երեւնկին զօրացեալ զօրութեամբ Քրիստոսի, եւ հոյակապ եւ անուանի եղեալ ընդ բոլոր աշխարհ հայաստանեայց . եւ խաղաղանայր երկիրս 'ի շիթմանցն 'ի վերայ եկելոցն: Լւ սկսաւ երկիրս առնուլ ըզնորդումն, եւ եկեղեցիքն պայծառանալ 'ի զարդ եւ 'ի պաշտօնս շքեղութեան, եւ ցրուեալքն 'ի գոթ տուեալ դարձան յիւրաբանչիւր տեղիս շինել տնկել, մոռանալ զցաւն եւ զտրտութիւնն զոր կրեցին:

Ինդ ժամանակն ընդ այնոսիկ մինչ ճոխացեալ մե-

ծամեծս փքայր Տափրմոթոքլ ՚ի վերայ Բրիստոնէից , որպէս Սենէքէրիմ նախնին մեր ՚ի վերայ Երուսաղէմի եւ ժողովրդեանն Իսրայէլի , յեղակարծում հասեալ ՚ի վերայ նորա որդին իւր Մոթէին սպան զնա , եւ ինքն թագաւորեաց փոխանակ ընդ հօր իւրոյ : Լւ յետ վեց ամսոց մեռանիւ : Լւ թագաւորէ ընդ նորա որդի հօր եղբօր նորա Մուհթիս , ²եւ կացեալ ամիսս երիս մեռանիւ :

Լւ իշխանքն հայոց Յկային ՚ի տաղնապի եւ խնդրէին զԵլս իրացն գտանել ՚ի Բրիստոսէ , յորմէ լքեալն էին : Բայց յետ աւուրց բազմաց անցանելոյ շիրթմանցն , Գուրգէնի ընդարձակեալ նախախնամութեամբն Բրիստոսի . եւ ելեալ փրծեալ ՚ի բանտէն , եկն եմուտ յաշխարհ իւր : Լւ իբրեւ ազգ եղեւ Գերենիկն , գնաց ընդ դէմ նորա պատերազմաւ , եւ դառնայր փախստեայ : Լւ դարձեալ ուժեղացեալ դարձաւ ընդ դէմ Գուրգէնի . եւ երիվարին ընդ վազս փոնդալիբ խորխտանացն փրծուցեալ զնա ՚ի ցաւոցն : Քանզի այն ինչ կազդուրեալ էր Գուրգէն ՚ի հիւանդութենէ , եւ ՚ի կրից աշխատութեանցն , եւ ՚ի տառապանաց բանտին , եւ հասեալ կալան զնա եւ տարան ետուն ՚ի բանտ երկաթից ՚ի քաղաքն Հաղամակերտ : Լւ ծառայ մի Գերենիկն որ բանտապանն էր , լուծեալ զնա ՚ի կապանացն , եւ տարեալ մուծանէ ՚ի սենեակն ուր ննջէր Գերենիկն . եւ ծառայն զչարիս խորհեալ սպանանել ըզր Գերենիկն , եւ զաշխարհս նուաճել զիշխանութիւն Գուրգէնի , զի եւ զիպող էր ժամն : Բայց Գուրգէն ընտրեաց զսէրն Բրիստոսի , բան զսէր փոքրամեայ աշխարհիս . ոչ խնդրելով զվրէժ արեան սպանելոյ հօր նորա ՚ի պապոյն նորա . ձայն բարձեալ արտասուալից առ Գերենիկն , եւ զտուսեր մերկ ՚ի ձեռին ունելով , եւ վաղր եւ սակր մի , ասէ . որդեակ իմ Գերենիկ , ողջոյն քեզ , ողջոյն քեզ , ես ելի գնացի ՚ի յաշխարհն յունաց ,

եւ նորա առ ահն պակուցեալ , ասէ . հայր իմ խնայեա՛
յիս . եւ այլ ոչ զօրեաց բարբառել ինչ :

Լւ Գուրգէն ելեալ զնաց փութանակի անյայտ
առնել զինքն , մինչեւ յաջողեսցի ըստ կամաց Քրիստոս
սի յոյ՛ եւ երթիցէ :

Լւ երթեալ հասանէ ՚ի գիւղակ մի Երագանի ա-
նուն առ մոնազն մի որ էր երէց վանիցն . Օնա որպէս
՛ զերկիւղած Աստուծոյ ապաստան յինքեան արարեալ ,
խնդրէր պահպանել նմա . եւ նորա արկեալ զնա ՚ի
փոքրագոյն տեղի մի նեղ , եւ ինքն փութացաւ գոյժ
եա վասն նորա մահու պատահել լի անմտութեամբ
մոլի արեղայն , որում ոչ հրամայեցաւ , այլ նա ըստ
կամս իւր կատարեաց ՚ի վերայ իւր զարենապարտն լի-
նել , որ տալոց է հատուցումն վրժուց յաւուր դա-
տապարտութեան իւրոյ :

Բայց Գերենիկն կայեալ զնա պահէ ՚ի զգուշու-
թեան ոչ ինչ ստնանել նմա , բայց ՚ի կապանացն յորս
արկեալ էր զնա , ըստ հատուցմանն բարոյ , այլ ձեռն
պատրաստ կշռեաց նմա , եւ օրհնեցաւ ՚ի սրբոյն Զա-
քարիայէ :

Բանգի իբրեւ լուաւ երանելին Զաքարիայ , եթէ
ըմբռնեցաւ Գուրգէն , փութացաւ եւ եկն հանդերձ
եպիսկոպոսօք աշխարհին , եւ էր ընդ նմա Աշոտ իշխա-
նաց իշխան , եւ աղերսեալ զիշխան Գերենիկ զի լուծցէ
զնա ՚ի կապանացն . Արում ունկնդիր եղեալ իշխանն
կատարէ զատացեալն : Լւ դաշնաւորեալ ՚ի մեջ երկու-
ցունց , մնալ առանց կասկածանաց . եւ զՄարդաստան
գաւառն զբուն բաժին Գուրգենայ գարձոյց առ նա
Գերենիկն : Բայց Գուրգէն կասկած ունելով Աշո-
տէ , թէ գուցէ իբրեւ զապստամբէ ումմինէ զեկու-
ցանիցէ զնմանէ առաջնորդին տաճկաց , եւ զնաց կեալ
չրջաբերական յեղափոխմամբ , արիական քաջապտու-
թեամբ սիրեցեալ ընդ բնաւ աշխարհաց :

Բայց քանզի հաւատացեալ էր վերակացութիւն աշխարհս հայոց Աշոտի , որ իշխանաց իշխան , ձեռն 'ի գործ արկեալ նուաճել զիշխանս հայոց , զվրաց եւ զաղուանից , որ եղեւ իսկ : Լւ զօր գումարեալ եկն եմուտ 'ի Վանտոսպ , եւ Դերենիկն յանդիման եղեւ նըմա . եւ նորա կալեալ զնա , եւ 'ի կապանս մատնեալ . որպէս զանհնազանդ ոմն , եւ եկն անց յԱստանն որչառունեաց :

Ազգ եղեւ Գուրգենի վասն Դերենիկն , եւ զխորհրմբռնեցաւ . փութացաւ 'ի կողմանցն Տարունոյ երազադոյն ճեպ զճեպի , եւ բանակեցան Ն արամբբ , վառեալ 'ի զէն եւ յասպազէն , 'ի Նորագեօղ աշտունեաց , եւ զրէ առ իշխանաց իշխան , 'ի բաց լբանել եթէ ունիցի ինչ անօգուտս խորհել . ապա թէ ոչ առսից զբեզ առ 'ի զէն եւ յասպազէն եւ 'ի ճակատամարտ , եւ խորհէր յեղակարծում 'ի զիշխրամարտս հասանել 'ի վերայ Աշոտի : Բայց առողացեալ իմաստութեամբ իշխանաց իշխան . փութացաւ առ կատարումն զրելեացն Գուրգինի : Լւ քանզի այն ինչ վախճանեալ էր կին Դերենիկն . զրէ Գուրգէն առ Աշոտ , առեւ եւ այս եւս քաջահաճոյ թուիցի քեզ վեհգ եւ ամենեցուն գիտելի : Լւ զի եղիցի 'ի մեջ քո եւ Դերենիկի անկասկած միաւորութիւն , զգուստր քո տացես 'կնութեան Դերենիկի , տիկնութեան վասպուրականի : Լւ անյապաղ զխաւորեալ խորհրդոցն , առնու ընդ իւր ըզԴերանիկն , եւ էանց զնաց 'ի տուն իւր 'ի Բագարան : Լւ արարին նաւակատիս մեծ հարսանեաց փեսայութեան Դերանիկն , 'ի թուականութեան հայոց ՅԺԱ երորդ ամին :

ԼԱՂ որինակ 'ի կնութիւն :

Ի նդ նոյն ժամանակս ընդարձակեալ բարերարին Աստուծոյ իշխանացն հայոց, դարձան յիւրաքանչիւր բնիկ տերութիւնս. եւ կէին յստպահովս խաղաղացեալք, եւ հնազանդեալք ընդ պետութեամբ իշխանաց իշխանիս:

Ի նդ նոսին եւ երանելի եպիսկոպոսն Յոհաննէս, եւ ճգնաւոր քահանայ Գրիգոր, մարտիրոսական հանդիսիւ ամբողջ զխոստովանողականն բերելով զանուն. զերծեալ ՚ի բանտէն յոր տուանն, եւ գան հասանեն յերկիրս այս մեր, բերելով զաւետիս արձակման գերելոցն, որգունակ խորէն եւ Աբրահամ խոստովանողքն Քրիստոսի ՚ի պարսկայինն զերծեալ ըկանաց դառնագոյն կրիցն, զընդարձակութենէ նախարարացն հայոց մատուցին ողջոյնս աւետարերս դարձուցանել Տեառն զգերութիւն ժողովրդեան իւրոյ:

Իսկ երանելի եպիսկոպոսին Յոհաննու ընտրեալ իւր առանձնակ միայնաստան տեղեակ, աղօթից միայն պարապեալ, ՚ի բաց կալով յեպիսկոպոսական հովուապետութենէ: Զորոյ տեղի մատուցին զՅոհան ոմն, այր հեզ եւ բարեպաշտօն, լցեալ երկիւղիւ Տեառն, պատշաճ առ վերակացութիւն եկեղեցւոյ Քրիստոսի:

Ի այց սպարապետն Սմբատ, եւ տիկինն վասպուրական Նախիփաճ անդէն մնաց. եւ յաւելան ՚ի մարտիրոսական հորովն: Վանդի հարցեալ եւ բռնադբօսեալ զերկոսին գլխաւորին տաճկաց, անունկնդիր ընելով ասացելոցն, եւ ՚ի տեսչութենէ Աստուծոյ թողացուցեալ նոցա առանց վտանգից, որպէս հաճոյ թուիցի կեալ ՚ի հաւատսն Քրիստոսի համարձակաբար. մեռան նորա անդ եւ թաղեցան փառաւորապէս ըստ օրինի քրիստոնէից յուխտէ Յակոբկաց, որ անդ են հաւատացեալ ժողովուրդք, եւ զխոստովանողական աւունն ստացեալ փառաւորեցան յերկրի, եւ պսակելոց են ՚ի Քրիստոսէ ընդ ամենայն սուրբս, Ամէն:

Իսկ Գուրգէն օր ըստ օրէ աճէր զօրութեամբ ՚ի բազում քան թէ ՚ի սակաւ տեղիս, զոր ՚ի Տարօն եւ զոր յԱնձաւացիս, եւ զոր ՚ յԱրզն եւ զոր առ ամենայն ուրեք, որպէս ցուցանեն յիշատակարանքն որք յառաջ քան զմեզ հոգացան, զոր ինձ աւելորդ թուի երկրորդել: Ի այց յետ բազում յուզիցն եւ պատերազմացն եհաս տիրել նմա անձաւացեաց տէրութեանն զայս օրինակ:

Մուշեղ անձաւացեաց տէր հիւանդացեալ զյետին կեանն, ունելով որդի ստնդեայ. եւ Գերանիկն խորհէր տիրել աշխարհին: Լսե ձեռագրեալ Մուշեղայ զամբօցաւն Նորարերդ եւ շուրջ զսահմանն Գերանիկն հաւատալ. եւ զայլ եւան որդւոյ իւրում ժառանգեցուցանել: Լսե եղև ընդ մեռանելն Տեառնն անձաւացեաց, Նորին տիկինն Հեղինէ գրէ: առ Գուրգէն, եթէ հաճոյ թուիցին քեզ կնութեան, եւ կամիցիս քեզ ըզտիրելն անձաւացեաց. մի վեհերեալ յապաղելով զանդադկոտ լինիր, եւ վերջանար զփութալն. եւ հաճոյ թուեցաւ Գուրգինայ խորհուրդք տիկնոջն ՝ Հեղինէի: Լսե ելեալ զնաց եմուտ ՚ յամուրն Կանդուար: Լսե կատարեալ զոր ինչ ատորժեացն, տիրեաց անձաւացեաց մեծաւ զօրութեամբ:

Իսկ Գերանիկն գործ առնէր ՚ի գիւտս հնարիմացութեան: Լսե տարուբերէր յանձն իւր գտանել զերս իրացն. որով կարիցէ հանել զամուրսն ՚ի Գուրգինայ եւ տիրել աշխարհին, եւ ՚ի բազում յուզիցն եւ ՚ի ինդրոցն եւ զօրաժողովն լինելոյ, եւ պատերազմ ՝ ընդդէմ վառելոյ, եւ զձեւ ամրական մաքառմանցն յարդարելոյ, եւ բռնալիր ուժեղագոյն մեքենային բախմանց քարաձգութեանցն, զոր եւ ընդունայն աշխատութեամբ վարանեալ ՝ անստնանելի մնալով ամրոցին, զառնայ յիւր իշխանութիւնն: Ի այց զերկրորդ մասն

1 Այլ օրինակ. յարզն: 2 Տիկինն Նորին Հեղինէ: 3 Հեղինէայ: 4 Ի յամրոցն կանդուար: 5 Ընդ դէմ վառել: 6 Անստանալի մնալով:

անձաւացեաց հանդերձ՝ Նորաբերդ ամրոցաւն Գերանկին նուաճեալ ընդ իւր գործակալօք , եւ Չարդաստան դաւառ զբուն բաժին տուեալ ցԳուրգէն , եւ նորա զիւր գործակալս թողեալ անդր , եւ զի ստեալ Գերանկին Գուրգենայ եհան անտի զգործակալսն , նոյն գունակ Գուրգէն հնարաւորեալ , առնու զամբոցն եւ հանէ զնորա գործակալսն , եւ միապետէ զտիրութիւնն անձաւացեաց , եւ խաղաղացուցանէ զերկիրն , եւ բնակէ յանհոգս յապահոյցեալ Ի հինից շինէ եկեղեցիս , եւ կատարէ տօն նաւակատեաց խաղաղութեան :

Այս Զ ամէր գերութեանն հայոց . եւ ԶԶ նորուն թուականութեանս Ի 312 ամի հայոց թուականութեանս , եկն Աշոտ վասպուրական իշխան Ի գերութենէն :

Խոստացայ վերագոյնն գրել վասն Բուխայի մասնաւորաբար զվրիժուցն հատուցանել զպարտիս , այլ ոչ գրովանդակն :

Ի դառնալն Բուխայի յարքունիսն , եւ կայր զյօնսն պողտեալ վերացեալ ուսուցեալ լի ամբարտաւանութեամբ կոկողաբանէր Ի վերայ մեծամեծ գործոցն գործելոց , կարծէր իւրով զորութեամբ զօրանալ Ի վերայ կործանմանն հայոց , եւ մոռացօնս եղեալ հատուցումն մեղաց մերոց Ի ձեռանէ Տեառն . որպէս Իսրայէլին Ի հնումն առ Սեղեկեաւ զՆաբուքոզոնոսորայն : Այնն Սահակայ որդւոյ Իսմայէլի , զորոյ զհանգամանսն ցուցաք զմեռանէն Սահակայ , եւ զկնոջն հրապարակագոյժ լինել , վասն որոյ պատճառանաց ըսպանանի այրն նորա . զորոյ ցուցականութիւն պատմեալ գլխաւորին տաճկաց Զափրի Իսկ նա ըստ սոխրակի ցանկասէր պղծալից անյագութեանն , իրօխտացեալ մրմռեալ յանձն դադանեղէն թունիք առաւելեալ բորբոքեալ տապախառն բոցով հեղուլ զմահածին

Թոյնն ՚ի վերայ Բուխայի . եւ յայտնի ոչ վայելչանայր
կատարել զոր կամէրն : Ս՚ի՛ վասն յաղթող մեծանուն
զործոյն , նախատ անձին համարելով : Լըկրորդ՝ վասն
վաշտիցն զորու թեանն Լ՚պա յղէ զնա ՚ի Խորասան, եւ
նմա հաւատաց զվերակացութիւն աշխարհին, եւ ինքն
Ջափր զործ առնէր առ սակաւ սակաւ մեկնել ՚ի նը-
մանէ զզորսն դիմօք յաշխարհս աշխարհս ասպատակ
սփռելոյ :

Լ՚ւ նոյն ժամայն հրաման հասեալ յափիուսոփս յո-
մանս ՚ի դաղտնիս զրաւ առնել կենացն նորա . եւ իսկ
եւ իսկ հրամայեալքն զկատարումն առնուին :

Վասն դառնալոյ Աշոտոյ իշխանին ՚ի գերութենէն, (եւ վահանայ
արծրունոյ :

Ի՛նդ այն ժամանակս ասպտամբեալ ՚ի պետութե-
նէն տաճկաց քաղաքացիքն, որում Վզուինն ասնն իսկ
առաջնորդին տաճկաց զոր գումարեալ այրուծի կազ-
մեալ յընտրելոց զորաց ասորեստանի եւ արաբացոց .
ընդ որս էր եւ քաջն մեր Աշոտ ասոյեանարձակ զօ-
րութեամբ : Լ՚ւ ելեալ զհետ արքունի զորուն, եւ զօ-
րագլուխ կացեալ էր Մուսէ որդի Բուխայի : Վորս
խոստացեալ էր առնել դառնալ Աշոտի յիւր բնիկ
տէրութիւնն . ժամ տուեալ ՚ի գլուխ հանել յոր չո-
գանն զզործ պատերազմին :

Իբրեւ հասին ուր հանդերձեալն էին . եւ երկոցունց
զորքն անհուն բազմութեամբ յանդիման եղեն մի-
մեանց . եւ ճակատ առ ճակատ զզործս պատերազմին
յարդարելին : Լ՚ւ քաջքն եւ հոյակապքն ելելելս
զմիմեամբք առնելին ասոյեանայարձակ խրոխտանօք :
Ի՛նդ անօր քաջն մեր Աշոտ զհիւանդութիւնն կեղծա-
ւորեալ ՚ի տեղեղջ օթոցին անկեալ զնէր . մինչ ակն

ունէին յառաջանալ 'ի գործ պատերազմին: Լւ ինքն զօրախարն Մուսէ ճեպէր շտապէր փութալ առ պատերազմն վառել, եւ նա եւս քան զեւս զկարծեցեալ հիւանդութեանն աճեցուցանէր զխստութիւն ցաւոցն ծանրանալն նմա:

Լւ մինչդեռ յայնմ մահիճսն կարծեալ հիւանդութեանն կեղծաւորէր. եւ ասոցեանարձակքն զմիմեամբք շուժափէին. եւ ահեղ որոտումն եւ ահեղ թնդիւնք եւ բախմունք խուռն յարձակելոյ իբրեւ յամպոյ ճայթիւնք կարկտաբերք հրձգութեանց կերպաձդէին: Լւ ուժեղացեալ զաշխին քաղաքային 'ի վերայ Մուսէի զօրուն մինչ ամին արկին զբուն բանակաւն ուր եւ Աշտարն մեր թուէր գոլ խօթացեալ. մտեալ վահան աղերսէր համողէր, մի կալ մնալ մինչ զքաջանունութիւնն ընդ վատասրտութիւն կարծել յոմանց խառնել, թէպէտ եւ անկարծ վարկանէր զկեղակարծն 'Այն ժամայն աճապարեալ աշտանակեալ 'ի նիւս 'նժող կրկն վարին, զէն զանձամբ արկեալ նիզակ 'ի ձեռն առեալ խրախոյս 'ի ձայն բարձր բարձեալ առ իւր ազատագունդ վաշտն, ասէ. հանպա քաջք հայոց, եւ յայսմ ծանկեցն զմեզ եւ զարիանալն մերս: Լւ յանդուզն ²գիմեցուածովն 'ի վեր քան զզարմանս այն ինչ 'ի բրթութել ական դարձուցին ³գիրոսական եւ զուազմն զաշխի քակեցին, եւ զյառաջագահ ասոցեանսն փայլակնահար արարեալ զիթաւալ կացուցին, եւ իբրեւ հողմ հոսեալ զփոշի ամարայնոյ, այնպէս արագապէս զպատերազմին զլիաւորեցին նահատակութիւն: Լւ ամենայն խորհուրդք Մուսէի առին զկատարումն 'ի վերայ թշնամեացն Բայց Մուսէ ⁴ոչ հաստատադոյնս վասն Աշտի զխստամանն բերելով յանձնառութիւն, արձակել զնա յիւր իշխանութիւնն, ⁵զայս խորհելով թէ զայսպիսի քաջ սյր եւ պատերազմող ոչ պատշաճ վար-

12ին եւ միւս արիւնակին . 'ի նիւսն շոգ երկվարին: 2Յօրինական . գիմեցուածովն: 3Այլ օրինակ . գիրոսական: 4Յօրինակին . ոչ հաստատադոյնս: 5Այլ օրի . զայս խորհեալ:

կանելի է ՚ի հեռաբնակ վայրս ՚ի դրանէ արքունի կացուցանել Ռայց Աշոտ Վերջնոտեալ հանդերձ Վահանաւ եկն եհաս խաղաղութեամբ եւ բերկրեալ սրտիւ բազմադէմ յերկիր իւր։ Եւ յաճախեցին բազմապատիկս վասն նորա գոհութիւնս Աստուծոյ։

Վասն Անձաւացեաց յուզմանցն Աշոտի եւ գարձեալ շխաղաղանալոյ։

Վաս յետ այսր զեկուցաւ նմա վասն Գուրգինի տիրելն անձաւացեաց, եւ Աշոտ զօրու ծանու եկն եմուտ յերկիրն անձաւացեաց։ ՅՌանակեցաւ ՚ի Բլրակին զեաւղջն անձաւացեաց, յղէ առ Գուրգէն ըզՎահան արծրունի, եւ զվանաց երէցն Թեոդորոս ըզգլխաւորն շոգեաց վանից. սակ. ես եկի խաղաղութեամբ յարքունուստ հրամանէ, եւ ոչ նման քեզ զպատամբութիւն ՚ի գործ արկեալ. արդ Թողացոյ զերկրորդ մասն անձաւացեաց որդւոյ իմ Գերանկիոյ, եւ այլ մի յաւելուր ընդ հակառակս ինչ ձեռն ՚ի գործ արկանել, ծապա թէ ոչ ՚ի կամս կամաց զայդ առնես, ահամայութիւն ՚ի վերայ հասեալ եւ զոր ունիսդ հարկաւորաբար առնէ քեզ զայդ եւս Թողուլ։

Եւ Գուրգէն հեղաբար արտաքոյ ամբարտաւանութեան առնէ նմա պատասխանիս Վսէ. ՚ի հայրենեացն արտաքս հանեալ էք ՚ի ժառանգութենէ, եւ մերժեալ ՚ի բաժնէ եղբայրական հասէ, զայս եւս բռնազբօսել ջանայք զոր Աստուած ժառանգեցոյց ինձ։ Սի թէ դո՞ւ միայն բնակելոց ես յերկրի Տեսցէ Տէր եւ դատ արասցէ եւ հանցէ իրաւունս ինձ. որպէս սովոր է արդար դատաւորն։

Եւ ինքն զԳրիգոր եղբօրորդի իւր հանդերձ ընտրելովք ոմամբք զօրաւորօք վառեալ ՚ի զէն եւ յաս-

33 օրինակին. վերջումեալ։ 2ԱՂ օրինակ. խաղաղանալ։ 35 նակեցաւ. առ բլրակին։ 43 օրինակին. անձաւ. ակաց։ 5ԱՂ օրի. ապա թէ ՚ի կամս կամաց։

պագէն արք Մ, զոր զգացուցին Աշոտի. եւ նա արհա-
մարհնեալ յօշինչ համարեալ զղեկուցմանն. զամբարտա-
ւանս բարբառեալ. եւ յանկարծակի ՚ի մէջ գիշերին
Գրիգոր ակոյեանսարձակ դիմեալ շուրջանակի փակեցին
՚ի ներքս զբանակս, սրով եւ աղեղամբ վերս մահա-
բերս ՚ի վերայ եղեալ յոլովք անկան ՚ի զօրուէն. եւ
ինքն Աշոտ ճողոպրեալ միաձի ելեալ եհաս փախտ-
եայ մինչ յստանն ոչտունեաց, թողով զբուն բանակն
՚ի նմին տեղւոջ. եւ այլքն ցրուեցան յով եւ աճապար-
եաց որ. եւ ընդ այդն ընդ առաւօտն առին յաւարի
զբանակն հանդերձ ակսին. եւ զտունս գանձուցն զորս
առ ինքեանց:

Բայց իշխանն Գերենիկ անդխտացեալ զեղեալսն ՚ի
նմին աւուր եկն բազմաձեռն զօրու բանակեցաւ ՚ի
հարաւ կողմն բերդին, եւ իբրեւ զեկուցաւ նմա եղ-
եալքն՝ դարձաւ անդրէն գնաց յիւր ճանապարհ:

Եւ դարձեալ զումարեալ հեծեալս Բ զՍահակ
բաղրատունի զորդի իշխանաց իշխանի, եւ զՍմբատ,
եւ զՇապուհ, եւ զՄուշեղ մոկաց իշխեցողք, եւ
զԱրղնոյ զօրսն. եւ եկեալ կացին մօտ առ Կանգուար
բերդ, եւ պատերազմեալ զամիսս Բ, ոչ ինչ գործ ՚ի
դուխ եղեալ ըստ ակորժման, ապա համոզեալ Սահա-
կայ եւ Սմբատայ այլովքն եւս, բարձին ՚ի միջոյ զաղ-
մուկն, եւ սէր բարեկամութեան ՚ի մէջ երկոցունց
հաստատեալ գնացին յիւրաքանչիւր տեղիս. եւ Գուր-
գէն եւ Աշոտ առանձին միմեանց պատահեալ ետուն
ողջոյն միմեանց եւ ուխտեցին ուխտ խաղաղութեան
մինչեւ ցայսօր ժամանակի:

Վասն մարտման Աշոտ իշխանի ընդ Ռեթմանիկն, եւ տեղաթափս առ ներջ գափշտակեալն 'ի նոցանէ:

Բայց Աշոտ զնացեալ տալ պատերազմ ընդ ծովեզրեցիսն որք Ռեթմանիկ կոչին, որք ամրանային 'ի Մմիւկ անկասկածելի քարանձաւին, վասն զի բսա Պաղտմեայ եւ Աղէքսանդրի սահմանադրութեանն, կամ թէ մեր Արտաշէսի որդւոյ Սանատրկոյ, 'ի վասպուրական գաւառացն համար թուեալէ զաւառն այն զոր Ճ ամոյ յառաջ հանեալ էր 'բռնակալութեանն տաճկաց 'ի վասպուրական պետութենէ:

Իսկ ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ սպանեալ էր Ռեթմանկացն որ յամուրսն նստէին. զՌստոմ վարաժնունի, որ զտանուտերական պատիւն յայնժամ ունէր զվասպուրական աշխարհիս, եւ 'ի վերայ նոցա զօրաժողով եղեալ Աշոտ եւ որդի իւր Գերանիկն, առնել մարտ պատերազմի ընդ ամրոցին:

Բայց քանզի անպատերազմելի էր ամրոցն, միայն բաւականաւն ուժեղաց մի վատնիցի, առեալ իշխանին զՎարազ 'ի ձեռանէ տաճկացն, զի ինքեանս գրաւեալ ընդ հարկաւ ծառայեցուցանէին զպաշտօնեայս սրբոյ Խաչին. մանաւանդ զի եւ զգլխաւոր վանացն զհայրն որում Գրիգոր անուանէր, զնա կալեալ եղեալ 'ի խորափոր խաւարային բանտի Որում Յորոնել փրկածանել 'ի վտանգաւոր բանտէ: Լւ անտի դարձեալ դառնայր Աշոտ ընդ միւս եւս ամրականն 'ընդ ոստղերծ քարանձաւի, 'ի յարեւելից կուսէ լերինն Վարազայ, 'ի վերայ գեաւղջն Սոխպանից, հանդէպ եկեղեցւոյն սրբոյն Հովիտմեայ. զոր շինեալ էր սրբոյն Գրիգորի 'ի վերայ գեաւղջն Ահեւականից, 'ի կատարածի լուսաւորութեանն հայոց: Քանզի էր 'ի տեղին ծայն յառաջագոյն տեղի մեհենից Վահեաւահանիւ ԱՄԼ իբրեւ այն ինչ մերձ լինէր ամրոցն 'ի պաշարու-

1 ԱՄԼ օրինակ . բռնակալութիւնն : 2 Յինքեանս : 3 Յօրինակն . արոնէլ : 4 Ղնդ ոստղերծ : 5 ԱՄԼ օրինակ . այնմիկ յառաջագոյն տեղի մեհենաց :

մըն, Ամդայինն Յիսէ, որ Հելի որդին, որ զգորապետութիւնն հայոց ունէր, ճանաչէր ՚ի հրապոյրս Կանազաւեան պետոյն, եւ ութմանացն. ելեալ երազապէս եկն եհաս ՚ի վերայ Աշոտի, ԺԵ հազարաւ հեծելօք վառելովք. որոց թողեալ զգործ պատերազմի ամբոյն, դարձաւ զնաց աներկիւղ քաջասրտութեամբ ընդ դէմ նորա օժնդակ զօրու Գուրգինի, եւ զաշիկ արարեալ յայնկոյս քան զՎանտոսպ, ՚ի տեղւոջն արձանաշար քարակարկառ գողաձեւ միջոցի երկուց բլրակաց որ հայի յերիվարաց արկման դաշտն ՚ի վերայ շէջուոյ գեաւղջն, որ զօրացն գեղեցիկ առասպելքբաննն սպիանած վերայն սպանելոցն ՚ի մանկանցն Համիրամայ, եւ Ամիրայն Յիսէ ՚իսաղացեալ բազմաձեռն զօրուն յառաջ խաղայ ընդ Աքաղայու կատար ասացեալ բլուրն Իսկ Աշոտ մտրակեալ Կգորասպայզինեալ երիվարն սպառազէն կազմեալ ՚ի մարտ Կպատրաստել. շահատակելով գունակ ՚ի խաղս գնդակաց, զսակաւաւորութիւնն իւր հազարաւորս համարելով, քանզի ոչ ունէր աւելի քան զերկու հազարս հեծելոց:

Յայնժամ Վահան հայր Գաղկայ Ապուսուանայ, եւ ինքն Գաղիկ առնէին համոզել ՚ի մէջ նոցաւ Լուա չանսայն⁶ յերկուստ կողմանէ, Վահան հարեալ ՚ի գաղտնիս զգարչսպար երիվարին արար կաղանալ նրժոյգ ասպարակողին, յորում եւ ոմն հաւատարիմ Յիսէի Սէմ անուն, յառաջ խաղացեալ պատահէ իշխանին ընդ Վահանայ խորհրդակցեալ խորհել զխաղաղութիւն. եւ զմարտն զրգոտեալ ցածուցանել, եւ զվառեալ պատերազմն շիջուցանել, զոր ոչ անունկնդիր լեալ Աշոտ, վերջոտնեալ եկն բանակեցաւ Արտաշեսեան աւանին, եւ Յիսէ ՚ի Վան քաղաքի: Եւ յոյն ժամայն զընացին Գերանիկն եւ Գաղիկ մտին առաջի Յիսէի, ՚իսօսեցան բանս խաղաղութեան, ետուն պատանդս

⁴ Այլ օրինակ. մանազանեան: ⁵ Շէջուոյ գեղջն: ⁶ Յօրինակն. խաղացեալ: ⁷ Յօրինակն այսպէս. գուցէ կամի ասել, զիւր սպառազինեալ երիվարն: ⁸ Այլ օրի. պատրաստեալ: ⁹ Յետուստ: ¹⁰ Իսօսեցան բանս խաղաղականս:

յանձնատուութեամբ հարկացն արբուենի , եւ դարձուցին ընդ նոյն ճանապարհ ընդ որ եկեալ էր . ոչ թողացուցին նմա ելանել ընդ աշխարհն վասպուրական , եւ դարձեալ գնաց եհաս ՚ի Պարտաւ յաշխարհն Գարգաւրացւոց . եւ իշխանքն մեր ստացան ճոխազոյն հոյակապ անուռն ՚ի մէջ հայաստանեայց . եւ այլ ոչ եւս այնուհետեւ համարձակ յանձն առնոյր մտանել ընդ աշխարհս վասպուրական :

Արդ Աշոտի կեցեալ ամս ԺԹ , տեւեալ իշխանական ճոխութեանն ԺՉ ամ յառաջ քան զգերութիւնն հայոց . եւ Ե ամ ՚ի գերութեանն արարեալ , եւ Չ ամ կեցեալ յետ դերադարձն լինելոյ , եւ մրտեալ յաշխարհս համարձակ զբրիստոնէութեանն ունելով զկրօնաւորութիւն , եւ ՚ի զղջել յապաշաւ ՚ի վերայ ուրացութեանն զՔրիստոս լինելով : Իայց զհնչեալ աստանօր ինձ ասելի է , զի թէպէտ դառնալով դարձան յայտնապէս յերկրպագութիւնն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ , այլ զկանոնական սահմանադրութիւնն ոչ բերելով ուղղակի , ոչ միայն Աշոտ , այլ եւ ամենայն իշխանքն հայոց որք դերադարձքն եղեն զուրացութեանն ՚ի բաց գնելով զվատթարութիւն , սակայն կանոնական սահմանադրութեանն արտաքոյ մնացեալ , զայթ ՚ի գայթս զբրիստոնէութեանն վարս բերելով անառակութեամբք եւ արբեցութեամբ , շտառն անկողնօք եւ պղծութեամբք , աղտապղծ սարսափելի եւ գարշելի խառնակութեամբ արուսապղծութեամբք , ճորանցունէ զանցանէ զանասնական խառնակութեամբքն երիբոյլեան , եւ սողոմական լրբութեամբ , անամօթաբար այր զարամբք բորբոքեալ , զեզագէզ զհրացանն բերելով յերկնուստ զանզրաւ կիզումնն , անցուցեալ զանցուցեալ զսատակչական կործանմանն ջրհեղեղին : Օ ՚ի նոքա վասն ՚ի կանայսն մոլելոյ ընդ զըստերսն Այլենի խառնակելով ջրով կործանեցան : Իսկ

որք արուք ընդ արուս զխայտառակութիւն գործէին
 'ծծմախառն հրով բորբոքեցան, զյաւխտենական հրոյն
 զառհաւատչեայս յինքեանս կրելով: Լւ յերկրորդումն
 հանդերձեալ են վերստին մտանել 'ի տանջանս յաւի-
 տենականս, ուր որդն ոչ վախճանի, եւ հուրն ոչ շիջա-
 նի: Երբ եթէ սողոմայեցիքն որ հրով զվրիժուցն հա-
 տուցին փոխարէնս, եւ դարձեալ տանջելոց են, որք
 բովանդակ չարիւք անդր երթալոց են, որպիսի ակնկա-
 լութիւն տանջանաց զանց արասցէ զնորք. արդ տես
 մեզք քան զմեզս, եւ տանջանք քան զտանջանս:

Բայց Աշոտ, իբրեւ եհաս ժամ ելլիցն իւր յայխար-
 ձէս. յանհունս բերեալ զզեղջ եւ զապաշաւանս յոր-
 դահոսան արտասուօք զխոստովանողականն 'ի դիմի հար-
 եալ միջնորդութիւնն. յուսացեալ 'ի մարդասիրու-
 թիւնն Բրիստոսի. զմաքսաւորին՝ եւ զաւազակին ըզ-
 յետնորդան բարբառեալ, եւ զփրկական մարմին եւ
 արիւն Որդւոյն Աստուծոյ հայցեալ հաւատով, 'ի թո-
 դութիւն մեղաց՝ յուսացեալ 'ի քաղցրութիւնն Աս-
 տուծոյ: Օ որ եւ ես ոչ արհամարհելով այսանեմ
 զզղջմանն եւ զապաշաւանացն. զի որ կարդասցէ զա-
 նուն Տեառն կեցցէ: Բայց անյայտք են եթէ կատա-
 րելանան, զի հազիւ սպիքն գան, ըստ որումն սրբազանի
 տրամաբանութեան: Բայց 'ի տան Հօրն Բրիստոսի
 օթեւանք բազում են. թերեւս արտաքոյ տանջանացն
 կայցեն մնայցեն, թէպէտ եւ ոչ ընդ փեսային վայելն
 'ի հարսանիսն: Լւ այս արտաքոյ անյուսութեանն ելա-
 նելով հայեցեալ 'ի քաղցրութիւնն Աստուծոյ:

Լւ կատարեալ Աշոտ զկեանս իւր, մեռաւ 'ի վան-
 տոսպ գաւառի, ՅիԳ. թուականութեանն հայոց, յամ-
 սեանն հոռի, որ օր Զ էր ամսոյն, յաւուր հինգշա-
 բաթոջ. եւ տարեալ հանդուցանենն ընդ եղբարս իւր
 'ի վանս սուրբ Խաչին Աղբազ գաւառի:

1 Այլ օրինակ. ծծմախառն հրով բորբոքեցան, 2 զզղջմանն:

Իսկ Դերանիկն առաւելոյր եւ առատանայր օր ըստ օրէ առ շինութիւն եւ խաղաղութիւն աշխարհիս, շինել եւ տածել եւ խնամել զաշխարհս, եւ դադարումն լինէր յաւուրս սորա հինից եւ ասպատակաց ՚ի վերայ երկրիս. եւ քաջալայելապէս բարեձեւանայր կարգք սրբոյ եկեղեցւոյ Քրիստոսի. եւ երկիր իւր եւ կասկած ՚եւ ոչ ուստեք: Եւ ծնան նորա երիս որդիս, Սարգիս որ եւ Աշոտ, Յիջ Թուականութեանն հայոց: Խաչիկ որ եւ Գագիկ, ՅիԸ, եւ Գուրգէն. մանկունք կայտաօք եւ զեղապանծք եւ բարենշանք, եւ ամենեցուն ցանկալիք. ծնաւ եւ երկուս դստերս:

Ինդ այն Ժամանակս Տէր Զարարիայ հանդեաւ ՚ի Քրիստոս, կեցեալ ՚ի հայրապետութեանն հայոց ամս, ԺԸ, եւ յաջորդէ փոխանակ նորա Տէր Գէորգ:

Իայց որդին Շեխայ ՚ի մտանելն ՚ի Պարտաւ եթող անդ քաղաքապետ զմի ՚ի հաւատարմաց իւրոց Յամանիկ ոմնս. Նորա ՚ի բաց կացեալ ՚ի հնազանդութենէ իւրոյ պետականին հանդերձ քաղաքային գլխաւորքն. եւ Յիսէ տուեալ պատերազմ շընդ քաղաքին, զտարի մի Յհանդերձ ամենայն նախարարքն հայոց, անգամագիտ լինելով, դառնայ յասորիս, եւ այս եղև երկիցս անգամս Իսկ Յամանիկն ՚ի վերայ հայոց խորհէր ելանել կամելով, եւ տիրել հայոց, զորոյ ձախողակի իմացմունս ծանուցեալ իշխանացն հայոց միով հաւանութեամբ գրեն յարբունիս, եւ խնդրեն զԱհմաթ որդի չալթի. զի Յամանիկն Թուղթա եւ դեսպանս մի զմիոյ կնի առնելով առ իշխանս աշխարհիս, զինքն յառաջանալ ՚ի վերակացութիւն հայոց. քող արկեալ զդաւաճանող կեղծաւորութիւնն, զբարձումն բոլոր իշխանացն հայոց. մանաւանդ զնախագահանստեալն զԱշոտ իշխա-

Ի Ա.Մ. օրինակ. եւ ոչ ուստեք: Չընդ քաղաքային: Յհանդերձ նախարարքն:

նաց իշխան: Բայց խնդրոյն հայոց զկատարումն առեալ յառաջնորդէն տաճկաց, յղէ ՚ի հայս զառաջասացեալ զԱհմատ օրդի Հալթիս Լա եղեւ ՚ի մտանելն նորա ՚ի Գատուան աւանն, զոր իւրեանց սեփհական համարէին ժառանգութիւն. ելեալ իշխանքն հայոց յանձնիւր տեղեաց գնացին յանդիման լինել նմա: Դերանիկն, Տէր Գագիկ, եւ Տէր Գրիգոր, եւ միւս այլ Տէր Գրիգոր վասպուրական իշխան. Աշոտ կորպաղատ հայոց իշխան, Մուշէղ իշխանն մոկաց. Շապուհ եղբայր իշխանաց իշխանի. եւ Ապրառ կայսիկ ապահունեաց բռնաւորն, եւ այլք ոմանք:

Սորա ամենեքեան վառեալք սպառազէն պատրաստութեամբ, եւ բազմաձեռն առատալիր պատարագօր գնացին, զի առեալ տարցեն մուծցեն զնա ՚ի Գուին քաղաքն: Բայց Յամանիկն եւ Ահմատն եւ Ապրառն, եւ այլ եւս տաճկաց միաւորութեամբ գնոյն չարիս երկնէին գային. եւ գրեն թուղթ առ Յամանիկն եթէ ՚ի մտանելն իմ ՚ի Գուին քաղաք, եւ զհարկս արբունի յիս գրաւել. եւ յանկասկած ՚առաւել զիշխանս հայոց, եւ եկեացն առ իս. դու դիմօք մարտի առ իս զօր գումարեա՛ս, եւ ել ընդ գէմ իմ ՚ի պատերազմ, եւ ՚ի միասին մխեցից զձեռս ՚ի սոսա, եւ բարձից զսոսա ՚ի պետութենէ հայոց:

Իսկ առաւելեալն իմաստութեամբ Աշոտ, ²ոչ յանհօգս կայր մնայր. այլ զգուշանալ հրամայէր ՚ի խելս կամրջաց, եւ յանապատս եւ ՚ի կիրճս ձորոց: Աստ լինէր յոմանց գրումն անյայտիցն, թէ այս ոմանք այս որակ երիւարօք յայս նիշ նիւս կեղթում, ՚ի մէջ բղեղի պահարանեալ նամակ տանին ընդ կողմն ապահունեաց. արդ զգուշացիր ճանապարհիւր, որ եւ ըստ ազդեցութեան զկատարումն առնոյր գործն: Լա կալեալ զգեսպանսն հանին զթուղթսն, եւ զարսն պահեցին ՚ի զգուշութեան, ոչինչ ումեք զգուշացուցանելով որ ինչ եղեւն:

Վաս ունելոյն Դերանկին զկորապաղատն իշխան Տարունոյ . եւ զԳաւիթ որ արքայն ճանաչէր իշխանացուցանելոյ :

Եւ եղև մինչ կային իշխանքն 'ի միաբանութեան առանց կարծեաց կասկածանաց 'ի հպատակութեան , ելևալ յարքունուստ հազարապետին որդւոյն Հալթի , եւ զմիաբանական սիրոյն շաղկապ 'ի միասին յօղեալ պնդեալ անքակ պահէին , բանսարկութեամբ հրապոյրս պղտորս քսութեան ամէին տանէին 'ի միօջէն առ միւսն , որպէս թէ զչարիս իրերաց առ հազարապետըն խորհել նիւթել յայտ ամէին , եւ զպատճառն ըզմիմեամբք արկանէին 'ի գաղտնիս քրթմնջելով : Եւ այլք մերձ կացեալ առ Դերանկին ամբաստան լեալ զՂչոտոյ կորապաղատ : որպէս թէ նախանձու լցեալ , եւ քսութեամբ 'վարէր 'ի մէջ հազարապետին , եւ թէ արկանել եւս ջանայր զնա յիշխանութենէ անտի նորա : Բայց չարեացն այսորիկ հաւատարմութիւն յայտ եղեալ հաստատեցաւ 'ի վերայ կայսկին Ապրատայ :

Եւ այն ինչ ընդ ջեռնունն արեգականն մինչ ագեւորեալքն մտանէին զառաջեաւ ամիրային , որպէս որոյ ինչ պատճառանօք հեծեալ յընտիր երիւարս հանդերձ մերձաւոր հարազատօք իւրովք , եւ ազատովք յընտրելոցն վասպուրականի , ելեալ մեկնեցաւ իբրեւ վտաւանս երկուս . եւ հեծելագունդ զօրացն կայսկին ելին զկնի նորա , զգացեալ զպատճառ ելիցն նորա 'ի բանակէն . որում ոչինչ գամագիտ կարացեալ լինել , դարձան ամօթալից կորակնեալք յանդէտս համարեալ զինչ գործեցինն :

Եւ այն ժամայն ելեալ զհետ Դերանկին կորապաղատըն 'ի նոյն աղագս 'ի բաց մերժել 'ի դիմաց հազարապետին՝ գիտելով զոր ինչ խորհեալն էր յաղագս նախարարացն հայոց եկելոյն առ նա , եւ մեկնեալ լինէին 'ի զօրացն անտի ասպարէզս Ե , եւ զմտաւ ամ-

13 Մ որինակ վարէր հազարապետին : 23 աղագս եկելոյն առ նախարարացն հայոց :

եալ զքսութիւնն զոր զեկուցին զԱշոտոյ կորապաղա-
տէ առ Գերանիկն . եթէ ստութեամբ եւ եթէ ճշմար-
տութեամբ՝ մեզ չէ յայտ : Բայց հրաման ետ Գերա-
նիկն Գրիգորի հարազատի իւրոյ ՚ի նոյն տանէ արծ-
րունոյ , եւ կալաւ զնա եւ եղ ՚ի յամուրան Սեւան . եւ
հրամայեաց Հասանկան քեռորդւոյն իւրոյ , պահել զնա
յրնդարձակի . բայց յաւելեալ լինի պատճառ ունելոյն
զնա զայս օրինակ : Եթէ էր փեսայացուցեալ զԴաւիթ
զեղբայր կորապաղատին ՚ի քոյր իւր Մարիամ . վասն
նորին իրաց ասեն կալաւ զնա , եւ զնա հաճոյանայր
կացուցանել իշխան Տարունոյ , ²որ ասի հայոց իշխան ,
որ եւ եղեւ իսկ : Օ ՚ի հրամայեաց Գերանիկն ազա-
տագունդ զօրացն իւրոցն դառնալ զինի արքային տի-
րել բոլոր աշխարհին հանդերձ ամբոցօքն : Եւ գրել
Գերանիկն առ որդին Հալթի հաստատել զնա իշխան
իւրով հրամանաւ , որ կացեալ իշխան ՚ի վերայ տարու-
նոյ ամս Է , յաւելաւ առ հարս իւր , թողեալ զուակ
իւր Աշոտ անուն :

Բայց զաշխարհն Յիսէ որդին Շեխայ բռնագրօս-
եալ յինքն գրաւեաց եւ կացոյց ՚ի վերայ նոցա զիւր
գործավարս :

Եւ եղեւ յելանել նախարարացն հայոց յերեսաց
ամիրային , մնայ առ նմա միայն Մուշէղ մոկաց իշխե-
ցողն այր քաջայայտ եւ բարձրագահ . եւ ընդ նմա Գրի-
գոր որդի Վասակայ . եւ սա նմանապէս ոգեղուարձ ի-
մաստութեամբ առ լցեալ հոյակապ եւ անուանի ՚ի
մէջ հայկականացս , եւ ցանկալի լողացս եւ ուրախա-
րար տեսողաց . սա առաւելեաց յամենայն հոգածու-
թիւնս ՚ի գիւտս իմաստութեան ուսումնասիրութեան ,
եւ այն ամենայնի քսն զհարս եւ զհաւս իւր . եւ էին
՚ի կասկածի ՚ի մէջ բանակին ՚ի հազարապետէն , զի
յայտնի երեւեալ լինէր զոր խորհէրն վասն նոցա Ահ-

1 Այլ օրինակ . գերանիկն հարազատի իւրոյ Գրիգորի ՚ի տանէ արծրունոյ :
2 Որ է հայոց իշխան :

մատնու Որոց դիպող ժամ գտեալ արտաքս ելեալ 'ի բանակէն . զերծեալք իբրեւ զայժեամն 'ի հնարից որսորդաց , գնացին խաղաղութեամբ յիւրեանց տեղիս . եւ զնա թողին լքեալ ամօթալից :

Օ կնի այսորիկ յառաջ խաղացեալ Ահմաթ , եւ որ ընդ նմա կայսկազներկցն գունդք երթեալ մտանել 'ի քաղաքն Դուին . թերեւս կարասցէ 'ի կատարումն զորինչ խորհեցան հասուցանել զչարիան :

Եւ ելեալ իշխանաց իշխանն որ բարձրագոյն եւ հանձարեղագոյնն էր քան զընաւ հայաստանեայս , եւ զընդհանուր կացեալս 'ի ներքոյ երկնից , եկն առ նա մեծաշուք պատուադրութեամբ , եւ պարգևուս եւ պատիւս ոչ սակաւս նմա յառաջաբերեաց , այլ նա 'ի նոյն միտս չարխորհրդութեան յամառեալ պնդեալ կայր : Եւ ջանայր զպարիսպն պղնձի կործանել , զդաւազանն երկաթի խորտակել . զհովիւն մատնել 'ի կորուստ , եւ ըզհօտն յապականութիւն :

Ի այց իշխանաց իշխանն Աշոտ անհանդուրժելի մընայտլ խորհրդոց չարին 'ի գլուխ 'եղանել , յաւուր միում մինչ այնքան շքեղութիւն մեծարանօք յղիացեալ յօրացեալ կայր հազարապետն . ետ հրաման իշխանն առնն կորովի եզբօր իւրոյ Աբասոյ հայոց սպարապետի , վառել պնդակազմ պատրաստութեամբ , զօրու եւ զինու եւ զարդու ամենայն արդար հնարաւորութեամբ , որպէս օրէն է նահատակաց քաջ արանց , եւ երիվարաց պատրաստել 'ի նորա չար խորհրդոցն 'ի բաց վազել : Եւ 'ի ժամու մինչ ազեւորեալքն կամէին մտանել զառաջեաւ , եւ նա ակն ունէր մեծ իշխանին մտանել առ նա , յայնժամ շուրջ կացեալ զվրանաւն մեծ սպարապետին զկազմեալ զնդաւ վահանաւոր եւ նիզակաւոր ամրափակ պնդութեամբ , եւ մտեալ մատոց զթուղթն զոր էր գրեալ առ Յամանիկն , 'ի քաղաքն Պարտաւ Ահմաթայ նենդութեամբ : Եւ որա զեր-

կիր նկատեալ ոչ ունէր նայել ՚ի վեր, կայր կորակնեալ, ոչ ունել յոժ պնդութեանն, ՝ զօրհասն ՚ի վերայ իւր գուշակէր եկեալ հասեալ ՚Խուռն հարեալ սպարապետն զձեռանէ նորա, եւ հանեալ արտաքս 2. քաջալերելով լինել առանց երկիրի. եւ ելեալ նստաւ ՚ի ջորւոջն զոր պատրաստեալն ունէին անդէն առ դրան վրանին, եւ հանին արտաքոյ դաշիկ բանակին դարձուցեալ դառնալ ընդ նոյն ուստի եկն Կ. մեկնեալ զգորսն ՚ի նմանէ ընդ կողմն ասպհունեաց, մերկ ՚ի զինէ եւ յասպազինէ թողեալ, ոչ առնել այլ կողպուտ, 5. զնացին աղխիւ եւ երկվարօք իւրեանց: 4. Կսկ զԱճմաթ ընդ վասպուրական աշխարհն անցանել զնալ, ելեալ զհետ նորա Շապուհ որդի Աշոտի մինչ տանել 5. Հասուցանել զնա ՚ի մուտս ասորեստանեաց ճանապարհին:

Այլ կորուպաղատն Տարունոյ կայր յամբողջին Սեւան, որ ՚ի ձեռին Հասանայ որդւոյ 6. Վասակայ ամբարշտի, եւ ոչ ուրեք գտանէր հնար ելիցն ՚ի վտանգաւոր արգելանէն. թէպէտ եւ բազմաց հոգ յանձին կալեալ վասն առն պատուականի. մանաւանդ մեծ կաթողիկոսն հայոց Գէորգ պաղատանս առնէր առ Գերանիկն զի ընդարձակեցէ նմա ՚ի Կաղուժ անգամ թղթովք աղաչեալ զնա, ոչ առնոյր յանձն. ինքն իսկ փոյթ յանձին կալեալ, ել զնաց մեծաւ հոգաբարձութեամբ, լուծանել զնա ՚ի տառապանաց արգելանին. սակայն եւ այնպէս ոչ կարաց գտանել զելս իրացն վրտանդի առնն: Թողեալ այնուհետեւ ՚ի խնամս Արարչին, յանձն արարեալ 8. Նորհացն Ատուծոյ: Բանզի յոժ պատկառ կայր ՚ի պաշտօնատարութիւն հայրապետին իշխանն Տարունոյ, եւ նա սաստիկս հոգայր վասն նորա, թէպէտ ոչ օգտէր յիրին յայնմիկ: Ընտուհետեւ սկսաւ կորապաղատն արկանել բանս խարդա-

1 Այլ որինակ զօրհասն: 2. քաջալերելով զնա: 3. Գնացին ախիւ: 4. Կսկ զԱճմաթ ընդ անցանելն զնալ վասպուրական աշխարհն: 5. Հասուցանել ՚ի մուտս ասորեստանեաց: 6. Ամբարշտին Վասակայ: 7. Կաղուժ թղթովք աղաչեալ, ոչ առնոյր յանձն: 8. Նորհացն Բրիտտոսի:

խուժեան ՚ի մէջ Դերանկին եւ Հասանայ, որ էր որդի քեռն Դերանկին . որպէս թէ ոչ ուղիղ նայի ընդ նա Դերանկին: Այլ թէ եւ հանել ՚ի նմանէ զամրոցն, եւ զաշխարհն նկրտել, բազում անգամ ասէ եւ իմ բտուագեալ զայդ ՚ի հաւատարմաց խորհրդականացն նորա, արդ դու մի անփոյթ յանհոգս յաղագս այդք մը նայցես . անյապաղ հնարիցիս գտանել զխորհրդոցն նորա դատարկութիւն . Եւ քանզի յոյժ անկասկածելի էր ամրոցն, եւ գանձս ոչ սակաւս մթերեալ ՚ի նմա ՚ի բազում ամաց . եւ ինքն մանկագոյն տիովք ՚ի ժամանակի անձնիչխանուժեան ՚լեալ ամաց ԺԵ: Օ ՚ի մանկութիւն եւ անմտութիւն ընդունայնութիւնէ, որպէս գրէ Սողոմոն: Եւ ելեալ ՚ի հրապոյրս ցոփութեան ըստ խրատու առնն . յուսացեալ յամրոցն եւ ՚ի գանձսն, եւ ՚ի ցանկութիւն իշխանասիրութեան: Համբարձեալ զաչս զօր գումարել այրուծի կազմել, մեծամեծաց աշխարհատերանց պարգեւս տալ . ՚ի թիկունս Զեւ յօգնութիւն զամենեսեան կոչել, զի ըստ յանձնառութեան խրատու նորա նոյնպէս եւ գործեսցէ . եւ յայտ յանդիման ՚ի վերայ հասանել ոչ կարէր . գունդ կազմել, եւ ճակատ պատրաստել ընդդէմ՝ անվայելուչ էր . ապա հնարաւորեալ պատիր խարեութեամբ ՚ի կատարումն հասուցանել զխորհրդոյն զանհաստատ իմացմունսն, եւ գնաց եմուտ յամրոցն, եւ զհիւանդութեան կեղծաւորութիւն մերձ առ մահ կդառաջի:

Ճղէ առ իշխանն զի առանց եւ ոչ մի ինչ յապաղանաց, փութացեալ հասցես այսր: Եւ ելեալ գնաց զհետ կոչնականացն ՚ի գութ հարազատութեան, եւ ՚ի կարծիս սաստիկ հիւանդութեան, թէ մերձ ՚ի մահ անկեալ գնիցի, ըստ ստուգելոյ կոչնականացն: Եւ իբրեւ գիշերն տարածեցաւ, եւ խաւարն թանձրացաւ, եւ սկսան ամենեքին մտանել ՚ի քուն յանձնիւր օժանոցն,

յանկարծակի փայլուն սուսերաց , եւ մոմեղինաց վառելոյ , եւ գունդք խորհրդականացն եւ Հասան ընդ նոսա . եւ բախեցին արտաքոյ զգուռնն ուր մտեալ էր իշխանն , եւ կալեալ զնա հանին 'ի բարձրագոյն տեղիս ամրոցին , եւ եղին 'ի բանտի 'ի ներքսագոյն սենեկացն , եւ կորապաղատին ընդարձակեաց ելանել , զի երթիցէ ուր եւ կարացէ հասանել ըստ յաջողելոյ իրինս : Յայնժամ իսկ եւ իսկ փութացեալ եհաս գուժկանն առ հոյակապն իշխանաց իշխան զեկուցանելով նմա որ ինչ գործեցաւնս ՚Աւ զի էր պաշարեալ նորա յայնժամ զքաղաքն Մանազկերտ ապահունեաց աշխարհին , որ 'ի ձեռս Աբլբառայն էր , եւ անեալ հասուցեալ մերձ 'ի պաշարումն . եւ 'ի հասանել գուժկանացն եթող զնոսա տալով նոցա հրովարտակս 'ի խաղաղութիւնս ՚Աւ Գուրգէն . եւ Մուշէղ Բագրատունի , եւ ինքն փութացաւ հանդերձ կաթողիկոսին . եկն բանակեցաւ յամուրն մերձ ուր էր արդելեալ Դերանիկնս ՚Աւ իմաստուն եւ հանձարեղ խորհրդովք , քաղցր եւ կակուղ բանիւք ողորեալ զմանկագոյն Հասան , առաջի արկանելով նմա զարժանի ալեացն պատուականութիւն , եւ զիշխանական ճոխութեան զբարձրագահութիւն , եւ որ ինչ այդմ հետեւէր . միջնորդեալ հայրապետին երզմամբ ուխտի խաղաղութեան 'ի բաց լքանել անյիշելի մոռացմամբ զչարեացն գործելոց զվնասս , եւ ըստ խնդրելոյ աղերսանաց իշխանին , եւ մեծ Հայրապետին , զկատարումն առին ասացեալքն , եւ հանին զնա յարդելանէ բանտին , պատանդ թողեալ նմա զԳագիկ որդի Դերանիկն , եւ որդի Գրիգորի սրժբունոյ :

'Այն ժամայն մատուցեալ ոմանց առ Դերանիկն , ստուգագոյնս քեխին վասն Գագիկայ Ապու մբուանայ , խորհել ընդ կորապաղատին , զոր ինչ գործեաց Հասան զանօդուսն . բայց եթէ ստութեամբ եւ թէ ճշմարտութեամբ , մեզ չէ յայտ . եւ զոչն ստուգեալ եւ ոչ

գրել լաւ համարեցայ, Բայց ինքն Դերանիկն ստեաց երգման ուխտի խաղաղութեանն, զոր եղ ՚ի մէջ իւր եւ ՚ի մէջ Հասանայ, եւ կայեալ զնա եղ ՚ի բանտի, ՚ի Նկան բերդի. եւ զամբոց նորա եհան ՚ի նմանէ. եւ կացոյց զհաւատարիմս իւր պահել զնա. եւ զտուն նեւ զստացուածս հանեալ ՚ի նմանէ. եւ կացոյց ՚ի վերայ աշխարհին զիւր գործավարս:

Բայց Յամանիկն իբրեւ լուաւ ՚ի դարձուցանելն Աշոտի զԱհմաթ լի անարգանօք, եւ զխորհուրդն զոր խորհեալ էին ՚ի վերայ հայոց ցրել. զորհասն ՚ի վերայ իւր համարեցաւ տեսանել, եւ սկսաւ ոգորել եղջիւր ածել ՚ի վերայ Աշոտի, յայտնի եւ ոչ ՚ի ծածուկ. եւ նա ձեռնամուխ եղև զընդնովաւ հնազանդեալս ՚ի բաց կորզել քեցել ՚ի նմանէ շրջաբերական թղթովք. զիշխան վասպուրական զԴերանիկն, զԱպրաա կայսիկ զբռնաւորն ապահունեաց, նմանապէս եւ զայլսն զոր եւ կարաց հրապուրել, եւ ինքն Յամանիկն գրէր առ Աշոտ զԴերանիկէն լի ապիրատութեամբ խորհել վասն Աշոտի: Եւ արար մինչ ճեղքեաց խզեաց զմիաբաւ նութիւնն հայոց:

Բայց Դերանիկն խօսի ընդ Հասանայ, զխաղաղութիւն խոստանայ ասնել, զդարձ ամբոցին Աեւանի, եւ աշխարհին նորա, միայն ասէ զԳագիկ Ապումիուանն առ իս ամցես հնարաւորեալ վասն նորա, զի Գագիկ անցեալ ամբանայր ՚ի Ճախուկ բերդի, ՚ի կասկածի կալով ՚ի Դերանիկէն, ըստ զեկուցմանն զոր ինչ գործեաց Հասանն առ Դերանիկն: Իսկ Հասան ըստ յանձնառութեանն զնաց մեկնեցաւ ՚ի Դերանիկէն, եմուտ առ Գագիկ յամուրն, եւ զտրտունջն զԴերանիկէն հաւատարմացոյց առաջի Գագիկայ, որ զիւրաւ առ հաւատալն հաստատնագոյն երևէր. եւ ըստ օրինակի կեղծաւորական հիւանդութեանն զոր առ Դերանիկն հնարաւորեցաւ, զնոյն եւ առ Գագիկ գլխաւորեաց: Եւ եղև

1 Այլ օրինակ. եւ զստացուածս նորա: 2 ՚ի վերայ նորա աշխարհին:

իրբեւ ննջէր Գաղիկ յանհոգս յանկասկածս, հասեալ
Հասան ՚ի գիշերի սուսերամերկ վառեալ փոքր գըն-
դաւ, մոմեղինօք վառելովք, եւ կապեաց զնա կապա-
նօք երկաթի, եւ փութացաւ զալ առ նա Դերանիկն
Որոյ գնացեալ առնու յինքն զԳաղիկ, եւ յէ սպա-
ռազէն պատրաստութեամբ ՚ի Վանտոսպ առ տիկինն
վասպուրական, եւ պահել ՚ի զգուշութիւնս Լ, ւ յետ
սակաւ աւուրց ել գնաց Դերանիկն ՚ի Ճուաշ գաւառ
ձմերել յաւանինն Մառականս

Ըստանօք ոչ հեշտալիր թուին ինձ պատմութիւն
ճառիս շարագրութեանս ։ Յապուշ կրթին միտք իմ ըզ-
մտաւ անել զաղետիցն, խորհրդածել գրել յիշատա-
կարանս ։ Եքեալ լինին ընթացք ձեռացս առ կորովու-
թիւն գրաւորականիս Երկունք իրբեւ ճննդականի ՚ի
վերայ իմ հասեալ լինին, մատենաւորել ՚զայսր աղե-
տաբեր համբաւուց ցոյցս ։ Յաւ է ինձ ՚ի վերայ բեկ-
մանն որ ՚ի նախատորդէն խորտակեցայ ։ Վղպշաձիգ
արտօսը իրբեւ 2 յեռանդնոտ կատսայէ ՚ի վեր յորձա-
նախաղաց սահինս Տարակուսանք անյուսալի շուրջ զի-
նեւ պարագրին ՚ի վերայ եղելոցն ։ Լ, ւ ս առաւել քան
զանդնդականն յուղմանցն բռնալիր հողմոցն զծիրանե-
ղոյն ալիան, եւ զլեռնածեւ կուտական, եւ զիլիշապա-
ձայն գոչմուննն, եւ ս յաւէտ ահագնակի վրդովմամբ
զմրրիկ անձանց ՚ի մէջ եռաշարթ ընթացմանցն, ՚ի հո-
լովմանց խոհարանի իխանական սրտին ՚ի ներքս հար-
կաւորաբար բռնազբօսեալ ձգեն ։ յորունց կամ թէ
բնաւից կարօտանամ իմաստասիրաց գումարից ՚ի մի
վայր հասելոց, զողբերգականացն ճոխաբանել ճարտա-
սանութիւնս, վասն զի իմ ոչ բերեալ ոյժ առ այսբան
եկեալ հասեալ աղետիցս, զգամբանականն երգել երգս ։
Ըսր աղագաւ արտաքս վազեցի զմեծս զայս բան-
գիտութեան ընթանալ ասպարէզ, 2 զօրաւորաց մտա-
հարուստ 4 արանց կարօտացեալ, բաւականանալ իմօլ

անհնդեղ պատմողական հանդիսիւ , զկարգին յառաջ վարել զպահանջումն , թերեւս արդեօք գործակցօք յանդգնեցայց վարել առ ողբերգակս :

Լւեղեւ ՚ի գնալ Դերանկին ՚ի ձմերոցս վասպու-
րական իշխանացն ճանապարհ արարեալ ընդ ձորն Ըն-
ծայից , որոյ ելքն ընդ գաւառն շեր քաղաքիւ Լւե-
յարդելուլ զնա ազատագունդ վաշտիցն չանսայր .
քանզի լուեալէր նոցա եթէ շրջաբերական թղթով
դարան գործեալէր նմա Աշոտոյ իշխանաց իշխանի
Լ'սնն . թնոլ տեսցուք զելս այսր համբաւոց : Իսկ նա
առ չանաւորութիւն անխոնարհելի մնացեալ . եւ անց-
եալ օթադայեցեալ ՚ի դեօղն Փետոտակ , յանդիման
քաղաքին : Իսկ քաղաքապետն որում Ապրեբա կուէին ,
ձեռնտուութեամբ պարսկային զօրու սպասէր նմա ՚ի
չարիս ՚ի բազում աւուրց : Լւե զօր գումարեալ ել ընդ-
առաջ նորա : Լւե կոչնականքն ընդ այգն ընդ առաւօտն
փութացուցեալ ասնն , եկ տեսցուք զմիմեանս սիրով
խաղաղութեան , եւ յարդելուլ զնա ազատանւոյն չան-
սայ բնաւ ումեք : Լւե զի հուպ առ հուպ են խառն
աշխարհք երկոցունցն , եւ քաղաքն ՚ի հովտաձեւ դաշ-
տին նպատաւորէր խոշոջ վերագին , քաջասրտագոյնս
լինել : Զիցեաց զկոչնականն զպատահմանն տանելով առ
նա զպատասխանին , եւ լրտեսք քաղաքապետին փու-
թացեալ ասնն , ահա մեկնեալ ՚ի զօրացն զհետ որսոց
ինչ յանհօգս յանզգուշութեան գայ ընդ այս ինչ տե-
ղի , արդ փութա՛ պատահեաց նմա , զի մասնեաց զնա
Աստուած ՚ի ձեռս քո՛ Լորբա վազս առեալ ճեպով
խուռն յարձակմամբ սպառազինեալ այրուծիոց . եւ
Դերանկին ձեմս առեալ սիգաքայլ երիվարան եհաս
հանդէպ ճակատու զնդին վառեալ միայն եւ առան-
ձինն ՚ի յառուամէջ տեղեօջ . եւ ճեղքեալ զօրու թըշ-
նամեացն յայսկոյս եւ յայնկոյս , արարին մտանել նմա
ընդ մէջ զօրունս Լւե նոյն ժամայն շուրջ փակեալ
բազմութեան արդելին զնա իբրեւ յամուրս անձաւաց ,
զվարձ մահաբեր շուրջ ձգեալ ՚ի կործանումն քաջ նա-

հատակինն Տուեալ էր նշան քաղաքապետին, իբրև ըզ-
Յուդային ՚ի տէրունական համբոյրն, ասէ . յորժամ զայս
նիշ համբոյր մատուցեալ համբուրեցից զնա , դուք
զազոզոյ վէրս ՚ի զօրութիւն նիզակի հարձիք զնա :

Լււ նոյնժամայն սուսերամերկք խուռն նիզակօրն
՚ի վերայ յարձակեալ իբրև զգազանս արինարբուս
մարդախանձս սրախողխող արարեալ սպանին զնա , եւ
արարին խուար վասպուրական աշխարհիս , որ կեցեալ
իշխանին . եւ էր ամաց Խ , յորժամ մեռաւ : Յայնժամ
ողորմագին զաչն շրջըջեալ առ քաջ նիզակակիցսն
իւր , թէ ո՞վ որ արդեօք թերևս յօգնութիւն ինչ նմա
հասանիցեն , բայց քանզի Տէր մատնեաց զնա ՚ի ձեռս
նոցա . որպէս ասաց Դաւիթ . եւ եղև ահ Տեառն ՚ի
վերայ ամենեցուն , այր իւրաքանչիւր մազապուր զերձ-
եալ փախստեայ զնացեալ հասին յաշխարհն իւրեանց :
Բայց միայն զնահապետն ամատունեաց զԱպուսակր
ձերբակալ առին զնային ՚ի քաղաքն . բարձեալ եւ
զդին սպանելոյն տարան ընդ իւրեանս , ՚ի պարձանս
իւրեանց : Յիշեցեալ լինին աստանօր սողմօնեան բա-
նազործութիւնքն զկատարումն առեալ , զի ասէ , որ
աներկիւզն է անկանի յորոգայթս եւ ՚ի վիհս , եւ ՚ի
տեղիս 2ուր ոչ եղիցի այցելութիւն յաւիտենից : Լււ
առ վատացի քաջութեան աղագս զգէմ տանին բեր-
եալ ասէ , զվատ երկիւզ ապրեցուցանէ : Իսկ եթէ
վատացն արութիւն զերկիւզն համարելի է , որչափ եւս
առաւել քաջացն քաջութիւն ստացեալ երկիւզին
պատասպարել իւրեանց : Որպէս եւ Դաւիթ ասէ , պատ-
րաստեցայ եւ ոչ խռովեցայ : Լււ այլ ոմն յարտարին
խմաստնոց ասէ , ընդ ճաներկիւզ ՚ի ճանապարհ մի եր-
թալ : Լււ 4ճմարտադոյնք են Սողմօնեանքն , զի ասէ ,
վայ միումն յորժամ գլորիցէ , ո՞ յարուցանիցէ զնա :
Լււ եթէ լաւ են երկուք քան զմի , զի եթէ միովն

1 Լււ սրինակ , որ կեցեալ յիշխանին : 2 Որ ոչ եղիցի : 3 Ընդ աներկիւզի
՚ի ճանապարհ մի երթալցես : 4 Լււ Գմարտադոյնք Սողմօնեանքն , զի
ժառ միայն ՚ի ճանապարհի՛ զի եթէ գլորիցէ , ո՞ յարուցանիցէ զնա :

գլորիցի որ կանգնեցիս

Եւ խնդրեալ զդի նորա վաճառականաց պատեցին զնա ՚ի ձեռս եպիսկոպոսին Դաւթի նորուն գաւառի, եւ եղին ՚ի տապանի յեկեղեցւոջն որ ՚ի նմա, եւ յետ անցանելոյ աւուր, զնացեալ Աշոտ որդի Դերանկին, առեալ զդի նորա տարեալ ՚հանգուց առ հարս իւր յԱզբատ գաւառի ՚ի վանս սուրբ Խաչին:

Եւ ժողովեալ աշխարհն վասպուրական զամիսս Ժ, արարին կոծ մեծ ՚ի վերայ նորա:

Եկն այնուհետեւ Շապուհ որդի Թագաւորին Աշոտի, եւ ետ զիշխանութիւնն ՚ի ձեռս Աշոտի որդւոյ Դերանկին, փոխանակ չօր իւրոյ: Եւ զԳագիկ որ եւ Ապուճրուան, զնա ոստիկան կարգեաց ՚ի վերայ աշխարհին, տեղապահութեամբ արեւ, զի կարի մատաղ զօրեայք էին որդիք Դերանկին, Աշոտ էր Թ ամաց, յորժամ մեռաւ Դերանկին, Գագիկ էր Է ամաց, Գուրգէն Ե ամաց: Եւ Թեպէտ տածէր եւ խնամէր Գագիկ աշխարհիս, այլ ոչ ուրախ լինէին ՚ի նա ազատատերանցն գրոխք. եւ կացին ՚ի տարակուսի, այլ քանզի յոյժ առաւելեալ էր խնաստութեամբ Գագիկ. տեղի տայր բովանդակ գաւառապետաց զօրազինաց աշխարհիս, զնայր ընդ նոսա խնաստութեամբ խորագէտ հնարաւորութեամբ, ըստ անձնիւր գահու մեծարեալ պատուադրութեամբ հաճոյանալ արտօժէր նոցա:

Օ կնի այսորիկ եկն Աշոտ Թագաւորն հայոց միութարեւ զգուստր իւր եւ զԹոռունս, եւ եւս առատաձայր զհաստատութիւն իշխանութեանն Աշոտի, եւ զոստիկանութիւնն Ապուճրուանայ:

Ի այց Տիկինն Սոփի, շէկեցեալ յետ մահու Դերանկին զտարի մի եւ զամիսս Ը, յաւերաւ առ հարս իւր. եւ տարեալ հանգուցանեն ՚ի նոյն վանս սուրբ Խաչին:

Եւ յետ այսորիկ որդիք նորա Գագիկ, եւ Աշոտ, եւ Գուրգէն կանոնեցին զյիշատակութիւն նոցա ՚ի

տօնի սրբոյ Խաչին , եւ ետուն Ի սուրբ եկեղեցին
 Դ ազարակա , զվանքն Փշոյ , եւ զազարակն Ահալանք ,
 յանդիման եկեղեցւոյն որ Ի կղզին . եւ զքարն Մանա-
 կերտ , որ է հանդէպ հարաւոյ կուսէ , եւ զԲերկրի , եւ
 այլ բազում տեղիս , զոր աւանդեցին որդիք Թագաւո-
 րին յետ 'մահու հօր եւ մօր իւրեանց Ի պէտս սուրբ
 Խաչին Աղթամարայ . եւ են հրամանք 2 ոտցա իբրեւ
 զվէմ հաստատուն . եւ եթէ որ խախտել ջանայ , Ի հը-
 րամանէն Աստուծոյ Տոչ ժառանգէ նա զաթոռ իւր
 եւ զԹագաւորութիւնս Լա թէ հաստատել որ կա-
 մեցի , անսասանելի կացցէ նա յայսմ աշխարհիս . Ամէն :

Փոխանակ Աշոտի Թագաւորել Սմբատայ :

Ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ Աշոտ Թագաւորն
 հայոց փոխի յաշխարհէս Ի բարիոր ծերութեան , փափ-
 կացեալ եւ յղփացեալ խրախութեամբ , ձեռն նորա
 յամենեայն , եւ ամենեցուն ձեռք Ի նա . քաջափայել-
 շագոյնս զԹագաւորութեանն կատարելագործեալ ըզ-
 ժամանակն , Ե ամ յիշխանական ճոխութեան , Ի Ե
 ամ յիշխանաց իշխանական պետութեանն , Դ ամ Ի
 Թագակապ շքեղութեանն , եւ մեռաւ Յլթ Թուա-
 կանութեանն հայոց , եւ Ի , ԺԵ , ամի Հայրապետու-
 թեանն Գէորգեայ հայոց կաթողիկոսի Լա փոխանակ
 նորա Թագաւորէ Սմբատ որդի Աշոտի , այր քաջայայտ
 եւ հանձարեղագոյն լի եւ առոյգ յամենայն իրողու-
 թիւնս , որ ինչ ընդ երկնաւս համառօտաբար լրութիւն
 պատկանաբար պիտանան , հաճոյ Աստուծոյ եւ ընտիր
 մարդկանս :

Վորժանումն քաղաքին Դուռնի 'ի սաստիկ շարժմանն:

Ի սորա յերրորդ ամի թագաւորութեանն 'ի վերայ հայոց, սաստուածատուր բարկութեամբ անդնդաշարժ վրդովմամբք ներքնագոյն խորոցն պատահեալ միմեանց, սահանախաղաց դղրդմամբ, հիմնաշարժ տապալմամբ, ներքսագոյն երկրի, թուլացեալ պնդափակ աղիսեալ սանդարամետական սահմանին, բարկութեան հողմոց շնչեալ ընդ ջրոցն խաւարայնոց, 'ի կոխակս անդնդաքակս զթանձրայատակ երկրի զկարծր եւ զճանրալիք անկշիռ անբաւութիւնն տատանեալ, մինչ յերեսս երկրի 'ի վեր մղեալ հանդէպ քաղաքին Արտաշատու, որ Բլուրն նորուն ասի, յորում շահաստանն Դուրն, մարդախիտ պարսպաւոր պատնիշօք պատուարեալ, եւ տուրեւառիկ վաճառականութեամբ, եւ ազգի ազգի պղծութեամբ յափրացեալ յղփացեալ, Օնա 'ի հիմանց տապալեալ. բերանբաց դժոխաբար լայնեալ զբերան իւր, յոգունց քան թէ սակաւուց արար վիժեւ յանդուռնդս, որոց ոմանք եւ տունք նոցա դերեզմանք նոցին եղեն: Դուռնակ Վորխային բանակին յանդնդաքակ տունն զբնակութիւնն արարին, անխայեալ 'ի նինուէականն ստրջացեալ նախ անդ ոչ անխայեալ առ քարեղէն սիրտ քաղաքացւոյն Դուռնայ: Աս եւ տեղիք սրբութեանց տունք աղօթիցն զշարժմանն կիրս կրեալ պատառմամբ որմաշարժ լինելով. որպէս յայնժամ 'ի մահուն Ողխայ արբայի, յաւուրս Եսայեայ մարգարէի. 'ի ձայնէ սրովրէից շարժեալ տաճարին Տեառն, մինչ բարձրանալ դրանդեացն: Որպէս եւ առ Զաքարիայիւ մարգարէիւ շարժեալ մինչ 'ի լեառն ձիթենեաց, եւ ասի լինել թիւ մարդկանն ապականելոց 'ի շարժմանէ ոգի առաւել քան Հ հազար: Այս շարժումն սաստկագոյն քան որ եղեւ յամս Զաքարիայի հայոց կաթողիկոսի, յետ է ամի գերութեանն հայոց:

Անդ հանդիպեալ լինէր եւ երանելի եպիսկոպոսն Գրիգոր ոչ առնեաց վսամ, ոչ կարաց Վուրայովքն զերծանել, իբրեւ յայն ժամ առ զթաւ ՚ի լեառն: Աւ նորայքն ոմանք ՚ի նմին շարժմանէ զերեզմանացան ՚ի նմին:

Բայց երանելի հայրապետն Տէր Գէորգ սաստկադոյն քան զաիւզերական շկործանմանն առ Նոյիւ բերելով զարտութեանն թախիծս, հանդերձ եպիսկոպոսին Գրիգորիւ, զարբահամեանն վաղնջուց աղաչանն ՚ի կործանմանն Սողովմայ, յառաջարեբեալ մարդասիրին Աստուծոյ. եւ թողեալ զանակելն ՚ի Դուինն, ելեալ բնակեցաւ ՚ի Նոր քաղաքին ՚ի մեծ եկեղեցւոջն որ յանուն սրբոյն Գրիգորի շինեալ էր երանելոյ Տեառն Ներսիսի երկրորդի հայոց կաթողիկոսի:

Յետ այսր յերկրորդ ամի, պաշարեն զՎարնային քաղաքն զօրքն յունաց. եւ դարձեալ անդրէն ՚ի կամս խրեանց թողեալ զնացին: Աւ ՚ի նմին ամի մեռաւ արքայն իշխան Տարունոյ, եւ բանազբօսեալ զաշխարհն Ահմաթ որդի Յիսէի Շխսայ յինքն նուածել. եւ սպանանի Գուրգէն իշխան որդի կորապաղատին նենդութեամբ ՚ի զօրագլխացն Ահմաթայ. այր քաջ եւ երեւելի, եւ քաջայայտ ՚ի մէջ հայաստանեայցս:

Բայց որդիքն Դերանիկին, Աշոտ եւ Գաղիկ եւ Գուրգէն, զբոս մարմնոյ աճմանն չափ առող եւ բարձրաբերձ ձգմամբ յառաջ Յոանէին, նա եւ զմտացն ոչ սակաւ հարստանալ յայտարարական բերմամբ առ հանճարեղութիւնն զուղընթաց բողբոջմամբ կատարելագործէին. եւ զուարճ եւ զուարթ խրախուժեամբ յուսակցէին առ տիրական նախախնամող հոգարարձութիւն շինութեան աշխարհիս. եւ զսուգ եւ զորրոտմութիւն զոր կրէին աշխարհս յաղագս մահուանն Դերանիկին՝ յուրախութիւն եւ խնդութիւն տրամադրէին. եւ առ եղբայրականն զհնազանդութեանն չափ

ցուցանելով, անկշիռ վայելութեամբ զմիմեանս լաւ համարելով քան զանձինս, հասարակ զձօխութիւն իշխանական գահընկալութեանն վարկանելով. միայն ըստ ամացն ծննդաբանութեան հաւատացին Աշոտի զիշխանականն տալ պատուադրութիւն, եւ անհակառակող գտեալ բարութ, բաժանեն զաշխարհս յերիս մասունս. տալով Աշոտի որպէս ասացաք յառաջագոյն, զգահն նախնական իշխանութեան, այլովք յորովագոյն միջոցօք աշխարհիս մինչեւ յամուրն Նախճաւանու:

Իսկ Գագիկ զկողմանս ոչտունեաց, այլովք մօտակացիք գաւառօք, եւ որքան իցէ հասումն ուժոյ, անգր եւս յաշխարհն մոկաց: Լւ Գուրգէն զկողմանս արեւելից, յեղից Աղբազոյ եւ որ շուրջ զնովաւ ամենայն Պարսկահայք մինչեւ ՚ի մուտս կորդաց, եւ ուր եւ ըստ այնմ իցէ հնար ածել զձեռամբ, եւ այսորիկ այսպէս:

Իսկ Ապու մրուանայ ՚ի պատճառ ոստիկանութեան զմանկականն նոցա պատճառելով խաժութիւն հասակի, առ սակաւ սակաւ սկսաւ զամուրն յինքն գրաւել, զհետ իշխանական ցանկութեանն զերասանակ մտացն ձգեալ: Օ ամուրն Նկան ՚ի Թոռնաւան գաւառի. եւ զամուրն Պատոր ՚ի ձորն Ընձայից. զամուրն Սեւանի ՚ի փորն Լմբայ: Լւ այլ ամրաբնակ ազատորերոյն պարզեւս եւ պատիւս օր ըստ օրէ բաշխէր: Լւ ինքն յանցումնէլ ախորժելով վարեր ընդ նոսա: Օ որոյ իմացմանց հանդամանս իմացեալ ազատացն վասպուրականի, ոչ հաճոյանայր նոցա թեւակօխելն Գագիկայ, եւ զէլս իրայն ջանային գտանել, առանց խոտխակեր հանդարտութեան: Ոմանք զայս ինչ՝ ոմանք զայն ինչ տանէին ածէին խորհրդածութիւն: Բայց բազմաց այլ իմացմունքն յայտօրիկ առ վայր մի առին զկատարումն: Որդին Ապուսեճի Աւշին, որ զպարսկային հարստութիւնն հզօրապէս յաղթութեամբ ՚ի զլուխ եհան:

ձեռնամուխ ակտորժեաց լինել 'ի վերայ հայոց , զհարս-
տահարութիւնն բացաձգել , եւ զթուղթս առ մի մի
իշխանացն յղել յաճախէր . յոլովագոյն առ իշխանն
Աշոտ եւ առ եղբարս իւր , որք ծանուցեալ զբռնանալն
նորա 'ի վերայ պարսկական պետացն եւ զինչ կրե-
ցինն , զմտաւ ածեալ եւ զխառն ընդ աշխարհիս զդրակ-
ցութիւնն , եւ թէ գուցէ զպարսկայինն հասանիցէ մեզ
կրել . եւ աշխարհիս մեր ձեռն ետուն հաւանութեան
'ի նորայն կալ մնալ հպատակութեան :

Եւ ելեալ Աշոտ զհետ կոչնականաց Աւշին , գնաց
աներկիւղ համարձակութեամբ , Իսկ թագաւորն հայոց
Սմբատ անպատկան վարկաներով զերթալն Աշոտի առ
Աւշին , մի գուցէ արդեօք եւ այլք դրդուիցին իշխա-
նացն զնորայն հետեւել ուղեւորութիւն , եւ յարգե-
լուլն զԱշոտ , չանսաց ումեր . Կոյն ժամայն 'ի բար-
կութիւն ցասմամբ մեծաւ շարժեալ թագաւորն Սմ-
բատ , զրէ առ Գուրգէն անձաւացեաց տէր , եւ առ
Գաղիկ Ապումրուան , ասէ , բնութեամբ ճշմարտու-
թեամբ աշխարհդ վասպուրական ձեր լեալ էր ժա-
ռանդութիւն , եւ զձեզ արտօքս հանեալ թողեալ են
նախնեացն Աշոտի . Ըրդ ելէք 'ի վերայ աշխարհիդ
զօրացեալ զօրութեամբ , եւ ձեր լիցի երկիրդ 'ի ժա-
ռանդութիւն . Կրոյ հրամանն փութով զկատարումն
առնոյր , ըստ ցանկութեան իշխանասիրութեան նոցա .
եւ ելեալ 'ի վերայ աշխարհիս չյերկուս բաժինս հատին
զաշխարհս :

Եւ եկին տալ պատերազմ ընդ ամրոցին Վան քա-
ղաքի , եւ զի 'ի գնալ Աշոտի թողեալ էր անդ զտիկինն
վասպուրական Իսետայ , եւ զպատրաստութիւն պատե-
րազմողական մարտի ամրոցին հաւատացեալ էր Յիսէի
եղբօր թաղէոսի , որոց Շերեփայ որդիք անուանէին 'ի
յակեացի տոհմէ քաջամարտիկք , եւ հմուտք պատե-
րազմողական յարդարմանց , եւ ետուն պատերազմ անդ

1 Այլ որինակ . որոյ հրամանն զկատարումն առնոյր փութանակի :

զաւուրս Լ, եւ ոչ ինչ կարացին ստնանել . այլ զպարտութիւն քան զյաղթութիւն յինքեանս ձգէին ՚ի ձեռանէ Զիսէի, մինչ պակասել պատրաստութեանն բերդին, մանաւանդ ջրոյն սակաւաւորութիւն, որք յակամայ կամս լքին զմարտն, եւ ցածուցին զպատերազմն, եւ ետուն զամուրն ՚ի Գագիկ:

Լ, ւ մինչ այսպէս կայր աշխարհս յանկարգ խաղաղութեան, եհաս լուր գործոյն առ Աւշին, եւ առ իշխանն Աշոտ. եթէ վրդովեալ է երկիրն, եւ կան ՚ի տարակուսի, որք զամուրն քո ունին . արդ փութթա անյապաղ վճարել զբռնահարեալ գործ միաբանութեան նոցա քակտել: Որոյ ոչ զպատաղումն բերելով, գայ զօրութեան հասանէ ՚ի վերայ նոցա: Օ որոց տեղի տուեալ գնացին յամուրս իւրեանց, եւ զօրացն վասպուրականի դարձեալ զինի Աշոտի Բայց Գուրգէն խոկայր զմասն աշխարհին յինքն գրաւել, մանաւանդ զՍտանն ռըտունեաց, որ էր տեղի սպանման հօր իւրոյ. զինս արեան զնա համարելով: Բայց Ապումրուան պատճառելով Աշոտի, ասէ, վասն այնր ելի յաշխարհս, զի մի Գուրգէն բռնաբար յինքն կորզեալ ձգիցէ զամուրս աշխարհիս, եւ յինքն բռնաբար զզօրս քո յանդուցանիցէ: Ըրդ խօսեաց ընդ իս ՚ի խաղաղութիւն, զպատուակ կեղծաւորութեան ՚ի միջո երկոցունց ՚ի բաց պարուրեալ: Բայց քաղցրաբարոյ իշխանն Աշոտ, հեզն եւ ամենայն բարեօք յղփացեալն տեղի ետ ասացելոյն: Լ, ւ հասեալ ՚ի մի վայր գան հովիան Սուղան, ուր Գուրգէն բանակ արարեալ էր ՚ի Սարկինեանս տեղւոջ բաղմամբուն զօրութեան Գուրգէն ընդ Աշոտի յայտնապէս զոր խորհէրն: Լ, ւ առ չանսալ իշխանին անդէն, նոյն ժամայն ՚ի մարտ պատրաստին: Բայց Աշոտ թէպէտ եւ նուազագոյն զօրութեան լինելով, ոչ թիկն ամեալ վերջացաւ առ պատերազմն յառաջանալ: Յորոց միջի կացեալ Ապումրուան համոզեալ նոցա ցածոյց զձական

առ ճակատ վառեալ պատերազմն, եւ Գուրգէն դարձեալ գնաց յաշխարհն իւր յամուրն Վանդուար:

Եւ յետ սակաւ աւուրց վախճան առեալ կենաց նորա, ձիոյ խրոխտացելոյ զանձն ամբերթեալ ելոյժ ՚ի կենաց զքաջարանցն զմեծն տերանց զքաջ զօրավարն եւ զզօրագլուխն հայոց մեծաց:

Ի այց Ապումրուան երկնէր գայր զլիշտանտիրականն ծնանել զահակալութիւն ՚ի վերայ աշխարհիս: Եւ քանզի էին երեքին սոքա անքակ անխզելի առ միմեանս, զմիաբանական կապակցութիւն շաղկապեալ Աշոտի եւ Գագկայ, եւ Գուրգինայ, որդիք Դերանկին, յեցեալ յուսացեալ առ միմեանս, իբրեւ զքաղաք ամուր իբրեւ զպարիսպ պղնձի, ոչ կատարելանայր առ աւարտումն հասանել խորհրդոյն, եւ բազմածուփ ալեացն ներքսագոյն շտեմարանեալ ցանկասիրութեանն, անդուլ առնէր զնորայն իմացմունս, ապա նոքա մերկայեալ զկեալն կասկածանօք առ Ապումրուան, դան առ նա առանց ակնածութեան, 2 որոյ զխպօղ ժամ գտեալ ՚ի միասին կալով նոքա, կալեալ զնոսա տայ յամուրս աշխարհին, կապեալս կապանօք երկաթեօք: Օ Աշոտ տարեալ յանկասկածելին Նկան: Օ Գագիկ յամուրն Սեւան: Օ Գուրգէն ՚ի Ատորն բերդ: Եւ դարձեալ զՍեւան բերդ տայ ՚ի ձեռս Հասանայ 3 որդւոյ Վասակայ ամբարշտի, զնոյն տեսեալ ազատացն վասպուրականի, անտանելի մնալով առ դիպուածն զօրինչ գործեաց Ապումրուան, ելին զնացին առ Ատոմ որդի մեծին Գուրգինայ յամուրն Վանդուար գտանել զերս իրացն, 4 Յիսէ տրուձեաց տէր որդի Հոնաւարայ. Վարազշապուհ արեւլինկց տէր, Թադէոս ակէացի Շերեփայ որդի, եւ այլք ընդ նոսա: Սոքա ամենեքին աղխիւ եւ ընտանեօք իւրեանց թողին զտունս բնակութեան իւրեանց եւ զհայրենիս իւրեանց, ՚ի վերայ մը-

(Ա) Ա որինակ . անդոյլ: 2 Ա որինակն . որոյ: 3 Ա որինակ . որդւոյն Վասակայ: 4 Յիսէ տրուձեաց տէր:

տերմութեամբ հպատակութեան որդւոցն Դերանկին, լաւ համարեցան զկեանս պանդխտութեան յօտարութեան առնել, քան տեսանել կապեալս արգելեալս 'ի բանդի զորդիս իշխանին իւրեանց, զիշխան աշխարհիս որոց սրտի մտօք 'ի մանկութենէ զհարկ ծառայութեան հատուցեալ էին, ըստ օրինի վայելչութեան հրնազանդողաց եւ հնազանդելոց, ըստ յորդորման հեթանոսաց վարդապետին:

Անդանօր եկեալ Հապուհ եղբայր թագաւորին, եւ կացուցանէ զԳագիկ իշխան վասպուրական տէրութեանն. մանաւանդ զի փեսայացուցեալ էր Հապհոյ զԳագիկ 'ի դուստր իւր. բայց Ատոմ՝ յամբ առ փոյթն լինելով վասն թագաւորին ակնածութեան, Աւ ելեալ ազատացն վասպուրականի դէմ եղեալ տարադէմ զընացին՝² Ամգացւոց քաղաքն առ Ահմաթ որդի Յիսէի Շիխայ, որ մեծաւ ախորժանօք՝³ յանդուցանէ առ ինքն զնոսա իբրեւ արս պատուաւորս եւ քաջամարտիկս զօրաւոր զօրութեամբ, եւ մանաւանդ զի բազում անգամ զանունն յաղթութեան ստացեալ ունէին: Իսկ յառաջագոյն եւ նա գիտէր 'ի համբաւուց, եւ յօժարագոյնս եղև ընդունել զնոսա: Ար եւ զկողմանս Տարունոյ յինքն կորզեալ թիկնածէր բնաբանապէս ամիրայապետել ամենայն հայոց: ⁴ Օ ի եւ տուն հայոց անուանեալ առաջին ասէին զՏարուն: Աւ զայստիկ Ահմաթայ յինքն առեալ արկանէր 'ի կամս եւս յառաջանալ, զի եւ զնախարարս հայոց գրաւեցէ մեծապատիւ սիրով, 'ի ձեռն այնր հաստատագոյնս լինել 'ի կասկածաւոր պատգամացն զոր հանապազ յղէր առ նա Արմբատ թագաւորն հայոց:

¹ Այլ օրինակ համբ: ² Ամգացւոց: ³ Անդուցանէ: ⁴ Օ ի եւ տուն հայոց անուանեալ զնա ասէին առաջին զտարուն:

Վասն զօրածողոյն լինելոյ Սմբատայ թագաւորին հայոց 'ի վերայ Ահմատայ, ամգացւոյն վրաց եւ աղուանից, եւ բարբ հայոց իշխանօքն . եւ պարտութիւն Սմբատայ յԱհմատայ 'ի սահմանս աղձնեաց 'ի վերայ դետոյն թուխ կուէցեալ որ իջանէ 'ի ծովն Բզնունեաց:

Որպէս վերագոյնն յիշեցաք սահաւուք վասն Ահմատայ յինքն գրաւել զաշխարհն Տարունոյ, հանեալ 'ի հայոց պետութենէ: Վրէ բազում անգամ Սմբատ առ Ահմատ թողուլ անդրէն զաշխարհն, տալ 'ի ձեռս Աշոտի որդւոյ իշխանին Դաւթայ. եւ խոստանայր նմա զհազարապետութիւնն հայոց յարքունուստ հրամանէ հնազանդութեամբ հայոց . բայց Ահմատ ոչ խոնարհեալ ունին դնել ասացելոցն արհամարհեալ զառաքեցելովքն:

Յայնժամ թագաւորն դեսպանս արարեալ յամենայն սահմանս տէրութեանն հայոց . վրաց եւ աղուանից. եւ առ քաղաքացիսն եւ հազարապետս եւ դաւառահալս, եւ որք սիրողաբար առ նա զհնազանդութեանն հարկ հարկանէին: Աւ եկին հասին առ նա Ատրնէրսէհ իշխանն վրաց: Աւ որպէս ասեն եղեւ թիւ զօրուն գումարելոյ իբրեւ Ճ հազարաց. եւ զնացեալ ընդ եզր ծովուն Բզնունեաց, ընդ կողմն Ապահունեաց. 2 եւ բանակեցաւ յայն գետոյն որ իջանէ յԱղձնեաց խոխումացն, զորոյ իրազեկ եղեալ զալուստ նորա առ Ահմատ: Աւ նորա գումարեալ առ ինքն զզօրս իւրոյ նահանգին, եւ միջադետաց, եւ զգեթացիսն եւ եկն եհաս յանդիման նմա: Աւ խոյոյն անյապաղ յական քթթել սպառազինեալ այրուծի պնդակաղմ պատրաստութեամբ, ուղմ բոլորեալ զաշիկ զիմացուածով ըզմարտն գրգռեալ, ախոյանայարձակ լինելով քաջացն վասպուրականի, զորոց անուանքն վերագոյն անդ յիշեցաք, եւ փակեցին զբանակն, եւ դարձուցին զզօրագըլուխսն, եւ իբրեւ հողմ զպրակս եղեդան տատանեալ սասանեալ, խռովեցուցին զբազմութիւն զօրացն:

1 Այլ օրինակ. եւ եկն եհաս: 2 եւ բնակեցաւ:

Իսկ Թագաւորն իբրեւ զխոաց զընդխառնել ընդ միմեանս զօրացն , կամեցաւ մի թէ արդեօք կարացէ դադարեցուցանել զմարառումն ՚ի սաստ մատուցեալ գնդին իւրոյ պատերազմողացն , եւ ոչ կարաց զբորօքեալ Հնոց դէզադէզ կոխակացն սրախողխող սատակմանն ցածուցանել : Աոյն ժամայն դարձուցեալ զերասանակ երխխարին ՚ի պատերազմ յառաջանալ , եւ անդ բազում արիութիւն նահատակութեան ցուցեալ , սակայն ոչինչ օգուտ բերեալ : Այլ ելեալ արտաքս ՚ի ռազմէն դարձաւ փախստեայ ընդ ճանապարհն ' Էողցայ , եւ Ահմատայ ընդ մէջ փակեալ զղաչիկն յանխնայ հարուածովք հարին : Սանաւանդ զհետեւեակազօր զբոխան , եւ զգոռեահան որք ընդ նոսա . եւ որպէս ասնն աւելի քան զհինդ հազար լեալ թիւ սպանելոցն , եւ զտարի մի կացեալ մարմինք սպանելոցն անյօշնիլք ՚ի դազանաց եւ ՚ի թռչնոց . անկեալէր յայնժամ ՚ի պատերազմին Աշոտ հայկազնեայ Գեղարունեաց իշխան , որ Սուփանայ որդին ճանաչէր , եւ փիկինն սպարապետականն ՚ի Տարունոյ եկեալ , եւ նշանացի զղի նորա դտեալ տարաւ ՚ի Պորպ յիւր աւան , եւ եղ ՚ի գերեզմանի :

Չվասն մահուանն Ապու մրուանայ

Ի այց Ապու մրուան զԳաղիկ որդի Գերանկին պահէր ընդարձակի հանեալ ՚ի կապանաց բանտին , նորա խորհեալ հաստատնադոյնս վասն Ապու մրուանայ քաջասրտադոյնս լինել ՚ի սպանումն . եւ որք ՚ի տանէն Ամատունեաց , Շապուհ եւ Վահան եւ Սարայ եղբարք միմեանց . Ապուսակր վահունի , եւ այլ ընդ նոսա միաբանական խորհրդակցութեամբ ՚ի խորհրդածեալ ընդ

Այլ արեակ . հազցայ : Չվասն մահուանն Ապու մրուանայ ՚ի Գաղկայ : Շխորհրդակցեալ :

Գաղկայ առ ՚ի սպանումն Ապուստոլանայ, որով ասնի-
ցեն ելանել ՚ի կապանաց իշխանին Աշոտի եւ Գուրգի-
նի . եւ դարձուցանել զիշխանութիւնն անդրէն առ
իւրեանս , իսկ իբրեւ եկն Ապուստոլան զհետ փախս-
տելցն ՚ի Վանտոսս զկնի թագաւորին , եւ խորհուրդն
Գաղկայ հաստատնադոյնք զկատարումն առին :

Իբրեւ հեռացաւ թագաւորն զերկուց աւուրց ճա-
նապարհ , Ապուստոլան ելեալ ՚ի ձիրնթացիկ ասպա-
րէզն զգնայր , եւ ազատացն յետուստ կողմանէ սուր ՚ի
դորձ արկեալ սպանին զնա . եւ զգլուխ նորա հատեալ
առ բերդայինսն յղէին : Եւ հանեալ զԱշոտ եւ զԳուր-
գէն ՚ի կապանաց , տիրեցին զօրութեամբ մեծաւ իւր-
եանց բնիկ իշխանութեանն . եւ կէին յանհոգս յան-
կասկածս այնուհետեւ . եւ առեալ զմարմին նորա տիկ-
նոջն Սեղայի կնոջն Աշոտի , եւ եղ ՚ի գերեզմանի , ՚ի
տեղւոջն որում Չորոյ վանքն ասեն , ՚ի վերայ գեաղջն
Ահեւականից :

Եւ իբրեւ եհաս առ թագաւորն որ ինչ գործե-
ցան , ոչինչ գոյր տեղի սյլ պատասխանեոյ , բայց ասէ ,
արժանապէս այն գործ նոյն գործեցաւ :

Իբրեւ եհաս թագաւորն յաշխարհն իւր , ետ բերել
պարզեւս եւ պատիւս Աշոտի ըստ իշխանական յօրին-
ուածի , եւ զԳաղիկ ձգեալ ՚ի պատիւ զօրավարու-
թեան հայոց մեծաց , ըստ օրինի թագաւորացն յու-
նաց . տալ առաջի նորա նշանակս խաչադրօշս : Եւ
Գուրգինի նորին եղբօրն զպատիւ մարզպանութեան
դահակալութեան հաւատացեալ , ըստ կարգի բարձա-
բերձութեան թագաւորացն հայոց , մանաւանդ Մե-
ծին Տրդատայ թագաւորի :

Ի՞նչ որպէս կեզնաւորական սիրով նախէր շարիս Աւին ՚ի վերայ
հայոց եւ իշխանաց նոցա :

Բայց Աւին որդի Ապուստոլի , քանզի էր այր խը-
ռովասէր , ատեցող զխաղաղութիւն , անյագ առ ար-

բուժին արեան մարդկան . եւ զայն բարդաւաճանս ան-
ձին քաջ լաւ համարէր . զաւերումն աշխարհի քան
զշնութիւն կարեւոր համարէր , եւ ոգորել զքնաւ աշ-
խարհս անդու շրջաբերութեամբ , անհանգիստ մնա-
լով , եւ կեղծաւորական սիրով ընդ վասպուրական աշ-
խարհիս , եւ ընդ նոցուն պետացս , համարէր լինել կա-
տարելանալ առ սէր . եւ մի զկնի միոյ հետ ստիպէր ,
փութալ միոյ միոյ ՚ի նոցանէ յանդիման նմա հատու-
ցանել ծառայական սպասաւորութիւնս , զոր եւ արա-
րին իսկ . Աշոտ եւ Գագիկ եւ Գուրգէն , կամաւոր եւ
ակամայ զնորայն կատարելով հրամայեալս , եւ երթային
մի մի նոյնպէս եւ դառնային . իսկ ՚ի միում յաւուրս
անցեալ զնացեալ Գուրգէն , հանդիպի նմա ՚ի քաղա-
քին Պարտաւ , եւ արարեալ անդ յոլովագոյն աւուրս
իրբեւ տարոյ միոյ . բարխատեացն եւ չարասէրն Աւշին
նիւթէր գայր ՚ի վերայ Գուրգիկի ՚հասուցանել չարիս
մեծամեծս . արկանել զնա ՚ի կապանս եւ ՚ի տանջանս
մահաբերս . զամուրսն յինքն զբաւել , զաշխարհն տալ
՚ի ձեռս իւրոյ դործավարացն , ըստ պարսկայնոցն հա-
տուցմանց հատուցանել նոցա իբրեւ զեկուցաւ նմա
յոմանց զոր ինչ խորհի վասն նորա Աւշին , մանաւանդ
թէ նախախնամող եւ պահպանական աջն Քրիստոսի
հոլանաւորեալ առ սպրուստ հրածին կարկտաբեր հաս-
եալ կորստական դիպուածին , օգնութիւն հասեալ
Աստուծոյ , քաջասրտագոյնս զնա դործեաց . 2Եւ շու-
թափեալ զնա ՚ի ժանեաց գաղանին , ելեալ զնաց մեկ-
նեցաւ օգնութեամբ ՚ի վերայ հասեալ դիշերոյն , եւ
ընդ նմա Շապուհ՝ յամատունի տոհմէ , այն որ դոր-
ծակիցն եղեւ Գագիկայ առ սպանումն Ապումրուա-
նայ , զոր վերագոյնն յիշեցաք . եւ եկին մտին յաշխար-
հն իւրեանց , եւ խնդութեամբ մեծաւ լցեալ զաշ-
խարհս , որպէս զոր ՚ի մեռելոց եկեալ տեսանիցեն :

1 Այլ որինակ . հասուցանել նմա չարիս 2 Եւ շուտով թափեալ 3 Ի սպանու մեռս

Իսկ Աւշին դատարկացեալ ՚ի խորհրդոցն զոր խորհրեցաւն : Յաւել զայս օրինակ կատարել զկամս չարագոյնս , ելեալ խրոխտ եւ դառնաշունչ փոնկալով մամրութեալ յանձն իւր զազանեղէն զայրացմամբ , յարձակեալ յեղակարծում եկն եմուտ ՚ի քաղաքն Շամիրամայ ՚ի Վանտոսպ : Իսկ իշխանն Աշոտ եւ եղբարք իւր խոյս տուեալ զկողմամբքն փոքր Աղբաղոյ , մերձ առ յամուրսն Զղմար եւ Սրինգ : Եւ Աւշի հաւատացեալ զաշխարհս ծառայի ումեմն Սափի անունն ՚ի գերեելոցն յունաց ներքինի , թողեալ զհաւատսն որ ՚ի Քրիստոս , մոլիմանակ դեն ստացեալ , արիւնարբու ուսմամբ բնաւորեալ , եւ տարածեալ սփռեալ գործաւարս յամենայն երկիրս . բայց միայն յամուրսն ոչ կարացին լինել դամադիրս : Եւ այնպէս յանհոգս աներկիւզս հարկապահանջ գործակալօք վարէին : Գունդ մի հարուստ անցեալ մնացին ՚ի Համբոյրաղան աւանի Մարդաստան գաւառի . ուր եպիսկոպոսական աթոռ մարդպետակաւնին , յայնժամ փոխեալ գնէր ՚ի Նախճաւան քաղաքէ , անդ հասեալ քաջացն մերոց եղբարցն երեցունց , ազատագունդ սակաւածեան գրոխիւ ՚ի ձմեռնային ժամանակի , եւ ընդ լրթնատեսիլ լուսոյն վազս ՚ի վերայ եղեալ հանին ՚ընդ սուր յովոյս քան թէ սակաւս : Ի այց քանդի խոնջեալ երկաւրացն ՚ի յերկայնագոյն ընթացիցն . եւ վասն թանձրամած ²ձեանն կուտակմանց պակասեալ ուժոյ երկվարացն . եւ թշնամիքն հանդրստեամբ ելեալ ՚ի վերայ նոցա ՚ի լիճս աղեղանց եւ նիզակաց ձերբակալ արարեալ զօմանս , եւ զիւն մահու դատապարտեալ , զգլուխս նոցա հատեալ ՚ի փայտի բարձրացուցանէին ՚ի վերայ դրանդեաց պարսպին : Իսկ զձերբակալան յղեցին առ Աւշին ՚ի Վարտաւ , որք տուեալ ՚ի կապանս բանտի եւ դատապարտեցան ՚ի մահ , սրախողխող միջակտուր արարեալ . այսպէս եւ զամենայն ըմբռնեալն վտանգաւոր մահու տառապեցու-

1 Այլ օրինակ ՚ի սուր : 2 Ձեանց կուտակմանցն :

ցանկին ընդ մէջ կտրելով ահարկուս տեսողացն , զնոցայն վտանկան կացուցանելով : Բայց միայն զԱրշակ ոմն ՚ի տոհմէն վարաժնունեաց խնդրեալ դատերն Շապուհայ բաղրատունոյ . զոր առեալ յայնժամ Աւշինի կնուածեան յանօրէն ամուսնութիւն . զսա աղերսեալ փկիւնըն վասպուրական Սեդայ , կին Աշտօի եւ դուստր Ապուսրուանայ , զերծին զնա ՚ի սրոյն Աւշին :

Եթէ որդես Աստուածաստ բարկութեամբ սատակեցաւ Աւշին , եւ համօրէն զօրք իւր :

Բայց յո՞վ որ կամ օր աշխարհ զոր ոչ կործանեաց Աւշին պէս պէս ըկանօք հինի սպատակաւ , աւարառու յափշտակութեամբ , սպանմամբ սրոյ եւ սոխոյ . քանզի այնչափ թանձրացաւ յաճախութիւն սոխոյն , որ ոչ միայն անսուրբ կենդանիս ուտելին ըստ սրբութեան կարգի , այլ եւ զսարսափելի եւ զդժնդակ , որ զգազանայինն անցուցանէ զխայրենամտութիւնն , զմարմինս մեռելոց առանց խղճելոյ ուտելին , ՚ի գերեզմանացն հանեալ զհեա միոյ եւ երկուց ամաց թաղելոյ . եւ պատճառ այսոցիկ զի՛նչ . եթէ ոչ այն զոր Պօղոսն ասաց , եթէ վասն զի ոչ ընտրեցին ՚զԱստուած ունել ՚ի գիտութեան , մատնեաց զնոսա ՚ի միտս անարդութեան գործել զանարժանս : Օ որ եւ մարգարէն առ գերութեամբն բարելացւոց ասէ , կերիցեն հարբ զորդիս , եւ որդիք զհարս . որպէս եւ առ Ալեսպիանոսիւն եղև : Բայց քանզի յերկնուստ էր հասեալ վտանգն , եւ Աստուածաստ էր բարկութիւնն , եւ ոչ որ զօրեաց եւ եկաց ընդ դէմ նորա ելանել ՚ի պատերազմ , այլ որ եհարն նոյն եւ բժշկեաց , զի մինչ այսպէս կայր աշխարհս ՚ի տարակուսի , եւ ակնունելին զթութեանցն Աստուծոյ առատանալ , որպէս սոխոր է Աստուած ՚ի

բարկութեան զողորմութիւն յիշել . Յովսէփ անուն ՚ի յունաց ազգականութենէ ՚ի ծառայութիւն հասեալ Աւչնի , ներքինի՝ Թողեալ զՔրիստոսական պաշտօնն , մոլորութեանն՝ հաւատացեալ , այր գազանաբարոյ վայրենամիտ առատաձեռն առ սրբունն արեան մարդկան , այլ զօրաւոր զօրութեամբ ՚ի գործս պատերազմաց . ահարկու ազանց . կարողութիւն եւ ուժեղութիւն Աւչնի , ՚ի սորա ձեռս բաւականացեալ Այլ որ փոփոխէ զսիրտս իշխանաց նախախնամօղն Աստուած , քակեալ բաժանեաց ճեղքեաց զՅովսէփ ՚ի Աւչնէ , եւ Թողեալ զքաղաքն Պարտաւ , առնու զզօրս իւր եւրազապէս անցեալ գնացեալ ՚ի յաշխարհն ասորեստանի . զոր լուեալ ²Աւչնի ՚ի կոր կործանեցաւ . եւ փութացաւ գրեաց առ Սափի որ ՚ի Վանտոսպ նստեալ եւ ճօխանայր վասպուրական տէրութեամբն : Ար առանց յապաղանաց զփոյթն յառաջաբերեալ գնաց եհաս Աւչնի ՚ի Մարակայ քաղաքս : Եւ ըստ արժանի վրիժապարտութեանն լցեալ սուր Տեառն բարկութեամբ խաղաց ՚ի վերայ Աւչնի եւ բանակի նորա առ հասարակ , հրեշտակի Աստուծոյ հարեալ ՚ի հարուածս անբժշկականս ըստ օրինի Հերովդիայ ակտակրութեան , տորոմեալ խղիայթմամբ , չարալուկ ուռուցմամբ ըզտորումն առնոյր արիւնալից արիւնապարտ մարմինն գազանեղինին . եւ նախ յառաջ Սափին կարի յոյժ սիրեցեալն իւր , զսատակչական դեղն արբեալ , անբուժելի կեղով վառեալ յոսկր եւ ՚ի մարմին , եւ առաջի Աւչնի զբաւ առնոյր ՚ի կենացն . նոյնպէս եւ ամենայն զօրք եւ զօրագլուխք հանդերձ բազմակոյտ կարաւանին զկորստեան ընկալան զլճիո . նա եւ երամակ ձիոցն եւ իշոցն եւ ուղտուցն , նովին կեղով վառեալ սատակեցան , եւ ինքն Աւչին զտանջանացն ⁴փորձական կիրս կրեալ դառնազոյն քան զլեղի իժի ճաշակս ճաշակ-

1Օրինակքն . հաւատեալս 2Օրինակքն . լուաւս 3Այլ օրինակ . կարի յոյժ սիրեցեալն իւր , անբուժելի կեղով վառեալ յոսկր եւ ՚ի մարմինս 4Փոյք ձագոյն կիրս կրեալս

եալ զնաց զկորստական ճանապարհն , եւ դժօխք ՚ի ներքուստ դառնացան ՚ի պատահել նմա զանբաւութիւն չարեացն ընդ իւր տանելով :

Իսկ աշխարհս ողի առեալ բնակեցան խաղաղութեամբ իւրաքանչիւր ըստ չափոյ հասակի ՚ի մեծամեծաց մինչ ՚ի փոքունս , եւ դոհացեալ զգթութեանցն Աստուծոյ , եւ հիացմամբ առ նորայն հայելով թէ ո՞վ որ էր , եւ որպիսի , եւ որպէս կորեաւ , ասեն , զիսորդ դադարեաց պահանջողն , հանդեսաւ տաղնասպողն , եթէ որպէս իջին ՚ի դժօխս փառք նորա :

Գործեցաւ այս Յիսի թուականութեանս հայոց , յորում ամի եւ Տէր Գեորգ հայոց կաթողիկոս փոխեցաւ . եւ յաջորդեալ փոխանակ նորա կացեալ յաթոս սրբոյն Գրիգորի երանելին Մաշտոց եղեալ ՚ի կզզոյն Գեղաքունի լճէն , զՅօհաննու կարապետին զվարուցն բերել զօրինակ , եւ թէ ոչ այպանել ախորժէք զբանիւք իմովք , ոչ ընդհատ կամ պատարակելի թուիցի կոչել զնա նովմբ անուամբ . այլ մկրտչին հրամայի մի ըմպել զինի եւ օղի . սա ոչ միայն զինով ոչ զկծէր , այլ եւ ոչ ջրով զճարաւոյն պէտան կատարէր , սակաւապետութեամբ ընդովք թրջելովք , եւ խտտալայել բանջարովք առ քաղցն վայելելով : Այլ եւ ուսումնական բանգիտութեանն քաջահմտագոյն , անընչասիրութեամբն մեռելագոյն , առատաձեռնութեամբն կենդանագոյն . սա կեցեալ ամիսս ը կամ թէ թ յաթոս հայրապետականին , փոխի յաթոս առաքելական պատուադրութեանն ՚ի փրկչէն մերմէ խոստաբանեալն :

Իւ փոխանակ նորա ժառանգէ զաթոս հայրապետական երանելին Տէր Յօհաննէս . որ եւ սնեալ եւ ուսեալ առ ոսո սրբոյն Մաշտոցի , նորին հրահանդեալ կրթարանի ուսումնասիրութեանն վարժիւք ուղղացեալ , այր քաղցրաբարոյ եւ հեղահայեաց հասարակաբար , առ հասարակ զինքն վարկանելով . արտաքոյ ամ

բարտաւանական բարձրայօնութեանն կալով յայտի-
ճան հեղոցն դրուատեալ ՚ի փրկչէն մերմէ Յիսուսէ
Քրիստոսէ :

Վասն սքանչելեացն որ ցուցաւ Ռոստանն ոչտունեաց , յամս զորաւա-
բութեանն Գագկայ :

Յանձն առի պատմել ստուգապէս զսքանչելագործ
յայտնութեանն հրաշիցն որ ցուցաւ ՚ի զորաւարու-
թեանն Գագկայ : Կը ապաշաւանք ոչ սակաւք գիմե-
ցին 'հոլովեալ ՚ի վերայ իմ : Օ որ արդ այժմ համա-
ռօտաբար հատուցից զհարկ պարտեաց շարագրու-
թեանս :

Նշանն Քրիստոսեան քառածրագիծ փայտիւ ար-
ուեստագործեալ ճարտարապետի ումեմն հիւանեալ ,
եւ արծաթագործ եօթնփորձեան հրաբորբոք ճարտա-
րապետն ՚ի բովս հալոցացն զուտ եւ վճիտ արծաթ
ընտրելով արծաթեղինաւն զփայտեղէնն պատեալ ար-
տաքուստ , որդունակ քառութիւնն եւ այլ կահ սպա-
սու խորանին ՚ի Մոխիսէ օրինագրեալ ՚ի ձեռն ճար-
տարապետացն Եղիար եւ Բեսելիւ խորանայարդարք ,
նոր ոմն Նաբուզարդան կամ Չամրի յայտնեալ ՚ի
յաղանդոյն Նեստորի , երեքթշուառեան վատաշուէր ,
վատամիրհ զագահութեանն չարիս ախտացեալ . սարդ-
եալ եմուտ ընդ մուծ գիշերին յամրական պարսպեալ
բլուր , եւ անցեալ ՚ի սուրբ կոչարանին օթագացեալ .
մինչ քաղցրատենչ քունն ՚ի վերայ հասանէր , որ ըզ-
պահպանութիւն գիշերոյն պահէին , նորա ամբարձեալ
զպղծալից ձեռն ՚ի սրբութիւն սրբոյն , եւ առեալ ըզ-
սուրբ նշան խաչին Քրիստոսի , եւ ընդ պատուհանն
արտաքս ելեալ , որջացեալ ՚ի մուտս կոյս յափն ծովուն
՚ի փապար յարձանախիտ քարին , եւ մանրեալ զարծա-

Թեղէնն ընդ փայտեղինին , եւ խփոյն հարեալ զնա այսոյն պղծոյ , եւ ընդ զառ ՚ի վայր լերինն Թաւաղազլոր խաղաղացուցեալ հարուստ ձգմամբ մինչ ՚ի դաշտավայր տեղին ուր այդեստանքն : Իբրեւ ստուգեցաւ որ ինչ եղեալն էր , փութացան խնդրել ՚ի քաղաքին , եւ ՚ի կիրճս ճանապարհին յոր կողմ եւ աճապարեաց ոք , մինչ անցեալ գտին զհարեալն գիւի չարի , զի կայր գեռ կիսամեռ : Լւ առեալ զմանրեալ եւ զխորտակեալ ՚ի մասունս զխաչն , բերին առ զօրավարն , լուսցեալ զարիւն պղծոյն որ ՚ի վերայ խաչին շաղախեալ կայր ՚ի զլորմանէ այսահարին : Լւ հրամայեաց անել ոսկերիչ , եւ նորոգեալ նորացոյց զանցաղթ փայտ խաչին Քրիստոսի , մատուցեալ զբեկորան առ իւրաքանչիւր յօղս . պատեալ մաքուր արծաթով վայելչագոյն քան զառաջինն ՚ի պարծանս քրիստոնէից , եւ յամօթ եւ ՚ի նախատինս Թշնամեաց խաչին Քրիստոսի Իսկ Թշուառականն զսատակմանն ընկալաւ զվճիռ , եւ ՚ի հանդերձելումն զխաչահանուացն հատուցանել ըզպարտիս :

Իայց մի ինձ բասրանս գիցես զօրինականին առ աւետարանականս զնել համեմատութիւն , զոր եւ ոչ ես անգիտանամ զմեծն եւ զփոքրն , զօրինակն եւ զճշմարտութիւնն : Որպէս Պօղոս ուսուցանէ . արհամարհեալ ասէ ուրուք զօրէնս Մովսէսի մեռանէր , ՚ի բերանոյ Բ կամ Գ ՚վկայիւք : Բանի՞ սաստկագոյն պատժոց համարիմք զայն որ զորդին Աստուծոյ առ ոտն եհար , եւ որ ՚ի կարգին է :

Վասն ապստամբութեան տաճկացն որ Ապսիկէն կոչին , եւ իշխանին սիւնեաց ՚ի թագաւորին Սմբատայ , եւ դարձեալ Վերկեցունց հնազանդութիւն :

Ընդ այն ժամանակս զօրաժողով եղեւ թագաւորն հայոց Սմբատ ՚ի վերայ ապահունեաց աշխարհին : Օ ՚ի որդիքն Աբղահամանի որ Ապսիկէն անուանին , ապստամբեալ էին ՚ի պետութենէ թագաւորին տալ հարկս եւ զինուորել որպէս օրէն էր : Լւե գրէ թէ ամենայն իշխանք հայոց վրաց եւ աղուանից եկեալ էին ընդ զօրս հայոց ՚ի վերայ աշխարհին ապահունեաց , էր ընդ իշխանսն եւ մեծ իշխանն վասպուրական Աշոտ որդի Դերանկին , եւ ընդ նմա Գրիգոր իշխանն մոկաց , եւ զօրքն Անձաւացեաց : Վասն զի իշխանն մոկաց , եւ իշխանն անձաւացեաց նուաճեալ էին ընդ ձեռամբ վասպուրական իշխանութեանն . եւ անցեալ բանակեալ էին զօրքն հայոց ՚ի դաշտին Օջական ՚ի Մանաւազեան նահանգին :

Իսկ որ տիրէր աշխարհին Ապահունեաց Ապսիկն , զիւր զօրսն առ ինքն գումարեալ , եւ որ շուրջ զնովաւ քաղաքայինք , եւ ասպատակքն պարսից , որք ՚ի յունայն վերայ առնէին արշաւանս : Գրէ Ապսիկն առ թագաւորն ինդրել զխաղաղութիւն , եւ զոր միանգամ կամիցի եղիցի , յայտնիքն այսպէս , իսկ ծածուկքն որպէս յայտնեցանն : Լւե թագաւորն յանձն առնոյր զխաղաղութիւնն : Իսկ Ապսիկէն եւ որք ընդ նոսա եւ զօրքն պարսից զմարտն ՚ի դաղտնիս գրդօւէին , եւ երազապէս աճսպարեալ հասին հանդէպ զօրուն հայոց . մինչ նորա յանհոգս յապահովս բնակէին , նոքա զաազմն կազմեալ վառեցին զձակատն . եւ թագաւորն յանկասկածս լինելով փութացան ելին ՚ի բանակէն փախստեայ հարուստ ասպարիսօք :

Իսկ իշխանն Աշոտ եւ իշխանն մոկաց եւ զօրքն անձաւացեաց քաջազոյնս արիացան կացին յոտնկայի . եւ

1 Այլ օրինակ . երկոցունց : 2 Օրինակքն . ՚ի մանազաւեան :

վառեալ 'ի զէն եւ յասպազէն արձանացան իբրեւ զմի այր, եւ յանդուզն զխմացուածով խուռն յարձակմամբ հարեալ 'ի դիմի, ուր քաջքն այլազգեացն ճակատէին ընդ աջաթեւ կողմն, եւ պատառեցին զգունդն, եւ պարտեցին զախոյեանսն. եւ այն ինչ 'ի քթթեւ ականն զարձուցին 'զղաշիկն, եւ զհետ մտեալ փախստէիցն սուր 'ի գործ արկեալ՝ զիթաւալ կուտակս կուտակս արկանէին, եւ մնացեալքն փախստեամբ 'ի Մանազաւեանն անկանէին քաղաք. եւ գոյժն աւետարեր եհաս զկնի թագաւորին, եւ դարձան եկին պաշարել զքաղաքն: Իսկ որք էին արգելեալք 'ի քաղաքն, աղօթականս եւ պաղատանս առ մեծ իշխանն Աշոտ յղէին, զի համոզեացէ 'ի մէջ նոցա զխաղաղութիւն, զոր ոչ անփոյթ արարեալ լի բարեմտութեամբ յղփացեալն Աշոտ, խօսի ընդ թագաւորին զխաղաղութիւն, զոր ոչ անուենկնիր լեալ ընդունի զհայցելին, առնելով հարկս եւ պատանդս. եւ զբերդն Երիկաւ Հաղայրուտի, զոր հանեալ էր մանազաւեցոյն 'ի բերկրացոյն: Աոցա հանեալ էր 'ի գինուենի ազգէն 'ի զարմէ Մեթեժի գնունոյ, 'ի վասպուրական բաժնէ, նա եւ Բերկրի բաժին եղեալ էր վասպուրականի, եւ դարձուցանէ անդէն առ բերկրացիան, եւ ինքեանք դառնային մեծաւ յաղթութեամբ անպայման խնդութեամբ: Գործեցաւ այս ՅԾԱ թուականութեանս հայոց, եւ 'ի Գ ամի հայրապետութեանն Յօհաննու հայոց կաթողիկոսի:

Եւ եղև 'ի դալ միւսոյ տարոյն, Սմբատ իշխանն սիւնեաց 'ի բաց եկաց 'ի հնազանդութենէ թագաւորին հայոց. արգել առնելով հարկացն տալ թագաւորին, թեւակոխելով պարսից բռնաւորին հատուցանել զհարկս եւ զհասս, եւ ինքն ժողովեալ զզօրս իւր ժհազար արանց զօրաւորաց. եկն եմուտ յամուրսն Այոց ձորոյ: Այնժամ թագաւորն փութացուց զեսպանս մի զմիոյ կնի առ իշխանն Աշոտ, զի անյապաղ երազու-

Թեամբ հասցէ առ նաւ Լւս էր գրեալ 'ի միում թղթի անդ յիշեցուցանելով զոր ինչ գործեաց Աշոտ 'ի զօրան ապահունեաց զյաղթանակ պատերազմին եւ զհոյակապ անուն ստանալոյն . ասէ, եւ այս եւս գործ կամ խաղաղութեան կամ պատերազմօք եւ ելցեն 'ի գլուխ, միայն զյապաղանացն 'ի բաց լքցես զդեղերանս . եւ խոստանայր տալ նմա քաղաքս, գաւառս, դեօղս, եւ ադարակս Քանդի եւ զոստանն Նախճաւան տուեալ էր 'ի կալուած զյաղթութեանն մանազաւենին Չկայսկիւ Լւս ինքն թագաւորն ժողովեալ զօր հարուստ աւելի քան զհազարաց հնդից եւ քսանից: Լւս եկն անց յայնկոյս դետոյն Երասխայ, եւ բանակեցան 'ի տեղւոջն: Իսկ իշխանն վասպուրական, այն ինչ հուպ ընդ հուպ եկն 'ի ժամադրեալ տեղին . ընդ որ յոյժ ուրախացեալ թագաւորն, իբրեւ զերծեալ 'ի կասկած անացն, զոր ունէր յիշխանէն սիւնեաց: Լւս այգուն անցեալ ընդ դետրն Երասխ յայնկոյս 'ի դաշտն Շարուր, բանակին զգետովն: Լւս իշխանն Աշոտ գրէ առ իշխանն Սմբատ, անօգուտ զսպստամբութիւնն համարելով համոզեաց 'ի մէջ երկոցունց, եւ զխաւորեաց զխաղաղութիւն առ նոսա . մինչ զալ Սահակայ եղբօր իշխանին սիւնեաց, ընդ իւր բերելով զհարկսն Լւս դառնայ մեծաւ պարգեւօք, եւ անհամեմատ խնդութեամբ:

Վան մահուն Աշոտի վասպուրական իշխանին 'ի Նախճաւան քաղաքի:

Յայսմ վայրի ոչ մտադիւր ախորժակօք գրեմ ըզճառս պատմութեանս: Որ տրտմականքն, քան թէ ուրախականքն յառաջանան տիրել ինձ: Թախիժք անզրաւք, քան թէ խնդութեանցն աճեն բողբոջք: Երոսօր յորդառատ վտակաց ծաւալին յաչաց, քան թէ ծաղուն խողխողեն խխնջիւնք: Վլորումն, քան

1 Ա. Ղ. սրբնակ, 'ի բաց լքցես Չկայսկիւ:

Թէ կանգնուին յառաջատենս Ռեկուին սրտի , քան
Թէ քաջութիւն պնդութեան ՚ի ներքս դիմենս Լեանք
ցաւագինք , քան Թէ առողջութիւն ընդ դիմակ մահու
՝ յաջորդինս Լք աղագաւ , կամ վասն յոր պատճառա
նաց , զի ՚ի քաջէն Յիմ՝ եւ ՚ի մեծ իշխանէն , ՚ի քաջա
տոհմիկ եւ ՚ի բարեփառ գլխոյն իմմէ զըկեալ լինիմ :
Օ Աշոտ է ասեմ ՝ զնազելի եւ զբարձրագահ ճոխա
ցելոյ վսեմապետէ , յընդհանուր նախագահանստեալ
՚ի մէջ բոլոր հայաստանեայցս :

Վանզի ՚ի գնալ նորա զօրացուցանել զքեռին իւր
զԹագաւորն հայոց , իսկոյն յեւանն ըն նորա ՚ի տանէ
իւրմէ ՚ի Վան քաղաքէ , տիրէ ՚ի վերայ նորա ցաւք
հիւանդագինք կարապետք մահու , անմերձենալիք
ճարտարաց բժշկական ձեռնարկութեանն . եւ աղատու
րերոյն վասպուրականի աղերսեալ , մի երթալ զայն ճա
նապարհ , առաջի դնելով զախտակրելն , նորա ընտրեալ
զմահ ՚ի վերայ ՝ քեռոյն իւր , քան զկեանս կեղակարծ
ինչ խորհիլ զնմանէ : Լու ռեղացեալ ցաւոյն խտու
թեան որովայնացաւութեան , երթայ մտանէ ՚ի քա
ղաքն Նախճաւան , եւ տեւեալ անդ զաւուրս իս
փոխի յաշխարհէս , ամենեցուն պատկառելին , մանա
ւանդ Թէ ընդհանուր ցանկալին եւ սիրելին ճոխից եւ
անազգեաց , աղքատաց եւ փարթամաց , մեծամեծաց
եւ փոքունց : Սորա ամբ ձգեալ լինին յՅԻԵ Դթուա
կանէն հայոց . լեալ ամաց Իթ , փոխի յաշխարհէս յամ
սեանն արեգ , որ օր Դ էր ամսոյն . 8 յաւուր երկշա
բաթուոյ ՚ի յիններորդ ժամու աւուրն , եւ տիկինն Սե
ղայ առեալ զգի նորա տարեալ հանդուցանէ ՚ի յԱղ
բաղ ՚ի գեօղն Օսի , ՚ի վանս սուրբ Խաչին :

Յերկարագոյնս վասն սորա աճեցուցանել հարկա
ւորէր զողբերգականացն ճարտասանութիւնս : Բայց

1 Այլ օրինակ . յաջորդէն : 2 իմէ : 3 Ղնազելոյ եւ զբարձրագահ ճո
խացելոյ վսեմապետէ : 4 Ամերձեալի ճարտարաց ՚ի բժշկական ձեռնար
կութեանն : 5 Քեռոյն իւրոյ : 6 Մեծաց եւ փոքունց : 7 Թուականութե
նէն հայոց : 8 ի յաւուր երեքշաբաթուոյ :

քանզի ոչ բաւէ աղքատութեամբ խնոց խոհարանաց շար-
 ժումն՝ պատկանաբար առ ողբոցն վարել բանակար-
 դութիւն, թողի այժմ այլում զօրաւորի, կամ այլում
 ժամանակիս լ,ւ ինձ ՚ի վերայ տրտմականացն դէմ եղ-
 եալ առ կատարելագոյն եւ առ անզուգական անհա-
 մեմատ խնդութիւնն դեղերել. առ հոգեւորական ու-
 բախութիւնն ընթանալ՝ յետ մարմնականացն յաճա-
 խութեանցն Վրանցի թէպէտ եւ տարածամ լրմամբ
 ժամանակի չափաբերեալ կենացն Աշոտի. հաստատնա-
 գոյն եւ անխելպ շլուծման կենացս առ հոգեւորն եւ
 յաւիտենականն, եւ անվախճան կենացն առաւելու-
 թիւնն անցեալ գնացեալ ժամանեաց, յապաշաւանս
 ՚եւ ՚ի զիղջ առեկեալ ՚ի վերայ երիտասարդական դիւ-
 բահոս արագավէժ առ չարեացն միտեալ՝ խախութիւնն
 Օ ՚ի ՚ի հասանել ՚ի վերայ նորա ցաւոցն մահաբերաց,
 ոչ հոգացաւ զմանկականն իւր տարածամ ելնն յաշ-
 խարհէս, թողուլ լքանել զաշխարհս բազմագաւառս,
 դամուրս անկասկածելիս, մերժել հեռանալ ՚ի ճոխ եւ
 ՚ի նազելի եղբարցն պատուաւորաց. ՚ի պարոյ կացեալ
 ազատագունդ ազգի ազգի պերճութենէ. եւ որ այլ
 քաղցրագոյն վայելք ընդ երկնաւս ՚ի վերայ երկրի.
 պայծառ գեղ արեգական եւ լուսնի, հանդերձ աստե-
 զացն ճոխագործութեամբն ընդ տարբր երկնի յեղ-
 յեղով. ծովու եւ այլոց ցամաքայնոց, եւ ջրայնոցն բա-
 բնփառ հողովմանցն հրճուանաց, եւ որ ինչ ընդ այլք
 ընդ դժբք պատկանին յարմարաբար տնտեսութիւնք
 առ սկզբնատիպն պատկերակերպութիւնն Օ այսոցիկ
 եւ որ առաւելն քան զսոյն իրողութեանց ցոյցք մո-
 ռացմամբ սուղեալ, առ երկնաւորն եւ առ երկնից
 թագաւորն թեւակոխեալ, վասն հանդերձելոցն հո-
 գացեալ, առ կղերս եկեղեցւոյ սրբոյ խոնարհեալ կոչ-
 եաց ՚զերիցունն նորոյ կտակիս, զեպիսկոպոսս եւ ըզ-

Այլ որինակ. յետ մարմնականացն տրտմականացն շլուծման կենացս
 ՚եւ ՚ի զիղջ առ եկեալ, խախութիւնն ՚ ջրիցունս

քահանայս , առաջի արկեալ զհաւատոցն կատարելաբանութիւն , զմկրտութեանն լուսաւորութիւն , զառեկելոցն յապաշխարութիւն զյոյսն յետ վախճանին , զմարդասիրեն Քրիստոսի . զառհաւատչեայսն առաջաբերելով 'ի փոքր ժամանակի զմեծամեծսն կշռեալ , զպօռնիկն , զմարսաւորն , զաւազակն , եւ որք այսպիսիք . եւ առաջի արկեալ զհառաչանսն , զարտասունսն , զխոստովանութիւնն , զողորմագին պաղատանսն , մինչ 'ի մահ զտրտմենն . զկենաց դեղն հայցել , զմարմինն եւ զարիւնն Որդւոյն Աստուծոյ 'ի թողութիւն մեղաց : Օ վայն եւ զեղուկն անյարմար 'հառաչմամբ , մեծակական ողբովք առ Քրիստոս ամբառնալով : Վ էմս զերեսօք արկեալ արտօսք յորդառատս ²'ի խողանելի աչաց 'ի վայր հեղեղատելով , զնորափթիթ ծաղկազարդ ոսկեծածաննն ³մուրուացն ճիրանամբքն զխզումնն . եւ որ առաւելեալն քան զսոյն , զապաշաւանացն զանյազութիւննս 'Վա եւ սրբոց հրեշտակացն 'ի տեսաւորութիւն ձեւացեալ , որոց սարսափմամբ առ նորս զնայեցած յապուշ միտքն կրթեալ , շուրջ փակեալ զնայեցածն 'ի հարց մատուցեալ ասէ , զոյ թողութիւն իմոց չարեացն գործելոց , թողու Աստուած զիմ պարտեացն յաճախութիւն . ասացէք ինձ , տո՛ւք ինձ պատասխանի . զայս ասելով , ⁴եւ յերեսն 'ի վայր 'ի վերայ մահճացն զգետնեալ , 'ի վայն եւ յեղուկն զողբոցն խառնուածսն յաճախագոյնս մանուածէր : Վա իսկ ⁵առ ընթեր գոլով անիրիպագոյն իրազեկ եղէ բովանդակ նորս հաստատնագոյն առ յոյսն կազմեալ փրկութիւն . ճաշակեալ ճաշակս զհացն կենդանի , եւ զաղբիւր արեանն կենդանի եւ կենդանարար Որդւոյն Աստուծոյ , աւանդեաց զհոգին 'ի ձեռս սրբոց հրեշտակաց , համարձակապէս անցանել գնալ ընդ իշխանութիւնս եւ ընդ պետութիւնս , ընդ աշխարհակալս խաւարիս այսորիկ :

¹ Այլ սրբնակ . յառաչմամբ : ² 'ի խողանելի : ³ Մորուացն : ⁴ Եւ զերեսն 'ի վայր : ⁵ Առ ընթեր կալով :

||ր անհաւատից քան եթէ հաւատացելոց ոգւոց եւ ապաշաւելոց զտիրելն բռնաձգեալ կորզեն յինքեանցն կորուստ:

է) ետ մահուանն Աշտի, եւ կատարելոյ զաւուրս սգոյ նորա, առնու զիշխանութիւնն վասպուրական տէրութեանս Գագիկ եղբայր նորին. եւ եկեալ ՚ի մի վայր Գագիկ եւ Գուրգէն եղբարք համահարք ՚եւ միոյ մօր ծնունդք, յերկուց քաջատոհմիկ գահակալութենէ Սենէքարիմայ եւ Գաւթի, եւ անհակառակող հաւանութեամբ հեզահայեաց առ միմեանս սիրոյ յորդորմամբ, արտաքոյ վատթարին խոհականաբար մնայով. քաջախորհուրդ առատաբուզիս խաղացմամբ իմաստութեանն զմիմեանս բռնահարելով, զօտարտոին ՚ի բաց վարատելով շքողջախոհութեան անհանձարութիւն. զլաւն եւ զյոյժ օգտակարագոյն ընտրութեամբն գիրկս արկին զշինութեան եւ զխաղաղութեան հայրենի աշխարհի երկասիրաբար հոգ յանձին տանել. ըստացան բարեկարգաբար շքարդարել զմերկացեալն ՚ի բարեզարդութենէ. զմերժեալն եւ զհեռացեալն ՚ի հայրենեաց եւ ՚ի տանց յանձնիրս առնել դարձումն. եւ զշիտթեալ եւ զվրդովեալ կարգս աշխարհիս յօրինել առ հանդարտութիւն, եւ խաղաղութիւն յառաջանալ. եւ ամենայն ուրեք ամենեցուն բնակաց աշխարհիս անդորրեալ յանհոգս եւ յապահովս ընել ՚ի ներքին եւ յարտաքին հազմարարաց:

Աւ զբոլոր երկիրս իւրեաց տէրութեանն բաժանեցին յերկուս մասուհս: է) Ելս կոյս եւ ՚ի մուտս որ առ հիւսիւսի զհայեցածն բերե, առեալ էր ՚ի բաժնէ Գագիկ իշխանի: Ճ) Ճուշ գաւառն եւ զԹոռնաւան, Արտազ, Մարդաստան, Գառնի, Առբերանի, Աղանդոտ, Բառիլովիտ, Պալունիք ՚եւ Մեծնունիք, Տոսպոչտունիք, Բողունիք, Գուգան գաւառ Արտաշէսեան: Ա) յաբիկ

Ա) Արմուկ. եւ ՚ի միոյ մօր ծնունդք: Զ) Երմանն. զբողջախոհութեան: Է) Զմերկացեալն ՚ի բարեզարդութենէ զարդարել: Կ) Եւ Մեծնունիք:

գաւառք անուանիր , զոր յառաջին ժամանակս իւրոյ իշխանութեանն սեփհականս իւր արարեալ ունէր հայրն նենգութեան Մարգարեան կոչեցեալ . զոր եւ վեր անդ յիշատակեալ զուցաք զորպիսութիւն . եւ մանաւանդ քաղաքն Շամիրամայ հռչակելին եւ յոյժ փառաւորագոյնն յամենայն կողմանց վասպուրականիս :

Իսկ Գուրգինի մարգարանի հայոց , առեալ էր 'ի բաժնի յերս կոյս , եւ որ ելանէ 'ի հարաւակողմն , զԱնձահից ձոր , զԱրձունիս , զԱկուղան ովիտ , եւ զբուն ըզՄարդաստան գաւառ , զԱրձիշակովիտ , զտն Անոյ , ' զԱղբագ մեծ եւ զփոքր , Ակետամբէր , Տաղբեան , Ընայ , Չարեհաւան :

Իսոց զՏամբէր եւ զԸնայն , եւ զՉարեհաւան գաւառ հանեալ էր 'ի պարս հայոց . իսկ զՆախճաւան քաղաք , եւ զԳողթն գաւառ հանեալ էր 'ի վասպուրականէ բազում ժամանակօք յառաջ , ՄԺԱ ամօք , յամի շայրման եկեղեցւոյն Գրիգորի եւ վտանգաւոր մահու զօրացն հայոց : Իսկ զԳողթն գաւառ 'ի ժամանակի կատարման սրբոյն Վահանայ , յամին ՃՁԶ Թուականութեանց . յորում ամի կատարեցաւ սուրբն Վահան , որ էր որդի Խոսրովայ Գողթան տեառն :

Իւ սկիզբն արարեալ շինութեան եւ խաղաղութեան աշխարհիս , իրաւադատութեամբ վերականգնութեամբ որբոց եւ այրեաց . աղքատսիրութեանն լրջմտութեամբ , եկեղեցւոյ զարդարմամբ . շինեաց Գաղիկ պարսպաւոր ամրափակութեամբ զբլուրն յստանին ուշտունեաց զաւերեալն 'ի բազում ամաց . շինեալ նորոգեաց եւ զեկեղեցին որ 'ի նմա յանուանակոչութիւն սուրբ Աստուածածնին Մարիամայ , եւ զարդարեաց զնա մեծագանձ սպասուք , եւ եդ 'ի նմա զԽաչն զոր յիշեցաք վերագոյնն . յորոյ ձեռն ծանուցաւ զօրութիւնն հրաշագործ : Շինեաց եւ եկեղեցի մի Ամրական քարանձաւի , 'ի կատար քարանձաւին , յանուն Քաջամարտիկ

զօրախարին սրբոյն Գէորգեայ . եւ նոյն գունակ զար-
 դու զարդարեաց զնա , բուրուառօք արծաթեղինօք ,
 եւ ընտիր եւ փորձ արծաթագործ դրոշածօք նշանի
 խաչին Քրիստոսի : Խապառ ստորեւ ամբականին 'ի գո-
 դածեւ տեղւոջն , որ առ հիւսիւսի , առ 'ի շեղ տեսանի ,
 շինեաց եկեղեցի հրաշագործ , հրաշազան յօրինուա-
 ծով եկեղեցի 'ի տաշեալ քարանց 'ի մանազաւեան
 քաղաքին 'ի վանտոսպ , եւ հիմնեցուցեալ յանուն
 սրբոյն Սիօնի , որ 'ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ . եւ
 յաջմէ սեղանոյն շինեալ ընդ նովիմբ հիմամբ 'ի տեղի
 յիշատակարանի խաչելութիւն Տեառն Գողգոթայ
 տեղւոջ , եւ 'ի վերայ նորա շինեաց եկեղեցի զվերնա-
 տանն խորհրդական խորհրդածութեանն աւանդու-
 թեան նորոյ ուխտի : Իսկ 'ի յահեակ կոյս սեղանոյն
 շինեաց եկեղեցի , 'ի յիշտակ Յարութեանն Քրիստո-
 սի յեռօրեայ թաղմանէն վերելեկեալ աւարառու-
 թեամբ դժոխոցն , եւ 'ի վերայ նորա շինեաց եկեղեցի
 զհամբարձմանն 'ի յերկինս 'ի Հօրն գահակցել ա-
 թոռ , եւ զերկրորդ գալստեանն զյիշտակ ունելով , որ
 գալոցն է հայրենի փառօք ըստ հրեշտակացն առ առաք-
 եալսն զմխիթարականն եւ զքաջալերականն աւետիս
 նոցա առ բերելով : Շինեաց եւ 'ի վերայ ամրական
 քարանձաւին յելս եւ 'ի մուտս կոյս տունս խրախիցս
 ոսկեզօծս պատեղամեալ , յաւելլով 'ի յառաջագոյն 'ի
 հօրէ նորա Դերանկէն շինեալ : Իսկ 'ի հարաւակողմն
 կուսէ 'ի ջրամբար արձանագործ քարեղինէն ճանա-
 պարհ աշտիճանեալ ներքուստ 'ի վեր մինչ 'ի կատար
 անձաւին հեշտալիր զել եւ զէջս յօրինեալ , քարագործ
 աւազամած կրագործութեամբ : Այլ եւ պատկանա-
 բար իմաստութեամբ պատրաստեաց ջրմուղ ներքս-
 գոյն երկրի 'ի քարանց տաշելոյ փողոցս զնացից ջրոյն
 կազմեալ , գալ իջանել յելից 'ի ստորտէ լերինն վա-
 րագայ առ շեղեալ 'ի հարաւոյ 'ի հիւսիւսի 'ի խաղաղ

ընդ լայնանիստ գողաձեւ դաշտականացսն, 'եւանել 'ի գագաթն Ամրական անձաւին զբօնուլ նովաւ առ վճարումն բաւականութեան, ըստ մասանց պիտոյից օժնդակութեան քաղաքայարդար ապարանից թագաւորական 2 պաղատի իւրոյ ձեռակերպին, առ հօրն յաւելագրելով շինուածս իւր 'Խարձեալ վերակնեալ յառաւօտինս կոյս խաղացեալ 'ի ճուաշոտ 'ի Գետս աւան, շինէ անդ զվայելչական տեղի խրախից, բլուր մի պարսպեալ տաճարախիտ շինուածովք. որոյ հայեցածն առ գաշտակողմն 'ի վայր կոյս բերի, 'ի խաղս գետոյն Երասխայ, ուր հոյլքն էրէոցն խայտան, եւ վայրենեացն խողից, եւ առիւծուցն մորիքն, եւ երամակք ցոոց պատրաստական առ որոյն հրճուանք առ ձեռն պատրաստ 3 հորլինն, ընդ դէմ նայելով լեբանցն սյարարատեան ազատն Մասեաց, ուր Արտաւազդն Արտաշէսեան քարավիթեալ խոհամանայր 'ի կուշտն կոհակին: Իսկ վայր խաղացեալ 'ի Մառականն աւան, առ Արամիրն կոչեցեալ գետով, որ իջանէ 'ի գետն Երասխ, շինէ եւ անդ ամրական տեղի զժուարամատչելի ասպատակող հինից, դնելով 'ի նմա նմանապէս ապարանս փողոցայարդարս, տաճարակերտս սենեկագործս, բաւական 'ի պէտնն պատրաստեալ, փոքր ինչ 'ի վայր խաղացեալ 'ի տեղին որում Չորք ասեն: Եւ անդ գտեալ ամրագոյն անձաւ տեղի անկասկածելի 'ի պատերազմական գործոց, եւ զնա պարսպեալ պատուարօք շուրջանակի, եւ յօրինեաց պատրաստեաց ապարանս պատուաւորս գեղաղարդս խրախճանական կարգադրութեանց դրուագըս, եւ այնպէս անկարօտս առ պիտանացուս հոգ տարեալ, գլխաւորեաց որ ինչ շինութեան եւ խաղաղութեան աշխարհիս նպաստաւոր առ օգտակարագոյնսն պահանջէր գործաւնութեան եղանակք, որպէս օրէն է թագաւորաց եւ թագաւորազանց աշխարհաշէն խնամողաց յանձանձել ըստ վերակացութեանն յԱս-

տուժոյ նոցա հաւատացելոց: Օ ի ոչ միայն առ շի-
 նութիւնն, այլ եւ յարիւն եւ յապաժոյժ առաքինա-
 բար զանձինս եղեալ ՚ի վերայ խաչանցն մեռանել իր-
 բեւ զքաջ հովիւ. գլխաւորադոյն եւ բարձրադոյն յի-
 շատակ արձաձանացուցեալ անջինջ կտակ առ բազմա-
 խաղաց ժամանակս տրամադրեսց: Փութածեմ ընթա-
 ցող արշաւանս ՚ի վերայ ձգեալ, հասանել ՚ի լեռն
 տեառն եւ ՚ի տուն Աստուծոյ մերոյ, ըստ յորդորման
 մարգարէիցն. եւ ճախր առեալ ՚ի ներքուստ ՚ի վեր ՚ի
 լեռան Ալարազ. եւ երկրպագեալ աստուածազարդ-
 քրիստոսապսակեալ փայտի խաչին Քրիստոսի, պատ-
 ուանդանի ոտիցն Աստուծոյ, որով պարծի եւ պսակի
 ՚ի Քրիստոս հաւատացելոց թաղաւորաց երամբ: Լւ
 ոսկեգործ ականակապ կազմեալ, պատեաց ոսկով զվր-
 կագործ սուրբ խաչն, եւ ընդելուզեալ մարգարտով
 զարդարեաց զսխրագործ փայտն, հիւսնեալ ՚ի մէջ
 անուշահոտ փայտից. թողեալ մասն ինչ արտաքս ոսկե-
 պատ պահարանին. յառաջնում իւրոյ 2-քառանգրադիժ
 խաչակերտ փայտեղէն զզրոցկանն: Ըստ այն խաչ է
 զոր վերագոյնն գրեցաք վասն սորա, ՄԾԹ ամբ յա-
 ռաջ զսորայս բացայայտեալ զցոյցս յայտնութեանն.
 յամս Ներսեսի երկրորդի հայոց կաթողիկոսի, եւ Ալար-
 դանայ ոչտունեաց պատրկի, եւ յամի ունելութեանն
 տաճկաց զհայկական աշխարհս: Լւ յետ խաչայարդար
 պայծառութեանն, իջեալ ՚ի լեռնէն Գաղիկ ՚ի ստորոտ
 լեռինն, ուր արեղայիցն բնակէին սրեմաձեռքն: Իսկ ՚ի
 տիրական զօրալարութեանն Գաղիկայ սկզբնաւորեալ
 ձեռակերտ իւր, շինեաց զհողաբլուր բարձրաւան-
 դակն ՚ի Մահաշտ դեօղ յամն գետոյն յելս կոյս որ
 հայի յստանն ոչտունեաց, յորում տեղւոջ յառաջա-
 դոյն ապարանք պարսպաւորք եղեալ էր Ալարդ պատրկի
 ոչտունեոյ հայկազնոյ, եւ վերակացու նմա թողոյր ըզ-

ԱՅՆ օրինակ. սուրբ փայտն: 2-քառակրագիժ: Յիւ վերակացու թողոյր
 նմա:

Յովհաննէս ոմն քահանայ ՚ի Բողունի դաւառէ ՚ի յԱնտան գեղջէ: Կորում տեղեոջ բանակ կրօնաւորաց կարգեաց, եւ հաւատաց զառաջնորդութիւնն նախասացեալ քահանային. որ էր այր հեզ ցածուն, եւ պատուական վարուք, եւ պատշաճագոյն յոր կոչեցան. եւ զտուցանէ զօրավարն վանկոյն գեօղս բաւական առ ընկալումն հիւրոցն, եւ ՚ի տեսութիւն աղքատացն:

Շինէ անդ եկեղեցի վայելչապէս պայծառութեամբ, եւ անուանէ զնա յանուն սուրբ Պետրոսի առաքելոյն անպարտելի դժոխական առաջնորդի: Լւր յաջմէ եւ յահեկէ սեղանոյն այլ եւս Բ եկեղեցիաւ: Կախ յառաջ ախորժական թուէր Գագկայ անուանել զեկեղեցին Փրկչական անուանակոչութեամբն մակաձայնել,

Կարձեալ շինէ զօրավարն Գագիկ ՚ի գլուխս Օձ ձորոյ, որ վան խտութեանն սաստիաշունչ դառնալիք մահաճին հողմոյն շնչելոյ այսպէս անուանեն. փոխէ անդ գեօղս ²եւ շինէ զբլուրն որ տեղի բանակի զայիկ առնելոյ էր տանն արծրունեաց. եւ անուանեաց յանուն իւր զձեռակերտն Գագկակերտ: Լւր դարձոց անդ զսահմանս անդր փոխելոյ ³գեօղիցն: Օրգակ շիտ հաւատարութեամբ մարզպանն հայոց Գուրգէն, հրաշագան յօրինուածով շինէ զեկեղեցին ՚ի քաղաքին Աղամակերտ ՚ի մեծն Աղբագ, ՚ի բուն իշխանական սեփհականութեանն իշխանութեան զարմին արծրունեաց. հարուստ մի հեռի զքարանցն տաշելոյ ⁴զհոլովումն բըրելով առ տրամադրութիւն կոչարանին իբրեւ սսպարիսօք երիւք, զբացագոյնն մօտագոյնս զործելով սայլիցն հոլովմամբ. բարձրաճիչ աղաղակաւ քարոզեալ իբրեւ բանիւ զբարբառ հնչեցուցեալ ազգեցուցանող իմացունակութեամբ, զգայական ազգարարութեամբ զեկուցանել զպատրաստութիւն նիւթոյն առ կատա-

Աղ յօրինակ. մահաճին օգոյն: 2Եւ շինէ անդ զբլուրն 3Գիւղից: 4 Զհոլովումն բերելով:

բումն սրբոյ եկեղեցւոյն աւարտագործեալ Որդունակ հնչումն տաշերոց փայտիցն առ Նոյիւ ազդեցութեամբ հիւսնական գործեացն զհեղեղածուփ անդնդաձիգ սահանացն երկնահոս զուգածանապարհորդութեանն յապրուստ հաւատարիմ առնն Աստուած յուսացեալ համամիտ ընտանեացն գործակցութեամբ: Վրկենն եւ եղեցանն առ նորա բերեալ բացայայտ ՚ի խորհուրդ տապանին ՚ի Փոխեգացւոց ապարստանութենէ ՚ի մեզ ճախրեալ ապրուստն ՚ի տունն Աստուծոյ զընթացսն քաջայարմարագոյն հաւատով բերեալ Իսկ Գագիկ իշխանն ՚ի վերայ մկանաց կոհակալիր ձորաբաժին անդընդապտոյտ կուտակմանցն նաւամարտիկ ընթացս կազմեալ, դուզնաբեայ երասանակալ փայտիւն վազս առեալ սիգաքայլ ճեմարանօք ընդ կապուտակածեւ երկնագոյն լեռնային եւ դաշտական ասպարէզս, քարինս տաշահոս հոլովեալ ՚ի նիւթ եկեղեցւոյն ՚ի մանազաւեանն նահանգէ ընդ բղնունական ծովն բերեալ մատուցանէ առ կատարումն հրաշագեղ դիտանոցին սրբոյն Սիօնի, այլովքն սրբական անուանակոչութեամբ տեղեաց տնտեսականին բանին Աստուծոյ մարդ եղելոյ:

Սապէս եւ Գուրգէն կատարելագործեալ ՚ի բարձրաւանդակ ՚ի սարաւանդակ տեղւոջն բարեձեւագունի վայելչացուցեալ զհրաշակերտ յաջմէ եւ յահեկէ սեղանոյն երկուս եւս եկեղեցեօք: Օր հրաշագարդեալ մեծադանձ սպասիւք, ոսկեկերտ խաչադրօշեալ ընդելլուզեալ մարգարտով եւ ակամբք պատուականօք հրաշագործեալ Այլ թերեւս զայս տարակուսիցիս առ իմաստն յանդիմանակացոյցս առնել զԳուրգէն ընդ աշխատութեան յօժարագոյն առ մարմնական զինուորութեամբն իննել: Հաւելում պատկանաբար զրելքեղ զարիական նահատակութենէն հանդիսական ժուժկալութեամբ ողջախոհաբար կրթութեամբ զզինուորական երկասիրութեամբն յօժարաբար դեգերել

զմարդպանութեանն արդիւնաւորել անուանակոչու-
թիւնն . Օ որ հոյակապն Տրդատ կարգադրեալ վայել-
չապէս հոգաբարձութեամբ զպատերազմականն հար-
կանել հարկս ընդ դէմ հինից արշաւանաց . զոր կար-
գապետութիւն եւ առ սուրբ հրեշտակն գտանեմք յա-
րարչական նախախնամութենէն , զարխարհի զօգուտն
բերելով : Արպէս ընթեռնուս 'ի դիրս մարգարէակա-
նըս , զհանգամանս այսոցիկ , Արպէս եւ 'ի վեցերորդ
տեսլեանն Դանիէլի եւ Զաքարիայի բանագործու-
թեանն , զոր եւ Պօղոս հոգացաւ բացայայտել զլշ
աշտիճանեան մասունս 'ի Հոգւոյն սրբոյ աւանդեալ
եկեղեցւոյ սրբոյ :

Եւ եղև յետ մեծ պատերազմին , որ յառաջ քան
զզրուցացդ գրելոյ ելին 'ի գլուխս Մանազաւեան նա-
հանդին եւ Յուշոյ դաշտին , եւ զխոռվարարս քաղա-
քացն 'ի մի վայր գումարելոցն , որք եւ յունայն ասպա-
տակէին աշխարհ , եւ անդ նորա զդատաւճիւնն ընկա-
լան 'ի սրոյ քաջացն Վասպուրականի , որպէս գրեցաքն ,
խկ եւ խկ եհաս գութկան անկելոցն 'ի պատերազմին ,
'ի պարսկական քաղաքն եւ Պտրպատական սահման-
սըն . եւ նորա ըստ ձախողակի սոլորութեանն իւրեանց
օրինադրութեանն արիւնարբու առանց բարւոյ բարե-
գործութեանցն , մանաւանդ թէ լցեալք սատանայ-
ական չարութեամբք ձայն արկեալ յամենայն քաղաք-
սըն խոռվեալ ըստ գազանեղէն իւրեանց մոլեգնու-
թեանցն , եւ գոռթ տուեալ յանձնիւր որջարանաց
զօրէն մեղուացն 'ի մեղուանոցացն արտաքս դիմեալ
'ի ժամանակս խաղացման ծննդոցն , առաջնորդութեամբ
իւրեանց որդնածին առաջնորդին , եւ առ զայրուցն առ
մարդկայինն դիմեալ ազգ կարծել նոցա ստնաներ .
յինքեանք ձգել կորզել զսատակչական դարձուածէ ,
սագունակ հասեալ 'ի վերայ Վասպուրական աշխարհիս
պարսկական խութանն ըստ ազգս ազգս , եւ ըստ քա-
ղաքս քաղաքս 'ի մարաց եւ 'ի պարսից , յեւամացւոց

Եւ ՚ի խուժաստանէ, ՚ի Արմանայ եւ ՚ի Մուկանայ ՚ի
Թուրքաստանէ եւ ՚ի Խորասանայ, եւ յեղակարծում հա-
սին ² ՚ի Ճուաշն գաւառ. զսուրբ եկեղեցիս զտունս ա-
ղօթից քրիստոնէից, այրել աւերել հիմն ՚ի վեր տա-
պալել. զքահանայսն նորոյ ուխտի ՚ի սուրս իւրեանց
մաշել. զձերս եւ զպատաւունս մահու սրոյ սպանա-
նել. զբրիտասարդս եւ զկուսանս խաղաղացուցանել
՚ի գերութիւն. զստացուածս եւ զինչս վատնել աւա-
րառութեամբ, եւ կայր երկիրն ՚ի մեծ տարակուսի
լցեալ կասկածանօք չարեացն:

Յայնժամ ամրացեալ նստէր ՚ի Շամիրամ բերդին
Թադէոս անուն ՚ի յակէացի տոհմէ, Շերեփայ որդի
ձանօթացեալ, զոր վերագոյնն յիշեցաք յայլում վայրի
՚ի մեծ պատերազմին, ՚ի սահմանս Աղձնեացոյ Սա իւ-
րեւ զկորիւն առիւծու ՚ի մորեջ իւրում նստէր վա-
րանեալ. գրէ առ սուրբ եպիսկոպոսն Գրիգոր ամա-
տունեաց տանն, որ նստէր ՚ի հանդստի սրբոյն Թադէ-
ոսի Առաքելոյ ³ յարդազական գաւառի գտանել զեյս
իրացն եկեալ հասեալ հինին. որոյ զպատասխանինն
դարձուցեալ լի քաջալերական խրատու յորդորմամբ
մարտիրոսական ակնկալութեան պսակաց. եւ թէ ՚ի
պատերազմին յայնմիկ հասանիցէ զմահուն ընդունել
զվճիւռ. իսկ ըստ յաղթութեանն զխոստովանողականն
ժառանգել անուն, զօրանալ զօրութեամբ ՚ի զօրու-
թիւն խաչին Բրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ անայ-
թաք հաւատով յառաջացաւ առ աւարտումն պատե-
րազմին փութացեալ, եւ ելեալ յամրական տեղոյն
սակաւաձեռն զօրականաւն, որ պահէին զպահպանու-
թիւն Շամիրամ բերդին. եւ սլացեալ իբրեւ զարծիւ
՚ի վերայ որսոյ, պատահէին անհուն բազմութեանն ՚ի
Փայտակչտան գետոյ, եւ անդ ընդ փորր զառ ՚ի վայրն
իրբեւ զհեղեղատ յորդեալ հասեալ հասաւ ՚ի վերայ
նոցա, ՚ի Բրիստոս խրախուսեալ, յական քթթել ելից

¹ Այլ օրինակ ՚ի կարմանայ: ² Ի Ճուաշ: ³ Յորդազական գաւառի:

դիակամբք սպանելոցն եւ վիրաւորացն զերեսս դաշտին. եւ մնացեալքն կէսրն փախեան հանդէպ երեսաց յով եւ կարաց որ զերծանել, եւ այլքն զաղաղակ բարձեալ ՚ի ձայնարկու աշխարանս, խնդրեցին զապրուստ ՚ի սրոյ քաջամարտիկ արեղանէն Շերեփեանն թաղէոսի Լւս յանդորր ելեալ աշխարհս Վասպուրահան կեցին յապահովս յանհոգս. եւ այլ ոչ եւս յաւելին ելանել ՚ի վերայ աշխարհիս ասպատակաւորք հինիցն պարսկայնոցն Ռանգի խառն դրակցութեամբ սահմանին առ միմեանս փորր Աղբազ եւ աշխարհն Աորձէից եւ Պարսկահայոց. եւ հանապազ առ միմեանս զգժտութիւնն կեղծարեւելին մարզպանն, եւ որ զկորձէիցն ունէին զգործավարութիւն:

Լլանէ մարզպանն ՚ի վերայ նոցա, եւ յինքն հանէ զՏամբեր եւ զԸնայ գաւառ, եւ որ ասի Ապուջափրի բերդ, 2^ի Վճրի քաղաքին կորձէից զիւր կացուցանէ ոստիկանս ՚ի պահպանութիւն ամրոցին. Իսկ Պարսկահայոց Յգուեհն խաւժան անեալ, դաղտագնաց եղեալ ընդ անկիս ձանապարհս, դան հասանեն ՚ի Մարգաստան գաւառ 1 յաւանն Վխտահոտ. հանեն զուր, վարեն ՚ի գերութիւն, եւ առնուն աւար, եւ ՚ի յանցին դառնան ՚ի Ճուաշ եւ ՚ի Թոռնաւան գաւառ, անցեալ ընդ Արձունեաց գաւառն Լւս վարեն ՚ի գերութիւն աւարառութեամբ, զԼեկ, եւ զԱղզի, եւ զԱրերեացն, եւ ՚ի Ճախուկ գաւառէ: Աղղ եղեալ Հապհոյ եղբոր թաղէոսի Շերեփեանց, եւ ելեալ ՚ի վերայ 5 Պարսկահայոց գուեհցն, եւ անդ բազում քաջութիւն նահատակութեան ցուցեալ. յոլովից գերելոցն ընդարձակեաց, հանելով եւ զուարն ՚ի՝ ձեռաց նոցա, եւ վիրաւորեալ սրով մեռանի ՚ի գեղն Գիւղիկ ՚ի Ճուաշ գաւառի, մարտիրոսական հասեալ նահատակութեան, ՚ի վերայ իաշանցն Քրիստոսի տուեալ զանձն ՚ի մահ:

1 Այլ օրինակ ասպատակաւորքն 2^ի Վճրի 3^ի Գուեհն 4^ի Խաւան Վխտահոտ 5^ի Պարսկայ հայոց գուեհացն:

Իսկ այլազգեացն անցեալ գնացեալ մտին ՚ի Թրաք
գաւառ եւ ՚ի Հիւաչ:

Իբրեւ եհաս գուժկան առ մարզպանն Հայոց, Գուր-
գէն ելեալ զհետ նոցա Ու արամբք, վառեալ ՚ի զէն
եւ յասպազէն. եւ գնացեալ եհաս յԱյլի գաւառ.
որոյ գալուստն ազդ եղեալ զնդի այլազգեացն, վախ-
եան գնացին բացագոյն, կալան զամրական տեղիս,
ցրուեալ ընդ լեռնայինսն անյայտ թաքստեամբ:

Իսկ ՚ի դալ միւսոյ ամին, մինչ նոքա յանհոգս յա-
պահոլս մնացին յերկիւղէ մարզպանին, առեալ զօրա-
կանս այրուծի կազմութեամբ, իբրեւ Չ, խաղաց գնաց
երկայնագոյն հեռաւորութեամբ հասանել ՚ի վերայ
բանակին պարսկական աղխին, եւ ելեալ ՚ի Յաղամա-
կերտ քաղաքէ յինն ժամու ուրբաթու առուրն, եւ
անցեալ ընդ ծովակն Յըմբայ, եւ ընդ վարազի Չարեւ-
հաւանի. Լւ ընդ այգն ընդ առաւօտն Ջառնայ Յա-
մաց գեօղ, եւ զիչերագնաց հասեալ մինչ ՚ի Տարօնայ
կոչեցեալ զետու Լւ ՚ի միւսում առաւօտին հասին ՚ի
վերայ բանակին խոնջեալ երիվարօք, անզգուշութեամբ
առ մուտն պատրաստեալ, եւ անկան ՚ի նմին ժամու
Բ ոմանք, Վ լիթ եւ Մարաճայ. եւ երիվար մարզպա-
նին պակասեաց առ վազսն, պատշաճագոյն զպատե-
րագմին խրոխտական ըարձրալզութեամբ վանել զա-
խոյեանսն, եւ առեալ զբանակն յաւարի, եւ ընդ սուր
հանեալ յորոյս քան թէ սակաւս, հասին ՚ի գոգ տեղի
մի ՚ի Մղունիս գեօղ: Լւ քանզի որպէս ասացաւ ՚ի
յերկարագնացս աշխատութեանց երիվարացն եւ հե-
ծելոցն ծանրութիւնն ՚ի տքնութենէն ՚ի վերայ հասե-
լոյ. եւ տօթն արեգակնակէզ տապախառն ջերմու-
թեանն, եւ թանձր ծարաւոյն պատքեցելոց երիվարացն
հանդերձ հեծելովքն. յեղակարծում հանգստեամբ
զիմեալ ՚ի վերայ նոցա, քանզի նոքա կային յանհոգս,
եւ գունդ անհաւատից դառնացեալ ողւով ՚ի վերայ
կանանց եւ որդւոց իւրեանց եւ ազգականաց. յար-
ձակեցան ՚ի վերայ նոցա ուժգին սաստկութեամբ, եւ

սուր 'ի դորձ արարեալ յանխնայ կոտորեցին . եւ անհնարին բեկմամբ խորտակեցաւ գունդն հայոց, մինչեւ 'ի բազմացն սակաւուց հազիւ ուրեմն մազապուր զերծեալ, անկան յաւուր յայնմիկ 'ի տարապարտ պատերազմին արք անուանիք իբրեւ Շ . որ եւ ոչ տեղի գերեզմանի անդամ երեւեցաւ նոցա մինչեւ ցայսօր . Լւ նոբաէին արք փառաւորագոյնք 'ի տանէ արձրունեաց , եւ յայլոց նախարարաց , որոց Տէր եղիցի այցելու :

Լւ յայնմ հետէ համարձակութիւն առեալ անորինացն , սկսան գունդս ռամկականս ժողովել , ըստ օրինակի մարտոյ անչտփ բազմութեամբ , այնորիկ որ Շխեափքն կոչէին . եւ այլ որ ուստեք ուստեք 'ի հեռաւոր աշխարհաց պարսից , 'ի Ժանգանայ եւ 'ի Տուրքանայ , եւ որք 'ի Վարառատ դաւառէ , եւ եղեն բանակք մեծ 'ի դաւառին Չարեւան Որ կամէին դառնարեք քինահարութեամբ ելանել 'ի վերայ աշխարհիս առ հասարակ յապականութիւն դարձուցանել . Իսկ կատարելագոյնքն , եւ ծերքն 'ի նոցանէ սպուժէին առ այս . եւ մանաւանդ որք հաւատարիմքն կոչէին ըստ հաւատոյն նոցա որք Սուրայքն անուանէին , զիսաւորն 'ի նոցանէ Համիս , եւ միւսն որ 'ի կողմանց Ժանգանայ , ոչ իրաւացի ըստ պատգամաւորին իւրեանց ասացին առնել զայս . Լւ եւ իշխանն Գուրգէն հանապազ գրէր աղաչանս առ ծերսն եւ առ 'աւագագոյնսն նոցա . Իբրեւ փորձութիւն եւ զխալած համարէր զեղեալսն , եւ ոչ իսպառ քինահանութեամբ վարիլ առ հարկատունն , եւ առ հնազանդս իւրեանց . Լւ մեծի փորձութեանցն հասելոց լինէր 'ի վերին հրամանէն հանդարտութիւն *

Տուեալ եղեւ նմա 'ի Տեառնէ եւ այլ եւս որդի մի , զոր անուանէ յանուն հօրեղբոր իւրոյ Գուրգէն :

ԼՎ.ՈՐ ԵՐԻՆԱԿ . ԱՆԱԳԱԳՈՅՆՈՒ * Աւանդ յօրինակն թուղթէ կտրեալ յայս տեղս բանն պակաս կուգայ :

Վա եւ զբազում գործս արութեան ցուցանէր, որում եւ ձեռնառու լինէր Աստուած . կատարելով ՚ի վերայ նորա զհոգեկենսագ մարգարէութիւն դաւթեան երգոցն, եթէ զամենայն զոր ինչ արասցէ յաջողեցի նմա :

Սա դարձեալ վերստին սեփհականեաց իւր եւ ինքեան զկնի եկելոց, զգաւառն Սղգայ ՚ի Տոսպ դաւառէ, որ առ ստորոտով լերինն Վարագայ, զոր ՚ի վաղնջուց յափշտակեալ էին ամենաչար ազգին խմայելացւոց : Ս ասն որոյ եւ նախնիք սորա Զանահար եղեալ, ոչ ինչ օգտեցան :

Իսկ մեծանուն եւ քաջամարտիկ իշխանն Զատագով եղեալ Հարց իւրոց ամենիմաստ Հնարիւք, մանաւանդ թէ օգնականութեամբն Աստուծոյ խրախուսեալ մեծաւ արութեամբ ՚ի գիշերի առնու զամբոյն, եւ տիրէ դաւառին Վա եւ զգաւառն Ղանայ՝ զոր այնքան վաղադոյն այլազգեացն յափշտակեալ էին, զորոյ եւ ոչ զհամբաւն որ դարուց ՚ի դարս յիշատակել կարողանայ առ նա հասելոցն, բռնաբար կորզէ ՚ի ձեռաց այլազգեացն . ընդ նմին եւ զայլ բազում քաղաքս Ստրպատականէ, որոց եւ տիրէ մեծաւ ճոխութեամբ . եւ այսքան եւ սյսպիտօք բարձրանշան յաղթութեամբք հռչակաւոր եւ երեւելի ՚ի մէջ հայաստանեայց այրն լինէր :

Իսկ չարարուեստ բանսարկուն սատանայ, որպէս երբեմն ՚ի նախնումն ազդեցութեամբ կնօջն դաւաճանեալ, դիւրահաւան զնախահայրն առ պտղոյն առնելով ճաշակումն, զանմահս մահացոյց ՚ի կենաց զոր ունեւք ՚ի դրախտին զընութիւնն Վմանապէս եւ աստ ՚ի վերայ քաջի եւ մեծանուն իշխանին զնախանձուն վառեալ հուր, որս մախանայ արկանէր ՚ի սիրտս ոմանց հայաստանեայց, գործակից նոցա լինել . բորբոքէր եւ զթշնամիս Խաչին Բրիստոսիս Որք զարինարբու գազանաց բերելով զօրինակ, կրճտէին զատամունս իւրեանց ՚ի վերայ նորա, եւ ՚ի խորս իջեալ չարութեան միմեանց ազդ առնելով խորհուր-

գըս յուզէին ճարակ գտանել . գաղտնի նենգութեամբ միանգամայն եւ կեղծաւորական սիրով յազազս ելից հնարել խոկայինս Այլ ոչ ուրեք երբէք յայտնել իշխէին յայսպիսեաց աստի , գուցէ լուիցէ ատէին , եւ սլացեալ խոյսացի ՚ի վերայ մեր իբրեւ զարծիւ յերամս հաւուց , եւ կերակուր սրոյ զանձինս մեր առնիցէ :

Լւս մինչդեռ այս ամենայն գաղտնի խորամանկութիւնք ՚ի խմորս չարութեան պատրուակեալ կային , եւ իշխանն յանհոգս եղեալ վայելէր ՚ի խորին խաղաղութեան , ըստ տուեցելոյ նմա ՚ի վերուստ շնորհացն :

Ըստանօր նախապատուէ զիւր ազգային ոմն որում անուէն էր Գագիկ , տարով նմա զբերդն Ագարակայ , եւ զգաւառն Ճախուկ , եւ զօրագլուխ զնա ՚ի պարսիցն կացուցանէ մարծիւ Խակ նորա ճարպոյ զակամբ եկեալ , ըստ նմանութեանն կուրացելոյ Իսրայէլի , ապա շնորհ առ պարգեւատուն գոլով , զթիկունս գարձուցանէ յիշխանէն , ապստամբութեանն յաղթեալ ատիւ , եւ զայն տեսեալ ամենիմաստ հզօրին՝ խորհուրդ բարձրագոյն ՚ի մէջ առնու , ՚ի հատուածի պատճառս առաքէ առ նա զքեռորդի իւր զՀասանս Լւս քանզի առեալ էր Գագիկայ զքոյրն Հասանայ կնութեան , վասն այնորիկ եւ սիրով խաղաղութեամբ ընդունի զնա յամբոցն Լւս ՚ի պատեհս գտեալ Հասանայ առնու զամբոցն Գրէ եւ առ իշխանն ըստ օրինակի եւ ըստ պատշաճի գործոյն եղելոյ . ուր եւ անդէն վաղվաղակի ժամանէ իշխանն եւ շղթայակապ արարեալ յղէ զնա յաւանն վան , եւ ՚ի մետաղս բնակեցուցանէ ՚ի նորին ամբոցիս Այլ որպէս յառաջագոյն ասացաք , գաւողք ոմանք Ատրպատականու , նմանապէս եւ որք ՚ի հայաստանն էին տանէ , որոց մասնակից էր եւ Գագիկս այս ապստամբ , միշտ խոկային զխաւարայինն իւրեանց կատարել զխորհուրդ : Լւս քանզի ոչ ինչ քաջին կարէին ստնանել յայտնապէս , ձեռն տուեալ յայր մի որ էր յոթ սիրեցեալ իշխանին , որդի Ապուսարայ ՚ի Խեր

քաղաքէ , արտասուս եւ հառաչանս առաջի նորա արկանէին , յուշ առնէին եւ զնախանձն հայրենի , ըզ- յախշտակութիւն քաղաքաց եւ ստացուածոց , զա- ոռումն տանց , եւ զքանդումն ամբողջաց , զխորտակումն զօրաց , եւ զբազում արեան 'հեղմունս 'ի սրոյ հզօրին , եւ զմորար օրէնադրութիւնն կրօնիցն Մահումամթայ դաշն առաջի արկանէին . եւ այլք ոմանք հայաստան- եայք ինչս եւ պարգեւս խոստանայինս Այլ զոր օրինակ 'ի բազում փայտից զուարճանայ հուր , սոյնպէս եւ այրս սոյս 'ի խոստմանց եւ յուխտից աստի : Սինչեւ հրա- պուրեցին . եւ նովաւ դաւաճանեալ զմահուն գործե- ցին դարան :

Իսկ ապա այսոցիկ այսպէս եղելոց , ըստ փոփոխման եղանակաց որ ընդ արեգական բերմամբ մարդկայինս չափին կեանք , ձմեռնայինն կանխեաց ժամանակ , Աւ մեծանուն իշխանն ըստ նախնական սովորութեանն չու արարեալ ընդ ձորն Անձահոյ , եկն էջ 'ի Խերականն կո- շեցեալ դաշտ , եւ կամէր փութապէս անցանել 'ի ձմե- րոցան արբունի , 'ի գաւառն Ճուաշ յաւանն Մառա- կան :

Ճայնմ ժամանակի ընդ առաջ ելեալ այրն անօրէն , սիրելին նենդաւոր , կեղծաւոր բարեկամն , յղին անօ- րէնութեամբ , ծնօղն զկորստեանն պահակ , մահացու խորհրդոցն չարամայր սոնտուն , դայեակն խաւարի , արեան մտեալ սատարն , խրատեալն 'ի սատանայէ , ան- համբոյրն 'ի բարեաց , արբանեակն չարին , բանալին դժօխոց , հնոցն մեղաց , վառեալն հրով նախանձու յիւրոցն գործակցաց , տիղմն խաւարին , որ զծովային մարդարխոն լուսաւոր յիւր կորստեանն ընկլոյզ խոր- խորատ : Սա 'ի ձեռն կոչողաց չարին աղաչէ զմեծանուն իշխանն Վասպուրական . զի ըստ սովորական օրոյն առ իւր ազգի , զոր ոչ առնոյր յանձն իշխանն , վասն փու- թալոյ յիւրականն գաւառ : Իսկ նա զգրեալ ուխտ սի-

1 Այլ օրինակ . հեղումնու Չիձմերոցն արբունի :

ընլուծեանն առաջի արկանելով ստիպել զիշխանն , զի գոնեա փառազարդ երեսացն տեսող արժանի լինել հրամայեցէ : Լա գտեալ զպարգեւն մահառիթ գայ 'ի հանդիպումն հզօրին , եւ կացեալ 'ի հանդիպջ ոչ կարէին ընդ գիրկս խառնել միմեանց : Ս' ասն զի 'ի պատճառս որսոյ ելեալ շրջէր իշխանն թափուր յիւրոցն զօրացն , միանգամայն եւ մերկ 'ի զինուց . եւ վասն զի առուամէջ այդեստաննայց էին տեղիք դժուարինք , անջրպետեաց 'ի մէջ նոցա առու մի սահանակարկաջ յորդահոս եւ յոյժ խորագոյն . ընդ որ ոչ այլազգին այն , եւ ոչ 'ի մերոցն որ դիմադրուեաց անցանել զօրացն , խոստովանեալ զվհատութիւն սրտից եւ զպաշարումն երիվարացն . մանաւանդ թէ եւ ոչ իշխանն իսկ ոչ թողացուցանէ ումեք զկնի իւր անցանել : Ընդ քաջին եւ հզօր իշխանին մտրակ 'ի կուշտ արարեալ երիվարին արագ ընդ 'դժուարինն անդր անցանէ յորձան :

Իսկայլազգին այն պիղծ քանզի ոչ կարէր անձամբ շարժմ ունել հզօրին , յառաջագոյն խրատեալ յիւրոց գործակցացն , առեալ ունէր ընդ իւր եւ արս ուժեղս ըմբշամարտիկս զինուք 'ի ծածուկ : Ս' օտ գայ իշխանն , եւ գիրկս զպարանոցաւն արկեալ տայ զյուզայեանն համբոյր : Լա զօրացն մերձ կացեալ զբռամբ ամին յզերեսանակս , 'ի ձեռն միանգամայն եւ զքաջահատ սուսերն պողովատիկ . զի մի կարսացէ քաջն աճապարել 'ինչ ուրեք , եւ հարեալ գեղարդեամբն , զբաւ կենաց քաջին առնէին . եւ քանզի մանկուիք տրդայք եւ անկատարք էին սերեալքն 'ի նմանէ , Աշոտ եւ Գագիկ եւ Գուրգէն , որ չեւ եւս յարբունս հասեալ էին , եւ վասն այնորիկ ոչ որ էր որ վրէժխնդիր լինէր արեան հեղոյ անարդապէս :

Լա արդ ոչ ներեւ մեզ բանս առանց մեծի եւ արժանապէս ողբոց թողուլ զիշխատակ կորստեան ամենօրհնեալ հզօրին : Ս' ասն որոյ զմարդարէին գոչեմ

ղէրեմիայի ժիր մատուակին , եւ ասեմ , ^ո որ առ նէր զգլուխ իմ շտեմարան ջուրց . եւ զաչս իմ յորդահոսանս վտակս աղբերաց , զի անդադար լացից զօրբեկման նորոյ Իսրայելի : Այլ դանդաղիմ կուել երգակից ողորմելի ողբոցս զմեծ մարգարէն զզարմանալին Զաքարիաս , եւ նովաւ հանդերձ ելանել ՚ի բարձր դիտակս , ձայն տալ ընդ հանուր ազգաց եւ ասել . լացէ՛ք լացէ՛ք արեւելք առ արեւմուտս . հիւսիս առ հարաւ . ազգք ազգս , առ ժողովուրդք առ ժողովուրդս : Այն զի ելիք օգնականն , լուսաց զօրալիզն . եւ առաջնորդն մեծ իշխանական ճոխութեամբն առաւ այսօր ՚ի գլխոյ ձերմէ : Երկինք ՚ի վեր եւ երկիր ՚ի խնարհ , զճառայակցին ողբացին զկորուստ : Ա՞ որ զօրն զայն ոչ ողբացէ : Ա՞յր ուրուք ոչ դերուցուն աղիքն , որ զայսպիսի ծանրատաղտուկ աղէտս տեսանել եւ կրել արժանացաք դառնապէս :

Այն զի ազատագունդ զօրքն տիրակորոյսք ցրուեալք ՚ի լերինս եւ ՚ի դաշտս վայիւք եւ ողբովք . եւ յորդահոս արտասուօք զերկիրն լրացուցանէին դառնութեամբ , եւ ՚ի խորովակսկիծ կիզմանէ աղեսցն դիւթաւալ յերկիր կործանեալ Վժժրեալք լինէին ՚ի դառնաձաշակ մահարբոյց բաժակէն : Եւ մանկունք ձեռասունք թիկնապահք , եւ յորս յենոյր իշխանն ձեռօք իւրովք խեղդ զզարանոցաւն արկեալ զարիւնս անձանց փութային հեղուլ . լաւագոյն զմահ քան զկեանս համարելով . Եւ եւ շունք տիրասէրք ՚ի տեղուջ սպանմանն հողովեալք եւ գիշերապահ վառմամբ կատաղեալք ընդ երկնահաջ ողբովք հալածականս առնէին զզազանս անապատի , մինչեւ ցայտմունք արեանն պատուականին յերկիր անկելոյ յարեգակնայինն տապացաւ կիզմանէ :

Իսկ համբաւ հզօրին կորստեան , իբրեւ զամպ թանձ

բամաճ խաւարային լցեալ սաստկութեամբ ելեալ տարածեցաւ ՚ի վերայ հայաստանեայցս, մանաւանդ ՚ի վերայ բարձրագոյն եւ սեփական Աստուծականն կոչեցեալ նահանգի . յորում տիկնայք եւ ազախնեայք թողեալ ՚զկանանցի բնութեանն պատիւ, ՚ի գահս եւ ՚ի փողոցս բացագլխաւ ընդ երկիր զանձինս իւրեանց քարշէին: Որք յանհնարին սոցոյն դառնութեան՝ մատաղ մանկոցն զտօրականն մուսացան դիւցուցանել զկաթն, ողբոց միայն պարապեալ միմեանց ձայնակցելով: Ուստի եւ ՚ի կրճաբախ ճակատահար ճայթմանցն, եւ ՚ի բարձրաճիչ աղաղակացն հնչեաց դուռն դարպասու արփիագեղ տիկնոջն մեծին Սոփեայ: Որք յաշխարհն իւրեանց սակին այսպէս, վայ՛ կորեաւ մեծանուն իշխանն, եւ անտերունչ մնաց երկիրս հայոց:

Իսկ տիկինն խիզախեալ յանպարտելի զօրութիւն հզօրին ասէ, զի՛ դուք ո՞վ մարդիկք, եւ ընդէր գործել զայդ յանդգնիք: Գլխք ուրեք թշնամիք, ո՞չ ուստեք պատեալ պատերազմ: 2Վ՛ որք զայդ գործել համարձակեցաւ. ո՞վ որք զոսկեփետուր արտյանարձակ քաջաղդի վարուժանն իմ հաւատար առնել, կամ ՚ի ծուղակ ըմբռնել կարողանայր, եւ ոչ ինքն օձտեալ ՚ի նմանէն մեռանէր: 3Վ՛ որք զբարձրաթիւ արծիւն քաջահնչող եւ ահարկու ձայնիւ ՚ի խոնարհ սուզել լինէր ձեռնհաս: Վ՛ որք զանյաղթ վիշապն սանձել մերձենայր, եւ ապրեալ լինէր ինքն: Գայտօրիկ՝ եւ եւս յաւէտ քան զսոյնս ասէ տիկինն ընդ դէմ լալականացն:

Իսկ իրրեւ ստուգեցաւ իրն, եւ համբաւն ճշմարտեցաւ կորստեան, սպա այնուհետեւ յերկիր անկեալ զերեսս ՚ի գետնի դնելով, մոխիր ՚ի վերայ ցանելով գլխոյն, եւ խաւար ձեռագործ յողս ցնդէ տաճա-

1 Այլ որինակ . զկանացի բնութեանն պատիւ: 2 Վ՛ որք զայդ գործել յանդգնեցաւ: 3 Վ՛ որք զբարձրաթիւ արծիւն:

րինս Լու ՚ի բաց ընկեցեալ զպատուաղիր քողն մար-
գարտահիւս զարդուն, զգեցեալ զսեաւս ՚ի զդեստից,
եւ պատրաստեալ գլխոյ իւրում արկանելիս թխակեր-
պրս . եւ յառաջ կոչեալ զդստերս, սգոյ ողբոց յօրինէ
կարգս, կարգեալ կացուցանէ դասս դասս պարաւորս
երրայեցիս, եւ զթագաւորացն Խորայելի նուագել
տայ զողբս:

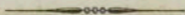
Յայնմ աւուր սուգ առին սուրբ եկեղեցիք, եւ
դասք պաշտօնէից: Վ բաց առան ՚ի դրաց սենեկացն
ոսկեհուռն կամարաձեւ երանգոցն տարազք: Լու
սեաւք խոշորագոյնք եւ յոյժ տխրայիք զտեղին փոխա-
բերեցին, եւ ընթացեալք այր անդր սուրհանդակք
լալականացս խցին զուսանցոյց պատուհանս հրաշակերտ
ապարանիցն, հրամանաւ տիկնոջն: Օ ի մի ասէ արե-
դակն յանհաս բարձրութեանն երկնից ձեմեսցի կա-
մար, եւ զճառագայթս ՚ի խոնարհ արձակելով, զիմս
լուսաւորեսցէ խաւար . եւ կամ լուսինն ՚ի լրմանն
ժամանեալ ամանակ, արուսեկիւն հանդերձ . եւ բնաւ
զարդուն աստեղաց, զիմս փարատեսցէ մեզ . մինչեւ
տացէ ինձ Աստուած յորդոց իմոց այրասիրտ նման
հօր իւրոյ, որ ՚ի կեանս իմ, կամ թէ զկնի կենաց իմոց
՚ի վերայ գերեզմանին տացէ աւետիս, առեալ վրէժ
հեղման արեան հօր իւրոյ ՚ի գլխոց այնոցիկ, որք զայս
ինձ հատուցին խաւար:

Օ այս մեզ ընծայեցին որք տեսողք լեալէին գոր-
ծոյն, եւ որք ՚ի գիրկս զմանկունքն կրէին, եթէ զայսո-
սիկ ասելով տիկնոջն ձգեալ լինէր զձեռսն ՚ի վերայ
ուսոյ հրաշազարդ մանկանն Գագկայ, ոչ գիտեմ հան-
դէպ դուրով, կամ թէ մարգարէաբար խկ զայս առնէր
մեծ օրիորդն Սոփի, երջանիկն ՚ի տիկնայս: Յաւուրս
դառնութեան սգոյն այնորիկ, ձեռք երկրագործաց եւ
արուեստականացն լքեալ յուրաքանչիւր վաստակոցն,

ՅԱՆ օրինակ . ՚ի բաց առին ՚ի դրանցն սենեկաց ոսկեհուռն կամարա-
ձեւ երանգոցն տարազք:

եղեալ ծնկաց եւ ճնտօից լային դառնապէս . տեարք եւ ազատք ՚ի միասին հաւաքեալ , չար ողբովք զմիմեանց ճմլեցուցանէին զսիրտս : Մէր ասեն լքեալ կուրուսաք զպատուական մարդարիտն , զպարծանքն հայոց , զքթաջն անպարտելի , որ զմեծ պատերազմունս դիւրաւ մղէր . եւ անուն բարձրագոյն ինքեան եւ մեզ ստանայր : Մէր է բարեթմիտ շրթանցն ժպտումն , որ բազմերանգ բազմականս ոսկեզարդ դահոյիցն միշտ զմեզ ուրախարարն զմայլեցուցանէր բաժակաւ : Մէր առատ ձիրք ձեռինն պարզեւարաչիս , որ երեւելի զարդու ցանկ զմեզ շքեղացուցանէր : Սայ եւ աւանդ մերոյս կենդանութեանն ՚նդէր ոչ պատահեաց մեզ օրն այն ՚ի մեծ պատերազմի ՚ի մէջ նիզակախուռն զօրաց . թերեւս եւ մերոց լինէր բարձումն կենաց :

Աստ ՚ի մէջ կացեալ հայրապետաց եւ ճգնաւորաց դասք զարթուցանէին զմիտս կնոջն , եւ զայլոց կոծողացն յերկիւղն Աստուծոյ . եւ առ սակաւ մի փարատէին աղէտ սգոյն դառնութեանն : Աւարդ սիրելի էր ինձ եւս հրաշափառադուներ անցանել բանիւ ընդ ողբերդականացս հանդէս . այլ զի մի լսողացն խոռվեցին միտք . լռեսցի որ ինչ վասն այսոցիկ է բանս , եւ մեք ՚ի պատմութեանցն փութացուք ասպարէզ , թերեւս յաջողեցէ մեզ Աստուած ծայրագունին հանդիպել լրման , բազմալէպ զրուցատրութեանց քաջի արանց տանն արժրունեաց :

ԿԱՏԱՐԵՅԱԻ ԿԱՐԳ ԾՆՆԴԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՐԻՑ
ՈՐԴՒՈՑ ՄԵԾԱՆՈՒՆ ԵՒ ՔԱՋԱՄԱՐՏԻԿ ԻՇԽԱՆԻՆ
ԳՐԻԳՈՐԻ ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ԳՈՐԾՔ ՆՈՐԻՆ
ԱՄԵՆԱՅԱԶՈՂԱԿՔ ԵՒ ԶՐԱԻ ՆՈՐՈՒՆ Ի
ԴԱԻԵԼՈՅ ՈՄԱՆՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵՒ
ՊԱՐՄԻՅ ԵՒ ՈՂԲՔ Ի ՎԵՐԱՅ ՆՈՐԻՆ

Աթոռակալութիւն Աշոտ որդւոյ նորին անդրանկանն: Էւ փոխուեալ
տիկնոջն Սոփեայ երջանկի եւ բարեպաշտի:

Բայց զկնի մահուան երջանկի իշխանին, հաստատի
յաթոռ հօր իւրոյ անդրանկին Աշոտ որդի ամաց իբ-
րեւ երկոտասանից: Եւ մեծանուն տիկինն Սոփի, հայ-
ելով ՚ի մանկանցն բարենշան յառաջադիմութիւնն .
մանաւանդ ՚ի մանկանն Գաղկայ, զի անդստին ՚ի տը-
ղայական հասակէն հրաշազարդ փառօք փայլէր ՚ի մէջ
եղբարց իւրոց . առ որ նայեցեալ տիկինն յուսացեալ
արձանացուցանէ ՚զսիրտ իւր, եւ առնարար ունի զիշ-
խանութիւն, օգնականութեամբ հօր իւրոյ Աշոտոյ
Թագաւորին հայոց:

Եւ քանզի որդի քեռ էր Ապուժրուան տիկնոջն
Սոփեայ, վասն այնորիկ արձակէ զնա ՚ի կապանաց հրա-
մանաւ հօր իւրոյ . եւ ինքն Սոփի անհամեմատն ՚ի կա-
նայս, ըստ նմանութեան ամուսնասէր տատրակի հրա-
ժարեալ յամենայն վայելութեանց կենցաղականացս
խանդակաթ լինելով, ոչ ժուժեալ սրտին նեղութեան,
զկնի Է ամսոյ փոխի յաշխարհէս խաղաղութեամբ
ննջեալ ընդ հարս իւր . թողեալ զմանկունսն տղայս
եւ անկատարս հասակաւ:

Ըստ բազմաց միմեռեալ ազգականաց սոցա, որք եւ
ստանալ ինչ մանկանցն խորհէին, այլ ոչ իշխէին յեր-
կիւղէ մեծին Աշոտոյ Թագաւորին հայոց: Հետ այսու-
րիկ կեցեալ Թագաւորն Աշոտ ամ մի եւ կէս, փոխի
յաշխարհէս. փառօք ՚ի փառս յուղարկեալ:

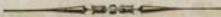
Ըստ ապա ՚ի պատեհս գտեալ հարազատաց սոցա,
սկսան յափշտակել զտեղիս տեղիս ՚ի ձեռաց մանկանցն:

{ Կայնժամ Ապուստոլան յառաջ մատուցեալ , խորհուրդ ՚ի մէջ առեալ , կամեցաւ տիրել իշխանութեանն վասպուրականի , յինքն գրաւէ զմիտս տերանց եւ ազատաց աշխարհին , ասելով օրինակ զայս . եթէ ՚ի դէմս Աշոտոյ առնեմ տեղապահութիւն աշխարհիս , եւ համոզեալ հաւանեցուցանէ զբնակիչս աշխարհին : Եւ յարբունս հասեալ Աշոտ , կայր ըստ սովորութեանն ասիւ ընդ ձեռամբ Ապուստոանայ , զի եւ փեսայացեալ իսկ էր նմա :

Եւ ապա իբրեւ աւուրբ ինչ լինէին պարապոյ , կոչէ զԱշոտ եղբարբքն հանդերձ ՚ի բերդն կոտորոց , պատուասիրութենէ ինչ աղաղաւ : Եւ անդէն ՚ի միում զիչերի կալեալ կապէ զնոսս , եւ յիչ զԱշոտ եւ ըզԳուրգէն ՚ի բերդն Նիան կոչեցեալ , եւ տուեալ ՚ի բանտ պահէ մեծաւ զգուշութեամբ : Իսկ զԳագիկ խաղացուցանէ ՚ի ճուաշ գաւառ , յամրոցն Շամիրամ . քանզի իբրեւ զմանուկ տղայ խաբեալ էր զԱշոտ , տալով նմա զբերդն Ագարակայ , հանդերձ ճախուկն կոչեցեալ գաւառաւ , փոխանակ իւր առնլով զբերդն Նիան , եւ զԹոռնաւան , եւ ճուաշ գաւառք . ուր եւ շինեալ զՇամիրամն պարապէ յիւր անուն :

Վարձեալ եւ այլ իմն օրինակ խաբէութեան համբաւէ ՚ի մարդիկ , ասելով այսպէս . ես այր մի անժառանգ եմ , բայց միայն ՚ի դստերէն զոր առեալ էր Աշոտ իւր կնութեան . երկնչիմ գուցէ 'հպարտացի ՚ի վերայ իմ Աշոտ . եւ այսուիկ համոզեալ հաւանեցուցանէ ըզըսոզն եւ ինքն ՚ի կասկածի լինելով , տարակուսելի շրմբանել խորհրդովք . երբեմն հանէ զԳուրգէն կրտսերըն , եւ ամեալ ընդ ինքեան շրջեցուցանէ , եւ զարձեալ տայ ՚ի բանտ կրկին անգամ . եւ ապա հանէ ըզԳագիկ . եւ ամեալ զմտաւ վասն նորա , ոչ գիտեր զինչ առնիցէ . զի բեկեալ էր սիրտ նորա առ ուշի մանկանն , եւ սպասէր զաղտ կորուսանել զնա : Այլ

Աստուած ոչ ետ թոյլ ձեռին նորա մխել յարիւն ար-
դարոյն:

Փայլումն փառազարդութեան միանգամայն եւ երեւումն շնորհացն Աս-
տուծոյ 'ի վերայ մանկանն Գազկայ, եւ սպանումն Ապուսրուանայ 'ի
ձեռաց նորա մեծապէս արութեամբ, եւ որ ինչ զնմանէ են գովեստք:

Վրանդի կանխազխտութեամբն իւրով ամենաթա-
ղաւորն Բրիստոս յառաջագոյն նկատեալ զերջանիկ
մանուկն Գազիկ, անօթ ընտրութեան արժանի իւրոցն
'լինել շնորհաց, եւ գիտելով զնա թէ այսպիսի լինելոց
է, ետ նմա հոգի զօրութեան եւ իմաստութեան. կա-
տարելով 'ի վերայ նորա զասացեալն 'ի մարդարէէն,
թէ թագաւոր արդար շկանգնէ զաշխարհ: Արով եւ
փրկեաց իսկ զՀայաստան աշխարհս 'ի ծանր ծանր ա-
ղետից, կուռ զկնի միմեանց եկելոց, եւ 'ի բազմախուռն
պատերազմաց եղելոց 'ի նորայն դարս: Ար եւ ան-
դատին իսկ 'ի տղայական հասակէն արմատ բարութեան
'ի վեր երեւէր: Աւտի եւ զարմանք մեծամեծք են
ինձ 'ի վերայ մանկանն, զի ոչ պարգեւս կամ ինչս շնոր-
հել ումեք ձեռնհաս էր, եւ ոչ իշխանական ինչ հրա-
մանաւ հարկեցուցանել զոք կարէր. եւ տեսաք եւ ա-
զատք աշխարհին միշտ զնորայն սիրովն գային, զի ի-
մաստութիւն 'ի շրթանց նորա բղխէր, առաւել քան
զոսկի ընտիր, եւ համեստութեան քաղցրութեանն, մի-
անգամայն եւ քաջապէս արութեանն շնորհք 'ի վերայ
նորա բացափայլեալ, զամենեցուն յուսով լնուին ըզ-
սիրտս:

Աւրանօր արիաբար վառեալ, այն ինչ մինչդեռ չեւ
եւս եղեալ էր ամաց հնդեռտասանից. արկ 'ի միտս իւր
զխորհուրդս առն պատերազմողի, սպանանել զԱպուս-
րուանս: Եւ իբրեւ ժամ մի լինէր պարասոյց, առեալ

ընդ իւր զխորհրդակիցս իւր եհաս ՚ի վերայ նորա , եւ արախողտող արարեալ զնա ՚ի վան աւանի յասպարիսին տեղւոջ ընկեցիկ առնէ յոտս երիվարին . եւ հատեալ զգլուխն բարձեալ տանի յամբոյն Աշինտա , ուր էրն Գուրգէն . նմանապէս եւ ՚ի բերդն Վոտորոյ ՚ի ձորն Անձախոյ յորում էրն Աշտա , որք անյուսացեալ էին փրկութեան անձանց : Եւ հանեալ զնոսա անտի , տայ զմատանի ՚ի ձեռս Աշտոյ , եւ տիրեցուցանէ սեփհական ժառանգութեանն հանդերձ իշխանական ճախութեամբ :

Սա որպէս կարծեմ թոյլ տալով Աստուծոյ առնու զվրէժ արեան հօր իւրոյ ՚ի գլխոյ Ապուճբուանայ : Ստան զի եւ նա մի էր ՚ի գործակցաց չարին , զոր վերագոյնն ասացաք , ուր եւ ստեպ ստեպ միշտ զսորայս ոչ դանդաղիմ դրուատել զնորհա : { Յաղագս սորա հաւաստապէս եւ յոյժ ըղձալի է ինձ առնել բանից դերանս ՚ի սմա , եւ ՚ի սորին գործս եւ դովեստս , քան զի սա ազգի նսեմացելոյ ջահ վառեալ եղեալ ՚ի բարձրագիտակ անառիկ ամրոցի , շուրջանակի պարսպեալ զօրութեամբն Աստուծոյ , աննուաղ պահեցաւ ՚ի չորեքձագեան սաստկագոյն հողմոց թշնամեաց ՚ի սահնչելոց : Սր ոչ միայն ինքն աղօտացաւ , այլ եւ ՚ի ձեռքըն պնդակաղմ հաւատոյ ձօճ առեալ ցորացեալ կիզեաց զթշնամիս տան հօր իւրոյ :

Սա աշտարակ բարձրաբերձ զօրաւոր վիմօք , կապարայօդ հիւսմամբ շարադրեալ իբրեւ զպարիսպ պըղընձի , հաստահեղոյս բեւեռմամբ , անխրամատելի ՚ի թշնամեաց , միանդամայն եւ իբրեւ զսիւն երկաթի , ՚ի մեջ հարուստ խարսխաց , Աստուածայոյս եւ անհաս զօրութեամբ , կանգնեալ ՚ի բարձր տէրութեանս հայոց տեղի ապաւինի , որ ՚ի թշնամեաց որ փախիցէ յերեսաց :

Սա սուսեր բանաւոր , երկնայնոցն հրացեալ զօրութեամբ , հատանող եւ ճառագայթարձակ փայլատակ-

եալ 'ի վերայ գլխոց թշնամեաց , 'ահափետ արարեալ
դադարեցուցանէ : զխրոխտացեալսն 'ի վերայ եկեղեց-
ւոյ , եւ որ ինչ եկեղեցւոյ են կարգք :

Սա 'ի համբակ հասակէ տղայական տիոցն իբրեւ
զկորիւն առիւծու յարուցեալ սիգաբայլ նազելի ճո-
խութեամբ ամբարձեալ զբազուկս 'ի վերայ թիկանց
թշնամեաց , խորասոյզ առնելով զդարանակալս 'ի շաւ-
ղաց ոտից իւրոց , եւ ահարկու ձայնին գոչման 'ի ձեռն
հրեշտակաց եւ հրովարտակաց յինքն ձգեալ կորզէ ըզ-
բազում դանձս եւ զթերս յօտար ազգաց , տիրելով
բերդից եւ դաւառաց նոցա , առաւել քան զհարս իւր :

Եւ արդ քանզի չեւ եւս է ժամանակ դովասանու-
թեան , այլ պատմութեան , առ նոյն անդր փութաս-
ցուք կարգ :

Իսկ իշխանն Աշոտ օժնդակեալ 'ի շնորհաց եւ 'ի
բարձր բազկէ քաջի եւ արիացելոյ մանկանն Գագկայ ,
ըստ ասացելոյ իմաստնոյն , թէ եղբայր յեղբօրէ օգ-
նեալ եղիցի իբրեւ զբազաք ամուր . սկսաւ պայծա-
ռանալ օրըստ օրէ յաթոռ հօր իւրոյ ամենաջողակ փա-
ռաւորութեամբ :

Օ որ տեսեալ Սմբատայ թագաւորին հայոց , առա-
քէ զեղբայր իւր զԴաւիթ եւ աղաչէ զիշխանն Աշոտ ,
մի մեկուսանալ 'ի նմանէ , եւ մի ռիս պահել վասն ու-
նելոյն զնա Գագկայ որդւոյ Վահանայ :

Օ այս խնդրէ Սմբատ պարգեւս յԱշոտոյ քեռ որդ-
ւոյ իւրոյ , 'ի կասկածի եղեալ դուցէ գնացէ Աշոտ
միւսանդամ զհետ կոչողաց Ափշնի ըստ առաջնում
նուագին , զոր վերագոյնն ասացաք : Ս ասն զի բազում
խոստումն պարգեւաց , եւ դաշինս ուխտից առաջի
Աշոտի Ափշին արկանէ , որում ոչ հաւանի Աշոտ փո-
խադարձելով նմա վասն անփոյթ առնելոյ զնա յաւուրս
բանտին : Եւ երթեալ զնայ առ Սմբատ սիրով խաղա-
ղութեամբ . ուստի եւ բազում փորձութիւնք անցին

զմեօք վասն ոչ երթալոյ իշխանին առ ամիրայն Ափշին։
 Իսկ Ափշին ելեալ յերկիրս հայոց, անհուն զօրու-
 եւ զինու, եւ գայ հասանէ ՚ի վերայ Սմբատայ, եւ
 փախստական արարեալ մազապուր ընկենու յաշխարհն
 Վրաց։ Լւ անտի դարձեալ պաշարէ ՚գրերդն Սա-
 բուց. եւ բացեալ զմթերեալ տունս գանձուց, առնու-
 աւար բազում։

Ճայնժամ Աշոտ իշխանն Վասպուրական, ճանապարհ
 արարեալ ընդ գաւառն Բաղրեւանդ արագ յիւրն ան-
 ցանէ աշխարհ։

Իսկ Սմբատ թագաւորն հայոց հրեշտակ առաքեալ
 շաղաչէ ՚ի խաղաղութիւն զԱփշին. եւ զբաւական տա-
 լով զորդին զանդրանիկ, եւ նորա առեալ դառնայ, եւ
 դիմէ ՚ի վերայ Աշոտոյ մեծաւ սպանալեօք, ռիս պահ-
 եալ վասն զնորայն արհամարհելով կոչումն. եւ եկեալ
 հասանէ ՚ի գաւառն Թոռնաւան յաւուրս ձմերայնոյ։

Իսկ իշխանն Աշոտ եղբարքք հանդերձ, եւ ամե-
 նայն տիրակոյտ ազատագունդ զօրօքն խորհուրդ ա-
 բարեալ ասեն. աւուրք սաստկութեան են եւ գործ
 պատերազմի, ո՞վ գիտէ ո՞յր ուրուք յաղթութիւնն լի-
 նիցի։ Լւ ինայեալ ՚ի սուրբ եկեղեցիս եւ ՚ի հաւատաց-
 եալս, ել զնաց առ Ափշին, զբաւ մահու զանձն եղ-
 եալ, ուր եւ սիրոյ մեղադրանօք ել եւ ելս առնելով
 պատճառեն միմեանց զինչ հաճոյ է կամաց։ Լւ զար-
 ձուցեալ զիշխանն Աշոտ մեծաւ պատուով եւ բա-
 ջում եւ երեւելի պարգեւօք. բայց քանզի կասկած
 ՚ի սրտից երկոցունցն ոչ մեկնեցաւ, զբաւականս խընդ-
 րէ Ափշին. եւ նորա տուեալ զեղբայրն զԳագիկ, եւ
 զկնի եօթն ամսոյ առաքէ զԳուրգէն զկրտսերն, եւ
 զարձուցանէ զԳագիկ։

4) Իսկ ՚ի գալ գարնայնոյն, փախստեայ եղեալ Գուր-
 գէն ՚ի ձեռաց Ափշին, գայ հասանէ առ եղբարս իւր

1 Աւլ օրինակ. զբերդն կարգս։ 2 Յղաչէ զԱփշին ՚ի խաղաղութիւնս։ 3 Եւ-
 ամենայն տիրագունդ ազատագունդ։ 4 Իսկ ՚ի գալ գարնայնոյն։

ցրեալ զդաշինս սիրոյ, եւ նորա հետամուտ եղեալ ընդ քաղաքն Տփղիս, ոչ սակաւ հարստահարութիւն աւրարեալ գլխոյ Սմբատայ, առնու հարկս բազումս: Լւ անտի յառաջ մատուցեալ գայ հասանել մինչեւ յաւանն Վան յաշխարհն Վասպուրական անթիւ բազմութեամբ:

Իսկ իշխանն Աշոտ եղբարբքն հանդերձ, եւ ամենայն զօրօքն խոյս տուեալ ամրանայ ՚ի ձորն Որսիրանից:

Յայնժամ Հասան որդի Վասակայ դեննդարձի, զոր վերագոյնն ասացաք, այրն անօրէն, ժանտ, եւ ապարասան, աւազակաց հայր, սպանողաց մայր, եւ ամենայն անօրէնութեան ճնօղ Վարձեալ մոլեղնի հայրենի չարեօքն յաղթեալ, զխոստովանութիւնն հազիւ թէ պահեալ ամբողջ, ձեռն տայ յԱմիրայն Ափշին, եւ բազում վնաս կործանմանստանայ հաւատացելոց եւ սուրբ եկեղեցեաց. անձնամատն եղեալ դուռն բանայ չարեաց, դարմնս մահաբեր գործէ սատանայի զգածեալ հնարիւք:

Իսկ ամիրային թողլով երկուս ոստիկանս ներքինիս բազում հեծելովք ՚ի մեծն Վան, եւ յստանն աւան, որոյ անուն ճանաչիւր առաջնոյն Սափի. եւ ինքն երթեալ ՚ի գաւառն Աղբաղ, դադարէ ՚ի Յադամակերտն աւանիս Լւ առաքէ զայր մի ներքինի, որում անուն էր Յիւոր զօրօք բազմօք, զի երթեալ պատերազմեցէ ընդ իշխանին: Լւ քանզի նոքա ամրացեալ էին ՚ի դրժուարս Վակենից դեաղջ, դառնայ ներքինին մեծաւ ամօթով, ոչ ինչ կարացեալ շտանանել նոցա վասն տեղւոյն ամրութեան եւ զօրացն քաջամարտիկ լինելոյ:

Իսկ ամիրայն այնուհետեւ անց զնաց յԱտրպատական մեծաւ փութով, մնալով երկոցունց ներքինեացն յերկոսին աւանն զոր վերագոյնն ասացաք:

Լւ ՚ի գալ դարնայնւոյն, այր մի ներքինի զօր կարգեալ էր ՚ի վերակացութիւն քաղաքին Պարտաւայ, զօ-

ԱՅՄ. օրինակ. ոչ կարացեալ ստանանել: 22ին օրինակ. ստանալ: 32որ կացուցեալ էր:

րաժողով եղեալ աստամբի Ափշնէ . եւ անցեալ գնայ մինչեւ յերկիրն Շամայ . Լւ զայն լուեալ ամիրայն , ա կամայ կամօք կոչէ առ ինքն զարսն զորս թողեալ էր տեղապահս Աստուրական աշխարհին . եւ ինքն ածա պարեալ հասանէ . Ի քաղաքն Պարտաւ , անդ պատահեալ վրէժխնդրութեանն զոր ինչ արար չարիս ընդ հայաստան աշխարհս , որում ոչ ներեալ Աստուծոյ հարկանէ զնա չարաչար կեղով Ի ձեռն հրեշտակի սրբոյ . որպէս երբեմն զՎաղէս կայօր Ի ձեռն Բրիտտոսի քաջ նահատակայն տեսեամբ թեկղեայ սրբոյ . զոր ընծայեաց մեզ հաւաստեաւ Բիւզանդն պատմօղ . ուր եւ անդէն իսկ երկուք յորդւոց իւրոց , եւս եւ բազումք Ի զօրաց անտի չարամահ սատակեցան առաջի երեսաց նորա , որոց զկնի եւ ինքն չարաչար դառնութեամբ ընդունի զՎախճանն : Այտ այսորիկ խաղաղանայ երկիրս հայոց Ի հինից չարահնար խմայելական ազգին :

Աստանօր յիշէ իշխանն Աշոտ զչարաբարոյ արբանեկութիւնն Հասանայ որդւոյ Աստակայ դենաղարծի , զոր արար առ ամիրայն Ափշին : Լւ արձակեալ զօր պաշարէ զբերդն Սեւան , զոր յախշտակեալ էր Գագկայ որդւոյ Ահանայ . եւ տուեալ Ի ձեռս հասանայ մինչդեռ Ի կալանն էր Աշոտ Լւ քանզի աւուրք ²ձրմերանի էին , յորում ոչ դոյր հնար ձիական ասպարիսօք կատարել զհանդէս պատերազմաց . դունդ կազմեալ Հասանայ ³գնայ Ի հետիոտս ճակատել ընդ զօրաց իշխանին որ էին Ի դեօղն Պղուանս , Ի դաւաթին Լումբայ կոչեցեալ Փարակ : Լւ հասեալ Ի վերայ Ի մէջ գիշերի կարծէր յաղթել . ոչ խնացեալ զմաստնոյն թէ ոչ յաշողեսցի մարդոյ յանիրաւութենէ :

Վիակ զօրութիւն վերին խնամոցն Ի թիկունս հասեալ օգնականութեան զօրաց իշխանին , թէպէտ եւ

ՎԱ որինակ չարաչար կեղեւով 22 մերայնի 59 մայ հետիոտս 41 սկ զօրութիւնն վերին հասեալ Ի թիկունս օգնականութեան զօրաց իշխանին :

Նուազունք էին, եւ հարեալ սատակմամբ լքին զգիշե-
րամարտ դասս անկարգ խրոսակին Հասանայ. ուստի եւ
առ ՚ի շժուժեւ Կճիւաղեալ պրշակաց տան միոջ զգոգ
առեալ ձեղունն լինելով նմա անղերժանելի ծուղակ
սուղեալ ընկենու զնա ՚ի ձեռս արանց քաջաց: Օ ի
կատարեսցի ասացեալն ՚ի մարդարէէն, թէ զգուբն
զոր փորեաց, անկցի ՚ի խորխորատն շոր գործեաց:
Լւ անդէն ձերբակալ արարեալ կրկին կապանօք քար-
շեն ՚ի դուռն բերդին Սեւան կոչեցեալ. անդ վաղա-
դոյնս աճապարեալ հասանէ ՚ի ձեռն աւետաւոր հրեշ-
տակաց եւ իշխանն Աշոտ եղբարքն հանդերձ, եւ
նստեալ շուրջանակի սակաւ աւուրս, ապա փորեցին
զաչս Հասանայ, եւ առին զամրոցն:

Աստ ՚ի մէջ կացեալ բազմաջան լինի Գաղիկ եղբայր
իշխանին թափել զՀասան ՚ի պատուհասից խաւարմա-
նըն, եւ ոչ հասանի խնդրոյն. եւ Հասանայ զրկեալ ՚ի
զգալի լուսոյն, ոգւոցն բայան աչք. եւ իսկոյն կրօնա-
ւորեալ կեայր սրբութեամբ մինչեւ ջոր վախճանի իւրոյ:

Ի այց ամբ իշխանութեանն Աշոտոյ ոչ խաղաղացան
ըստ կամս իւր, երբեմն յեղբարց իւրոց, եւ երբեմն
յայլոց բազմաց:

Օ այսով ժամանակաւ դայ հասանէ Սմբատ թա-
ղաւորն հայոց ՚ի դաւառն Ապահունիս, հարկս պահան-
ջել ՚ի դիտոց Այսիկն կոչեցեալ ազգէ. եւ նոցա ՚ի
դիմի հարեալ զպատերազմի նշանակէն հանդէս: Եւ այն-
ժամ ՚ի թիկունս օգնականութեան կոչէ զիշխանն Ա-
շոտ թաղաւորն Սմբատ. եւ նորա յիշեալ զգութ ար-
եան հարազատութեանն, դայ հասանէ մեծաւ փու-
թով, եւ ՚ի խմբել պատերազմին փախստական լինի Սրմ-
բատ զօրօքն հանդերձ յերեսաց այլազգեացն: Աստ
՚ի մէջ կացեալ Աշոտ իշխանն Վասպուրական սակաւ
զօրօք, եւ բազում օգնականութեամբ բարձրելոյն
պարտէ զթշնամիսն մեծաւ յաղթութեամբ, եւ ինքն

1 Այլ օրի. Կճիւաղեալ սրտն պրշակաց տանն միոջ: 2 Չոր եւ գործեաց:

դարձեալ երթայ 'ի քաղաքն Նախճաւան, զոր ընդ իւրումն կարգեալ էր իշխանութեամբ. եւ անկեալ յախտ հիւանդութեան մահու փոխի յաշխարհէս ամաց իբրեւ քսան եւ ինն:

Սկիզբն իշխանութեանն Գաղկայ զկնի եղբոր իւրոյ Աշոտի. եւ գործք նորին քաղութեան:

() կնի այսորիկ յաջորդէ զաթոռ իշխանութեանն Գաղիկ եղբայր Աշոտոյ, ըստ նմանութեան երկուց 'ակնալճիտ աղբերոց մերձակայից, յորոց մի ոմն նըւազեալ, միւսն եւս յաւեա 'ի վեր զբղխումն արծակիցէ: Օ որ օրինակ եւ երկուց վիշապաց կամ 'կորեանց առիւծուց, մինն զուղեալ, միւսն բարձրագոյնս խորխտայցէ: Այամ թէ եւս հրաշափառագոյն ասացից, ըստ նմանութեան իշխանականին գիշերոյ, որ ընդ թանձրութիւն ամպոց շրջագայեալ զաւուրս հնգետասան անյայտ 'ի մարդկանէ՝ զբոլորն մաշիցէ արփի: Աւ անդէն 'ի նոյնն ժամանեալ կարգ ծագողութեանն, յական քթթել զլուսոյն յինքն զգե՛նուցու զօրութիւն. եւ հրամանաւ վերին կառախարութեանն մարբեալ զօգոցն դաժանութիւն զուտ զլուսոյն յերկիր ծաւալեացէ՝ ճառագայթս, որում ցանկացեալ ոմն 'ի սրբոցն ասէ, քաղցր է արեւ յետ ամպոյ, որպէս եւ քաղցր է հանգիստ յետ աշխատութեան:

() սոյն օրինակ եւ խոհական հանճարեղութեամբ Գաղիկ իշխանն Վասպուրական յինքեան բերելով ըզլլումն օրինակացս, զոր վերագրեցաք ըստ մերումս բանազարդութեան ըստ օրինակի սպատմողաց, հանգուցանէ զվիթեալ եւ զաշխատեալ երկիրն Վասպուրական 'ի բազում վրդովմանց դրացեաց, եւ սահմանակցաց ազգաց օտարաց, միանգամայն եւ բնակչաց

աշխարհին կոչեցեալ ազգէ . որք էին արք ապրստամբք , գողակիցք գողոց , ապականիչք աշխարհի , եւ արհամարհողք տէրութեանն . յորոց մի էր Շապուհ որդի Մայմանիին . որոյ չարահնար նենգութեամբ առեալ էր զբերդն Ագարակայ , եւ զդաւառն Ճախուկ . եւ կոկոցավիզ յինքնահայեաց ամբարտաւանութեամբ նստեալ յամրոցին մեծ ոմն զինքն կարծելով :

Ի սոյն աւուրս զնոյն օրինակ ապստամբութեան բերեալ եւ Գրիգորի որդւոյ Վասակայ , որոյ Ապուհամզայն անուն ճանաչելու Որ բունեալ որջացեալ էր Ալրճուճն անուանեալ ամրոցի :

Իսկ քաջին եւ իմաստնոյն Գագիկայ Վասպուրական իշխանին , տեսեալ զգարանակալացն երկոցունց լեալ 'ի միում ժամանակի զգործան , դիմեալ 'ի վերայ Շապուհ պաշարէ զբերդն անձողապրելի զգուշութեամբ , զոր տեսեալ Շապուհ զքաջագորն պնդութիւն ամենիմաստ հզօրին , եւ զփայլումն շնորհացն Աստուածայնոց 'ի վերայ նորա օր ըստ օրէ : Իմացեալ եւ զիւրն եւ զիւրոց գործակցաց նեղութիւն . յանկարծօրէն իբրեւ զպրտուղ մի ինքնահաս 'ի բարձր ոստոց 'ի գողս անկեալ թափողի . այնպէս յանմերձենալի ծայրից ամրոցին ստոր իջեալ անկանի առ ոտս երջանիկ իշխանին Գագիկայ , եւ խնդրէ զարիւնն իւր եւ զիւրոյ ազգին , պարզեւք եւ զինք վարձուց ծառայութեան յաւիտենականի , եւ ամենեղ կալ 'ի դրան արքունի : Եւ առեալ զպարգեւն 'եւ բան արեան իշխանին , գան բոլոր ազգն 'ի ծառայութիւն հնազանդել առ ոտս հզօրին . բայց սակայն սիրտք նոցա ոչ էին ուղիղ , ոչ միայն առ իշխանն , այլ եւ ոչ առ Տէրն Բրիստոս :

Եւ հասեալ լուր համբաւոյ յականջս Գագիկայ Վասպուրական իշխանի , եթէ ելեալ համարձակաբար շրջի Ապուհամզա որդովքն իւրովք յիւրումն կործանեալ դաւառի , եւ առաքեալ զօրս 'ի վերայ նոցա ըմբռ-

Նեալ ածեն որդւովքն հանդերձ առաջի նորա , եւ նոցա զաղաղակ բարձեալ արտասուս եւ հառաչանս առաջի արկանէին ասելով , մի խաղա մերժեր զմեզ 'ի ժառանգութենէ մերմէ :

Իսկ քաջին եւ հեզոյն , եւ ամենաջողակ հզօրին լուեալ աղաչանաց նոցա , մանաւանդ զի առ ուժդին քաջութեան անպարտելի սրտին զօրեզութեան , ոչ ինչ երբէք աճէր զմտաւ զսա 'ի նոցանէն զանդիտելն , զոր օրինակ առիւծ յաղեալ յորսոց ոչ ինչ փոյթ առնիցէ զանդէն էրէոց . սոյնպէս եւ հզօրին գթացեալ 'ի նոսա , մի՛ վասն զի ողորմամ էր եւ յոյժ բարեգութ առ սիրելիս եւ առ թշնամիս . եւ մի՛ զի առեալ էր ըզգուստրն Ապուհամղայի իւր կնութեան , ինայեաց 'ի նոսա , եւ 'ի հիմանց տապալեալ զշինուածս ամբոցին , հաստատէ նոցա զժառանգութիւն իւրեանց գաւառին . եւ բնակել աներկիւղ յերեսաց հզօրինս : Աւ զայս ամենայն յաջողեալ սմա շնորհացն Աստուծոյ , խաղաղանայ երկիրն Ասսպուրական :

Յետ խաղաղանալոյ երկրին , գթասիրտքար եւ ուրախալից սրտիւ կոչեալ մեծանուն իշխանին Գաղկայ զեղբայր իւր զԳուրգէն , եւ տայ նմա բաժին զԱռնիոտն , եւ 'ի ձորոյն Ընձահից , մինչեւ ցերկուս ամբոցսն Արնգայ եւ Տղմարայ . զի յոյժ խանդաղատական եւ զուարթագին ոգւով իւրով սիրէր զնա , եւ հնարխանց վերակացութեամբ որպէս հայր 'ի վերայ որդւոյ զըթայր եւ դանբաց լինէր նմա հանդերձ օգնականութեամբ , ասպատակել եւ բանալ զաղխեալն 'ի Հագարեանն ազգէ : Արով եւ առ իսկ զգաւառն Ելի , եւ վանեալ զբնակիչս նորա սպառ սպուռ ջնջեաց զյիշատակս նոցա յերկրէ , զի էր այր խիստ եւ քաջասիրտ , եւ յոյժ հնազանդ եղբօր իւրում Գաղկայ Ասսպուրական իշխանիւ : Աւ 'ի վերայ քաջասէր առ միմեանս լինելոյն , 'եւ զշինողութեան երկրի առնեն փոխադար-

1 Այլ օրինակ . եւ շնողութիւն երկրին առնեն փոխադարձութիւն բերդից եւ գաւառաց 'ի մջ երկրացունչս :

ձուլթիւն գաւառաց եւ բերդից 'ի մէջ երկոցունցս
 Լւ տուեալ Գաղկայ Վասպուրական իշխանի զբերդն
 Ազարակայ , եւ զգաւառն Ճախուկ , առնու զբերդն
 Զաէլ , եւ զգաւառն կոչեցեալ Զերմաձոր , որ է մասն
 երկրին Մոկաց . զի իցէ նորայն սմա մերձաւոր , եւ սո-
 րայն նմա յարակից :

Լւ Գաղիկ իշխանն Վասպուրական երթալով եր-
 թայր եւ մեծանայր , եւ Տէր Ամենակալէր ընդ նմա
 Սա զօրութեամբ Աստուծոյ զամենայն դրացիս , եւ
 որք շուրջ 'զկողմամբ իւրոյ էին տէրութեանն , նուաճ-
 եալ ընդ իշխանասաստ հրամանաւ 'ի ծառայութիւն
 դրաւէ 2/ւրոյն տէրութեան . զոր տեսեալ տէրանցն
 մոկաց եթէ բարձրացաւ ձեռն Գաղկայ 'ի վերայ ա-
 մենեցուն , յամուրս իւրեանց ապաստանեալ արդեքին
 'ի տալոյ զհարկս . պակուցեալք 'ի սպառնալեաց Գաղ-
 կայ իշխանին մեծիւ Իսկ մեծանուն իշխանն վաղվաղա-
 կի զօր գումարեալ ասպատակեալ յերկիրն մոկաց
 3/ յաւուրս ձմերանի :

Ըստանօր զարմանք են ինձ 'ի վերայ քաջութեան
 ամենօրհնեալ եւ մեծանուն իշխանին , զի զերկուս իրս
 դժուարինս դիւրաւ յաղթեալ վանեաց քաջապէս . մի՛
 զի լերինս բարձրաբերձս եւ փապարս անտառախիտս
 ունի երկիրն մոկաց . եւ մի՛ զի ձիւնապատ սառնասոյր
 առ հասարակ պաղեալէր երկիրն ամենայնս Իսկ սորա
 մտեալ զբարձրագագաթունս լերանցն իրրեւ զհարթս
 կոխեաց ճանապարհս , եւ տեարք եւ ազատք աշխարհին
 ամենայն բնակչօքն հանդերձ փախստեայ եղեալ մա-
 զապուր մնային յամրոցս բերդիցն ոչ կարացեալ 'ի դի-
 մի հարկանել հզօրին : Լւ առեալ զկապուտ երկրին ,
 դարձեալ գայ 'ի գաւառն անուանեալն Երիւարկ .
 առնու եւ անդ զբերդն Պաղայ , 4/ եւ զՓարհուաց . գայ
 եւ 'ի ձորն Առուանից , առնու եւ զայն եւս ամրոցն ,

1 Այլ օրինակ . զկողմամբ : 2 Իւրոյ տէրութեանն : 3 Յաւուրս ձմերանոյ :
 4 Եւ զՓարհուաց :

եւ Խորէ գաւառացն Իսկ զգաւառն ծովեզրի, յորում է սքանչելի եւ անառիկ բերդն Ամիւկ, զոր բազում ժամանակօք յափշտակեալ էին այլազգեաց . բազում եւ անհուն պատերազմօք յարձակեալ ՚ի վերայ Աստուածասէր իշխանաց մերոց առաջնոց . դեռեւս ցայն ժամանակս անդ յղփացեալ ամրացեալ կային մարդիկ դարուն Ութմանիկ կոչեցեալ ազգաւ : Ինդ որոց մեծ ջանիւ աշխատեալ տանն արծրունեաց, ոչինչ ստնանել նոցա կարացեալ, մանաւանդ քաջն եւ յազթողն մեծանուն իշխանն Գրիգոր անուանեալն Գերանիկ, որ թարգմանի ուխտիւք խնդրեալ ՚ի Տեառնէ : Որ բազում կրեալ աշխատութիւն, խանդակաթ մեռանի, ոչ հասեալ խնդրոյն :

Աւ մնացեալ բերդն Ամիւկ իւրական գաւառաւն վէր մեծ անբժշկելի ՚ի սիրտս իշխանաց Վասպուրականի . որում ոչինչ սպեղանիք առաջնոցն ազդեցին . որ տեւեաց եկն եհաս իրբեւ հարիւր ամօք, մինչեւ ՚ի ժամանակս քաջին Գաղկայ :

Իսկ առ սա հասեալ նախանձն հայրենի վառի ընդ դէմ նոցա պատերազմօք, նեղի ՚ի նոցանէ եւ նեղէ զնոսա . եւ ապա հնարեալ խորհուրդ մեծ, ՚ի գիշերի գողանայ զամրոցն : Աւ սրախողխող արարեալ զընակիչս բերդին, բնաջինջ բառնայ յերկրէ : Իսկ զգլխաւորն խազմարարս քարավէժս արարեալ ՚ի խորս խազացուցանէ սրտից ծովուն . անդ կալցեն գերեզմանս անյայտս մինչեւ յազդեալ ձայնի փողոյն յետնոյ, ուր պատրաստեալ են դատիլ զգործս իւրեանց : Իսկ զբերդն Ամիւկ զգարմանալին զամրոցն, զոր երկնապիշ եւ պարանոցատանջ իմս գիտէ անուանել բան . բազում ծախիւք, եւ բազմազուճար արուեստաւորօք յերեւելիս հրաշակերտէ շինուածս : Ի ծայրից անտի գաղաթանն ՚ի խոնարհ մինչեւ ցեզբ ծովուն լի եւ լի պարսպաւորէ, անմերձենալի ամրութեամբ : Աւ զայն լուեալ չարա-

հնար ազգին խմայելացւոց , մարաց եւ պարսից , եւ բոլոր Ատրպատականի արանց պատերազմողաց , առ հասարակ խաղացին պատերազմունք ՚ի վերայ քաջին Գազկայ իշխանին մեծիւ : Աւ իբրեւ զգազանս արիւնարբուս մրմուեալ , գան հասանեն մինչեւ ցքաղաքն Սաղամասու : Երդմունս ուխտից դնեն առ միմեանս , վրէժս առնուլ քանդել աւերել զերկիրն Ասպուրական . մինչեւ առցեն զԱմիւկ , եւ խնդրեսցեն զքէն արեան ազգին Ութմանայ :

Իսկ քաջարին եւ երբերջանիկ իշխանն Գազիկ , դումարեալ զօրս բազումս , գայ ՚ի դաւառն Մարդաստան , եւ առաքէ զեղբայր իւր զԳուրգէն ՚ի քաղաքն Յաղամակերտ , երկոքումբք վառեալ ընդ դէմ նոցա , շպահել զկիրճս ճանապարհաց . թերեւս յաջողեսցէ Աստուած ՚ի ձեռն նոցա զգործ պատերազմին յալթութեամբ :

Կարգեալ էր եւ զօրագլուխ մի մեծիմաստ , յառաջատես իշխանին Գազկայ , ՚ի վերակացութիւն գաւառին Ճուշայ , եւ Շամիրամն կոչեցեալ բերդի , զոմն ՚ի տանէն Ակեացեաց , այր միամիտ եւ քաջասիրտ , որում անուն էր Թադէոս , որոյ բազում գործս արութեան ցուցեալ ՚ի պատերազմունս , պայծառ եւ երեւելի եղեալ փայլէր ՚ի մէջ զօրաց հայաստանեաց : Սա էր լի գործովք բարեաց , ՚ի տուրս աղքատաց զուարթառատ սրտիւ , ժրագլուխ եւ փոյթ ՚ի զարդ եւ ՚ի շինութիւն եկեղեցեաց , ընդունող որբոց եւ այրեաց , եւ հանգուցիչ ամենայն աշխատելոց , որ ոչ միայն ՚ի զէն զինուորութեանն իւրոյ լինէր յուսացեալ , այլ ՚ի զօրութիւնն Աստուծոյ : Ըստ հասեալ լրտեսաց ասեն , ահաւասիկ զօր այլազգեացն անցին յաշխարհն մեր յայսրմ գիշերի անթիւ բազմութեամբ : Աւ նորա զհետ մտեալ սակաւ զօրօք հասանէ նոցա ՚ի դաշտին Գե-

1 Ա. Մ. օրինակ . եւ իբրեւ զգազանս մրմուեալ : 2 Պահել զկիրճս ճանապարհաց : 3 Ի դաշտին Գերադայ :

բատայ , այն ինչ մինչդեռ մերձեալ էին այլազգիքն տալ բերանոյ սրոյ , զբազում բանակս ժողովրդեանն Տեառն : Այնժամ առնն քաջի Թադէի զաչս յերկինս համբարձեալ յօգնականութիւն կարգալով ըզՏէրն Քրիստոս . եւ ըստ գրեցելումն թէ պատրաստ դտանի Աստուած խնդրողաց իւրոց , վաղվադակի 'ի Թիկունս հասանէ զօրութիւնն Աստուծոյ գնդին հայոց , թէպէտ եւ յոյժ էին նուազունք . եւ սուր 'ի վերայ եղեալ կոտորեցին եւ լցին զբերան դաշտին յանկելոց դիակացն յոյժ խտացեալ առ միմեանս , եւ զբազումս ձերբակալս արարեալ անեն առաջի իշխանին մեծաւ յաղթութեամբ : Իսկ մեծանուն իշխանին Գազկայ բազում եւ երեւելի պարգեւօք շքեղացուցեալ նախապատուէ զյաղթօղ այրն Թագէոս :

Եւ տեսեալ այլազգեացն զեղեալսն ասեն , որովհէտես եւ 'ի փորունցս զայս կրեցաք , զիսորդ բազմացն կարացուք 'ի դիմի հարկանել զօրաց իշխանին , մանաւանդ ուր եւ ինքն իշխանն իցէ յարդարիչ պատերազմին , եւ զահի հարեալ դարձան ընդ կրունկ , եւ խափանեցան խորհուրդք չարին նոցա :

Օ այն տեսեալ Սմբատայ Թագաւորին հայոց մախացեալ ընդ իրան , եւ զարթուցանել ջանայր զայլազգիսն կրկին անգամ 'ի վերայ իշխանին , եւ իբրեւ այնու ոչինչ կարաց ստանալ , ապա պատրողական բանիւք եւ խոստմամբք դաւաճանէ զայրն զոր կարգեալ էր յամրոցին Ամիւկ , որում անուն ճանաչուր Ապուսակր , 'ի տանէն Վահունեաց , եւ նորա ըստ նմանութեան յուդայի առեալ զգինս աստուածաւլաճառ նմանութեամբ , տայ զբերդն 'ի ձեռս Սմբատայ Թագաւորին հայոց :

Եւ Սմբատայ առեալ զբերդն , դարձեալ վաճառէ իշխանին Գազկայ , եւ առնու 'ի նմանէ գանձս բա-

ղումս , եւ յայնմ օրէ անկանի կասկած չարութեան
յերկաբանչիւրոցն միտս , վասն որոյ եւ ոչ սիրով խաղա-
ղութեամբ զմիմեամբք թեւակոխէին որպէս յառա-
ջագոյնն :

Յայնմ ժամանակի զօրացեալ լինէր հարստահա-
րութիւնն տաճկաց ՚ի վերայ քրիստոնէից , եւ ելեալ
հրամանաւ արքունի ոստիկան ոմն մեծ ՚ի վերայ
պարսից եւ հայոց , որում անուն ճանաչուր Յուսի ,
որդի Ապուսաճայ . այր խրոխտ եւ բարձրանշան , եւ
ահարկու քան զբազումս որ յառաջ քան զնա էին :
Սա շարժեալ բարկութեամբ մեծաւ ՚ի վերայ Արմ-
բատայ վասն բեկանելոյ նորա զհարկս արքունի , եւ
խաղաղին ՚ի մէջ նոցա դեսպանք հրովարտակաւորք
ոչ սակաւք . Եւ ոչ ինչ իրք խաղաղութեան առ նոսա
պատշաճիւր : Իսկ ամիրայն Յուսի քանզի լսելով լսէր
զանուն եւ զգործս արիական քաջութեանն , միանգա-
մայն եւ զիմաստակիր խոհականութիւն հանձարելու եւ
մեծանուն իշխանին Գագկայ , ցանկայր ՚ի բազում ժա-
մանակաց տեսանել զնա : Աւր եւ անդէն իսկ վաղլա-
ղակի դեսպանս առաքէ հրովարտակօք եւ բազում
խոստմամբք , եւ խպառ թախանձեալ զիշխանն կոչէ
՚ի հանդիպումն իւր : Եւ նորա գնացեալ զկնի կողո-
ղացն անյապաղելի եւ սիրով խաղաղութեան , որ ՚ի
հասանելն առ միմեանս , մեծաւ փառաւորութեամբ
շքեղացուցանէ զիշխանն :

Եւ տեսեալ զպայծառազարդ հասակ մանկութեա-
նըն , եւ զզարմանալի գեղ երեսացն վայելութեանն ,
զարմանայր բռնաւորն . եւ հարցափորձ արարեալ զնա
խորին եւ անհետազօտելի իմաստակիր բանիւք , լսէր ՚ի
նմանէ զպատասխանիս բարձրագոյնս ծանունս միան-
գամայն եւ խորինս եւ դժուարիմացս , որովք առատա-
պէս եւ անարդել լուծանէր զհարցմունս նորա ըզ-
գաղտնիս , եւ բանայր առաջի նորա զգրունս աղիսեա-

լըս, եւ զանիմանարիս 'ի մարդկանէ, եւ լինէր նմա մայր հանճարոյ եւ դայեակ իմաստից, Լ. քանզի այր զօրաւոր էր մտօք արքայն պարսից Յուսփ, եւ տհաճ յամենայն որդիս մարդկանս 1) ասն այնորիկ եւ 'ի բովս քննութեան զմեծապարծ եւ զԱստուածազարդ իշխանն արկանէր, եւ ամբարձեալ զաչս իւր արածէր զնա եւ չափէր զկայս նորա 'ի նստել եւ 'ի յառնել. եւ յամենայն մասունս թագաւորականս դտանէր զնա զուտ եւ նազելի համեստութեամբ զարգարեալ, իբրեւ զոսկի որ 'ի բազում բովս փորձեալ իցէ, բանայր առաջի նորա զհրովարտակս արքունիս. յայտնէր նմա զխորհուրդս եւ զգործս տարակուսելիս, եւ խնդրէր 'ի նմանէ յաղագս ելից, եւ նպաստաւորեալ առ 'ի նմանէ ծայրագունիցն հմտանայր 2) բրդխելոց 'ի նմանէ իմաստիցն. ցուցանէր նմա զականս պատուականս եւ զեղեցիկ մարգարիտս լուսածինս ելեալս յերկրէ եւ 'ի ծովէ ըստ օրինակի թագաւորաց. համբաւէր 'ի լսելիս նորա զգրուցաբանութիւն հնոցն թագաւորաց դարուց 'ի դարս, եւ զեղեալս առ նոքօք զպատերազմունս. հարցանէր 'ի նմանէ զտունս, եւ զաթոռս թագաւորաց եւ բարձրնկալ տոհմից, եւ զսահմանս աշխարհաց զիւրաքանչիւրոցն, սկսեալ 'ի մարաց եւ պարսից, հրէաստանի եւ Երուսաղէմի, ասորոց եւ եգիպտացւոց, յունաց եւ հնդկաց. զբոլոր հայաստանեայս, մինչ 3) 'ի դրունս աղանաց եւ կասպից, որ է յոյժ վայելուչ թագաւորաց. եւ գտանէր զնա ամենայնի 4) ճարտարապետ եւ յոյժ հմտագոյնս փորձեալ քննէր զանպարտելի քաջն եւ զհրաշագարդ իշխանն 'ի պատահեալ պատերազմունան, շուրջ զնախա ջոկադրեալ լրտեսս արս պատերազմողս. եւ գտանէր զնա իբրեւ զլեռան մի բարձր անշարժ 'ի հողմոց պատերազմացն հնչմանց. որոց եւ յաղթէր իսկ մեծաւ արութեամբս

1 Այլ օրինակ . վասն որոյ . 2 Բրդխելոց 'ի նմանէ . 3 Մինչեւ 'ի դրունս աղանաց եւ կասպից . 4 Ճարտար, եւ իմաստուն եւ յոյժ հմտագոյնս

Օ այս ամենայն եւ եւս յաւէտ քան զսոյն տեսա-
նէր արքայն պարսից Յուսփ , զերեւեալ շնորհս Աստ-
ուածայինս 'ի վերայ քաջի եւ Աստուածազարդ իշխա-
նին Գաղկայ , եւ ուրախ լինէր յոյժ 'ի վերայ գալստ-
եանն նորա առ նա :

Ի այց 'ի հասանել համբաւոյն յականջս Սմբատայ ,
եթէ միաբանեաց 'Գաղիկ վասպուրական իշխան ընդ
Յուսփայ պարսից արքայի , մախացեալ դոռայր ընդ նմա
խորին չարութեամբ , եւ ինքն Սմբատ ոչ խնդրեաց եր-
թալ զհետ խաղաղութեան տալ զհարկս արքունի ,
որպէս հրամայեաց Տէր զսակ անդրանկացն 'ի ձեռն
Պետրոսի ընծայել այնոցիկ որք զգիղրամայն պահան-
ջէին , եւ ասէ , տո՛ւք զկայսերն կայսեր , եւ զԱստուծոյն
Աստուծոյ , եւ այնքան արժանապէս նշանակեաց տալ
զսակս արքունի , մինչ զի 'ի ծովն յղէ զՊետրոս եւ յան-
դեղաղուղակ կայտառին կեռեաց կորզեալ զսատերն
զկամս հաճեաց Չինդրողացն : Օ որ ետ ընդ արարչա-
կան գլխոյն , եւ ընդ գլխաւորին Պետրոսի : Օ այս հրա-
ման Տէրունեան յետս հարեալ Սմբատայ , շարժեաց
զբազում չարիս 'ի վերայ սուրբ Եկեղեցւոյ եւ ժողո-
վրդեանն Տեառն :

Չվ ամն որոյ սրտմտեալ սաստկութեամբ Յուսփ ,
յարձակեցաւ 'ի վերայ հայաստանեայցս անհուն զօ-
րու եւ զինու . եւ բազում անցս աղէտից 'ի վերայ մեր
հասին . զոր այլ զօրաւոր եւ մտահարուստ ոմն հաւտոր
մեծ նախ քան զմեզ վերագրեաց եւ աւանդեաց 'ի
զանձս արքունի : Եւ իբրեւ ետես Սմբատ , եթէ ոչ
գոյ հնար նմա ընդ զխմանալ արքային պարսից , փա-
խտեայ եղեալ ամրանայր 'ի բերդին Ասպուտայ . եւ
բռնաւորին շուրջանակի պաշարմամբ պատեալ զամրո-
ցրն , եւ զկնի սակաւ աւուրց ըմբռնէ զնա իբրեւ զան-
զօր տղայ :

ՎՅ. Մ. օրինակ . Գաղիկ իշխան վասպուրական : Չինդրողին : Չվ ամն որոյ
սրտմտեալ սաստկութեամբ , յարձակեցաւ 'ի վերայ հայաստանեայցս :

Եւ տեսեալ եթէ ոչ որ է որ կարողանայ տիրել եւ
 ունել զաշխարհս հայոց, բայց միայն Գագիկ զորոյ ըզ-
 փորձ առեալ գիտէր զնա այսպիսի այր, զոր ոչ թող-
 եալ ՚ի կամս անձնիշխան կամացն, թագաւորեցուցանէ
 զնա ՚ի վերայ ամենայն հայոց: Եւ եղեալ թագ ՚ի
 գլուխ նորա զուտ ոսկի բազմարուեստ յօրինամբ,
 հիւսեալ մարգարտովք եւ մեծագնի ակամբք պատ-
 ուականօք, զոր ոչ բաւեմ պատմել: Եւ զգեցուցեալ
 ոսկեզարդ պատմուճան, միանգամայն եւ զօտի սուսե-
 բաւ, հանդերձ ոսկեհուռն փայլեալ զարդու, որ ՚ի վեր
 քան զմիտս եւ զբան անցանէ պատմողաց: Եւ հեծ-
 եալ յերկաթն քաջակազմ ոսկեհրաշ սարուցն փայլէր
 իրբեւ զարեգակն ՚ի մէջ աստեղաց. եւ բազմութիւնք
 զօրացն սպառազինեալ յաջմէ եւ յահեկէ՝ թնդմունք
 ճայթմանց, եւ փայլատակմունք սուսերաց. գոչմունք
 փողոց՝ եւ հնչմունք եղջերաց. վանգիւնք սրնդաց, եւ
 հեշտալուր քնարայն, տաւիղք հանդերձ դրօշուք նը-
 շանաց, առաջի եւ զինի. եւ ՚ի ձայնն ասեղ զհետ դը-
 զրդեալ բանակն արքունական զօրուն: Եւ այսպիսի
 փառաւորութեամբ հաստատեալ տայ ՚ի ձեռս նորա
 զբոլոր հայաստան աշխարհս, հանդերձ մեծամեծ քա-
 ղաքօք, եւ ամենայն փայլութեամբք. զոր ես ոչ
 դանդաղիմ ասել ՚զօժումն սորա աներեւութաբար
 լեալ ՚ի Հոգւոյն սրբոյ, ըստ Առաքելոյն գոչման որ
 ասէ. ոչ ուստեք է իշխանութիւն, եթէ ոչ Աստու-
 ծոյ. 2Եւ որ էն Աստուծոյ է կարգեալ:

Եւ արքայն Յուսի ել զնաց յաշխարհն պարսից ա-
 պստամբել յարքունուստ, եւ ստունգանեալ հրամա-
 նաց նոցա, առնու զբաղաքս բազումս, եւ փախստա-
 կան արարեալ զզօրս արքունի դեգերեցուցանէ ՚ի դը-
 րունս նոցա:

Եւ զիսաւորին տաճկաց՝ զորոյ զանունն Զափր գի-

1 Այլ օրինակ . զօժումն սորա Աստուծոյ աներեւութաբար լեալ ՚ի
 Հոգւոյն սրբոյ: 2 Եւ որ էն Աստուծոյ կարգեալ են:

տելով 'ի նոցունց գրոց , եւ զմիւս եւս վերագրեալ ա-
նունն Մովթգիր , իբրեւ դիտաց զԹագաւորելն Գագ-
կայ 'ի վերայ հայաստանեայց , առաքէ նմա Թագ եւ
հանդերձս զարդուց զարմանալիս , եւ յանձն առնէ
նմա զհարկս արքունի :

Լյս ինձ սխրալիք առ 'ի պատմել , այս ինձ զարմա-
նալիք առ 'ի լսել , եւ վերագունից վերագոյն իմուսն եւ
այլոց պատմութեանց , զոր ոչ 'ի համբաւուց ոչ երբէք
լուեալ , եւ ոչ սկանատես ուրուք եղեալ կարասցեն
յայտնել . Թագընկալ փառօք պատուիլ ումեք յար-
քունուստ , մանաւանդ քրիստոնէի եւ ուղղափառ հա-
ւատացելոյ , եւ որդւոյ Թագաւորի սեփհական եւ բը-
նաբար տիրոջ հայոց . զոր ոչ յանդգնագոյն համարիմ
ասել երկրորդ անգամ , Թէ սկամայ կամօք զայս բըռ-
նաւորն հարկեցաւ առնել 'ի կամաց եւ 'ի հրամանէ
բարձրելոյն եւ բոլորիցն Տեառն :

Իայց 'ի գնալն Յուսիայ ամիրային 'ի պարսս . գնաց
եւ Թագաւորն Գագիկ 'ի գաւառն Աղգովիտ , եւ պա-
շարեալ զանառն Գարիւնս գողացեալ առնու 'ի գիշե-
րի , ըստ յաջողելոյ նմա 'ի վերուստ , առնու եւ զբերդն
Մակուայ . եւ անտի յառաջ մատուցեալ առնու զբեր-
դըն Ուղեոյ , եւ տիրէ գաւառացն . սկսեալ 'ի Աղգովտէ
մինչեւ ցմիջոց Ուղեոյ , եւ Մասեաց ոտն :

Օ այսու ժամանակաւ առաքին յարքունուստ պատ-
գոսք պատուաւորք զօրօք բազմօք , որոց հրաման տու-
եալ անցանել յԱտրպատական : Աոցա բերեալ կրկին
անգամ Թագ , եւ հանդերձս պատուականս յարքու-
նուստ , եւ շքեղացուցանեն զԹագաւորն Գագիկ ,
կրկին փառաւորութեամբ առաւելեալ քան զոր վե-
րագոյնն ասացաք . եւ խնդրեալ 'ի Թագաւորէն բերա-
նով արքունի , 'ի ձեռն սիրով լցեալ հրովարտակաց , զի
ճանապարհ արասցէ նոցա անցանել ընդ աշխարհն հայ-
ոց նորին օգնականութեամբ , եւ արքայ յուղարկէ ըզ-
նոսա ըստ խնդրոյն արքունի , եւ նոցա երթեալ պատե-
րազմեցան յարեւելից կողմանն : Լւ փախտական ա

րարեալ զգօրսն ամիրային Յուսիպ, ձերբակալ եւս արարեալ եւ զինքն բառնան 'ի դուռն արքունի, եւ կացեալ 'ի բանտի զամս Ը, եւ դարձեալ արձակի հըրամանաւ արքունի, տալով 'ի ձեռն նորա զընաւ աշխարհն պարսից, եւ զբոլոր հայք. միանգամայն եւ ըզքաղաքսն մեծամեծս, զոր բռնութեամբ յափշտակեալ էր յաւուրս ապստամբութեանն, եւ զՍայ քաղաք, եւ զմեծն Բասրայ: Եւ նորա յաղթեալ 'ի բազմութենէ քաղաքաց եւ աշխարհացն տուելոց 'ի ձեռս նորա, ոչ ժամանէ Ատրպատական, այլ առաքէ ոստիկանս հաւատարիմս, եւ տայ 'ի ձեռս նոցա. առաքէ եւ թագ եւ հանդերձս երեւելիս թագաւորին հայոց Գաղկայ, հաստատել 'ի ձեռս նորա զհայաստան աշխարհ:

Եւ ընդ այնր ժամանակս փոխի յաշխարհէս Գուրգէն եղբայր թագաւորին, խաղաղութեամբ ննջեալ առ հարս իւր. եւ եղեւ օր վախճանի նորա սուգ մեծ ամենայն հայաստան աշխարհին: Եւ ելաց զնա արքայ լալիւն մեծ զաւուրս իս. եւ ապա դարձեալ արծարծեալ զմիտս իւր յերկիւղն Աստուծոյ. իմացեալ զիմաստնոյն ասացեալն, թէ իմաստնոյ սուգ զաւուրս Է. իսկ անմտի զամենայն ժամանակս կենաց. եղեալ 'ի մտի զառօրեայ զապականացու եւ վաղազրաւ կենցաղոյս փոփոխումն. ամբարձեալ զմտացն աչս առ մշտնջենաւոր եւ անլուծանելի կենացն յարատեւացեալ կայումնն, քաջապէս արութեամբ եւ լիակատար գիտութեամբ ինքն զինքն կանգնեալ, շնորհէ շինութիւն աշխարհի եւ նորոգումն սուրբ Եկեղեցեաց եւ ուխտի մանկանց. որովք միշտ պայծառացուցանէր զոգի զնացելոյն յաշխարհէս. մատուցանէ եւ պատարագս եւ զոհս զենմանց բազմաբիւր գանձիք լրացուցանելով զդասս ազքատաց, որբոց եւ այրեաց, տնանկաց եւ տառապելոց, բիւրաւոր ամբոխից 'առ նա կուտելոց. ուստի եւ յորդառատ

բարեբանողացն մաղթական հայցուածոցն ըստ իմում գիտութեան, մանաւանդ ըստ սրբոցն աւետարանութեան. կամ թէ գերագոյն ասացից տէրունեան բանին, երթեալ այս պատարագ համահասար գորոց երկց արանցն արդարոց, Աբէլին, Նոյին, եւ Աբրահամուն, ՚ի ձեռն անմահ պատարագին էական Բանին Հօր, մարմնով վասն մեր պատարագեցելոյն, մատեաւ ընծայ հաշտութեան Հօր ՚ի հոտ անուշից: Կէ ոչ այսփանիւք միայն շատացեալ, այլ օր ըստ օրէ յիշելով ըզգութ կենդանութեանն միանգամայն եւ զսէր կատարմանն, առեալ զմթերս դանձուց, եւ զհանդերձս պայծառազարդս, եւ զձիս եւ զջորիս, զանդեայս արջառոց, եւ զհօտս ոչխարաց, ՚ի չորեքժագեան կողմանս երկրի տայ ՚ի վանս սրբոց եւ հանդիսաւոր արանց. կարգեալ աւուրս նշանաւորս, եւ քառանօրեայ ժամանակս անխափան ուխտադրութեամբ եւ անմոռաց յիշատակօք, միշտ փառաց ՚ի փառս վերածիլ զնացելում եղբօրն յանխաճանն յայն եւ յանսպառ յաւիտենին. ՚ի մտի եղեալ թերեւս դէպ լինիցի յետնումն յայն եւ յահեղ դալստեանն աւուր ընդ աջահողմանն գունդս աչալուրջ պայծաութեամբ ընդ գիրկս խառնել եղբօրն, եւ լսել ՚ի նմանէ թէ ողջոյն քեզ եղբայր ազատեցուցիչ ողւոյ իմոյ ՚ի դրաց դժոխոց. որ բարիք մատակարարելով առիս ՚ի քում վեջամնացութեանն, ընդ իմումս եւ զքո ողիղ վերածեր ՚ի կեանս: Կէ դարձեալ ինքն արքայ վառեալ ՚ի զէն եւ ՚ի զարդանհամեմատ քաջութեան, միապետեալ զբոլոր աշխարհս հայաստան. գետահետեալ հոսանուտ բարեբուղիս ուղիւք, իբրեւ զծով բազմացուցանէ զխաղաղութիւն ՚ի հայաստան աշխարհի. զոր եւ մերս բան զարդարեն ասել ոչ զանգիտէ. յառաջ քան զսա այսպիսում հանդիպել բարութեան երկրիս մերում ասել ոչ է ՚ի դէպ. եւ զկնի սորս լինել հանդերձեալ իմանալ ոչ է կարողութիւն:

Վասն բառնայոյ սգոյն մեծի, եւ խաղաղացուցանելոյ արքայի զաշխարհն, եւ որ ինչ յաղագս Յուսփայ որդւոյ Ապուսաճայ:

Լսկ զկնի բառնայոյ սգոյն մեծի, խաղաղացուցանել թագաւորն զաշխարհն ՚ի մրմռեալ պատերազմացն պարսից եւ Սեւորդւոցն հազարու որ զկողմամբք լերանցն:

Ինդ այնր ժամանակս դեռ եւս բռնակալութեամբ տիրէր պարսից եւ հայոց Յուսփ որդին Ապուսաճայ. որ ոչ կարացեալ հանդուրժել քաջութեան եւ խմաստութեանն արքայի, թողեալ զգազանաբարոյ դործս չարութեան, դառնայ ՚ի խաղաղութիւն եւ ՚ի սէր կատարման. եւ տայ ՚ի ձեռն արքայի զաշխարհս հայոց եւ վրաց. եւ ուխտ խաղաղութեան եղեալ զնայ յերկիրն պարսից, եւ մինչդեռ կամէր զբօսնուլ ՚ի կարծեալ իւրումն խաղաղութեան, վաղվաղակի գան առնա հրեշտակք արքունի, հրաման տալով զի երթեալ տայցէ պատերազմ ընդ հարաւային զօրացն, որք ելեալ էին ՚ի վերայ Բաբելոնի եւ սահմանաց նորա, եւ նորա գնացեալ անթիւ բազմութեամբ զօրու, թողու ստիկան պարսից զմի յիւրոց հոմանեաց, որում անուն էր Փէթք. եւ ինքն հասեալ ՚ի դուռն արքունի, առնու եւ անտի եւս զօրս բազումս յօգնականութիւն, եւ գան պատահեն միմեանց յսխտ աշխարհի, եւ ՚ի ճակատելն դունդ առ դունդ, հարկանին խաղա զօրքն Յուսփայ, ձերբակալ արարեալ եւ զինքն, եւ զկնի սակաւ ժամանակի սպանանի, ոչ գիտեմ որպիսում պատահեալ վիճակի մահու:

Որ ինչ յաղագս անիխանութեանն պարսից:

Եւ ապա զկնի այսոցիկ այսպէս եղելոց, անիշխանանայ երկիրն պարսից, ՎՂԼ թէպէտ եւ յառաջ մատուցեալ կակայէին որդիք աղախնեաց եւ ծառայի

տանն Ապուսամայ կարծելով զանձանց թէ իցեն ինչ,
որք եւ վաղվաղակի ՚ի միմեանց սատակելն, կատարե-
լով առ նոսա ասացեալն յիմաստնոյն, աւանդ եւ եղունկ
քեղ քաղսք, որ թագաւորդ քո որդի աղախնոյ է. եւ
դարձեալ յայլում տեղւոջ ասէ, երբեք շարժի երկիր՝
եւ չորրորդին ոչ կարէ հանդուրժել, ծառայ եթէ թա-
գաւորեսցէ, շարժէ զերկիր. եւ անմիտն եթէ յագես-
ցի հասցիւ, նոյնպէս առնիցէ. որ արդարեւ շարժեցաւ
երկիր կարծելով թագաւորել ծառայիցս այտոյիկ:
Եւ քանզի ոչ ոք ՚ի սոցանէ արժանի յիշատակաց գործ
գործեաց, շեւ ոչ մեք շար ՚ի կարգի հարեալ զանուանս
նոցա հիւսեցաք յասպարիսի աստ պատմութեան:

Յաղագս աշխարհաշինութեան Յեճի աբբային Գաղկայ, եւ բազում
տեղեաց նորոգմանց, եւ հրաշակերտութեանց Ռատան աւանի:

Եւ այց Կինձ ահա յոյժ սիրելի է աստանօր զբարձ-
րագոյն իմն իրէ բուռն հարկանել, առ ՚ի յիշատակ
թողլով զինի եկելոց. յեւս եւ ՚ի պարծանս տանն արծ-
րունեաց յիշատակեալ զիմաստակիր խոհականութեան
գործս մեծի աբբային հայոց Գաղկայ, որ քաջութեամբ
եւ աշխարհաշէն խաղաղասիրութեամբ հոգաբարձէր
իրբեւ զհայր եւ խնամածու ՚ի վերայ աշխարհիս հայ-
ոց, որ եւ ՚ի վերայ բարեխնամօղ զթութեանց որով
զաղքատս դարմանէր, զդերեալս դարձուցանէր, ըզ-
զրկեալս փրկէր, դատ առնէր որբոց, եւ տայր իրա-
ւունս այրեաց, եւ զայն եւս աւարտ եւ գլուխ դնէր
ամենայն առաքինասէր վարուց, եւս եւ մեծի գովու-
թեանց արժանաւոր. զոր եւ ես քեզ Դսիրելի քաջ, եւ
քաջի արանց նախնական, որ եւ զպատմութիւնս յինէն

Այլ օրինակ ՚ի միմեանց սատակելն: Չեւ ոչ ու մեք շար ՚ի կարգի հար-
եալ: ՅԵճի աբբային հայոց Գաղկայ: Կինձ աւասիկ յոյժ սիրելի է:
Յեւ եւս ՚ի պարծանս: Եւ աշխարհաշէն խաղաղութեամբ: Դսիրելի
եւ քաջի:

պահանջներ , ' ոչ իբրու յայլոց համբաւուց տեղեկացեալ ընծայեալ արձանացուցանեմ քեզ ստայօղբանից պաճուճեալ առատպելս , այլ ականատես եւ ականջալուր , ' եւ իմով իսկ ձեռօք շոշափեալ պատմեմ քեզ հաւաստապէս զեղելոցն զարմանս :

Ամենեցուն իսկ ընթերցասիրաց յայտնի են պատմեալքս . զի այր արծաթասէր , որով զելուլ զպարանոցն լաւադոյն համարի , քան եթէ դանգ մի տուժել յարծաթոյն . եւ եթէ զարեգակն տեսանիցէ արձակելով զճառագայթսն 'ի խնամս տիեզերաց , ըստ հրամանի խընամողին Աստուծոյ , ընդ դէմ նորա ասէ , ընդէր փոխանակ լուսոյդ ինձ ոսկի ոչ բղիեսս , եւ եթէ աղբիւր ակնավճիտ տեսանիցէ , ասէ , չեմ ծարաւի , եւ ոչ երբէք արբից 'ի քէն ջուր , մատոյ ինձ արծաթ : 'Իսկ բարբանործաթասէր գոլով թագաւորին , զուտ եւ մաքուր մնալով յայսպիսի մեծավէր ակտէ , խնամ աճէ ոչ միայն անձինն զբօսանաց , այլ եւ բնաւ աշխարհիս հայոց . տայ զմթերս դանձուց 'ի ձեռս գործավարաց եւ արուեստաւորաց , պարսպաւորել ամբուլթեամբ ' զբլուրս գագաթնաւորս , եւ զանառիկ ամրոցս բերդից , 'ի գաւառս եւ 'ի միջոցս երկրի , 'ի պէտս ապաստանի փախուցելոց 'ի հինից եւ 'ի խառնութեանց օտար ազգաց . յորոց 'ի բազում ամրոցաց պարսպելոց յիւր անուն , յերկուս տեղիս կարի իմն յոյժ հաճեալ նուաճէ ակնակառոյց լինելով . մինն առ եզերք ծովուն , որ է աւանն Ոստան , 'ի գաւառն Ուշտունեաց , որ է յոյժ բարեխառն 'ի չորից ծագաց երկրի օդոց առ հասարակ 'ի նա շնչելով . նա եւ ծառովք պտղաբերովք սաղարթեալ , եւ այգեւետ բազմութեամբք յոյժ վայելչացեալ զարդարի , բղիսնն եւ աղբիւրք բարեխառնք շուրջ զքաղաքան , օգնականութիւն մատուցանելով մարդկան 'ի բազում պէտս , այլ եւ 'ի հարաւակողմն կուսէ

11 Այլ սրմնակ . ոչ իբրեւ յայլոց համբաւուց : 2 Եւ իմով իսկ ձեռամբ : 3 Զբլուրս գագաթաւորս :

ամբողջին մերձ կայ բարձրաբերձ լեառնն Արտուս, որ 'ի դարնանայինն հասարակաւորութենէն մինչեւ ցաշնանայինն եղանակ ամբարեալ պահէ յինքեան զգալաւորութիւն արմատոց եւ ծաղկանց, եւ զձիւնահորս ամբարձեալ 'ի պէտս թագաւորաց, եւ ամենայնի որ ցանկացի որ առնուլ 'Ա, ա եւ 'ի գլխոյ լերինն հոսեալ իջաննն դետք սահանակարկաջք յորդահոսք, որով ուռգանի երկիրն առ հասարակ. որք եւ 'ի ծով անկանելով բղխենն ձկունս մանուէս առ 'ի պէտս վայելութեան բնակչաց աշխարհին, եւ ամբարեն ինչս բազումս 'ի դանձս թագաւորաց, զոր եւ արքայի առեալ նուիրէ 'ի դարմանս աղբատաց. եւ ինքն դագաթն ամբողջին է ծովահայեաց եւ յոյժ վայելուչ: Աթէ շարժեցի ծով յուզեալ 'ի հողմոց, ծաղկածեւ ալիքն զբոսացուցանողք եւ վայելուչք երեւին. եւ եթէ մաքուր յողոյ լինիցի, զամենեցուն աչս զբաւէ զիւրն տեսանել ծաւալումն, վասն որոյ եւ արքայի ձեռնարկեալ շինէ 'ի նմա տաճարս եւ սենեակս եւ փողոցս հրաշալիս պատկերակերպս եւ ազգի ազգի յօրինուածս, զոր ոչ բաւեմ պատմել: Պարսպէ եւ զծովակողմն զօրաւոր վիմօք դնելով զհիմունան յանհնարին խորութեան, շինէ եւ 'ի գլուխ պարսպին ընդ դէմ ծովուն տաճար մի ճեմարանոց ոսկեզարդ եւ պէս պէս պահուածեալ դեղովք, արեգակնահրաշ ճառագայթածեւս 'ի խողտանս աչաց եւ յուրխութիւն սրտի ինքեան եւ իւրոց արժանեացն. իսկ զդրունս կազմեալ կամարածեւս, օղաբերս զովացուցիչս միանգամայն եւ լուսանցոյցս շողախաղացս, որք 'ի ծագել եւ 'ի մտանել արեգականն վայլատակելով 'ի վերայ ծովուն, շող գործեն 'ի սիրտս տաճարին, եւ յերկն երկն շրջշրջելով զգրօշեալ պատկերատիպան եւ զզանազան յօրինուածսն, զմիտս հիացուցանէ զտեսողացն, եւ 'ի վեր անդր անցանէ քան ըզպատմողաց գիտութիւնս:

Իսկ մեր 'ի բազմաց զսակաւն յիշատակելով, ահա ասացաք որ ինչ յաղաղս Ռստանն աւանի:

Յաղագս շինութեան Աղթամարոյ , եւ թէ ո՞չք ոմանք յառաջ քան զձեռնարկելն արքայի սուզ եւ ոչ արժանի ինչ յիշատակի ՚ի նմա գործս գործելին :

Եւ արդ մեր բաղձալի սիրով բուռն հարեալ ըզգեղեցիկ պատմութեանց , զբազմօք զանց արարաք զբուցատրութեամբք , մանաւանդ որ անհուն շատաբանութեամբք իցեն լի , անօգուտ մեզ առ ՚ի պատմել , եւ անշահ լսողաց առ ՚ի լսել . ուստի եւ յայսցանէ ՚ի բաց որոշելով զմեր միտս , յօդտակարն մեր յութեացուք պատմութեանցն հանդէս , եւ անվրէպ յայտարարութեամբք որ ինչ ՚ի սկզբանց անտի շինութեան աշխարհիս հայոց ՚ի Հայկայ աղեղնաւորէ , եւ ՚ի նորուն զարմից , եւ ցկաթոտ եւ վախճառ Համիրամն տիկին ասորեստանեայց , եւ ՚ի նմանէ յայլս , եւ յայլոց եւս յաւէտ ձեռակերտք եւ շինուածք յիւրաքանչիւրոյն յերկրիս մերում եղեն , մեր առ ամենայնն անձամբ հասեալ եւ աչօք տեսեալ . ձկտեալ եւ ՚ի հեռաւոր աշխարհս , մինչեւ ցլղարջս եւ Հուշեթացիս , եւ առ լեւրամբն Աաւկոսս , եւ Ահիզ մինչ ՚ի մուտն Գաղայ . եւ ընդ Տայաստան , եւ ընդ ամենայն հիւսիսականս , եւ ընդ արեւելս . ՚ի հետիոտս գնալով տեսաք զգործ քաջաց եւ նախնեաց , միայն զմերս զբաւեաց զմիտս եւ գտեսութիւն հրաշակերտն , եւ քան զբազումս նորանշանն եւ զարմանալին Աղթամար . որ թէպէտ եւ յառաջ քան զայստօիկ ՚ի Գաւթայ սախաունոյ , եւ յՌաշամայ ոչտունոյ , եւ ՚ի Բազաիրանայ ասի առեալ շինութիւն , որ զպաղեստինացւոց աշխարհն 'հանդերձ Հիւրկանեաւ քահանայիւ գերեալ ան բնակեցոց յերկրիս մերում , սակայն ամենեքեան սորա իբրեւ ՚ի տաղաւարի , եւ կամ որպէս ՚ի հուզս մրգապահաց բընակեցան յերեւելի յայնմիկ կղզւոջ կոչեցեալն Աղթամար , մինչեւ յաւուրս մեծի արքային հայոց Գաղկայ . որ քաջակորով զխտութեամբ նայեցեալ ՚ի տեղոյն ըզ-

բօսանս, եւ ծանուցեալ զնա ապաստան լինել աշխարհի
 'ի հինից թշնամեաց . ձեռնարկէ հիմն արկանել զնա
 ահեղ իմն եւ զարմանալի հիացմամբ . հրաման տու-
 եալ բազում արուեստաւորաց եւ անթիւ մարդկան
 զհատեալ վէմս ծանունս եւ դժուարակիրս հոսել ըն-
 կենուլ յատակս ծովուն անհնարին խորութեանն . եւ
 ժամանակաւ ինչ այսպէս ջան յանձին կալեալ մեծի
 արքային, եւ յանկարծակի եկն եկաց կանգնեցաւ քա-
 րայատակն ամբարտակ կանդունս հինգ 'ի վերայ բարձ-
 րացեալ մկանաց ծովուն, որ մտացն աչօք իրբեւ 'ի
 ցամաքի շարայարեալ տողաղբէ զհաստակառոցն վիմաց
 կարգս . յորոյ վերայ լար եղեալ ձգէ զպարիսպն շուր-
 ջանակի՝ իբր ձիարչաւանօք հինգ, եւ պարիսպն է հը-
 րաշակերտ, ահեղակերպ բարձրաբերձ լայնանիստ բըր-
 գամբբ եւ բարձրացեալ աշտարակօք զարդարեալ, ան-
 կիւնաւոր խորանանման տախտակաձեւ յինքեան ունե-
 լով՝ զահոյք զբօսանաց, յորում հանդերձ որդւովք շեւ
 ազատակոյտ զօրօք միշտ ուրախանայր արքայ, իսկ եւ
 զղլուխս պարսպին անեալ 'ի կիրճս դժուարամաճս
 քարանձաւին, 'ի համբոյրս միմեանց մերձեցուցանէ .
 'ի շրթունս խորայատակ հիմանց ծովուն զնէ դրունս
 ահաւորատեսս հաստահեղոյս բեւեռապինդս . որով
 եւ զմասն ինչ ծովուն 'ի կղզին կոյս հատանելով հրա-
 շալիս իմն ներգործեաց . բազում նաւաց յօրինեալ
 խաղաղ եւ անբոյթ նաւահանդիստ, բարձրագոյն հը-
 րաշակերտեաց քան զԱղէքսանդրին 'ի Մակեդոնի քա-
 դաքի, եւ որպէս ինձ թուի՝ զանցոյց զարմանալեօք ըզ-
 Շամիրամեան փորուածոյ սենեկօքն . եւ զամբարտակաւ
 գետոյն որ շառ ստորոտաւ լերինն Աւրաղայ, զի նորայն
 զոնեա 'ի վերայ ցամաքի, իսկ սա 'ի մեծ խորոց ծովուս
 արուեստակեալ հարստահարէ . զամենայն միտս եւ ըզ-
 դործս իմաստնոցն սա 'ի քան զինքն եղելոց:

Աւ այնուհետեւ ժողովեալ 'ի դուռն արքայի իշխա-

նաց եւ տերանց , ազատաց եւ ռամկաց , եպիսկոպոսաց եւ կրօնաւորաց , զի ամենեքեան օն անդր փութապէս շինուածս եւ ձեռակերտս հաստատեացեն , հրաման տայցէ զի լինիցի տեղի ապաստանի ամենայն հինից ՚ի թշնամեաց եկեղոց . եւ թագաւորն զթացեալ ոչ արգելու զինդրեալ պարգեւսն . եւ զինի հնգից ամաց յորմէ հետէ սկսան շինել , պայծառացեալ բարձրացաւ շինութիւն քաղաքին առաւել քան զառաւել :

Յայնժամ եւ իւր իսկ արքայի ամենիմաստ հաստ ղութեամբն հանդերձ բազում արուեստաւորօք զարձարտարութեան ՚ի ձեռն առեալ գծել , միանգամայն եւ գծագրել նշանակել առ ստորտող լերինն որ է գագաթն կղզոյն , զտեղիս զբօսացուցանողս վայելաւորս , ըստ արժանի կայենից արքայական իւրոցն հանդստեան ձգելով պարսպունս , յարգարելով զփողոցս եւ դարս դարս դարաստանաց , եւ գահս ըստ գահից տէրութեանց , եւ բուրաստանս եւ պարտէզս , բուրաստանաց եւ ծաղկոցաց որոշեալ հովիտս , զորս վաղվաղակի անեալ ՚ի կատարումն հասուցանէ զամենայնն . եւս եւ ծառատունկ բազում , զոր ոտոցեալ արբուցանեն ՚ի բարեհամ եւ անապառ աղբերէն , որ ակնարկելովն խնամողին Աստուծոյ կայ ՚ի մէջ քաղաքին :

Եւ քանզի էին ՚ի դրան արքունի գումարեալք արուեստաւորք բազումք , արք պատուաւորք ժողովեալք յամենայն ազգաց յերկրէ , որք ոչ վրիպէին առնել զոր խորհէր արքայ . այլ ըստ հրամանին վաղվաղակի եւ գործն առնոյր զկատարումն . ու մեմն ՚ի նոցանէ ձարտարապետի առն իմաստնոյ եւ հանձարեղի հրամայէ թագաւորն շինել տաճար մի քառանկիւն , քառասուն կանգնաւ ունելով զչափ լայնութեան եւ երկայնութեան , նմանապէս եւ ՚ի բարձրութիւնն . որոյ որմոյն լայնութիւնն երկուք մեծաքայլութեամբ չափով ունի զպարզուածսն , զունդ անապակ կրոց եւ քարի , իբրեւ ՚ի հալուածս կապարի եւ պղնձոյ ընդ միմեանս խառ-

նեալ . եւ շինուած տաճարին 'ի հիմանց անտի մինչեւ
ցգլուխ նորին 'ի թախս կազմեալ , առանց սեան ունի
զհաստատութիւն . եւ է որ արդարեւ արժանի զարմա-
նալոյ 'ի վեր քան զմիտս . ունի եւ խորանս կամարակիցս
եւ անկիւնս եւ շրջապատս գեղապածոյձս , անթիւ մը-
տաց եւ անգննելի աչաց : Անի եւ դումբէթս երկնա-
հարթս ¹ սկեզարդս եւ լուսաճաճանչս , յոր թէ նայել
ոք կամիցի իբր թագաւորի իմն ² պատիւ առնելով ,
նախ 'ի բաց առցէ զխոյր գլխոյն , եւ ապա տանջեալ
զպարանոցն հազիւ թէ նշմարել կարիցէ զզանազան
գեղոցն կերպագրութիւնս :

³ Աւ է կարգ շինուածոյ տաճարին ահեղ իմն եւ
զարմանալի , եւ այնքան բարձրագոյն եւ անհաս է մը-
տաց , զոր օրինակ թէ իմաստունն ոք այր ընդ մի կարգ
խորանի միոջ զբազում ժամս նայեսցի , արտաքս ել-
եալ ոչինչ ⁴ յորոց նայեցաւն պատմել ումբ կարաս-
ցէ . վասն զի են 'ի նմա սկեզարդ դահոյք , յորս բազ-
մեալ երեւի արքայ նազելի ճոխութեամբ , ⁵ շուրջ
զիւրեաւ ունելով պատանեակս լուսատեսակս սղասա-
ւորս ուրախութեան , ընդ նմին եւ դասս գուսանաց ,
⁶ եւ խաղս աղջկանց զարմանալոյ արժանիս . անդէն եւ
սուսերամերկաց հոյք , եւ ըմբշամարտաց պատերազ-
մունք . անդ եւ դասք առիւծուց , եւ այլոց դազանաց .
եւ անդ երամք հաւուց զարդարեալք 'ի պէսպէս
պաճուճանս , զոր եթէ զամենայնն որ 'ի նմա գործք 'ի
թիւ ոք կամիցի արկանել , բազում աշխատութեան
պէտք են անձինն՝ եւ լսողաց :

Աւ է փառք տաճարին ահեղ իմն եւ զարմանալի ,
եզեալ են 'ի նմա դրունք հատուածոյք մանր յօրին-
ուածով եւ հրաշալի գեղգեղմամբ , 'ի բանալն իւրեանց
երկբացիկք են օդարերք զովացուցիչք . իսկ հուպ առ
միմեանս գտլով երեւին իբրեւ զմի պատկեր :

¹ Այլ օրինակ . սկեզոճուս . ² Կատիւս առնելով . ³ Աւ է կարգ շինուածոյն
⁴ Որոց նայեցաւն : ⁵ Շուրջ զիւրեւ : ⁶ Յօրինակն . աղջկանց :

Պատմեաց մեզ եւ հաւատարիմ ոստիկան մի ՚ի գործախարաց քաղաքին, եթէ եմուտ ՚ի շինուած տաճարին երկաթ լտերս իբրեւ երկերիւր հազար. եւ հաւատապէս ճշմարտութեամբ նուազեաց զասելն, քան թէ առատութեամբն յաւելեաց ՚ի բազումս. իսկ եւ նիստ փառաց տաճարին յամենայն կողմանց գաւառին ՚ի մէջ քաղաքին երեւի իբրեւ զմեծ մի բլուր, ոչինչ նուազեալ բարձրութեամբ քան զբարանձաւ ծայր կղզոյն:

Պարսպէ անմերձենայի ամրութեամբ եւ զծայրս ամրոցին. եւ շինեալ ՚ի նմա շտեմարանս մեծամեծս, եւ համբարանոցս, միանգամայն եւ տունս դանձուց եւ զինուց եւ սապազինաց անհուն բազմութեանց: Այլ եթէ զամենայն զգարդ շինուածոյն, զոսկեզարդ փողոցսն եւ զգումբէթակապ խորանայարկան, եւ զզանազան տեղիս շոգանոցն, որք առաւել այլակերպութեամբ մի քան զմի գերահրաշապէս փայլեն, եւ ըստ արժանեացն մանրամասնաբար դովասանել որ կամիցի, կարծեմ թէ յանհասութիւն ձկտեալ տատանի, որ եւ հասանելոյ չէ կարողութիւն: Իայց մեր զղիպողսն եւ զպատշաճաւորսն՝ որքանե կարողութիւն, ՚ի լուսն ընծայեցաք գեղեցիկ քոյոցդ ախորժակաց, ովք քաջազգի եւ տան մեծի արգասաւոր եւ նախնական մեծ:

Յաղագս գերապայծառ եւ պանծալի սուրբ եկեղեցւոյն որ Աղթամար քաղաքի. Յորոյ նիւթ նպաստաւորութեան քարանցն բերաս յերկրէ հեռաստանէ, զորոյ մեք զիրն եւ զտեղին հաւաստեալս յայտ արագոյրք:

Ի ժամանակս շինութեան հոյակապ եւ հռչակաւոր եւ բարձրանշան քաղաքին Աղթամարայ բարձրացոյց Փրկիչն մեր Յիսուս զբազուկս օծելոյն իւրոյ Գաղկայ, հարստահարել զգազանաբարոյ ազգն Իսմայէլի:

1 Այլ որինակ նուազեաց ասելն: 2 Յորինակս: զոչոյցն: 3 Այլ որինակ, որոյ նիւթ նպաստաւորութեան քարանցն:

զորս կապեաց զձեռանէ իւրմէ հաստահինն խորհրդովք, եւ պատերազմական ուժել արուժեամբք, ՚իւրու դանդանաւանաւ իւիք զկզակս նոցա ճմլեալ թռչնացուցանէր, սկսեալ ՚ի մարաց եւ պարսից զբոլոր Ասորպատական, մինչեւ ցխուժաստան, որում կամէ աւանդէր, եւ յորոց ոչն կամէր ՚ի բաց կորզէր, զայս ՚ի վերայ այլոց յայտուցանէր, եւ զհազարս եւ զբիւրս ՚ի նոցանէն իմաստութեան սրովն սատակէր. իսկ այլոց պատերազմաւ պատահեալ տայր բերանոյ սրոյ, եւ յանխնայ կոտորէր. երբեմն անձամբ եւ երբեմն ՚ի ձեռն զօրացն:

Եւ յանեն յարքայի զայստիկ յաճախեաց պատերազմաւ եւ ՚ի վերայ ասորեստանի, եւ գաւառս բազումս ամբողջն հանդերձ յինքն ձգեալ կորզեաց: Եւ տեսեալ մերձ ՚ի դրունս Ասորեստանի ամբողջ մի յիշխանատանն Աղձնեաց ՚ի գեօղն Ատոմ կոչեցեալ, լինելով սեփհականաբար Զուրարեկն կոչեցեալ ազգի. սպառ սպուռ կորուսեալ ջնջէ զազգն, եւ զբնուածս ամբողջն ՚ի հիմանց տապալեալ, զքարինս նորա բարձեալ բերէ ՚ի վերայ մկանաց ծովուն, ընծայելով ՚ի նիւթ շինութեան սրբոյ եկեղեցւոյն, կանգնելով փոխանակ բազնածեւ պղծալից յարկացն զտաճար փառաց: Աստանօր կատարի ասացեալն ՚ի մարգարէէն, թէ որ հանէ զպատուականն յանարժանէն իբրեւ ըզբերան իմ եղիցի, ուր միշտ հանդչի Հոգին սուրբ, զվերագրելով զմարդիկ յանատուեր լոյսն:

Եւ քանզի ճարտարապետ արուեստին էր Մանուէլն, զոր ՚ի վեր անդր ցուցաք. 2այր լի իմաստութեամբ եւ զօրաւոր ՚ի գործս իւր, հրաշակերտէ զեկեղեցին զարմանազորձ արուեստիւ, եւ զոր վերադոյնն ցուցաք կրօնաւորն ձեռն տայ նկարագրել զքարինսն ճշգրտագործ նմանահանութեամբ, 3սկսեալ յԱբրահամայ եւ

1Յ.Ս. օրինակ. իբրու դանդանաւանաւք զկզակս նոցա 2Յօրինական. այլ լի իմաստութեամբ: 3Յ.Ս. օրինակ. սկսեալ յԱբրահամէ:

Ի Դաւթէ , եւ մինչեւ ցՏէք մեր Յիսուս Քրիստոս , զդասս մարդարէից եւ առաքելոց յօրինեալ ըստ իւրաքանչիւր հանդիսի , զարմանազործ տեսեամք : Ստեղծագործեալ ջոկադրէ եւ ՚ի կարգս եկեղեցւոյն զհոլովս երէոց , եւ զերամս հաւուց , միանգամայն եւ զդասս դազանաց , խողից եւ առիւծուց , ցլուց եւ արջոց , ընդ դէմ միմեանց զարդարեալս , զկենդանականին նոցա յուշ առնելով զմարտ , որ է յոյժ ըղձալի իմաստնոց , ամեալ զթիկամբք եկեղեցւոյն ՚եւ շրջապատ պարունակ մի պանծալի մանրամասն հատուածովք յօրինեալ , կերպադրեալ որթս խաղողարերս այդեզործովք եւ գազանովք եւ սողնովք հանդերձ համակեալք . որոց եւ կերպարանքն այլ եւ այլ զանազանութեամբք ըստ իւրաքանչիւր մասին առ բերեն զտեսակս :

Իսկ ՚ի չորից կողմանց ՚ի վերայ գազամթան սրբութեանցն ճշգրտագործեալ զչորից աւետարանչացն պատկերս . որք եւ սրժանաւորապէս իսկ են պսակ ուրախութեան սրբոյ եկեղեցւոյ , եւ վերագոյն քան զամենայն սուրբս :

Վկարագրեալ է տեսանագրելով եւ զփրկչական պատկերս որ վասն մեր զգեցաւ մարմին երեւելով մարդ , եւ է ՚ի կամարս արեւմտական խորանին . նմանահան ճշգրտութեամբ յօրինեալ է ընդ դէմ Փրկչին եւ զփառազարդ պատկեր արքային Գազկայ . որ մեծապարծ հաւատով բարձեալ ունի զեկեղեցին ՚ի վերայ բազկացն , իբրեւ զսափորն ոսկի լի մանանայիւն , եւ իբրեւ զտուփ մի ոսկի անուշահոտութեամբ լցեալ . կայ առաջի Տեառն կերպագրեալ այնպէս , որպէս թէ զթողութիւն խնդրեսցէ մեղաց : Ար թէպէտ եւ մերս պատմութեանց իցեն բանք , սակայն թագաւորն ոչ վրիպի ՚ի խնդրեալ պարզեւացն , յուսացեալ առ հանդերձեալ հատուցմունսն :

Վարձեալ եւ ՚ի հարաւակողմ կուսէ խորանին ՚ի

վերայ դրան եկեղեցւոյն յօրինեալ է ՚ի տեղի դահոյ-
ից , ՚ի բարձանց ՚ի խոնարհ կամարածեւ աստիճանօք
զէջան ունելով , որպէս զի իցէ անդի աղօթից թագաւո-
րին զուսպ եւ զերծ ՚ի մարդկանէ , որով ՚ի միտս իւր
եկեալ անգրաղապէս ընդ Աստուծոյ խօսեսցի :

Իսկ ՚ի ներքուստ կողմանէ զսրբութիւն սրբու-
թեանցն հրաշալիս իմն յօրինէ նկարապաճոյճ՝ զե-
ղովք , դրամբք արծաթապատօք եւ լի ոսկեհուռն զար-
դիւք , ոսկեպատ պատկերօք , եւ ակամբք պատուակա-
նօք , եւ մարդարտահիւս զարդիւք , եւ պէս պէս երե-
ւելի եւ պայծառ սպասիւք , զոր հրաշափառապէս եցոյց
մեզ երկրորդ Արուսազէմ , միանգամայն եւ դուռն վե-
րին Սիոնի :

Աստանօք կատարին մարդարեւթեանն նուազք ,
թէ ուրախ լնր անապատ ծարաւի . եւ դարձեալ եթէ
ցնձասցէ երկիր , եւ ուրախ եղիցին կղզիք բազումք :
Արդարեւ սա էր երբեմն անապատ ծարաւի . իսկ այժմ
բաղաք մեծին Աստուծոյ գետահետեալ յերկուց մը-
տաբուղիս աղբերաց , ՚ի սրբոյ աւազանէն , եւ յանապա-
կան արեւնէ Որդւոյն Աստուծոյ . արբուցանէ զոգւով
ծարաւիս :

Իսկ զոր նաւակատեաց սորա դասիւք եպիսկոպո-
սաց եւ իշխանաց շքեղացուցանելով ասն մեծ ու-
րախութեան կատարէ մեծապարծ պարծանօք յիշա-
տակ աղղաց յազգս : Ահա ասացաք որ ինչ յաղագս
սրբոյ եկեղեցւոյն :

Յաղագս մեծի պատերազմին ընդ առնն արաբացոյ ՚ի դրունս մարա-
բաշարին Գունաց , եւ որ ինչ գործք քաջութեան մեծի արքայն հայոց
Գագիկայ , եւ որ ինչ յաղթութեանն գործք :

Եւ որպէս ՚ի վեր անդր պատմեցաք վասն անիշխան
լինելոյ պարսից , ըստ գրեցելումն թէ դատաւօր ոչ
գոյր Իսրայէլի . եւ իւրաքանչիւր որ զիւր միտս հաճէր
Իսոյն ժամանակս այր մի արաբացի աղղաւ , այր հմուտ

պատերազմաց եւ գործոց զինուորութեան , սա կոկոզափիզ ամբարտաւանութեամբ յինքն հայեցեալ, կարծեաց ինքնագլուխ լինել: Աստի եւ զօր գումարեալ յանկարծօրէն թեւակոխեաց անցանել ընդ Գողթնաստան եւ ընդ աւանն Նախճաւան , զբռամբ ամեալ եւ զզօրս Շարուրն կոչեցեալ գաւառի , դայ հասանէ մինչեւ ցմեծ մայրաքաղաքն Դուին . եւ վաղվաղակի հարկապահանջս եւ ոստիկանս առաքեալ ՝ Այրարատեան գաւառ , եւ մինչեւ ցԱրագածն կոչեցեալ ոտն , զոր է բաժին կալուածոց Աբասայ որդւոյ Սմբատայ , ընդ իւրումն նուաճէ իշխանութեամբ , եւ քանզի Աբաս ոչ կարողանայր ՚ի դիմի հարկանել բռնացելոյն ՚ի վերայ ինքեան , ձայն արկանէ յարքայ ՚ի ձեռն հրեշտակաց եւ հրովարտակաց , զի եկեալ փրկեցեղ զնա ՚ի հարկապահանջ բռնութեանցն հինից : Լւ արքայի յիշեալ զգութ արեան հարազատութեանն , եւ զնաց զօրօք բազմօք զհարազատին խնդրել զքէն վրիժուց : Իսկ Աբաս որդին Սմբատայ հպարտացեալ գայ իջանէ ՚ի դաշտն Վաղարշապատ քաղաքի՝ կամեցեալ յառաջագոյն քան զգալուստն մեծի թագաւորին հայոց Գագկայ անձինն ինչ ստանալ պարծանս :

Իսկ այրն այլազգի քանզի զխտէր զնմանէ թէ ոչ է հմուտ պատերազմաց , ելեալ հասանէ ՚ի վերայ նորասակաւ զօրօք եւ հարեալ զնա ՚ի փախուստ դարձուցանէ : Ս՝ աշեալ ՚ի սուր սուսերի ՚ի զօրացն նորա արս իբրեւ Ն , եւ առեալ զկապուտ զօրացն եւ զբնակչաց երկրին , եւ հրձիգ արարեալ զաշխարհն ամենայն , դառնայ ՚ի քաղաքն մեծաւ յաղթութեամբ եւ բազում աւարաւ . եւ Աբաս այնուհետեւ փախստեայ եղեալ մազապուր անկանի յաշխարհն վրաց . եւ արքայի լուեալ զգոյժ աղաղակիս այսորիկ , վաղվաղակի հասանէ ՚ի դուռն Դունայ յեզր դետոյն Երասխայ , հանդէպ վիրապին սրբոյ , յորմէ ելեալ մեծն սուրբն Գրիգորի-

ու լուսաւորեաց զհայաստան աշխարհս

Իսկ այլազգին յորժամ ետես զբանակ արքային մեծի սփռեալ առ լեբամբն Գինոյ կոչեցեալ բլեր . որ արդարեւ անուն բլրակին մարգարէարար իբրու յանապակ զինոյ զմայլեալ ՝ ուրար զարքայ յիւրումն սահմանեալ վայրի . որ թէպէտ եւ ՚ի բարձանց առեալ ըզչնորհ յաղթութեանն , բարեխօսութեամբ սուրբ Լուսաւորչին . որոյ եւ իւր իսկ տօնախմբիւր յիշատակ յամենանն սահմի , որ օր՝ . . . էր ամսոյն Սկսայն եւ բլուրն շնորհս ունելով ոչ ունայնանայ ՚ի գովեստից աստի պատմութեանցս :

Լւ այնուհետեւ ան ամբարշտի զօր գումարեալ արս իբրեւ երեքտասան հազար , զիմէ ՚ի վերայ արքայի , գունակ այլոց ոմանց զնա կարծելով , եւ մինչդեռ արեգակն յերբորդ ժամուն արփիաթեւէր զկամարն երկնի , եւ դեռ ընթեռնոյր աւետարանն սուրբ , զայ ոմն ՚ի սուրհանդակաց , եւ ասէ , ընդէր ձիգ եւ յաւէժ աղօթէ տէր իմ արքայ , եւ ահա ճակատ այլազգեացն մերձեցաւ ՚ի բանակ սրբութեան Տեառն Լւ արքայ այնուհետեւ կայուն սրտիւ եւ հեզահամբոյր քաջութեամբ ոչ զաչս եւ ոչ զբարբառ առ ազդողն ամբառնայ , այլ կատարեալ զսովորական աղօթսն , իմացեալ զիմաստնոյն թէ Տեառն է պատերազմ , եւ թէ , Տէր ամբարտաւանից հակառակ կայ , եւ տայ ըզչնորհան խոնարհացն :

Յայնժամ արքայ վառեալ ՚ի զէն եւ ՚ի զարդ արիական քաջութեան , առեալ զզօրսն զնդին հաւատացելոց , հանդարտ յառաջ մատուցեալ գունդս գունդս պատշաճաբար յօրինէ զիւրոյ ճակատուն , եւ ապա այնուհետեւ սուսերամերկացն հոյբ զմիմեամբք խառնեցան , եւ ճայթմունք եւ թնդիւնք եւ փայլատակմունք իբրեւ յամպոց ՚ի վայր թափեալ երեւեցան , եւ ահագին օրն սկսաւ լինել Յայնժամ ՚ի վերին օզնա-

ՎՅ. յայտն յօրինակն : ՉՅ. Երկնակ . բարեխօսութեամբ սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին : ՅՅ. օրինակն պակասի թիւ աւուրց ամսոյն :

կանութենէն զօրացեալ լինէր Կարբայ իւրականն զօրօք, մանաւանդ զի եւ սուրբ հայրապետն հայոց մեծն Եղիսէ, ելեալ ՚ի կատարս Չբլերն Գինոյ հանդերձ քահանայական դասիւքն, հանդոյն սրբոյն Ներսէսի անխոնարհելի ունելով զձեռս, մինչեւ պարտեցաւ երկրորդն Ամաղէկ, ուստի եւ գունդ զգնդիւ անցեալ զօրացն հայոց գայ պատահէ արքայ զմիջոցաւ ռազմին այլազգեաց, յորում էին արք հետեւակք ըմբշամարտ զինակրաց իրրեւ չորք հազարք. որոց ՚ի գիմի հարեալ արքայի իրրեւ կայծակն ընդ եղէգն հարեալ, այնպէս խորտակեաց զռազմաց զօրուն այլազգեաց, եւ այնուհետեւ բազմութիւն դիակացն յերկիր անկելոցն էին թանձրացեալք ՚ի վերայ երեսաց դաշտին իրրեւ զօրայս անգւոյ լիոյ յաւուրս հնձոց, ուստի եւ ընդ սրախողխողսն եւ ընդ գետալէժան սատակեցան արք իրրեւ ութ հազար, եւ զբազումս ՚ի նոցանէ ձերբակալս արարեալ, զմանս շղթայակապս յղէ յանառն Գարիւնս Իսկ արանց երկերիւր աւելի կամ պակաս զարիւնս անձանցն պարգեւս նոցունց շնորհէ. եւ հրամայէ արձակել, զի երթեալ ՚ի քաղաքն պատմեսցեն զոր տեսինն:

Եւ ինքն արքայ աճապարեալ անցանէ ընդ գետն Երասխ, կամելով հրձիգ առնել զքաղաքն ծագէ ՚ի ծագ, եւ զաշխարհն շուրջանակի, մինչեւ ծերք քաղաքին անկեալ առ ոտս նորա խնդրեն զխաղաղութիւն, տալով հարկս եւ պատանդս, զոր առեալ արքայի դառնայ խաղաղութեամբ յամուրն Գարիւնս, բարձեալ զգէն եւ զասպագէն առնեւ ձիոյ զօրացն այլազգեաց անչափ բազմութեամբ, եւ ՚ի բազում աւարառուաց իւրոցն զօրաց ոչ ինչ տուժէ արքայ յումեքէ, այլ հրամայէ հանդէպ երեսաց տանել զինչ եւ շահեցաւ:

ԿՅ. 11 օրինակ. արքայն իւրական զօրօքն: Չբլերն գինոյ: ՅՄինչեւ ծերք անկեալ առ ոտս նորա:

Յարձակումն Դելմկացն 'ի քաղաքն Հաղամակերտ եւ 'ի գաւառն Աղ-
բազ , եւ որ ինչ յաղթութիւն զորացն Հայոց 'ի շնորհացն Աստուծոյ :

Յաւուրն յայնտիկ մասն ինչ 'ի զօրաց Դելմկաց
դիմեալ անցանել կամելով յաշխարհն Ասորեստանի ,
եւ հասեալ 'ի քաղաքն Հաղամակերտ , եւ 'ի գաւառն
Աղբազ , գերփեալ զինչս եւ գերեալ զկանայս եւ ըզ-
տղայս որչափ եւ ձեռն հասանէ , եւ զայն լուեալ ար-
քայի հրաման տայ զօրաց իւրոց հետամուտ լինել
զկնի նոցա քաջի առնել ձիոյ . որոց առեալ զհրաման
յարբուճուստ վաղագոյն աճապարեալ ժամանեն նոցա
յանհոգս լինելով յաշխարհին Անձեւացեաց , եւ 'ի դի-
մի հարեալ քաջամարտիկ նիզակախուռն Դելմկացն
զօրաց , կոխան իբրեւ զխուլ դաշտաց յոտս երկու-
րացն Հայոց , յորոց վերայ սուր եղեալ կոտորեցին արս
իբրեւ երկուհազար . եւ առեալ զբանակս նոցա յա-
ւարի , փրկեալ եւ զգերեալն , դարձան յիւրաքանչիւր
տեղիս մեծաւ յաղթութեամբ :

Յայտարարութիւն կերպագրութեան անձին եւ փառաց մեծի արքային
Հայոց Գագկայ :

Աւ քանզի նախածանօթ եւ յառաջ գիտութեամբ
Աստուծոյ , գիտելով զնա թէ այնպէս լինելոց է , ան-
դատին յորովայնէ մօր իւրոյ ելից զնա իմաստութեամբ
հոգւովս Ս ասն որոյ եւ շնորհեաց նմա պատկեր լու-
սազարդ , եւ հասակ փառաց անհամեմատ 'ի մեջ ամե-
նայն մտեղեաց բանական ազգի . հարթ եւ ուղիղ , վայ-
ելուչ եւ պայծառ երեսօք . հեր գլխոյ նորա թխա-
կերպ գանգուրագեղ գիսաւորութեամբ ուղեբեկ
ջոկացեալ 'ի վերայ 'սպետափառ ճակատուն յոյժ խուռ-
նախիտ թանձրութեամբ . մրազարդ կամարածեւ կրց-

ուացք՝ յունիցն, եւ բիրք եւ արտեւանունք հանդերձ պողոլք վկայեալք, իբրեւ զչուշան ՚ի հովիտս 2Ճաղկեալ ծաւալին հրաշագարդ յօրինմամբ: Աւնչք երկայնագոյնք եւ վայելչաւորք, լսելիք դիւրալուրք եւ դիւրահաւանք ՚ի բարիս, եւ պայծառք լուսահրաշ նմանեալ գունով: Շրթունք նորա իբրեւ զար կարմիր, ստամուկք նորա հուպ առ միմեանս զտեալք յաղտոյ: Տէրք մորուաց նորա զօրէն մանուշակի ծաղկեալք ՚ի վերայ գունագեղ այտից ՚ի կերպս զուարթնոց տեսողայն զնա ցուցանէր. եւ յիրաւի այսպիսիք նմա շնորհազարդ փառաց պարգեւք ՚ի վերուստ: Այն զի նա ըստ նմանութեանն Յովսիայ թագաւորեալ նորոյ Իսրայէլի վերագոյն քան զնա լրացոյց զկարգս եկեղեցւոյ սրբոյ: Աւստի եւ յոյժ սիրելի էր ինձ յայսմ ժամանակի աւնուլ ՚ի հնդկայինն աշխարհէ, եւ ՚ի Տպազ քաղաքէ, մանաւանդ թէ ՚ի քարկոփչացն, 3Եւ Աղէբասարացւոց, եւ Թէբէացւոց վաճառուց զոսկետեսանն տպագրովն, եւ շարամանել ՚ի թագի նորա յաւուրս թագի զքօսանաց, մանաւանդ յորժամ ՚ի փրկական պասեք տէրունական տօնիցն, իբրեւ զփեսայ յառազաստէ ծագիւր ըստ նմանութեանն արուսեկին, ուստի եւ ՚ի գունագոյն ականցն հիւսելոց մարգարտախուռն զարդուցն ՚ի գլուխս եւ ՚ի լանջս եւ ՚ի գաւակս երիվարին խրոխտացելոյ ճաճանչք լուսոյ ճառագայթէին, այլ եւ ՚ի հոսանս հրաձգութեանցն առաջի նորա եւ ՚ի կայթմունս թնդականացն եւ ՚ի հնչմունս փողոցն առ հասարակ դղրդեալ բիւր բիւրոց մարդկան, ամենայն ակն զնա բաղձայր տեսանել, ուստի եւ ամենայն հոգիք աղաղակէին, Տէր կեցո՞ զթագաւորն եւ լուր մեզ. եւ արդարեւ արժանի էր օժեալն Աստուծոյ, եւ բարձրն քան զամենայն թագաւորս երկրի, այսպիսի եւ ՚ի վեր քան զսոյնս գովութեանց:

1 Այլ սրբնակ. յունիցն: 2 Ծաղկեալ երեւեալ ծաւալին: 3 Եւ Յաղէբասարացւոց:

- 1) ան զի նա խաղաղութեան եւ շինութեան առիթ:
 'Նա աւազակաց խանձող եւ հերքիչ:
 'Նա իրաւանց եւ դատաստանաց արդարով կշռիչ:
 'Նա ամբարտաւանից բարձրաթռիչ թեւոյն հարթող:
 'Նա որջացելոց բազմաց 'ի բարձրաբերձ ամրոցաց ըստորիջոյց:
 'Նա ապստամբաց անդերձանելի ծուղակ:
 'Նա գաղտնի նենգութեանց թշնամեաց նախատեսող եւ կարթ կորզիչ:
 'Նա սիրելեաց եւ կամարարաց իւրոց անձախ պարզեւ:
 Լ՝ՄԼ եւ անուշահոտ բուրաստան , լի համապայծառ ծաղկովք:
 'Նա տան իւրում 'կանաչտունկ ոսկեսաղարթ , լի աստուածայորդոր սիրով , եւ բերկրաբեր աւետիք:
 'Նա որդւոց իւրոց կրթարան բարեաց , եւ մշտաբուրիս աղբիւր իմաստից:
 'Նա ամենայն արուեստականաց դռնաբաց եւ անխելք քանոն:
 'Նա բռնաւորաց սպառնալեաց բքաբեր , եւ ահարկուհողմոցն ընդդիմակաց լեռոն բարձր եւ անդրդուելի վէմ:
 'Նա խարդախող եւ կարծեցուցիչ հրովարտակաց եւ պատգամաց այլազգեաց յղելոց առ նա հուր ծախիչ:
 'Նա 'ի սիրտս բռնաւորաց բաբելացւոց մարաց եւ պարսից յունաց եւ բարբարոսաց հրացեալ եւ յաւաշարժ բեւեռ:
 'Նա հարցախորձող իմաստնոց խորք ծովու կամ բարձրութիւնք երկնից որ անհասն է:
 'Նա յոսկեզարդ գահոյն ուրախութեանց բազմեալ նազելի ճոխութեամբ իբրեւ զառիւծ զօրաւոր հաւատովք աճեցեալ 'ի փառս Տեառն:
 'Նա 'ի սենեակս ոսկեզարդս երեկօթիցն քաղցրանինջ քնով զուղեալ իբրեւ զվիշապ , եւ ահ հզօր զօրու-

Թեան նորա շրջապատեալ զբոլոր հայաստաննօքս իբրև զպարխոյ պղնձի անմերձենալի պահէր յերկիւղէ եւ ՚ի գաղտածիգ նետից թշնամեաց:

Նա ՚ի վերայ դրացեաց իւրոց՝ եւ իւրոց հնազանդելոց հովանի ամրապահեստ, եւ արագ.....

Վասն անցիցն անցելոցն ընդ հայս, եւ վասն Աստուածատէր Իշխանին Արդլմէնէի Վե որդեաց իւրոց:

Յետ վախճանելոյ Չարքային Գազկայ արծրունւոյ որդւոյն Գերանկի, եւ բառնալոյ իշխանութեանն հայոց, կատարեցաւ ասացեալն ՚ի մարգարէէն Երեմիայ ՚ի վերայ Հայաստան աշխարհիս, եւս առաւել ՚ի գաւառն Վասպուրականի. եթէ ժողովուրդք իմ անտերունչք չըջնացուք, եւ տիրեցին ՚ի վերայ մեր ազգն Հագարու, եւ յամենայն ժամ ասպատակելով յառի եւ յաւարի հարկանէին զամենայն քրիստոնեայս, ՚ի սով ՚ի սուր եւ ՚ի գերութիւն մատնելով զմեծամեծս եւ զփոքունս, զի չիք ուստեք յոյս եւ ակնկալութիւն, եւ դեռ եւս ՚ի սակաւուց մնացեալ էին ՚ի պակասաւոր իշխանացն հայոց, եւ բռամբ ունէին զամուրս բերդից եւ քարանձաւաց. ապա թագաւորեցին ՚ի վերայ մեր մեղք մեր եւ հարցն մերոց, եւ մատնեաց զմեզ Տէր եւ զմնացեալն ՚ի ձեռս անօրէն արծաթակուրծ եղեռնաթիւր եւ մեղաստէր զարմին Ելիմայ որ են ազգք թուրքաց. եւ տիրեցին աշխարհի ՚ի ծովէն արեւելից մինչեւ ցծովն արեւմտից, եւ ոչ մնաց ՚ի նոցանէ մինչեւ ցքարանձաւ մի որ ոչ մատնեաց Աստուած ՚ի ձեռս նոցա. եւ նորա ունելով զընութիւն արիւնար-

* Աւագ յոյս ձառէս թուղթ է անկեալ, վերջքն չկայ: 1ՅՂ որինակ. եւ որդւոց իւրոց: 2Յարքային հայոց գազկայ: 3Ի վերայ հայաստան աշխարհիս եւս առաւել ՚ի գաւառն Վասպուրականի շէք: 4Երկնային: 5Ի վերայ մեղքն մեր:

բու գազանի զի են ազգք ահաւոր տեսլեամբ, զի տեսիլ դիմաց նոցա զարհուրեցուցանէ զտեսողսն եւ ահաբեկ առնէ . եւ բնակութիւն նոցա ՚ի լերինս եւ ՚ի դաշտս եւ յանապատս , որպէս զվայրենի գազանաց , եւ են շողղակերք որպէս զգազանս , ոչ պատուեն ըզմեծամեծս , ոչ խնայեն յալիս եւ ՚ի հարկիսս ծերոցն , ոչ ողորմին երիտասարդին եւ տղայոյն , ոչ խնայեն ՚ի մանկութիւն ումբ . ազգ չար եւ դառնացող , ազգ որ ոչ ուղղեաց զսիրտ իւր եւ ոչ հաստատեաց առ Աստուած զհօգի իւր : Օ այս ազգ ետ Աստուած եւ մեղք մեր՝ թագաւոր աշխարհիս հայոց . ըստ ասացելոց սրբոց մարգարէիցն Անանիանայն , եթէ մատնեցեր ըզմեզ ՚ի ձեռս թագաւորի անօրինի եւ չարի քան զամենայն երկիր :

Յայնմ ժամանակի սյր ոմն երեւելի տոհմակից գտեալ արքային Անէքերիմայ մեծի , զոր մարգարէն Եսայի պատմէ վասն նորա , եւ սա նոյն անուանակից հաւուն իւրոյ Անէքերիմ անուամբ , էր եւ եղբայր նորա մեծ իշխանն Գերանիկ , Սոքա ՚ի ձեռն օգնականութեանն Աստուծոյ եւ ՚ի խնամս տեսութեան Հոգւոյն սրբոյ տիրեցին հայրենի բնիկ գաւառացն իւրեանց Վասպուրականի , եւ ՚ի դիմի հարեալ սյրագդեացն ոչ տային թող աւերել Չապիսարհն , զի ունէին զանմատոց ամրոցն զՇամիրամաչէնն զաւանն Վան , եւ զերկնապիչ եւ զպարանոցատանջ զանաօիկ բերդն զԱմիւկ , առ ոչինչ համարելով զյարձակումն սյրագդեացն յարաժամ . սյլ հանապազօր ՚ի կրունկն դարձուցանէր օգնականութիւնն Աստուծոյ :

Ի սոցա ժամանակի երեւեցան գանձք աստուածային նշանին , յորոյ վերայ եհեղ զարիւն իւր միածին Որդին Աստուծոյ . եւ էր համբարեալ ՚ի լերինն Վարագայ , ՚ի գագաթն քարանձաւին ՚ի ձեռն սուրբ որովն եւ թագաւորացն կուսին Հռիփսիմեայ , յայտնեաց

Աստուած , որպէս եւ յաւուրսն Աստուանդիւնոսի արքայի , եւ Ալիւրի հայրապետին , զնոյն եւ դաւառնն Աստուորական ՚ի լեառն Աւրագոյ ցոլացեալ նշան տէրունական խաչին , յերրորդ ժամու թառցեալ ՚ի գագաթանէ քարանձաւին բնակեցաւ ՚ի նոյն լերինն ՚ի հովիտ մի ուր են աղբիւք բարեհամբ . Աստուրք թագաւորին Աննքերիմայ շինեաց ՚ի նոյն տեղւոջ եկեղեցիս մեծածախս , եւ ՚ի ստորոտ լերինն շինեաց զխոյակապ եւ զհռչակաւոր մայրաքաղաք մեծաստանացն զԱւրագ , եւ կարգեաց ՚ի նմա արս հաւատարիմս , եւ զարդարեաց բազում կրօնաւորօք , եւ երկնագումար դասիւք սուրբ քահանայիւք . եւ կարգեաց նոցա սոճիկս , շեւ կէին ՚ի խաղաղութեան ՚ի դաւառնն Աստուորականի . ամենայն աշխարհաց անկելոց եւ գերելոց տեղի ապաստանի ՚ի նա դտանիւրս Աւ լիսան մեղաց մերոց յարձակեցան ՚ի վերայ մեր ազգն Ալիմացւոց , զոր վերագոյնն ասացաք . եւ հանապազօր նեղէին եւ մաշէին ՚ի սուր սուսերի զազգն քրիստոնէից : Ապա զմտաւ անեալ արքային Աննքերիմայ զտէրունեան հրամանն որ ասէ , եթէ հալածեցեն զձեզ յայսմ քաղաքէ փախիջիք յայլ , եւ եթէ յայնմանէ հալածեցեն փախիջիք ՚ի միւսն . արդ լիսան զի ոչ դոյր այլ ուստեք օգնակաւնութիւն բաց ՚ի Տեառնէ , եւ օգնակաւնութիւն Տեառնէ ՚ի թիկունս արքային յունաց , եւ յայնժամ ունէր զկայսերական իշխանութիւնն զաստուածապահ քաղաքին ՅԱստուանդնուպօլսի , այր ոմն աստուածատէր եւ բարեպաշտ Աստիլ անուն կոչեալ , եւ ոչ էին ձեռնհաս թագաւորն յունաց ՚ի վերայ աշխարհին հայոց , այլ ինքեանք կամաւ ունէին զտէրութիւնս դաւառաց իւրաքանչիւրօք , եւ ոչ ժուժէին յարձակման այլազգեաց : } այնժամ իբրեւ որդի առ հայր դիմեցին մնա-

1 Այլ օրինակ . եւ սուրբ թագաւորն Աննքերիմ շինեաց շեւ կէին խաղաղութեան աշխարհն Աստուորականի : 2 Աստուանդնուպօլսոյ :

ցորդք տանն թորդոմայ առ թագաւորն յունաց, եւ նորա լցեալ աստուածային սիրովն, զթագան յաղաչանս որդւոցն, եւ կոչեցեալ առ իւրեանս յիւրաքանչիւր գաւառաց, եւ տային պարգեւս, եւ կարգեցին ՚ի դուռն արքունի, եւ տային փոխանակ քաղաքացն քաղաքս մեծամեծս, եւ փոխանակ բերդիցն բերդս անմատոյցս եւ գաւառս եւ գեօղս եւ աղարակս եւ սուրբ մեշաստանս. եւ փոխեցին զհայրենի տունն իւրեանց հայկազունքն արծրունիքն Սենեքերիմ, ՚ի թուին հայկազնեան տուժարին, ՆՀ, եւ դէմ եղեալ զնացին յաշխարհն յունաց չորեքտասան հազար արամբք, թող զկանայս եւ զմանկօիս. եւ արկան ընդ լծով ծառայութեանն հոռոմոց. նոյնպէս եւ բաղրատունին Գազիկ որդի Յովհաննիսի արքայի, եւ նա եւս փոխեալ զհայրենիան իւր ՚ի նոյն թուաբերութեանն ՆՂ, եւ չոգաւ ՚ի հոռոմս. եւ նորա տիրեցին արեւելեան գաւառին հայոց, մեծ աւանին Վանի, եւ գաւառին Վասպուրականի, եւ թագաւորանիստ քաղաքին Ալեւոյ, եւ աշխարհին հայոց:

Հորժամ եհաս համբաւ թագաւորացն երթալոյ ՚ի հայոց եւ տիրելն հոռոմոց՝ ՚ի բանակն անօրէն եւ արիւնարբու գազանամիտ ազգին Ալիմայ, ապա ձիարշաւս արարեալ ասպատակայարձակ շառաչմամբ իրրեւ զարծուի յերամս հաւուց ցոլացեալ արքայն ելիմացւոց որ կոչիւր սուլտան անուամբ Տուղուփ. եկն եհաս ՚ի մայրաքաղաքն Անի, եւ պաշարեաց զնա, եւ առեալ մաշեաց ՚ի սուր սուսերի, որ ՚ի հեղմանէ արեանն ոռոգանէր երկիրն իրրեւ ՚ի ժամանակս հեղեղաց յարուցելոյ. որ ասէին բազումք ՚ի տեսողացն թէ զտղայս դիացիկս թաւալ տալով արեանն ՚ի գեօն հասուցանէր, որ անցանէր ընդ դուռն քաղաքին. եւ նովին ոճիւ սյր ոմն ներքինի ժանդ եւ ապարասան եւ փոյթ յարբանեկութիւն սատանայի, արիւնարբու եւ շաղղակեր, Սրահանդ անուն. եկեալ էառ յաւարի ըզգաւառն Վասպուրական, եւ եկն եկաց մինչեւ ցա-

ւանն Վան, եւ զնա պաշարեալ տառապեցոց ՚ի տառապանս խիստ. եւ զնա եւս մաշեաց ՚ի սուր սուսերի, եւ զբնակութիւնն այրեաց հրով. Նոյնպէս եւ զԱրձէշ քաղաք Գնունեաց դաւառին. եւ ոչ մնաց տեղի ապաստանի բրիստոնէից, բայց միայն յանմատոց ամբոցն Ամիւկ, եւ յաստուածարնակ կղզւոջն Աղթամար, որ վայելչացեալ ունին զգեղ վայելչութեանն ամբացեալ այլօք, եւ պարսպեալ խրոխտացեալ կոհակօք: Ի սոսա կատարեցաւ բան հոգերգողին Դաւթայ որ ասէ, թէ ուրախ եղիցին կղզիք եւ ամենայն շքնակեալքն ՚ի նմա. եւ հրճուեալ բերկրանօք ըստ հրամանին Սողոմոնի, իբրեւ զաքաղաղ ՚ի մէջ մայրեաց սիգալով, եւ իբրեւ զնոխաղ առաջի հօտից, կամ իբրեւ զթագաւոր ՚ի մէջ զօրաց. Նոյնպէս եւ սոքա երեւելի եւ փառաւոր գտեալ ՚ի մէջ աշխարհի:

Ի նտրեաց Տէր տեսուչ եւ վերակացու այսմ աստուածապահ եւ անմատոց ամբոցացս զայր ոմն տոհմակից արքային Սենեքերիմայ ՚ի գաւառն Ամիոյ յաղդէն արծրունեաց անուամբ Աբղիմէհ կոչեցեալ, մընացեալ իբրեւ զկայծակն ՚ի փայլատականց հրոյ. եւ պահեալ զնա Յամենահօր աջոյն Աստուծոյ, յայսմ ծովածուփ վտանգաւոր ալեկոծեալ նաւաբեկութենէս, եւ որպէս ընտրեաց Տէր զՆոյ, ¹եւ ՚ի նմանէ աճեցին ամենայն ազգք եւ բազմացան, եւ որպէս ընտրեաց Աստուած զԱբրահամ եւ օրհնեաց զնա եւ զԾնունդս որովայնի նորա. եւ որպէս օրհնեաց Տէր զմեծն Դաւիթ եւ օրհնեաց զպտուղս որովայնի նորա եւ զօրացոյց զնա ՚ի զօրութիւն անպարտելի, նոյնպէս եւ զսա ընտրեաց Աստուած զամենիմաստն զպառուկուրապաղատն զԱբղիմէհ զորդի մեծ իշխանին եւ սուրբ մարտիրոսին Թոռնկայ, որ յաւուր մեծի տօնի ծննդեան Տեառն եւ մկրտութեանն արժանի եղև առնուլ ըզ-

¹ Այլ օրինակ. նոյնպէս եւ զԱբղէշ գաւառն զնունեաց, Չմակեալն որ ՚ի նմա: Յամենահօր Աջոյն Աստուծոյ: ¹ Եւ ՚ի նմանէ աճեցին եւ բազմացան ամենայն ազգք:

պսակ մարտիրոսութեան բազում արամբք ընտրելովք ՚ի գաւառին մոկաց ՚ի գեօղն Ատիճանս, եւ որդի նորա զօրացեալ ՚ի շնորհատուր պարգեւացն Աստուծոյ, եւ լցեալ իմաստութեամբ եւ Հոգւով սրբով. եւ եւհեղ Տէր ՚ի վերայ նորա զեօթնապատիկ շնորհս, հոգի գիտութեան եւ աստուածապաշտութեան, հոգի զօրութեան եւ իմաստութեան, հոգի խորհրդոյ եւ հանձարոյ, եւ լցոյց զնա հոգի երկիւղին Աստուծոյ, եւ գերագոյն գտեալ քան զամենայն ազգս, հեզ, խոնարհ, առատ, ողորմած, աղօթասէր, սրբասէր, այրեաց ակնածու, որբոց խնամածու. որ ոչ երդուաւ նենգութեամբ ընդ ընկերի իւրում, եւ ոչ գտաւ ստութիւն ՚ի շրթունս նոցա, եւ հանապազ խոկայր յօրէնս Տեառն ՚ի տուէ եւ ՚ի դիշերի. էր եւ անձամբ վայելուչ մեծաշուք եւ բարձրահասակ. դանդրահեր եւ գեղեցկատեսիլ, քաղցրախօս, եւ անուշաբարբառ իրրեւ զտարակ. առեալ իւր ամուսին զդուստր Գրիգորի արեւելեան դուկի. եւ զթոռն մեծաշուք եւ տիեզերակալ իշխանաց իշխանին Ալուզի. որ էր տէր եւ իշխեցող դաւառացն Ճաղկոտան եւ Ազգովտի, եւ մեծ աւանին Անդեղտանն:

Իսկ սուրբ որոջն Բրիստոսի անուամբ Մարիամ կոչեցեալ, որ եւ տիկնաց տիկին էր ազգաւ. սա սնեալ սրբութեամբ եւ աստուածապաշտութեամբ, եւ երկիւղիւ Տեառն, եւ ըստ անուանակոչութեանն իւրում միացեալ ՚ի սէրն Աստուծոյ, եւ գերագոյն գտեալ քան զամենայն սուրբս, եւ առ ամենեսեան գթած, ողորմած, հաստատուն ՚ի հաւատս, շղթօն եւ զգաստ, ոչինչ պակասութիւն ունելով ՚ի սրբոց թագուհեացն. աղօթասէր եւ աղքատասէր, եւ հանապազ սպասաւորէր սուրբ ուխտեացն որ էին ՚ի սուրբ կաթուղիկէն, յաստուածազարգ եւ գեղապաճոյճ՝ սուրբ եկեղեց-

1 Այլ օրինակ . ՚ի գիւղն Ատիճանս 2 Չցաստ եւ զգօն 3 Եւ հանապազ սպասաւորէր սրբոց որ էին ՚ի սուրբ կաթուղիկէն:

և ջն, եւ զեղապանձ անուանակոչութեան սուրբ Խա-
 չին, զի զնա ընտրեաց Աստուած, եւ հաճեցաւ բնա-
 կիլ ՚ի նմա, եւ եղ ՚ի պահեստի զգանձս աստուածայ-
 ինս զաթոս մերոյ սուրբ Լուսաւորչին զՊարթեւին
 Գրիգորի . եւ զսեղանն սրբարար աստուածային խոր-
 հրդոյն, եւ զգօտի սուրբ միջոյն, եւ զգաւազան ամե-
 նազօր աջոյն որ հովուէր զժողովուրդն Տեառն . զե-
 րագոյն գտեալ քան զգաւազանն երկոսինս մեծ մար-
 գարէիցն Մովսէսի եւ Ահարոնի, եւ զհողաթափս աշ-
 խատասէր ոտիցն ¹սուրբ կուսին Հռիփսիմեայ, եւ ըզ-
 փողապատն ներկեալ սուրբ արեամբն, ²եւ զբազուկ
 սուրբ մարտիրոսին տղային Աբղիմեսնի, ազգակցի եւ
 անուանակցի պատուկուրապաղատին, եւ զայլ եւս
 նշխարս մարտիրոսացն . եւ զնշան տէրունական Խաչին,
 յորոյ վերայ էր կաթուած արեան կենարարին ըն-
 դելուզեալ ոսկով եւ մարգարտով . զոր ետ Տէր ՚ի ձեռն
 սուրբ եւ ³երջանիկ հայրապետին արհի եպիսկոպոսի
 տեսան Դաւթի, որ դեռ եւս կոչի սուրբ նշան Ապարա-
 նից . զի էր տէրն Դաւիթ ազգակից պատուկուրա-
 պաղատին, եւ էին սոքա ազգք սուրբ եւ ընտրեալք ՚ի
 Տեառնէ, զոր յառաջագոյն ընտրեալ Հոգւոյն սրբոյ,
 տեսուչ եւ վերակացու լինել տանն Վասպուրականի
 զմեծ իշխանն զանուանեալն Խեղենիկ, ⁴զազգակից
 արքային Սենէքերիմայ . եւ թագաւորացն ցեղիցն արծ-
 բունեաց . Վա ծնանի ⁵զԹոռնիկ իշխան, այր հզօր եւ
 պատերազմօղ, եւ քաջ ՚ի գործ արութեան . եւ զեղ-
 բարսն իւր զսուրբ եւ զամենազով եւ զբարերջանիկ
 զհովիւան քաջ զտէր Դաւիթ, եւ զտէր Ստեփաննոս
 զմեծ պսակքն եկեղեցւոյ . եւ զանուանակիցն մերոյ
 լուսաւորչին զտէր Գրիգոր . որ եւ փայլէին ՚ի մէջ տի-
 եզերաց, որպէս զարեգակն ՚ի մէջ աստեղաց . Լա ՚ի
 Թոռնկայ ծնանի մեծ իշխանն Թադէոս, այր ընտիր ՚ի

¹Մ. Պ. օրինակ . սուրբ կուսին սրբոյն Հռիփսիմեայ . ²Եւ զբազուկ սուրբ
 եւ մարտիրոս տղային Աբղիմեսնի . ³Երջանիկ արհի եպիսկոպոսին եւ
 հայրապետին . ⁴Զազգակից մեծի արքային . ⁵զԹոռնիկ իշխանն .

գործ պատերազմի . որ օգնականութեամբն Աստուծոյ եւ քաջութեամբն իւրեանց ոչ տային թոյլ ական հատանել յարաժամ յարձակման թշնամեաց ՚ի գաւառացն իւրեանց : Լւ թոռնիկ որդի թաղէօսի , յորմէ ծնաւ սուրբ եւ բարեպաշտն Աբղիմնէհ , որ սա իւրով աստուածիմաստ գիտութեամբ առաւելեալ քան զամենայն հարս իւր . նոքա ՚ի գործ պատերազմի արի եւ քաջ . իսկ սա լի իմաստութեամբ եւ հանձարով ՚վարէր զկեանս իւր խաղաղութեամբ : () ՚ի յաւուրս նորակատարեցաւ հրաման տէրունական բանին որ ասէ , յարիցէ ազգ յազգի վերայ , եւ թագաւորութիւն ՚ի թագաւորութեան վերայ . եւ ՚ի տեղիս տեղիս սովք եւ սրածուծիւնք եւ սասանութիւնք , եւ նշան յերկինս յարեգակն եւ ՚ի լուսին եւ յաստեղս , եւ յերկրի տաղնապ հեթանոսաց : Ի սորա ժամանակս ելին արիական ազգն Գռանդաց , եւ ազատեցին զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ ՚ի ձեռաց այլազգեացն , եւ զայլ եւս բազում աշխարհս , ՚ի թուին Շխջ . եւ տաղնապէր երկիրս արեւելեայց ՚ի ձեռաց անօրինաց , յարձակմանէ յարաժամ այլազգեաց , որ իբրեւ զյորձանս հեղեղաց յարձակէին ընդ երեսս երկրի , կամ իբրեւ զամպս 2սաստիկս շիտեալս ՚ի ճայթմանէ օդոց , եւ ՚ի փայլատակմանց հրոյ ՚ի ժամս մթացեալ գիշերոյ . եղեւ փախուտարն մեր ՚ի ձմերայնի եւ յաւուր շարաթու , ըստ տէրունական հրամանին . եւ ոչ գտանէր յոյս եւ ակնկալութիւն քրիստոնէից , բայց միայն յաստուածասէր եւ յընտրեալ թագաւորազն արքայն պատուկուրապաղատն , եւ յազգակցէ մեծ եւ քաջ նահատակէն մամիկոնէին Վարդանայ . զի աղօթիւք եւ խնդրուածովք սրբոց հարցն եւ ազգակցացն զօրացոյց Տէր զօծեալն իւր . զի վարեաց զկեանս իւր խաղաղութեամբ , եւ ընդամենայն ումեք զխաղաղութիւն հնարէր , զի տայր ՚ի

ՎՄՄ օրինակ . վարէր զկեանս իւր Աստուածաբարտութեամբ եւ խաղաղութեամբ : Չկամ իբրեւ զամպս շիտեալս ՚ի ճայթմանէ օդոց : Յթագաւորազն պատուկուրապաղատն :

պէտս հարկացն զկեանս եւ զստացուածս իւր , եւ ոչ դատէր զիւրան առնուլ ինչ ՚ի պէտս հարկապահանջողաց , ոչ սաստիւ վարէր զիշխանութիւնն իւր , ¹եւ ոչ ահիւ եւ սպառնալեօք , եւ ոչ տոկոսիւք . այլ զամենեսեան խնամէր եւ սփոփէր եւ գթայր որպէս հայր ՚ի վերայ որդւոց . զի ուսեալէր ՚ի վաղուց հետէ որ ասէ , թէ եղերուք գթածք , որպէս եւ հայրն ձեր երկնաւոր գթած է : Սորա ծնան ուստերք է , եւ դրստերք է : Ի սորա ծննդոցս ընտրեաց Տէր զմի ոմն որում անուն էր Դաւիթ նմանող եղեալ ²Յիսակ Բեդղահնեմացւոյն , որ ընտրեաց Տէր յորդւոցն նորա զԴաւիթ . եւ օրհնեաց զնա անանցանելի օրհնութեամբ մինչեւ ց յաւիտեանս յաւիտենից :

Սա նմանեալ մեծին Դաւթի եւ վերագոյն գտեալ քան զնա , զի բարձրացուցանել կամեցաւ Տէր ³ցեղջիւր եկեղեցւոյ իւրոյ : Սա սնեալ ՚ի տանն տէրունեան , ընդ հովանեաւ Աստուածային զանձուցն զոր վերագոյնն ասացաք , ոյք էին ՚ի պահեստի յաստուածաբնակ կղզւոջն ⁴Աղթամար : Սա նմանեալ Սամուէլի մարդարէին սնեալ ՚ի տաճարին Տեառն , եւ փոխանորդ եղեալ քահանայապետին Հեղեայ . եւ սա վերագոյն գտեալ քան զնա , ՚ի մանկութենէ առեալ զուծ խոնարհութեան , պահօք եւ աղօթիւք եւ խոտամբեր ճգնութեամբ , արի եւ քաջ ժուժկալութեամբ ընդդէմ բանսարկուին պատերազմեալ , վառեալ զինու եւ սպառազնու , քաղցիւ եւ ծարաւով , եւ տքնութեամբ յաղթեաց ամենահնար թշնամւոյն . ըստ ասացելոյ առաքելական հրամանին , երկնաքաղաքացի առնն Պօղոսի , եթէ ոչ է մեզ մարտ ընդ մարմնոյ եւ ընդ արեան , այլ ընդ իշխանութիւնս եւ ընդ պետութիւնս եւ ընդ աշխարհակալս խաւարիս այսորիկ , եւ ընդ այսա չարու-

¹Այլ օրինակ . եւ ոչ ահիւ եւ սպառնալու եւ սպառնալեօք , այլ զամենեսեան խնամէր եւ սփոփէր ²Յիսակայ Բեդղահնեմացւոյն : ³Գեղջիւր օձեղոյն իւրոյ եկեղեցւոյ : ⁴Աղթամարոյ :

Թեան որ 'ի ներքոյ երկնից:

Իսկ սա հանեալ 'ի գլուխ զհանդէս նահատակու-
թեան եւ կուսութեան, զի որք կուսութեամբ վարե-
ցին զկեանս իւրեանց, գերագոյն դասն քան զհրեշ-
տակս: Իսկ սա առ ոչինչ համարելով զաշխարհս եւ
զփառս սորա, եւ զփայլելութիւն կենցաղոյս, զի հանա-
պազօր լուեալ 'ի սրբոց մարգարէիցն զնմանութիւն
խոտոյ ունելով մարդոյն, եւ ծաղկի թօթափելոյ, եւ
նանրի նմանիլ անցաւորի, եւ առօրեայ վարձ վարձ-
կանի եւ ունայնութեանց:

Վարժեաց սա զկեանս իւր յամենայն գործս ա-
ռաքինութեան, ըստ տէրունական բանին որ իւրոց սրբ-
բոցն հրամայէր ասելով, ոչ եթէ դուք ընտրեցիք զիս,
այլ ես ընտրեցի զձեզ:

Սա նմանեալ Մեղքիսեղեկի, յառաջ ընտրեալ 'ի
Հոգւոյն զգալ կենարարին, եւ բաշխել զմարմինն ²եւ
զարիւն իւր. ընթացեալ ընդ առաջ նահապետին Աբ-
րահամու, մինչ գայր 'ի պատերազմէն:

Սա նմանեալ Յեսուայ որդւոյ 'Նաւեայ՝ զի նա կոյս
սուրբ եւ արի, որ իւրով գայիսոնաւն հովուէր զժողո-
վուրդն Տեառն յերկրին աւետեաց:

Սա նմանեալ Ահարօնի վահասակիր պատմուծանա-
ւըն, երկոտասան ակամբք ընդելուզեալք մարդարտով,
ըստ թուոյ սուրբ առաքելոցն, եւ օրինակ երկոտասան
ազգաց 'ի Բրիստոս հաւատացելոց:

Սա նմանեալ Եղիայի աստուածատես մարգարէին,
որ յորովայնէ մօր իւրոյ 'ի հրեշտակաց հրով կերակ-
րէր, եւ 'ի ձեռն կուսութեանն փակեաց զերկինս զե-
րիս ամս եւ զվեց ամիս, եւ ոչ տեղեաց յերկիր ցօղ,
մինչեւ բանիւ բերանոյ իւրոյ:

Սա նմանեալ մեծի մարգարէին Յովհաննու որդւոյն
Զսքարիայի, որ 'ի հրեշտակապետէն լուեալ զաւետի-

1 Այլ օրինակ. սա նմանեալ Մեղքիսեղեկի քահանայն: 2 Եւ զարիւն
իւր սուրբ:

արն, վասն ծննդեանն Յովհաննու, որ ձեռնադրեաց ըզբանն Աստուած ՚ի Յորդանան:

Սա նմանեալ Յոհաննու որդւոյն Չերեղեայ որ ՚ի ձեռն կուսութեանն անուանեցաւ որդի որոտման, որ եւ ՚ի բարձանց որոտաց զբանն Աստուած, որ եւ անկաւ զանջօրն Տեառն, եւ մարբեցաւ որպէս զոսկի ՚ի հուր: Սա նմանօղ եղեալ սոցա սրբութեամբ եւ կուսութեամբ, որ եւ տուեալ սմա շնորհք յամենառասա պարզեւատուէն Աստուծոյ, առեալ զպատիւ քահանայութեան եւ զեպիսկոպոսութեան եւ զարհի եպիսկոպոսութեան եւ զկաթողիկոսութեան. եւ նստոց զնա Տէր ՝ յաթոս մերոյ սուրբ լուսաւորչին սրբոյն Գրիգորի, եւ խառնեաց զնա ՚ի կարգ սուրբ հարցն առաջնոց, սրբոցն Ռատակիսի, Վրթանիսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի, Ներսիսի, եւ Սահակայ. զի յառաջ ցուցեալ Հոգւոյն սրբոյ տեսլեամբ սրբոյն Սահակայ, զանցս աղետից հայաստան աշխարհիս անկանիլ ՚ի տէրութենէ, եւ ծառայել ազատաց օտարաց, եւ լինել հակառակ ճշմարտութեանն, որպէս զՍուրմակ եւ զՄուսէլ, որ հակառակ էին ընդ դէմ աստուածատուր շնորհացն եւ դարձեալ նորոգիլ տեսութեան քարտէզին, որ ունէին ոսկեգիրն եւ կարմրաղեղն զսրբոյն վերապիտուսն. եւ սեւաղեղն եւ կարգ եւ կէսն, եւ ջնջագիրն զհակառակացն ճշմարտութեան: Իսկ միւս այլ կարգին ոսկեգիրն նորոգիլ, որ ունէր օրինակ զմերոյ սուրբ հայրապետին զաստուածապատիւ Տեառն Դաւթի ընտրելոյն Տեառն եւ օծելոյն, եւ նստելոյն յաթոս սուրբ լուսաւորչին մերոյ: Սի սուրբքն առաջինքն նմանօղք եղեն հարցն իւրեանց. եւ սա եւս նմանեալ հարցն իւրոց սուրբ հայրապետացն եւ մարտիրոսացն, զի աղօթիւք նոցա եւ խնդրուածովք, եւ հեղմամբ արեան սրբոց մարտիրոսացն Վարդանայ եւ

ՎՍՂ օրինակ. յաթոս հօր մերոյ սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին: ՉԳրիգորի, Դանիէլի, Ներսիսի:

խրոցն , թոռնկայ եւ իւրոցն ազգակցաց սուրբ հայրապետին Դաւթի , զօրացոյց զսա Տէր առաւել քան զսաւել :

Իսկ միւս եւս այլ ՚ի ծննդոց սորա կրտսերագոյն յեղբարցն անուամբ Ստեփաննոս կոչեցեալ ըստ հայրենի ազգին , եւ ըստ մայրենի անուանակոչութեանն , սրբաննեալ մայրն իւր տիկնաց տիկին կոչեաց զնա յանուն հաւուն իւրոյ Ալուզ . եւ ըստ յառաջադիմութեանն իւրոյ , ՚ի սուրբ Թագաւորացն պատիւ եւ անուն Կնեծութեան ընկալեալ իսկ սա լցեալ զպակասութիւն հայրենի եւ մայրենի հաւուցն , գտաւ երեւելի յամենայն յազգն , եւ որպէս օրհնեաց Իսահակ զՅակոբ , եւ Տէր լուաւ նմա , եւ օրհնեաց Տէր ըզՅակոբ ՚ի բերանոյ հօր նորա , զի օրհնութիւնք հարց հաստատեն զորդիս , նոյնպէս եւ մեծ իշխանն Ալուզ օրհնեցաւ յԱստուծոյ եւ ՚ի հօրէն իւրմէ Աբղլմսեհէ . զի էր այր աստուածասէր եւ բարեպաշտ , եւ հնազանդ ծնողաց իւրոց . զի ուսեալ էր ՚ի պատուիրանացն Աստուծոյ , եթէ պատուեալ զհայր քո եւ զմայր Ալուզեալ յայլում տեղեօջ , եթէ որդի անհնազանդ ՚ի կորուստ եղիցի . եւ հնազանդեալ նա արտաքոյ ամենայն փորձութեանս Օսա հաստատեաց Տէր յաթոհօր իւրոյ , որպէս զՍողոմոն յաթոհօր հօր իւրոյ Դաւթի , եւ որպէս յաւուրս նորա արար Տէր խաղաղութիւն Թագաւորութեան նորա , նոյնպէս եւ իշխանութեան սորա , եւ մեծ եւ ամենիմաստն Աբղլմսեհ կուրսպաղաւտն բաժանեաց զհայրենիսն իւր , եւ ետ ՚ի ձեռն որդւոյ իւրոյ Ալուզի զերկնանման եւ զանառիկ ամրոցն զԱմիւկ , զի նա կարող էր ՚ի գիմի ունել անօրէն ազգացն իամայելացւոց . եւ նա առաւելեալ իմաստութեամբ քան զամենայն զհարս իւր :

Իսկ ամեներեւելի եւ աստուածասէր կուրսպաղաւտն Աբղլմսեհ վարեաց զկեանս իւր խաղաղու-

Թեամբ . եւ ետես զորդիս իւր փառաւորս եւ ամենազովս . զումն հոգեւոր եւ մարմնաւոր փարթամութեամբ ճոխացեալ եւ յաջորդեալ յաթոս հայրապետութեանն , լցեալ Աստուածային պատուիրանապահութեամբ եւ բեւեռեալ յերկիւղն Տեառն : Եւ ըզմիւսն ետես՝ տէր եւ իշխան եւ պայծառացեալ փառք եւ բարեբախտեալ եւ յաջողածեան եղեալ յամենայն գործս . եւ զայլ եւս զուստերս եւ զդասերս ետես ՚ի փառս եւ ՚ի պատիւս Ատես եւ զորդիս որդւոց իւրոց , եւ երանեցաւ ՚ի Տեառնէ , եւ ինքն բարիօք ծերութեամբ ննջեաց առ հարս իւր , եւ թաղեցաւ ՚ի նոյն աստուածաբնակ կղզւոջն Աղթամար . ՚ի գունս սուրբ Խային , արժանի եղեալ հանապազօր առնուլ ՚ի Տեառնէ վերստին զազատութիւն որդեգրութեանն ՚ի ձեռն սուրբ եւ անմահ Պատարագին , հարազատին իւրոց Տեառն Դաւթի հայոց Աթորդիկոսի , զոր մատուցանէր անխափան ՚ի բարեխօսութիւն աստուածատէր ծնողաց իւրոց , եւ էր թուականն հայոց մինչ փոխեցաւ արքայն Աբդմսէհ , ՇՀ . եւ սրբանեալ ամուսինն իւր կեցեալ յետ կատարման առնն իւրոց ամս երկու , եւ նա բարիօք հանգստութեամբ փոխեցաւ ՚ի Քրիստոս , եւ յաւելաւ առ հարս իւր , եւ եղաւ ՚ի նոյն տապանի . եւ զորդիս իւր յանձն արարեալ շնորհացն Աստուծոյ :

Յետ կատարման սոցա յաշխարհէս , սկսան առաւել քան զառաւել շնչել հողմն հիւսիւսային դառնաշունչ օդովք սառնամանիւք , եւ պակասեցուցանել յերկրէ զբոյս դալարոյ . եւ կատարեցաւ հրաման տէրունեան առակին , թէ իջին անձրեւք յարեան դեօք շնչեցին հողմք , եւ ոչ կարացին խախտել զմեծ վէմն հաւատոյ , զպայծառացեալն փառք զիշխանն Ալուզ , զի մնաց միայնացեալ ՚ի մէջ հայաստան աշխարհիս իբրեւ զնաւ ՚ի մէջ մրրկեալ ալեաց ծովու , ոչ ունելով օգնականութիւն յումեքէ . ոչ ՚ի թագաւորաց , եւ ոչ իշխանաց , եւ ոչ ՚ի մեծամեծաց , եւ ոչ ՚ի հարցն ,

ունայնացեալ 'ի ստացուածոց , եւ թափուր մնացեալ յամենայն ընչից : Աւ զաւերեալ պարիսպն եւ զէննն , զոր յառաջագունիցն անփոյթ էին արարեալ , սա վերստին նորոգեաց բազում աշխատութեամբ : Աւ զի աւուրք չարութեան հասին 'ի վերայ երկրի . զի կատարեցաւ ասացեալն 'ի Տեառնէ , եթէ եղիցին աւուրքն այնորիկ նեղութեան , որպիսիք ոչ եղեն երբէք այնպէս . բայց սորա 'ի թիկունս հասեալ շնորհս եւ իմաստութիւն 'ի վերին օգնականութենէն , որպէս արքային Եզեկիայի . եւ դարձոյց զժամն երեկոյացեալ 'ի հասարակօրն , եւ կենդանացաւ յօգնականութենէն Աստուծոյ . եւ սա կենդանացաւ 'ի շնորհացն Աստուծոյ . եւ լցաւ իմաստութեամբ եւ պէս պէս հնարիւք անցուցանէր զկեանս իւր , եւ հաշտեցուցանէր ընդ իւր զանհաշտ թշնամիսն զազդն Ելիմացւոց . եւ 'ի նոցանէ առնոյր պարգեւս եւ մեծութիւն , եւ փառաւոր եւ երեւելի լինէր յաչս անհաւատիցն իւրոյլ բազմիմաստ գիտութեամբն : Այ խնայելով յինչս եւ 'ի ստացուածս իւր , այլ զուարթամիտ սրտիւ տայր զքրտունս իւր վասն փրկութեան քրիստոնէից . զոր տալով 'ի հարկս այլազգեաց , զոր կարգելով հեծեալս եւ տալով նոցա սոճիկս առնէր խաղաղութիւն ամենեցուն , ըստ այնմ եթէ խնդրեա՞ զխաղաղութիւն եւ երթ զհետ նորա՞ 'Ամանեալ մեծ նահապետին՝ Նոյի Ալուզն , եւ տապանին ամրոցն իւր , զի նա ունէր առ իւր զընտիրս երէոցն եւ այլ կենդանեաց , եւ սա ունէր ընդ իւր սեպուհք զազատք , եւ զորդիս ազատաց զմեծամեծաց եւ զնախարարաց յամենայն զաւառաց . եւ փայլէր 'ի մէջ տիեզերաց իւրոյլ ազատագունդ հեծելովքն , որպէս լուսին բոլորեալ 'ի մէջ կամարի . կամ իբրեւ զարեգակն յաւուրս ամարայնոյ , տալով եւ նմա Աստուծոյ զլուսածաղիկ տղայն , զչառաւիղն լուսոյ , զանուանակից հաւուն իւրոյ Խեղենիկ , որ գեղով վայելու-

1 Այլ որինակ զոր կարգելով հեծեալս :

Թեամբ իւրով, յաչս ամենեցուն հաճոյ եւ սիրելի
Թուէր. զի էր եւ մեծ իշխանն հայր նորա Ալուզ,
գեղեցիկ տեսլեամբ, եւ բարձր հասակաւ, եւ կարող
զօրութեամբ:

Օ սա մեզ պարծանք պարծանաց ցուցեալ միա-
ծին Որդին Աստուծոյ, եւ տուեալ սմա շնորհս ըստ
հայրենի նախնեացն իւրոց զարծրունեացն. եւ զօրա-
ցաւ սա զօրութեամբ անպարտելի, ըստ տուեցելոյ նմա
Աստուծոյ զանմատոյց ամբոցն զԱմիւհ, եւ նա իւրով
ամենիմաստ գիտութեամբն ընդ ամենայն ումբք ըզ-
խաղաղութիւն հնարէր, զի Թերեւս խաղաղացի կեանք
իւր եւ իւրոցն ՚ի խռովութենէ վրդովման այլեացն
ճփելոց:

Ի սորա խաղաղութեան ժամանակի շիտթեալ ամե-
նայն աշխարհս, եւս առաւել դաւառն Վասպուրակա-
նի ոչ խաղաղանայր, այլ եւս քան զեւս նեղէր ՚ի
տագնապս տարակուսի, եւ սա եւ զամբոցն իւր Չպահ-
եալ Աջին Աստուծոյ:

Եւ որպէս Յովսէփն այն կերակրեաց զաշխարհն ա-
մենայն ՚ի սովին եգիպտացւոց, նոյնպէս եւ սա եղեւ
պատճառ շինութեան տանն Վասպուրականի

Նա՛ սովելոց հաց:

Նա՛ փախուցելոց պատսպարան:

Նա՛ գերելոց գերեղարձ, եւ մաքրիչ զամենայն ար-
տօսր յամենայն երեսաց:

Նա՛ ամենայն տեսողաց բաղձալի, եւ անտեսից ցան-
կալի:

Նորա անուն բարեհռչակեալ ՚ի ծագաց մինչ ՚ի ծագս
երկրի, եւ յամենայն լեզուաց գովեալ:

Նա՛ հաստատութիւն հաւատոց եւ պսակ պարծանաց
սուրբ եկեղեցւոյ եւ մայր ամենայն աստուածաբաշ-
տութեանց:

Նա՛ եւ յաղօթս եւ ՚ի խնդրուածս պաղատանաց ա-

աւել թան զանձինն զաշխարհի խնդրելով վրկութիւն
անգրաղապէս լինելով 'ի մէջ ժողովրդեանն որպէս մի
'ի հեզոց:

'Ա՛, գողոց եւ աւազակաց հերքիչ, եւ ամենայն անօ-
րէնութեան հալածիչ:

'Ա՛, եւ քրտամբք երեսաց իւրոց շատանայր եւ վա-
տակաւ ձեռաց իւրոց:

'Ա՛, ստացաւ զմատենան թովմայի զպատմագիրս այս
'եւ ետ նորոգել վերստին յիշատակ իւր եւ բարի ծնո-
ղաց իւրոց, եւ Աստուածատուր պողոյ որովայնի իւրոյ
խեղենկին, զի 'ի պողոյ արդարութեան բուսանի ծառ
բարեաց:

Եւ նա լուսատու ծաղկով եւ պողոյն ցանկայի ա-
մենեցուն լինէր, զի վայելութեամբ գեղով իւրով նը-
մանեալ արուսեկին ծաղկելով 'ի ժամ առաւօտուն .
կամ իբրեւ զվարդ անուշահոտ գունակ գունակ գե-
ղով ցուցեալ զգոյնս իւրեանց 'ի ժամանակս գարնա-
նայինան:

Որոյ յիշատակ իւր օրհնութեամբ եղիցի, եւ 2ա-
ղօթք սրբոց 'ի վերայ նորա եկեցցէ, Ամէն:

ՎՃ օրինակ . եւ ետ նորոգել յիշատակ իւր, եւ ծնողաց իւրոց եւ Աստ-
ուած պողոյ յորովայնի իւրոյ խեղենկին: ՉՅօրինակսն . աղօթիք սրբոց:

Փանք եռահիսանկ զուգակշիւ եռաչափեան՝
համազոյ սուրբ Երրորդութեանն՝ եւ մի Աստուածութեանն, որ ըստ անբաւ մարդասիրութեանն եւ առատ բարերարութեամբն իւրով եւ զօրութիւն տկար եւ ողորմելի եւ եղկելի մեղսամած անձինս հասանել յաւարտ սորա: Պահութիւն եւ անդադար փառաբանութիւն հանդերձ երկրպագութեամբ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից, Ամէն:

Հնորօք ամենակարին Աստուծոյ Հօր, Չեւ միածնին Յիսուսի Քրիստոսի, եւ սուրբ Հոգւոյն Ճշմարտի, աստանօր յանդ ելեալ աւարտեցաւ զեղեցկայարմար Պատմութիւնս այս, զոր արարեալ ստուգաբանութեամբ, անյաղթ եւ զիտնական վարդապետին թովմայի. սկսեալ ՚ի Ադամայ մինչեւ ց'Ադ, եւ անտի եկն աստիճանաւ վերուստ ՚ի վայր մի առ մի. եւ բազում աշխատանօք ճշգրտաբար եկն եհաս ՚ի յազգն արժրունեաց, եւ մի ըստ միոջ: Հարակարգեալ զազգն, եւ զիրն եւ զթիւն եւ զպատճառս նոցա, եւ թէ որպէս բազում ջանք եւ աշխատութիւն կրեալ նոցա հանդերձ պատերազմաւ ընդ դէմ այլազգեաց, եւ բարձին զչարութիւն նոցա ՚ի բազում տեղեաց, որչափ եւ կարողութիւն նոցա եհաս:

Եւս առաւել աստուածապսակ եւ բարեպաշտ եւ ամենիմաստ թաղաւորն հայոց Գաղիկ, որ իմաստութեամբ եւ ուղղափառ վարութն իւրովք եւ կամօքն Աստուծոյ տիրեաց բազում աշխարհաց. զոր կայ յիշատակեալ ՚ի սմա, եւ խաղաղութեամբ պահեաց զամե-

1 Այլ օրինակ. եւ մի Աստուածութեանն Հօր՝ եւ որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ, Չեւ միածնին Յիսուսի Քրիստոսի եւ Արդւոյ:

Նայն աւուրս կենաց իւրոց 'ի հինից թշնամեաց . եւ եղև առ թ շինութեան եկեղեցեաց . եւս առաւել գերահռչակ եւ սքանչելագործ սուրբ եկեղեցւոյս սուրբ Խաչիս Աղթամարայ . ընդ որոյ հովանեաւ շարագրեցաւ Պատմութիւնս այս 'ի թուականութեանս հայոց յետ շարիւր երրորդի յիսներրորդի երկրորդի , եւ յաշխարհակալ թագաւորութեանն Ղազանի . հրամանաւ եւ ծախիւք Աստուածապատիւ եւ երջանիկ երիցս երանեալ ամենիմաստ հայրապետիս հայոց Տեառն Չաքարիայի , որ է յոյժ բարի եւ առատամիտ եւ աղքատասէր , եւ Աստուածային ձրիւքն բարգաւաճեալ . եւ 'ի խնդրոյ աստուածարեալ գիտնական եւ արդիւնական վարդապետի , միանգամայն եւ արհիական աստիճանի արժանացելոյ տեառն Ստեփաննոսի . որ է ակնարեւելեան , եւ աթոռակալ մեծի Սիւնեաց տանն : Աւ եթէ նախնականքն քննեսցուք զնա , ոչ որ է յիշխանացն եւ յիշեսցելոց արեւելից կողմանցն բարձրագոյն քան զնա , զի ամենեցուն քաջայայտ է ազգքն եւ նախնիքն նորա . եւ նա այնպէս է 'ի մէջ նոցա փառաւորագոյն եւ սպայծառ , որպէս զարեգակն 'ի մէջ աստեղաց , եւ նա վասն սիրոյն աստուածային խնդրեաց զպատմութիւնս 2'ի մերոյ աստուածընկալ եւ սրբասէր եւ աթոռակալ սուրբ լուսաւորչին 3'ի տեառն Չաքարիայէ : Իսկ սա մեծաւ ջանիւ ետ զծագրել զսա յազագս խնդրոյ նորա , եւս առաւել կամեցող եղեալ այսրմ գործոյ , ամենիմաստ եւ բարեմիտ , հեզ եւ խոնարհըն , հարազատ եղբայր տեառն Չաքարիայի Ամիրգուրգին , զոր Տէր Աստուած զնոսա ընդ երկայն աւուրս արասցէ : անփորձ պահելով յամենայն որոգայթից թշնամեաց , յերեւելեաց եւ յաներեւութից , հոգւով եւ մարմնով զամենայն աւուրս կենաց իւրեանց , ամէն :

Եւ ես ամենամեղս եւ անարժանս եւ անյիշելիս 'ի կարգս գրչաց եւ կրօնաւորաց , Դանիէլ անուն , ըստ խմուճ տկարութեանս յանձն առի գրել զսա , 'ի դուռն մեծ եւ պանծալի սուրբ Խաչիս Ազթամարայ , զոր վերագոյնն յիշեցաք . եւ դարձեալ յերեսանկեալ աղաչեմ զբարի ընթերցողսդ , եւ անմեղադրութիւն խնդրեմ վասն սխալանաց գրոցս , եթէ աւելի կամ պակաս դատնիցի 'ի սմա , եթէ կէտ , եթէ տուն , եւ եթէ ստոր , եւ եթէ յայլ ինչ բառ . 'ի խէ կամ 'ի հոյ . զի գիտնականքն քաջ գիտեն որ 'ի հին գրեանք այսպիսեացս ոչ ինչ փոյթ է արարած , եւ ես անհմուտ գող սոցս 'զոր ինչ լսեալ էաք յեկեղեցական գրոց 'ի բառիցս յայսցանէ զնոյն գրեցաք , եւ զոր արտաքոյ սոցս էր , ոչ գիտելով թէ որպէս էր . եւ 'ի ձէնջ խնդրեմ զի ըստ սաստուածատէր կամաց ձերոց , միայն զԱստուած ողորմին շնորհէք մեզ եւ ծնողաց մերոց , զի եւ դուք գաջիք զողորմութիւն Աստուծոյ յաւուրն աներեկ գալստեան նորա , եւ ինքն եղիցի օրհնեալ , գովեալ , եւ բարեբանեալ յամենայն արարածոց յիմանալեացն եւ 'ի զգալեացս այժմ եւ հանապազ յաւիտեանս յաւիտենից . Ամէն :

Վարձեալ կրկին աղաչեմ եւ զուսուցիչն իմ զԱմէն պատուական քահանայն , որ 'ի բազում արուեստից իւրոց զսակաւ դիրս մեզ ուսոյց . եւ զնա յիշել 'ի Տէր սրտի մտօք , եւ զճնողսն նորա . եւ Բրիտտոսի Աստուծոյ մերոյ փառք յաւիտեանս Ամէն :

ՎՅ.Ս. օրինակ . զոր ինչ լուեալ էաք :

Յետ այս ամենայնի այսպէս եղելոցս եւ գրելոցս , զայս ծանուցանեմք ձեզ ո՛վ սիրելիք որդիք եւ հաւատարիմ հարազատ եղբարք : Այր մի երեւեալ եւ Աստուածային փառօր զարդարեալ , ազատ եւ յազատ ծնողաց , սնեալ սրբութեամբ եւ արդարութեամբ , եւ հասեալ յիմաստութիւն Աստուածեղէն սուրբ կտակարանաց , ուղղափառ հաւատովք եւ քրիստոսազաւան խոստովանութեամբ , որոյ անուն Պարօն Սեֆեղին Արքայուն ճանաչի , սա իբրեւ Աստուծոյ կոչմանէն յառաջ մատուցեալ յաստուածարնակ եւ յանառիկ կղզիս Աղթամար , որ է աթոռ սրբոյն Գրիգորի հայոց բուսաւորչին , եւ բնակարան գերապայծառ եւ հռչակաւոր սուրբ Խաչիս , զսա յոյժ սիրեաց Խեղենիկ Արքայուն իբրեւ յիւրմէ ծնեալ որդի . եւ ետ զդուստր իւր սորա ՚ի կնութիւն եւ յօրինաւոր ամուսնութիւն , եւ ետ սորա վարձք եւ բաժինք զկէսն Աղթամարայ , զոր յետ սակաւ ժամանակաց ՚ի ծերանալ Խեղենիկն եւ ՚ի չքաւորութեան անձինն իւրոյ յետոյ դարձեալ ծախեաց զկէսն այլ վերստին Պարօն Սեֆեղինն . եւ առեալ զգինն բազում ոսկիս ՚ի պէտս մարմնաւոր պիտոյից իւրոց : Եւ յետ սակաւ աւուրց , ետ Տէր Աստուած զպտուղ յորովայնի նորա , զծաղկեալ եւ զբարի զաւակն զՏէր Ստեփաննոս , զոր իբրեւ հասեալ ՚ի յուսումն եւ ՚ի մանկութեան հասակի , ետ ձեռնադրել զնա յաթոռ հայրապետութեան սրբոյն Գրիգորի , զոր իբրեւ կացեալ ամս Խ , վերափոխի յաշխարհէս տարաժամ կենօք եւ սակաւ աւուրբք , եւ թողեալ զսուգ անմխիթար հօր իւրոյ Պարօն Սեֆեղինն :

Այլ որ գթածն է եւ ողորմածն Աստուածն ամենեցուն , հայեցաւ ՚ի ջերմեռանդ սրտի սորա ցաւս եւ յարտասուս , ետ նմա զաւակք օրհնեալք Աստու-

ծոյ, եւ զհաճոյացեալն Աստուծոյ, զհարազատ եղբար-
քըն զհնգ եւ զհանգարտ զԱմիր Գուրգէն եւ զտղայն
ինաստուն զԶաքարիայ:

Լւ յորժամ եհաս ժամ Պարօն Սեֆեղնին զնալ
զճանապարհս հարց իւրուց եւ փոխիլ յաշխարհէս,
սա ոչ ժամանեաց իւրովք ձեռօք հաստատել զտէր
Զաքարիայն յաթոռ եղբօր իւրոյ տեառն Ստեփաննոսին
Ապա տուեալ լինի յուսում Աստուածեղէն սուրբ գը-
րոցն, եւ հասու լեալ հին եւ նոր կտակարանացն, եւ
ոչ զօր ունէր զօրաւիգ եւ օգնական իւր՝ բայց միայն
զհարազատն իւր զԱմիր Գուրգէն զհայր եւ զհայրա-
գլուխ, եւ զՊարօն Առաճրէկն, եւ զՊարօն Նուրա-
դինն զհօր եղբարքն իւր: Սոքա կամօքն Աստուծոյ ժո-
ղովեալք ՚ի միասին կոչումն արարեալ սուրբ եպիսկո-
պոսաց, վարդապետաց, եւ բազում կրօնաւորաց, եւ
աղօթս արարեալ ՚ի միասին օրհնեցին եւ ձեռնադ-
րեցին զտէր Զաքարիայն յաթոռ հայրապետութեան
հօր եղբօր իւրոյ տեառն Ստեփաննոսի, եւ եղև ու-
րախուժիւն մեծ եւ խնդուժիւն յաթոռս մեր յաստ-
ուածարնակ սուրբ Խաչա Աղթամարայ: Լւ սա իբրև
զվէմ անխախտելի, եւ իբրև զպարխպ երկաթի, եւ
իբրև զգուռն պղնձի, կացեալ ընդ գէմ այլասեռից
չար ախոյեանց: Լւ սա եղև սիրող շինութեան եւ
բազում ամարաթից, եւ Աստուածային հօգուովն լցեալ
շինեաց յաշխարհն Վասպուրական ՚ի կղզին, որ Արմն
կոչի, զգեղեցիկ եւ լուսազգեաց գումբութեանն տա-
ճար սրբոյն Գէորգեայ զօրավարին, եւ բազում սպաս-
իւք զարդարեաց, եւ տուն աղօթից շինեաց, եւ զտեղիս
բնակութեան եւ դարպասս. եւ բազում կրօնաւորս
կարգեաց եւ հաստատեաց ՚ի դուռն սուրբ Գէորգեայ
զօրավարի տաճարին, զոր աղօթիւք նոցա Քրիստոս
Աստուած մեզ ողորմեցի. Ամէն:

Դարձեալ ՚ի յաթոռ հայրապետութեան իւրոյ ՚ի
կղզիս Աղթամար ՚ի դուռն սուրբ Խաչիս շինեաց գե-
ղեցիկ եւ մեծանիստ տեղեօք ՚ի թիկունս սուրբ Խա-

չին 'զժամտունն մեծ յաւուրս ձմերայնոյ ՚Կակ 'ի կողմին արեւմտից զժամաբակն ամարայնոյ մեծանիստ կամարակապ ձեւօք կրակապ եւ սրբագործ . բերեալ ըզքարինս նորա յաշխարհէն խլաթայ բազում աշխատանօք 'ի վերայ անդնդային ծովու : Լւ ետ գծագրել յիշատակ հոգւոյ իւրոյ զիրք որ կուի Տօնական . վան զի կայ 'ի նմա 2տօնք տէրունականաց սուրբ առաքելոց եւ մարգարէից , հայրապետաց եւ վարդապետաց , զօրավարաց եւ կուսանաց , զոր Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս աղօթիւք եւ բարեխօսութեամբ սոցա ողորմեցի տեառն Չաբարիային եւ հարազատ եղբօրն իւրոյ Պարօն Գուրղին եւ զաւակի նորա Սահմադնի տարածամ հանդուցելոյն , եւ ազգայնոցն ամենեցուն . Ամէն :

Լւ դարձեալ վերնատունս բազումս բնակութիւն ամարայնոյ շինեալ գեղեցիկս եւ վայելուչս 'ի վերայ դարպասին զոր մեծ Պարօնն Աէֆեղին էր շինեալ յազազս զաւակին իւրոյ տէր Ստեփաննոսին . եւ այլ բազում շէնս եւ անշէնս հաստատեալ հաւատով եւ յուսով : Կա 'ի վերին խնամոցն եւ 'ի տեսչութենէն մտախորհ եղեալ 'ի միտս իւր . եւ խորհուրդ բարի 'ի սիրտ իւր արկեալ , թէ յետ մահուան իմոյ՝ եւ ելանելոյ աշխարհէս ո՞վ մատիցէ յառաջ հայրապետութեանս աթոռոյս մերոյ . եթէ ոչ 'ի յազգականաց մերոց եւ 'ի զաւակաց : Կայնժամ յառաջ մատուցեալ զհոգեւոր որդին իւր զսքանչելատեսս եւ զիմաստուն տղայն զտէր Դաւիթ , զորդի եղբօր իւրոյ հարազատի պարօն Գուրգոյ : Լւ բազում եպիսկոպոսիւք , կրօնաւորօք եւ քահանայիւք եւ բազում ժողովրդովքն , աղօթիւք եւ պաշտամամբք օրհնեցին եւ ձեռնադրեցին զտէր Դաւիթ ժառանգ եւ ժառանգակից աթոռոյ իւրոյ : Լւ եղեւ ուրախութիւն եւ ցնծութիւն ոչ սակաւ ծնողացն եւ ազգացն ամենեցուն առ հասարակ : Կակ սա

1 Այլ օրինակ . ժամատունն : 2 Տօնք տէրունականն : 3 Կակ սա ոչ գոյ . Լւ . կիզն անուս Տէր Չաբարիաս ծագեալ :

տէր Չաքարիաս ծագեալ իբրև զարեգակն յառաւօ-
տի, սա հայեալ զպաղումն եւ զսառն ձմերայնոյ սա-
նամանեաց, եւ այլազգեաց թշնամեաց 'Իսաչին Բրիս-
տոսի Սա կացեալ ընդ դէմ չարեաց մրրկին, Ալի փա-
շային եւ այլոց նմանեացն նորա, որ խրոխտային 'ի վե-
րայ սրբոց եկեղեցեաց, եւ հաւատոց Բրիստոնէից: Սա
բազում հարկս եւ հարածս խափանէր 'ի վանորաց եւ
'ի կրօնաւորաց: Սա բազում ճգանց եւ աշխատու-
թեանց համբերեալ եւ մեծ վիրօք վիրաւորեալ, եւ
բազում սպիտ հոգիս եւ 'ի մարմինս իւր ընկալեալ:
Սան զի քեռորդին իւր տէր Ստեփաննոս զազգա-
կան իւր զդուստրն քեռ իւրոյ տարեալ ետ այլազ-
գեացն, խառնելով զկաթն յարիւնս նոցա, եւ բազում
վանորայք եւ եկեղեցիք մեծ սգով եւ օրտմութեամբ
վարանեալ լինէին, զի տիրեցին առ հասարակ գեղեցիկ
եւ անառիկ կղզոյս Աղթամարայ, եւ այլ բազում տեղ-
եաց եւ ապարանից, ռիւից եւ ազարակաց գրով եւ
անգիր: Աւ իբրև այս այսպէս եղև եւ կատարեցաւ
'ի թուարերութեանս հայոց Չ երորդի Շ երորդի
Ե երորդի եհաս վախճան եւ փոխումն յաշխարհէս
սրբազան հայրապետին տեառն Չաքարիային. եւ նա
բարի խոստովանութեամբ եւ ուղղափառ դաւանու-
թեամբ աւանդեալ զհոգի իւր փոխեցաւ յայս աշ-
խարհէս անցաւոր յաշխարհն կենդանեաց 'ի վերինն
Երուսաղէմ 'ի կայանս արդարոց: Օ որ աղօթիւք նոցա,
եւ ամենայն սրբոցն գթածն եւ ողորմածն Աստուած
դասակից եւ մասնակից արասցէ զտէր Չաքարիայն
սրբոցն հարցն եւ հայրապետացն առաջնոցն եւ վերջ-
նոցն: Աւ եղև յետ սակաւ ժամանակի եհաս կատա-
րումն եւ մահ սոցա Ստեփաննոսին եւ Շամշայ խա-
թունին, եւ բարձան յաշխարհէս եւ չոգան անդ ուր
ճշմարիտ դատախազքն եւ քննողքն եւ պահանջողք
բանից, գործոց եւ խորհրդոց: Իբրև այս այսպէս կա-

տարեցաւ՝ ոչ գոյր մեր թագաւոր կամ իշխան , կամ
 դատաւոր, կամ այցելու , կամ առաջնորդ կամ փրկօղ
 եւ կեցուցանօղ , որ ազատէր զմեզ յայլասեռից եւ ՚ի
 չար թշնամեաց , զի բազում ինչս գանձուց սկւեոյ եւ
 արծաթոյ եղին ՚ի վերայ , թէ ո՞վ որ յառաջ մատիցէ
 յաթոռ յայն հայրապետութեան տացէ՝ զբազում ինչն
 զայն : Այա թէ ոչ՝ այլազգիքն տիրեսցեն ուխտից եւ
 եկեղեցեացն կրօնաւորաց եւ քահանայից , կուսանաց
 եւ կուսակալաց , ռամկաց եւ համօրէն Քրիստոսի ժո-
 ղովորոցն : Օ որ տեսեալ այսպիսի աղէտս տարակու-
 սանաց , եւ զմեծ վտանդս տէրն Դաւիթ հայոց վերա-
 դիտօղ , զոր ձեռնադրեալ էր ՚ի յեղբօրէն իւրմէ տեառն
 Զաքարիայէ : զի յայսմ ժամանակի հայրն իւր մեծ պա-
 րօն Ամիր Գուրգին հանդերձ անդրանկան իւրով
 Ամիր Սահմադնիւն փոխեալ էին յաշխարհէս , եւ ոչ ոք
 էր որ օգնէր եւ կամ ՚ի թիկունս հասանէր :

Այնժամ տէրն Դաւիթ ծագեաց իբրեւ զաստղ
 լուսապայծառ , իբրեւ զարեգակն ՚ի միջօրէի , իբրեւ
 զպատուակս փայլեալ ՚ի կայծականց , կամ իբրեւ ըզ-
 նչոյս լուսոյ երեւեալ ՚ի մէջ գիշերի , գերագոյն եւ
 գեղեցկապատկեր յօրինուածովք , արի մարմնով , եւ
 վայելուչ անձամբ : Սա հարազատովքն իւրովք երկու
 գեղեցիկ եղբարքն որք կոչին Ամիր Վուրճբէկ եւ
 Ամիր Աէֆէթին , որք են իմաստունք հանձարեղք ճար-
 տարախօսք արագալեզուք , յառաջ մատուցեալ սոցա ,
 եւ ձայն տուեալ միմեանց իբրեւ զքաջն եւ զարին
 զսուրբն Վարդան , եւ որպէս զսուրբն Ատոմեանք , եւ
 դիմեալք սոցա ՚ի մեծ պատերազմս եւ ՚ի հանդէսս
 յայս , եւ ասեն սոքա ցմիմեանս , ոչ է պարտ թողուլ
 զսրբութիւնս մեր զտուն եւ զտեղի , եւ զհայրենի ժա-
 ռանդութիւնս , զի մի օտարք մտանեն ՚ի սա այլազգի-
 քնն կամ սյլ ոք որ իցեն ՚ի չարաց , կամ ՚ի չարտա-
 ռաց , եւ ՚ի բազում բանսարկուաց : Այս սոքա բազում
 նեղութեամբ եւ չարչարանօք եւ անհանդիստ զնսց-
 իւք սյսր անդր ընթանալով բազում աշխատութեամբ

եւ համբերութեամբ տարեալ վշտաց եւ նախատանաց , զորս իրաւամբք , եւ զորս անիրաւամբք . զամանս աղաչելով , զոմանս պաղատելով , զոմանս պատուելով , եւ զոմանս պատուհասելով ըստ արժանեացն , զի թերեւս կարացնն ընդ դիմանալ մեծ պատերազմիս եւ հանդիսիս , եւ ազատանալ ՚ի բազում ընչիցս եւ անհամար դանձուցս , զոր եղեալ կան ՚ի վերայ ՚Կարձեալ ասելով ցմիմեանս . ո՞վ սիրելի եղբարք , արիասցուք առ միմեանս կապակցութեամբ Հոգւոյն սրբոյ , զի մի հայրենի ժառանգութիւնս անկցի յօտարութիւն ՚ի ձեռս այլազգեաց : Այլ տէրն եւ ողորմածն Աստուած որ առատն է ՚ի տուրս բարեաց , եւ խաղաղարարն ամենայն աշխարհի , տայէ սոցս զօրութիւն , իմաստութիւն եւ գիտութիւն , համբերութիւն եւ ժուժկալութեամբ կալ ընդ դէմ այլասեռից թշնամեաց խաչին Քրիստոսի , եւ ազատեսցէ զսոսս հոգւով եւ մարմնով յարկածից եւ ՚ի խաբէութենէ սատանայի , Ամէն :

Կարձեալ վերստին հայցեմք եւ աղաչեմք պաղատիմք եւ աղերսեմք առ Հայրդ Գթած , եւ ողորմած Աստուածդ Յիսուս Քրիստոս , եւ սուրբ Հոգիդ Աստուած Ճշմարտդ , մեք անարժանք կրօնաւորքս եւ քահանայքս եւ համօրէն հաւատացեալքս սուրբ Երրորդութեանդ . հաւատով եւ յուսով հայցեմք յառաջ մարդասիրութենէդ . զի վերստին հաստատեսցես զաթոռ հայրապետութեանս մերոյ իբրեւ զառաջինն , եւ ազատեսցէ ՚ի պարտեաց եւ յանիրաւ պահանջողաց : Եւ զհայրապետս մեր զտէր Գաւիթ իբրեւ զարեգակըն փայլեցուցես ՚ի վերայ երկրի իբրեւ զլուսին ՚ի մէջ աստեղաց մինչեւ ՚ի խորին ծերութիւն բազմամեայ կենօք հանդերձ հարազատ եղբարքն եւ որդւովքն եւ իւրով զարմիւ . Ամէն . եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ փառք գոհութիւն եւ երկրպագութիւն յաւիտեանս յաւիտենից . Ամէն :

ՅԵՆԿ

ՅԵՏՈՒԿ ԵՆՈՒԵՆՅ

- Եբաս սպարապետ Հայոց · 249
 Եբաս որդի Սմբատայ · 337
 Եբգար · 48 · 49 · 50 · 51 · 52
 Եբղլայ · 109
 Եբղլայ որդի Զուբայրի · 115
 Եբղլայ միւս · 117
 Եբղլայ միւս եւս · 117
 Եբղլայ որ եւ Եբղլանդէ · 117
 Եբղլայ գեսպան · 161
 Եբղլմեղէք · 115
 Եբղլմեկէն իշխան · 343 · 347 · 349 · 350 · 354 · 355
 Եբէլ · 10 · 11 · 13 · 324
 Եբութուռար · 114
 Եբրահամ · 4 · 5 · 33 · 110 · 112 · 324 · 334
 Եբրահամ խոստովանող · 70 · 88
 Եբրահամ եպիսկոպոս Մամիկոնեանց · 90
 Եբրահիմ · 215 · 220 · 221
 Եգագ · 200
 Եդամ · 1 · 8 · 9 · 11 · 12 · 16 · 17 · 18 · 27 · 31 · 82
 Եդամակերտ · 129 · 231 · 287 · 292 · 310
 Եդդէ · 51
 Եդրամեղէք · 5 · 36 · 38 · 42 · 46 · 135
 Եդրինոս կայսր · 59
 Եղարովիկ · 108
 Եղդատաս · 33
 Եթանաղինէ վկայ · 81
 Ելի · 111 · 112 · 115
 Ելի փաշայ · 365

- Լ՛ըւղ իշխան . 348 · 354 · 355 · 356 · 357
 Լ՛կետամբէր . 283
 Լ՛կրապաղէս . 35
 Լ՛հարոն . 117
 Լ՛հարոն որդի Մահմէտի . 117
 Լ՛հարոն քահանայ Իսրայէլի . 352
 Լ՛հեւականից դեօղ . 241
 Լ՛հիդ . 329
 Լ՛հմատ որդի Հալթի . 245 · 246 · 247 · 249 · 250
 Լ՛հմատ որդի Յիսէի . 260 · 265 · 266
 Լ՛հմատան . 102
 Լ՛ղան Արժրունի . 75 · 76 · 80 · 89 · 91
 Լ՛ղանդոտ . 282
 Լ՛ղբագ . 39 · 58 · 123 · 225 · 244 · 283
 Լ՛ղբիանոս եպիսկոպոս . 72
 Լ՛ղէբասրացի . 341
 Լ՛ղէբանդր Մակեդոնացի . 19 · 20 · 28 · 42 · 43 · 44 ·
 45 · 46 · 62 · 115 · 241 · 330
 Լ՛ղէբանդրիս . 101
 Լ՛ղթամար . 329 · 333 · 355 · 362 · 363 · 365
 Լ՛ղձնիք . 55
 Լ՛ման լեառն . 18
 Լ՛մասիայ . 101
 Լ՛մբակում մարգարէ . 141
 Լ՛մդայինն Յիսէ . 242 · 245
 Լ՛միղմարուդաքոս . 37
 Լ՛մինէս . 34
 Լ՛միր Գուրգէն . 363 · 364 · 366
 Լ՛միւկ . 241 ·
 Լ՛մոլն . 19
 Լ՛մոլս մարգարէ . 42 · 169 · 207
 Լ՛մր . 112
 Լ՛մր որդի Հատապայ . 115
 Լ՛յլի գաւառ . 292
 Լ՛նակ . 60

- Լ՛նանխայ . 185
 Լ՛նանուն որդի Լ՛բղարու . 51
 Լ՛նատողի զօրախար . 77 . 79 . 80
 Լ՛նդխպատրոս . 44
 Լ՛նդխպատրոս Լ՛սկազոնացի . 50
 Լ՛նեբխ . 23
 Լ՛նի քաղաք . 346
 Լ՛նձահից ձոր . 55 . 283 . 296 . 305
 Լ՛նուշ . 58
 Լ՛նուշ բերդն . 67
 Լ՛նտիք . 101
 Լ՛շղահակ . 38 . 39 . 58
 Լ՛շինտ ամրոց . 305
 Լ՛շխարհաբերդ ամուր . 219
 Լ՛շխե . 166
 Լ՛շխեթ . 195
 Լ՛շոտ . 164
 Լ՛շոտ եղբայր վաչէի . 54
 Լ՛շոտ որդի Սահակայ . 58 . 60
 Լ՛շոտ մեծ իշխան վասպուրական . 118 . 119 . 120 .
 121 . 122 . 123 . 125 . 126 . 128 . 129 . 137 . 140 .
 142 . 146 . 148 . 150 . 151 . 154 . 155 . 168 . 169 .
 193 . 227 . 229 . 233 . 236 . 237 . 238 . 240 . 241 .
 242 . 243 . 244 . 245 . 249 . 255
 Լ՛շոտ որդի սպարապետի . 194 . 215 . 229 . 232
 Լ՛շոտ կորապաղատ . 246 . 247 . 248 . 268
 Լ՛շոտ թագաւոր Հայոց . 257 . 302 . 303
 Լ՛շոտ որդի իշխանին Դաւթայ . 266
 Լ՛շոտ Հայկազնեայ Գեղաբունեայ իշխան . 267
 Լ՛շոտ իշխան որդի Դերանկի տես Սարգիս . 276 . 277 .
 278 . 279 . 280 . 297 . 302 . 303 . 305 . 306 . 307 .
 308 . 309 . 310
 Լ՛շոտ իշխան Մովսէս . 276
 Լ՛շտիշատ Տարօնոյ . 81
 Լ՛պղլմկղէմ տես Լ՛պուլմկղէմ .
 Լ՛պլբառ . 246 . 247 . 252

- Լ՛պլըերս . 255
 Լ՛պղաստան . 27
 Լ՛պղէհհր . 111 . 112
 Լ՛պուբիբր . 112 . 114
 Լ՛պուհեշմ . 161
 Լ՛պումայեայ . 121
 Լ՛պումկդէմ . 121 . 162 . 164 . 215 . 219 . 220
 Լ՛պումուսէ ոմն . 199 . 202 . 203
 Լ՛պումուսէ երկցու որդի . 205 . 206 . 207 . 211 . 215
 Լ՛պումարայ որդի . 295
 Լ՛պումրուան տես Գաղիկ որդի վահանայ .
 Լ՛պուպէէճ . 121 . 164
 Լ՛պուջափր . 121 . 215 . 216 . 219 . 220
 Լ՛պուջափրի բերդ . 291
 Լ՛պուսակր . 256 . 267 . 317
 Լ՛պուսահակ . 143
 Լ՛պուսեթ . 109 . 123
 Լ՛պուսեթ . 164
 Լ՛պուսելմ . 164
 Լ՛պուսելմ դազրիկ . 164
 Լ՛պուտարդ . 109 . 115
 Լ՛պրուէդ . 98
 Լ՛քան . 21
 Լ՛քաջին Ասորիք . 2
 Լ՛քբերանի . 282
 Լ՛քեստ աւան . 94 . 96
 Լ՛քնոյ ոտն . 283
 Լ՛փթ . 164
 Լ՛սկաղոն քաղաք . 50
 Լ՛սկատաղէս . 34
 Լ՛սկղեպէս . 56
 Լ՛սոդ . 60
 Լ՛սորդանիս . 36
 Լ՛սուդ . 42 . 43 . 44 . 45
 Լ՛սուր . 2 . 3 . 5 . 24

- Լսոցահան . 68
 Լսոցութիւն . 72
 Լսողիկ . 57 . 58
 Լստորով . 35
 Լտիճան գետ . 343
 Լտղաս . 33
 Լտոմ . 264 . 265
 Լտոմ Մոկաց իշխան . 77
 Լտրներսէ՛հ Լղուանից տէր . 214
 Լտրներսէ՛հ իշխան վրաց . 266
 Լրագած . 48
 Լրամ . 2
 Լրամագղ . 17 . 19 . 54 . 101
 Լրամանեակ բերդ . 218
 Լրբաթ . 36
 Լրբել . 23 . 33
 Լրեան լիճ . 160
 Լրետ արքայ Պատրէայի . 50 . 51
 Լրեւաստան . 96
 Լրզն արզիւն . 89
 Լրզրունիք . 46
 Լրխտոնեւս Քաղղէայի . 3
 Լրկաղ . 73
 Լրհմն . 25
 Լրղն . 41
 Լրճէշ քաղաք . 347
 Լրճիշակովիտ . 283
 Լրճուճ գետ . 124
 Լրմաւիր քաղաք . 54
 Լրշակ Ա . 45 . 46
 Լրշակ քրիստոնեայ թագաւոր . 65 . 66 . 67 . 69
 Լրշակ որդի Պապայ . 73 . 74
 Լրշակ վարաժնունի . 271
 Լրշամ . 42 . 48
 Լրշաւիր . 42 . 52 . 53 . 55

- Արշէլ . 40 · 41
 Արուանթուների գաւառ . 221
 Արտաղ գաւառ . 87 · 282
 Արտամտ քաղաք . 57 · 146
 Արտաշատ . 68
 Արտաշէսեան աւան . 242
 Արտաշէս . 42
 Արտաշէս երկայնաձեռն . 42 · 53 · 55
 Արտաշէս որդի Սանատրից . 53 · 54 · 55 · 56 · 57 · 58 ·
 59 · 241
 Արտաշէս Բ որ եւ Արտաշիր . 78 · 79
 Արտաշիր . 76
 Արտաշիր որդի Վաւաթի . 106 · 107
 Արտաշիր Ստախրացի . 115
 Արտաշոտ . 68
 Արտաշր Սասանեան , 60 · 61
 Արտաւազդ որդի Արտաշէսի . 59
 Արտաւազդ Ընտրունի . 121
 Արտաւազդ Մամիկոնեան . 64
 Արտաւան . 60 · 115
 Արտեմ . 54
 Արտու լեռ . 328
 Արփաքսաթ . 2
 Աւշին . 261 · 263 · 268 · 269 · 270 · 271 · 272 · 306 ·
 307 · 308 · 309
 Աւրհագք . 197
 Աֆհազադ աշխարհ . 223
 Աֆշին տես Աւշին .
 Աֆրադէս . 35
 Աֆրատանէս . 35
 Աֆրիկանոս . 2
 Բաբ . 23
 Բաբղեան . 60 · 61
 Բաբղէն միւս . 61
 Բաբելոն . 2 · 3 · 5 · 21 · 22 · 24 · 41
 Բագարատ իշխան Տարծնոյ . 119 · 120 · 128 · 131 ·
 133 · 177 · 182

- Բաղրաւանդ գաւառ . 71 . 218
 Բաղրեւանդ գաւառ , տե՛ս Բաղրաւանդ .
 Բազափրան . 68 . 329
 Բահուրակերտ . 59
 Բակարեացիք . 24
 Բահլս . 24 . 96 .
 Բաղակ արքայ Մովսրայ . 109
 Բաղդադ . 117
 Բաղէշ . 122
 Բաղէոս . 33
 Բաղէսրտէս . 34
 Բառ իրավիտ . 282
 Բասրայ . 323
 Բարձուճայ նեստորական . 88 . 89
 Բարքոր աւազակ . 59
 Բեթսայիդայ . 49
 Բեղեսիոս . 35
 Բեղղորոս . 33
 Բեղոս . 35
 Բեղորոս . 34
 Բենիամին . 140
 Բեսելիէլ . 274
 Բերկրի . 220 . 221
 Բզնունեաց ծով . 94 . 266
 Բէլ . 17 . 18 . 19 . 20 . 21 . 22 . 23 . 24 . 33 . 35
 Բիւզանդ պատմիչ . 309
 Բիւզանդիայ . 98
 Բլրակ . 239
 Բշիք . 229
 Բոդունիք . 282
 Բոր . 108
 Բուխայ . 140 . 141 . 142 . 146 . 147 . 150 . 159 . 160 .
 168 . 188 . 195 . 196 . 197 . 198 . 199 . 202 . 203 .
 206 . 207 . 208 . 211 . 213 . 214 . 215 . 218 . 219 .
 220 . 221 . 223 . 236 . 237

- Բուտեղ . 221
 Բքրիչոյ Ատրի . 79
 Դագ . 41
 Դագարացւոց դաշտ . 199
 Դագիկ զօրավար . 47
 Դագիկ վասպուրական մեծ զօրավար . 80
 Դագիկ որդի Վահանայ Արծրունոց որ եւ Ապուսմու-
 ան կոչէր . 155 . 246 . 252 . 253 . 254 . 257 . 261 .
 262 . 263 . 264 . 267 . 268 . 302 . 303 . 305 . 306 . 309
 Դագիկ որդի Գերանկի այն է Խաչիկ , որ եւ եղև
 Թագաւոր Հայոց . 265 . 267 . 268 . 269 . 274 . 282 .
 283 . 286 . 287 . 288 . 295 . 297 . 300 . 302 . 303 .
 304 . 307 . 310 . 311 . 312 . 313 . 314 . 315 . 316 .
 317 . 318 . 320 . 321 . 322 . 326 . 329 . 333 . 335 .
 336 . 337 . 340 . 343
 Դագիկ Բագրատունի որդի Յովաննէսի արքայի . 316
 Դագկակերտ . 287
 Դագրիկ ապուհարազ . 121
 Դաղաբար իշխանիկ Բագրատունի . 218
 Դայիոս փոքրն . 52
 Դարեգին Ռշտունի . 68
 Դեդէոն . 225
 Դեղամայ ծով . 74
 Դեան աւան . 285
 Դէորդ Ակէացի . 157
 Դէորդ Ընտրունի . 164
 Դէորդ Բողկացի . 192
 Դէորդ կաթուղիկոս . 245 . 250 . 258 . 260 . 273
 Դինոյ բլուր . 339
 Դիւղիկ գեօղ . 291
 Դիւտ կաթուղիկոս . 86
 Դոգեան . 45
 Դոթողիա . 4
 Դոչիթասդ . 70
 Դողգոթայ . 18

- Գողթն գաւառ . 80
 Գողթնաստան . 337
 Գողիաթ . 200
 Գովգ . 42
 Գոտեր եղբայր վասակայ Արծրունոյ . 89 . 90
 Գորգ Հարմացի . 121 . 164
 Գուղան գաւառ Արտաշէսեան . 282
 Գուրգէն . 121 . 124 . 125 . 150 . 156 . 159 . 160 . 161 .
 163 . 164 . 168 . 169 . 215 . 216 . 221 . 225 . 228 .
 231 . 232 . 233 . 235 . 236 . 239 . 242
 Գուրգէն միւս . 121 . 124 . 228 . 229 . 230
 Գուրգէն որդի Ապուսեղէի . 218 . 219 . 221 . 222 . 224
 Գուրգէն որդի Գերանիկի . 245 . 257 . 260 . 261 . 263 .
 264 . 268 . 269 . 282 . 283 . 287 . 288 . 291 . 292 .
 293 . 297 . 303 . 305 . 307 . 313 . 316 . 323
 Գուրգէն որդի կորապաղատի . 260
 Գրիգոր լուսաւորիչ . 61 . 62 . 65 . 68 . 81 . 181 .
 Գրիգոր . 121 . 155 . 169 . 179 . 180 . 181 . 182 . 223 .
 224 . 225 . 227 . 239 . 240 .
 Գրիգոր միւս . 121 . 246
 Գրիգոր Գնունի . 121
 Գրիգոր քաջբերունի . 121
 Գրիգոր քահանայ . 178 . 179 . 227 . 234
 Գրիգորէս երէց որդի վրդանայ . 197 . 353
 Գրիգոր իշխան Մոկաց . 276
 Գրիգոր եպիսկոպոս Ամատունեայ . 290
 Գրիգոր որդի Քուրդկայ . 214
 Գրիգոր Արնեայ տէր . 214
 Գրիգոր որդի Աշոտի մեծի իշխանի . 227 . 228 . 246
 Գրիգոր հայր վանահօր . 241
 Գրիգոր եւս . 248
 Գրիգոր որդի վասակայ , որ եւ Ապուհամբայի ճանա-
 չիւր . 248 . 312
 Գրիգոր եպիսկոպոս Ռշտունեայ . 280
 Գրիգոր , տէս Գերանիկ .

- Դամասկոս . 34 · 35 · 207
 Դանիէլ . 20 · 108 · 226 · 361
 Դանիէլ մեծ քահանայ . 64
 Դանիէլ կրօնաւոր . 361
 Դառնի . 282
 Դատուան աւան . 246
 Դարիւն ամուր . 339
 Դարէհ վշտասպայ . 42
 Դարէհ միւս . 42 · 43 · 53 · 55
 Տ . Դաւիթ . 364 · 366 · 367
 Դաւիթ մարդարէ . 18 · 34 · 152 · 186 · 200 · 256 · 335 ·
 347
 Դաւիթ սեպուհ . 121
 Դաւիթ դունդսաղար . 121 · 164
 Դաւիթ եղբայր կորապաղատի . 248
 Դաւիթ եպիսկոպոս . 257
 Դաւիթ եղբայր Սմբատայ թագաւորի . 306
 Դաւիթ սախառնի . 329
 Դաւիթ արհի եպիսկոպոս . 349 · 353 · 354 · 355
 Դելուկք . 340
 Դեկղաթաւ . 104
 Դեպուհան . 24
 Դերանիկ . 226 · 230 · 231 · 232 · 233 · 235 · 236 · 239 ·
 240 · 241 · 245 · 246 · 247 · 248 · 250 · 251 · 252 ·
 253 · 254 · 255
 Դերկիւղոս . 34
 Դերջան . 88
 Դիոնէսիա , ահա Համիրոմ եւ Սեմիրամ .
 Դիոնէսիոս . 34
 Դիոս . 4
 Դղեակ բերդ . 116
 Դմիշկ . 207 · 208
 Դնբուինդ . 40
 Դուին քաղաք . 86 · 91 · 155 · 171 · 188 · 246 · 249 ·
 259 · 336 · 337

- Լ, բեր . 18 · 21 · 22
 Լ, գիպոս . 5 · 18 · 23 · 52 · 110
 Լ, գեկիա . 3 · 18 · 356
 Լ, գեկիէլ . 42 · 127
 Լ, զիա . 115
 Լ, զիտ միւս . 116
 Լ, զր մարգարէ . 41
 Լ, թովպիա . 23
 Լ, չի դաւան . 313
 Լ, չիմացիք որք են ազգ թուրքաց . 313 · 343 · 345 · 356
 Լ, չիոն քաղաք . 34
 Լ, կեղեցի սրբոյն Գրիգորի . 283
 Լ, զամ . 2
 Լ, զիա մարգարէ . 352
 Լ, զիաբ . 274
 Լ, զիշէ . 26 · 89 · 339
 Լ, զիտէ հայրապետ Հայոց . 339
 Լ, զիզիտիանոս . 183
 Լ, մաթ . 36
 Լ, մաւոն լեառն . 27
 Լ, նիանոս հայրապետ Բաղրատունի . 48
 Լ, նովս . 11
 Լ, նովք . 12 · 13 · 18
 Լ, պիփան . 17
 Լ, սայի մարգարէ . 62 · 114 · 127 · 143 · 148 · 149 · 155 ·
 184 · 206 · 216 · 259 · 344
 Լ, սաւ . 33
 Լ, րագանի գեօղ . 232
 Լ, րասիս . 86
 Լ, րեմիա . 21 · 138 · 226 · 298 · 343
 Լ, րիզ գեօղ . 93
 Լ, րիկաւ բերդ . 277
 Լ, րիւարկ . 314
 Լ, րիբով . 195
 Լ, րուանդ սպանեալ . 53 · 54 · 55 · 57 · 58

- Լ,րուսաղէմ. 36 · 42 · 52 · 69 · 97 · 101
 Լ,ւ.տ. 9
 Լ,ւ.պատր կինն Արաբացի. 50
 Լ,ւ.սերի. 2 · 3 · 15 · 17
 Լ,փրատ գետ. 77
 Լ,փրեմ. 140
 Օ սրաւանդ. 53
 Օ սրդ ամրոց. 57
 Օ արեհունան. 383
 Օ արմի. 25
 Օ արուանդ. 5
 Օ արտէս. 42
 Օ աւէն. 72 · 73
 Օ աքարիա կաթուղիկոս. 98 · 223 · 226 · 232 · 245 ·
 259 · 363 · 364 · 365 · 366
 Օ աքարիա մարգարէ. 259
 Օ ուխտէս. 34
 Օ որաբարէլ. 42
 Օ ուխթոյ երէց. 69
 Օ ուրարեկ ազգ. 334
 Օ ուել բերդ, տէս Չաղալ ամրոց.
 Օ ռաղալ ամրոց. 81 · 85 · 314
 Օ ռաղալտ. 23 · 24 · 25 · 26 · 30
 Օ ռուան. 2 · 3 · 4 · 5 · 25
 Օ քրի. 229
 Րնձայից ձոր, տէս Անձահից ձոր.
 Րննայ դաւառ. 283 · 294
 Ր.ազղաթփաղասար. 36 · 37
 Ր.աղէոս առարեալ. 49 · 50
 Ր.աղէոս Ակէացի. 264 · 290 · 291 · 316 · 317
 Ր.աղէոս իշխան որդի Ր.սանկոյ. 349
 Ր.ալին. 48
 Ր.արա. 24
 Ր.էբայեցի. 341
 Ր.էբայիտ. 101

- ԹԼ ողոս . 229
 ԹԼ ողոս մեծ . 71 . 72 . 73 . 76 . 77 . 78 . 82
 ԹԼ ողոս երկրորդ . 89
 ԹԼ ողորոս քերթող . 47
 ԹԼ ողորոս եղբայր Հայրակղի . 109 . 112
 ԹԼ ողորոս երէց . 239
 ԹԼ ողուպօլիս . 76
 Թողորոս վարազ . 121
 Թոնոս կոնկողեոս . 5 . 35
 Թոսն աւան . 219 . 282
 Թոսնիկ իշխան . 349
 Թոսնիկ որդի Թաղէսի . 350 . 354
 Թովմայ առաքեալ . 49
 Թովմայ այն է Հարազրող գրոյս . 82 . 358
 Թորգոմ . 22
 Թուա գեօղ . 160
 Թրաբ գաւառ . 292
 Թանգանայ . 293
 Թրաբ . 142 . 144 . 146 . 195 . 196
 Թսեօայ Թիկին . 262
 Թամայէ լացիք . 333
 Թ իբէաստան . 18
 Թ իդիացի այն է Արոսոս Թագաւոր . 41
 Թ իմ . 363
 Թ ումբայ . 309
 Թաղաիք . 71 . 88
 Թաչիկ որ եւ Գագիկ որդի Դերանկի . 245 . 257 . 260 .
 261 . 264
 Թասան . 52
 Թեղենիկ մեծ իշխան . 349 . 351 . 356 . 358 . 362
 Թերական դաշտ . 296
 Թեփղաղք . որ է Հեփղաղք . 24
 Թլաղ . 364
 Թողաղբերք գեօղ . 220
 Թոճիհրաստան . 24

- Խոյթ շեառ . 132 . 135
 Խոռեմ Եռագլմայու զանն , տէս Ռաղմայու զանն Խոռեամ .
 Խոռոզ Որմզդ . 108
 Խոսրոյ . 108
 Խոսրով . 60 . 61
 Խոսրով որդի Տրդատայ . 63
 Խոսրով միւս . 74 . 75
 Խոսրով արքայ Պարսից . 91 . 93 . 95 . 96 . 97 . 98 . 100 .
 101 . 102 . 104 . 105 . 107
 Խոսրով վահեւունի . 121
 Խոսրով Ակէացի . 121
 Խոսրով Քարաւելեան . 157
 Խորասան . 41 . 237
 Խուժաստան . 35 . 88 . 334
 Խուրան Արծրունի . 49 . 50 . 51 . 52 . 53
 Խրախատ . 164
 Խրամ աւան . 116
 Ծանակ . 197 . 198 . 199
 Ծովաբի ամիրայ Ալայ սնուն . 123
 Կաղմոս . 6
 Կախայ վերին աշխարհեցի . 210 . 214
 Կաղղիսթէնէս . 29
 Կամբրիսէս . 42
 Կայէն . 10 . 11
 Կայխանան . 11 . 18
 Կայսիկք . 276 . 310
 Կանգուար . 235
 Կապուտայ բերդ . 320
 Կարին դաւառ . 79 . 102
 Կարուց բերդ . 307
 Կաւատ . 91 . 105 . 106
 Կաւկաս շեառ . 197 . 329
 Կեկենից գեօղ . 308
 Կեսարիայ . 101
 Կզուին . 237

- Լիւ լիկիւ . 36
 Լիւ բեղ Հայրապետ . 345
 Լիւ բոս . 37 · 39 · 40 · 41 · 42 · 45 · 115 · 155
 Լկու զան ուլիտ . 283
 Լղարջ . 329
 Լղէ տպատրա . 4 · 45 · 46 · 47
 Լղողէոս . 52
 Լոգ ուլիտ գաւառ . 96
 Լոխպանից գեօղ . 241
 Լոստանդիանոս . 63 · 345
 Լոստանդին որդի Հայրակղի . 112
 Լոստանդնուպօլիս . 100 · 101
 Լովմայիդ . 24
 Լոտայից գաւառ . 96
 Լոտով գեօղ . 334
 Լորդուաց լերինք . 17
 Լորիւն . 82
 Լորիսային բանակ . 258
 Լուռայք . 293
 Պ . Լուրճրէկ . 363 · 366
 Լուր գետ . 195
 Լուրան . 114 · 116
 Լուոնոս . 3
 Լուոնոսդ . 19
 Լրճունի . 283
 Լրոսոս Թագաւոր Լիդէացւոց . 39
 շագարեան ազդ . տէս Ելիմացիք .
 շաղամակերտ . տէս Լղամակերտ .
 շաղարաւուխտ . 92
 շաղրիք . 60
 շախրամ . 39
 շամազասպ . 60
 շամազասպ . 121
 շամազասպ Մամիկոնեան . 77 · 78 · 81 · 82
 շամազասպուհի . 68

- ◌ամամ եղբայր Խուրենայ . 59
- ◌ամբոյրազան աւան . 270
- ◌ամգոյ Պարսից ամիրայ . 167
- ◌ամխ . 293
- ◌այկ . 22 . 329
- ◌այրակղէս . 97 . 98 . 99 . 100 . 101 . 102 . 103 . 104 . 107 . 108 . 106
- ◌աշտենից ամրոց . 59
- ◌ասան . 146 . 164
- ◌ասան . 295
- ◌ասան որդի Վասակայ ամբարշտի . 261 . 308 . 309 . 310
- ◌ասանիկ . 248 . 251 . 252 . 253 . 254
- ◌արամ . 3
- ◌արամանի . 26
- ◌արբ . 22
- ◌ացիւ . 96
- ◌ացոց ձոր . 224
- ◌եղի . 4 . 351
- ◌եղինէ տիկին . 235
- ◌եղինէ Թագուհի Աբգարու . 52
- ◌եր քաղսք . 255
- ◌երակէս . 19 . 20 . 34
- ◌երողոտոս . 17
- ◌երովղէս . 50 . 51 . 272
- ◌եփեսոտոս . 26 . 30
- ◌եթմ Թուրք . 167
- ◌լուրկանոս . 48 . 50 . 329
- ◌մայեակ . 78
- ◌մայեակ Աշոցաց տէր . 80
- ◌նդիկք . 24
- ◌ուրաստան զեռ . 96
- ◌օրիօրմեանց եկեղեցի . 241
- ◌օրիօրմեանք . 68
- ◌օրիօրմէ տիկին . 161 . 231
- ◌օովմ . 183

- շրանուշ տիկին · 156
 Չիրաւ գեօղ · 71
 Չորոյ վանք · 68
 Վամէք · 13 · 18
 Վամպերէս · 34
 Վամրիդէս · 34
 Վաւոյիկեա Փօփոզացւոց · 14
 Վաւոյէնէս · 35
 Վելոն կայսր · 91 · 116
 Վելոնդ քահանայ · 47 · 82
 Վերորուատ · 146
 Վեգ · 2
 Վեկաս · 4
 Վախուկ · 151
 Վորայ դուռ · 87
 Վուսշ · 219 · 282
 Սագովգ · 42
 Սայիամ · 109 · 111 · 114
 Սահան · 38
 Սահու · 96
 Սահաթի · 117
 Սահչ Սմբատայ որդի · 214
 Սահմէտ կամ Սահումատ · 109 · 110 · 114 · 112 · 113 ·
 114 · 168 · 175 · 212 · 296
 Սահմէտ որդի Սահաղեայ · 117
 Սահմէտ որդի Ահարանի · 117
 Սահաաշտ գեօղ · 286
 Սաղաղիէլ · 11 · 12 · 18
 Սամբրէ վերձանող · 47
 Սամիղոս · 33
 Սամիղոս միւս · 33
 Սայ · 102
 Սայմոն · 117
 Սանազկերտ · 252
 Սանասէ · 36

- Ս`անիթոպ . 23
 Ս`անիթոպ արքայ` Խնկթաղաց պատմիչ . 26 . 30
 Ս`անուէլ ճարտարագետ . 331
 Ս`աշոց սուրբ վարդապետ . 78 . 81 . 82 . 273
 Ս`ասիք լեառ . 56
 Ս`ավտանէս . 34
 Ս`ատթէոս աւետարանիչ . 4
 Ս`արակայ քաղաք . 272
 Ս`արաճայ . 292
 Ս`արբականինա . 41
 Ս`արդաստան . տես Մարդոստան .
 Ս`արդոստան . 129 . 232 . 282 . 283
 Ս`արդպետ . 63 . 64 . 65 . 66 . 283
 Ս`արիամ . 4
 Ս`արիամ տիկնաց տիկին . 348
 Ս`արկիանոս կայսր . 89 . 90 . 92
 Ս`արոյ . 42
 Ս`արուղաղբաղղան . 36
 Ս`աւի . 115
 Ս`աքաղիս . 33
 Ս`աքայ . 119
 Ս`եղբ . 24
 Ս`եթեթ Գնունի . 277
 Ս`էլքիսեղեկ . 352
 Ս`եծնունիք . 282
 Ս`էհեղակ Ոչտունի . 64
 Ս`էհուժան Արծրունի . 67 . 68 . 69 . 70 . 71 . 72 . 73
 Ս`էհուժան . 121
 Ս`եղես . 81
 Ս`եստրիմ . 5 . 22 . 23
 Ս`եստրիպ . 79 . 80
 Ս`երչապուհ Արծրունի . 72 . 89
 Ս`իթրէոս . 34
 Ս`իհրչապուհ . տես Մերչապուհ .
 Ս`լբայէլ կայսր . 218 . 229

- Ս՝լեահ վարաժնունի . 161 · 192
 Ս՝ծուին քաղսք . 94 · 96
 Ս՝ղունիս գեօղ . 292
 Ս՝չկան մարդպան . 79 · 81
 Ս՝ողեստոս երիցապեա . 98
 Ս՝ոկթղիր գլխաւ որ Տաճկաց . 322
 Ս՝ովսէս . 81
 Ս՝ովսէս մարդարէ . 1 · 18 · 33 · 34 · 139 · 200
 Ս՝ովսէս քերթող . 2 · 3 · 5 · 13 · 22 · 63 · 82
 Ս՝ուան . 117
 Ս՝ուկաթլ . 208 · 209
 Ս՝ուհթիս . 231
 Ս՝ուշեղ . 61 · 63
 Ս՝ուշեղ . 94 · 95
 Ս՝ուշեղ . 121 · 148 · 156 · 161 · 164 · 215
 Ս՝ուշեղ միւս . 121 · 215
 Ս՝ուշեղ Ամատունի . 161
 Ս՝ուշեղ Անձաւացեաց տէր . 235
 Ս՝ուշեղ Մոկաց խիսեցող . 240 · 248
 Ս՝ուշեղ վահեւունի . 146 · 150
 Ս՝ուշեղ որդի սպարապետի . 205 · 215
 Ս՝ուսէ . 117
 Ս՝ուսէ որդի Զօհարայի . 120 · 122 · 123
 Ս՝ուսէ . տէս Ապումուսէ ոմն .
 Ս՝ուսէ զօրավար՝ որդի Բուխայի .
 Ս՝ուրիկ կայսր . 93 · 94 · 97 · 99 · 107
 Ս՝ուքաղմ . 161
 Ճարէթ . 2 · 18 · 22
 Ճազկերտ . 76 · 81 · 87
 Ճազկերտ . 108 · 115
 Ճակոր նահապետ . 33
 Ճակովք . 4
 Ճամանիկ . 245 · 246 · 249
 Ճամաց դեօղ . 292
 Ճաշկուր Արծրունի . 92

- Հայկառոյթի . 2
 Հարէր . 4
 Հասու . . 200 . 225 . 352
 Հիսէ . 164
 Հիսէ որդի Շիկայ . 248
 Հիսէ եղբայր Թագէտի . 262 . 263
 Հիսէ Տրուներաց տէր . 264
 Հիւոր ներքինի . 308
 Հմբայ ծովակ . 292
 Հոհան . 234
 Հոհան ոսկեքերան . 76 . 78
 Հոհաննէս աւետարանիչ . 49 . 218
 Հոհաննէս մկրտիչ . 65 . 81 . 353
 Հոհաննէս կաթուղիկոս Հայոց . 126 . 128 . 218 . 277
 Հոհաննէս կաթուղիկոս միւս . 273
 Հովբ . 176
 Հովեղ մարգարէ . 170
 Հովհան պատրիկ . 94
 Հովհաննէս կաթուղոս Արծրունեաց . 178 . 179 .
 227 . 234
 Հովհաննէս քահանայ . 287
 Հովնան Խութացի . 211 . 212 . 213
 Հովսէփ . 4 . 33 . 357
 Հովսէփ . 272
 Հովսէփ կաթուղոս . 81
 Հովսէփ որդի Ապուսեթի . 121 . 132
 Հովսէփոս պատմիչ Հրէից . 50
 Հովսիայ Թագաւոր Իսրայէլի . 341
 Հովսեփէն . 28
 Հուգոյ մակարայեցի . 226
 Հուլանոս աղիկառնացի . 3 . 5
 Հուշոյ դաշտ . 289
 Հուսիկ սուրբ Հայրապետ . 64
 Հուսկանն . 353
 Հուսի Ի Թփղիս քաղաքէ . 161

- Գուսի որդի Ռահմայ . 161
 Գուսի որդի Ապուսաճայ . 317 . 319 . 320 . 321 . 322 .
 325 . 326
 Գջական գեղ . 81
 Կարուքող սնասոր . 37
 Կարունեղոս . 37
 Կարու սաղսարոս . 37
 Կախճաւան . 55 . 86 . 221 . 270 . 279 . 311 . 337
 Կանդ . 96
 Կաւատիոս երեց . 183
 Կերբովթ . 2 . 3 . 5 . 18 . 19 . 22 . 23 . 24 . 33
 Կերեղիբթ . 36 . 37
 Կերիգղիսարոս . 37
 Կերս . 42
 Կերսէխ . 42 . 52 . 53
 Կերսէ՛ն Արծրունի . 61
 Կերսէ՛ն իշխան . 215
 Կերսես մեծ կաթուղիկոս . 65 . 66 . 67 . 68 . 71 . 72 .
 75 . 353
 Կերսէս Բ կաթուղիկոս . 260 . 286
 Կերսէս սարատեղանդ յԱսորոց . 94
 Կինոս . 3 . 4 . 5 . 23 . 24 . 33
 Կինուս . 3 . 25
 Կինուէ . 2 . 3 . 5 . 35 . 36 . 53
 Կկան . 148
 Կոյ . 2 . 13 . 15 . 17 . 18 . 22 . 25 . 324
 Կորաբերդ . 235 . 236
 Կորագեօղ Ռշտունեաց . 233
 Կոր ոմն Կարու զարդան, կամ Չամբի . 274
 Կուչիրական . 95
 Գլ . Կուբադին . 363
 Շախատան . 96
 Շախրիք . 27
 Շահակ . 45
 Շահակ . 72 . 73

- Շամ. 309
 Շամբիթ. 47
 Շամիրամ. 3 · 4 · 5 · 23 · 24 · 25 · 33 · 329
 Շամիրամակերտ. 270
 Շամշայ խաթուն. 365
 Շամշդտայ. 195
 Շահդոսդ. 70
 Շապուհ ալքայից արքայ. 63 · 64 · 66 · 69 · 70 · 72 · 74
 Շապուհ որդի Յազկերտի և թագաւոր Հայոց. 77 · 78
 Շապուհ Ամատունի. 121 · 224
 Շապուհ երեց. 143
 Շապուհ Գնունի. 164
 Շապուհ Մոկաց իշխեցող. 240
 Շապուհ որդի Աշոտի. 250 · 257 · 265
 Շապուհ Ամատունի. 267 · 269
 Շապուհ Բաղրատունի. 271 · 283
 Շապուհ որդի Մայմանկի. 312
 Շապուհ եղբայր Թադէոսի Շերեփեանց. 291
 Շատուան ձոր. 146
 Շարուր դաւառ. 337
 Շաւասպ. 45
 Շաւասպ որդի Վաչէի. 64 · 66
 Շաւասպ Արծրունի. 77 · 85 · 86
 Շաւարշ. 45
 Շաւարշ Համազասպեան. 60
 Շեխեցիք. 293
 Շերիբամամական. 24
 Շիրակ. 102
 Շիրոյ. 86
 Շմաւոն եպիսկոպոս. 70
 Շմաւոն Անձաւացեաց եպիսկոպոս. 82
 Շմերգիս մոզ. 42
 Շմուէլ. 353
 Շնաւհ. 292
 Շոմորէհեշմ. 117

- Շուշեթացի . 329
 Շուսեղ . 27
 Ողիայ . 259
 Ոթինեւ . 34
 Ումբրաթ . 28
 Ողորոս . 42
 Ոնորիտ որդի Թէոդոսի . 73
 Սիտ աշխարհ . 325
 Ստանն Ուշտունեաց . 221 . 224 . 233 . 240
 Սիւայ . 124 . 125
 Սկէզ . 33
 Սրդոք գեօղ . 221
 Սրմզդ թագաւոր Պարսից . 93 . 108
 Սրմզդուհի . 67
 Սրմի . 102
 Սրմիզդ . 25 . 26
 Սրուղարաս սպարապետ . 194
 Սրսիրանից գաւառ . 160
 Սրսիրանից ձոր . 308
 Սեթման . 112
 Սեթմանիկ . 221 . 224 . 233 . 240
 Սեմառ . 116
 Սեւեղիանոս զինակիր . 50
 Պալուներք . 282
 Պաղայ բերդ . 314
 Պաննիաս . 34
 Պապ թագաւոր . 71 . 72 . 73
 Պատրիկ . 164
 Պատրիկ Անձեւացի . 124 . 157 . 164
 Պարոյր . 35
 Պարտաւ քաղաք . 199 . 243 . 269 . 272
 Պետրոս առաքեալ . 320
 Պերոզ . 45
 Պերոզ մոգ որ եւ Վրամ կոչեալ . 52
 Պերոզ արքայ Պարսից . 84 . 88

- Պ/իզատոս . 51 . 186
 Պ/իրիտիադէս . 35
 Պլոււանս գեօղ . 309
 Պորպ աւան . 267
 Պառթոս կայսր . 61
 Պառմիթոս . 26 . 33
 Պաղոմէոս . 4 . 46
 Պաղոմէոս , Ա . 43 . 44
 Պաղոմէոս աշխարհագիր . 27
 Պաղոմէոս եղբայրասէր . 6
 Պօղոս առսքեալ . 30 . 184 . 185 . 186 . 217 . 271 .
 275 . 289 . 351
 Պամասպ . 91
 Պաջ . 47
 Պաջուս . 47 . 48
 Պափր որդի Մահմէտի . 117 . 118 . 168 . 231 . 236 . 237
 Պափր մոթորլ տէս Ջափր .
 Պերմաձոր . 314
 Պլմար . 58 . 151 . 221 . 228 . 270
 Պղախել . 90
 Պուանշէր . 224
 Պուրջանայ . 293
 Ռագմայուզան Խոռեամ . 97 . 106 . 107 . 108
 Ռահար . 16
 Ռայ քաղաք . 323
 Ռաչամ Ռչտունի . 329
 Ռեա . 3 . 4
 Ռստակէս . 353
 Ռստոմ վարածնունի . 164 . 211
 Սաթինիկ . 56 . 57 . 58
 Սահակ Ջաջուսեան . 48
 Սահակ որդի վաչէի . 53 . 54 . 58
 Սահակ սուրբ Հայրապետ . 75 . 76 . 77 . 78 . 79 . 80 .
 81 . 90 . 353
 Սահակ սպարապետ . 75 . 76 . 82

- Խաչակ Ռշտունեաց եպիսկոպոս . 82
 Խաչակ որդի Մահմեդի . 117
 Խաչակ սեպուհ . 121 . 164 . 215
 Խաչակ ընտրունի . 164
 Խաչակ Ամատունի . 164
 Խաչակ քաղաքապետ . 195
 Խաչակ Բաղրատունի . 240
 Խաչմաղն . 364
 Խողա . 22
 Խողաժժիէլ . 41
 Խաղամաս քաղաք . 316
 Խաղման . 113 . 114
 Խաղմանասար . 36 . 37
 Խամամ . 109 . 112
 Խամառայ . 119 . 131 . 156 . 169 . 177
 Խամարխայ . 36
 Խամոզէս . 37
 Խամուէլ որդի Վահանայ . 70 . 73
 Խամուէլ եպիսկոպոսապետ . 80
 Խամուէլ քահանայ . 146
 Խամուէլ մարդարէ . 260 . 351
 Խամխոն . 34
 Խանասար . 5 . 36 . 38 . 39 . 46 . 135
 Խանատրուկ . 51 . 52 . 53 . 54 . 55
 Խարայ . 267
 Խարդանապաղոս . 35 . 39
 Խարզիս բնիկայ . 110
 Խարզիս որ եւ Աշոտ որդի Գեորգի . 245 . 257 . 260 .
 261 . 262 . 263 . 264 . 268 . 269 . 270
 Խառուղ . 16
 Խալի . 270 . 272
 Խախիրայ . 185
 Խեղայ ալիկին . 268 . 271 . 279
 Խելլուկոս նիկանովր . 44
 Խեմ . 2 . 3 . 5 . 16 . 17 . 18 . 22 . 25

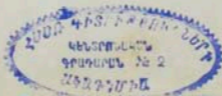
- Երևան . 4
 Երևանի թագաւոր Հայոց . 344 · 345 · 346
 Երևանի թագաւոր Ասորոց . 3 · 5 · 18 · 36 · 37 · 38 ·
 39 · 46 · 49 · 53 · 216 · 231
 Եւան բերդ . 248 · 310
 Եւորդիքն Հագարու . 325
 Պ . Եփեղին . 362 · 364 · 366
 Եթ . 11 · 18
 Եմ . 242
 Եմ շեան . 5 · 54 · 55
 Եմնն Սամարացի . 185
 Եմնն քահանայ . 361
 Եպարացւոց քաղաք . 19
 Եղայ գաւառ . 294
 Եբատ . 53 · 54 · 55
 Եբատ Բագրատունի . 71
 Եբատ Մամիկոնեան . 73
 Եբատ Ապահոնի . 121
 Եբատ մարտիկան . 124 · 154 · 155 · 210
 Եբատ սպարապետ . 214 · 219 · 220 · 234
 Եբատ Եղբայր Աշոտայ . 215
 Եբատ թագաւոր . 258 · 262 · 265 · 266 · 276 · 306 ·
 307 · 308
 Եբատ իշխան Երևանայ . 277 · 278
 Եբատունի . 48
 Եդոմ . 195 · 260
 Եդոմն . 21 · 127 · 152 · 251 · 347
 Եդոմն Եւորդի . 210 · 211
 Եդոմն Բագրատունի . 230
 Ելսարմոս . 34
 Երմակ արեղայ . 79
 Եւ իման . 116
 Եւկաէտ իւառ . 57
 Եւրիսայ . 100
 Եւրմակ . 353

- Սոփի տիկին . 257 · 299 · 300 · 302
 Սոփոնիա մարգարէ . 126
 Սպարեթոս . 33
 Սպեր գաւառ . 218
 Ստանդին . 51
 Ստեփաննոս մեծ պապին եկեղեցւոյ . 349 · 354 · 362 ·
 364 · 365
 Սրահանդ . 346
 Սրինդ . 58 · 151 · 221 · 228 · 270
 Ս Խսրիճ Անձեւացեաց տէր . 85 · 86
 Ս Կահն Հայկազն . 43
 Ս Կանն . 61 · 63
 Ս Կանն Արժրունի . 47
 Ս Կանն Վարդէնեան . 47
 Ս Կանն Ամատունի . 63 · 65 · 72 · 81 · 146 · 267
 Ս Կանն Մամիկոնեան . 67 · 68 · 70 · 73
 Ս Կանն Մամիկոնեան քաջ նահատակ . 91 · 92 · 283
 Ս Կանն Արժրունի . 86 · 87 · 88 · 89
 Ս Կանն . 121 · 124 · 148 · 155 · 237 · 238 · 239 · 242
 Ս Կանն մլևս . 121
 Ս Կանն Հաւնունի . 121 · 124 · 125
 Ս Կանն Գնունի . 164
 Ս Կանն որդի Աշոտի . 224 · 225
 Ս Կեականի մեհեան . 241
 Ս Կառօս գետ . 93
 Ս Կրամ մեհրեւանդակ . 93 · 94 · 96
 Ս Կրամ սեպուհ . 146 · 150 · 158
 Ս Կրամ Տրունի . 146 · 149 · 150
 Ս Պարզ արքայ Պարսից . 91
 Ս Պարչակ . 45 · 46
 Ս Պարչակ որդի Տիգրանայ . 60
 Ս Պարչակ որդի Պապսոյ . 73
 Ս Պարչապատ . 68 · 337
 Ս Պերթանոս կայսր . 61
 Ս Պէս կայսր . 66 · 67 · 71 · 309

- 1| այոց ձոր . 277
 1| ան քաղաք . 54 . 242 . 262 . 279
 1| անտոսպ քաղաք Շամիրամայ . 68 . 233 . 242
 1| աչէ . 52 . 53 . 55
 1| աչէ Արծրունեաց տէր . 80
 1| առարատ դաւառ . 94
 1| ասակ Մամիրկոնեան . 64
 1| ասակ Արծրունի . 73 . 74 . 75 . 76 . 84 . 89 . 90 . 91
 1| ասակ Սիւնեաց տէր . 87
 1| ասակ . 121 . 125 . 164 . 215
 1| ասակ միւս . 121 . 215 . 216
 1| ասակ միւս եւս . 121 . 215
 1| ասակ կովակեր . 221 . 224
 1| ասակ որդի Գրիգորի . 121
 1| ասակ դագրիկ . 164
 1| ասակ Արծրունի աստուածուբաց . 177
 1| ասակ Բողկացի . 192
 1| ասակ վայոց ձորոյ . 214
 1| ասիլ կայսր . 345
 1| ատնիանեան դաշտ . 167
 1| արադ լեառն . 54 . 241 . 286 . 294 . 330 . 345
 1| արազդատ . 72 . 73
 1| արազշապուհ . 164 . 264
 1| արճակէս . 35 . 39
 1| արզէն . 47
 1| արդ պատրիկ . 283
 1| արդան . 164
 1| արդան . 47
 1| արդան քաջ զօրավար եւ նահատակ . 78 . 81 . 82 .
 85 . 86 . 87 . 88 . 89 . 92 . 253
 1| արդան գարայեղէն . 124
 1| եհկաւատ . 104 . 105
 1| եսպիանոս . 271
 1| իդդ . 116
 1| լիթ . 117 . 292

- 1) Նդոյ Պարսից մեզպետ · 84 · 93 · 96
 1) Ննայ · 102
 1) սամ · 76 · 78 · 79 · 80
 1) ստամ · 93 · 96
 1) րդանեւ հայրապետ · 63 · 64 · 353
 1) րնջունիք · 39
 Տաճատ Ոչտունեաց տէր · 85 · 86 · 89 · 90
 Տաճատու հի · 70 · 73
 Տայաստան · 329
 Տայոց · 64 · 65
 Տանգրեան · 283
 Տարուն · 54
 Տարսն · 5 · 101
 Տարօնայ գետ · 292
 Տերենտիանոս · 72 · 73
 Տէւտեսոյ · 34
 Տիգրան · 5
 Տիգրան Հայկոզն · 38 · 39 · 40 · 41 · 42 · 45 · 55 · 68
 Տիգրան վերջին · 60
 Տիգրանու հի · 39
 Տիմոթէոս, աշակերտ Պօղոսի · 181 · 186
 Տիսպոն · 104 · 105
 Տիտան · 2 · 3
 Տիրան որդի Արտաշէսի · 59
 Տիրան միւս · 60
 Տիրան որդի Խոսրովու ·
 Տիրոց · 61 · 62
 Տիւրոս · 34
 Տմորիք բերդ · 89
 Տոսպ գաւառ · 54 · 282
 Տուղուփ սուլթան · 345
 Տպազ քաղաք · 311
 Տրդատ · 61 · 62 · 86
 Տփղիս քաղաք · 94
 Տօնական գիրք · 364

- Իորովամ որդի Նաբատայ . 177
 փաղէկ . 21
 փայտակշտան գեօղ . 290
 փառան . 109 . 111 . 112
 փարաւոն . 165
 փարհու . 314
 փեռտտակ գեօղ .
 փերոս . 33
 փէտք ստիկան . 325
 փիլիպիկոս փեսայ Մուրկայ . 94
 փիլիպպէ իշխան Աննեայ . 215
 փիլիպպոս առաքեալ . 49 . 185
 փիլիպպոս միւս . 50
 փիլոն Աղէքսանդրացի . 9 . 11 . 16 . 17
 փոկաս . 97 . 99
 փուա . 35 . 36 . 37
 Վարար . 109
 Վարարակ . 264
 Վաղկեդոն . 98 . 102
 Վամ . 2 . 3 . 18 . 19 . 23 . 33
 Վայաղ . 23
 Վանանացիք . 200
 Վթիշ լեւոն . 199 . 210
 Վուշ . 18 . 19 . 23
 Վուշան . 87
 Վուրդիկ Մամիկոնէից տէր . 218
 Վռիւսի ճոնաւոր նահատակ . 58
 Վսեբբսես . 38 . 39 . 40 . 41
 Վսեբբսես Պարսից թագաւոր . 42
 Վսիւսի թրէս . 3 . 19
 Վրիստափոր կաթուղիկոս . 88
 () դատոս Տիրէրիոս կայսր . 45 . 50 . 51
 () չական դաշտ . 276
 () սի գեօղ . 279
 () օրիջիմ սյսինքն Երուսաղէմ . 18
 Դանդք . 350

Ի տպագրութեան աստ մատենիս որչափ և ջանացայր
սակայն ևւ այնպէս սպրդեալ մուծան վրիպակք ինչ տա-
ռից ՚ի նմա, յորոց անմայթ է զերծ լինել. զայլս թողեալ
յրնորութիւն բարեմիտ բնթերցողաց, յայնցանէ ևւ
եթ Նշանակեմք զլսն՝ որ գտանի Ռիկորդ Գպրու-
թեան յերես 83 ևւ ՚ի տողն 5 զի յայտնաբար աղա-
ւաղէ զընթացս բանին:

